

TEIJA MIKKOLA

MUUTTUVAT ARVOT JA UUSI KESKILUOKKA

**Tutkimus arvojen mittaamisesta
ja monitasoisuudesta**

*Esitetään Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Helsingin yliopiston
päärakennuksen auditoriumissa XII toukokuun 28. päivänä 2003 klo 12.*

MUUTTUVAT ARVOT JA UUSI KESKILUOKKA

TEIJA MIKKOLA

MUUTTUVAT ARVOT JA UUSI KESKILUOKKA

**Tutkimus arvojen mittaamisesta
ja monitasoisuudesta**

Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia No. 241, 2003
Research Reports No. 241, Department of Sociology,
University of Helsinki

Copyright© Teija Mikkola 2003
Yliopistopaino Helsinki 2003
Taitto ja kansi Ismo Nurmi
Kannen kuva Jari Jokela, Luonnonkuva-arkisto
ISBN 952-10-1113-0 (nid.)
ISBN 952-10-1114-9 (PDF)
ISSN 0438-9948

Kiitokset

1980-luvun lopulla seurasin sosiologian dosentti Jukka Gronowin luentosarjaa Mitä on hyvä maku? Onnekseni näin tein, koska sen johdosta innostuin arvojen ja uuden keskiluokan tutkimisesta. Aihepiiri on sittemmin jaksanut kiehtoa minua vuodesta, vuosikymmenestä ja vuosituhannesta toiseen. Vuosien varrella olen tehnyt myös siihen liittyviä erilaisia akateemisia opinnäytteitä, ensin Helsingin yliopiston uskontotieteen laitoksessa ja nyt sosiologian laitoksessa.

Onnekseni minulla on ollut myös erinomaisia ohjaajia ja muita tukijoita. Dosentti Helena Helve on ollut uskontotieteen laitoksessa tekemieni opinnäytteideni avarakatseinen ohjaaja. Olen syvästi kiitollinen hänelle kaikesta vuosien varrella saamastani opastuksesta, tuesta ja rohkaisusta. Kiitollinen olen myös lisensiaatintyöni toiselle tarkastajalle valtiotieteiden tohtori Esa Pohjanheimolle, joka on lukenut myös väitöskirjani käsikirjoituksen. Häneltä olen saanut aina tarkkaa palautetta ja oivallisia neuvoja.

Suurin kiitos väitöskirjani valmistumisesta kuuluu ohjaajalleni Riitta Jallinojalle. Professori Jallinoja ohjasi äärimmäisen asiantuntevalla, ajatuksia virittävällä ja jämäkällä otteella, mikä oli ensiarvoisen tärkeää rönsyilevän tutkimushankkeeni viemisessä päätökseen. Opin paljon professori Jallinojalta tutkimuksen tekemisestä. Professori Markku Kivinen ja professori Pertti Suhonen olivat väitöskirjani esitarkastajat. Olen kiitollinen heille aikaa vaatineesta paneutumisesta, rakentavista kommenteista ja täsmällisistä korjausehdotuksista. Käsikirjoitustani lukivat ja arvokasta palautetta antoivat myös Helena Helve, Kari Pitkänen ja Esa Pohjanheimo. Laitoksen esimiestä professori Kari Pitkästä kiitän myös tutkimukseni ottamisesta laitoksen julkaisusarjaan.

Ilonani on kiittää myös tutkimushankkeeni taloudellisia tukijoita: Akavan Erityisalojen Keskusliittoa, Emil Aaltosen Säätiötä, Helsingin Sanomain 100-vuotissäätiötä, Helsingin yliopiston 350-vuotissäätiötä, Kunta-alan ammattiliittoa, Paulon säätiötä ja Suomen Akatemiasa.

Tutkimusta ei olisi syntynyt ilman tutkittavia – niitä, jotka vuosien varrella vastasivat kyselylomakkeisiini ja suostuivat haastateltavikseni. Kiitän heitä kaikkia sydämellisesti käyttämästään ajasta ja vaivasta sekä ajatusmaailmani rikastuttamisesta. Lämpimästi ajattelen myös tutkimieni ammattiliittojen edustajia, erityisesti Aulikki Sauramoja Akavan Erityisalojen Keskusliitosta ja Jari Vetterrantaa Kunta-alan ammattiliitosta, joiden myötävaikutuksesta sain kerättyä tutkimusaineistoni.

Ystäviäni kiitän väitöskirjavuosien ahdistusten ja ilojen jakamisesta. Osa ystäväistäni luki ja kommentoi avuliaasti myös käsikirjoitustani. Tutkimuksen eri vaiheissa olen saanut muunkinlaista apua. Pasi Jaakkola purki tutkimushaastattelunauhat ja esitti niistä monia hyödyllisiä kommentteja, Simo Korkee rinnakkaisluokitteli kyselylomakkeen avoimia vastauksia, Niko Haarala tarkasti tutki-

mukseni kieliasun, ja Ismo Nurmi huolehti kirjan taitosta. Heille kaikille parhaat kiitokseni. Lopuksi haluan kiittää kaikkia muitakin, jotka avullaan, myötäelämisellään tai olemassaolollaan ovat edistäneet tutkimukseni syntyä.

Helsingissä 6. huhtikuuta 2003

Teija Mikkola

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	13
1.1	Perusteet uuden keskiluokan tutkimiselle arvomuutoksen toteuttajana	15
1.2	Nykyajalle ominaisina pidettyjä arvomuutoksia	20
1.3	Tutkimusta kehystävät tutkimuskysymykset	24
1.4	Tutkimuksen tavoitteet	26
2	ARVOT JA NIIDEN MUUTTUMINEN	29
2.1	Empiirisen yhteiskuntatieteellisen arvotutkimuksen lähtökohdat	29
2.2	Arvojen määrittäminen	31
2.2.1	Arvot ja asenteet	33
2.2.2	Arvot ja normit	35
2.2.3	Arvot, halut ja tarpeet	36
2.2.4	Arvot ja arvo-orientaatiot	38
2.3	Arvojen ja arvo-orientaatioiden luokituksia	40
2.3.1	Schwartzin malli arvojen yleismaailmallisesta rakenteesta ja sisällöstä	43
2.3.2	Materialistiset ja postmaterialistiset arvot	46
2.3.3	Yksilö- ja yhteisökeskeiset arvot	50
2.3.4	Ego-, homo- ja ekosentriset arvot	53
2.4	Arvojen muuttuminen	57
2.4.1	Traditionaalinen ja moderni muutoksen käsitteinä	57
2.4.2	Arvomuutostyyppejä ja muutokseen vaikuttavia tekijöitä	59
2.4.3	Arvojen muuttuminen yhteiskuntamuodosta toiseen	63
3	UUSI KESKILUOKKA	87
3.1	Uusi keskiluokka muutoksen ilmentäjänä	87
3.2	Suomalainen uuden keskiluokan tutkimusperinne	90
3.3	Uusi keskiluokka tässä tutkimuksessa	94
3.4	Uuden keskiluokan ammattiliitto	98
4	TUTKIMUKSEN AINEISTOT JA MENETELMÄT	103
4.1	Empiirisen arvotutkimuksen mahdollisuudet	103
4.2	Erilaisten aineistojen ja menetelmien käyttö tässä tutkimuksessa	106
4.3	Tilastollinen aineisto	107

4.3.1	Vuosien 1991 ja 1995 otokset	107
4.3.2	Vuoden 1995 otoksen edustavuus	108
4.3.3	Arvojen tutkiminen eri tavoin kyselylomakkeen avulla	114
4.3.4	Analyysimenetelmät	119
4.4	Teemahaastatteluaineisto	128
4.4.1	Haastateltavat	128
4.4.2	Haastattelut	131
4.4.3	Haastattelujen analyysi	134
5	MODERNISUUS EI KATA KAIKKEA EMPIRIASSA	137
5.1	Traditionaalinen ja ei-traditionaalinen arvo-orientaatio	138
5.1.1	Modernisuuden yleismittari	145
5.1.2	Väittämien ennakoitu ja ennakoimaton sijoittuminen traditionaasuuden ja modernisuuden navoille	148
5.1.3	Orientoitumisen johdonmukaisuus	151
5.2	Ei-traditionaalisuus uudelle keskiluokalle ominainen arvo-orientaatio	154
5.3	Uuden keskiluokan fragmentaarisuus	160
6	MODERNISUUDEN MONIULOTTEISUUS	163
6.1	Ulkoisesti ja sisäisesti ohjautumisen arvo-orientaatiot	168
6.1.1	Ulkoisesti ohjautuminen	174
6.1.1.1	Toiminnan tavan ja sisällön ulkoisuus	174
6.1.1.2	Ulkoisesti ohjautuminen ilmenee selkeimmin asennoitumisessa työhön	179
6.1.2	Sisäisesti ohjautuminen	190
6.2	Punavihreyden ja uuskonservatiivisuuden arvo-orientaatiot ..	197
6.2.1	Punavihreys	206
6.2.1.1	Universaalia ajattelua	206
6.2.1.2	Punavihreys ilmenee selkeimmin asennoitumisessa tasa-arvoon	209
6.2.2	Uuskonservatiivisuus	216
6.3	Uskonnollisuuteen kantaa ottavat arvo-orientaatiot	220
6.3.1	Perinteinen uskonnollisuus	235
6.3.2	Sekulaarisuus	240
6.3.3	Postsekulaarisuus	242
7	MODERNISUUDEN TAUSTALLA TIETOINEN VALINTA	259

8	MODERNISUUDEN HUOKOISUUS JA KAKSIMERKITYKSISET ARVOT	267
8.1	Terveys preferoiduin arvo	268
8.2	Hyväksymisasteella mitattuna perinteisyyttä ja uudenaikaisuutta esiintyy rinnan	278
8.3	Rehellisyys omien arvomainintojen kärjessä	281
8.4	Perhe elämän tärkein asia	292
9	JOHTOPÄÄTÖKSET	303
10	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	311
10.1	Painamattomat aineistolähteet	311
10.2	Muut lähteet ja kirjallisuus	311
	10.2.1 Tekstilähteet ja kirjallisuus	311
	10.2.2 Sähköiset lähteet	330
11	LIITTEET JA LIITETAULUKOT	331
	ABSTRACT	394

LUETTELO TAULUKOISTA JA KUVIOISTA

TAULUKOT

Taulukko 1.	Asenteiden ja arvojen homologian ilmeneminen	40
Taulukko 2.	Schwartzin nimeämät arvotyypit	44
Taulukko 3.	Inglehartin arvojaottelun yhteys eräisiin muihin jaotteluihin	47
Taulukko 4.	Eri yhteiskuntamuodoille ominaisiksi luonnehditut arvo- orientaatiot	66
Taulukko 5.	Traditionaalisia ja jälkitraditionaalisia arvoja Hardingin ym. mukaan	80
Taulukko 6.	Traditionaalisuutta ja modernisuutta mittaavia asenteita empiirisissä tutkimuksissa	82
Taulukko 7.	Tutkimuksen vaiheet	106
Taulukko 8.	Vuoden 1995 postikyselyaineiston otos ja kato	109
Taulukko 9.	Otos ja kyselyyn vastanneet liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995	111
Taulukko 10.	Otos ja kyselyyn vastanneet kuntamuodon mukaan liitoittainvuonna 1995 (%)	111
Taulukko 11.	Tutkimuksen rakenne, tutkimuskysymykset ja analyysi- menetelmät	127
Taulukko 12.	Haastateltavat liitoittain ja ikäluokittain eri arvo- orientaatioilla	128
Taulukko 13.	Traditionaalisia ja moderneja arvoja asennekimppuina ja abstrakteina arvoilmaisuina	140
Taulukko 14.	Traditionaalisia ja moderneja arvoja kuvaavien asenne- kimppujen väliset korrelaatiot AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	144
Taulukko 15.	Traditionaalisuutta ja modernisuutta mitanneiden väittä- mien sijoittuminen traditionaalisuuden ja modernisuuden navoille modernisuuden yleismittarilla: Faktorianalyysi (yhden faktorin ratkaisu) AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	146
Taulukko 16.	Traditionaalisen arvo-orientaation kannattamista ennus- tavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustate- kijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	156
Taulukko 17.	Traditionaalisen arvo-orientaation kannattamista ennus- tavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustate- kijöiden ja ammattialan mukaan tarkasteltuna AEK:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	162
Taulukko 18.	Eriytyneet arvo-orientaatiot: Faktorianalyysi (kolmen faktorin ratkaisu) AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	165

Taulukko 19.	Osiot, jotka luonnehtivat ulkoisesti ja sisäisesti ohjautumisen orientaatioita: Faktorianalyysi AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	169
Taulukko 20.	Ulkoisesti ohjautumista ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	173
Taulukko 21.	Ulkoisesti ohjautumiselle ominaisen työkeskeisen orientaation kannattamista ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	183
Taulukko 22	Ulkoisesti ohjautumiselle ominaisen kovan työn arvostuksen kannattamista ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	188
Taulukko 23.	Tärkeintä työssä liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%).....	189
Taulukko 24.	Osiot, jotka luonnehtivat punavihreyden ja uuskonservatiivisuuden orientaatioita: Faktorianalyysi AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	198
Taulukko 25.	Punavihreyttä ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	204
Taulukko 26.	Punavihreydelle ominaisen rodullisen tasa-arvon kannattamista ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	211
Taulukko 27.	Punavihreydelle ominaisten ympäristöarvojen kannatus-ta ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	213
Taulukko 28.	Osiot, jotka luonnehtivat perinteistä uskonnollisuutta ja sekulaarisuutta: Faktorianalyysi AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	223
Taulukko 29.	Perinteistä uskonnollista arvo-orientaatiota ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	234
Taulukko 30.	Perinteisiin kristillisiin uskomuksiin uskomisen osuus liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	235
Taulukko 31.	Kirkossa ja muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa käynnin tiheys liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	236
Taulukko 32.	Rukoilemisen useus liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	237
Taulukko 33	Kirkosta eroaminen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	241

Taulukko 34.	Kuoleman jälkeiseen elämään uskomisen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	244
Taulukko 35.	Jumalaan uskomisen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	246
Taulukko 36.	Kiinnostuneisuus (erittäin tai melko kiinnostunut) erilaisiin näennäistieteellisiin oppeihin ja henkisen etsinnän kanaviin liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	250
Taulukko 37.	Erilaisten henkisten kehysten yhteys arvojen uudenaikeisuuden AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	253
Taulukko 38.	Arvopreferenssit AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995	270
Taulukko 39.	Arvopreferenssit liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995	274
Taulukko 40.	AEK:n jäsenten arvopreferenssit vuosina 1991 ja 1995	276
Taulukko 41.	Hyväksymisasteella mitattujen arvojen keskiarvot liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995	280
Taulukko 42.	Omin sanoin mainitut omat arvot luokiteltuna Schwartzin arvotyyppien mukaan AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995 (f ja %= arvomainintojen määrä suhteutettuna vastaajien määrään)	285
Taulukko 43.	Arvoluokitusten teoreettista ja empiiristä yhteneväisyyttä	286
Taulukko 44.	Kolme tärkeintä asiaa elämässä AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995 (%)	293
Taulukko 45.	Tärkein asia elämässä liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	295
Taulukko 46.	Elämän keskeisin sisältö liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	297

KUVIOT

Kuvio 1.	Schwartzin malli arvojen yleismaailmallisesta rakenteesta .	45
Kuvio 2.	Edunsaajat egosentrisessä, homosentrisessä ja ekosentrisessä suuntauksessa	55
Kuvio 3.	Arvo-orientaatioiden väliset yhteydet	85
Kuvio 4.	AEK:n jäsenten asuinpaikka lääneittäin vuoden 1995 läänijaon mukaan (%)	112
Kuvio 5.	KTV:n jäsenten asuinpaikka lääneittäin vuoden 1995 läänijaon mukaan (%)	113
Kuvio 6.	Haastateltavien asema arvo-orientaatioilla	130
Kuvio 7.	Modernisuuden yleismittarilla modernisuutta ilmaisevien osioiden keskimääräinen kannatus liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995	157
Kuvio 8.	Modernisuuden yleismittarilla traditionaalisuutta ilmaisevien osioiden keskimääräinen kannatus liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995	158
Kuvio 9.	Arvopreferenssit ja arvo-orientaatiot	167

1 JOHDANTO

*Vaikka jostakin sanottaisiin: katso,
tämä on uutta,
on sitäkin ollut jo muinoin,
kauan ennen meitä. (Saarn 1:10)*

Edelliseen näkemykseen päätyy Raamatun Saarnaaja etsittyään elämän tarkoitusta. Päinvastaiseen kantaan päätyvät usein yhteiskuntatieteilijät, jotka yrittävät tulkita ja kuvata omaa aikaansa. Yleensä he löytävät oman aikansa yhteiskunnista ja ihmisten mielistä valtavan määrän ”uutuutta”, piirteitä, jotka eivät ole samastettavissa edellisten sukupolvien oloihin, kokemuksiin ja näkemyksiin. Myös nykyaikaa on kuvattu jatkuvan muodonmuutoksen ajaksi.¹ Tulevaisuutemme on ennustettu muistuttavan menneisyyttä vähemmän kuin koskaan.²

Usein ihmiset uskovat oman aikansa olevan erityinen, koska pitävät sitä kiihkeänä murroskautena.³ Murroskauden merkkejä on löydetty aikamme teknologisista, tuotannollis-taloudellisista, poliittisista ja aatteellisista muutoksista.⁴ Näitä muutoksia on pidetty niin merkittävinä ja vaikutuksiltaan laajoina, että yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa on alettu puhua uudesta kaudesta maailman historiassa – jopa uudesta aikakaudesta. Uuden kauden symboliseksi aluksi on toisinaan nimetty vuosi 1989,⁵ mutta tavallisesti on vältetty tarkkoja aikamäärittelyjä ja tyydytty toteamaan, että oman aikamme erityispiirteet ovat kehittyneet enimmäkseen toisen maailmansodan jälkeisenä aikana.⁶

Sosiologiien mukaan murros on sekä rakenteellinen että aatteellinen. Rakenteelliset muutokset ilmenevät muun muassa perinteisten tuotanto- ja luokka-

---

¹ Maffesoli 1995, 23.

² Beck, Giddens & Lash 1995, 8.

³ Murroksen käsitteestä ks. esim. Jallinoja 1983, 29–30; Mannermaa 1993, 95.

⁴ Ks. esim. Lyon 1995.

⁵ Beck 1995, 11–12; Lyon 1995, 6. Kyseiseen vuoteen yhdistyy monien mielessä Berliinin muurin murtuminen ja kommunistisen ideologian ja järjestelmän odottamaton luhistuminen. Se päätti modernin aikakauden, joka toisinaan on rajattu kahdensadan vuoden (1789–1989) jaksoksi Ranskan vallankumouksesta Berliinin muurin murtumiseen.

⁶ Esimerkiksi Lyotardin (1985, 10) mukaan muutosprosessit ovat olleet käynnissä ainakin 1950-luvun lopulta lähtien.

tai kerrostumarakenteiden murenemisena.⁷ Rakenteellisia muutoksia korostettaessa on länsimaisia nyky-yhteiskuntiamme luonnehdittu muun muassa jälkiteollisiksi⁸ ja palveluyhteiskunniksi⁹ sekä nykyään yhä yleisemmin informaatio- tai tietoyhteiskunniksi.¹⁰ Ajatus tiedon ja informaation muuttuneesta asemasta aikanamme on jollain lailla mukana monissa nyky-yhteiskunnista esitetyissä tulkinnoista. Muun muassa jälkiteollisen yhteiskunnan teoreetikon Daniel Bellin mukaan uuden yhteiskuntamuodon ominaispiirre on palvelualojen laajenemisen ohella teoreettisen tiedon keskeisyys taloudellisessa ja teknologisessa kasvussa sekä yhteiskunnan kerrostumarakenteen muokkautumisessa.¹¹ Tiedon muuttuneella asemalla on keskeinen merkitys myös niissä tulkinnoissa aikakaudestamme, joissa painotetaan rakenteellisten muutosten rinnalla kulttuurisia muutoksia, kuten keskustelussa postmodernista.¹² Tiedon muuttunut asema on tämänkin tutkimuksen lähtökohtana pyrittäessä hahmottamaan ajallemme ominaisia arvoja. Vaikka tutkimuksessa sivutaan aikamme rakenteellisia muutoksia, on päätutkimuskohde juuri arvojen muuttuminen.

Sosiologi Michel Maffesoli on kuvannut aikaamme liittyvää arvomuutosta sanoen parhaillaan olevan syntymässä uusia arvoja, "joiden ääriviivat eivät ole vielä hahmottuneet mutta joiden vaikutusta ei voida kieltää".¹³ On syntymässä arvoja, normeja ja käyttäytymismuotoja, jotka kantavat tulevaisuuden leimaa.¹⁴ Näitä tulevaisuuden leimalla varustettuja arvoja pyrin tavoittamaan ottamalla empiirisen tutkimuksen kohteeksi joukon ihmisiä, joiden voi olettaa olevan ensimmäisten joukossa omaksumassa ja levittämässä uudenlaisia arvoja – olevan sillanrakentajina vanhan teollisen ajan ja sille ominaisten arvojen ja elämäntapojen sekä siitä poikkeavaksi hahmotetun uuden aikakauden välillä.

Tutkimukseni lähtökohtana on näkemys, jonka mukaan pitkän aikavälin arvomuutoksia on mahdollista tarkastella valitsemalla tutkimuksen kohteeksi ryhmä, jonka voidaan olettaa olevan tärkeässä asemassa arvomurroksen toteutumisessa.¹⁵ Tutkimuksen kohteeksi otetaan silloin arvomuutosteorian kannalta kriittinen ryhmä eli ryhmä, jonka keskuudessa arvomuutoksen voidaan olettaa edenneen pisimmälle. Tässä tutkimuksessa kriittiseksi ryhmäksi on oletettu uusi

---

⁷ Beck 1995, 12–13.

⁸ Bell 1974.

⁹ Ks. Suomen osalta esim. Alestalo 1985, 102–106.

¹⁰ Usein informaatioyhteiskunnan käsitteelliset juuret paikallistetaan 1960-luvun Japaniin. Sanan tietoyhteiskunta on arveltu ilmaantuneen suomen kieleen vuonna 1970, jolloin käännettiin suomeksi Peter F. Druckerin teos *The Age of Discontinuity*. (Anttiroiko, Aro & Karvonen 2000, 23–25.)

¹¹ Bell 1974, 112, 487.

¹² Esim. Lyotard 1985, 10–11.

¹³ Maffesoli 1995, 23.

¹⁴ Luonnehdinta on lainaus professori Erik Allardtilta teoksesta *Oman ajan historia ja politiikan tutkimus* (Helsinki 1967; siteerattu Haavio-Mannila 1968, 25).

¹⁵ Tällöin käytetään ns. harkinnanvaraista otosta (ks. aiheesta esim. Uusitalo 1998, 75–76). Lähestymistapa on siksikin perusteltu, että muutoksen tarkastelua varten ei ole olemassa pitkiä aikasarja-aineistoja suomalaisten mielipiteistä, asenteista ja arvoista.

keskiluokka tai tarkemmin sanottuna sellainen uuden keskiluokan osaryhmä, johon kuuluu nuorehkoja kaupungeissa asuvia tietotyöläisiä.

1.1 Perusteet uuden keskiluokan tutkimiselle arvomuutoksen toteuttajana

Uuden keskiluokan tärkeää asemaa arvomuutoksen toteutumisessa voi perustella ensinnäkin sillä, että tämän väestönosan voi olettaa olevan yhteiskunnallisen kehityksen eturintamassa jo siksin, että se ammattinsa puolesta edustaa yhteiskunnan uudeksi luonnehdittua kehitysvaihetta. Uuden keskiluokan jäsenet työskentelevät tyypillisesti jälkiteolliseksi tai informaatio- ja tietoyhteiskunnaksi kutsulle yhteiskuntamuodolle ominaisissa ammateissa. Luokan tärkeää asemaa arvomuutoksen toteutumisessa perustelee myös se, että ryhmän jäseniä luonnehtivat sellaiset piirteet, joiden on katsottu edistävän sovinnaisen moraalien hylkäämistä ja uusien mallien luomisesta: he ovat korkeasti koulutettuja, taloudellisesti melko hyvinvoivia ja melko autonomisissa ammateissa toimivia.

Yhteiskunnan koulutettuihin ja taloudellisesti hyvinvoiviin ryhmittymiin arvojen ja elämäntapojen uudistajajoukon paikansi aikoinaan jo sosiologi Émile Durkheim (1858–1917). Hänen mukaansa traditionaalisten uskomusten heikkeneminen ja moraalinen individualismi on suurinta juuri hyvinvoivissa, koulutetuissa ja autonomista työtä tekevissä ihmisryhmissä. Durkheim uskoi ”intellektuaalisen kehityksen” heikentävän vakiintuneiden uskomusten elinvoimaa.¹⁶ Monien myöhempienkin tulkitsijoiden mukaan erityisesti koulutus on avainasemassa sovinnaisen moraalien hylkäämisessä ja uusien mallien luomisessa.¹⁷ Muun muassa sosiaalipsykologian professori Klaus Helkama on tulkinut viimeiset 400 vuotta jatkuneen arvojen yksilökeskeistymisen olevan osittain seurausta koulutustason jatkuvasta kohoamisesta.¹⁸

Koulutustason kohoamisen lisäksi taloudellisen kasvun on uskottu vaikuttavan arvoihimme. Taloudellisen hyvinvoinnin vaikutusta arvojen uudistumiseen on viime vuosikymmeninä painottanut etenkin amerikkalainen yhteiskuntatieteilijä Ronald Inglehart. Inglehartin mukaan toisen maailmansodan jälkeen lapsuutensa eläneiden ikäluokkien omat elämäkokemukset ovat mahdollistaneet arvojen muuttumisen. Nämä ikäluokat ovat voineet aineellisesti melko hyvin,

---

¹⁶ Durkheim 1985, 184–188.

¹⁷ Esimerkiksi modernisaatiotutkijat ovat kiinnittäneet huomiota tiedon, koulutuksen ja tietoa levittävien joukkotiedotusvälineiden merkitykseen arvojen ja elämäntapojen muokkaajina. Koulutuksen modernisoiva vaikutus perustuu siihen, että sen avulla hankitaan yleispätevää tietoa, jota voidaan soveltaa useisiin eri tilanteisiin. Lisäksi yhteiskuntien modernisoituminen luo paljon uusia tilanteita, joissa vaaditaan paljon tietämystä ja entistä abstraktimpaa tietoa. (Jallinoja 1991, 54–56; koulutuksesta ks. myös Harding, Phillips & Fogarty 1986, 22–26, 218–222; Helkama 1997a, 248–249.)

¹⁸ Helkama 1997a, 248.

eikä niillä ole ollut sotakokemuksia. Kun elämä on ollut entistä turvatumpaa sekä fyysisesti että taloudellisesti, on ollut mahdollista keskittyä aiempaa enemmän uudenlaisten, ei-aineellisten, arvojen – itsearvostuksen, sosiaalisten suhteiden ja itsensä toteuttamisen – tavoitteluun.¹⁹ Inglehartin maanmies Bell taas on korostanut teknologisen ja taloudellisen kehityksen ohella työn muuttuvaa luonnetta kulttuurisen muutoksen edistäjänä.²⁰ Lienee perusteltua väittää, että yhteiskuntien jälkiteollistumisen mukana parantunut koulutustaso ja tulotason kohoaminen yhdistyneenä ammatilliseen erikoistumiseen ja töiden lisääntyneeseen itsenäisyyteen²¹ on mahdollistanut yhä laajemmalle joukolle ihmisiä kokemuksen samankaltaisesta elämästä, jota Durkheimin 1800-luvun lopulla kuvaamat vapaiden ammattien harjoittajat viettivät. Näiden keskuudessa kyti Durkheimin mukaan ”elävin tiedonhalu ja aktiivisin intellektuaalinen elämä”.²²

Koulutustason, työn luonteen ja taloudellisen hyvinvoinnin ei ole uskottu olevan ainoita traditioiden vaikutusta heikentäviä voimia. Myös yksilön asuinalueen ja sosiaalisen verkoston on oletettu olevan yhteydessä arvojen muutosalttiuteen.²³ Durkheimille suurkaupungit olivat edistyksen tyyssijoja. Hänen mukaansa missään muualla ei tradition vaikutus ole ihmismieliin pienempi kuin suurkaupungissa. Traditioiden voiman on esitetty vaihtelevan myös eri-ikäisillä.²⁴ Nuoria ikäluokkia on pidetty kaikkein altteimpina muutoksille. Aikuisuuteen astumisen kynnyksellä ihmisten on otaksuttu olevan ”kaikkein kärsimättöimpiä asetettujen rajoitusten johdosta ja kaikkein innokkaimpia muuttamaan”.²⁵

Hyvinvoivat koulutetut nuoret kaupunkilaiset näyttäisivät muodostavan alttiin kasvuperustan arvomuutoksille. Onko kuitenkin liioiteltua sanoa, että he olisivat edelläkävijöinä luomassa ja omaksumassa uudenlaisia arvoja ja malleja? Onko perusteetonta puhua heistä kriittisenä ryhmänä arvomurroksen toteutumisesa? Jos pysyttelemme siinä näkemyksessä, että edelläkävijöinä on syytä pitää vain niitä, jotka todella aloittavat muutoksen eli luovat ja esittävät uusia ajatuksia, jotka sitten vähitellen leviävät laajempiin kansankerroksiin, niin puheeni uudesta keskiluokasta muutoksen edelläkävijäryhmänä on liioiteltua. Silloin uusi

---

¹⁹ Inglehart 1977, 21–24, 28, 42; 1990a, 68–70; ks. myös Inglehart & Baker 2000, 21.

²⁰ Bell 1974; ks. myös Inglehart & Baker 2000, 21.

²¹ Yhä useammin töitä voi luonnehtia autonomisiksi ja sellaisiksi, että ne tarjoavat mahdollisuuksia itsensä kehittämiseen ja toteuttamiseen. Tällaista autonomian ja itsensä toteuttamisen kasvua on näkynyt esim. suomalaisissa 1980-luvun ja 1990-luvun työelämää koskevissa aineistoissa (ks. Kolu 1992, 104–130; Kasvio 1994, 156).

²² Durkheim 1985, 184.

²³ Suurkaupunkilaisten on todettu olevan arvostuksiltaan ja mielipiteiltään maaseudulla asuvia modernimpia (ks. Jallinoja 1991, 174). Enemmän koulutusta saaneiden ja teollistuneissa yhteisöissä asuvien on todettu myös tekevän jäsentyneempiä ja mutkikkaampia moraalisia arviointoja kuin vähemmän koulutettujen ja maaseutuvaltaisissa pieniyhteisöissä asuvien (ks. Helkama 1993, 57–62).

²⁴ Durkheim 1990, 271–272.

²⁵ Durkheim 1990, 271.

keskiluokka on vain yksi ryhmittymä, jonka keskuuteen uudenlaiset aatteet ovat aikanaan levinneet.

Sosiologian professori Riitta Jallinoja on kuvannut teoksessaan *Moderni elämä* traditionaalisuuden vaihtumista modernisuudeksi ja sen vähittäistä etenemistä eri väestöryhmiin. Käytyään läpi modernisuuden etenemistä käsitteleviä tekstejä Jallinoja havaitsi, että monesti muutoksen kärkiryhmänä tai edelläkävijöinä pidettiin intellektuelleja eli julkisuudessa esiintyviä ja omaan aikaansa kriittisesti suhtautuvia tieteen, taiteen ja liikkeen edustajia. Suuren herkkyytensä ja oivalluskykynsä ansiosta heillä uskottiin olevan keskeinen asema muutoksen toteutumisessa. Intellektuelleilla oletettiin olevan erityistä kykyä ensimmäisinä aistia ja pukea sanoiksi muutoksen merkit. Heidän edelläkävijyyttään on voitu perustella myös sillä, että heidän joukkoonsa kuuluivat ensimmäiset modernit ihmiset. Ajan mittaan oivaltajien joukko näytti sykäyksittäin kasvavan. Muutos eteni vähitellen intellektuelleista muihin väestöryhmiin, ensin opiskelijoihin, sitten muihin nuoriin sekä lopulta myös ”tavallisiin” ihmisiin.²⁶

Tämä näkemys muutoksen ”valumisesta” yhteiskunnan korkeimmissa kerroksissa elävien harvalukuisten intellektuellien joukosta ns. tavallisiin ihmisiin kytkeytyy siihen 1900-luvun teoriaperinteeseen, jossa puhuttiin huolestuneeseen sävyyn perinteisiin sidoksissa olevista suurista massoista. Näistä kirjoitti muun muassa espanjalainen filosofi José Ortega y Gasset.²⁷ Massat olivat se suuri enemmistö ihmisiä, joista joidenkin intellektuellien mielestä ei voinut puhua yksilöinä, koska heissä ei ollut mitään ainutlaatuista. Kaikkein epäyksilöllisimpiin tavallisiin ihmisiin verrattuna opiskelijat olivat erityisasemassa, koska he saattoivat opiskelijamaailmassa elää intellektuaalisen maailman tuntumassa. Täällä intellektuaalisen maailman ja ”tavallisen” maailman liittymäkohdassa he saattoivat helposti imeä uusia vaikutteita. Kaikki opiskelijat eivät toki eläneet silloin, kuten eivät nytkään, kosketuksissa intellektuaalisen maailmaan, joten muutoksen pyörteiden ei oletettu koskettavan samalla lailla kaikkia opiskelijoi- ta. Mitä ilmeisimmin muutoksen kannalta kriittisinä opiskelijaryhminä pidettiin yliopisto-opiskelijoita. Muun muassa vallankumouksellisesta ”tietoisuuden muutoksesta” 1970-luvun alussa kirjoittanut Charles A. Reich piti muutoksen toteutumisen ydinryhmänä valkoisia, varakkaan keskiluokan ”älykkäitä” ja ”herkkä- tunteisia” opiskelijanuoria.²⁸

Jallinojan läpikäymissä modernisuuden etenemistä käsittelevissä teksteissä ei tavallisen ihmisen oivalluskykyä pidetty erityisen suurena, mutta niistä kävi ilmi myös se, että jopa itse intellektuellien oivalluskyky osoittautui kyseenalaiseksi. Jallinoja huomasi, että modernisuuden tutkijoilla oli vimmattua halua löytää modernisuuden varsinaisia pioneereja ja että tutkimusten määrän kasvaessa

---

²⁶ Jallinoja 1991, 42–49.

²⁷ Ortega y Gasset 1963.

²⁸ Reich 1972, 228, 269, 312.

ideoiden ensimmäiset oivaltajat löytyivät yhä kauempaa menneisyydestä, niin että lopulta modernin elämän ensimmäiset idut saatettiin löytää jo antiikin ajalta.²⁹ Ideoiden ensimmäisten oivaltajien etsiminen näyttääkin päättymättömän lankakerän purkamiselta. Muun muassa autenttisuuden ensimmäisiä versioita jäljittänyt kanadalainen filosofi Charles Taylor (1931–) pitää Jean-Jacques Rousseaut (1712–1778) autenttisuuteen liittyvän ihmiskuvan syntymistä edistäneistä filosofeista tärkeimpänä, mutta Rousseau'n merkitys ei hänen mielestään perustu siihen, että tämä olisi pannut muutoksen alulle. Rousseau'n suosio ja merkitys pohjaa siihen, että hän puki sanalliseen asuun kulttuurissa jo käynnistyneen uudistumisen.³⁰ Toisen autenttisuuden historian merkkihahmon, ensyklopedisti Denis Diderot'n (1717–1783), merkitys on tulkittu samaan tapaan. Hänestä on todettu, että hän ”monella alalla ensimmäisenä puki omassa ajassa liikkuvat aatteet sanoihin ja älynsä terävyydellä, neronsa kaukonäköisyydellä oivalsi ja aavisti useita sellaisia aatteita, joita vasta myöhempi aika on täydellisemmin kehitellyt”.³¹ Hieman samansuuntaisena voidaan pitää psykoanalyysin kehittäjän, itävaltalaisen Sigmund Freudin (1856–1939) asemaa aatteiden historiassa. Freudin tiedostamattoman käsitteen murroksellisuus ei ollut siinä, että ajatus tiedostamattomasta sinänsä olisi ollut uusi, vaan että sen varassa luotiin uusi käänteentekevä teoria, joka osoittautui leviämisvoimaiseksi.³² Freudin asemaa valovoimaisena intellektuellina muokkasi myös hänen kykynsä ottaa kantaa asioihin, jotka ylittivät hänen oman tieteenalansa rajat, sekä hänen kriittinen asenteensa senaikkaisiin oloihin, minkä kirjallista ilmausta on hänen teoksensa *Ahdistava kulttuurimme*.³³

Rousseau'n, Diderot'n ja Freudin kaltaiset ajattelijat ovat harvassa, eikä uutta keskiluokkaa ole tarkoitus verrata heidän kaltaisiinsa aatteellisiin edelläkävijöihin. Uuden keskiluokan edelläkävijyys arvomuutoksessa on sitä, että heillä korkeasti koulutettuina, taloudellisesti varsin hyvinvoivina ja melko autonomisissa ammateissa toimivina on sitä potentiaalia, jota traditionaalisten mallien murene-
misen on oletettu vaativan. Koska he lisäksi edustavat paljon parjattua tavallisten ihmisten joukkoa, heidän arvojaan tarkastelemalla on myös mahdollista nähdä, millaiset arvot ja aatteet sukupolvien ketjussa ovat osoittautuneet elinvoimaisiksi. Uuden keskiluokan avulla ei siis pyritä tarkastelemaan arvojen hetkelisiä muutoksia, muutoksia ns. arvoilmastossa, vaan tavoittamaan jotakin pysyvää. Sen avulla pyritään tavoittamaan sellaisia ajalle ominaisia arvoja, jotka ovat etsineet muotoaan jo aiempina vuosikymmeninä ja jotka nyt ovat yleistyneet ja kypsyneet nykyajalle leimalliseen muotoonsa.

²⁹ Jallinoja 1991, 21.

³⁰ Taylor 1995, 56–57.

³¹ Suomentaja Edwin Hagfors (1921, 8) Diderot'n teoksessa *Rameau'n veljenpoika*.

³² Ks. aiheesta myös Trilling 1972, 140–142.

³³ Freud 1972.

Vaikka opiskelijoita tai nuoria yleensä pidetään muutosalttiina ryhmittymänä, he eivät ole mielekäs valinta tutkimuskohteeksi silloin, kun halutaan tutkia pitkän aikavälin arvomuutoksia. Tämä johtuu siitä, että osa nuorten arvoista on sidoksissa ikäkaudelle ominaiseen pohdintaan, jota ei voi yleistää aikakaudelle ominaiseksi.³⁴ Lisäksi nuoruuteen liittyy usein kapinaa vanhempien arvoja vastaan, uusien ajatusten janoamista ja imemistä, mikä saa nuoret helposti erottumaan edellisistä sukupolvista ja näyttämään uudenlaisten arvojen edustajilta. Nuoruuden kuohuntavaiheen jälkeen nuoret saattavat kuitenkin taipua vakiintuneeseen ja tavanmukaiseen. Uusien sukupolvien mukana ei välttämättä synnykään sellaista uudenlaisten arvojen järjestelmää, joka jatkaisi eloaan seuraavissa sukupolvisissa.

Koska nuoruuteen liittyy pitkän aikavälin arvomuutoksen tarkastelun kannalta ”hälyä”, on tämän tutkimuksen kriittinen ryhmä ikäluokkaa, joka on jo astunut työelämään. Tutkittavana on toisen maailmansodan jälkeiseen hyvinvointimaailmaan syntynyt ja työelämässä oleva korkeasti koulutettujen ja taloudellisesti melko hyvinvoivien nuorehkojen kaupunkilaisten ryhmittymä. Tämä ryhmittymä paikantuu yhteiskuntatieteellisissä luokka- tai kerrostumateorioissa heterogeenisena pidettyyn keskiluokkaan tai -kerrostumiin. Usein näistä melko autonomista henkistä työtä tekevistä keskiluokan osaryhmistä, joiden taloudellisen ja sosiaalisen aseman perusta on koulutuksessa, puhutaan professionaalilaisena keskiluokkana.³⁵ Varsin usein heistä puhutaan myös uutena keskiluokkana. Uudeksi keskiluokaksi nimeämäni kriittisen ryhmän jäsenet toimivat yleensä uudelle yhteiskuntamuodolle ominaisina pidetyissä informaatio- tai tietoaammateissa. Luokassa risteää aikamme rakenteellinen murros ja arvomurros. Uusi keskiluokka ja sen kasvu on yhteydessä yhteiskunnan rakenteelliseen murrokseen, koska luokka edustaa tietoyhteiskunnalle ominaisia ammattiryhmiä. Sen lisäksi, että tutkittavat työskentelevät uusissa ammateissa, he ovat monesti myös uusia luokassaan: he ovat nousseet keskiluokkaan tai siirtyneet perinteisestä keskiluokasta uuteen keskiluokkaan. Uuden keskiluokan jäsen on ikään kuin *homo novus* (uusi ihminen), uusissa ammateissa työskentelevä uuden luokkaseman kantaja ja samalla uusien aatteiden ilmentäjä. Uutta on myös luokan elämismaailma. Tämä toisen maailmansodan jälkeiseen hyvinvointimaailmaan syntynyt *homo novus* on saanut käyttöönsä koko sen elämän tarjoaman liikku- matilan, jonka aikaisemmin katsottiin luonnostaan kuuluvan vain korkeimmille vähemmistökerroksille.³⁶

Kaiken kaikkiaan suomalaisen uuden keskiluokan tarkastelu arvomuutoksen hahmottamisessa ei ole mitenkään perusteetonta edes maailmanlaajuisesti ajatellen. Suomalainen uusi keskiluokka ei ole mikään eksoottinen esimerkki arvo-

³⁴ Ks. ikäkausi- ja aikakausicidonnoisista arvoista Venkula & Rautevaara 1992, 61–62.

³⁵ Sellaiseksi sitä on kutsunut esim. Ehrenreich (1989, 12–13).

³⁶ Vrt. Ortega y Gasset 1963, 25.

muutoksen edelläkävijyydestä: Suomi on toisaalta pitkälle kehittynyt tietoyhteiskunta ja toisaalta edustaa muiden Pohjoismaiden kanssa kulttuuriperustaa, jonka on todettu tarjoavan alttiin maaperän uudenlaisten arvojen leviämiseksi. Inglehartin mittausten mukaan aikamme kulttuurisen muutoksen kärjessä ei olekaan Yhdysvallat, vaan jos edelläkävijämaita halutaan nimetä, sellaisia ovat protestanttisen perinteen sävyttämät taloudellisesti hyvinvoivat Pohjoismaat. Kauan hellitylle ajatukselle maailman amerikkalaistumisesta ei näytä nykymaailmassa olevan vahvoja perusteita.³⁷

1.2 Nykyajalle ominaisina pidettyjä arvomuutoksia

Nykyaikaa on luonnehdittu julkisessa keskustelussa niin usein egoismin ja materialismin kaudeksi, että monien mielestä tämä on kyseenalaistamaton kuvaus ajastamme. Tieteellinen tutkimus ei kuitenkaan näyttäisi tukevan tätä yksioikoista kuvaa aikamme arvoista. Sen mukaan länsimaaisissa teollistuneissa yhteiskunnissa on parhaillaan menossa perustavia muutoksia ihmisten arvoissa ja nämä muutokset ovat melko kaukana julkisen keskustelun luomista tulkinnoista. Muutokset ilmenevät muun muassa siten, että uudenlaiset ei-materiaaliset asiat motivoivat ihmistä toimintaan ja että ihmiset mieltävät arvonsa ja pohjaavat niiden perustelut oleellisesti eri tavoin kuin aiemmin. Muutoslinjoja on kuvattu postmateriaalistumiskehityksenä sekä individualismin ja autenttisuuden leviämisenä.

Teoria postmateriaalistumiskehityksestä on peräisin Inglehartilta. Hän esitti jo 1970-luvulla näkemyksen, että kehittyneissä läntisissä teollisuusmaissa on toisen maailmansodan jälkeen ollut käynnissä muutos, joka ilmenee taloudellisen hyvinvoinnin ja fyysisen turvallisuuden (materialistiset arvot) aiempaa vähäisempänä arvostuksena ja itsearvostuksen, sosiaalisten suhteiden ja itsensä toteuttamisen (postmaterialistiset arvot) aiempaa suurempana arvostuksena. Taloudellista ja fyysistä turvallisuutta arvostetaan edelleenkin, mutta suhteellisesti vähemmän kuin menneisyydessä. Aiempaa enemmän halutaan kohentaa elämän laatua.³⁸

Ei-aineellisten arvojen läpimurtoon yksilöllisinä ja yhteiskunnallisina päämäärinä on liitetty myös ympäristöarvojen nousu.³⁹ Kasvanutta tietoisuutta luonnon

³⁷ Inglehart & Baker 2000, 49; Inglehart 1997, 22. Myös Antti Kasvio (2000, v) toteaa, että maailman valtamedioissa on käsitys, että Suomessa on edetty pisimmälle langattomaan viestintään perustuvan tietoyhteiskunnan luomisessa ja että muu maailma on etenemässä samaan suuntaan. Siten Suomi olisi eräänlainen esimerkki siitä, mihin muu maailma on etenemässä.

³⁸ Inglehart 1977, 3, 21–24, 28, 42; 1990a, 68–70; 1997, 33–36. Suomessakin arvojen on todettu muuttuneen pitkällä ajanjaksolla (vuodesta 1975 vuoteen 1996) enemmän postmaterialistiseen suuntaan, ja kehitys on jatkunut myös laman aikana 1990-luvulla (Nurmela, Pehkonen & Sänkiäho 1997, 262).

³⁹ Ks. Cotgrove & Duff 1981; Cotgrove 1982, 46–49; Inglehart 1990a, 373; 1990b; 1997, 241–243; ks. myös Hannigan 1995, 23–25; Hays 1987, 2–4, 34–35.

kestokyvyn rajoista on pidetty yhtenä huomattavimmista viime vuosikymmeni-
nä ihmisten arvoja ja maailmankuvaa muokanneista tekijöistä. Ihmisen ja luon-
non välisen suhteen on katsottu olevan muuttumassa aiempaa enemmän ympä-
ristöä ja sen säilymistä huomioivaan suuntaan. Näkemykset ihmisestä luon-
non herrana ja taloudellisten arvojen asettaminen ympäristönäkökulmien edel-
le ovat joutuneet kritiikin kohteeksi. Muutosta on kuvattu muun muassa vihre-
än maailmankuvan,⁴⁰ ekologisen maailmankuvan,⁴¹ uuden ympäristöparadig-
man⁴² tai ekologisen paradigman⁴³ nousuksi.

Toinen länsimaissa havaittu suuri muutoslinja on individualismin leviämi-
nen yksilöllisenä arvona ja yhteiskunnallisena rakennepiirteenä. Muutoksella
on tarkoitettu yksilön vapauden ja itseohjautuvuuden kasvanutta arvostusta sekä
yksilöiden entistä suurempaa riippumattomuutta perinteisistä yhteiskunnallisista
ja uskonnollisista instituutiosta. Edellisessä tapauksessa individualismista voi-
daan puhua arvona, jälkimmäisessä se on kuvattavissa yhteiskunnallisena proses-
sina, yhteiskunnan rakennepiirteenä. Teorian mukaisesti yksilöt haluavat entistä
voimallisemmin toteuttaa ja kehittää itseään sekä valita ja muokata itsenäisesti
arvojaan ja elämäntapojaan, minkä tavoittelussa he eivät entiseen tapaan ole
sidoksissa perinteisiin auktoriteetteihin.⁴⁴

Yksilöllisyyden leviämisestä puhuminen ei ole sosiologisesti järjestyttävän uutta.
Se oli keskeinen teema jo Durkheimilla, joka piti individualismin leviämistä osa-
na yhteiskuntien modernisoitumista. Individualisoitumisen seuraukset heijastui-
vat Durkheimin mukaan yhteisön kollektiiviseen tajuntaan.⁴⁵ Durkheimin mu-
kaan modernisoituminen ei aiheuta yhteistajunnan täydellisen katoamisen uh-
kaa, vaan se vain tuo mukanaan enemmän ajattelemisen ja tuntemisen tapoja,
joiden luonne on hyvin yleinen ja epämääräinen ja jotka sallivat yhä enemmän
yksilöllistä erimielisyyttä. ”Eräällä alueella yhteistajunta on jopa voimistunut ja
hahmottunut selvemmin, nimittäin

suhtautumisessa yksilöön. Kun kaikkien muiden uskomusten luonne on yhä
vähemmän uskonnollinen, yksilöstä tulee yhä enemmän eräänlaisen uskon-
non kohde. Jatkamme yksilön persoonallisen arvon palvontaa... Mikäli ha-
lutaan, se on siis yhteinen uskomus... Joskin uskomus on yhteinen, koska
se on yhdyskunnan jakama, sen kohteena on kuitenkin yksilö.” (Durkheim
1990, 165.)

---

⁴⁰ Young 1991, 108–110; Helve 1993, 105–107.

⁴¹ Metzner 1994.

⁴² Cotgrove & Duff 1981; Gotgrove 1982; Milbrath 1986 & 1989.

⁴³ Catton & Dunlap 1980; Dunlap 1980.

⁴⁴ Ks. Halman 1996, 195–198. Ks. aiheesta myös Eräsaari 1995, 169–171. Individualismin suureksi muutos-
linjaksi ovat tulkinneet Suomessa myös esim. Helkama 1997a, 243–245, 248, Kiianmaa 1996, 29; ks.
myös Ilmonen 1995, 26.

⁴⁵ Durkheim 1990, 84. Durkheimin (1990, 84) mukaan ”saman yhteiskunnan keskimääräisille jäsenille
yhteisten uskomusten ja tuntemusten kokonaisuus on määrätty järjestelmä, jolla on oma elämänsä” on
kollektiivinen tai yhteinen tajunta.

Postmaterialismilla ja individualismilla on yhtymäkohtia. Postmateriaalistumiskehityksen perusta on autonomisessa yksilössä, ja toisaalta postmaterialistiset arvot, kuten itsearvostus ja itsensä toteuttaminen, ovat individualistisia arvoja. Postmaterialismin ja individualismin yhteys on havaittu myös empiirisissä aineistoissa. Postmaterialistien on todettu kannattavan keskimääräistä enemmän yksilönvapauksia.⁴⁶ Postmaterialististen ja individualististen arvojen yhteyttä on tarkasteltu teoreettisessa kirjallisuudessa myös toisesta suunnasta; vain postmaterialistisia arvoja toteuttamalla on oletettu voitavan toteuttaa ”aitoa” individualismia. Muun muassa Erich Frommin mukaan pakoton toiminnallisuus – luova työ tai rakkaus – on se, minkä avulla ihminen voi luoda aidon ja välittömän suhteen muihin ihmisiin ja maailmaan menettämättä yksilöllisyyttään.⁴⁷

Individualismin leviäminen merkitsee lisääntyntä huomion keskittymistä omaan itseemme. Taylor puhuu tästä subjektivointina, lisääntyneenä ja yhä moninaisempana huomion kiinnittämisenä asioiden subjektiin. Taylorin mukaan nykyajan ymmärtämisen kannalta subjektivoinnissa on oleellista erottaa kaksi puolta: toinen näistä koskettaa toiminnan tapaa ja toinen toiminnan aineksia tai sisältöä. Ensimmäinen merkitsee tavoitteiden tai elämisen tavan määräytymistä minän perusteella, mikä Taylorin mukaan on väistämätön kehityssuunta kulttuurissamme. Nykyään meidän on itse ratkaistava ja selvitettävä monet asiat, joista ennen määräisivät ulkoiset realiteetit ja joissa jouduimme tyytymään auktoriteettien antamiin käskyihin. Vaikka toiminnan tapa määräytyisi minän perusteella, ei toiminnan sisällön tarvitse olla minän määräämää. Tavoitteiden ei tarvitse ilmentää omia haluja tai pyrkimyksiä, jotka olisivat vastakkaisia itsen ulkopuolisille asioille.⁴⁸

Toiminnan tavan subjektivoinnin väistämättömyydestä ovat puhuneet monet muutkin. Muun muassa sosiologi Ulrich Beckin mukaan identiteetin rakennuspuina toimineiden perinteisten muodostelmien vähitellen rapautuessa joutuvat yksilöt vastaavasti aiempaa aktiivisemmin luomaan yksilöllisiä elämänsuunnitelmiaan. He joutuvat itse ”suunnittelemaan, laatimaan, sovittamaan, parsimaan ja paikkaamaan omat elämäkertansa”.⁴⁹ Nyt inhimilliset päätökset, eivät vanhat auktoriteettirakenteet ja traditiot, määrittävät sitä, miten pitää elää. Ihmisen omaksi tehtäväksi jää oman identiteetin muodostaminen. Kun yksilöllistyminen ei perustu yksilöiden vapaisiin päätöksiin, Beck toteaa sartrelaisittain, että ”meidät on *tuomittu* yksilöllistymään”.⁵⁰ Samoilla linjoilla oli Ortega y Gasset. Hänen mukaansa meidät on pakotettu vapauteen ja päättymättömään aktiivis-

---

⁴⁶ Ks. esim. Inglehart 1997; Díez 2000, 306–309.

⁴⁷ Fromm 1962, 42, 48, 53, 119, 232–235.

⁴⁸ Taylor 1995, 109–110.

⁴⁹ Beck 1995, 27.

⁵⁰ Beck 1995, 29.

ten ratkaisujen tekoon.⁵¹ Tästä seuraa, että meidät on samalla tuomittu kokemaan epävarmuus valinnoistamme ja etsimään uusia varmuuksia. Elämme Nietzschen (1844–1912) ennakoimassa maailmassa, jossa vanha Jumala on kuollut ja yksilöt joutuvat enenevästi itse pohtimaan, valitsemaan ja muokkaamaan uskomuksiaan, arvojaan ja normejaan perusteluineen ja kantamaan epävarmuuden valinnastaan.⁵²

Nietzscheen paikantuu puhe moniarvoisesta maailmasta. Nietzschen mukaan ei ole olemassa universaaleja arvoja, vaan ihminen itse synnyttää merkitykset ja arvot. Ei ole kuitenkaan yhdentekevää, miten yksilöt muodostavat arvonsa. Meidän tulee pysyä ”itsellemme uskollisena siinä, mikä on meissä totta ja alkupe-
räistä”, sanoi Nietzsche ja vaati ihmiseltä autenttisuutta.⁵³ Autenttiseen arvoharkintaan liittyy itseksi tulemisen ja itsensä toteuttamisen tavoite – Nietzschen sanoin ”Sinun pitää tulla siksi, joka olet”.⁵⁴ On esitetty, että juuri autenttisuuden vaatimus olisi se muutospiirre ajassamme, joka erottaa nykyajan menneestä.⁵⁵ Silloin valistuksen aikakautta voisi kuvata ennen kaikkea autonomian aikakaudeksi ja oma aikamme olisi luonnehdittavissa erityisesti autenttisuuden kaudeksi.⁵⁶ Autenttisuus olisi ikään kuin individualismin kehityskulussa eräänlainen kypsä vaihe, individualismia täydellisimmillään. Näin täysi itsenäisyys olisi mahdollista vasta sitten, kun yksilö on autenttinen eli varma, väärentämätön, luotettava ja aito suhteessa itseensä ja omaan olemisen tapaansa. Aitouden etiikan leviämisen on otaksuttu olevan yhteydessä myös lisääntyneeseen huoleen ympäristön tilasta. Muun muassa ranskalaisen filosofin Luc Ferryn mukaan ”keskiverto ekologinen imu” ei edusta mitään äärisuuntausta, vaan sen taustalla on aitouden etiikka, huoli omasta itsestä, jonka nimissä vaaditaan elämänlaatua.⁵⁷

Aikaamme luonnehtivien yhteiskuntatieteellisten ja filosofisten tekstien pohjalta muotoutuu kuva toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta, jossa uudet nuoret sukupolvet ovat alkaneet edellisiä sukupolvia voimallisemmin korostaa itsensä toteuttamista ja autenttisia valintoja taloudellisen hyvinvoinnin sijaan. Tästä kirjallisuudesta nousee väite, että parhaillaan eletään eräänlaisessa väli- tai käymistilassa, jossa yhdenlainen arvojen järjestelmä on väistymässä ja toinen orastamassa. Orastavaa arvojen järjestelmää kuvaa postmaterialismin, individualismin ja autenttisuuden korostus. Kyseiset arvo-orientaatiot kietoutuvat niin lä-

---

⁵¹ Ortega y Gasset 1963, 58–59.

⁵² ”Mitä kaikki ihmiset nyt tietävät?” kysyi Zarathustra. ”Senkö ehkä, ettei vanha Jumala, johon kaikki ihmiset ovat aikoinaan uskoneet, enää elä?” ”Sinäpä sen sanot”, vastasi vanha mies alakuloisesti. ”Ja minä palvelin tuota vanhaa Jumalaa hänen viimeiseen hetkeensä saakka. Mutta nyt minä olen virkaheitto, vailla herraa, enkä silti vapaa, en liioin enää hetkeäkään iloinen, en ainakaan muuten kuin muistelllessani. (Nietzsche 1995, 360–361.)

⁵³ Nietzsche 1997, 97.

⁵⁴ Nietzsche 1997, 147.

⁵⁵ Esim. Ferrara 1998, 5; Taylor 1995, 55.

⁵⁶ Ferrara 1998, 5.

⁵⁷ Ferry 1993, 18.

heisesti toisiinsa ja esiintyvät niin vankasti toistensa rinnalla (ne ovat homologia), että ne ovat kuvattavissa yhdellä yhteisellä nimikkeellä. Tässä tutkimuksessa tuo koherenssi ilmaistaan vaihtoehtoisesti käsittein modernisuus ja ei-traditionaalinen arvo-orientaatio.⁵⁸ Uusien arvojen leviämisessä ei siten ole kyse toisistaan irrallisten arvojen leviämisestä, kuten usein näkyy julkisuudessa tulkittavan.⁵⁹

1.3 Tutkimusta kehystävät tutkimuskysymykset

Nykyajasta esitettyjen väitteiden osuvuutta tutkin empiirisen aineiston avulla. Empiirinen aineisto koostuu itse keräämistäni tilastollisista postikyselyaineistoista ja laadullisesta teemahaastatteluaineistosta. Aineistoa olen kerännyt kolmeen otteeseen. Vuonna 1991 keräsin uutta keskiluokkaa käsittelevän postikyselyaineiston osana pro gradu -työtäni. Vuosien 1994 ja 1995 vaihteessa keräsin toisen postikyselyaineiston. Silloin tutkimus laajeni koskemaan uuden keskiluokan lisäksi uutta työväenluokkaa. Uutta työväenluokkaa käytetään tutkimuksessa vertailuryhmänä. Osalle uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan jäseniä tein teemahaastatteluja vuonna 1996.

Tutkimusta ohjaa käsitys, että arvomuutosta on mahdollista tarkastella ottamalla tutkimuksen kohteeksi ihmisiä, joiden voi olettaa olevan ensimmäisten joukossa omaksumassa ja levittämässä uudenlaisia arvoja. Uudenlaisten arvojen oletetaan paljastuvan erityisesti siten, että oletetun edelläkävijäjoukon arvoja verrataan vähemmän uudenaikaisena pidetyn väestönosan arvoihin. Muutokseen uskotaan päästävän käsiksi tutkimalla arvoja eri tasoilla: arvoja tutkitaan kaikenkattavaan esittämiseen tähtäävinä laajoina arvo-orientaatioina, näitä suppeampina orientaatioina ja yksittäisinä ilmaisuina.

Tutkimusta kehystävät kuusi tutkimuskysymystä. **Ensimmäinen tutkimuskysymys** on, onko empiirisestä aineistosta löydettävissä jako traditionaaliin ja moderneihin arvoihin, mikä vastaisi yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden pohjalta syntyvää kuvaa perinteisen ja uudenaikaisen arvo-orientaation erillisyydestä. Kutsun perinteistä arvo-orientaatiota traditionaaliseksi ja uudenaikaista arvo-orientaatiota ei-traditionaaliseksi. **Toinen tutkimuskysymys** on, kuinka johdonmukaisesti eli laajasti uusi keskiluokka (ja uusi työväenluokka) on omaksunut ei-traditionaalisen arvo-orientaation. Hypoteesina on, että ei-traditionaalisuus on vallitsevampaa uuden keskiluokan kuin vertailuryhmän, uuden työväenluokan, keskuudessa. Väite nousee sosiologisesta kirjallisuudesta. Se näkyy myös empiirisen aineiston tasolla: ei-traditionaalisuus osoittautuu uudelle keskiluok-

⁵⁸ Modernisuus ja ei-traditionaali arvo-orientaatio kuvaavat uudenaikaisia, moderneja, arvoja, eivät modernille yhteiskunnalle ominaisia arvoja.

⁵⁹ Ks. esim. Martikainen 2001.

kalle uutta työväenluokkaa ominaisemmaksi arvo-orientaatioksi. Tuloksen perusteella uudet arvot eivät olekaan "valuneet" koko väestön keskuuteen yhtä voimallisesti. **Kolmas tutkimuskysymys** on, vaihtelee arvojen uudenaikaisuuden aste uuden keskiluokan eri ammatillisten osaryhmien välillä. Kysymys juontuu sosiologisista väitteistä, että ammattiryhmien etäisyys ns. markkina-sektorista tai ns. tuottavasta alasta on yhteydessä siihen, miten laajasti uudenaikaisia arvoja kannatetaan. Näihin kolmeen tutkimuskysymykseen pyrin vastaamaan luvussa 5.

Viidennessä luvussa traditionaalisuutta ja modernisuutta tutkitaan hyvin laajoina arvo-orientaatioina. Niitä pidetään kaikenkattavina ja erittelemättöminä ilmiöinä, ja ne koostuvat arvoista, asenteista, uskomuksista ja käyttäytymistapumuksista, jotka ovat jo hyvin suurpiirteisellä tasolla homologisia. Uudenaikaisuutta tutkitaan lisäksi eriytyneinä arvo-orientaatioina. Silloin tarkastellaan sitä, miten arvot käytännössä järjestyvät ihmisten mielissä kimpukuiksi eli millaisina alatyyppeinä traditionaalinen ja ei-traditionaalinen orientaatio ovat ilmaistavissa (luku 6). **Neljäs tutkimuskysymys** onkin, miten arvot ryhmittyvät kimpuksi silloin, kun niitä ei tarkastella kaikenkattavuuteen pyrkivällä dikotomialla eli traditionaalisen ja modernin kaksinapaisella luokituksella. Tulokset osoittavat traditionaalisuuden ja modernisuuden olevan käytännössä moniulotteisia, eriytyneitä ilmiöitä. Aineiston analyysissä (faktorianalyysi) nousi esille kolme kaksinaapaista arvojärjestelmäulottuvuutta (kolme faktoria). Näiden kolmen ulottuvuuden ääripäät ovat kuvattavissa kuutena arvo-orientaationa. Ne on nimetty seuraavasti: 1) *ulkoisesti ohjautuminen – sisäisesti ohjautuminen*, 2) *punavihreys – uuskonservatiivisuus* ja 3) *perinteinen uskonnollisuus – sekulaarisuus*.

Arvo-orientaatioiden sisältöön on perehdytty tarkemmin haastatteleamalla sellaisia tutkittavia, joilla esiintyy selkeimmin arvosuuntausten ominaisuuksia. Tällaisia tapauksia ovat ne, jotka ovat saaneet ulottuvuuksilla (faktoreilla) suuren faktoripistemääräarvon. He ovat ulottuvuuksien ääritapauksia eli eri orientaatioiden puhtaimpia edustajia. Käytännössä ihmiset ovat yhden ulottuvuuden suhteen enemmän ja toisen suhteen vähemmän uudenaikaisia. Tulokset osoittavat, että johdonmukainen kaikenkattava moderni orientoituminen on empiirisesti mahdotonta, mutta harvinaista on myös suuri johdonmukaisuus modernisuuden ja traditionaalisuuden eriytyneillä arvo-orientaatioilla. Luvussa 7 tarkastellaan lähemmin niiden ihmisten arvo-orientaatioiden muodostumisen logiikkaa, jotka ovat eri orientaatioiden puhtaimpia edustajia. Harvinaisiin tapauksiin tutustuminen osoittaa, että moderniksi luonnehdittavan orientoitumisen taustalla on tietoista arvopohdintaa. Arvojen uudenaikaistuminen näyttää vaativan entisen kyseenalaistamista ja eri vaihtoehtojen puntarointia. Ollakseen moderni täytyy olla pohtinut omia arvojaan.

Arvo-orientaatioiden – yleisten ja eriytyneiden – tarkastelun jälkeen siirrytään tutkimaan uudenaikaisuutta yksittäisten arvojen avulla. **Viides tutkimus-**

kysymys on, miltä arvojen uudenaikaisuus näyttää silloin, kun aihetta tarkastellaan yksittäisten arvojen kannatuksen perusteella: preferenssivalintoina, hyväksymisasteella, omin sanoin ilmaistuina ja vastauksina elämän tärkeisiin ja keskeisiin asioihin. Tähän tutkimuskysymykseen paneudutaan luvussa 8. Tulokset vahvistavat johtopäätöstä, että moderni orientoituminen ei ole sillä tavoin järeää, että se sulkisi ulkopuolelleen kaiken tavanomaisesti traditionaaliseksi luokitellun. Modernisoituminen ei merkitse kaiken perinteiseksi mielletävän taakse jättämistä ja arvon kieltämistä. Uudenaikaisuutta ja perinteisyyttä esiintyy rinnan. Modernisuus on huokoista.⁶⁰ Tulokset osoittavat myös, etteivät arvot muutu muuttuvassa maailmassa vain määrällisesti, vaan ne muuttuvat myös laadullisesti. Tämä ilmenee kaksimerkityksisten arvojen olemassaolona. Esimerkiksi rehellisyyttä arvostetaan runsaasti, mutta rehellisyys näyttäisi merkitsevän tutkittaville muutakin kuin sillä on perinteisesti tarkoitettu. Vilpittömyyden ohella arvostetaan autenttisuutta, rehellisyyttä itseä kohtaan. Rehellisyydellä on sekä traditionaalinen että moderni tarkoite.

Kuudes tutkimuskysymys käsittelee arvojen yhteyttä yhteiskunnan taloudelliseen tilaan. Koska tutkimusaikaväliin osuu taloudellinen taantuma, olen mittannut uuden keskiluokan eräiden asenteiden ja arvojen kannatusta sekä taantumman kynnyksellä (vuonna 1991) että taantumien aikana (vuosien 1994 ja 1995 vaihde). Arvojen yhteyttä taloudelliseen tilaan raportoidaan tutkimuksessa niissä kohdin, joissa käsiteltävän teeman kannatusta on mahdollista vertailla vuosien 1991 ja 1995 välillä. Tulokset osoittavat, että arvostuksista on tullut laman johdosta hieman traditionaalisempia. Muutokset eivät kuitenkaan ole dramaattisia.

Tutkimukseni on eräänlainen metodologinen kokeilu. Pyrin valottamaan arvoja ja niiden muuttumista erilaisin aineistoin, menetelmin ja mittarein. Täten menettelemällä toivon pystyväni valottamaan monipuolisesti aihepiiriin eri puolia ja saamaan syvemmän kuvan kuin jos pitäydyttäisiin yhteen menetelmään tai vain tietäntyyppisiin mittareihin. Erilaisten metodien käyttö myös mahdollistaa syntyvän kuvan yhteneväisyyden ja menetelmäriippuvuuden tarkastelun. Metodologisilla kokeiluillani ja kokeilujen karikoiden ja onnistumisten raportomisella toivon osaltani myös tasoittavani vastaaviin yrityksiin aikovien tietä.

1.4 Tutkimuksen tavoitteet

Tutkimukseni empiirisenä tavoitteena on kuvata nykyaikaa ja sille ominaisia arvoja. Tutkimuksellani on myös teoreettisia tavoitteita. Teoreettisena tavoitteena on pohtia arvon käsitettä, arvojen luokittelua, luokittelujen välisiä yhtymäkohtia

⁶⁰ Vrt. Jallinoja 1991, 16, 200–202. Vrt. myös Baumanin (2002, 8, 248) puhe notkeudesta modernin aikakauden nykyvaiheen metaforana. Baumanin mukaan asiat ovat nykyään kaksimerkityksisiä, jatkuvasa tulemisen ja muuttumisen tilassa. Ne eivät säilytä muotoaan, ja ne ovat notkeita.

sekä arvojen muutosta systematisoiden empiirisen yhteiskuntatieteellisen arvotutkimuksen alaa (luku 2). Tällainen perehtyminen arvoihin ja oletettuihin muutostiloihin on tarpeen, koska sekä tieteellisessä keskustelussa että julkisessa vilkkaassa arvokeskustelussa risteilee runsaasti toisistaan poikkeavia näkemyksiä arvoista ja niiden muutoksesta. Tutkimusasetelma on rakennettu niin, että arvoja ja niiden muuttumista tarkastellaan pitkälti hyvin yleisellä tasolla ja oman empiirisen aineiston varassa. Pohdittavaksi ei myöskään kovin laajalti tule se, miten arvot ja niiden muuttuminen näkyvät konkreettisesti esimerkiksi erilaisissa instituutioissa tai erityisesti suomalaisen yhteiskunnan historian valossa.

Arvot ja niiden muuttuminen murroskautena on antoisa aihe, mutta opinnäytetyön aiheena se on epäkiitollinen. Tutkimustehtävänä yhteiskunnallisen ja kulttuurisen muutoksen hahmottaminen ja analysoiminen on maailmoja syleilevä. Moniulotteisuudessaan ja laajuudessaan aihepiiri ei voi koskaan olla läheskään lopullisesti ja tyhjentävästi käsitelty. Tältä pohjalta tutkimuksen voikin sanoa vain tarjoavan erääseen empiiriseen aineistoon nojaavaa käsitteverkostoa ja tulokintakehystä, jonka avulla voidaan hahmottaa monimuotoista nykytodellisuutta.

Yhtään helpommaksi aihepiiriä ei tee se, että se koskettaa monia tieteenaloja – ja kaiken kaikkiaan niin monia. Arvojen asiantuntijoiden joukko on valtava. Jokainen meistä on ainakin omien arvojensa asiantuntija. Yksi ongelmien vyyhti on tutkimuksen teoreettiset käsitteet. Esimerkiksi arvon käsitettä on luonnehdittu ”hämäräksi” ja ”ongelmalliseksi”⁶¹, ja arvojen ominaisuuksiin on sanottu liittyvän hämmästyttäviä piirteitä, ”joista ei pirukaan ota selvää”.⁶² Toisinaan määrittely on katsottu lähes toivottomaksi tehtäväksi.⁶³ Keskiluokka taas on todettu ilmiöksi, jonka koostumuksesta ei ole suurta yhteisymmärrystä. Se ”jotenkin karkaa tutkijoiden käsistä”⁶⁴ ja ”saa itsetietoisimmatkin tutkijat hämilleen. Kukaan ei erityisesti väitä tietävänsä mistä siinä on kysymys”.⁶⁵

Tutkimuksen tavoitteena on olla yksi puheenvuoro laajasta ja mutkikkaasta aihepiiristä. Haluan tutkimukseni myös selkeyttävän nykyistä keskustelua arvoista ja niiden muutoksesta. Se, että *arvokeskustelua* käydään niin runsaasti eri puolilla yhteiskuntaa, kertoo osaltaan ajastamme. Tästä näkökulmasta aikaamme voi luonnehtia murroskauden lisäksi kriisikaudeksi: arvoista etsitään vastausta syntyneisiin ongelmiin.⁶⁶ Arvoista on odotettu löytyvän vihjeitä uusien kehityspolkujen ja tavoitteiden luomiseksi. Näin on tapahtunut sekä kansallisel-

---

⁶¹ Von Wright 1989, 151.

⁶² Airaksinen 1998, siteerattu Levomäki 1998, 8.

⁶³ Airaksinen 1987, 131.

⁶⁴ Kiianmaa 1996, 9.

⁶⁵ Kiianmaa 1996, 18.

⁶⁶ Jallinoja 1993, 18.

la tasolla⁶⁷ että pienemmissä yhteisöissä, yrityksissä jne.⁶⁸ Usein näiden arvokeskustelujen pohjana on ollut melko mielivaltaisesti eri empiirisistä tutkimuksista kerätyt yksittäiset asennetasoa kuvaavat tiedot, ja toisinaan saatuja tietoja on yleistetty koskemaan koko Suomen väestöä tai mielenkiinnon kohteena olevaa ryhmää silloinkin, kun aineistot eivät näitä ole edes edustaneet. Yleistä on myös tukeutuminen eri ”selvitysten ja tutkimusten subjektiivisen tulkinnan pohjalta” tehtyihin erilaisiin *Arvojen Top Ten* -listoihin⁶⁹, joiden pohjalta on sitten pyritty arvioimaan tulevaisuuden kehityslinjoja.⁷⁰ Edellä esitetyn kaltaisiin tietoihin pohjautuvia visioita tulevaisuuden trendeistä voitaneen perustellusti epäillä. Työni teoreettisen arvopohdinnan tarkoituksena on tarjota työkaluja tähän vilkkaasti vellovaan arvokeskusteluun. Empiirisen osuuden tarkoituksena on kertoa nykyisestä arvojen käymistilasta. Tämä käymistila saattaa ennakoida tulevaa, mutta ei välttämättä – lopputulos on avoin ja se jää nähtäväksi.

---

⁶⁷ Esimerkiksi kansalaispuheenvuorolla Suomen henkisestä tilasta ja tulevaisuuden näkymistä oli tällainen tavoite (ks. Niiniluoto & Löppönen 1994; ks. myös Niiniluoto 1994a, 15–16). Viime aikoina uudenlaista yhteiskuntaa ja sen arvoperustaa on pohdittu usein informaatioyhteiskuntastrategioina (ks. esim. Levomäki 1998; ks. myös Mannermaa 1998, 138–145).

⁶⁸ Suositut ovat nykyään eri ammattiryhmissä kyhätty eettiset ohjeistot, joissa määritellään oman ammattikunnan tai yrityksen arvot. Jos tuloksena esitellään yhdeksi arvoksi esim. tasa-arvo ilman että sitä liitetään mihinkään konkreettisempaan merkitysyhteyteen, arvopohdinnan mielekkäisyys kyseenalaistuu.

⁶⁹ Tällaisen listan on laatinut Haavisto (1996, 49).

⁷⁰ Haaviston listaa ovat käyttäneet muun muassa Levomäki (1998, 24–25) ja Mannermaa (1998, 140).

2 ARVOT JA NIIDEN MUUTTUMINEN

2.1 Empiirisen yhteiskuntatieteellisen arvotutkimuksen lähtökohdat

Arvot ovat empiirisen yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kohteina melko nuoria. Kiinnostus niiden tutkimiseen on herännyt laajemmin vasta 1970-luvulla.⁷¹ Tutkimusperinteen juuret versovat kuitenkin tätä kauemmaksi. Nykyään vallitsevalle empiiriselle arvotutkimukselle loivat perustaa sosiologit Thomas ja Znaniecki. He määrittelivät teoksessaan *The Polish Peasant in Europe and America* (1918–1920) arvoja ja asenteita. Arvot he määrittelivät kulttuurin tai yhteisön ominaisuuksiksi. Heidän hieman vaikeasti avautuva arvomääritelmänsä oli seuraavanlainen: ”Sosiaalisella arvolla tarkoitamme mitä tahansa asiaa, jolla on jonkin sosiaalisen ryhmän jäsenten tavoitettavissa oleva sisältö ja merkitys, johon nähden se on tai voi olla toiminnan kohde.”⁷² Tutkijakumppanit tekivät eron arvojen ja asenteiden välille. Asenteet määriteltiin kulttuurin ”subjektiiviseksi puoleksi”,⁷³ yksilöllisiksi tietoisuusprosesseiksi, jotka määrasivät yksilön todellista tai mahdollista toimintaa sosiaalisessa maailmassa. Asenteet olivat arvoihin kohdistuvia mielentiloja.⁷⁴ Asenteen käsitteen vakiintuminen keskeiseksi sosiologiseksi käsitteeksi oli Thomasin ja Znanieckin ansiota. Heitä edeltävänä aikana asenteen käsite esiintyi sosiologisissa teksteissä vain satunnaisesti.⁷⁵ Yhteiskuntatieteellisen arvotutkimuksen historiassa asenteen ja arvon käsitteet ovatkin sittemmin kulkeneet käsi kädessä. Asenteiden mittaaminen aloitettiin 1920-luvulla. Silloin niitä alettiin pitää yksilön ominaisuuksina, joissa esiintyi vaihtelua sävyn ja voimakkuuden mukaan. Yksilön asenteiden kulttuurin luomia asenteiden kohteita kohtaan uskottiin vaihtelevan erittäin myönteisestä erittäin kielteiseen.⁷⁶

---

⁷¹ Ks. Harding ym. 1986, 1.

⁷² Suomennos siteerattu Rescher 1976, 240, loppuviite 2.

⁷³ Kluckhohn 1954, 423; Helkama 1998a, 28.

⁷⁴ Allport 1935, 802; Kluckhohn 1954, 423.

⁷⁵ Allport 1935, 802–803.

⁷⁶ Helkama 1998a, 28.

Tutkimusperinteen seuraava merkkipaalu paikantuu 1930-lukuun, jolloin kehitettiin ns. Allportin ja Vernonin (ja Lindzeyn) arvomittari.⁷⁷ Mittarista tuli vuosikymmeniksi arvotutkimuksen standardi.⁷⁸ Empiirisen arvotutkimuksen perinnettä on jatkanut sittemmin muun muassa sosiaalipsykologi Milton Rokeach,⁷⁹ joka oli kiinnostunut arvoista ja niiden muuttumisesta lähinnä yksilötasolla. Laajojen kulttuurien välisten empiiristen arvotutkimusten uranuurtajina voidaan pitää Ronald Inglehartia,⁸⁰ IBM:n maailmanlaajuista organisaatiota tutkinutta Geert Hofstedeä⁸¹ ja arvojen yleismaailmallista rakennetta todentamaan pyrkinyttä israelilaista arvotutkijaa Shalom Schwartzia.⁸² Heidän esimerkinsä on ollut innoituksena monelle muulle tutkijalle.

Huomiot arvojen keskeisestä roolista yhteiskunnallisissa muutoksissa ja käyttäytymisen vaikuttimina ovat herättäneet arvojen systemaattisen tutkimuksen tarvetta yhteiskuntatieteilijöiden keskuudessa.⁸³ Tarve empiiristen arvoaineistojen keräämiseen on kasvanut. Systemaattisemmin kansainvälisiä empiirisiä arvoaineistoja alettiin kerätä eurobarometreilla ja muilla Euroopan talousalueelta (EEC) tehdyillä kyselyillä.⁸⁴ Vuonna 1977 perustettu European Values Systems Study Group (EVSSG) aloitti laajasti eurooppalaisten arvoja kartoittavien tutkimusten *European Values Surveys (EVS)*⁸⁵ sarjan vuonna 1981. Aineistojen kerääminen on laajentunut Euroopan ulkopuolisiin maihin (*World Values Surveys, WVS*).⁸⁶ EVS:n ja WVS:n aineistot ovat luoneet materiaalia monille eri arvotutkimuksille.⁸⁷

Suomessa empiirinen arvotutkimus on ollut erityisen vilkasta Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksessa, jossa se on nivoutunut vuodesta 1975 lähtien käynnissä olleeseen ns. Pyhtää-projektiin. Projektissa eräänä osa-alueena on ollut pyhtääläisten arvojen ja moraalikäsitteiden tarkastelu.⁸⁸ Sosiaalipsykologian laitoksessa elää vahvana Schwartzin arvotutkimuksen esimerkki.

Systemaattisen arvotutkimuksen tarve on kasvanut ja arvotutkimukset ovat vuosikymmenten aikana lisääntyneet, mutta yksimielisyys arvon käsitteestä ei

⁷⁷ Mittarin teoreettinen perusta löytyy saksalaisen filosofi Eduard Sprangerin luomasta typologiasta, jossa hän jakaa yksilöt kuuteen arvosuuntaukseen perustuvaan ihmistyyppiin: teoreettiseen, esteettiseen, taloudelliseen, sosiaaliseen, poliittiseen ja uskonnolliseen. Ks. aiheesta Gaus 1990, 217; Harding ym. 1986, 2–3; Kluckhohn 1954, 412; Puohiniemi 1993, 15.

⁷⁸ Puohiniemi 1993, 15.

⁷⁹ Rokeach 1973.

⁸⁰ Ks. esim. Inglehart 1977, 1990a, 1997.

⁸¹ Ks. esim. Hofstede 1993.

⁸² Ks. esim. Schwartz 1992; Schwartz & Bilsky 1987; 1990.

⁸³ Ks. esim. van Deth & Scarbrough 1995, 1–8.

⁸⁴ Inglehart & Reif 1991. Eurobarometreista ks. myös Wiberg 1997, 70.

⁸⁵ Ks. Ashford & Timms 1992, 1–2; Harding ym. 1986; Abrams, Gerard & Timms 1985.

⁸⁶ Tutkimusprojektin keskeisenä taustahahmona on ollut Ronald Inglehart. Tutkimusprojektista saa tietoa osoitteesta: <http://wvs.isr.umich.edu>.

⁸⁷ Ks. aineistojen koonnista ja julkaisuista esim. Díez 2000, 285–296.

⁸⁸ Ks. Helkama & Pirttilä-Backman 1996. Sosiaalipsykologian alalta ovat muun muassa arvotutkijat Esa Pohjanheimo (1996 & 1997) ja Martti Puohiniemi (1993, 1995, 1996 & 2002).

ole vahvistunut. Arvotutkimuksen alalla on määritelmien kaaos.⁸⁹ Koska arvot eivät myöskään ole yhteiskuntatieteilijöiden ”yksityisomaisuutta”, eri tieteenalojen anti arvon käsitteen määrittelyssä on valtava. Tässä tutkimuksessa näkökulma arvoihin nojaa etenkin siihen perinteeseen, jossa arvoja on tutkittu empiirisesti asenteiden ja erilaisten arvolistojen avulla. Tästä tutkimusperinteestä käsin arvoja on mahdollista lähestyä sellaisella käsitteellisellä tasolla, jossa samalla kertaakaan vältetään sekä käsitteen eklektisyys että mielivaltaisuus. Empiirisen arvotutkimuksen tarpeita riittävästi palveleva ymmärrys arvoista saavutetaan havainnoimalla eri arvomääritelmien yhteisiä elementtejä.⁹⁰

2.2 Arvojen määritteleminen

Yhteiskuntatieteellisen arvotutkimuksen käsitteellisen ja empiirisen perustan merkittävimpiä kehittäjiä lienevät amerikkalainen kulttuuriantropologi Clyde Kluckhohn ja Rokeach. Viime vuosina heidän työtään on jatkanut Schwartz eri tutkijakollegoidensa, erityisesti saksalaisen Wolfgang Bilsdyn, kanssa.

Kluckhohn, Rokeach ja Schwartz määrittelevät arvon käsitteen melko samalla tavalla. Se, että määritelmät ovat melko yhteneväisiä, johtunee siitä, että tutkijat ovat arvoa määritellessään tukeutuneet toistensa näkemyksiin. Kluckhohnin työ arvotutkimuksen parissa muodostaa näiden määritelmien kivijalan. Kluckhohn ponnisteli vuosikymmeniä saadakseen arvotutkimuksen, erityisesti yhteiskuntatieteellisen arvotutkimuksen, lujalle käsitteelliselle pohjalle.⁹¹ Kluckhohnin klassisen⁹² määritelmän mukaan arvo on ”eksplisiittinen tai implisiittinen, yksilölle tunnusomainen tai ryhmälle luonteenomainen käsitys toivottavasta, mikä vaikuttaa käytettävissä olevien toiminnan keinojen ja päämäärien valintaan”.⁹³ Oleellista määritelmästä on huomata, että Kluckhohn ei olettautunut ihmisten välttämättä aina olevan kovinkaan tietoisia arvoistaan. Arvoissa esiintyy myös vaihtelua sen mukaan, puhutaanko yksilön vai yhteisön arvoista.⁹⁴ Kluckhohnin määritelmä arvoista käsityksinä toivottavasta, mikä vaikuttaa toiminnan keinojen ja päämäärien valintaan, tarkoittaa, etteivät arvot ole sama asia kuin ihmisten toivo-

---

⁸⁹ Ks. esim. Rescherin (1976, 240, loppuviite 2) Kurt Baierin luettelon pohjalta laatimaa listausta erilaisista arvon määritelmistä. Ks. aiheesta myös van Deth & Scarbrough 1995, 23.

⁹⁰ Van Deth & Scarbrough 1995, 22.

⁹¹ Ks. Rescher 1976, 211.

⁹² Klassisena sitä ovat pitäneet muun muassa van Deth & Scarbrough 1995, 27.

⁹³ Kluckhohn 1954, 395. Käytetty suomennosta Rescherin artikkelista (1976, 240).

⁹⁴ Samanlaista eroa ilmentää myös Suhosen (1988, 31) arvomääritelmä, jonka mukaan ”arvot ovat ihmisten *ajattelussa* ja yhteiskunnan *kulttuurissa* vallitsevia käsityksiä yksilöiden, yhteiskunnan ja ihmiskunnan *keskeisistä päämääristä*. Ne ovat siis käsityksiä hyvästä elämästä, hyvästä yhteiskunnasta ja hyvästä maailmasta”.

mukset ja halut.⁹⁵ Tähän määritelmän kohtaan Rokeach on suhtautunut kriittisesti.

Rokeach on tukeutunut esittämässään arvon määritelmässä Kluckhohnin näkemyksiin. Hän ei kuitenkaan ole halunnut määritellä arvoja käsityksiksi toivottavasta. Rokeachin mukaan arvo on pysyvä uskomus siitä, että tietty menettelytapa tai elämän päämäärä on henkilökohtaisesti tai sosiaalisesti parempi johonkin toiseen verrattuna.⁹⁶ Rokeachin mukaan se, että henkilö pitää jotakin menettelytapaa tai elämän päämäärää parempana johonkin toiseen verrattuna (eli preferoi), on arvo. Tämän Rokeach katsoo ilmaisevan sitä, mitä Kluckhohn tarkoittaa ”käsityksellä toivottavasta”. Eli Rokeachin mukaan käsityksissä toivottavasta on kyse elämän päämäärien ja toimintatapojen asettamisesta suosituimmuusjärjestykseen. Mikä tahansa asioiden suosituimmuusjärjestykseen asettaminen ei kuitenkaan ilmaise arvoa. Esimerkiksi siinä, että joku pitää suklaajäätelöstä enemmän kuin vaniljajäätelöstä, ei ole kyse arvoista.⁹⁷ Määritelmä arvoista uskomuksina, jotka määrittävät toivottavia käyttäytymistapoja tai päämääriä, mahdollistaa arvojen jakamisen välinearvoihin (instrumental values) ja päätearvoihin (terminal values). Välinearvot ovat keinoja perimmäisten päämäärien (eli päätearvojen tai itseisarvojen) toteuttamiseksi.⁹⁸

Rokeach olettaa, että yksilön arvojen määrä on melko pieni ja että kaikilla ihmisillä on samat arvot eri asteisina. Erilaisin intuitiivisin, teoreettisin ja empiirisin perustein Rokeach arvioi aikuisella ihmisellä olevan noin 18 itseisarvoa (päätearvoa) ja välinearvoja huomattavasti näitä enemmän.⁹⁹

Nämä Kluckhohnin ja Rokeachin näkemykset arvoista ovat olleet pitkään vallalla eri aloilla tehdyissä empiirisissä arvotutkimuksissa. Yhteistä määritelmille on muun muassa se, että niissä molemmissa arvojen oletetaan olevan jotakin muuta kuin pelkkiä yksilöllisiä haluja, toiveita tai tarpeita. Suomalaisen yhteiskuntatieteellisen arvotutkimuksen kehittäjä Pertti Suhonen on huomauttanut myös, että molempiin määritelmiin liittyy ajatus arvotietoisuudesta. Ihmiset tietävät omat arvonsa ja niiden perusteet paremmin tai huonommin, vaikka eivät kutsuisi niitä arvoiksi. Tämä ilmenee muun muassa siinä, että ihmiset pystyvät asettamaan erilaisia päämääriä ja toimintatapoja preferenssijärjestykseen.¹⁰⁰

Viime aikoina paljon siteerattu arvotutkija Schwartz on määritellyt arvot Kluckhohnia ja Rokeachia seuraten toivottaviksi päämääriksi, jotka eroavat toisistaan tärkeydeltään ja ovat ohjaavia periaatteita yksilön elämässä.¹⁰¹ Schwartz täsmentää arvojen olevan ei-tilannesidonnaisia päämääriä (terminaalisia tai ins-

⁹⁵ Ks. myös Suhonen 1988, 17–18.

⁹⁶ Rokeach 1973, 5–12, 24–25; 1976, 113, 124, 159–160.

⁹⁷ Rokeach 1973, 9–10.

⁹⁸ Rokeach 1973, 7–9; 1976, 160–161.

⁹⁹ Rokeach 1973, 3, 11.

¹⁰⁰ Suhonen 1988, 19.

¹⁰¹ Ks. esim. Schwartz & Huismans 1995, 89; Schwartz & Savig 1995, 93.

trumentaalisia), jotka ilmaisevat erilaisia intressejä (yksilöllisiä, yhteisöllisiä tai molempia). Arvot voidaan Schwartzin mukaan arvioida eri tasoiksi (erittäin tärkeästä ei-tärkeäksi) yksilön elämää ohjaaviksi periaatteiksi.¹⁰²

Schwartz on luonut määritelmänsä palvelemaan empiirisen arvotutkimuksen käsitteellisiä vaatimuksia. Hän on lähestynyt arvoja tiukan käsitteellisen rajauksen sijaan havainnoiden eri määritelmissä arvoihin liitettyjä piirteitä, jolloin käytetty käsite on pikemminkin strateginen kuin eklektinen tai täysin mielivaltaisen.¹⁰³ Strategisesta käsitteestä voi todeta, että sen suhde tutkittuun ilmiöön ei ole sama kuin perustan suhde rakennukseen, vaan sama kuin juurten suhde puuhun. Ne kykenevät toteuttamaan tehtävänsä, vaikka niiden täydellinen muoto ja olemus jäävät hieman pimentoon.¹⁰⁴ Tässäkin tutkimuksessa tukeudutaan strategiseen arvon määritelmään:

Eräs arvojen osalta usein mainittu piirre on se, että **arvot ovat toivottavia päämääriä tai käyttäytymistä koskevia käsityksiä tai uskomuksia**. Arvojen on katsottu myös **ylittävän konkreettiset tilanteet ja ohjaavan valintojamme ja arviointejamme**. Lisäksi niiden on katsottu **järjestyneen niiden suhteellisen tärkeyden mukaan**.¹⁰⁵

Vaikka tutkittu ilmiö voikin jäädä hieman hämärän peittoon eikä tutkimuksessa sitouduta tiukkaan ja yleispäteväksi uskottuun arvon määritelmään, tutkijan tulee tietää, mitä hän tutkii, ja täsmentää ne rajat, joiden perusteella arvot ovat erotettavissa ja suhteutettavissa muihin lähellä oleviin ilmiöihin ja käsitteisiin.¹⁰⁶ Edellä esitetyn määritelmän pohjalta arvot voidaan suhteuttaa sellaisiin lähikäsitteisiin kuin asenne, normi, halu ja tarve.

2.2.1 Arvot ja asenteet

Usein arvojen abstraktius ja yleisyys (se, että ne *ylittävät konkreettiset tilanteet*) mainitaan, kun halutaan erottaa ne erityisesti asenteista.¹⁰⁷ Arvot ymmärretään usein asenteiden kaltaisiksi,¹⁰⁸ ja tavanomaista on tutkia arvoja asenteiden avulla.¹⁰⁹ Mitä asenteet sitten ovat? Kansanomaisessa kielenkäytössä asenne mielletään usein myönteiseksi tai kielteiseksi tunteeksi jotakin asiaa, henkilöä tai esinettä kohtaan. Tällöin tunteen katsotaan ilmaisevan asennetta. Tämä asenteen tulkin-

¹⁰² Schwartz ja Bilsky 1987, 553.

¹⁰³ Strategisesta käsitteestä ks. van Deth & Scarbrough 1995, 22–25.

¹⁰⁴ Millin (2000, 10) toisaalla esittämää vertausta mukaillen.

¹⁰⁵ Ks. Schwartz & Bilsky 1987, 551; Schwartz & Bilsky 1990, 878; Schwartz 1992, 3–4.

¹⁰⁶ Muun muassa nuorten arvoja koskevia tutkimuksia kartoitettaessa (Venkula & Rautevaara 1992, 2, 5) huomattiin, ettei eroa usein tehdä ja että arvon käsite tuli usein määritellyksi tutkijan teoreettisen kiinnostuksen tai intuitiivisen käsityksen mukaan. Usein arvo ymmärrettiin joksikin asiantilaksi, jota pidetään toivottavana, haluttavana, hyödyllisenä tai muuten edunmukaisena.

¹⁰⁷ Ks. esim. Schwartz 1992, 4.

¹⁰⁸ Esimerkiksi Baier 1969, 54; Eagly & Chaiken 1993, 5; ks. aiheesta myös Gaus 1990, 205–206.

¹⁰⁹ Tällainen asennetutkimus on ollut erityisen vilkasta sosiaalipsykologien keskuudessa. Heillä asenne onkin yksi tieteenalan keskeisimmistä käsitteistä. (Ks. esim. Stahlberg & Frey 1996, 206–207.)

ta edustaa toista asennetutkimuksen alalla vallitsevaa suuntausta asenteen määrittelystä.¹¹⁰ Sen mukaan nimenomaan (myönteinen tai kielteinen asenneobjektiin kohdistuva) tunne kuvaa asennetta. Asenne eroaa tällöin uskomuksista, jotka ovat asenneobjektia koskevia mielipiteitä, tietoa ja ajatuksia, samoin kuin käyttäytymistäipumuksista (valmius käyttäytyä tiettyä asenneobjektia kohtaan tietyllä tavalla).¹¹¹

Toisen vallitsevan näkemyksen mukaan asenne ei ole vain pelkkä myönteinen tai kielteinen tunne jotakin asenneobjektia kohtaan. Asenne nähdään kolmena yhdessä esiintyvänä reaktiona (affektiivinen, kognitiivinen ja behavioraalinen) asenneobjektia kohtaan.¹¹² Tässä niin sanotussa kolmidimensionaalisessa mallissa tunne (affektiivinen komponentti), uskomukset eli mielipiteet ja ajatukset asenneobjektista (kognitiivinen komponentti) ja käyttäytymisaikomukset tai toimintataipumukset (konatiivinen tai behavioraalinen komponentti) esiintyvät kaikki yhdessä.¹¹³

Asennetutkimuksen alaan perehtyneet psykologit Alice H. Eagly ja Shelly Chaiken¹¹⁴ ovat määritelleet asenteen psykologiseksi taipumukseksi, joka ilmaistaan arvioimalla tiettyä kokonaisuutta jonkin asteisella suosiolla tai epäsuosiolla. Psykologinen taipumus viittaa henkilön sisäiseen tilaan, ja arvioiminen taas viittaa kaikkiin arvioiviin reagointeihin. Nämä arvioivat reagoinnit voivat olla joko avoimia tai piileviä, ja ne voivat olla joko tiedollisia, tunneperäisiä tai käyttäytymisessä näkyviä. Tätä psykologista taipumusta voidaan pitää eräänlaisena ennakkoluulona, joka tekee yksilön alttiiksi arvioiville myönteisille tai kielteisille reagoineille. Asenteet voivat olla joko opittuja tai ei-opittuja, pysyviä tai muuttuvia, tärkeitä tai yhdentekeviä. Eaglyn ja Chaikenin mukaan asenteelle on olennaista, että sillä on jokin kohde. Tämä kohde voi olla abstrakti (esimerkiksi jokin ideologia, kuten liberalismi) tai sitten hyvinkin konkreettinen (esimerkiksi tuoli). Heidän mukaansa asenteet, jotka ilmaisevat abstrakteja päämääriä, ovat niitä asenteita, joita tavallisesti kutsutaan arvoiksi.

Usein asenteiden ja arvojen välille tehdään tiukempi ero. Esimerkiksi Rokeachin mukaan arvot ja asenteet eroavat selvästi toisistaan. Arvo eroaa Rokeachin mukaan asenteesta siten, että arvo on asennetta yleisempi ja perustavampi käsite. Arvot ovat hänen mukaansa abstrakteja, asenteet taas kohde- ja tilannesidonnaisia. Arvot ovat arvioinnin perusta, ja ne ovat täten asenteita keskeisempiä. Myös yksilön asenteiden ja arvojen määrä on erilainen. Asenteita ihmisellä on huomattavasti enemmän kuin arvoja.¹¹⁵ Arvojen ja asenteiden eroa voi selven-

¹¹⁰ Ks. esim. Stahlberg & Frey 1996, 207–208.

¹¹¹ Ks. esim. Stahlberg & Frey 1996, 207–208; Fishbein & Ajzen 1975, 11–13.

¹¹² Tällainen jaottelu tunteeseen, tietoon ja toimintaan yleistyi lähinnä 1960-luvulla Rosenbergin ja Hovlandin tutkimusten mukana. Mallia tosin ei paljon käytetty käytännön tutkimuksissa. (Breckler 1984, 1191–1192.)

¹¹³ Ks. Eagly & Chaiken 1993, 1–2.

¹¹⁴ Eagly & Chaiken 1993, 1–5.

¹¹⁵ Rokeach 1973, 18–19.

tää siten, että esimerkiksi uskomuksessa abstraktin tasa-arvon toteutumisen toivottavuudesta on kyse arvosta, kun taas reagoinneissa oman lapsen avioitumiseen eritoutuisen ihmisen kanssa on kyse asenteesta. Kaikki asenteet eivät ilmaise arvoja. Silloin kun asenteet ovat yhteydessä arvoon, on asenteiden ja arvojen välinen yhteys voimakkaampi kuin päinvastaisessa tilanteessa.¹¹⁶ Esimerkiksi yksilön asennoituminen Suomen lippuun voi vaihdella sen mukaan, onko se yksilölle arvon ilmaus vai pelkkä kangaspala.

Tavanomainen tapa tutkia arvoja on tutkia niitä siten, että joukon keskenään kasautuvia positiivisessa riippuvuussuhteessa olevia asenteita oletetaan ilmaisevan jotakin niiden taustalla olevaa arvoa. Arvoja tutkitaan silloin asennekimpujen avulla. Näin menetellen arvojen mielletään olevan jollain lailla homologisten eli samansuuntaisten, yhdenmukaisten, samaa tarkoittavien, rinnan esiintyvien tai samasta lähteestä kumpuavien asenteiden koosteita. Esimerkiksi tasa-arvon kannatuksessa esiintyy usein rinnan yhtäläisten oikeuksien korostamista eri sukupuolta olevien välillä, kansalaisten välillä, ylipäänsä ihmisten välillä jne. Usein sen kannatukseen näyttäisi nykyisin liittyvän ihmisten hyvinvoinnista huolehtimisen lisäksi myös huolta ympäristöstä. Äärimmillään tasa-arvoisuuteen voidaan sisällyttää jopa elollisen tai elottoman luonnon oikeuksien tunnustamista ihmisten oikeuksien rinnalle. Kun arvoja tutkitaan asenteiden koosteina, tulee asenteiden olla positiivisessa riippuvuussuhteessa toisiinsa, minkä todistamiseen ei riitä looginen päättely, vaan riippuvuuden tulee ilmetä myös empiirisessä aineistossa.

2.2.2 Arvot ja normit

Yleensä korkealle abstraktiotasolle nostetut ja epätasaisesti ilmaistut arvot saavuttavat yleisen hyväksynnän. Kukapa ei kannattaisi abstraktia tasa-arvoa tai ympäristönsuojelua, mutta yksimielisyys alkaa rakoilla, kun näitä tiedustellaan asennetasolla esimerkiksi valmiutena ottaa naapuriksi toista rotua olevia ihmisiä tai halukkuutena tinkiä omasta elintasosta ympäristöongelmien vähentämiseksi. Se mitä toisaalla ilmoitetaan arvostettavan abstraktina päämääränä, ei aina ole yhtäpitävää konkreettisempien asenteiden kanssa eikä käytännön toiminnan kanssa. Jotta voitaisiin sanoa, että yksilö kannattaa jotain arvoa, oletetaan sen myös *ohjaavan valintoja ja arviointeja*. Arvojen oletetaan ilmenevän yksilöiden elämässä, siinä, miten ihminen toimii, kuluttaa aikaansa, energiaansa ja millaisia valintoja hän tekee jokapäiväisessä elämässään.¹¹⁷

---

¹¹⁶ Maio & Olson 1995, 267–269, 281–283.

¹¹⁷ Rescher 1976, 212–214.

Normit ovat keinoja, joiden avulla arvojen edellyttämiä valintoja saadaan aikaan, toteaa akateemikko Erik Allardt sosiaalisista normeista.¹¹⁸ Sosiaaliset normit ilmenevät kirjoitettuin tai kirjoittamattomina sääntöinä, periaatteina ja tapoina, joiden varassa yhteisössä eletään. Ne kertovat siitä, mitä saa tehdä, mitä pitää tehdä ja mitä ei saa tehdä.¹¹⁹ Sosiologisena käsitteenä normissa korostuu sen yhteisöllinen luonne ja se, että normiauktoriteetti ja normin noudattaja ei ole sama taho. Filosofian piirissä tällaisia käskyjä tai normeja kutsutaan heteronomisiksi. Normiauktoriteetti ja normin noudattaja voivat olla sama taho. Tällöin normia voi luonnehtia yleisemmin ohjeeksi ihmisen toiminnalle.¹²⁰ Auktoriteetin ja noudattajan ollessa sama taho käskyä tai normia kutsutaan autonomiseksi.¹²¹ Arvosta normi eroaa sen perusteella, että normi käsittelee käyttäytymistä, erityisesti käyttäytymistä joissakin tilanteissa.¹²² Itse tarkoitan normilla sosiologisesta perinteestä poiketen sekä yksilön itselleen asettamia toimintaohjeita että yhteisöllisiä ohjeita. Normit edesauttavat arvojen saattamista käytäntöön. Ne tuovat toimintaan johdonmukaisuutta. Durkheim toi sosiologiaan normittomuutta kuvaavan käsitteen, anomian. Anomialla hän tarkoitti yhteiskunnassa tai ryhmässä vallitsevaa tilaa, jossa käyttäytymistä ohjaavat normit ovat heikentyneet tai murtuneet. Silloin elämää ohjaa epämääräinen ja epäjohdonmukainen moraal, joka ei luo kurinalaisuutta.¹²³

2.2.3 Arvot, halut ja tarpeet

Kaikki kannatetulle arvolle ominaisesta käyttäytymisestä poikkeaminen ei ole anomisuuteen rinnastettavaa epäjohdonmukaisuutta. Satunnainen poikkeaminen arvolle ominaisesta käyttäytymisestä ei tarkoita, etteikö meidän edelleen voisi sanoa kannattavan arvoa. Voimme esimerkiksi sortua haluihimme. Niitä ihmisellä voi olla äärettömästi, ja aina ne eivät välttämättä ole samansuuntaisia toivottujen päämäärien ja käyttäytymisen kanssa.¹²⁴ Saatamme esimerkiksi tavoitella aistillista mielihyvää yhden illan syrjähyppäyksessä, vaikka ajattelimme, että kunnioitus kumppaniamme kohtaan on ristiriidassa kyseisen halun kanssa ja vaikka pitäisimme näistä kahdesta jälkimmäistä tärkeämpänä. Tämä arvon mukaisesta käyttäytymisestä poikkeaminen ei kuitenkaan tarkoita, ettei meidän edelleen voisi sanoa kannattavan kyseistä arvoa. Myöskään aistillisen mielihyvän halua ei voida kutsua arvoksi, koska arvojen katsotaan olevan *toivottavia pää-*

¹¹⁸ Allardt 1985, 58.

¹¹⁹ Allardt 1985, 58–60; Giddens 1993, 31; Littunen 1962, 12; Yankelovich 1981, 86.

¹²⁰ Esimerkiksi von Wright (2001, 251) luonnehtii normeja ihmisen toiminnan ohjeiksi.

¹²¹ Von Wright 2001, 254.

¹²² Rokeach 1973, 19.

¹²³ Durkheim 1990, 18. Sellaisen tilan Durkheim (1990, 370–371) näki vallitsevan omana aikanaan.

¹²⁴ Ks. myös Feather 1994, 10.

määriä tai käyttäytymistä koskevia käsityksiä ja uskomuksia. Toisaalta aina ei ole edes järkevää toimia arvojensa mukaan. Arvotutkimuksen teoreettisen perustan kehittäjä Nicholas Rescher onkin todennut, että ”kun katsomme $N:n$ kannattavan arvoa X , meillä on perusteita odottaa $N:n$ mukautuvan järkevässä määrin $X:n$ kannattamisen luonteenomaisiin ilmenemismalleihin sekä puheessa että toiminnassa”.¹²⁵

Tarpeet ovat haluja lähemmässä yhteydessä arvoihin. Akateemikko Georg Henrik von Wright on sanonut, että tarve on jo puolittain arvokäsité ja että tarpeisiin liittyy tietty ”arvovaraus”.¹²⁶ Toiset tutkijat jopa samastavat arvot tarpeisiin.¹²⁷ Von Wrightin mukaan tarve kuuluu yhtenä käsitteenä arvokäsitteiden ”alapuolella” oleviin käsitteisiin, joita voisi kutsua psykologisiksi tai biologisiksi. Muita tällaisia arvojen alapuolella olevia käsitteitä ovat halujen ja tarpeiden ohella inho, jonkin tavoittelemisen ja torjuminen, tyydytys ja turhautuminen, terveys ja sairaus, ilo ja suru, hyvinvointi ja kärsimys.¹²⁸

Tarpeista puhutaan usein, mutta tarpeiden luonteesta on vaikea saada käsitystä, koska usein tarpeen käsitteen käyttäjät eivät juuri määrittele käyttämäänsä käsitettä. Von Wright on huomannut, että monissa psykologisissa tarveteorioissa oletetaan tunnetuksi, mitä tarpeilla – puheella siitä, että olento tarvitsee sitä tai tätä – tarkoitetaan. Von Wright itse toteaa tarpeen käsitteen liittyvän läheisesti elämän käsitteeseen. Eloonjääminen on kaikkien olentojen primaaritarkoitus ja eloonjäämisen minimirajojen ylittäminen, ”hyvän elämän” tavoittelu, niiden sekundaarinen tarkoitus.¹²⁹ On olemassa monia asioita, joita haluamme, mutta voidaan kysyä, tarvitsemmeko niitä todella eli ovatko ne välttämättömiä olemassaolollemme tai olisiko meidän huonompi olla ilman niitä.¹³⁰ Voin esimerkiksi haluta suurempaa liikkumisenvapautta ja sitä edistävää autoa, mutta tämän halun toteutuminen ei ole välttämättöntä olemassaololleni eikä elämäni huonone autottomuudesta.

Halujen, tarpeiden ja arvojen välisen eron ymmärtämistä vaikeuttaa arkikieleen levinnyt tapa puhua haluista tarpeina. Esimerkiksi pienten lasten vanhemmat puhuvat usein tarpeesta omaan aikaan, ja vanhempiensa luona asuva saat-
taa puhua tarpeesta yksityisyyteen jne. On kuitenkin aiheellista kysyä, onko näissä kyse tarpeista vai pikemminkin haluista tai arvoista. Kaikissa kulttuureissa ja kaikkina aikoina kyseiset asiat eivät olisi ymmärrettävissä tarpeiksi. 1800-luvun suomalaisessa agraarikulttuurissa yksityisyyttä ei olisi pidetty ainakaan nykyisessä määrin välttämättömänä hyvän elämän toteutumiseksi. Arvojen ja

---

¹²⁵ Rescher 1976, 212.

¹²⁶ Von Wright 1989, 152.

¹²⁷ Ks. aiheesta esim. Pohjanheimo 1997, 22–24; Puohiniemi 1993, 14; Suhonen 1988, 27–29.

¹²⁸ Von Wright 1989, 151–152.

¹²⁹ Von Wright 1989, 152–153.

¹³⁰ Von Wright 1989, 159.

tarpeiden väliset yhteydet ovat monimutkaisia. Clyde Kluckhohn on todennut, että mitä ilmeisimmin arvoja nousee tarpeista ja arvot myös luovat tarpeita.¹³¹

Amerikkalainen sosiologi Daniel Yankelovich pitää maslowilaista tarvehierarkiaa ja sen tuntemuksen leviämistä eräänä vaikuttimena siihen, että arkikielessä niin tiuhaan puhutaan haluista tarpeina.¹³² Onkin syytä hieman lähemmin tarkastella Maslowin aateperintöä jo siksikin, että arvoluokituksissa ja -mittareissa näkyy vahvasti hänen ajattelunsa vaikutus. Edesmennyt Brandeisin yliopiston psykologian professori Abraham Maslow (1908–1970) kuvaa yksilön kehitysehtoja tarpeiden avulla. Maslowin mukaan lapsen perustarpeiden (ruoka, huolenpito, turvallisuus ja rakkaus) pitää olla jossain määrin tyydytettyinä, jotta lapsi voi ryhtyä tavoittelemaan ylemmän tason päämääriä, kasvumotiiveja, jotka johtavat itsen toteuttamiseen. Maslow esittää tämän tarvehierarkiana. Siinä alimmaisena ovat 1) fysiologiset tarpeet ja 2) turvallisuuden tarpeet. Näitä seuraavat 3) tarpeet yhteenkuuluvuuteen ja rakkauteen sekä 4) arvostustarpeet. Jos nämä kaikki edelliset tarpeet on riittävästi tyydytetty, aktuaalistuvat 5) itsensä toteuttamisen tarpeet.¹³³ Silloin yksilö voi alkaa aktuaalistua siksi mitä hän potentiaalisesti on. Aktuaalistuminen on Maslowin mukaan halua tulla yhä enemmän ja enemmän omaksi itsekseen, kehittyä siksi yksilöksi, mihin hänellä on mahdollisuudet.¹³⁴ Rokeachin mukaan Maslow viittaa itsensä toteuttamisella sekä tarpeeseen että arvoon.¹³⁵ Suhonen on tulkinut, että Maslow käyttää tarpeiden ja arvojen käsitteitä toistensa synonyymeina.¹³⁶

2.2.4 Arvot ja arvo-orientaatiot

Kaikkia arvoja ei kannateta samassa määrin. Arvot *järjestyvät niiden suhteellisen tärkeytensä mukaan*. Rokeach määrittelee arvojärjestelmän pysyväksi hierarkkiseksi menettelytapojen ja elämän päämäärien organisaatioksi, joka muotoutuu

¹³¹ Kluckhohn 1954, 428. Tarpeet ovat myös muuttuvia. Von Wrightin (2001, 243) mukaan ihmisten tarpeet, kuten halutkaan, eivät ole mitään ”muuttumattomia luonnonhistoriallisia suureita”. Ne määräytyvät monien tekijöiden vaikutuksesta, jotka puolestaan ovat itse muuttuvaisia.

¹³² Yankelovich 1981, 234–239.

¹³³ Maslow 1954, 80–92.

¹³⁴ Maslow 1954, 91–92. Maslow oli ns. humanistiseksi psykologiaksi kutsutun suuntauksen edustajia muun muassa Frommin ja Carl Rogersin ohella (Maslow 1976, 69–71). Humanistisen psykologian periaatteena oli keskittyä ihmisen synnynnäisen potentiaalain kehittämiseen. Fromm esimerkiksi opetti Maslowin tapaan, että ”elämisen velvollisuuteen sisältyy velvollisuus tulla omaksi itsekseen, kehittyä siksi yksilöksi, johon kullakin on potentiaaliset mahdollisuudet (1965, 31)” ja että ”ihmisen tärkein tehtävä elämässään on toteuttaa itseään, kehittyä siksi yksilöksi joka hänessä on idullaan. Tämän pyrkimyksen ylevin tulos on hänen oma persoonallisuutensa (1965, 265–266)”.

¹³⁵ Rokeach 1973, 19. Rokeachin mukaan arvot eroavat tarpeista esim. siltä osin, että ihmiset ovat ainoita eläimiä, joilla voi olla arvoja. Tarpeita on muillakin eläimillä. (Rokeach 1973, 19–20.)

¹³⁶ Suhonen 1988, 28.

suhteellisen tärkeyden mukaan.¹³⁷ Arvojen ja arvojärjestelmien pysyvyydellä Rokeach tarkoittaa suhteellista, ei täydellistä pysyvyyttä. Rokeachin mukaan hedelmällinen käsitys arvoista ottaa huomioon sekä niiden muuttumisen että pysyvyyden mahdollisuuden. Tätä Rokeach perustelee sillä, että täysi muuttumattomuus merkitsisi sitä, ettei yksilöllinen ja yhteiskunnallinen muutos olisi mahdollista. Toisaalta täysi epävakaus merkitsisi persoonallisuuden ja yhteiskunnan jatkuvuuden mahdottomuutta.¹³⁸

Arvojen järjestymistä voidaan kuvata paitsi suhteellisen tärkeyden mukaan myös arvojen sisältöön pohjaavan ryhmittymisen mukaisesti. Sisältönsä perusteella osa arvoista esiintyy loogisesti ja yleensä myös empiirisesti samansuuntaisesti. Tällaisia toisiaan tukevia homologisia arvoja ovat esimerkiksi vapaus ja riippumattomuus. Osa arvoista taas on loogisesti vastakkaisia, ja ne eivät voi toteutua samanaikaisesti. Samaan aikaan on esimerkiksi mahdotonta olla josakin asiassa sekä riippumaton että tottelevainen. Osalla arvoista ei ole mitään keskinäistä loogista tai empiiristä riippuvuutta. Ne ovat toisistaan irrallisia, jolloin ne eivät ole sen enempää konfliktissa keskenään kuin toistensa tukena. Esimerkiksi riippumattomuuden ja anteeksiantavuuden arvostusta voi esiintyä tällä tavoin.¹³⁹

Yleisesti erilaisia arvojen homologisia järjestymistapoja kutsutaan arvo-orientaatioiksi. Silloin arvot muodostavat järjestelmiä, joiden keskinäistä riippuvuutta voi perustella sekä teoreettisesti että empiirisesti.¹⁴⁰ Esimerkiksi tasa-arvo ja ympäristönsuojelu ovat homologisia arvoja,¹⁴¹ joilla on empiiristenkin aineistojen valossa taipumusta esiintyä rinnan ihmisten arvojärjestelmissä. Tätä voi kutsua punavihreyden arvo-orientaatioksi. Arvo-orientaatiot voivat olla muutamien arvojen koosteita tai sitten hyvinkin monien arvojen kokoelmia. Kun puhutaan esimerkiksi ei-traditionaalisuudesta, on kyse hyvin laajasta arvo-orientaatiosta, joka sulkee sisäänsä monenlaisia arvoja, asenteita ja uskomuksia. Asenteiden, arvojen ja arvo-orientaatioiden yhteyttä on selvennetty taulukossa 1.

---

¹³⁷ Rokeach 1973, 5.

¹³⁸ Rokeach 1973, 5–6.

¹³⁹ Ks. aiheesta myös Kluckhohn 1954, 420; Suhonen 1988, 50.

¹⁴⁰ Vrt. van Deth & Scarbrough 1995, 42.

¹⁴¹ Ks. homologisuudesta myös s. 35.

TAULUKKO 1. Asenteiden ja arvojen homologian ilmeneminen

	esimerkkejä		
asenne	<ul style="list-style-type: none"> - Saaste- ja ympäristöongelmien vähentämiseksi olen valmis tinkimään omasta elintasostani - Suomen valtion tulisi auttaa muita köyhempiä valtioita niiden ympäristöongelmissa esim. saastepäästöjen vähentämisessä 	<ul style="list-style-type: none"> - Naisten ja miesten tulee saada samanarvoisesta työstä sama palkka - Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että naapuriini muuttaisi toista rotua oleva perhe - En hyväksy, että eläimiä käytetään lääketieteellisiin testauksiin 	<ul style="list-style-type: none"> - Mielestäni jokaisella ihmisellä pitää olla oikeus elää haluamallaan tavalla
	jne.	jne.	jne.
arvo	ympäristöä suojeleva	tasa-arvo	yksilönvapaus
arvo-orientaatio	"punavihreys"		
	ei-traditionaalisuus		

Arvo-orientaation käsite esiintyy 1950- ja 1960-luvun arvotutkijoiden teksteissä tiuhaan. Sillä on kuvattu yleisyydeltään, laajuudeltaan ja tiedostuksen asteeltaan vaihtelevia arvojärjestelmiä. Vaihtelua on esiintynyt myös siinä, millainen painoarvo arvoarvostelmilla ja eksistentiaalisilla elementeillä on arvojärjestelmässä. Erilaiset painotukset ovat antaneet aiheen luonnehtia arvo-orientaatioita sellaisin vaihtoehtoisin nimityksin, kuten esimerkiksi eetos ja maailmankuva.¹⁴²

2.3 Arvojen ja arvo-orientaatioiden luokituksia

Arvo-orientaatioissa keskenään kasautuvia arvoja kuvataan yhdellä nimikkeellä. Niissä tiivistetään yksittäisistä homologisista arvoista koostuvaa tietoutta. Joka-päiväisessä kielenkäytössä yksilöllisiä arvojen kokoelmia, joiden riippuvuussuhteisiin ei välttämättä haluta ottaa kantaa, kutsutaan tavallisesti arvomaailmoiksi. Orientaatioiden on yleisesti uskottu olevan yksittäisiä arvoja luotettavampia kuvattaessa ja ennustettaessa asenteita ja käyttäytymistä. On otaksuttu, että kun saadaan selville, millaisia asenteita yksilöllä on jotakin asiakokonaisuutta kohtaan, pystytään todennäköisesti ennalta arvaamaan hänen tapaansa vastata moniin muihinkin aiheisiin. Tutkijat ovat luoneet erilaisia typologioita arvo-orientaatioiden luonnehdintaan.

¹⁴² Ks. aiheesta Kluckhohn 1954, 409–412; Kluckhohn & Strodtbeck 1961, 1–10.

Yksi klassinen arvoluokitus on Allportin, Vernonin ja Lindzeyn arvomittarisaan hyödyntämä typologia, joka nojaa Sprangerin tyypittelyihin. Sprangerin mukaan ihmisten elämän ykseys voi rakentua pääasiassa kuuden arvotyypin – teoreettisen, esteettisen, taloudellisen, sosiaalisen, poliittisen ja uskonnollisen – varaan. Teoreettisesti maailmaan suuntautuneella hallitseva arvo on totuus ja sen etsintä. Esteettinen ihminen etsii harmoniaa. Taloudellisesti suuntautuneelle tyypille on luonteenomaista kiinnostuneisuus siitä, mikä on hyödyllistä. Sosiaalisesti suuntautuneelle korkein arvo on altruistinen rakkaus. Poliittinen ihminen on kiinnostunut ensisijaisesti vallasta. Uskonnollisen ihmisen korkein arvo on ykseys. On syytä huomata, että Spranger puhuu edellisistä arvotyypeinä, eikä siis väitä, että olisi olemassa kuudentyyppisiä ihmisiä. Arvotyypit ovat ideaalityyppejä, joiden ei oleteta löytyvän puhtaassa muodossaan todellisesta elämästä. Kenenkään ihmisen ei oleteta olevan mielenkiinnon kohteiltaan pelkästään teoreettinen, sosiaalinen tai uskonnollinen. Jokainen yksilö on usean tai kaikkien tyyppien sekoitus, mutta jokin arvo-orientaatio voi olla hänellä muihin nähden hallitsevammassa asemassa. Typologia onkin eräänlainen tulkki, jonka avulla voidaan ilmaista, kuinka pitkälti ihmiset ovat järjestäneet elämänsä yhden tai useamman esitetyn tyyppin mukaisesti.¹⁴³

Toinen klassinen luokitus, jota hyödynnetään edelleenkin monissa yhteyksissä ja joka on siksi mainitsemisen arvoinen, on Charles W. Morrisin luokittelu elämäntapoihin (”ways to live”) kolmen perusratkaisun varassa. Nämä perusratkaisut ovat dionyysinen, prometeuslainen ja apollooninen.¹⁴⁴ Jaottelua hyödyntää muun muassa amerikkalainen sosiologi Florence Rockwood Kluckhohn, joka on luokitellut arvo-orientaatioita sen perusteella, miten yksilöillä ja yhteisöillä on tapana vastata inhimillistä elämää koskettaviin perustaviin kysymyksiin. Hän on todennut, että on olemassa joukko kysymyksiä, joihin kaikki ihmiset kaikkina aikoina ja kaikissa paikoissa joutuvat etsimään vastausta. Näihin kysymyksiin on rajallinen määrä vastaustapoja. Nämä viisi kysymystä, joihin Kluckhohnin mallittaa kolme tapaa vastata, koskettavat 1) ihmisluonteen olemusta (hyvä – sekä hyvä että paha/neutraali – paha), 2) ihmisen suhdetta luontoon (alistuminen – ykseys – ylivalta), 3) ajan kokemista (menneisyys – nykyisyys – tulevaisuus), 4) ihmisen suhdetta toisiin ihmisiin (hierarkkinen – rinnakkainen – yksilöllinen) ja 5) toiminnallisuutta (oleminen – itseksi tuleminen [being-in-becoming] – tekeminen).¹⁴⁵ Toiminnallisuudessa Kluckhohn toteaa Morrisin dionyysisen tyyppin vastaavan paljolti olemisen orientaatiota. Tekemisen orientaatio vastaa pitkälti aktiivista ja ponnistelevaa prometeuslaista. Apollooniselle tyypille joiltain osin vastineellinen on kehittymisen orientaatio, jossa painotetaan itsensä toteuttamista ja kehittämistä pyrkimyksenä persoonan eheys. Se

¹⁴³ Allport 1961, 296–300, 454–456.

¹⁴⁴ Morris 1956, 2–6, 14.

¹⁴⁵ Kluckhohn 1953, 345–346; Kluckhohn & Strodtbeck 1961, 10–20.

on lähellä Frommin kuvaamaa pakotonta toiminnallisuutta.¹⁴⁶ Vielä tiivistetymmin Kluckhohnin mainitsemat perustavat kysymykset on nimennyt Durkheim, joka on todennut filosofisten ja uskonnollisten pohdintojen kohteiden olevan aina samat, ihminen, yhteiskunta ja luonto.¹⁴⁷

Seuraavaksi tarkastelen hieman lähemmin arvoluokituksia, joita on viime vuosina ehkä eniten hyödynnetty empiirisissä arvotutkimuksissa ja joita käytetään tämänkin tutkimuksen empiirisen aineiston jäsentämisessä. Näistä ensimmäinen (luku 2.3.1) on Schwartzin malli universaaleista arvotyypeistä ja niiden jäsentymisestä arvoalueisiin. Toinen luokitus (luku 2.3.2) on Inglehartin jako materialismiin ja postmaterialismiin toiminnan sisällön perusteella. Lisäksi esitän luokitukset, joissa otetaan kantaa ihmisen suhteeseen toisiin ihmisiin (luku 2.3.3) ja luontoon (luku 2.3.4). Luokittelujen avulla saadaan käyttöön yksi arvojen yleismaailmallista sisältöä ja rakennetta esittävä jaottelu sekä kolme luokitusta, joita on varta vasten käytetty, kun on haluttu osoittaa, että arvot poikkeavat toisistaan eri aikoina ja eri kulttuureissa. Luokitusten avulla voidaan yrittää jäsentää yleistä puhetta ajastamme materialismin, yltiöindividualismin, egoismin tai ympäristöarvojen painotuksen kautena.

Schwartzin mallia käytän tutkimuksessani erityisesti siksi, että siinä nimeetään monia arvoja ja ryhmitellään niitä arvotyyppeihin, joiden olemassaolo on todennettu sekä suomalaisissa että kansainvälisissä aineistoissa. Malli on siten oivallinen työkalu luokiteltaessa ja jäsennettäessä empiiristä aineistoa. Koska Schwartzin mallissa keskitytään etsimään yleismaailmallisia arvoja sekä pyritään todentamaan niiden yleismaailmallinen jäsentyminen arvoalueisiin, ei luokituksen avulla ole pyritty esittämään arvojen muutossuuntaa. Toisin on Inglehartin luokituksessa. Siinä ollaan nimenomaan kiinnostuneita arvojen ja yhteiskuntien muuttumisesta. Kahden arvo-orientaation (materialismi ja postmaterialismi) avulla yritetään käsitteellistää ja havainnollistaa arvojen oletettua muutossuuntaa. Inglehartin luokitus onkin hyödyllinen viitekehys pohdittaessa arvojen muuttumista. Luokituksen käyttöä viitekehysenä puoltaa myös se, että sitä on koeteltu monissa empiirisissä aineistoissa ja että siihen viitataan tiuhaan sekä tutkimuskirjallisuudessa että julkisessa keskustelussa. Harvassa ovat ne arvotutkimukset, joiden tuloksissa ei otettaisi kantaa niiden suhteeseen Inglehartin esittämään jaotteluun. Arvoluokituksissa, joissa pohditaan ihmisen suhdetta toisiin ihmisiin (jaottelu yksilö- ja yhteisökeskeisiin arvoihin) ja luontoon (jaottelu ego-, homo- ja ekosentrismiin), ollaan kaikkein perinteisimmillä ja uudenaikaisimmilla linjoilla arvomuutoksen hahmottamisessa. Ensimmäinen luokitus (jako yksilö- ja yhteisökeskeisiin arvoihin) on tavanomainen tapa jäsentää arvoja ja oletettua muutossuuntaa. Luokitus on kuitenkin monimerkityksinen, ja pohdinkin lähemmin, mitä kaikkea luokittelun käyttäjät ovat saattaneet sillä

¹⁴⁶ Kluckhohn 1953, 349–352; Kluckhohn & Strodtbeck 1961, 15–20.

¹⁴⁷ Durkheim 1980, 381.

tarkoittaa. Ympäristökysymysten tuleminen entistä enemmän julkiseen valokeilaan on kyseenalaistanut edellisen kaltaisia arvoluokituksia, joiden näkökulma ottaa huomioon pelkästään ihmiset ja heidän väliset suhteensa. On syntynyt vaateita arvoluokituksiin, joissa huomioidaan kysymykset ympäristöstä, sen tarpeista, eduista ja kunnioittamisesta. Jälkimmäisen luokituksen (jaottelu ego-, homo- ja ekosentrisiin arvoihin) avulla pyritään jäsentämään arvoja ylittäen ihmiskeskeinen näkökulma. Arvoluokituksiin, niiden välisiin yhtymäkohtiin ja näkemyksiin arvojen muutossuunnasta palataan seuraavassa luvussa (luku 2.4).

2.3.1 Schwartzin malli arvojen yleismaailmallisesta rakenteesta ja sisällöstä

Schwartzin tutkimuksissa keskeistä on ollut pyrkimys todentaa arvojen yleismaailmallinen sisältö ja rakenne. Arvojen yleismaailmallisuutta Schwartz (ja Bilsky) perustelee arvojen pohjautumisella kaikille ihmisille ja ihmisryhmille yhteisiin tarpeisiin. Schwartzilaisessa viitekehyksessä tarpeet ja arvot ovat läheisessä yhteydessä ja arvot ikään kuin nousevat tarpeista. Tarpeet koskettavat olemustamme biologisina olentoina, vaateita sosiaaliseen vuorovaikutukseen sekä ryhmän hyvinvointia ja säilymistä. Arvoja voidaan luokitella sen perusteella, millaisia tarpeita ne edustavat.¹⁴⁸ Schwartz on esittänyt arvojen jakautuvan kymmeneen tyyppiin (motiivialueeseen).¹⁴⁹ Schwartzin nimeämät arvotyyppit on esitetty taulukossa 2.

---

¹⁴⁸ Schwartz & Bilsky 1987, 551; Schwartz & Bilsky 1990, 878; Schwartz 1992, 4.

¹⁴⁹ Schwartz & Savig 1995, 95. Yksittäinen arvo voi pohjautua useampaan kuin yhteen yleismaailmalliseen tarvetyyppiin. Osa näistä 56 arvosta on identtisiä Rokeachin nimeämien arvojen kanssa (Schwartz 1992, 16–17.) Arvotyyppien hän olettaa olevan yksittäisiä arvoja luotettavampia esimerkiksi ennustettaessa ja tulkittaessa asenteita ja käyttäytymistä (Schwartz & Bilsky 1987, 550).

TAULUKKO 2. Schwartzin nimeämät arvotyypit

1. Valta (Power): Vallan alueella tavoitellaan korkeaa yhteiskunnallista asemaa ja arvostusta, ihmisten ja varojen kontrolloimista sekä hallitsemista. Alueen arvot ovat yhteiskunnallinen valta, arvovalta, varakkuus, julkisen kuvan säilyttävä ja yhteiskunnallinen tunnustus.

2. Saavutukset¹⁵⁰ (Achievement): Henkilökohtainen menestyminen osoittamalla pätevyyttä yhteisön asettamien mittapuiden mukaan on päämääränä tällä osa-alueella. Alueen arvot ovat: menestyvä, kyvykäs, kunnianhimoinen, vaikutusvaltainen ja älykäs.

3. Hedonismi (Hedonism): Päämääränä on mielihyvä ja aistinautinnot. Alueen arvot ovat mielihyvä ja elämästä nauttiva.

4. Vaihtelunhalu (Stimulation): Tämän alueen päämääriä ovat jännitys, uutuus ja haasteet elämässä. Sen arvoja ovat uskalias, monipuolinen elämä ja jännittävä elämä.

5. Itseohjautuvuus (Self-Direction): Itseohjautuvuuden päämäärinä ovat itsenäinen ajattelu ja toiminta, luominen ja tutkiminen. Tämän alueen arvot ovat utelias, luovuus, vapaus, omia tavoitteita valitseva, riippumaton ja itsekunnioitus.

6. Universalismi (Universalism): Universalismissa päämääriä ovat ihmisten ja luonnon hyvinvoinnin ymmärtäminen, arvostaminen, sietäminen ja suojeleminen. Universalismi on hyvántahtoisuutta laajempi ottaessaan huomioon muidenkin (sisältäen luonnon) kuin lähiryhmään kuuluvien ihmisten tarpeet. Arvot ovat ympäristöä suojeleva, ykseys luonnon kanssa, kauneuden maailma, laajakatseinen, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, viisaus, tasa-arvo ja maailmanrauha.

7. Hyvántahtoisuus (Benevolence): Hyvántahtoisuuden päämääränä on säilyttää ja varmistaa läheisten hyvinvointi. Arvot ovat avulias, rehellinen, anteeksiantava, uskollinen, vastuullinen, tosi ystävyys ja kypsä rakkaus.

8. Perinteet (Tradition): Perinteet symboloivat ryhmän solidaarisuutta, ainutlaatuisuutta ja jatkuvuuden takeita. Päämääränä on kulttuurin ja uskonnon välittämien tapojen ja aatteiden kunnioitus, niihin sitoutuminen ja hyväksyntä. Arvot ovat oman elämänosansa hyväksyvä, uskonon pitäytyvä, nöyrä, perinteiden kunnioittaminen ja maltillinen.

9. Yhdenmukaisuus (Conformity): Yhdenmukaisuuden päämääränä on välttää toimintaa, haluja ja hetkellisiä mielijohteita, jotka voisivat järkyttää tai aiheuttaa harmia muille tai loukkaisivat sosiaalisia odotuksia ja normeja. Arvot ovat tottelevainen, vanhempia ja vanhoja ihmisiä kunnioittava, kohteliaisuus, itsekuri.

10. Turvallisuus (Security): Tässä päämääriä ovat yhteiskunnan, ihmissuhteiden ja yksilön turvallisuus, harmonia ja pysyvyys. Turvallisuusarvot voivat palvella sekä yksilön (terveys) että yhteisön (kansallinen turvallisuus) intressejä. Arvot ovat kansallinen turvallisuus, palvelusten vastavuoroisuus, puhdas, yhteiskunnallinen järjestys, perheen turvallisuus, yhteenkuuluvuuden tunne ja terve.

Huom. Schwartz on nimennyt itseisarvot substantiiveina ja välinearvot adjektiiveina.

Arvotyyppien pohjalta Schwartz esittää rakennemallin (kuvio 1), jossa hän kohdistaa huomion joidenkin arvojen välisiin mahdollisiin ristiriitaisuuksiin tai niiden yhteensopivuuteen. Rakenteesta puhuttaessa ei siis viitata siihen, mikä on arvojen suhteellinen tärkeys ryhmälle tai yksilölle.¹⁵¹ Malli perustuu useissa kulttuureissa tehtyihin mittauksiin.¹⁵² Sosiaalipsykologi Martti Puohiniemi on käyt-

---

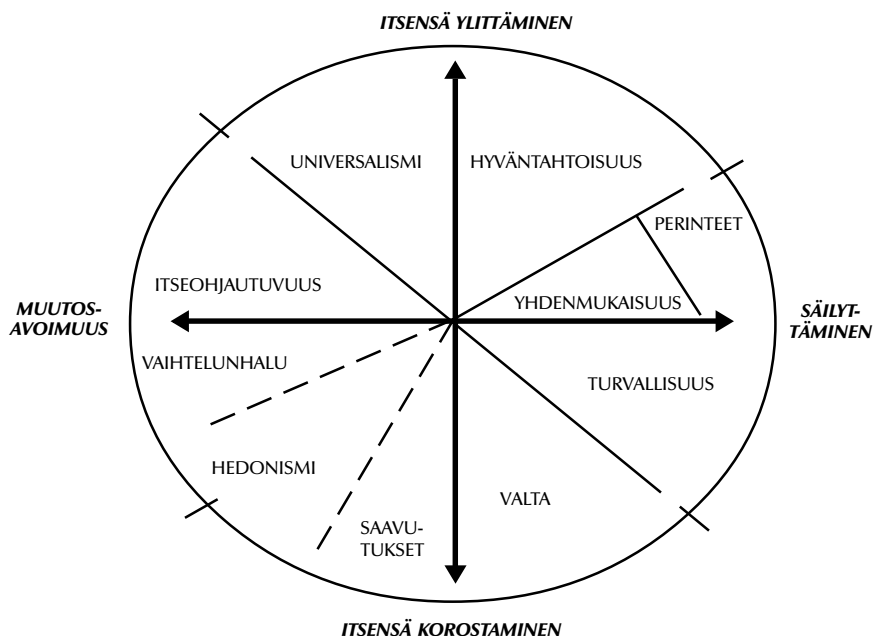
¹⁵⁰ Tämä arvotyyppi suomennetaan normaalisti suoriutumiseksi. Ks. esim. Helkama 1997a, 252; Pohjanheimo 1997, 11; Puohiniemi 1993, 18; 2002, 28.

¹⁵¹ Schwartz 1992, 3.

¹⁵² Schwartz 1992; Schwartz & Huisman 1995, 89–90; Schwartz & Savig 1995.

tänyt tätä mallia tarkastellessaan suomalaisten arvoja ja todennut sen toteutuvan hyvin myös suomalaisessa aineistossa.¹⁵³

KUVIO 1. Schwartzin malli arvojen yleismaailmallisesta rakenteesta

Lähde: Schwartz 1992, 45.

Schwartzin esittämät 10 arvotyyppiä jäsenyivät kahdelle ulottuvuudelle. Ensimmäinen ulottuvuus on muutosavoimuus (itseohjautuvuus ja vaihtelunhalu), vastakohtana säilyttäminen (yhdenmukaisuus, perinteet ja turvallisuus). Muutosavoimuudessa korostuvat oma itsenäinen ajattelu ja toiminta sekä muutoksen suosiminen. Sen vastakohdassa eli säilyttämisessä korostuvat itsensä rajoittaminen, perinteisten käytäntöjen varjeleminen ja muuttumattomuuden suojeleminen. Toisena ulottuvuutena on itsensä korostaminen (valta ja saavutukset), vastakohtana itsensä ylittäminen (universalismi ja hyväntahtoisuus). Itsensä korostamisessa yksilö on kiinnostunut omasta menestyksestään ja muiden hallitsemisesta. Itsensä ylittämässä yksilö hyväksyy muut tasavertaisina ja on huolellinen myös heidän hyvinvoinnistaan. Hedonismi on yhteydessä sekä muutosavoimuteen että itsensä korostamiseen. Yhteen sopivat arvotyyppit ovat vierekkäin.¹⁵⁴

¹⁵³ Puohiniemi 1993, 24.

¹⁵⁴ Schwartz 1992, 5–15; Schwartz & Savig 1995, 94–95.

Schwartzin mukaan arvot edustavat joko yksilön ja/tai ryhmän tavoitteita. Pääasiassa yksilön tavoitteita palvelevat arvotyytit ovat valta, saavutukset, hedonismi, vaihtelunhalu ja itseohjautuvuus. Yhteisöllisiä tavoitteita edustavia tyyttejä taas ovat hyväntahtoisuus, perinteet ja yhdenmukaisuus. Universalismi ja turvallisuus palvelevat sekä yksilöllisiä että yhteisöllisiä tavoitteita.¹⁵⁵

Yleismaailmallisesti olemassa olevien arvoalueiden todentaminen on ollut Schwartzin työssä keskeistä. Schwartzin teorian ongelmana onkin sen melko vahva sitoutuminen oletukseen arvojen ja niiden rakenteen yleismaailmallisesta luonteesta, jossa historiallisilla ja yhteiskunnallisilla tekijöillä ei juurikaan ole vaikutusta. Arvot, joilla näyttäisi olevan erilainen merkitys eri kulttuureissa, rajautuvat tällöin empiirisistä tutkimuksista pois. Esimerkiksi sellaiset suomalaisuudelle ominaisina pidetyt arvot kuin ahkeruus ja sisukkuus eivät ole olleet tutkimuksessa mukana. Teoria ohjaa tutkijoita etsimään ja todentamaan yhtäläisyyttä arvoissa erojen jäädessä mielenkiinnon ulkopuolelle. Esimerkiksi Schwartzin tutkimuksessa oli aluksi mukana myös henkisyttä kuvaava arvoalue, mutta se on rajautunut pois työn edetessä, koska sitä ei ole pystytty osoittamaan yleismaailmalliseksi.¹⁵⁶ Teoria luo kuvaa yhteisestä selkeisiin yhteensopivuuksiin ja vastaakohtaisuuksiin jakautuneesta todellisuudesta normaalina ja ihanteena arvojen kulttuurisen vaihtelun ja ambivalenssin jäädessä huomiotta ”poikkeavuutena”.¹⁵⁷ Erot toisivat kuitenkin arvokasta tietoa, erityisesti kun tutkitaan tietyn kulttuurin osa- ja alakulttuureja.¹⁵⁸

2.3.2 Materialistiset ja postmaterialistiset arvot

Inglehartin luokitus materialistisiin ja postmaterialistisiin arvoihin perustuu myös tarvenäkökulmaan ja nimenomaan Maslowin tarvehierarkiaan. Inglehartin nimeämät materialistiset arvot (tarve elantoon ja fyysiseen turvallisuuteen) pohjaavat Maslowin mainitsemiin alimman tason tarpeisiin. Postmaterialistiset arvot pohjaavat ylempiin tarpeisiin eli yhteenkuuluvuuden ja rakkauden, arvostuksen sekä itsensä toteuttamisen tarpeisiin.¹⁵⁹ Suomessa samankaltaisen käsitteellisen jäsenyyksen on tehnyt Allardt, joka on jaotellut hyvinvointiarvot kol-

---

¹⁵⁵ Schwartz 1992, 13.

¹⁵⁶ Schwartz 1992, 38–39. 56 arvon joukossa olivat myös henkinen elämä, elämän mielekkyys, sisäinen sopusointu ja irtautuminen, mutta niitä ei ole sisällytetty arvotyytteihin.

¹⁵⁷ Muun muassa Ehrnrooth (1994, 67–69) on kritisoinut samaisesta aiheesta Puohiniemen (1993) tutkimusta, joka on perustunut Schwartzin teorian käyttöön. Kunkin kulttuurin ominaislaatu saadaan tosin myös tällä menetelmällä osittain esille esimerkiksi laskemalla kullekin arvolle keskiarvo.

¹⁵⁸ Schwartzin teorian pohdinnasta ks. lisää Pohjanheimo 1997, 17–22.

¹⁵⁹ Inglehart 1977, 22–23, 42.

meen perusluokkaan: elintasoon (having), yhteisyyssuhteisiin (loving) ja itsensä toteuttamisen muotoihin (being).¹⁶⁰

Materialistisia ja postmaterialistisia arvoja Inglehart on mitannut kysymällä ihmisten tärkeimpinä pitämiä yhteiskunnallisia päämääriä, joiden hän uskoo ilmentävän myös yksilöiden henkilökohtaisia preferenssejä. Eri tutkimusajan kohtina ne neljä osiota, joihin teoria materialistisista ja postmaterialistisista arvoista ja niiden empiirinen todentaminen perustuu, ovat pysyneet samoina vuodesta toiseen. Nämä vuodesta toiseen esitetyt päämäärät ovat materialistiset arvot, 1) järjestyksen ylläpitäminen maassa ja 2) taistelu hintojen kohoamista vastaan, sekä postmaterialistiset arvot, 3) sananvapauden puolustaminen ja 4) se näkökulma, että ihmiset saisivat enemmän päätäntävaltaa tärkeissä poliittisissa asioissa.¹⁶¹

Inglehartin esittämän jaottelun materialistisiin ja postmaterialistisiin arvoihin on katsottu vastaavan paljolti Schwartzin jakoa turvallisuustyyppin ja universalismin arvoihin. Näistä ensimmäinen edustaisi materialismia ja jälkimmäinen postmaterialismia.¹⁶² Toiset tutkijat ovat myös olettaneet, että kyseessä voisi olla laajemmin jako säilyttämiseen ja itsensä korostamiseen (materialismi) sekä muutosavoimuuteen ja itsensä ylittämiseen (postmaterialismi).¹⁶³ Mielestäni jakoa voi kuvata myös Allardtin luokitusta hyödyntäen elintason (having) ja elämänlaadun (loving ja being) käsittein. (Ks. taulukko 3.)

Taulukko 3. Inglehartin arvojaottelun yhteys eräisiin muihin jaotteluihin

Inglehart	Materialismi	Postmaterialismi
• Maslow	Fysiologiset ja turvallisuuden tarpeet	Tarpeet yhteenkuuluvuuteen ja rakkauteen, arvostukseen sekä itsensä toteuttamiseen
• Allardt	Elintaso (having)	Elämänlaatu (loving ja being)
• Schwartz		
- Helkama ym. 1992	Turvallisuus	Universalismi
- Gardner & Stern 1996	Säilyttäminen ja itsensä korostaminen	Muutosavoimuus ja itsensä ylittäminen

¹⁶⁰ Allardt 1976, 37–55. Elintaso kuvaa tarpeita, joiden tyydytys perustuu aineellisiin tai persoonattomiin resursseihin. Sosiaalisten ja itsensä toteuttamisen tarpeiden tyydyttäminen (elämänlaatu) määrittänyt ihmisten, ihmisen ja yhteiskunnan sekä ihmisen ja luonnon välisten suhteiden laadun perusteella.

¹⁶¹ Inglehart 1977, 28; 1990a, 74–75. Teoriaa hän on kehitellyt esittämällä lisäksi uusia päämääriä, kuten taloudellinen kasvu, vahvat puolustusvoimat, vakaa talous ja taistelu rikollisuutta vastaan (materialistiset arvot), suurempi sanavalta työssä ja yhteisössä, kauniimmat kaupungit ja maaseutu, ystävällisemmät ja persoonallisemmat yhteiskunnat sekä pyrkimys kohti yhteiskuntaa, jossa aatteet merkitsevät enemmän kuin raha (postmaterialistiset arvot). (Inglehart 1977, 40–41; 1990a, 74–75.)

¹⁶² Helkama, Uutela & Schwartz 1992, 11–12. Vrt. Pohjanheimo 1997, 41.

¹⁶³ Gardner & Stern 1996, 67–68.

Maslow puhui aikoinaan siirtymästä alemman tason tarpeista kohti itsensä toteuttamisen tarpeiden tyydyttämistä ihmisluonteen kasvupyrkimysten ilmentäjänä. Inglehart on siirtänyt mallin yhteisötason arvomuutosten tarkasteluun. Inglehartin teoriassa arvoilla on merkittävä asema yhteiskunnallisissa muutoksissa. Hän ei usko arvojen olevan konservatiivisia voimia. Inglehart on esittänyt teorian kehittyneissä läntisissä teollisuusmaissa käynnissä olevasta vähittäisestä postmateriaalistumiskehityksestä, ”hiljaisesta vallankumouksesta”. Kyseessä on muutos, jossa taloudellista ja fyysistä turvallisuutta (materialistiset arvot) arvostetaan edelleenkin, mutta suhteellisesti vähemmän kuin menneisyydessä. Entistä enemmän arvostetaan elämänlaatua (postmaterialistisia arvoja).¹⁶⁴

Inglehart tiivistää tarpeiden yhteyden arvojen muutokseen niukkuus- ja sosiaalisaatiohypoteesiin. Niukkuushypoteesin mukaisesti ihmiset arvostavat eniten niitä asioita, joista on puutetta. Jos alemman tason tarpeet on tyydytetty, aktuaalistuvat ylemmät tarpeet. Sosiaalisaatiohypoteesin mukaan arvot vakiintuvat nuoruusvuosina, jolloin lapsuudenaikaiset elinolot ovat määräävässä asemassa tarkasteltaessa arvoja ja niiden muuttumista. Inglehartin mukaan eurooppalaiset, jotka ovat eläneet kasvuvuotensa maailmansotien ja talouspulan aikana, ovat materialistisempia kuin sodan jälkeiset sukupolvet, postmaterialistiset ikäluokat. Postmaterialististen arvojen nousun Inglehart yhdistää toisen maailmansodan jälkeisiin sukupolviin, joiden elämäkokemuksille on tyypillistä aineellinen hyvinvointi ja sotakokemusten puuttuminen. Inglehart olettaa postmateriaalistumiskehityksen jatkuvan edelleen, joskin siinä saattaa esiintyä suhdannevaihteluja.¹⁶⁵

Inglehartin tapaa mitata arvoja ja niiden muuttumista on kritisoitu runsaasti. Ongelmana on pidetty esimerkiksi sitä, miten hyvin käytetty kysymyspatteri vastaa teoreettista jäsennystä tarpeisiin perustuvasta materialismi–postmaterialismi-ulottuvuudesta.¹⁶⁶ Kritiikkiä on saanut myös ajatus, jonka mukaan postmaterialistiset arvot voisivat esiintyä vasta, kun materialistiset arvot ovat tyydytetyjä, mikä heijastuu myös käytetyssä termissä (*postmaterialismi*). Voidaankin ajatella, että postmaterialististen arvojen esiintyminen ei riipu välttämättä tietyn tyydytystason saavuttamisesta. Postmaterialistiset ja materialistiset arvot eivät myöskään sulje toisiaan pois. Postmaterialististen arvojen kannattaminen ei merkitsekään täydellistä materialististen arvojen kieltämistä. Kyseessä ovat siten suhteelliset erot ja oleellista on se, kumpi arvosuuntaus yksilöllä painottuu.¹⁶⁷ Inglehartin osakseen saama kritiikki on ollut kovaa, etenkin kun otetaan huomioon, että teorian perusoletus, jonka mukaan ylempien päämäärien tavoittelun

¹⁶⁴ Inglehart 1977, 3, 18.

¹⁶⁵ Ks. Inglehart 1977, 21–24; 1990a, 66–70, 99.

¹⁶⁶ Kritiikkiä on olemassa runsaasti (Suomessa esitetystä ks. esim. Helve 1996 & 1997, 157–158; Nurmela ym. 1997, 259–261; Suhonen 1988, 122–127). Teorian ongelmakohtia tulee hyvin esille empiirisissä arvotutkimuksissa (ks. esim. van Deth & Scarbrough 1995), myös Inglehartin omissa (esim. 1997).

¹⁶⁷ Cotgrove & Duff 1981, 102–103.

kasvualustana on tila, jossa ihmisen ei tarvitse kantaa jatkuvaa huolta selviämistään seuraavaan päivään, on kuitenkin historiasta hyvin tuttu. Fyysistä ja taloudellisesta turvallisuutta on usein pidetty hyvän elämän perustana.¹⁶⁸ Inglehartia on lisäksi kritisoitu muun muassa siitä, ettei hän erottele yksityisiä ja julkisia arvoja. Yksilö voi esimerkiksi kannattaa materialistisia arvoja omassa elämässään, muttei yhteiskunnallisina päämäärinä. Tällaisesta tilanteesta on kyse, kun yksilö esimerkiksi toivoo itselleen hyvää toimeentuloa, mutta pitää yhteiskunnan tasolla taloudellista kasvua kielteisenä.¹⁶⁹

Teoriaansa Inglehart on kehitellyt vuosien kuluessa. Nykyään Inglehart tulkitsee postmateriaalistumiskehityksen osaksi laajempaa rakenteellisen muutoksen rinnalla tapahtuvaa kulttuurista muutosta. Hän on nimittänyt kyseistä muutosta postmodernisaatioksi.¹⁷⁰ Siinä ei ole kyse hetkellisiksi jäävistä arvomuutoksista, muutoksista ”arvoilmastossa”, vaan perustavista ja pitkäkestoisista muutoksista. Itse hän puhuu muutoksesta maailmankuvan muuttumisena. Inglehartin mukaan uusi maailmankuva on asteittain syrjäyttämässä kuvan maailmasta, joka on aikansa vallinnut teollisissa yhteiskunnissa.¹⁷¹ Muutosta voi luonnehtia murrokselliseksi, koska siinä kiinnitetään huomiota siihen, että yleisesti hyväksyttyjä ja sukupolvesta toiseen säilyneitä uskomuksia, asenteita, arvoja, toimintatapumuksia ja normeja kyseenalaistetaan ja arvioidaan uudelleen.¹⁷² Muutos koskettaa monia eri elämänalueita, kuten uskonnollisia orientaatioita, sukupuolirooleja, seksuaalisia tapoja, asenteita työhön, perheeseen ja ympäristöön sekä poliittista käyttäytymistä.¹⁷³ Poliitiikan alalla maailmankuvallinen muutos ilmenee esimerkiksi osallistumismuotojen muutoksena ja uusien kysymysten, kuten ympäristönsuojelun ja naisen aseman, nousemisena esille.¹⁷⁴ Inglehartin tutki-

¹⁶⁸ Muun muassa Aristotelen mukaan vapaus aineellisen hyvän tavoittelusta oli onnellisen elämän ja omien kykyjen kehittämisen edellytys (Sihvola 1996, 97–99). Myös Millin (2000, 28) mukaan omien kykyjen mahdollisimman täydellinen käyttäminen oli riippuvaista siitä, miten yksilö ”onnistuu välttämään elämän todella suuret fyysisen ja henkisen kärsimyksen lähteet, kuten köyhyyden, sairauden ja kiintymyksen kohteiden epäystävällisyyden, arvottomuuden tai liian aikaisen menettämisen”. Samanlaisen näkemykseen on päätenyt postmodernisuuden teoreetikko Zygmunt Bauman (1996, 262), jonka mukaan hengissä säilyminen on pohjimmiltaan konservatiivista.

¹⁶⁹ Cotgrove & Duff 1981, 101–102.

¹⁷⁰ Inglehartille postmaterialismi on elimellinen osa postmodernisuutta. Teoriaa postmaterialismista ei voi kuitenkaan täysin samastaa muihin postmodernisuudesta esitettyihin tulkintoihin. Vaikka sekä postmodernisuus että postmaterialismi viittaavat uusiin arvoihin, on teorioissa oleellisia eroja. Postmodernisuudesta esitettyjen tulkintojen pohjalta voidaan olettaa postmodernisuuden saattavan sisältää materialismia, kun taas postmaterialismi on sille enemmän tai vähemmän vastakkaista. Vastaavasti postmaterialismi ei välttämättä olisi aina kritiikkiä modernia kohtaan, kun postmodernisuus taasen suhteuttaa näkemyksiään moderniin. (Ks. Gibbins & Reimer 1995, 302–303.) Tosin myös postmaterialismin voi katsoa olevan ainakin osittain kritiikkiä modernia yhteiskuntaa, erityisesti sen materialismia ja auktoriteetteja, kohtaan (Inglehart 1997, 42–45, 267–323).

¹⁷¹ Inglehart 1997, 324–325.

¹⁷² Ks. katsomusten murroksen määrittelystä myös Manninen 1977, 31; Milbrath 1989, 116–117.

¹⁷³ Inglehart 1997, 42–45, 78–107, 267–325; ks. myös Inglehart 1990a, 6, 177, 423–424; Inglehart & Reif 1991, 16–25.

¹⁷⁴ Inglehart 1977, 13.

mien 43 maan joukossa Pohjoismaissa sekä Alankomaissa uudenlaisia arvoja kannatetaan eniten.¹⁷⁵

2.3.3 Yksilö- ja yhteisökeskeiset arvot

Puheessa yksilö- ja yhteisökeskeisistä arvoista on voitu ottaa kantaa ainakin viiteen seikkaan: 1) kuka tai ketkä arvoa kannattavat, 2) kenen toivottavista piirteistä puhutaan, 3) ketkä arvon toteutumisesta hyötyvät, 4) onko toiminnan liikkeelle panevana voimana yksilön vai yhteisön etu, 5) ovatko arvot määräytyneet yksilöstä itsestään vai toisista ihmisistä käsin. Usein nämä erilliset näkökulmat esiintyvät jollain tapaa yhdistyneinä luokituksissa.

Kun on haluttu viitata siihen, *ketkä arvoa kannattavat*, on erotettu yksilölliset arvot sosiaalisista arvoista, joiden kannattajana on jokin ryhmä. Rescher on sanonut, että voimme puhua silloin muun muassa henkilökohtaisista arvoista, ammattikunnan arvoista, kansallisista arvoista jne.¹⁷⁶ Toisenlaisesta näkökulmasta on kyse silloin, kun arvoja luokitellaan yksilöllisiin tai henkilökohtaisiin ja ryhmiin liittyviksi arvoiksi sen perusteella, *kenen tai keiden toivottavista piirteistä puhutaan*. Esimerkiksi älykkyys on yksilöllinen arvo ja keskinäisessä luotamuksessa on kyse ryhmäarvosta. Tämän näkökulman mukaan voidaan puhua myös ympäristöön liittyvistä arvoista. Esimerkiksi maiseman kauneudessa on kyse ympäristöarvosta.¹⁷⁷

Rescher on luokitellut arvoja myös sen perusteella, *hyötykö arvon toteutumisesta yksilö itse vai jotkut muut ihmiset*. Rescher on puhunut omaan itseensä ja toisiin kohdistuvista arvoista. Jälkimmäisistä hän erottaa ryhmäkohtaiset eli nurkakuntaiset (esim. suvun, ammattikunnan, kansan tai yhteiskunnan) arvot ja ihmiskuntaan (esim. maailmanrauha) kohdistuvat arvot. Itseen kohdistuvat arvot ovat Rescherin mukaan itsekeskeisiä ja toisiin kohdistuvat arvot epäitsekkäitä.¹⁷⁸ Rescher ei siis huomioi, että arvon toteutumisesta hyötyvät ja *toiminnan liikkeellepanevat voimat* eivät välttämättä ole samat. Psykologiseksi egoismiksi kutsuttu kanta taas sanoisi, että on turha puhua itsekeskeisistä ja epäitsekkäistä arvoista, koska toimintamme on aina omaa etua ajavaa. Tällaisen näkökulman mukaan oma etumme on aina toiminnan vipu. Toisen hyvän edistäminen ei koskaan ole muuta kuin toiminnan välitavoite.¹⁷⁹

Kysymys edunsaajista johdattaa pohtimaan yksilö- ja yhteisökeskeisiä arvoja kahden melko hämärän käsiteparin – individualismin ja kollektivismen, egoismin ja altruismin – valossa. Kollektivismen käsitteellä on viitattu näkemykseen yksi-

¹⁷⁵ Inglehart 1997, 92–95.

¹⁷⁶ Rescher 1976, 224.

¹⁷⁷ Rescher 1976, 224–225.

¹⁷⁸ Rescher 1976, 228.

¹⁷⁹ Ks. aiheesta von Wright 2001, 290–294.

lön osallisuudesta kollektiiveista (esim. perhe, heimo, kansa). Individualismilla on viitattu yksilön riippumattomuuteen kollektiiveista.¹⁸⁰ Kollektivismiin ja individualismiin luonnehdinnoissa tulee usein esille myös *arvojen määräytyminen joko yksilö- tai yhteisökeskeisesti*. Kollektivismiin liitetään näkemys yksilön arvojen ja käyttäytymisen määräytymisestä yhteisöllisesti. Itsen näkeminen omien arvojen ja toiminnan lähtökohdaksi kuvaa individualismia.¹⁸¹ Yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden vastakkaisuus oli keskeinen teema sosiologian klassikoille. Durkheimilla vastakkaisuus kiteytyi mekaanisen ja orgaanisen solidaarisuuden eroksi. Ferdinand Tönnies (1855–1936) kuvasi samaista vastakkaisuutta yhteisöllisen ja yhteiskunnallisen, Gemeinschaftin ja Gesellschaftin, erona.¹⁸² Mekaanisen solidaarisuuden vallitessa yksilön tajunta oli Durkheimin mukaan kollektiivisen tyyppin alamainen. Kaikki sen liikkeet olivat omistajan siinä aiheuttamia ja yksilöt olivat toistensa kaltaisia. Sellaisissa yhteiskunnissa, joissa tämä solidaarisuus oli kehittynyttä, yksilö ei kuulunut itselleen, vaan oli yhteiskunnan käytettävää omaisuutta. Orgaanisen solidaarisuuden vallitessa yksilöt olivat erilaisia. Jokaisella oli toimintapiirinsä ja persoonallisuutensa.¹⁸³ Durkheimille individualismin leviäminen oli osa yhteiskuntien modernisoitumista.¹⁸⁴ Durkheimille individualismi merkitsee, että kun ”yksilöt ennen toimivat vain toistensa yllytyksestä, paitsi silloin kun käyttäytymisen määräisivät fyysiset tarpeet, jokaisesta tulee nyt oman toimintansa spontaani lähde. Yksilöllinen persoonallisuus muodostuu ja tulee itsestään tietoiseksi”.¹⁸⁵ Persoonallisuutena oleminen merkitsee, että:

”... on oman toimintansa itsenäinen lähde. Tämän tilan ihminen saavuttaa vain siinä määrin kuin hänessä on jotakin, joka on hänen ja vain hänen ja joka tekee hänestä yksilön, jolloin hän on enemmän kuin pelkkä rotunsa ja ryhmänsä lajityypin ruumiillistuma. Tähän sanotaan, että hänet on varustettu vapaalla tahdolla, joka riittää hänen persoonallisuutensa perustaksi”. (Durkheim 1990, 365.)

Arvojen määräytymistä yhteisöllisesti on kutsuttu muun muassa sopeutumiseksi¹⁸⁶ ja yhdenmukaisuudeksi.¹⁸⁷ Anomiaksi¹⁸⁸ tai poikkeavuudeksi¹⁸⁹ sitä on kutsuttu silloin, kun toiminta on sosiaalisille normeille vastakkaista. Arvojen määräytymistä yksilöllisemmin on kutsuttu autonomiaksi,¹⁹⁰ itsenäisyydeksi¹⁹¹

¹⁸⁰ Ks. esim. Triandis 1995, 2, 6–7.

¹⁸¹ Ks. esim. Triandis 1995, 2, 6–7.

¹⁸² Tönnies 1957.

¹⁸³ Durkheim 1990, 126–128.

¹⁸⁴ Durkheim 1980; 1985; 1990; ks. myös Töttö 1996a.

¹⁸⁵ Durkheim 1990, 318.

¹⁸⁶ Riesman 1953, 287.

¹⁸⁷ Kohn 1969, 35–37; Littunen 1962, 12.

¹⁸⁸ Riesman 1953, 287.

¹⁸⁹ Littunen 1962, 12–13.

¹⁹⁰ Riesman 1953, 287.

¹⁹¹ Littunen 1962, 13.

ja itseohjautuvuudeksi.¹⁹² Myös Schwartzin mallin itseohjautuvuutta voidaan pitää arvojen autonomista määräytymistä kuvaavana arvotyypinä.

Riippumattomuus kollektiiveista rinnastetaan usein oman edun asettamiseen yhteisön edun edelle. Vastaavasti osallisuus kollektiiveista samastetaan näkemykseen yhteisöä kohtaan velvollisuuksia tuntevasta yksilöstä, joka asettaa yhteisön edun oman edelle.¹⁹³ Tällaisista rinnastuksista ei ole enää pitkä matka siihen, että individuaalisuudesta puhutaan egoismina ja kollektiivisuudesta altruismina. Käsitteet ovatkin nykyään kerta kaikkiaan sekoittuneita,¹⁹⁴ eikä ole harvinaista nähdä individuaalisuutta kuvattavan itsekkeskeisyydeksi.¹⁹⁵ Yksilöllisyyden egoismiin samastavat suhtautuvat kriittisesti lisääntyneeseen individuaalisuuteen. Silloin individualismin uskotaan aiheuttavan nykyaikaan levottomuutta, mitä heijastelee muun muassa puhe narsismin kulttuurista, ”minä-sukupolvesta” tai ”sallivan yhteiskunnan hedelmistä”.¹⁹⁶ Individualismin käsite on kuitenkin luotu erottumaan egoismista.¹⁹⁷ Ne ovat ilmiöitä, jotka ovat hyvin lähellä toisiaan, mutta kuitenkin toisistaan erottuvia. Läheisyys on sitä, että egoismia voi kuvata oikeastaan individualismin ”pimeäksi” puoleksi. Muun muassa Taylorin mukaan individualismin sudenkuoppina ovat vaara liukua oman edun tavoittelun ja käpertyminen omaan sisäiseen maailmaan. Silloin individualismista puhutaan Taylorin mukaan moraalittomuusilmiönä, jota voisi luonnehtia egoismiksi, piittaamattomuudeksi muista ihmisistä ja yhteiskunnasta.¹⁹⁸ Egoistisen käytöksen vastinparina pidetään altruistista käytöstä. Altruismin mukaisesti itsekkään toiminnan lisäksi on olemassa toimintaa, jota ei voi selittää muuten kuin epäitsekkäällä halulla auttaa toisia.¹⁹⁹

Käytännön elämässä yksilöllinen ja yhteisöllinen, egoistinen ja altruistinen, yhdistyvät vaihtelevalla tavalla. Äärimmäisen individualistisissa oppisuunnissakin harvoin jätetään huomiotta muiden ihmisten edut. Esimerkiksi filosofi John Stuart Mill (1806–1873), jolle ainoa nimensä ansaitseva vapauskin oli ”se, että saamme etsiä onneamme omalla tavallamme emmekä yritä ryöstää muilta hei-

¹⁹² Kohn 1969, 35–37.

¹⁹³ Ks. esim. Triandis 1995, 2, 6–7.

¹⁹⁴ Esim. Fromm (1965, 137, 153) on sanonut oman edun huomioinnissa tapahtuneen muutosta ajan myötä: oman edun huomiointi on tullut merkitsemään nykyaikana samaa kuin itsekkyyys, aineellisen hyödyn, vallan ja menestyksen tavoittelu.

¹⁹⁵ Ks. aiheesta Halman 1996; Hautamäki 1996a, 8.

¹⁹⁶ Ks. aiheesta Taylor 1995, 36.

¹⁹⁷ Ranskalainen filosofi Alexis de Tocqueville totesi aikoinaan teoksessaan *Democracy in America*, että individualismi on syytä erottaa egoismista (Bellah, Madsen, Sullivan, Swidler & Tipton 1985, viii, 37; Taylor 1995, 150–151, loppuviite 17.)

¹⁹⁸ Taylor 1995, 33–36, 44–48, 150–151, loppuviite 17. Taylor (1995, 46) kuitenkin epäilee, ettei liene mitään syytä arvioida muun muassa individualistista itsensä toteuttamisen kulttuuria lähtökohdaltaan huonoksi, vaikka se voikin saada hyvinkin irvikuvamaisen ja onton ilmauksen. Itsensä toteuttamisen individualismissa on myös myönteisiä mahdollisuuksia.

¹⁹⁹ Kuusimäki 2000, 17–18; Saari 2000, 91. Altruismin nykyisen käyttötavan synty on peräisin sosiologian isältä Auguste Comtelta (1789–1857) (Kuusimäki 2000, 17; Saari 2000, 91).

dän onneaan tai estellä heidän yrityksiään saavuttaa sitä²⁰⁰, ei pitänyt yksilöitä täydellisinä egoisteina. Hän piti ihmisiä sympatiaan kykenevinä, jotka suhtautuvat periaatteessa myötämielisesti toisten ihmisten hyvinvoinnin edistämiseen.²⁰¹ ”Sillä jos ei oteta lukuun niitä, joiden mieli on moraalinen tyhjiö, vain harvat sie-täisivät ajatusta elämänsuunnitelmasta, jonka tavoitteena olisi ottaa muita huomioon vain sen verran kuin mihin oma etu pakottaa”, Mill toteaa.²⁰² Durkheim taas katsoi sosiaalisen elämän edellyttävän, että yksilöt ovat sekä uusille ajatuksille avoimia yksilöllisiä persoonia että yhteisön vaateiden edessä joustavasti toimivia.²⁰³ Durkheimin mukaan kaikkialla, missä on yhteisöjä, on altruismia. Tämä perustuu siihen, että kaikkialla missä on yhteisöjä, on myös solidaarisuutta.²⁰⁴

Empiriaa käsittelevissä tutkimuksissa jako individualismin ja kollektivismin välillä on ongelmallinen, koska jakoon liittyy vahvasti ajatus koherenteista toisilleen vastakkaisista arvoalueista. Siinä ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota esimerkiksi siihen, että kaikki arvot eivät ole ihmiskeskeisiä tai nurkkakuntaisia (tällaisia arvoja ovat esimerkiksi tasa-arvo, maailmanrauha ja ympäristön suojeleminen). ”Kollektivistit” ovat usein vähemmän kiinnostuneita itselle vieraiden hyvinvoinnista kuin ”individualistit”. On todettu, että yksilökeskeisesti suuntautuneet ihmiset, joille itseohjautuvuus ja vaihtelunhalu ovat tärkeitä, eivät koe turvallisuutta ja perinteitä kovin merkittäviksi arvojärjestelmässään. Toisaalta he kuitenkin arvostavat nurkkakuntaista laajempaa hyvinvointia (esim. tasa-arvoa, ympäristön säilymistä, maailmanrauhaa ja sosiaalista oikeudenmukaisuutta).²⁰⁵ Individualismia itseohjautuvuutena ei voi rinnastaa egoismiksi kutsuttuun moraalittomuusilmiöön. Jaottelua individualismiin ja kollektivismiin voi kritisoida myös siitä, että individualismi ja kollektivismi voivat toteutua eri tavoin yksityisessä ja julkisessa elämässä. Yksilö voi esimerkiksi haluta ajaa yksilökeskeisiä näkemyksiä yhteisön asioiden hoidossa, mutta hänen omaa yksityiselämäänsä saattavat määrätä yhteisön näkemykset ja normit.

2.3.4 Ego-, homo- ja ekosentriset arvot

Teoriat yksilö- ja yhteisökeskeisistä arvoista ovat painottaneet niitä arvo-orientaatioina, joiden sisältönä on pyrkimys edistää joko omia tavoitteita ja näkemyksiä tai muiden ihmisten hyvinvointia. On olemassa luokituksia, joissa ihmisten hyvinvointiin kohdistunut orientoituminen on vain yksi tapa suuntautua maail-

²⁰⁰ Mill 1982, 20.

²⁰¹ Mill 2000, 54–55; ks. myös Saastamoinen 1998a, 138.

²⁰² Mill 2000, 55.

²⁰³ Durkheim 1985, 393.

²⁰⁴ Durkheim 1990, 186–187.

²⁰⁵ Schwartz 1990.

maan. Kun yhä enemmän on alettu pohtia ei-inhimillisten elämänmuotojen itseisarvoa, on alettu kehittää uudenlaisia luokituksia ihmisen suhteesta ympäröivään maailmaan. On syntynyt kolmiluokkaisia luokituksia ympäristöasennoitumisen ja -käyttäytymisen kuvaamista varten. Paul Stern on yhdessä sosiologien Thomas Dietzin ja Linda Kalofin kanssa nimennyt nämä arvo-orientaatiot seuraavasti: egoistinen, sosiaalis-altruistinen ja biosfäärinen.²⁰⁶ Näiden he katsovat vastaavan suurelta osin ympäristöfilosofiaan ja etiikkaan perehtyneen Carolyn Merchantin luomaa jaottelua.²⁰⁷ Merchant²⁰⁸ on tarkastellut erilaista suuntautumista ympäristöön päätyen seuraavaan jaotteluun: egosentrismi, homosentrismi ja ekosentrismi.

Egokeskeinen arvosuuntaus pohjautuu lähinnä yksilön etuun. Egosentrismi sallii yksilöiden käyttää luonnonvaroja oman elintasonsa kohottamiseen. Sen on katsottu heijastavan juutalais-kristillistä perinnettä ja siihen liittyvää näkemystä luonnosta raaka-ainevarastona ja ihmisestä luonnon herrana. Usein egosentrinen näkemys yhdistetään raamatulliseen käskyyn ”Olkaa hedelmälliset, lisääntykää ja täyttäkää maa ja ottakaa se valtaanne. Vallitkaa meren kaloja, taivaan lintuja ja kaikkea, mikä maan päällä elää ja liikkuu”. (Ensimmäinen Mooseksen kirja 1:28)²⁰⁹

Homosentrisessä suuntauksessa yhteisön etu on keskeinen. Tässä suuntauksessa pyritään varmistamaan suurimman hyvän saavuttaminen mahdollisimman suurelle joukolle ihmisiä. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon vaatimukset ovat keskeisiä. Homosentrismiä kuvastaa hyvin kultainen sääntö ”Tee toisille niin kuin tahdot itsellesi tehtävän”. Egosentrismin tavoin homosentrisyys heijastaa raamatullisia oppeja, ja ihmiset nähdään tilanhoitajina, jotka hoitavat luontoa ihmislajin hyväksi. Perustelua tälle on haettu muun muassa Genesiksen toisesta luvusta (jae 15), jossa sanotaan: ”Herra Jumala asetti ihmisen Eedenin puutarhaan viljelemään ja varjelemaan sitä.”²¹⁰

Ekosentrinen arvosuuntaus pohjautuu koko kosmoksen tai ekosysteemin etuun. Siinä luonnon – sekä elollisen (esim. kasvit ja eläimet) että elottoman (esim. kalliot) – hyvinvoinnin takaaminen on keskeistä. Edellisistä suuntauksista poiketen ekosentrismi näkee luonnon itsessään arvokkaana.²¹¹ Ekosentriset arvot voidaan ajatella laajenevaksi edunsaajien kehäksi, jolloin kehä etenee eläinten ja muiden elollisten etujen huomioinnista aina elottomien kappaleiden etu-

---

²⁰⁶ Stern, Dietz & Kalof 1993; Stern & Dietz 1994. Hieman toisella tapaa ympäristöarvoja ovat jaotelleet Kempton, Boster & Hartley (1995, 87–115). He ovat empiriiseen aineistoon ja niissä esiintyneisiin ympäristönsuojelun perusteluihin nojautuen jakaneet arvot: 1) uskonnollisiin ja henkisiin, 2) antroposentrisiin ja 3) biosentrisiin.

²⁰⁷ Stern & Dietz 1994, 66.

²⁰⁸ Merchant 1992, 61–81.

²⁰⁹ Merchant 1992, 61–70.

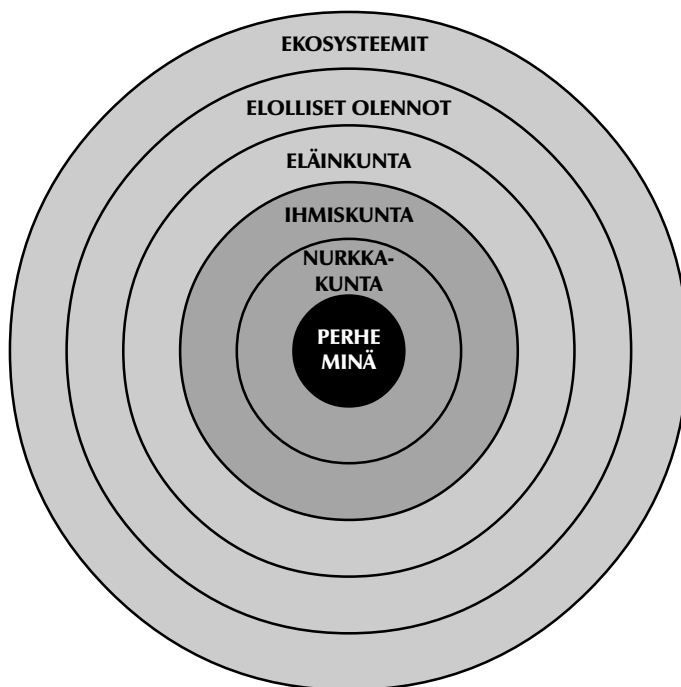
²¹⁰ Merchant 1992, 61–62, 64–65, 70–74.

²¹¹ Merchant 1992, 61–62, 64–65, 74–80.

jen huomiointiin. Se on jatkumo eläinkeskeisyydestä elämäkeskeisyyden kautta ekosysteemikeskeisyyteen.²¹²

Edellä esitetyt orientaatiot oman itsen keskeisyydestä huolenpidon laajentamiseen koko kosmosta käsittäväksi voidaan kuvata ympyräkaaviolla (kuvio 2). Ympyrän keskiö kuvaa yksilön edun painottamista (egosentrismi). Yleensä minäkeskeisyyteen liitetään pelkän oman itsen huomioinnin lisäksi oman perheen etujen huomiointia. Näistä siirrytään homosentrisiin arvoihin. Homosentriset arvot voidaan jakaa Rescherin tapaan nurkkakuntaisiin tai ihmiskunnan etuja painottaviin arvoihin. Uloimmat kehät kuvaavat ekosentrisiä arvoja, joissa siirrytään eläinkeskeisyydestä elämäkeskeisyyden kautta täydelliseen ekosysteemikeskeisyyteen.

KUVIO 2. Edunsaajat egosentrisessä, homosentrisessä ja ekosentrisessä suuntauksessa

Käytännössä esitetyt suuntaukset eivät esiinny puhtaina ihmisten ajattelussa, ja erilaiset intressit yhtyvät ajattelussa monin tavoin. Puhdasta ego-, homo- tai ekosentrisiä ei juuri esiintyne. Kehiä ei pidä nähdä myöskään toistensa kilpai-

²¹² Eläinkeskeisyydessä painottuu eläinten ja ihmisten yhtäläisyys, erityisesti molempien mahdollisuus kokemuksiin, kuten kivun ja tuskan tuntemuksiin. Elämäkeskeisessä asenteessa kaikilla elollisilla (sekä kasveilla että eläimillä) on omia etuja, jotka eivät vaadi tuntoisuutta. Elämä sinänsä on arvokasta ja kaikilla elollisilla on itseisarvo. Luonnon kauneus, eheys ja monimuotoisuus kohoaa keskeiseen arvoon ekosysteemikeskeisyydessä, jossa myös eloton luonto (koko kosmos) otetaan huomioon. (Vilkkä 1993, 107–109.)

lijoina. Esimerkiksi empiiristen tutkimusten valossa näyttäisi siltä, että ekosentriset ja homosentriset arvot yhdistyvät yksilöiden ajattelussa sopuisasti.²¹³ Lisäksi näköpiirin laajeneminen voi olla epätasaista: Kaikkien kehien ei tarvitse saada yhtä suurta painoarvoa ajattelussa. Yksilö voi esimerkiksi painottaa sekä paikallisia (lokaalisia) että ihmiskunnan ja ympäristön (globaaleja) etuja antamatta suurta painoarvoa esimerkiksi kansallisille kysymyksille.

Luokittelu ego-, homo- ja ekosentrisiin arvoihin on sikäli hyödyllinen, että sen avulla voidaan tarkastella yksilöiden tai ryhmien arvopainotuksia ja ympäristökannanottojen takana olevaa pohjavirettä. Esimerkiksi ekososialistisissa²¹⁴ näkemyksissä painottuvat homosentriset arvot. Syväekologisessa²¹⁵ suuntauksessa taas ekosentriset arvot saavat suuremman painoarvon. Ekosentriseksi luonnehdittavassa arvojärjestelmässä homosentrisillä arvoilla ei välttämättä ole suurta painoarvoa. Esimerkki ekosentrisestä ympäristöajattelijasta on ihminen, joka ympäristön monimuotoisuuden turvaamiseksi on valmis ihmisen erityisaseman uhraamiseen. Tällainen arvomaailma on esimerkiksi Pentti Linkolalla.²¹⁶ Usein ympäristömyönteiset kannanotot eivät kuitenkaan pohjaudu puhtaasti ekosentrisiin, vaan ne perustuvat esimerkiksi huoleen muista ihmisistä (homosentrismi) tai itsestä ja omasta perheestä (egosentrismi). Homosentrisesti ajatteleva ihminen on huolissaan ympäristökysymyksistä usein vain silloin, kun hän epäilee ympäristöongelmien haittaavan muita ihmisiä tai itseään. Hän voi olla huolestunut lasten leikkipaikkojen saastumisesta tai otsonikerroksen ohenemisesta aiheutuvista vaikutuksista ihmisten terveyteen. Egosentrisesti orientoitunutta ympäristötoimijaa on luonnehdittu siten, että hänellä oma ja perheen etu on keskiössä. Ympäristökysymyksiä ja -ongelmia hän pohtii sen perusteella, miten eri toimienpiteet vaikuttavat itseen ja kaikkein läheisimpiin ihmisiin ja aiheutuuko ympäristötoimista hänelle enemmän hyötyä kuin kuluja. Tyypillisesti ympäristöongelmista ollaankin huolestuneita juuri silloin, kun ne koskettavat itseä ja läheisimpiä ihmisiä. Tämä tiivistyy usein ”kun ei vain minun takapihalleni” -ajatteluun.²¹⁷

Näköpiirin laajuuden perusteella voidaan erottaa universaalit arvot. Tällöin yksilöä, joka toimissaan ottaa huomioon oman, muiden ihmisten ja ympäristön edut, voisi kutsua universaaliksi ajattelijaksi. Universaali eroaa ekosentraalista siinä, että hän yrittää sovittaa eri tahojen intressejä.

---

²¹³ Stern & Dietz 1994, 78; ks. myös Gardner & Stern 1996, 65.

²¹⁴ Ks. ekososialismista esim. Pepper 1996, 31–34.

²¹⁵ Ks. syväekologiasta esim. Pepper 1996, 17–31; Vilkkä 1993, 78–82.

²¹⁶ Ks. myös Vilkkä 1993, 108–109.

²¹⁷ Ks. Stern, Dietz & Kalof 1993, 325–327.

2.4 Arvojen muuttuminen

2.4.1 Traditionaalinen ja moderni muutoksen käsitteinä

Arvot ovat esiintyneet 1970-luvun jälkeen yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa yleisimmin muutostarkastelujen yhteydessä.²¹⁸ Inglehartin työtä arvotutkimuksen parissa voidaan pitää merkkipaaluna, joka herätti laajemman kiinnostuksen arvojen ja niiden muutoksen tärkeään rooliin yhteiskuntien kehityksen kannalta.²¹⁹ Sosiologisissa arvotutkimuksissa on tyypillisesti pyritty ymmärtämään yhteiskuntamuodosta toiseen siirtymisen aiheuttamia yhteiskunnallisia ja aatteellisia seurauksia. Aihepiiristä ovat olleet kiinnostuneita myös monet psykologit. Arvomuutostarkasteluja on tehty pohtien, millainen omantyyppinen arvojärjestelmänsä eri yhteiskuntamuotoja on leimannut.²²⁰ 1940-luvulta lähtien tämä on ollut Yhdysvalloista kummunnutta keskustelua siirtymästä jälkiteolliseen yhteiskuntaan ja sille ominaisiin arvoihin. Tätä taustaa vasten maatalousyhteiskunta ja teollinen yhteiskunta niille ominaisine arvojärjestelmineen ovat edustaneet perinteisyyttä.

Kaiken kaikkiaan arvon käsite on sosiologian historiassa lujasti sidoksissa muutostarkasteluihin. Muutoksiin oli keskittynyt myös ensimmäinen arvon käsitettä käyttänyt sosiologi Max Weber. Hänen tuotantonsa käsitteli juuri siirtymistä traditiosta moderniuteen.²²¹ Arvon käsitteen Weber lainasi Nietzscheiltä.²²² Nietzschen esimerkkiä noudattaen Weber kiisti arvojen objektiivisuuden ja universaaliuden.²²³ Weberillä vanhan ja uuden vastakkaisuutta ilmentävä käsitepari oli traditionaalinen ja rationaalinen. Traditionalismi oli perinnesidonnaisuutta.²²⁴ Se oli ”sielullista suuntautumista ja uskoa arkipäiväisenä *totuttuun* toiminnan rikkomattomana normina”.²²⁵ Vastaava näkemys oli Durkheimilla. Durkheimin mukaan traditioissa ohjaava voima oli tottumus.²²⁶ Hänen mukaansa ”yksinkertaisissa yhteiskunnissa” ei ollut tilaa yksilöllisille näkemyksille. Traditio oli siellä kaikkivoipa ja tottumus määräsi asioista hirmuvaltiaan tavoin.²²⁷ Durkheimin

²¹⁸ Suhonen 1988, 115.

²¹⁹ Ks. Suhonen 1988, 119; ks. myös Puohiniemi 1993, 20; 1996, 41.

²²⁰ Esim. Fromm 1965; Riesman 1953; Kohn 1969; Reich 1972; Inglehart 1977, 1990a, 1997; Milbrath 1986, 1989; Mitchell 1983; Elgin 1981; Yankelovich, Zetterberg, Strümpel, Shanks, Immerwahr, Noelle-Neumann, Sengoku & Yuchtman-Yaar 1985.

²²¹ Giddens 1995, 99.

²²² Himmelfarb 1995, 10–11.

²²³ Gronow & Töttö 1996, 275. Arvot olivat hänen mukaansa omantunnon asioita (Gronow & Töttö 1996, 275).

²²⁴ Weber 1980, 42.

²²⁵ Weber 1989, 93.

²²⁶ Durkheim 1990, 134, 153.

²²⁷ Durkheim 1990, 134, 153. Samoin ajatteli kuulu kulttuuriantropologimme Edvard Westermarck (1933, 134), joka tuumi aikoinaan, että tapa ei ole vain julkinen tottumus, tietyn toimintatavan useasti toistumista, vaan se on myös toimintaa ohjaava sääntö.

mukaan tottumuksen voiman rikkoutuminen ja yksilöllisten näkemysten leviäminen oli osa modernisoitumista.²²⁸ Nykyään yhteiskuntien modernisoitumisesta puhutaan harvoin viittaamatta individuaalisuuden leviämiseen.²²⁹

Giddensin mukaan tradition tai traditionaalisen yhteiskunnan ominaispiirteitä ei ole sosiologiassa juuri pohdittu, koska käsitteitä on tarvittu vain moderniuskäsityksen koristeina.²³⁰ Kun klassikot pyrkivät kuvauksillaan kahdenlaisista sosiaalisista suhteista ja yhteiskunnista havainnollistamaan oman ajan markkina-yhteiskuntaa, he tarvitsivat sen erityisyyden kuvaamiseksi sille vastakkaisen, esi-modernin, yhteiskunnan.²³¹ Durkheim tarvitsi mekaanisen solidaarisuuden ja Tönnies Gemeinschaftin oman ajan erityisyyden vastinpariksi. Tosin vastintyyppien katsottiin esiintyvän rinnan. Tönniesin mukaan yhteisön ja yhteiskunnan elementit ovat sekoittuneet ja samanaikaisesti läsnä,²³² ja Durkheim kuvasi mekaanisen ja orgaanisen solidaarisuuden olevan limittäiset, "saman todellisuuden kahdet kasvot", jotka kuitenkin on tarpeen erottaa toisistaan.²³³

Giddensin mukaan traditio on toistoa ajan suhteen, säilymistä. Traditionaalisella uskomuksella tai käytännöllä on "eheyttä ja jatkuvuutta, joka vastustaa ajan iskuja".²³⁴ Mitä tradition purkautuminen voi olla? Modernisoitumisesta puhutaan ainakin yhteyksissä, joissa kuvataan vanhan ja uuden, entisen ja nykyisen sekä ikuisen ja ohimenevän vastakkaisuutta.²³⁵ Moderni on uutta, nykyistä ja ohimenevää. Traditio on vanhaa, entistä, ikuista.²³⁶ Modernisuus on jotain juuri omalle ajalle ominaista.²³⁷ Jakoa voi kuvata myös periytyvyyden ja muuttuvuuden väliseksi vastakkaisuudeksi: jatkuvuuden, yhteneväisyyden ja samanlaisuuden intressit ovat vastinparina muutoksen, erityisyyden ja ainutlaatuisuuden intresseille.²³⁸

²²⁸ Durkheimin mukaan (1990, 185) ensimmäinen askel individualismiin johtavalla tiellä otettiin silloin kun päällikköjen persoonallisuus kohosi yhteisön massasta.

²²⁹ Hautamäki 1996b, 13.

²³⁰ Giddens 1995, 91.

²³¹ Töttö 1996b, 154–156.

²³² Töttö 1996b, 156, 160.

²³³ Durkheim 1990, 126.

²³⁴ Giddens 1995, 91.

²³⁵ Noro 1986, 7. Moderni-käsitteen käyttötavan historia juontuu 400-luvulle, jolloin se otettiin käyttöön muodossa modernus johdettuna sanasta modo, joka tarkoittaa juuri nyt (Jallinoja 1991, 12).

²³⁶ Ohimenevän ja ikuisen vastakkaisuuden ilmaisi runoilija Charles Baudelaire (1821–1867) sanoen kau-neuden toisen puolen olevan "ohimenevää, hetkellistä, satunnaista", toisen puolen "ikuista ja muuttu-matonta" (Baudelaire 1989a, 38). Ohimenevä on historiallisesti nuorin modernikäsitteen käyttötapa ja juontuu Baudelairelta (Rahkonen 1989, 16; Noro 1986, 7–8).

²³⁷ Baudelaire 1989b, 20.

²³⁸ Jako on Simmeliltä, joka on yrittänyt sosiologisoida Baudelairen määrittämää "esteettistä modernia" (ks. esim. Noro 1986, 9). Simmelin mukaan (1986, 22–23) koko yhteiskunnan historia on luettavissa kahden vastakkaisen voimanittelönä: toinen voima on pyrkimys sulautua sosiaaliseen ryhmään ja toinen on pyrkimys kohta esiin siitä. Simmelin (1986, 51) mukaan muoti ilmentää samanaikaisesti samankaltaisuuden ja yksilöllisyyden viettiä. Se on keino, jonka avulla yksilö saattaa yrittää ylittää yksilön ja yhteiskunnan välistä kuilua (Gronow 1995, 96).

Moderni on muuttumista, ja käsitys modernista on aina muutoksessa. Käsitys siitä, mikä on modernia, vaihtelee eri aikoina. Tarjolla on käsitteellisen sekaannuksen mahdollisuus, kun samanaikaisesti moderneilla arvoilla saatetaan viitata modernille aikakaudelle, modernisaatiolle ja modernismin taidesuunnalle ominaisiin arvoihin. Tässä tutkimuksessa uudenaikaisiin arvoihin viitataan vaihtoehtoisesti käsitteillä modernit ja ei-traditionaaliset arvot.²³⁹

Arvojen luokitteluissa perinteisiin (traditionaalsiin) ja uudenaikaisiin (moderneihin tai ei-traditionaalsiin) otetaan kantaa arvon kannatukseen suhteessa aiempaan. Luokittelu vaatii aina katseen kääntämistä menneisyyteen ja muutos suunnan hahmottamista. Lienee kuitenkin niin, että jossain mielessä kaikkein perinteisimmät arvot jäävät aina määrittelemättä perinteisiksi. Giddensin mukaan traditio onkin voimakkaimmillaan silloin, kun sitä ei edes ymmärretä traditioksi. Hän toteaa, että ”suppeilla” kulttuureilla ei yleensä edes ole traditiolle erillistä sanaa, koska se on niin vallitseva erotettavaksi muista asenne- ja käyttäytymistäipumuksista.²⁴⁰

2.4.2 Arvomuutostyyppejä ja muutokseen vaikuttavia tekijöitä

Arvojen muuttumista voidaan tarkastella Rescherin²⁴¹ mukaan ainakin seitsemästä eri näkökulmasta. Nämä liittyvät muutoksiin arvojen levinneisyydessä, tärkeydessä ja tärkeysjärjestyksessä sekä muutoksiin arvoille asetetuissa vaatimuksissa, arvojen alassa ja kohteessa.

Yhteisötasolla voidaan puhua muutoksesta (1) *arvojen levinneisyydessä*. Arvojen omaksujamäärä voi muuttua ajan kuluessa. Tällöin jotakin asiaa tärkeänä pitävien ihmisten määrä muuttuu. Uudet arvot ovat usein aluksi pienen joukon kannattamia ja vähitellen niiden kannatus ja hyväksyntä laajenee. Muutosta voi tapahtua myös päinvastaiseen suuntaan, jolloin arvoa kannattavat yhä harvemmat.

Rescherin mukaan eräs arvomuutoksen muoto on (2) *arvon omaksuminen tai hylkääminen*. Tällöin omaksuttaisiin jonkin arvo, jota ei ole aiemmin kannatettu, tai hylättäisiin aiemmin kannatettu arvo. Kyseessä ei ole arvon aseman muutos arvohierarkiassa siten, että sitä kannatettaisiin enemmän tai vähemmän, vaan kyse on ylipäänsä arvon olemassaolosta arvojärjestelmässä (se joko on tai ei ole). Sellaisessa arvomääritelmässä, jossa kaikilla ihmisillä oletetaan olevan samat arvot eri asteisina, kyseinen muutostyyppi ei ole mahdollinen.

²³⁹ Kun on haluttu kuvata, että oma aika tapoineen ja näkemyksineen on erilainen kuin mennyt, on omaa aikaa kuvattu sellaisin käsittein kuin jälkitraditionaalinen (Harding ym. 1986) ja antitraditionaalinen (Abrams 1985).

²⁴⁰ Giddens 1995, 96.

²⁴¹ Rescher 1969, 68–73; ks. myös Pohjanheimo 1997, 32–35. Suomessa luokitusta ovat tehneet tunnetuksi muun muassa Esa Pohjanheimo (1997, 32–35) ja Martti Puohiniemi (1993, 19–20).

Edellisen kaltainen, mutta vähemmän dramaattinen, on muutos (3) *arvojen tärkeysjärjestyksessä*. Muutoksesta tärkeysjärjestyksessä on kyse silloin kun arvo kohoaa tai laskee arvohierarkiassa. Kyseessä on tällöin muutos sitoutumisessa arvoon ja arvon suhde muihin arvoihin muuttuu. Tällaisesta on kyse esimerkiksi silloin, kun aineellisten tekijöiden merkitys heikkenee ja elämänlaatuun painotuvat asiat korostuvat.

Muutoksia voi tapahtua myös (4) *arvon tärkeydessä*. Jotakin arvoa voidaan alkaa korostaa aiempaa enemmän tai vähemmän. Tällöin ei ole kyse siitä, että kannattajien määrä kasvaisi tai vähenisi tai että sen asema arvohierarkiassa muuttuisi, vaan että esimerkiksi sellaisten arvojen kuin terveyden, rakkauden, työn tai rauhan merkitys korostuu niiden ollessa uhattuina. Arvo alkaa ikään kuin loistaa kirkkaammin mielessämme, kun tunnemme sen uhatuksi.

Edelliset muutokset ovat määrällisiä muutoksia arvoissa. Näiden lisäksi Rescher puhuu muutoksista arvoille asetetuissa vaatimuksissa, arvojen alassa ja koh-teissa. Rescher ei erottele näitä kahta muutostyyppiä toisistaan. Itse puhun näistä jälkimmäisistä muutoksista laadullisina muutoksina. Arvojen muuttuessa laadullisesti niiden tarkoite muuttuu.

Arvon tarkoitteeseen liittyvästä muutoksesta on kyse, kun (5) *arvolle asetetut vaatimukset muuttuvat*. Esimerkiksi hyvinvointi saatettiin aiemmin määritellä pelkästään taloudelliseksi, mutta nykyään sillä tarkoitetaan myös sosiaalista ja henkistä hyvinvointia – elämänlaatua. Arvolle asetetut minimivaatimukset tavallaan kovenevat tai heikkenevät. Samainen kehityskulku näkyy ympäristönsuojelun arvostuksessa. Se, että ”koskemattoman” luonnon suojelusta on siirrytty laajempaan näkemykseen suojelutarpeista, ilmenee myös kielen tasolla: luonnonsuojelun sijaan on alettu puhua ympäristönsuojelusta.²⁴²

Myös (6) *arvojen alassa voi tapahtua muutoksia*. Esimerkiksi se, ulotetaanko tiettyä aikana tasa-arvoisuus koskemaan eri sukupuolia, rodullisia ja seksuaalisia vähemmistöjä tai mielletäänkö myös eläimille kuuluvan oikeuksia, kertoo arvon soveltamisalasta ja siihen liittyvistä muutoksista. Tasa-arvossa tapahtuneista muutoksista kielii puhe syrjinnästä. Sukupuolisen ja rodullisen syrjinnän lisäksi on alettu puhua lajiin kohdistuvasta syrjinnästä eli spesismistä.

Muutoksesta (7) *arvon kohteessa* on kyse, kun jonkin arvon toteuttamisen kohde muuttuu. Esimerkiksi itsensä toteuttamisen kohde voi vaihdella vaikkapa harrastusten, työn ja perheen välillä.

²⁴² Aina 1960-luvulle asti kulttuuriperustan säilyminen, kauneusarvot ja tieteellisen tutkimuksen tarpeet olivat yleensä luonnonsuojelun motiiveina ja luonnonsuojelijoiden keskeinen tavoite oli ”koskemattoman” luonnon suojeleminen (Järvikoski 1991, 166–167; Rannikko 1995, 71). Vähitellen alkoi levitä uudenlainen ympäristöajattelu, jossa ympäristö nähtiin laajempana kuin vain tiettyä luonnonympäristönä tai maisemana. Samalla nousi esille taloudellisten arvojen ajamisesta aiheutuva luonnon saastuminen ja pilaantuminen. (Järvikoski 1991, 168; Massa 1991, 67.) Uudenlaisen ympäristöajattelun synty näkyi myös kielessä; luonnonsuojelun sijaan alettiin puhua ympäristönsuojelusta (Järvikoski 1991, 168; Rannikko 1994, 12; 1995, 71)

Empiirisissä arvotutkimuksissa raportoidaan usein muutoksista arvojen yleisyydessä ja tärkeysjärjestyksessä. Puhutaan rehellisyyden, tasa-arvon tai jonkin muun arvon kannatuksen kasvusta tai vähenemisestä. Tällaisissa ajalliseen perspektiiviin ja määrällisiin muutoksiin keskittyvissä tarkasteluissa on ongelmana, että ne ovat melko sokeita arvojen tarkoitteessa tapahtuville muutoksille. Rescherin mainitsevat kolme viimeistä arvomuutostyyppiä jäävät yleensä huomiotta. Arvoille asetettuja vaatimuksia, soveltamisalaa ja kohteita koskevat muutokset saattaisivat kuitenkin tuoda usein osuvampaa ja mielenkiintoisempaa tietoa arvojen muutoksesta kuin saadaan selville tarkasteltaessa muutoksia arvojen tärkeydessä ja levinneisyydessä. Tällöin muuttuu pikemminkin arvon käsitekehys kuin arvostus annetun käsitekehyyksen sisällä. Muun muassa teologi, filosofi Paul Tillich (1886–1965) on esittänyt ajatuksen, että arvot muuttuvat muuttuvassa maailmassa kvalitatiivisesti. Ei ole vain enemmän tai vähemmän vapautta tai tasa-arvoa, vaan syntyy kokonaan uutta vapautta ja tasa-arvoa.²⁴³ Arvotutkimuksen alalla pitäisikin aina välillä pysähtyä pohtimaan, onko olemassa uudenlaisia arvokoosteita, joita ei ole aiemmin osattu ottaa huomioon ja tarkasteluun. Esimerkiksi Suomessa on paljon siteerattu filosofi Erik Ahlmanin²⁴⁴ 1900-luvun alkupuolella luomaa jaottelua, jossa arvot jaetaan hedonistisiin, vitaalisiin, esteettisiin, tiedollisiin, uskonnollisiin, eettisiin ja sosiaalisiin arvoihin sekä mahti- ja oikeusarvoihin, mutta syytä sen tarkistamiseen on havaittu. Muun muassa teoreettisen filosofian professori Ilkka Niiniluoto on lisännyt oman ajan tarpeita varten lueteloon ekologiset (luonnon kauneus ja terveys, eläinten oikeudet) sekä ekologiset arvot (omanarvontunto, itsekkyyys, oma etu).²⁴⁵

Mitkä tekijät sitten muuttavat arvoja? Yksilötasolla esimerkiksi ikääntymisen on todettu olevan yhteydessä arvoihin, kuten jo aiemmin todettiin. Siksi nuoria ei ole haluttu ottaa tutkimuskohteeksi, kun on haluttu tutkia pitkän aikavälin arvomuutoksia. Esimerkiksi Arnold Mitchellin johtamassa arvotutkimusohjelmassa (Stanford Research Institute's Values and Lifestyles Program 1978–1981) tutkittaviksi otettiin vain 18 vuotta täyttäneitä. Ikärajaa perusteltiin sillä, ettei yksilön arvojärjestelmän voida olettaa muotoutuneen ennen kyseistä ikää. Ohjelman tutkijoiden kanta oli, että 18-vuotiaan arvot ovat vielä pitkälti tulosta vanhempien, sukulaisten, toverien jne. arvojen sisäistämisestä ja että arvojen yksilöllistyminen ja kypsyminen lähtee liikkeelle nuoren irtauduttua kotoa, lähdettyä opiskelemaan, aloitettua työnteen, perustettua perheen jne.²⁴⁶ Nuoruuteen liittyä toisaalta myös kapinallisuutta vanhempien arvoja vastaan.²⁴⁷ Aikansa nuori

²⁴³ Tillich 1983, 80.

²⁴⁴ Ahlman 1939, 23–27.

²⁴⁵ Niiniluoto 1994b, 188.

²⁴⁶ Mitchell 1983, 45–46.

²⁴⁷ Nuoruuden kapinallisuus on eräs sosiaalisen sidonnaisuuden muoto. Sosiologi Yrjö Littunen (1962, 12–13) on todennut, että poikkeavuus on omalla tavallaan sosiaalista sidonnaisuutta siinä missä yhdenmukaisuuskin. Sekä yhdenmukaiset että poikkeavat ottavat huomioon sosiaaliset normit, ensin mainitut

saakin, Ortega y Gassetin²⁴⁸ sanoin, ”elää luotolla”, mutta sillä on yleensä lop-
punsa. Monien mielestä tämä luotolla elämisen päätyminen tuppaa osumaan
30-ikävuoden paikkeille. Arvojen näkökulmasta tämä ikä onkin usein tulkittu
ihmisen elämänkaaressa eräänlaiseksi taitekohdaksi, jolloin impulsiivisuus vä-
henee ja vastuullisuus lisääntyy.²⁴⁹ Iän lisäksi muun muassa ainakin elämänkoke-
mukset ja sosialisatio vaikuttavat yksilön arvojen suhteelliseen tärkeyteen.²⁵⁰

Koska arvojen ja yhteiskunnallisten muutosten väliset kytkennät ovat epä-
määräisiä ja arvomuutokset ovat luonteeltaan hitaita,²⁵¹ ovat tutkijat yleensä vält-
täneet esittämästä malleja näiden välisistä muutosmekanismeista. Inglehartin
teoriassa yhteiskunnan taloudellisella tilalla ja fyysisen turvallisuuden kokemuksil-
la on vaikutuksensa arvoihin. Bell taas puhuu teknologisesta kehityksestä ja työn
luonteesta tapahtuneista muutoksista, sekä näiden muutosten vaikutuksesta kult-
tuuriin.

Rescher²⁵² pitää yhtenä keskeisimmistä syistä arvojen muuttumiseen teknillis-
taloudellisia muutoksia ja väestöllisiä tekijöitä. Väestöllisistä tekijöistä esimer-
kiksi kaupungistuminen ja eri kulttuurien kohtaaminen voivat aiheuttaa muutoksia
arvoissa. Rescher otaksuu näiden seikkojen aiheuttamien arvomuutosten ole-
van parhaiten ennustettavissa. Tosin nykyaikana voisi teknisen kehityksen nopeu-
den ja arvaamattomuuden vuoksi olettaa, että sen vaikutus ihmisten arvoihin ja
elämäntapaan on yksi vaikeimmin ennustettavista asioista. Tässä tutkimuksessa
tarkastellaan empiirisesti yhteiskunnan taloudellisen tilan yhteyttä arvoihin. Ai-
neisto onkin sikäli harvinainen, että se on koottu laman kynnyksellä (1991) ja
laman aikana (1994–1995), jolloin päästään tutkimaan laskusuhdanteen vaiku-
tuksia uuden keskiluokan asenteisiin ja arvoihin.

Myös uusi informaatio voi Rescherin²⁵³ mukaan muuttaa, joko suoraan tai
välillisesti, arvoja. Uudella informaatiolla on ollut vaikutuksensa muun muassa
uudenlaisen ympäristöajattelun syntymiseen. Esimerkiksi uusi tieteellinen tieto
luonnon lainalaisuuksista ja kestokyvyn rajoista on lisännyt huolta ympäristön
säilymisestä. Tämän uuden informaation taustalla ovat olleet todelliset ekologi-
set muutokset. Myös ne ovat aiheuttamassa muutoksia ihmisten arvoissa, vaika
Rescher ei mainitsekaan näitä arvomuutosten syiksi.

---

hyvaksyen ja jälkimmäiset torjuen. Kapinallinenkin on sidonnainen, koska hän tekee nimenomaan sitä
mitä muut eivät tee tai hyväksy. Littusen (1962, 41) mukaan ”sosiaalinen sidonnaisuus on sellaista sosi-
aalista käyttäytymistä jonka ohjeena on ulkoinen tai sisäistynyt sosiaalinen pakko. Sen vastakohta itsenäi-
nen käyttäytyminen on yksilön omien mahdollisuuksien ja kykyjen toteutumista siten, että toiminta oh-
jautuu valinnaisina vaihtoehtoina, joiden joukossa säännöt ovat mahdollisuuksia”.

²⁴⁸ Ortega y Gasset 1963, 272.

²⁴⁹ Sheehy 1977, 51, 184–185; Jallinoja 1991, 214–216; Puohiniemi 1993, 19, 24.

²⁵⁰ Feather 1994, 11.

²⁵¹ Äärimmäisten murroksien aikoina arvot voivat muuttua nopeasti, mutta yleensä arvomuutokset ovat
hitaita ja muotoutuvat vuosikymmenten aikana (Häyry 1990, 104).

²⁵² Rescher 1969, 75. Ks. Rescherin nimeämistä arvomuutosyistä myös Pohjanheimo 1997, 35–38.

²⁵³ Rescher 1969, 73–74.

Lisäksi arvot voivat Rescherin mukaan muuttua ideologisten ja poliittisten muutosten aikaansaamina tai ikävystymisestä ja pettymisestä johtuvan "arvoeroosion" johdosta. Aatteiden pohjalta tapahtuvista arvomuutoksista on kyse esimerkiksi indoktrinaatiossa tai jonkin ideologian voimakkaassa leviämisessä muulla tavoin. Rescherin mukaan myös ikävystyminen ja kyllästyminen vaikuttavat arvoihin. Kun jotakin asiaa on arvostettu pitkään, aiheuttaa se jo kyllästymistä ja arvon epäsuosiota, "arvoeroosiota".²⁵⁴

2.4.3 Arvojen muuttuminen yhteiskuntamuodosta toiseen

Arvoissa ei esiinny vaihtelua vain ihmisten välillä esimerkiksi sellaisten seikkojen kuin sukupuolen, iän, asuinalueen jne. mukaan. Vaihtelu perustuu myös siihen, että erilaisten yhteiskunnallisten olosuhteiden on oletettu tuottavan oman tyyppisiä arvojaan. Silloin vaihtelua esiintyy yhteiskuntamuodosta toiseen ja joidenkin ryhmien on oletettu olevan omaksumassa uudenlaisia arvoja muita ryhmiä nopeammin. Niitä ryhmiä, joita muutoksen pyörteiden on oletettu ensinnä koskettavan, on tavallisesti kutsuttu moderneiksi erotukseksi niistä ryhmistä, jotka ovat pysytelleet perinteisessä. Arvojen vaihtelua lähdetään nyt tarkastelemaan tästä näkökulmasta.

On melko kiistatonta sanoa, että yksi länsimaisten arvojen pitkän aikavälin muutossuunta on individualisoituminen. Sillä on kuvattu sekä siirtymää moderniin että sitä seuraavaan yhteiskuntamuotoon. Lancasterin yliopiston sosiologian professori Scott Lash kuvaa yhteiskunnallisen muutoksen ja individualisoinnin välistä sidosta sanoen, että refleksiivinen modernius "avaa tien aitoon yksilöllistymiseen" ja että yhteiskunnallisen muutoksen "moottorina" on yksilöllistyminen. Lashin mukaan traditionaalinen yhteiskunta vastaa Gemeinschaftia, yksinkertainen modernius Gesellschaftia ja sen seuraaja täysmodernisaatio, refleksiivinen modernius, refleksiiviseksi kehittyntä Gesellschaftia.²⁵⁵

Vaikka individualisoinnin etenemisestä historian kuluessa ollaan joihinkin samaa mieltä, näkemykset sen sisällöstä ja siitä, mitä se "aidoimmillaan" on, ovat vaihdelleet. Individualismi on hyvin monikasvoinen ilmiö. Tähän kiinnitti aikoinaan huomiota muun muassa Weber, jonka mukaan ilmaus "käsittää mitä heterogeenisimpia aineksia".²⁵⁶ Samansuuntaiseen kantaan on päätynyt Michel Foucault. Hänen mukaansa sanaa käytetään "selittämään eri aikakausina hyvin erilaisia ilmiöitä, ja individualismin käsitteeseen sekoitetaan usein kerrassaan erilaisia realiteetteja".²⁵⁷ Uuden ajan individualismia on jäsennetty siten, että

²⁵⁴ Rescher 1969, 74–75.

²⁵⁵ Lash 1995, 157–157.

²⁵⁶ Weber 1980, 179, loppuviite 23.

²⁵⁷ Foucault 1998a, 309. Individualismin juuret ovat myöhäiskeskiajassa, jolloin alkoi syntyä uudenlainen kuva yksilön ja yhteiskunnan välisestä suhteesta osana aristotelismin kritiikkiä. Kuvan ensimmäisinä

siihen kuuluu ensinnäkin yksilön autonomian kunnioittaminen. Autonomiaan kuuluvat ideat yksilön itseohjautuvuudesta, itsemääräämisestä ja vapaudesta. Toiseksi siihen liittyisi käsitys ihmisen ainutlaatuisuudesta ja arvokkuudesta eli ajatus siitä, että jokainen yksilö on itsessään perimmäinen arvo tai päämäärä. Kolmanneksi individualismiin kuuluu itsensä kehittämisen ja sen potentiaalinen idea. Myös yksityisyyden arvostusta on pidetty osana individualismia.²⁵⁸ Jäsennys on lähellä sosiaalipsykologista oppikirjamääritelmää, joka tiivistää individualismin länsimaiselle kulttuurille ominaiseksi arvosuuntaukseksi, ”joka korostaa yksilön autonomiaa, yksityisyyttä sekä yksilöllistä ihmisarvoa”.²⁵⁹

Foucault erottaa individualismissa kolme erilaista suhtautumistapaa: 1) yksilöllisyyttä tähdentävän asenteen, 2) yksityiselämän arvostamisen, 3) itsesuhteiden voimakkuuden. Yksilöllisyyttä tähdentävää asennetta luonnehtii ensinnäkin ainutlaatuisen yksilön ehdoton arvo ja toiseksi hänen itsenäisyytensä suhteessa ryhmään ja instituutioihin. Yksityiselämän arvostaminen merkitsee perhesuhteiden, kodinhoidon ja suvun omaisuuden säilyttämisen tärkeyden korostusta. Kolmanneksi individualismissa korostuu itsesuhteiden voimakkuus: ”ihmistä kehoitetaan ottamaan itsensä tiedostuksen ja toiminnan kohteeksi ja siten muuttamaan, korjaamaan ja puhdistamaan itsensä sekä huolehtimaan pelastuksestaan”.²⁶⁰

Taylorin mukaan nykyajalle ominainen individualismi on romantiikan aikakauden tuote. Siinä ei hyväksytä riippumatonta rationaalisuutta eikä yhteisösiteiden kiistämistä.²⁶¹ Kun romantiikan aikakautta edelsi näkemys, jonka mukaan täyden olemassaolon perusedellytyksiä oli kosketus tiettyyn hyvyyden lähteeseen, kuten Jumalaan tai hyvän ideaan, niin romantiikan mukana heräsi näkemys, jonka mukaan ammennettava lähde onkin syvällä sisimmässämme. Syntyi uudenlainen ihmiskuva ja henkistymisen muoto, joka kertoi meillä olevan syvällisiä sisäisiä ulottuvuuksia.²⁶² Uuden näkemyksen varhaisimpia muotoilijoita oli Rousseau, joka puki sanoiksi itsemääräämiseen perustuvan vapauden: ”Olen vapaa, kun päätän itse, mikä koskettaa minua, enkä jättäydy ulkoisten vaikutusten ohjattavaksi.”²⁶³ Rousseauta seuranneessa kehityksessä Taylor pitää tärkeimpänä edustajana Herderiä, joka kehitti ideaa jokaisen ihmisen omaperäisestä olemisesta ja sen itseisarvosta – ”jokaisella on oma mittansa”. Ihanne antoi eettisen merkityksen ihmisen yhteydelle minäänsä, omaan sisäiseen luontonsa. Ulkoinen yhdenmukaisuuden paine ja välineellinen suhtautuminen itseän

---

maalareina voidaan pitää 1300-luvun alussa vaikuttaneita (ja itseään moderneiksi kutsuneita) fransiskaaneja Duns Scotusta ja William Ockhamia. Kun aristotelismissa ihminen ajateltiin ensisijassa lajinsa edustajaksi, individualismi otti lähtökohdaksi yksilön. (Hautamäki 1996b, 13; Sihvola 1996, 73.)

²⁵⁸ Lukes 1973, siteerattu Hautamäki 1996b, 21–28, Vesala 1996, 9–10.

²⁵⁹ Helkama, Myllyniemi & Liebkind 1998.

²⁶⁰ Foucault 1998a, 309. Suhtautumistapojen välillä voi Foucault’n (1998a, 309) mukaan olla sidoksia, mutta ne eivät ole pysyviä eivätkä välttämättömiä.

²⁶¹ Taylor 1995, 55.

²⁶² Taylor 1995, 56.

²⁶³ Taylor 1995, 57.

olivat uhkia tämän yhteyden saavuttamiselle.²⁶⁴ Rousseau ja Herderin jälkeen uudenlaisen individualismin merkittäviä varhaisia muotoilijoita olivat Schiller, Kierkegaard, Nietzsche ja Heidegger.²⁶⁵ Tämän nykyajalle ominaisen individualismin on katsottu poikkeavan niin oleellisesti individualismin aiemmista muodoista ja sillä on katsottu olevan niin laajat vaikutukset kulttuuriin, että se on antanut aihetta puhua valistukselle ominaisesta individualismista autonomian ja emancipaation individualismina ja nykyajalle ominaisesta individualismista itsensä toteuttamisen individualismina, autenttisuutena.²⁶⁶

Seuraavaksi tarkastelen yhteiskuntatieteellistä arvomuutoskirjallisuutta, jossa arvomuutos on kytketty yhteiskuntarakenteen muuttumiseen, ja selvittelen sitä, millaisena arvomuutos on niissä nähty. Näissä teksteissä muutosta ei useinkaan kuvata laajojen individualismin tapaisten arvo-orientaatioiden avulla, vaan muutosteksteissä on käytetty apuna suppeampia orientaatioita: puhutaan esimerkiksi sisältäpäin ohjautumisesta, itseohjautuvuudesta jne. Taulukkoon 4 on koottu näitä muutostekstejä. Tarkastellun kirjallisuuden olen valinnut sillä perusteella, että niiden kuvaama arvomuutos koskettaa siirtymää jälkiteolliseen yhteiskuntaan. Tällöin maatalousvaltaiselle ja teolliselle yhteiskunnalle ominaiset arvot tulevat määritellyiksi traditionaalisiksi. Tätä kirjallisuutta on julkaistu 1940-luvulta lähtien. Se on amerikkalaista, koska jälkiteollistuminen oli varhais- ja juuri siellä. Tarkasteluun on otettu nimenomaan sellaisia hahmotelmia, joissa muutossuunta on ilmaistu arvo-orientaatioilla. Näin esimerkiksi keskustelu refleksiivisestä moderniudesta (Beck, Giddens ja Lash 1995) jää tarkastelusta pois. Toisinaan tutkijat ovat esittäneet kaksinaista muutossuuntausta: toisaalta on esitetty nousevaksi oletettava arvojärjestelmä, mitä ei välttämättä ole pidetty suotavana, ja toisaalta on vaihtoehtoisesti esitetty suotavampi muutossuuntaus, joka edustaisi eräänlaista ”kypsän ihmisen asennoitumistapaa”.

---

²⁶⁴ Taylor 1995, 58–59.

²⁶⁵ Ferrara 1998, 8.

²⁶⁶ Ferrara 1998, Taylor 1995.

TAULUKKO 4. Eri yhteiskuntamuodoille ominaisiksi luonnehditut arvo-orientaatiot

Vuosikymmen Tekijä		Yhteiskuntamuoto			
		Agraarinen	Teollinen	Jälkiteollinen (nouseva)	(kypsä)
1940	Fromm		kaupallinen asennoituminen (epäproduktiivisuus)		produktiivisuus
1950	Riesman	traditiosta ohjautuminen (tradition-directed)	sisältäpäin ohjautuminen (inner-directed)	toisista ohjautuminen (other-directed)	autonomia
1960	Kohn	yhtenmukaisuus (conformity)		itseohjautuvuus (self-direction)	
1970	Reich	ensimmäinen tietoisuus	toinen tietoisuus	kolmas tietoisuus	
	Inglehart	-	materialismi	postmaterialismi	
1980	Yankelovich ym.	eloonjäänti (sustenance)	aineellinen menestys (material success)	ekspressivismi (expressivism)	
	Milbrath	-	hallitseva yhteiskunnallinen paradigma	uusi ympäristöparadigma	
	Elgin	-	teollinen maailmankuva	vapaaehtoisen yksinkertaisuuden maailmankuva	
	Mitchell	puutteesta ohjautuminen (need-driven)	ulkoapäin ohjautuminen (outer-directed)	sisältäpäin ohjautuminen (inner-directed)	integriteetti
		Traditionaalinen		Ei-traditionaalinen	

Mukaan otetut arvomuutoskuvaukset voidaan jakaa kahteen pääluokkaan: 1) luonnetyyppittelyä korostaviin kuvauksiin (Fromm, Riesman, Kohn, Reich ja Yankelovich), 2) arvomuutoskuvauksiin, joissa ympäristöasennoituminen on nostettu uudeksi keskeiseksi muutosteemaksi (Inglehart, Milbrath, Elgin ja Mitchell). Ensimmäisen pääluokan kuvauksissa analyysin painopiste on ollut yksilön sisäisen maailman ja historiallisten luonnetyyppien kuvaamisessa. Toisen pääluokan kuvauksissa katse on kohdistunut enemmän ihmisen suhteeseen ulkomaailmaa ja ympäristöön. Silloin kuvauksissa on korostettu arvomuutoksen ilmenemistä uudenlaisten yhteiskunnallisten päämäärien ja poliittisten asenteiden leviämisenä (Inglehart ja Milbrath) sekä uudenlaisten elämäntapojen tai -tyylien syntyä (Elgin ja Mitchell). Teemana ympäristö on melko uusi arvotutkimuksissa. Toisen maailmansodan jälkeen ehdittiin elää melkein neljännesvuosisata ennen kuin ympäristökysymykset nousivat julkiseen valokeilaan. Sitten ympäristökysymykset ponkaisivat yhdeksi puhutuimmista aiheista ja kansalaisten ympäristöasenteita

alettiin myös mitata. Ympäristökysymyksistä tuli merkittävä aihepiiri myös yhteiskuntatieteilijöille.²⁶⁷

Näihin kahteen pääluokkaan kuuluvien arvomuutoskuvausten lisäksi esitellen eräitä muitakin kuvauksia muutoksesta. Nämä ovat sellaisia esityksiä, joissa arvojen uudenaikaistumista on käsitelty kaikenkattavana ilmiönä ja joissa arvoja on luokiteltu hyvin yleisesti kahteen orientaatioon: perinteiseen ja uudenaikaiseen. Tällöin uudenaikaista arvo-orientaatioita on nimitetty muun muassa jälkitraditionaaliseksi (Harding, Phillips ja Fogarty 1986) ja moderniksi (Jallinoja 1991). Näiden laajojen arvo-orientaatioiden operationalisoinneissa on tukeuduttu suppeampien orientaatioiden avulla esitettyihin muutoskuvauksiin. Dikotomioiden sisältö on sikäli suppeampiin orientaatioihin nähden konkretisoidumpi, että dikotomioissa traditionaalisuuden ja modernisuuden sisältö esitetään tavallisesti yksittäisten arvojen ja asenteiden kahtena listauksena. Arvomutoksen kytkeminen yhteiskunnalliseen muutokseen ei ole näissä yhtä keskeistä kuin aiemmin mainituissa muutoskuvauksissa. Koska tarkasteluni rajautuu jälkiteollistumisen kauteen, en esitele tämän tutkimusperinteen klassikkoa (Alex Inkelesin ja David Smithin (1976) tutkimusta *Becoming Modern*, jonka Jallinoja²⁶⁸ nimeää rationaalin modernisuuden tyyppitutkimukseksi), koska siinä uudenaikaistumista tarkastellaan teolliseen yhteiskuntaan liittyvänä ilmiönä.

Sosiologisen arvomuutoskirjallisuuden klassikkoja on amerikkalaisen David Riesmanin (yhteistyössä Reuel Denneyn ja Nathan Glazerin kanssa) 1950-luvun alussa ilmestynyt teos *The Lonely Crowd*. Riesman pyrki ymmärtämään aikaansa yhteiskuntaan kiinteyttä tuottavien luonnetyyppien avulla. Riesmanin mukaan yhteiskunnan rakenteelliset tekijät vaikuttavat aina siihen, millainen luonnetyyppi yhteiskunnassa on kulloinkin vallalla. Eri yhteiskuntamuodot eroavat toisistaan keskeisesti sen perusteella, millaisen luonnetyyppin olemassaoloa ne tukevat. Riesmanin mukaan esimodernit yhteiskunnat tuottivat traditiosta ohjautuneen (tradition-directed) tyyppin, joka sittemmin sai antaa tilaa sisältäpäin ohjautuneelle (inner-directed) tyyppille. Se puolestaan sai myöhemmin antaa tilaa toisista ohjautuvalle luonnetyyppille (other-directed).²⁶⁹ Riesman piti tätä luonnetyyppiä 1950-luvun yhteiskunnassa nousevana tyyppinä, joka oli seurausta yhteiskunnallisesta muutoksesta, jota myöhemmin alettiin kutsua jälkiteollistumiseksi.²⁷⁰

---

²⁶⁷ Mayer 1992, 102–109. Ympäristökysymysten näkyvyyden kasvu oli seurausta 1960-luvulla heränneestä ympäristönsuojelukeskustelusta ja uudenlaisen ympäristötietoisuuden leviämisestä. Tämän keskustelun merkittävänä käynnistäjänä pidetään Rachel Carsonia ja hänen kemiallisen tuholaistorjunnan aiheuttamia uhkia käsittelevän teoksen *Silent Spring* (1962; suomeksi *Äänetön kevät* 1963) saamaa julkisuutta. (Ks. esim. Jamison, Eyerman & Cramer 1990, 9; Sessions 1995, x; Vilka 1993, 20.)

²⁶⁸ Jallinoja 1991, 52.

²⁶⁹ Riesman 1953, 31.

²⁷⁰ Riesman 1953, 20–21. Ks. myös Riesman 1961, 427.

Riesmanin tyypittely ei esitä lopulliseksi oletettua luonnetyyppiä, vaan muutuvien väestöllisten, teknisten ja taloudellisten tekijöiden oletetaan muuttavan aina vallitsevaa luonnetyyppiä. Tyypit ovat ideaalityyppejä. Riesmanin mukaan eri tyyppejä esiintyy kulloisenakin historiallisena hetkenä useampia ja yksityisessä ihmisessä yhdistyy piirteitä eri tyypeistä. Todellinen ihminen ei siten typisty yhdeksi tyyppiä. Ihminen voi esimerkiksi olla harrastuksissaan sisältäpäin ohjautunut, työssään toisista ohjautuva ja muilla elämänalueilla autonominen tai jopa suunnaton.²⁷¹ Riesman toteaa omana aikanaan vallinneiden tyyppien olevan sisältäpäin ohjautuminen ja toisista ohjautuminen. Riesman kuvasi fyysisen ympäristön hallintaan tottuneita amerikkalaisia luonteenpiirteiden kasaumana (sisältäpäin ohjautuva), jota luonnehti uhkuva itsevarmuus, kova työ, sisukkuus ja järkähtämätön näkemys oikean ja väärän rajoista. Tälle jääräpäiselle ja itseriitoiselle individualistiselle persoonallisuudelle hän piti vastakohtana persoonallisuutta, joka oli äärimmäisen herkkä muiden lähettämille signaaleille (toisista ohjautuminen).²⁷²

Sisältäpäin ohjautuvan ja toisista ohjautuvan luonnetyyppin lisäksi Riesman puhui traditiosta ohjautuvasta tyyppistä. Traditiosta ohjautuva tyyppi oli Riesmanin kuvauksessa menneen maailman luonnetyyppi, josta ei juurikaan voinut puhua yksilönä, koska hän ohjautui niin vahvasti lähiryhmistä ja traditiosta, ettei tätä taustaan vasten voinut sanoa syntyneen mitään psykologista erkaantumista.²⁷³ Sisältäpäin ohjautuvan ja toisista ohjautuvan eroja Riesman, entinen kompassifirman työntekijä, kuvasi havainnollisesti navigaatioanalogialla.²⁷⁴ Sisältäpäin ohjautunut oli ikään kuin lapsuudessa varustettu psykologisella kompassilla, joka piti hänet kurssissa läpi koko elämän niin, ettei hänen tarvinnutkaan tutkailla ympäristönsä näkemyksiä. Hänellä oli elämässään suunta, ja hän pärjäsikin, koska muisti noudattaa oppimiaan arvoja. Tälle vastakohtana toisista ohjautuva oli valmis toimissaan vastaanottamaan muiden viestejä ja nojautui vertaisryhmiensä näkemyksiin. Hänessä oli sellainen sisäänrakennettu järjestelmä, joka pyrki etsimään ympäristöstään vihjeitä toiminnalleen. Hänellä oli ikään kuin tutka, joka lähetti ympäristöönsä viestejä ja jonka toiminta perustui havaintoihin takaisin tulleista signaaleista.²⁷⁵ Kumpikaan tyyppi ei ollut toisiinsa nähden parempi eikä oman toimintansa itsenäinen lähde.²⁷⁶ Nimityksestään huolimatta sisältäpäin ohjautuminenkaan ei edustanut suurta autonomiaa. Sisältäpäin ohjautunut luonnetyyppi noudatti omia moraalikoodejaan, mutta hän oli saanut nämä lapsuuden auktoriteeteilta.²⁷⁷ Sisältäpäin ohjautuneiden moraalikoodit eivät olleet oma-

---

²⁷¹ Riesman 1953, 172.

²⁷² Riesman 1953, 3–31.

²⁷³ Riesman 1953, 9–11, 17–18.

²⁷⁴ McClay 1994, 239–240.

²⁷⁵ Riesman 1953, 3–31.

²⁷⁶ Riesman 1953, vi, 172.

²⁷⁷ Riesman 1953, 3–31.

ehtoisen pohdinnan ja valinnan tulosta. Molempien tyyppien ohjautuminen määräytyi siten itsen ulkopuolelta, mutta sisältäpäin ohjautumisessa ulkoinen auktoriteetti sisäistettiin aiemmassa elämänvaiheessa.²⁷⁸ Sosiologi Melvin L. Kohn on käyttänyt käsitettä yhdenmukaisuus (conformity), kun hän on halunnut viitata toimintaan, joka on lähtöisin itsen ulkopuolelta. Itseohjautuvuudessa (self-direction) keskiössä ovat sisäiset käytöksen standardit. Tämä eroaa Riesmanin sisältäpäin ohjautumisesta, sillä se on joustavuutta eikä ankaraa sääntöjen noudattamista. Yhdenmukaisuus eroaa toisista ohjautumisesta, koska se on yhdenmukaisuutta auktoriteetille eikä se sisällä sensitiivisyyttä ja halua olla pidetty.²⁷⁹ Riesmanin traditiosta ohjautuminen, sisältäpäin ohjautuminen ja toisista ohjautuminen edustavat erilaista yhdenmukaisuutta.

Riesman oli saanut jaotteluunsa vaikutteita Frommilta ja tämän opista luonnetyypeistä ja niiden roolista historiallisissa muutoksissa.²⁸⁰ Frommin ja Riesmanin ajatusten yhteneväisyys ei ollut sattumaa. Miehet tunsivat hyvin toisensa. Fromm ei ollut vain Riesman opettaja, hän oli myös tämän psykoanalyttikko.²⁸¹ Toisista ohjautuvan tyyppin luonnehdinnassa Riesman nojasi Frommin kuvaukseen ns. kaupallisesta asennoitumisesta.²⁸² Fromm esitti 1940-luvun lopulla, että kaupallinen asennoituminen oli sille ajalle ominainen ilmiö ja täysin oman aikansa tuote, jonka juuret eivät versoneet aiemmilta vuosisadoilta. Kaupallisella asennoitumisella Fromm ajatteli ihmistä, joka koki itsensä hyödykkeeksi ja oman arvonsa vaihtoarvoksi. Kaupallisesti asennoitunut piti omia kykyjään hyödykkeinä, joiden arvo määräytyi sen mukaan, miten niitä onnistuttiin myymään markkinoilla. Yksilön itsetunto ja arvokkuus oli siten muiden vallassa. Kaupallisesti asennoituneen identiteetti muovautui erilaisten markkinaroolien summaksi. Koska hänen pyrkimyksensä oli saada itsensä myydyksi, hänen sanomansa ympäristölle oli "Olen sellainen kuin haluatte". Asennoitumistavassa kartettiin syvempiä emotionaalisia siteitä. Suhteet muihin ihmisiin muodostuivat väliaikaisiksi ja pinnallisiksi, ja asennoitumistavan ainoa pysyvä ominaisuus oli suhtautumistavan muuttuvuus.²⁸³ Samanlaisena Riesman näki toisista ohjautuvan kohtalon. Toisista ohjautuva oli vertaisryhmien tuote. Tämän yhdenmukaisuuden paradoksaalinen seuraus oli, että yksilö jäi lauman yksinäiseksi jäseneksi. Näin kävi siksi, että hän ei koskaan kyennyt pääsemään todella lähelle toisia ihmisiä tai itseään. Sisältäpäin ohjautuneet olivat toisin tavoin yksinäisiä. Heillä oli läheinen yhteys vain sisäistettyihin esi-isiin.²⁸⁴

---

²⁷⁸ Riesman 1953, vi, 172.

²⁷⁹ Kohn 1969, 34–37.

²⁸⁰ Riesman 1953, vi.

²⁸¹ McClay 1994, 239, 253–254.

²⁸² Riesman 1953, 23, 173; Fromm 1965 (alkuperäisteos vuodelta 1947), 82–98.

²⁸³ Fromm 1965, 82–98, 130–131.

²⁸⁴ Riesman 1953, v–vi.

Fromm ei uskonut kaupallisen asennoitumisen jäävän pysyväksi tilaksi. Hän piti sitä ja omaa aikaansa siirtymävaiheena hitaasti etenevässä historiallisessa muutoksessa. Tulevaisuuden nouseva asennoitumistapa ei ollut kuitenkaan ennalta määrätty. Se riippui Frommin mukaan ihmisen rohkeudesta olla oma itsensä ja elää itseään varten.²⁸⁵ Fromm esitti kaupalliselle asennoitumiselle, joka on yhdentyyppinen epäproduktiivinen asennoitumistapa, vaihtoehdoksi produktiivisen asennoitumisen. Produktiivinen asennoituminen on luovaa työskentelemistä, rakastavaa ja järkeä käyttävää. Se ei voi vallita kaikenlaisissa yhteiskunnissa. Sen perustana on yhteiskunta, jolle on ominaista taloudellinen turvallisuus, vapaus ja mahdollisuus työskennellä omia kykyjä vastaavissa töissä.²⁸⁶

Frommin esittämät asennoitumistavat sekä Riesmanin esittämät kolme tyyppiä (traditiosta ohjautuva, sisältäpäin ohjautuva ja toisista ohjautuva) olivat historiallisia tyypejä. Näiden lisäksi Riesman esitti kolme universaalia tyyppiä: sopeutunut, anominen ja autonominen. Sopeutuneet olivat historiallisia tyypejä, jotka olivat sopeutuneet asemaansa yhteiskunnassa. Ne, jotka kykenivät tähän huonosti, olivat anomisia. Autonomiset olivat niitä harvoja ihmisiä, jotka kykenivät mukautumaan tai irtaantumaan yhteiskunnallisista kehyksistään ja jotka saattoivat itse valita, sopeutuako niihin vai ei.²⁸⁷

Siinä kulttuurisessa ympäristössä, jossa Riesman tyypittelynsä esitti, luokitelu otettiin innolla vastaan, mutta se joutui väärinluennan kohteeksi ja tulkinat siitä alkoivat elää omaa elämäänsä. Riesmanin tulkittiin olevan kritisoidussa sisäänpäin kääntymistä ja yksityisyyttä korostavan protestanttisen kulttuurin häviämistä sellaisen kulttuurin tieltä, jossa ollaan entistä avoimempia muiden tarpeille ja haluille. Yksityiselämän arvoa korostavassa ilmapiirissä ajatus toisista ohjautuvasta persoonallisuudesta, joka otti vastaan yhteisön ja kulttuurin instituutioiden lähettämiä viestejä niin vahvasti, että hänen persoonansa oli pikemminkin muiden toisinto kuin oma itsensä, oli amerikkalaisille jopa vastenmielinen. Sisältäpäin ohjautumisen luonnehdinta saikin muuntuneessa merkityksessään positiivisen latauksen. Vähemmälle huomiolle aikalaiskeskustelussa jäikin sitten Riesmanin kuvaama autonominen tyyppi, joka oli sekoitus toisista ohjautuvasta ja sisältäpäin ohjautuvasta, mieleltään riippumattomampi ja vähemmän yhdenmukainen kuin toisista ohjautuva, mutta herkempi muiden tarpeille kuin sisältäpäin ohjautunut. Riesmanin tyypittelyssä autonomia oli eräänlainen utooppinen tyyppi, joka kykeni ylittämään sisältäpäin ohjautuvien ja toisista ohjautuvien rajoitukset, kaikenlaiset sisäiset ja ulkoiset pakonomaisuudet.²⁸⁸

Riesmanin teos oli suosittu akateeminen teos, jossa yritettiin kartoittaa aikakauden muutoslinjaa. Muita 1940- ja 1950-lukujen keskeisiä teoreetikkoja, jotka yrittivät käsitteellistää ja tulkita muutosta, olivat Riesmanin ja Frommin

²⁸⁵ Fromm 1965, 280–281.

²⁸⁶ Fromm 1965, 98–126, 130–131.

²⁸⁷ Riesman 1953, 287–291.

²⁸⁸ McClay 1994, 255–256; Sennett 1977, 5, 30; Trilling 1972, 66; Yankelovich 1981, 153.

lisäksi C. Wright Mills ja Hannah Arendt. Heidän käymänsä massayhteiskunta-keskustelu antoi vaikutteita monille seuraavienkin vuosikymmenten ajatteli-joille.²⁸⁹ Massayhteiskuntakeskusteluperinteen perustalle arvomuutoskirjallisuuden syntyä uusia juonteita 1960-luvulla. 1960-luku on arvomuutoskeskustelussa eräänlainen vedenjakaja. Vuosikymmen kuvataan usein käännekohtaksi, jolloin kulttuurin suunta lähti uusille urille. Esimerkiksi itsensä toteuttamisen individualismista on sanottu, että se on erityisesti läntisiin yhteiskuntiin 1960-luvun jälkeen voimallisesti levinnyt suuntaus.²⁹⁰ 1960-luvulla sitä imivät itseensä Yhdysvaltojen collegeissa hyvinvoivien perheiden opiskelijanuoret.²⁹¹ Silloin tätä itsensä toteuttamisen kulttuuria kutsuttiin vastakulttuuriksi.²⁹²

1960-luvun virtausten pyörteissä mukana olleen amerikkalaisen Charles Reichin varsin omalaatuinen vuosikymmenen vaihteessa (1970, suom. 1972) ilmestynyt teos *The Greening of America* on tunnetuimpia tämän ajan arvomuutoksen tulkintoja. Reich puhui historiallisesta arvomuutoksesta kolmiasteisena tietoisuuden muutoksena. Uusien arvojen synty ja leviäminen oli Reichin mukaan ns. kolmatta tietoisuutta. Reich sanoo kolmannen tietoisuuden syntyneen 1960-luvun puolivälissä muutamien yksityisten ihmisten keskuudessa. Se oli jotain aivan uutta ja käsittämätöntä ja pääsikin Reichin mukaan yllättämään koko yhteiskunnan. Edes ”ovelimmat tai radikaaleimmat” eivät olleet osanneet aavistaa sen tuloa. Reichin mielestä se oli niin tyystin toisesta tietoisuudesta poikkeavaa, niin järisyttävää uutta ja niin salakavalasti nuorison keskuudessa leviävää, etteivät edes ”FBI tai sosiologit” tienneet siitä paljon.²⁹³

Reichin teoksessa esitettiin uskoa sellaisen ei-aineellisen arvojärjestelmän leviämiseen, jota sävyttää rakkaus, keskinäinen kunnioitus ja ekologinen vastuuntunto.²⁹⁴ Kirja oli hyvin subjektiivinen. Tulkinnan aikakaudesta ja muutoksesta Reich loi symbioosissa aikaansa ja oman sukupolvensa avulla. Tätä sukupolvea edusti Yalen yliopiston 1960-luvun puolivälin opiskelijanuoriso. Teoksen sanomaa ei juuri yritetty liittää muuhun aikalaieskusteluun, mutta monin kohdin esimerkiksi frommilaiset vaikutteet ovat ilmeisiä. Samoin muun muassa William H. Whyten näkemyksiä ”organisaatioihmisestä” tulee esille. Teoksesta voi olla montaa mieltä, mutta ainakin se herätti keskustelua ja tuohtuneita vasta-reaktiota – osui ajan hermoon – ja kanonisoitui sitä myöten arvomuutoskeskusteluperinteeseen.²⁹⁵

²⁸⁹ Jamison & Eyerman 1994, 30–63. Tässä perinteessä yhteiskuntia ja poliittisia kysymyksiä määriteltiin vastinparilla totalitarismi ja vapaus.

²⁹⁰ Taylor 1995, 45, Yankelovich 1981, 33–36

²⁹¹ Yankelovich 1981, 23.

²⁹² Roszak 1995; Tipton 1982.

²⁹³ Reich 1972, 222.

²⁹⁴ Reich 1972, 25, 356–357.

²⁹⁵ Ks. aiheesta myös Taylor 1995, 107; Yankelovich 1981, 33–34.

Reichin mukaan ensimmäistä tietoisuutta edusti amerikkalainen uudisraivaaja. Reichin näkemys tästä vastaa pitkälti Riesmanin sisältäpäin ohjautuvaa tyyppiä. Reichin mukaan ensimmäinen tietoisuus piti hyveenä suoruutta, luonteenlujuutta, rehellisyyttä, itsekuria ja kovaa työtä. Toiminnassaan tämä tietoisuus oli kilpaileva, toisia epäilevä ja omaa etua tavoitteleva.²⁹⁶ Ensimmäiset merkit toisen tietoisuuden noususta ilmaantuivat 1800-luvun puolella, mutta varsinaisesti Reich piti sitä oman aikansa, toisen maailmansodan jälkeisten vuosien, ilmiönä. Reichin kuva toisesta tietoisuudesta ei ollut mairitteleva. Toinen tietoisuus oli ”instituutioihminen”, joka hyväksyi instituutioiden, organisaatioiden ja yhteiskunnan ensisijaisuuden ja niille alistumisen.²⁹⁷ Toinen tietoisuus oli Reichin mukaan julman petoksen uhri. Sille oli uskoteltu, että ”valta, menestys, asema, hyväksytyksi tuleminen, suosittuna oleminen, saavutukset, palkkiot, kunnostautuminen ja rationaalinen pystyvä järki merkitsevät elämisen rikkautta, tyytyväisyyttä ja elämäniloa”.²⁹⁸ Reichin kuvaus toisesta tietoisuudesta on joiltain osin yhteneväinen Frommin kaupallisen asennoitumisen ja Riesmanin toisista ohjautumisen kanssa, joskin Reichillä tyyppin sisältö on laajempi, koska hän esittää sen sisältävän toisista ohjautumisen lisäksi pyrkimystä ulkoisiin ja materiaaliin tavoitteisiin. Reichin tietoisuuksien kuvauksissa otetaankin kantaa sekä siihen, miten ihminen ohjautuu, että siihen, millaista toiminta on sisällöltään. Kolmas tietoisuus erosi Reichin mukaan tyystin toisesta tietoisuudesta. Se pyrki ”palauttamaan ihmisen olemassaolon ei-aineelliset puolet, kuten luonnollisen ympäristön ja henkisyyden, jotka aineellisen edistyksen rynnistyksessä ohitettiin”.²⁹⁹ Reich puhui kolmannen tietoisuuden yhteydessä pyrkimyksestä autenttisuuteen. Kolmas tietoisuus pyrki palauttamaan yksilön suhteen aitoon olemassaoloon ja itseen. Kun Reichin mukaan yksi ajan ihmisten rikoksista oli vieraantuminen itsestä ja muuttuminen jakautuneeksi tai jakomieliseksi olennoksi, niin tämä oli estettävissä vain seuraamalla käskyä ”Ole rehellinen itsellesi!”³⁰⁰ Reich toteaa, ettei minuudesta lähteminen ole mitään individualistista itsekkyyttä, vaan se on todellisen itsen löytämistä. ”Se ei ole itsekkyyttä vaan rehellisyyttä, eheyttä ja aitoutta kaikissa asioissa.”³⁰¹

Edellisten tutkijoiden jalanjäljissä on kulkenut Yankelovich. Hän on muodostanut kuvan amerikkalaisten arvoista tutkimalla heidän jakamiaan merkityksiä itsensä toteuttamisesta. Yankelovich on etsinyt uudenlaista amerikkalaista elämänfilosofiaa ja hän on puhunut tästä keskittymisenä mielen sisässä jaettujen merkitysten, ”psykokulttuurin”, tutkimiseen.³⁰² Tällaisella tutkimusotteella

²⁹⁶ Reich 1972, 27–31.

²⁹⁷ Reich 1972, 66–92.

²⁹⁸ Reich 1972, 92.

²⁹⁹ Reich 1972, 356–357.

³⁰⁰ Reich 1972, 230.

³⁰¹ Reich 1972, 230.

³⁰² Yankelovich 1981, xix, 14.

hän on luonut kuvan perinteisen amerikkalaisen menestyskäsitteen murenemisestä. Yankelovich havaitsi, että toisen maailmansodan jälkeen syntyneet sukupolvet mielsivät yhä harvemmin elämässä eteenpäin menemisen olevan erilaisia ulkoisia ilmenemismuotoja: taloudellista hyvinvointia, korkeaa sosiaalista asemaa ja elämää perinteisissä perhe-elämän kehyksissä. Taloudellisen turvallisuuden ja perinteisten menestyksen mittareiden tavoittelemisen sijaan elämää pidettiin aiempaa enemmän itsensä toteuttamisen projektina, missä annettiin entistä suurempi arvo omalle sisäiselle maailmalle, omien tarpeiden tutkiskelulle sekä niiden toteuttamiselle.

Löytämäänsä uutta amerikkalaista elämänfilosofiaa Yankelovich on alkanut kutsua ekspressivismiksi (expressivism). Siinä korostetaan kokemusten merkitystä elämässä. Uusia arvoja Yankelovich pitää historiallisena jatkumona eloonjäännin (sustenance) ja aineellisen menestyksen (material success) arvoille. Eloonjäännin arvot liittyvät eloonjäännin perusvälttämättömyyksiin eli ruokaan, vaatteisiin, asuntoon ja jonkinlaiseen turvaan sairautta ja vanhuutta varten. Avainsanat ovat silloin eloonjääminen ja turvallisuus. Näiden arvojen juuret ovat agraarisessa yhteiskunnassa. Kun eloonjäännin arvot ovat taattuina, yhteiskunnat alkavat tavoitella aineellisen menestyksen arvoja. Avainsanat ovat elintaso ja tuottavuus. Aineellisen menestyksen symbolit ovat tärkeitä. Niitä ovat muun muassa raha, autot, korut, kalliit matkat, isot kodit ja muodikas pukeutuminen.³⁰³ Nämä menestyksen merkit ovat laajalti ulkoisia, konkreettisia ja aineellisia, mikä oli elämälle ominaista 1950-luvun elintasokilpailussa.³⁰⁴ Sotien jälkeiseen aikaan liittyy uusi arvojärjestelmä (ekspressivismi), joka ottaa taattuna yltykyläisyyden ja hyvinvoinnin.³⁰⁵

Ekspressivismissä on viisi keskeistä arvoa: 1) ekspressiivinen menestys, 2) eläminen harmoniassa luonnon kanssa, 3) autonomia, 4) hedonismi, 5) yhteisyys. Ekspressiivinen menestys korostaa pikemminkin sisäistä kasvua kuin varallisuuden ulkoisia merkkejä. Menestymisestä tulee ennemminkin itse määriteltä kuin muiden määrittelyä. Subjektiivisuuden korostamisen luonnollinen, mutta anomaalinen seuraus on se, että kun yksilöiden toteuttamista vaativien potentiaalien uskotaan olevan toisistaan poikkeavia, niin loppujen lopuksi ei ole kovin helppo tietää, mitä nämä sisäiset potentiaalit todella ovat ja onko niitä onnistuttu toteuttamaan vai ei. Täten on vaikea tietää, onko menestynyt vai ei. Yankelovichin mukaan ekspressiivinen menestyskäsitteet vetoaa erityisesti nuoriin ja hyvin koulutettuihin. Ekspressivismissä myös luonto ja luonnollinen ovat tärkeitä, mikä ei ole vain vihreitten poliittisen asialistan kannattamista, vaan se ilmentää myös huolta fyysisestä terveydestä ja hyvinvoinnista. Kolmas elämänfilosofian elementti koskettaa auktoriteettia – tärkeää on ilmaista yksilön omaa

---

³⁰³ Yankelovich ym. 1985, 33–34.

³⁰⁴ Yankelovich 1994, 38.

³⁰⁵ Yankelovich ym. 1985, 33–34.

luontoa pikemmin kuin tukahduttaa se tai alistua muiden alaisuuteen. Mielihyvähakuisuuskin on arvostettua, etenkin mitä tulee ns. luonnolliseen. Esimerkiksi seksuaalisuutta ja siihen liittyvää mielihyvää pidetään osana luontoamme ja siten myös arvostettuna ja tavoiteltavana. Kaiken itseen kääntymisen ohella uudet arvot korostavat kaipuuta kiinteämpiin ja lähempiin yhteyksiin muihin ihmisiin, yhteisyyttä ystäviin, vastakkaiseen sukupuoleen, lähiryhmiin, muihin kansoihin ja ihmiskuntaan.³⁰⁶

Yankelovich on pitänyt vapaamielistymistä yhtenä itsensä toteuttamisen leviämisen edellytyksenä. Vapaamielistyminen ja perinteisten moraalikäsitteiden lieveneminen sekä kaikenlaiset muut valintamahdollisuuksien avaruutta laajentaneet seikat ovat tehneet yhä useammalle ja yhä erilaisimmilla elämänalueilla itsensä toteuttamisen mahdolliseksi vaihtoehdoksi.³⁰⁷ Yankelovich ei kuvaa itsensä toteuttamista narsismin kulttuuriksi, vaan pikemminkin narsismista saattaa tulla itsensä toteuttamisen pidäke.³⁰⁸ Itsensä toteuttaminen on loppujen lopuksi mahdotonta, jos kaikki vaihtoehdot näyttävät yhtä haluttavilta eikä kyetä sitoutumaan tärkeinä pidettyihin päämääriin tai ihmissuhteisiin.³⁰⁹

Edellisissä arvomuutoskuvauksissa painotetaan muutoksia uudenlaisen ihmisen luonteessa ja elämänfilosofiassa. Toisen tutkimusperinteen muodostavat ne tutkimukset, joissa korostetaan muutoksia poliittisissa asenteissa. Erityisesti niissä on korostettu ympäristöarvojen leviämistä ja tämän vaikutusta ihmisten henkilökohtaisen elämän järjestämiseen ja yhteiskunnallisiin näkemyksiin. Ympäristöarvojen suosion kasvu on nykyään yksi suosituimpia arvomuutoksen osoittimia eri tahoilla. Nykyään lähes kaikki ovat asenteiden tasolla huolestuneita ympäristöstä ja ympäristönsuojelun kannattajiksi ilmoittautuvat yhteiskunnan monet tahot. Myönteisen ympäristöasenneitumisen kasvu on näkynyt sekä kansainvälisissä³¹⁰ että kansallisissa³¹¹ asennetutkimuksissa. Kehityssuuntaa on kutsuttu yhteiskunnan "vihertymiseksi".³¹² Ympäristötietoisuuden leviäminen on vaikuttanut myös tulkintoihin postmateriaalistumiskehityksen etenemisestä. Sen on katsottu edenneen yhä enemmän ekologiseen suuntaan ja ilmenneen ympäristöliikehdintänä.³¹³ Ihmisten välisen tasa-arvon ja veljeyden korostamisesta on edetty huomioimaan yhä enemmän kysymyksiä ympäristöstä ja sen hyvinvoinnista. "Punaisista" arvoista on siirrytty "vihreämpään" suuntaan.³¹⁴ Ympä-

³⁰⁶ Yankelovich ym. 1985, 34–38.

³⁰⁷ Yankelovich 1981.

³⁰⁸ Yankelovich 1981, 35.

³⁰⁹ Sitoutumista on korostanut myös Taylor. Hänelle autenttisuus on individualismin suuntaus, joka aloittaa "vastuullistamisen aikakauden" (Taylor 1995, 105).

³¹⁰ Ks. esim. Dunlap & Scarce 1991, 652–657, 668.

³¹¹ Ks. esim. Epävarmuuden aika 1995, 83–84.

³¹² Rannikko 1995, 68.

³¹³ Borg 1991, 184; Inglehart 1990b, 44–46; ks. myös Massa 1991, 67.

³¹⁴ Muutos on näkynyt myös ns. uusien sosiaalisten liikkeiden asialistoissa (Dalton, Kuechler & Bürklin 1990, 3–5, 10–15; Inglehart 1990b, 44–46).

ristönsuojelun kannattamisesta on sanottu tulleen sosiaalinen normi, jota juuri kukaan ei enää ilmoita vastustavansa.³¹⁵ Kaikenlainen myönteinen asennoituminen ympäristöön ei siten olekaan tulkittavissa uudenaikaisia arvoja ilmaisevaksi orientoitumiseksi.³¹⁶ Siirtymä kohti ekosentrisyyttä olisi vasta uudenaikaiseksi luonnehdittavaa.

Sosiologit Riley Dunlap ja Kent Van Liere olivat 1970-luvulla ensimmäisten joukossa, jotka yhdistivät ympäristöasenteiden muutoksen laajempaan yhteiskunnalliseen muutokseen. He tulkitsivat muutoksen käsitteellisesti muutoksena ”hallitsevasta yhteiskunnallisesta paradigmasta uuteen ympäristöparadigmaan”. He myös kehittivät mittarin, jonka avulla voidaan mitata paradigman muutosta. Amerikkalainen politiikantutkija Lester Milbrath³¹⁷ on edellisten näkemyksiin tukeutuen kuvannut käännettä kohti ”uutta ympäristöparadigmaa” muutoksena, jossa ympäristöä koskevat uskomukset ja asenteet muodostavat klustereita muiden asennoitumistapojen kanssa, niin että ne voidaan esittää kahtena maailmankuvana (”world view”) tai poliittisena ideologiana. Milbrathin mukaan hallitseva yhteiskunnallinen paradigma edustaa vallitsevaa maailmankuvaa ja uusi ympäristöparadigma uutta nousevaa maailmankuvaa. Milbrathin mukaan vallitsevaan länsimaiseen maailmankuvaan liittyy aineelliseen hyvinvointiin painottuvien arvojen kannattaminen ja yhteiskunnallisen muutoksen vastustaminen. Ihmisen ja luonnon suhde vallitsevassa maailmankuvassa jäsentyy siten, että ihminen nähdään luonnon herrana. Luontoa itsessään ei suuresti arvosteta. Vallitsevan maailmankuvan kannattajat asettavat talouskasvun ympäristönsuojelun edelle, hyväksyvät riskit vaurauden maksimoimiseksi ja kokevat myötätuntoa usein vain omia läheisiään ja rakkaitaan kohtaan. Lisäksi he hyväksyvät kovan teknologian ja korostavat tieteen, tekniikan ja ydinvoiman merkitystä. Rajaton taloudellinen kasvu on vallitsevan maailmankuvan kannattajien mielestä mahdollista. Samoin väestönkasvu ei heidän mielestään ole ongelma, eivätkä he koe resurssipulan olevan näköpiirissä. He ovat tuotanto-, kulutus- ja kilpailuorientoituneita.³¹⁸

Perinteiselle maailmankuvalle vastakkaisesti uudenaikaisessa maailmankuvassa ja postmaterialistisessa arvomaailmassa korostuvat luonnon suuri arvostaminen sekä myötätunto muita ihmisiä, sukupolvia ja lajeja kohtaan. Uudenaikaisen maailmankuvan kannattajat haluavat suunnitella ja toimia huolellisesti riskien

---

³¹⁵ Ks. Järvinen 1995, 17.

³¹⁶ Ns. vihreiden arvojen kannattajia on eroteltu muun muassa sen perusteella, millaisia näkemyksiä heillä on uusien arvojen toteuttamisesta. Maltillisempi linja pyrkii ympäristönsuojelun toteuttamiseen nyky-yhteiskunnassa vallitsevien järjestelmien puitteissa. Nyky-yhteiskunnasta pyritään luomaan puhtaampia ja turvallisempia. Radikaalimpi linjaus taas hakee perustavaa muutosta ihmisen, luonnon ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin. Muutoksen kohteena ovat vallitsevat arvot, instituutiot ja toimintatavat. (Ks. Dobson 1995, 1–19; Nas 1995, 276–277; ks. myös Mikkola 1997, 121–122; 1999, 168–171.)

³¹⁷ Milbrath 1986 & 1989.

³¹⁸ Milbrath 1986, 99–103; 1989, 118–134.

välttämiseksi sekä ymmärtävät kasvun rajat. Heillä elää toive uudenlaisesta yhteiskunnasta ja politiikasta. Tällaiseen ympäristönäkökulmaan painottuvaan maailmankuvaan liittyy myös kriittinen asennoituminen tieteeseen, tekniikkaan ja ydinvoimaan sekä väestönkasvun rajojen tunnustaminen. He suosivat yhteistyötä ja yksinkertaisia elämäntyyliä.³¹⁹ Sosiologi Duane Elgin on teoksessaan *Voluntary Simplicity* (1981) kuvannut vapaaehtoista yksinkertaisuutta teolliselle maailmankuvalle vastakkaisena näkemyksenä.³²⁰ Elginin mukaan yksinkertainen elämä on länsimaisille hyvinvoiville ihmisille mahdollinen valinnan kohde: he voivat tehdä tietoisien valinnan hyvinvoinnin ja niukemman elämän välillä. He voivat valita, millaisen painoarvon he antavat materiaalisille ja ei-materiaalisille asioille elämässään. Vapaaehtoisen yksinkertaisuuden aatemaailmassa valinta kohdistuu ei-aineellisten arvojen painotukseen. Itsensä toteuttamisen ja sisäisen kasvun teemat tulevat tärkeiksi, ja ajattelutapa, jossa identiteetti kiinnittyy paljolti materiaan ja sosiaaliseen asemaan, saa entistä pienemmän painoarvon. Sisäisessä kasvussa ei tukeuduta sokeasti auktoriteetteihin, vaan se on luonteeltaan individualistista.³²¹ Autenttisuus, todellisen itsen löytäminen ja seuraaminen, on kantava teema sisäisessä hyvinvoinnissa. Sisäisen hyvinvoinnin kanssa kulkee käsi kädessä halu kunnioittaa lähimmäisiä ja ympäristöä. Siinä korostetaan ekologisuutta ja rauhantahtoa, tärkeyttä oppia ei-väkivaltaisia keinoja ratkaista ongelmat.³²²

Milbrath kuvaa postmaterialististen arvojen ja uudenlaisen ympäristöajattelun leviämistä homologisina kehityssuuntina. Inglehartilla ympäristöarvot eivät olleet alkuaan kovin keskeisessä asemassa arvomuutoksen esittämisessä, mutta niiden rooli on tullut vuosien kuluessa yhä tärkeämmäksi. Muuttunut asennoituminen ympäristöön on Inglehartin mukaan yksi viite käynnissä olevasta laajasta ja perustavasta arvomuutoksesta.³²³

Uusimmissa muutosesityksissään Inglehart on kuvannut arvomuutosta kolmivaiheisena. Hän painottaa arvojen erilaisuutta agraarisessa (traditionaalisessa), teollisessa (modernissa) ja jälkiteollisessa (postmodernissa) yhteiskunnassa. Muutos kiteytyy muutoksiksi yhteisöllisissä päämäärissä, auktoriteeteissa ja yksilöiden arvoissa. Agraarisessa yhteiskunnassa yhteisöllisenä pyrkimyksenä oli eloonjäänti. Teollisessa yhteiskunnassa pyrkimyksenä oli taloudellisen kasvun maksimointi. Jälkiteollisessa yhteiskunnassa pyrkimyksenä taas on subjektiivisen hyvinvoinnin maksimointi. Auktoriteetit vaihtelevat yhteiskuntamuodosta toiseen siten, että agraarisessa yhteiskunnassa vallitsevana oli perinteen auktoriteetti. Teollisessa yhteiskunnassa sen voi kuvata olleen sekulaaris-rationaalista. Jälkiteollisessa yhteiskunnassa auktoriteettien asemaa voi luonnehtia siten,

³¹⁹ Milbrath 1986, 99–103; 1989, 118–134.

³²⁰ Elgin 1981, 39.

³²¹ Elgin 1981, 60–64.

³²² Elgin 1981, 49, 71–73.

³²³ Inglehart 1997, 237–266.

että kummatkin aiemmin vallinneet auktoriteettimuodot ovat purkautumassa. Yksilöllisiä arvoja sävyttivät agraarisessa yhteiskunnassa uskonnolliset ja yhteisölliset normit. Teollisessa yhteiskunnassa saavuttaminen oli keskeistä. Jälkiteollisen yhteiskunnan arvot ovat Inglehartin mukaan postmaterialistisia ja postmoderneja.³²⁴ Postmoderneja arvoja hän on mitannut kantoina normeihin, jotka koskettavat 1) auktoriteettien kunnioittamista, 2) seksuaalisuutta ja avioliittoa (aborttia, avioeroa, homoseksuaalisuutta ja avioliiton ulkopuolisia suhteita), 3) kansalaisuutta (eutanasiaa, itsemurhaa, väkivaltaa poliisia vastaan ja marijuanan käyttöä), 4) uskonnollisuutta (kysytty esim. kirkossa käynnin useutta ja Jumalan tärkeyttä elämässä), 5) perhearvoja (tutkittu esim. hyväksyykö, että yksinäinen nainen hankkii lapsen ilman vakituista parisuhdetta ja onko sitä mieltä, että vanhempia pitää rakastaa ja kunnioittaa heidän puutteistaan huolimatta).³²⁵ Postmoderneissa kannoissa korostuvat erilaisten vapausarvojen – yksilönvapauden, itseohjautuvuuden ja vapaamielisyyden – lisääntyvä kannatus.³²⁶

Perinteisten ja uusien arvojen vastakkaisuutta Inglehart jäsentää kahden ulottuvuuden avulla: 1) traditionaaliset ja sekulaaris-rationaaliset arvot, 2) eloonjäännin ja itsensä toteuttamisen arvot. Traditionaalisessa orientaatioissa on kyse asennoitumisesta valtaan. Siinä korostetaan auktoriteettien totteleminen sekä miehen ja vanhempien ylemmyyttä. Se on kytköksissä perinteisiin uskonnollisiin arvoihin sekä näihin liittyviin muihin perinteisiin asennoitumistaipumuksiin, kuten perinteisten perhearvojen suosimiseen. Traditionaalisessa orientaatioissa suhtaudutaan myös tuomitsevasti yleisiin sallivuuden mittareihin: eutanasiaan, itsemurhaan, avioeroon ja aborttiin. Sekulaaris-rationaalinen orientaatio on traditionaaliselle orientaatiolle vastakkainen asennoitumiskokonaisuus. Uudenlaisia orientaatiota ei kuitenkaan kuvaa pitäytyminen sekulaaris-rationaaliseen valtaan, vaan pikemminkin sekä sekulaaris-rationaalisen että uskonnollisen auktoriteetin painottamatta jättäminen.³²⁷

Toisella ulottuvuudella perinteisiä arvoja kuvaavat eloonjäämisen arvot vastakohtana itsensä toteuttamisen arvoille.³²⁸ Ulottuvuus vastaa postmateriaalitumisteorian pohjaamista maslowilaiseen tarveteoriaan. Itsensä toteuttamisen orientaatiolla annetaan eloonjäännin orientaatiota pienempi painoarvo taloudelliselle ja fyysiselle turvallisuudelle. Itsensä toteuttamisen orientaatiolla painotetaan itsensä toteuttamista, subjektiivista hyvinvointia ja elämänlaatua. Käytetyn mittarin mukaan siinä korostuvat postmaterialistiset arvot (vapaus ja itsensä toteuttaminen), subjektiivinen hyvinvointi, erilaisuuden sieto (mitattu kan-

³²⁴ Inglehart 1997, 67–107; Inglehart & Baker 2000.

³²⁵ Inglehart 1997, 267–292.

³²⁶ Inglehart 1997, 42–45, 267–323.

³²⁷ Inglehart 1997, Inglehart & Baker 2000.

³²⁸ Inglehart puhuu tämän ulottuvuuden uudenlaisista niukkuuden arvoille vastakkaisista postmoderneista arvoista vaihtelevasti itsensä toteuttamisen arvoina ja hyvinvoinnin arvoina riippuen esim. siitä, puhutaanko arvoista yksilön vai yhteisön tasolla (ks. esim. Inglehart 1997, 74–98; Inglehart & Baker 2000).

toina homoseksuaalisuuteen), poliittinen aktivismi ja keskinäinen luottamus. Näillä arvoilla on positiivinen yhteys ympäristönsuojelun ja naisasialiikkeen kannatukseen sekä vaateisiin mahdollisuuksista osallistua taloudelliseen ja poliittiseen päätöksentekoon.³²⁹

Inglehart erottuu luonnetyypittelyä korostavista tutkijoista paitsi teemoiltaan myös sen perusteella, että hän on ollut kiinnostunut siitä, miten arvot vaihtelevat yhteiskunnasta ja yhteiskuntamuodosta toiseen pitkän ajan kuluessa. Eroa edellä mainittuihin tutkijoihin on myös siinä, että hän ei oleta Yhdysvaltoja muutoksen edelläkävijämaaksi. Hän on myös halunnut empiiristä tukea olettamalleen muutokselle. Inglehart haluaakin omien sanojensa mukaan välttää Riesmanin tai Reichin tavan esittää muutosta, koska ne ovat hänestä perustuneet pikemminkin subjektiivisiin vaikutelmiin kuin empiiriseen tukeen.³³⁰

Arvomuutoksia on jäsennetty myös elämäntyylien tutkimisen avulla. Kun ihmisten on uskottu elävän arvojensa mukaan, on oletettu syntyvän arvoihin pohjaavia toisistaan erottuvia elämäntyyplejä. Näin arvomuutoksia on lähestynyt Mitchell. Mitchell jakaa teoksessaan *The Nine American Lifestyles* (1983) elämäntyyliä neljään pääryhmään: puutteesta ohjautuneisiin, ulkoapäin ohjautuneisiin ja sisältäpäin ohjautuneisiin elämäntyyliin sekä elämäntyyliksi, joka muodostuu kahden jälkimmäisen yhdistelmästä. Mitchellin mukaan malli luonnehtii sekä yksilökehitystä että yhteiskunnallista arvomuutossuuntaa.³³¹

Tyypittelyn puutteesta ohjautuneita (Need-Driven) ryhmiä kuvaa köyhyys ja puutteenalaisuus. Siihen kuuluvat ovat kaikista elämäntyylien edustajista psykologisesti joustamattomimpia ja vähiten aikaansa seuraavia. He ovat usein kauanaisia, epäileviä, kapinallisia, syrjäytyneitä, ja he uskovat asioiden muuttuvan liian nopeasti.³³²

Ulkoapäin ohjautuneet (Outer-Directed) ryhmät ovat niitä, joita tyypilliset kuvaukset amerikkalaisen keskiluokan elämäntavasta muistuttavat. Nimityksensä tämä ryhmä saa siitä, että se vastaa herkästi ulkoa tulleisiin todellisiin tai kuviteltuihin signaaleihin. Heille ulkoiset asiat ovat tärkeitä, mikä on omiaan luomaan elämäntyyplejä, joihin kuuluu näkyviä, konkreettisia ja aineellisia asioita. Ulkoapäin ohjautuvat ovat puutteesta ohjautuneita parempituloisia ja koulutetumpia.³³³

Kolmannen ryhmän Mitchell³³⁴ on nimennyt Riesmanin tapaan sisältäpäin ohjautumiseksi (Inner-Directed), mutta tähän yhdenmukaisuus sitten jääkin. Mitchellin luokittelussa sisäisyys merkitsee pyrkimystä itsensä tuntemiseen ja

³²⁹ Inglehart 1997, 74–98; Inglehart & Baker 2000.

³³⁰ Inglehart 1977, 64–65.

³³¹ Mitchell 1983, 3–57. Suomessa Roos (esim. 1987) on tutkinut elämäntapoja ja yhteiskunnallista muutosta. Hän on kuvannut muutosta jäsentäen sitä arvo-orientaatioiden sijasta sukupolvien avulla, joten Roosin esitykset rajautuvat tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

³³² Mitchell 1983, 4–8, 65–83.

³³³ Mitchell 1983, 8–14, 84–111, 279–281.

³³⁴ Mitchell 1983, 15–22, 112–145, 279–281.

sen toteuttamiseen. Sisältäpäin ohjautuneiden ryhmään kuuluvien elämäntyylejä ohjaavat voimat ovat pikemminkin sisäisiä kuin ulkoisia, mikä heijastuu monille elämäalueille näkyen arkipäivän elämään liittyvissä ratkaisuissa, asenteissa työhön, ihmissuhteissa, henkisten kysymysten pohdinnassa jne. Sisältäpäin ohjautuvia voi kuvata itseään toteuttaviksi, individualistisiksi ja intohimoisesti asioihin uppoaviksi. He ovat osa amerikkalaista emersonilaista ja thoreaulaista romanttista traditiota, mutta kuitenkin nykyaikainen versio ja nykyajalle ominainen ilmiö. Useimmat ryhmän jäsenistä kuuluvat toisen maailmansodan jälkeisiin sukupolviin. Sisältäpäin ohjautuneiden ryhmässä on myös sellaisia elämäntyylejä, joissa luonto, aito ja luonnollinen ja sen ilmentäminen on tärkeää. Elämäntyyleissä korostetaan luonnon hallintapyrkimysten sijaan elämistä harmoniassa luonnon kanssa. Sisältäpäin ohjautumisessa uskotaan, että jossain mielessä ei-aineelliset asiat ovat elämässä korkeampia kuin aineelliset ja että sisäinen rikkaus ja aineellinen yksinkertaisuus kulkevat käsi kädessä. Olemassaolon keskipisteenä saattaa olla vapaaehtoisesta yksinkertaisuudesta elämäntapa.

Viimeisenä tyylinä Mitchell mainitsee ulkoapäin ja sisältäpäin ohjautumisen yhdistelmätyylin integroituneen (Integrated). Tyyli kuvaa kypsyyttä, tasapainoa ja ajattelun laaja-alaisuutta, kykyä nähdä kokonaisuus. Tyyliä yhdistyvät ulkoapäin ohjautuneen päättäväisyys ja sisältäpäin ohjautuneen asioihin porautuneisuus. Mitchell näkee tämän tyylin tavallaan eräänlaisena moraalisen huippuna ja siten myös vaikeasti saavutettavana. Tällaisen tyylin edustajia uskotaan olevan vain vähän ihmisten keskuudessa.³³⁵

Luonnetyyppittelyjen ja tyyppittelyjen, joissa on korostettu muutoksia yhteiskunnallisissa päämäärissä ja elämäntavoissa, rinnalla oman uomansa modernisuuden tutkimusperinteeseen luovat tutkimukset, joissa arvomuutosta on kuvattu laajoina ja hyvin kaikenkattavina dikotomisina arvo-orientaatioina. Näissä laajoissa kaikenkattavuuteen pyrkivissä tyyppittelyissä yksi yleinen osoitin uuden aikaistumisesta on ollut vapaamielistymisen yleistyminen. Esimerkiksi European Value Survey:n (EVS:n) aineistoissa, joissa on tutkittu laajasti eurooppalaisten arvoja ja joita Harding, Phillips ja Fogarty ovat raportoineet, on vapaamielistyminen ja erilaisuuden sieto edustanut modernisuutta. Sitä ovat osoittaneet muun muassa perinteisten perhearvojen kyseenalaistaminen sekä avioeron, avioliiton ulkopuolisten suhteiden, prostituution ja abortin hyväksyminen. Myös muiden elämästä päättävien kannanottojen hyväksymistä, kuten itsemurhan, itsepuolustukseksi tappamisen ja eutanasian hyväksymistä, on pidetty suvaitsevaisuuden ilmentyminä.³³⁶ Inglehartin nimeämä postmaterialismi kytkeytyy myös Hardingin ja kumppaneiden kuvaamaan vapaamielisyyteen. Postmaterialistien on todettu olevan materialisteja sallivampia asenteissaan aborttiin, avioeroon, avioliiton

---

³³⁵ Mitchell 1983, 22–24, 146–149.

³³⁶ Harding ym. 1986, 4–27.

ulkopuolisiin suhteisiin, prostituutioon ja eutanasiaan.³³⁷ EVS:n aineistojen pohjalta Harding, Phillips ja Fogarty ovat listanneet uudenlaisia arvoja, joita he kutsuvat jälkitraditionaalisiksi (ks. taulukko 5). Jälkitraditionaalisessa arvojärjestelmässä painottuvat suvaitsevaisuuden lisäksi yksilön aloitteellisuutta ja autonomisuutta korostavat arvot. Ihmiset nähdään pikemminkin henkilökohtaisina toimijoina kuin yhteisöllisten auktoriteettien ja normien varassa toimivina. Uudenlaisia arvoja kuvaa myös oman itsen ja omien etujen ylittäminen, jota osoittavat vastuullisuuden ja epäitsekkyden arvot.³³⁸

TAULUKKO 5. Traditionaalisia ja jälkitraditionaalisia arvoja Hardingin ym. mukaan

Traditionaalisia arvoja	Jälkitraditionaalisia arvoja
Tottelevaisuus	Vastuullisuus
Hyvät tavat	Itsenäisyys
Rehellisyys	Mielikuvitus
Kova työ	Suvaitsevaisuus ja kunnioitus muita ihmisiä kohtaan
Säästäväisyys	Tunne johtajuudesta
	Epäitsekkyys

Lähde: Harding ym. 1986, 22.

Hardingin ja tutkijakumppaneiden nimeämät uudenaikaiset arvot näyttäisivät kuuluvan Schwartzin nimeämiin itsensä ylittämisen ja muutosavoimuuden arvoalueisiin. Perinteiset arvot näyttäisivät kuvaavan sellaista arvo-orientaatiota, jota on totuttu kutsumaan protestanttiseksi työetiikaksi. Vaikka protestanttisella työn etiikalla voidaan viitata hyvin erilaisiin asioihin, on sillä usein tarkoitettu sitä, että työ koetaan itsetarkoitukseksi, elämänsisällöksi. Yleensä termin käyttäjä haluaa painottaa työhön liittyviä arvoja ja toimintaa, joka korostaa kovaa työn tekemistä, tunnollisuutta, kunnianhimoa, auktoriteettien tottelemista, kyvykkyyttä, säästäväisyyttä ja vaurautta hyveenä. Vastaavasti toimettomuutta, runsasta vapaa-aikaa, mielihyvän etsintää ja rahan kuluttamista pidetään paheena.³³⁹

Laajoja arvo-orientaatioita on hyödyntänyt myös Jallinoja kuvatessaan modernia elämää. Jallinoja on käynyt läpi kansainvälistä sosiologista kirjallisuutta,

³³⁷ Ks. Inglehart 1997, 276–280; Inglehart & Baker 2000.

³³⁸ Harding ym. 1986, 19–24.

³³⁹ Ks. esim. Furnham 1996, 13–17, 81–86; Weber 1980. Usein suomalaisten työhön liittämiä arvostuksia on luonnehdittu sanomalla, että meillä on vallalla protestanttinen työn etiikka (ks. esim. Aho 1988, 136). Tämän etiikan katsottu olevan edelleen elinvoimainen (Kortteinen 1992).

minkä pohjalta hän on todennut modernin elämän kehityslinjan näkyvän hyvin sosiologisessa kirjallisuudessa. Kehityslinja eteni rationaalisuudesta (1950-luvun ajankuva) vapaamielisyyden (1960-luku) kautta hedonistiseen itsensä toteuttamiseen (1970-luvun loppu). Hedonistisen itsensä toteuttamisen ehtona on vapaamielisyyden yleistyminen ja erilaisuuden suvaitseminen. Jallinoja on kuvannut, että matka hedonistiseen itsenä toteuttamiseen alkaa yksilön itseensä kääntymisestä ja omien ajatusten ja tunteiden kuulostelusta. Jatkossa etsiydytään tilanteisiin, jotka tuottavat vahvoja elämyksiä. Kyseessä ovat tilanteet, joissa joudutaan tekemään tietoisia valintoja ja sitoutumaan voimakkaasti. Moderniksi voi tällöin tulla myös se, mikä vapaamielisyydessä oli traditionaalista (esim. kova työ ja perhe). Oleellista on, että nautinnon kohteeseen ei sitouduta lopullisesti ja että sitoutumisen perusta on nautinto, ei velvollisuus, tapa, pakko tai hyöty.³⁴⁰ Jallinoja³⁴¹ on koonnut traditionaalisuutta ja modernisuutta mitanneita asenteita sekä suomalaisista että ulkomaalaisista empiirisistä tutkimuksista. Näitä on esitetty taulukossa 6.

---

³⁴⁰ Jallinoja 1991, 35, 72–77.

³⁴¹ Jallinoja 1991, 218.

TAULUKKO 6. Traditionaalisuutta ja modernisuutta mittaavia asenteita empiirisissä tutkimuksissa

Traditionaalisuutta mittaavia asenteita	Modernisuutta mittaavia asenteita
Ihmisen velvollisuus on tehdä työnsä kunnolla	Sisäinen minä tärkeä
Perhe on itselle tärkein asia	Yksityisellä kansalaisella liian vähän valtaa
Perhe-elämälle annettava enemmän painoa	On tärkeätä voida tehdä, mitä haluaa
Kävisi ansiotyössä, vaikka olisi kylliksi rahaa	Olen kuluttaja, en säästäjä
Pysy mieluummin kotona kuin menee kutsuille	On tärkeätä tehdä uutta ja omintakeista
On konventionaalinen, ei kokeileva	On tärkeätä matkustaa eri puolille maailmaa
Tuntuu, että asiat muuttuvat liian nopeasti	Jännittävä elämä arvokkaampi kuin turvallinen
Haluaa suurempaa auktoriteettien kunnioitusta	Hyväksyy täydellisen seksuaalisen vapauden
Taloudellinen turvallisuus hyvin tärkeä	On hyvin tärkeätä tuntea jännittäviä ihmisiä ja elää täyttä aktiivista sosiaalista elämää
On tärkeätä voida pitää kiinni totutuista tavoista	Hyväksyy kansalaistottelemattomuuden
	Terrorismi joskus oikeutettu
	"City" on ihanteellinen asuinympäristö
	Yhteiskuntaa pitää muuttaa radikaalisti vallankumouksella
	Olen vakaumuksellinen ateisti

Lähde: Jallinoja 1991, 218.

Moderni muotoillaan kunakin aikana uudelleen. Se on aina oman aikansa tuote, mikä on havaittavissa osasta taulukkojen 5 ja 6 väittämistään. Esimerkiksi rehellisyys on saattanut olla jollekin ajalle ominainen traditionaalisuuden ilmaus, mutta se ei ole sitä välttämättä nyt. Myös sellaiset väittämät kuin *"Olen vakaumuksellinen ateisti"* tai *"Yhteiskuntaa pitää muuttaa radikaalisti vallankumouksella"* ovat olleet tietylle ajalle ominaisia modernisuuden ilmauksia, mutta eivät ole sitä välttämättä nyt. Samoin väitteet *"Perhe on itselle tärkein asia"* ja *"Perhe-elämälle annettava enemmän painoa"* eivät välttämättä nyt ilmennä traditionaalisuutta.

Kun traditionaalisuus ja modernisuus ilmaistaan dikotomiaa hyödyntävässä perinteessä hyvin kaikenkattavina orientaatioina, joiden sisältö operationalisoidaan yksittäisiksi arvoiksi ja konkreettisiksi asenteiksi, altistaa se kritiikille. Jaoteluissa esiintyvien arvojen ja asenteiden homologiaa on vaikea päätellä, ja yh-

tymäkohtia arvomuutoksen tutkimusperinteeseen on hankala löytää. Dikotomioissa arvojen homologisuuden perustelu jää usein siihen, että jotkin arvot näyttäisivät tiettyä aikana esiintyvän empiirisesti rinnan. Niiden sisällölliseen homologisuuteen ei ole juurikaan kiinnitetty huomiota. Loppujen lopuksi dikotomioiden avulla on vaikea hahmottaa muutosta ja dikotomiat sietävät vähemmän tulkinnallista erimielisyyttä kuin muutoksen esittäminen suppeampien arvo-orientaatioiden avulla.

Vaikka edellä esitetyt muutostekuvaukset joiltain osin poikkeavatkin toisistaan, jakavat ne karkealla tasolla näkemyksen muutossuunnasta. Tämä on suunta kohti ns. kypsän ihmisen orientoitumista yhteiskuntien muuttuessa, ”kehittyessä”. Arvomuutoskuvausten perustalta syntyy kuva teolliselle yhteiskunnalle ja nyky-yhteiskunnille ominaisista arvoista. Teolliseen yhteiskuntaan liitetyle väistyville arvojärjestelmälle pidetään ominaisena korkean yhteiskunnallisen aseman arvostusta, taloudellisen hyvinvoinnin tavoittelua sekä tarvetta ihmisten ja varojen kontrolloimiseen (Schwartzin nimeämä vallan arvotyyppi). Siihen liitetään halua henkilökohtaiseen menestymiseen osoittamalla pätevyyttä yhteisön asettamien mittapuiden mukaan (saavutusten arvotyyppi). Siinä halutaan välttää toimintaa, haluja ja hetkellisiä mielijohteita, jotka voisivat järkyttää tai aiheuttaa harmia muille tai loukkaisivat sosiaalisia odotuksia ja normeja (yhdenmukaisuuden arvotyyppi). Kulttuurin välittämiä tapoja ja aatteita kunnioitetaan, ne hyväksytään, ja niihin sitoudutaan (perinteiden arvotyyppi). Yhteiskunnan ja yhteisön turvallisuus, harmonia ja pysyvyys pyritään takaamaan (turvallisuuden arvotyyppi).

Jälkiteollinen yhteiskunta taas näyttäytyy yhteiskuntana, jossa painotetaan omaa subjektiivista hyvinvointia, itsensä toteuttamista ja autenttisuutta. Oman henkisen hyvinvoinnin ohella pyritään ymmärtämään, arvostamaan, sietämään ja suojelemaan muidenkin kuin lähiryhmään kuuluvien ihmisten ja luonnon hyvinvointia (universalismin arvotyyppi). Ulkoapäin tulleiden näkemysten sijaan arvostetaan itsenäistä ajattelua ja toimintaa, luovuutta ja tutkimista (itseohjautuvuuden arvotyyppi). Elämässä haetaan jännitystä, uutuutta ja haasteita (vaihtelunhalun arvotyyppi). Yhtenä tavoitteena on elämästä nauttiminen, mielihyvä ja aistinautinnot (hedonismin arvotyyppi). Uudenlaiset elämänlaatua ja autenttista yksilöllisyyttä painottavat arvot eivät näyttäisi merkitsevän kääntymistä pois materiaalisista asioista ja muiden huomioinnista. Esimerkiksi Inglehartin postmaterialismiteesissä ei esitetä, että länsimaiset hyvinvoivat ihmiset alkaisivat täysin vieroksua hyvinvointiaan ja olisivat sankoin joukon palaamassa takaisin luontoon. Myöskään Elginin kuvaama moderni versio yksinkertaisen elämän aatteesta ei puhu kääntymisestä pois edistyksestä, eristäytymisestä maailmasta ja asumisesta maaseutuoloissa.³⁴² Perinteiset takaisinpaluuopit esiintyvät

---

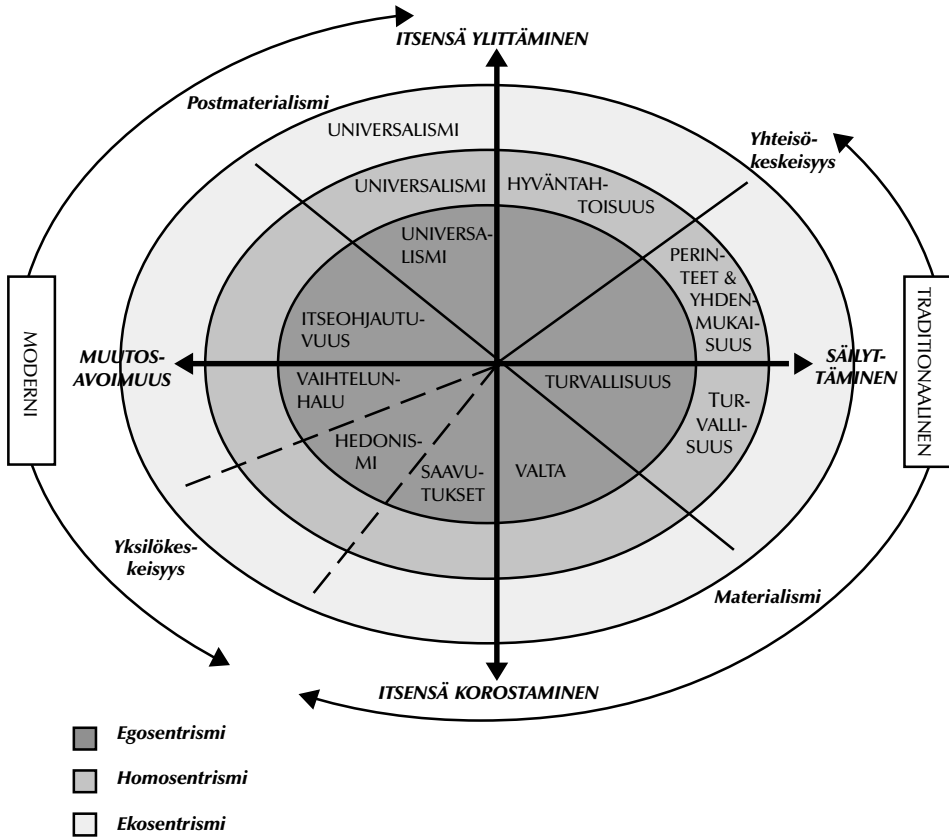
³⁴² Vrt. Elgin 1981, 37–38.

nykymaailmassa uudistuneina ja uudistuksille myötämielisinä. Tällaisenaan uusi yhteiskunta uusine arvoineen ei vastaakaan näkemystä länsimaiden rappiosta, vaan se on pikemminkin toiveikas oletus siitä, että postmaterialismin ja individualismin on mahdollista ruokkia toinen toisiaan niin, että syntyy entistä ehompi yhteiskunta ja kulttuuri. Luvussa 2.3 esitettyjä arvoluokituksia hyödyntäen perinteinen arvo-orientaatio voidaan tiivistää materialismin ja yhteisökeskeisyyden painottamiseksi ja uudenaikainen arvo-orientaatio postmaterialismin ja yksilökeskeisyyden painottamiseksi. Edellä esitettyjä arvoluokituksia suhteutan toisiinsa kuvion 3. avulla.

Kuviossa 3. on tavallaan päällekkäin aiemmin esitetty kuvio Schwartzin arvomallista (kuvio 1) ja kuvio edunsaajien ryhmittymisestä egosentrisiin, homosentrisiin ja ekosentrisiin (kuvio 2). Kuvion pohjan muodostaa Schwartzin jäsenitys arvotyyppeihin (valta, saavutukset, hedonismi, vaihtelunhalu, itseohjautuvuus, universalismi, hyväntahtoisuus, perinteiden ylläpito, yhdenmukaisuus ja turvallisuus) ja niiden jakautuminen kahdelle ulottuvuudelle (muutosavoimuus ja säilyttäminen; itsensä ylittäminen ja itsensä korostaminen).

Schwartzin esittämät arvotyypit on jaettu sisältönsä perusteella ego-, homo- tai ekosentriseen arvosuuntaukseen kuuluviksi. Tämä on ilmaistu kolmen kehän avulla. Itsensä korostamiseen ja muutosavoimuuteen kuuluvat arvotyypit ilmentävät egosentristen arvojen painotusta. Näihin arvoalueisiin kuuluvat arvot sijoittuvat ensimmäiselle kehälle. Hyväntahtoisuuden, perinteiden ja yhdenmukaisuuden tyypit kuvaavat homosentristen arvojen painotusta. Ne sijoittuvat toiselle kehälle. Turvallisuuden tyyppiin kuuluu sekä egosentrisiä (puhtaus, perheen turvallisuus ja terveys) että homosentrisiä (kansallinen turvallisuus, palvelusten vastavuoroisuus, yhteiskunnallinen järjestys ja yhteenkuuluvuuden tunne) arvoja. Turvallisuuden tyyppiin kuuluvat arvot sijoittuvat siten kahdelle keskimmaiselle kehälle. Universalististen arvojen joukossa esiintyy egosentristen (viisaus) ja homosentristen (laajakatseisuus, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, tasa-arvo ja maailmanrauha) lisäksi ekosentrisiä (ympäristönsuojelu, ykseys luonnon kanssa, kauneuden maailma) arvoja, joten tähän tyyppiin kuuluvia arvoja on kaikilla kolmella kehällä. Tässä arvotyypissä yksilön näköpiiri voi laajeta käsittämään kaikki kolme kehää.

KUVIO 3. Arvo-orientaatioiden väliset yhteydet

Vaikka erilaisia arvosuuntauksia voidaan erotella tällä tavoin hierarkkisesti laajeneviksi kehiksi sekä yhteensopiviksi ja toisilleen vastakkaisiksi arvoalueiksi, tulee muistaa, että käytännön elämässä yksilöiden ajattelussa yhdistyy monenlaisia eri osa-alueiden arvoja. Tästä huolimatta tällaiset jaottelut ovat hyödyllisiä, koska niiden avulla voidaan jäsentää aineistoa ja suhteuttaa tuloksia muihin tutkimuksiin. Ne osoittavat myös yksilöiden ja yhteisöjen arvojärjestelmien painotuksia.

3 UUSI KESKILUOKKA

3.1 Uusi keskiluokka muutoksen ilmentäjänä

Se joukko, jonka keskuudessa pitkän aikavälin arvomuutosten on oletettu erityisen hyvin näkyvän, on uusi keskiluokka. Vaikka muutuskirjallisuuden klassikkoteoksessa *The Lonely Crowd* ei puhuta suoranaisesti arvojen ja luokkien välisestä yhteydestä, implisiittisesti kytkentä teoksessa on olemassa. Riesmanin mukaan toisista ohjautuminen oli valtaamassa alaa nuorten, suurissa kaupungeissa asuvien ja ylempiin tuloluokkiin kuuluvien ihmisten keskuudessa. Luonteenlaadun muutos oli nähtävissä keskiluokan sisällä. Riesman kuvasi, että sisältäpäin ohjautuminen oli väistynyt ”vanhaa” keskiluokkaa elävöittävä luonteenlaatu, kun taas toisista ohjautuminen oli tulossa ”uuden” keskiluokan luonteenlaaduksi. Uusi keskiluokka oli se kasvava joukko, joka työskenteli valkokaulustöissä ja palvelualoilla.³⁴³ Amerikkalaisen yhteiskunnan kerrostuneisuutta tutkinut C. Wright Mills erotti ”vanhan keskiluokan” ja ”uuden keskiluokan”. Edelliset koostuivat pienyrittäjistä eli maanviljelijöistä, kauppiaista, itsensä työllistävistä professionaaleista jne. Uusi keskiluokka koostui palkkatyössä olevista valkokaulustyöntekijöistä, joihin lukeutui heterogeenisia ryhmiä aina toimistotyöntekijöistä ja myyntihenkilökunnasta liikkeenjohtajiin ja palkkatyössä oleviin professionaaleihin. Millsin mukaan 1870-luvulla vanha keskiluokka käsitti 85 prosenttia keskiluokasta, mutta jo 1940-luvulla uusi keskiluokka oli määrällisesti suurempi (56 %).³⁴⁴ Riesman on myöhemmin selvittänyt teoksensa lähtökohtia ja täsmentänyt, että pyrkimyksenä oli ymmärtää sitä, millaisia yhteiskunnallisia ja psykologisia seurauksia siirtymästä teollisesta yhteiskunnasta jälkiteolliseen oli ja että tämän muutoksen oletettiin olevan parhaiten havaittavissa korkeasti koulutetun urbaanin keskiluokan keskuudessa. Erityisesti sen oletettiin olevan havaittavis-

---

³⁴³ Riesman 1953, 20–21.

³⁴⁴ Mills 1953, 64–65.

sa palkkatyössä olevien professionaalien ja johtajien – ”uuden keskiluokan” – keskuudessa.³⁴⁵

Keskiluokan on oletettu olevan tärkeässä asemassa arvomuutoksen toteutumisessa. Sen ottamista tutkimuksen kohteeksi on pidetty erityisen paljastavana, koska sen keskuudesta uusien arvojen kannattajia on oletettu löytyvän muuta väestöä runsaammin. Keskittymisellä keskiluokkaan on ollut myös taloudelliset syynsä. Tarkastelun rajaaminen määriteltävään ryhmittymään on myös tutkimuskustannuksiltaan edullisempaa kuin koko väestön tutkiminen. Esimerkiksi Bellah tutkijakumppaneineen ei juuri näistä syistä ottanut tutkimuksessaan (*Habits of the Heart*, 1985) koko väestöä tutkittavaksi, vaan tutki valkoista amerikkalaista keskiluokkaa.³⁴⁶ Reich taas loi kuvan arvomuutoksesta keskittymällä keskiluokkisiin opiskelijoihin. Tällainen lähestymistapa arvomuutoksiin ja ajan ilmiöiden kartoittamiseen ei ole vain amerikkalainen ilmiö. Sosiologian professori Pekka Sulkunen toteaa, että myös Ranskassa on toisen maailmansodan jälkeisten korkeasti koulutettujen sukupolvien avulla pyritty ymmärtämään, mitä nykyaika on.³⁴⁷

Keskiluokan ei ole oletettu olevan arvoiltaan homogeeninen. Keskiluokan sisältä on haarukoitu enemmän ja vähemmän modernit osaryhmänsä. Esimerkiksi 1960-luvulla moderneja keskiryhmiä kuvasivat hipit. 1980-luvulla vastaavanselaiseksi edelläkävijäjoukoksi keksittiin Yhdysvalloissa uudenlainen keskiryhmistä erotettu nuorien, urbaanien ja professionaalien joukko, jonka avulla – lähinnä markkinatutkimuksen tarpeista lähtien – yritettiin hahmottaa oman ajan erityisyyttä ja tulevaisuuden suuntaviivoja. Näitä toisen maailmansodan jälkeen syntyneitä suuria ikäluokkia, jotka olivat aiempia sukupolvia korkeammin koulutettuja ja asuivat pääasiassa kaupungeissa, alettiin kutsua nimellä ”yuppies”.³⁴⁸ Käsite onnistui mitä ilmeisimmin tavoittamaan jotain uutta ja oleellista ajastaan, antamaan tietylle ilmiölle nimilapun, koska nimitys levisi kulovalkean tavoin ympäri maailmaa viittaamaan taloudellisiin arvoihin ja kulutukseen orientoituneisiin menestyjätyyppeihin. Alkujaan tilastolliseksi luodusta luokasta ja nimityksestä – jupeista – tulikin käsite, jolla alettiin kuvata tietynlaista arvomaailmaa ja elämäntapaa.

Nuorista urbaaneista professionaaleista etsitään edelleen kulttuurisen muutoksen lähtövoimaa, mutta oletus juppiarvomaailman leviämisestä laajoihin kansankerrokseen näyttää jääneen toteutumatta. Kun ajan suunta on kulkenut muualle kuin juppien avulla ennustettiin, ovat kekseliäimmät ehdineet jo lanseeraamaan uusia käsitteitä, joilla tulkita ajan henkeä. Tällainen käsite on muun

³⁴⁵ Riesman 1961, 427. Oletuksista uudesta luokasta arvomuutoksen ilmentäjänä ks. myös esim. Berger 1979; Inglehart 1990a, 66–67; 1981, 894–895.

³⁴⁶ Bellah ym. 1985, ix.

³⁴⁷ Sulkunen 1984, 188.

³⁴⁸ Rahkonen 1985, 4. YUP (=Young, Urban, Professional). Jupit olivat hybridinen kategoria, sekoitus ikää, osoitetta ja luokkaa (Ehrenreich 1989, 196).

muassa ”bopo”, boheemi porvari. Bopo on sekoitus hippiä ja juppia, boheemia ja porvaria. Bopo ei ole luonnehdittavissa porvariksi, johon voisi liittää materialismin ja tuottavuuden ihannoinnin sekä sellaisten hyveiden kuin tapojen, järjestyksen, itsekurin, säännönmukaisuuden ja rationaalisen ajattelun kunnioittamisen, mutta bopo ei ole myöskään kuvattavissa luovuuden, kapinallisuuden, uutuuden, itseilmaisun, voimakkaiden kokemusten haun ja antimaterialismin kaiken edelle pistävänä boheemina. Bopo on sekä että: hän on hyvinvoiva professionaali, joka elämäntavallaan haluaa viestittää ylellisyyden ja kulutuskyvyn sijaan yksinkertaista, autenttista ja luonnollista elämää.³⁴⁹ Bopoudella on haluttu ilmentää jotain, joka on lähellä kuvauksia vapaaehtoisen yksinkertaisuuden aatteesta. Oman aikamme ilmiöksi bopouden tekee se, että boheemius ja porvarius on mahdollinen valinta yhä runsaammalle joukolle ihmisiä.

Hipit, jupit ja bopot eivät jaa samoja arvoja. He eivät myöskään ole samaa sukupolvea. He ovat esimerkkejä samasta luokasta. He ovat edustaneet omana aikanaan tämän luokan näkyvää jäävuoren huippua. Vaikka he ovat olleet aikansa näkyvä ryhmittymä, jonka avulla koko aikakauteen on lyöty leima, eivät he välttämättä ole määrällisesti suuri joukko. Esimerkiksi Ehrenreich toteaa juppeja olleen aikoinaan viitisen prosenttia väestöstä.³⁵⁰ Hipit, jupit ja bopot ovat osa ilmiötä, jota on kutsuttu uuskeskiluokkaisuudeksi. Uusi keskiluokka on heuristinen käsite, joka on otettu avuksi tarkasteltaessa toisen maailmansodan jälkeisissä hyvinvoivissa länsimaissa tapahtuneita rakenteellisia ja aatteellisia muutoksia. Uusi keskiluokka on käsitteenä piirtynyt sekä sosiaalisesti ryhmittymäksi että tietynlaiseksi mielentilaksi, kuten sitä kuvaa muun muassa sosiaalipolitiikan professori J.P. Roos:

”Uuteen keskiluokkaan kuuluvat tyypillisimmillään ne miehet ja naiset – useimmiten av(i)opareina – joilla on akateeminen tai ylioppilaspohjainen opistotasoinen koulutus, joiden vanhemmat ovat peräisin rahvaasta tai alemmasta keskiluokasta, jotka asuvat kaupungeissa, jotka ovat toimihenkilöitä, joko alemman johdon tai suunnittelun tehtävissä tai sitten ns. uusintamistehtävissä – koulutus, kulttuuri, sosiaali- ja terveysala – ja erinäisissä muissa erityispalvelutehtävissä, jotka vaativat koulutuksellista kompetenssia. Tämän lisäksi heillä on ambivalentti habitus, mikä näkyy muun muassa siitä, että he haluavat yhdistellä hankalasti yhdistettävissä olevia asioita, esimerkiksi kaupunkia ja maaseutumaista elämää, ajallista itsenäisyyttä ja ankaraa työhön paneutumista, urakeskeisyyttä ja suuntautumista tärkeämpiin asioihin elämässä – esimerkiksi lapsiin ja harrasteisiin – pehmeitä asenteita ja kovaa kulutusta jne.” (Roos 1986a, 76.)

---

³⁴⁹ Brooks 2001.

³⁵⁰ Ehrenreich 1989, 198.

3.2 Suomalainen uuden keskiluokan tutkimusperinne

Käsittehistoriallisesti uusi keskiluokka ei ole uusi. Esimerkiksi Ranskassa³⁵¹ ja Saksassa³⁵² uusista keskiluokista puhuttiin jo 1800-luvun puolella. Suomessakin Heikki Waris pohti jo 1940-luvulla kysymystä uusista keskiluokista.³⁵³ Kyseessä on käsite, jonka merkitys on vuosikymmenten aikana muuntunut ja joka keksitään jatkuvasti uudelleen uusista teoreettisista näkökulmista.³⁵⁴

Vaikka tutkijat puhuvat ponnekkaasti uudesta keskiluokasta, on kyseisen ryhmittymän suhde sosiologiseen luokkatutkimukseen epämääräinen. Uuden keskiluokan määrittely-yritysten äärellä päädytään nimittäin usein sellaiseen hämmentävään johtopäätökseen, että kyseessä ei ole varsinainen yhteiskuntaluokka.³⁵⁵ Lisäksi sen on ryhmittymänä todettu koostuvan eri osaryhmistä.³⁵⁶ Ei siis ole ihme, että kysymys siitä, keitä uuteen keskiluokkaan tulisi laskea, on hajottanut tutkijoiden mielipiteitä.³⁵⁷ Uuden keskiluokan määrittelystä ollaan kuitenkin osittain yksimielisiä. Ainakin siitä asiasta ollaan yhtä mieltä, että uusi keskiluokka koostuu erilaisista ammattiryhmistä, jotka eivät tee ruumiillista työtä.³⁵⁸ Suomessa tällaisia ryhmittymiä ovat lähinnä toimihenkilöt. He ovat tekemisissä pikemminkin symbolien ja ihmisten kuin tavaroiden muokkaamisen kanssa.³⁵⁹

Suomessa uuden keskiluokan tutkiminen oli suosittua erityisesti 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa. Tällöin ilmestyi useampia tutkimuksia uusista keskiluokista³⁶⁰ ja myös lehdistö kiinnostui ilmiöstä. Koko kansa nähtiin yhtenä suurena ”hyvinvoinnin valmiiseen pöytään syntyneenä” keskiluokkana, joka rakasti laatua, yksilöllisyyttä, jännitystä ja kokeiluja. Tämän uuden keskiluokan ennustettiin näyttävän ”minkälaista yhä suurempi osa Suomen kansasta on huomenna”.³⁶¹ Suomessa oman leimansa keskusteluun uusista keskiluokista toi se, että uuden keskiluokan osaryhmäksi löydettiin ”jupit”, urbaanit, nuoret, koulutetut,

³⁵¹ Ks. Roos 1988, 69.

³⁵² Ks. Burris 1995, 25, 35–36.

³⁵³ Roos 1988, 69.

³⁵⁴ Sulkunen 1984, 184.

³⁵⁵ Ks. myös Kiianmaa 1996, 18.

³⁵⁶ Luokan fragmentoitumisesta ks. esim. Wynne 1998.

³⁵⁷ Ks. Sulkunen 1984, 188.

³⁵⁸ Ks. esim. Crompton 1993, 175; ks. myös Alapuro 1980, 72. Samaa mieltä ollaan myös siitä, että professionalisoituminen on keskiluokkien muotoutumisen kannalta keskeinen yhteiskunnallinen prosessi (Kivinen 2002, 144, 147–148).

³⁵⁹ Sulkunen 1984, 189–190.

³⁶⁰ Esim. Luokkaprojekti (1984) ja Markku Kivinen (1987, 1989) tutkivat uutta keskiluokkaa marxilaisesta viitekehyksestä. Eija Ahola (1988 & 1989) ja Pekka Sulkunen (1992) tutkivat uutta keskiluokkaa ravintolamaailmassa. Ljudmila Morozova (1991) tutki uutena keskiluokkana suomalaisia toimihenkilöitä. Eniten keskusteluun uusista keskiluokista lienee vaikuttanut elämäntapaa tutkinut professori J. P. Roos (ks. esim. Roos 1986a; 1986b; 1988) bourdieulaiseen ajatuskehikoon tukeutuvilla tulkinnoilla uudesta keskiluokasta.

³⁶¹ Kotiliesi 63 (1985):8, s.15–19. Tämä on yksi esimerkki aikakauden kirjoituksista.

taloudellisiin arvoihin ja kulutukseen orientoituneet menestyjätyypit.³⁶² Juppeja ja uutta keskiluokkaa alettiin käyttää paljolti synonyymeina. Uutta keskiluokkaa tutkinut Roos³⁶³ totesi jupeista, ettei se ole luokka, vaan tärkeä luokan osaryhmä, ”luokan jota paremman puutteessa voisi kutsua vaikkapa ’uudeksi keskiluokaksi’”. Juppi-käsite levisi moniin kirjoituksiin ja sitä kautta myös ihmisten jokapäiväiseen sanastoon.³⁶⁴ Sinne se juurtui niin hyvin, että useille ihmisille 1980-luvun nousukausi muistuu edelleenkin mieleen juppi-ideologian aikakautena ja uusi keskiluokka on sama kuin jupit.

Suomalaista keskustelua uusista keskiluokista on hallinnut toisaalta marxilaisen luokkatutkimuksen perinne ja toisaalta ranskalainen keskustelu uusista keskiluokista. Marxilaisen perinteen viitekehyksessä on keskitytty paljolti pohtimaan uuden keskiluokan aseman ja tilanteen rakenteistumista. Marxilaisesta perinteestä käsin uutta keskiluokkaa analysoi aikoinaan Luokkaprojekti (1984). Luokkaprojekti oli Raimo Blomin johtama tutkijaryhmä, joka tutki Suomen luokkarakennetta Erik Olin Wrightin johtamassa kansainvälisessä projektissa. Luokkaprojekti haki wrightiläisen luokkateorian pohjalta uuden keskiluokan perusmääreitä muun muassa tuotantosuhteista, päätöksentekovallasta ja työn autonomiasta.³⁶⁵

Luokkaprojektin pääjulkaisu oli *Suomalaiset luokkakuvassa* (1984). Tämän aineiston pohjalta projektiin kuulunut sosiologi Markku Kivinen kehitteli teoksessaan *Parempien piirien ihmisiä* (1987) Wrightin ajatuksia ja määritteli uuden teorian työn autonomiasta. Kivisen mukaan työn autonomia oli ensisijainen luokkakriteeri. Uuden keskiluokan Kivinen jakoi ytimeen ja reunaryhmiin. Uuden keskiluokan ydin oli Kivisen mukaan ryhmä, johon kuuluvat tekivät professionaalista, pääoma-adekvaattia tai tieteellis-teknistä henkistä työtä tai olivat virastotyössä johtavassa asemassa. Uuden keskiluokan reunaryhmiin kuuluvat olivat joko hoivatyössä (ilman varsinaista professionaalista asemaa) tai virastotyössä (vailla johtotehtäviä) tai tekivät ammattimiehen töitä. Työn autonomisuuden oli Kivisen mukaan oltava vähintään keskitasoa.³⁶⁶ Kivisen jaottelun mukaan puolet suomalaisista palkkatyöläisistä kuului 1980-luvulla uusien

---

³⁶² Rahkonen 1985, 4. Esimerkiksi Keijo Rahkonen totesi 1980-luvulla (1985, 6) puheen jupeista voivan olla ilmentymä uuden postmodernin luokan, ”’uuden keskiluokan’ – nuorten koulutettujen kaupunkilaisten”, synnystä.

³⁶³ Roos 1986b, 21.

³⁶⁴ Ks. myös Karisto 1986, 26.

³⁶⁵ Wrightin ajatusten pohjalte rakentuu myös Markku Kivisen (1987 & 1989) tutkimukset uudesta keskiluokasta.

³⁶⁶ Kivinen 1987, 201. Kivinen (1987, 80–81) havainnollistaa erilaisten autonomian tyyppien sisältöä esimerkkiammateilla. Professionaaliseen autonomian tyyppiin kuuluu esim. lääkäreitä, lakimiehiä ja opettajia, pääoma-adekvaattiin autonomian tyyppiin johtajia, työnjohtajia sekä myynti- ja markkinahenkilöstöä. Tieteellis-teknisen autonomian yleisimmät ammatit ovat insinöörit ja teknikot. Virastotyön autonomian tyyppiin kuuluvia on valtion ja kuntien virastoissa. Hoidon ja reproduktion autonomian tyyppiin kuuluu esim. sairaanhoitajia ja lastentarhanopettajia. Ammattimiehen autonomian tyyppiin kuuluvista

keskiluokkien ytimeen tai reunaryhmiin.³⁶⁷ Kivisen mallissa uuteen keskiluokkaan kuului sellainen perinteisesti työväenluokkaan lukeutuva ryhmä kuin autonomiset ammattimiehet, kun taas työväenluokkaan sijoittui keskiluokkaisia toimihenkilöitä. Tämä herätti kritiikkiä. Muun muassa Roos kommentoi Kivisen teoriaa seuraavasti:

”... mitä on ajateltava sellaisesta luokkateoriasta, jonka mukaan merkki-vaatteisiin pukeutunut, naistenlehtiä ja sisustuslehtiä seuraava, sijoitus-neuvoja antamaan pystyvä, (nais)pankkitoimihenkilö, joka viettää talvilomansa Ranskan Alpeilla ja käy erilaisilla kielikursseilla, on työläinen, kun taas pitkän linjan kovan ammattitaidon omaava hitsari joka on SKP:n puolueosaston puheenjohtaja, ajaa Ladalla, asuu omakotitalossa, käy talvisin pilkillä harva se viikonloppu, on istumalakossa kerran kuussa, työttömänä pari kuukautta vuodessa, ja pistää nimensä Tiedonantajan tai KUn vappu-tervehdykseen, kuuluu uuteen keskiluokkaan?” (Roos 1988, 127–128.)

Roosin mukaan teorian ongelmana oli myös sen yksipuolisuus sukupuolijaon kannalta. Autonomiakriteerin käyttö teki uudesta keskiluokasta miesten hallitseman ja ylipäänsä liian hallitsevan. Roos itse oli taipuvainen pitämään uutta keskiluokkaa kulttuurisessa mielessä naisvaltaisena, ainakin suhteessa muihin luokkaryhmiin.³⁶⁸

Roos on pitänyt uutta keskiluokkaa osana luokkarakennetta, jossa huipulla on melko ohut hallitseva luokka. Tämän alapuolella on hyvin laaja ja heterogeeninen keskiluokka ja alimmaisena rahvas. Keskiluokka koostuu Roosin mallissa vanhasta keskiluokasta, uudesta keskiluokasta ja pikkuporvaristosta. Vanhaa keskiluokkaa ovat perinteiset virkamiehet ja perinteinen yritysten keskijohto. Uutta keskiluokkaa ovat uudet ammattiryhmät, kulttuuri- ja uusintamistehtävien toimihenkilöt. Pikkuporvaristo koostuu pienyrittäjistä, ”keskiviljelijöistä” ja osasta ammatinharjoittajia. Rahvas koostuu alemmista toimihenkilöistä, vanhoista ja uusista työläisistä sekä talonpojista.³⁶⁹ Uusi työväenluokka ja uusi keskiluokka ovat Roosin mukaan siinä mielessä analogisia luokkia, että niitä yhdistää tausta ja sukupolvi. Molempien tausta on rahvaassa ja luokat edustavat sotien ja pulan jälkeisiä sukupolvia. Yhdenmukaisuutta on myös siinä, että uuden keskiluokan tapaan myös uuden työväenluokan työtehtävät ovat usein luonteeltaan, ainakin osittain, tietotyötä. Vanhaan työväenluokkaan verrattuna uudella työväenluokalla on enemmän koulutusta.³⁷⁰ Vaikka uudella työväenluokalla ja uudella keskiluokalla on monia yhteisiä piirteitä, Roos toteaa yhdessä Keijo Rahkosen ja Ulla-Maija Seppälän kanssa tekemässään tutkielmassa *Onko metallimies eri mies?* –

---

valtaosa on joko teollisuuden tai rakennusalan ammattimiehiä. Pienyrityksen autonomian tyyppiin kuuluu sekä ammattimiehiä, toimistotyöntekijöitä että palvelujen työläisiäkin.

³⁶⁷ Kivinen 1987, 196.

³⁶⁸ Roos 1988, 128.

³⁶⁹ Roos 1986a, 48; Roos 1988, 24.

³⁷⁰ Roos 1988, 33.

*Tutkimus uuden keskiluokan ja työväenluokan makueroista, että ei voida puhua kulttuurisesti homogeenisesta uudesta keski- ja työväenluokasta.*³⁷¹

Roos tukeutui määrittelyissään uudesta keskiluokasta paljolti kulttuurisosiologi Pierre Bourdieun ajatuksiin ja teki näin myös Suomessa tunnetuksi ranskalaista keskustelua uusista keskiluokista. Ranskalaiseen keskusteluun pohjautuvissa tulkinnoissa uusista keskiluokista rakenteelliset tekijät ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Mielenkiinto on kohdistunut enemmän esimerkiksi elämäntapoihin ja katsomuksiin. Tällöin uutta keskiluokkaa tutkittaessa on Suomessa tarkastelun kohteeksi otettu muun muassa nuorehkoja urbaanissa asuinympäristössä eläviä ja ”uusissa ammateissa” toimivia akateemisen koulutuksen saaneita ylempiä toimihenkilöitä, joita kuvaa tietynlainen elämäntapa.³⁷² Lisäksi uutta keskiluokkaa on tutkittu tietyissä ravintoloissa kokoontuvien ihmisten ystävyysverkostoina.³⁷³

Kunakin aikakautena uudesta keskiluokasta piirtyvä kuva riippuu paljolti siitä, mikä osaryhmä kulloinkin satutaan valitsemaan tarkastelun kohteeksi. Usein tutkittaviksi on otettu näkyviä, erottuvia ja jossain mielessä ”häikäisevän menestyviä” ryhmittymiä. 1980-luvun uutta keskiluokkaa leimasivat menestyvät jupit. Hohdokkaat ammattiryhmittymät ovat edustaneet uutta keskiluokkaa myös 1990-luvulla. Muun muassa filosofian tohtori Antero Kiianmaa on kerännyt keskiluokkaa koskevan empiirisen aineistonsa suuren kansainvälisen tietotekniikka- ja elektroniikka-alan yrityksen teknistä tutkimus- ja kehitystyötä harjoittavasta yksiköstä. Yrityksen henkilöstö koostui pääasiassa diplomi-insinööreistä ja teekkareista.³⁷⁴ Kiianmaa on itse todennut, että tämä ryhmä edustanee sitä uuden keskiluokan osaa, johon liittyy ”ehkä eniten raflaavia käsityksiä ja uskomuksia”.³⁷⁵ Sosiaalipsykologi Liisa Knuutin tutkimuksessa taas katsottiin valuuttadiilereiden edustavan ”uusien jälkitekollisen ajan keskiluokkia”. Nämä diilerit työskentelivät raha-asioiden ja kaupankäynnin parissa, ja heillä oli Knuutin mukaan ”kykyä mainonnan ja median käyttöön ja hyvät kansainväliset kontaktit”.³⁷⁶

Keskustelu rakenteellisesta muutoksesta ja luokkien rapautumisesta on kiihdyttänyt pohdintaa yksilöiden identiteettien uusista perusteista. Sellaisten tekijöiden kuin sukupuolen, paikallisuuden, etnisyyden, kansallisuuden tai profession on katsottu tulleen organisoitumisen, identiteetin ja ideologian perustaksi tuotantoaseman tilalle.³⁷⁷ Vielä pidemmälle ovat menneet näkemykset, joiden mukaan identiteetit ovat nykyään luonteeltaan muuttuvia ja tilannesidonnaisia.³⁷⁸ Kyseinen keskustelu on heijastunut uusien keskiluokkien tutkimukseen näke-

³⁷¹ Rahkonen, Roos & Seppälä 1989, 9, 25.

³⁷² Roos 1986a, 76; 1988, 75–76.

³⁷³ Näin on ovat tehneet esimerkiksi Pekka Sulkunen (1992) ja Eija Ahola (1988 & 1989).

³⁷⁴ Kiianmaa 1996, 38.

³⁷⁵ Kiianmaa 1996, 27.

³⁷⁶ Knuuti 1997, 17.

³⁷⁷ Sulkunen 1993, 222.

³⁷⁸ Esim. Ziehe 1991, 27–28.

myksenä, jonka mukaan luokka ei ole ryhmänä tunnistettavissa tai kuvattavissa tilastollisilla kategorioilla, vaan kyseessä on pikemminkin mentaliteetti, kulttuurinen dispositio tai moraalinen luonteenlaatu.³⁷⁹ Uuden keskiluokan tutkimusperinteeseen kuuluukin, että sen on toisinaan tulkittu olevan sosiaalinen kategoria, toisinaan eräänlainen mentaliteetti ja toisinaan näiden yhdistelmä.

3.3 Uusi keskiluokka tässä tutkimuksessa

Oma näkökulmani uuden keskiluokan tutkimiseen perustuu ajatukseen uudesta keskiluokasta yhteiskuntaryhmänä, jolla on erikoisasema arvomuutoksen toteutumisessa ja nykyajan ymmärtämisessä. Alkukipinän tutkimukseeni sain syksyllä 1989 seurattessani uskontotieteen opiskelijana sosiologi Jukka Gronowin luentosarjaa *Mitä on hyvä maku?* Luentosarja kirvoitti minut pohtimaan uusi keskiluokka -ilmiötä ja sen merkitystä hyvän maun ja perinteisten arvojen ja elämäntapojen kyseenalaistajana. Kiinnostuksestani kumpusi uskontotieteen pro gradu -työni *Suomalaisen uuden keskiluokan arvomaailma* (1992). Uutta keskiluokkaa lähdin määrittelemään uuden keskiluokan koulutuksella ja asemalla markkinoilla. Oletin koulutuksen, tuotantoaseman, sosioekonomisen aseman ja ammattialan ainakin osaltaan muovaavan yksilön arvoja ja identiteettiä. Näin työvoima ei jakaudu vain ammattiaseman mukaisiin tilastollisiin ryhmiin, vaan myös sosiaalisiin kokonaisuuksiin, joihin kuuluminen on yhteydessä moniin muihin asioihin, kuten arvoihin, puoluesamastumiseen jne. Markkina-asemaan pohjaavien tilastollisten erottelukriteereiden löytäminen puoltaa puhetta uudesta keskiluokasta muutenkin kuin mentaliteettina.

Ajatukseni suomalaisesta uudesta keskiluokasta nojaavat vahvasti yhteiskuntaluokkia ja hyvinvointivaltiota tutkineen sosiologi Hannu Uusitalon³⁸⁰ näkemyksiin. Hän on lähtenyt siitä ajatuksesta, että työn ja pääoman väliin sijoituvien palkkatyöläisryhmien asettuminen kapitalistista yhteiskuntaa kuvaavaan marxilaiseen luokkamalliin on ongelmallista. Marxilaisessa luokkamallissa yhteiskunnan kerrostumarakennetta on kuvattu kolmen tuotantotekijän (maa, työ, pääoma) avulla.³⁸¹ Uusitalon mukaan keskiluokan kasvu on merkinnyt niin tärkeää muutosta yhteiskunnan rakenteessa, ettei sen käsitteellistäminen työn ja pääoman väliryhmänä riitä. Uusitalo katsoo keski- tai palveluluokan kasvun olevan yhteydessä tiedon lisääntyneeseen merkitykseen taloudellisessa toiminnassa. Tiedon merkityksen korostuessa keskikerrokset ovat Uusitalon mukaan ansainneet entistä itsenäisemmän paikan luokkarakenteessa, mistä seuraa hänen

---

³⁷⁹ Sulkunen 1992, 3.

³⁸⁰ Uusitalo 1985.

³⁸¹ Marx 1976, 868–869.

mukaansa se, että luokka- ja kerrostumarakenteiden kuvauksessa on siirryttävä kolminapaisesta mallista nelinapaiseen malliin, jossa neljäs tuotantotekijä on inhimillinen pääoma, tieto.³⁸²

Uuden keskiluokan määrittelyni pohjaa näkemykseen tiedon ja koulutuksen merkityksestä nyky-yhteiskuntien taloudellis-rakenteellisena muutosvoimana, kulttuurisen muutoksen edesauttajana ja resurssina, jonka varaan luokka-asema rakentuu. Uutena keskiluokkana tutkittaviksi tulevat erilaista tieto- tai informaatiotyötä tekevät ammattiryhmittymät. Näiden ammattiryhmien kasvu on sidoksissa yhteiskunnan rakenteellisiin muutoksiin.³⁸³ Yhteiskunnallisten muutosten johdosta ne ammattiryhmät, jotka eivät ole laskettavissa joko perinteiseen keski- ja työväenluokkaan, maatalousväestöön tai omistavaan yläluokkaan, ovat nopeasti kasvaneet. Suomessa tämä kasvu näkyy siten, että maataloudesta ja teollisuudesta elinkeinonsa saavien osuus on laskenut jyrkästi toisen maailmansodan jälkeisenä aikana, kun taas palvelualalla työskentelevien osuus on kasvanut rajusti. Suomessahan jälkiteollistuminen tapahtui myöhään ja lyhyessä ajassa. Kun Riesman puhui 1950-luvulla palvelualan laajenemisesta Amerikassa, niin 1950-luvun Suomi oli vielä maatalousvaltainen. Vasta 1960- ja 1970-lukujen Suomea voidaan kutsua teolliseksi yhteiskunnaksi. Yhteiskunnan jälkiteollistuminen taas vauhdittui 1960-luvulla ja 1970-luvun alkuvuosina, jolloin hyvinvointivaltiota rakennettiin voimakkaasti. Tällöin maa- ja metsätaloudesta toimeentulonsa saavien osuus supistui voimakkaasti ja samanaikaisesti teollisuuden palveluksessa olevien ja palveluelinkeinoissa työskentelevien määrä kasvoi huomattavasti.³⁸⁴ 1980-luvun puoliväliin mennessä ammatissa toimivasta väestöstä jo yli puolet työskenteli palvelualoilla. Palvelut ovat olleet etenkin naisten ala.³⁸⁵

Palvelualan laajeneminen on keskiössä myös Bellin jälkiteollisen yhteiskunnan kuvauksessa.³⁸⁶ Hänen mukaansa jälkiteollinen yhteiskunta on teollista yhteiskuntaa seuraava uudenlainen yhteiskunta, jossa painopiste on siirtynyt tavara-tuotannosta palvelujen tuottamiseen. Jälkiteollisessa yhteiskunnassa oleellisessa asemassa on teoreettisen tiedon keskeisyys ja palvelualoilla työskentelevät professionaaliset ja tekniset ammattiryhmittymät muodostavat keskeisen yhteiskunnallisen voimavaran.³⁸⁷ Bellin jälkiteollisen yhteiskunnan käsite samastuu pitkälti informaatioyhteiskunnan käsitteeseen. Bell itse näkee jälkiteollisen yhteiskunnan käsitteen vastaavan sellaisia käsitteitä kuin informaatioyhteiskunta,

---

³⁸² Uusitalo 1985, 168–169.

³⁸³ Ks. muutoksista esim. Crompton 1993, 175; Esping-Andersen 1993, 12–13, 24–25; Uusitalo 1985, 168–169; Vidich 1995, 2; ks. myös Bagguley 1995; Eckersley 1989.

³⁸⁴ Alestalo 1985, 102–106.

³⁸⁵ Toivonen 1988, 67–70.

³⁸⁶ Koulutuksen kasvavaa yhteiskunnallista merkitystä halusivat korostaa Suomessa myös Haranne ja Allardt (1974, 2) puhuessaan jo 1970-luvulla jälkiteollisesta yhteiskunnasta. Jälkiteollisesta yhteiskunnasta puhuttaessa on haluttu korostaa ammattirakenteen ja koulutustason voimakasta muutosta (Haranne 1979, 306).

³⁸⁷ Bell 1974, 14–20, 112, 214.

tietoyhteiskunta ja professionaalinen yhteiskunta.³⁸⁸ Jälkitekollisen yhteiskunnan käsitteeseen onkin sisäänrakennettuna sekä palvelu- että informaatio- ja tietoyhteiskunnan idea.³⁸⁹ Tiedon merkitystä nyky-yhteiskunnissa korostaa myös postmodernisuuden keskeinen teoreetikko Bauman. Hän tarkastelee tietoa sekä yksilön henkilökohtaisen elämän että yhteiskunnallisen aseman valossa. Hänelle tieto on toisaalta avain lisääntyneeseen vapauteen ja toisaalta sosiaalisen aseman tärkein tunnus.³⁹⁰

Tiedon merkityksen korostumista suomalaisessa yhteiskunnassa osoittaa muun muassa informaatioammatteja kartoittavan tutkimuksen tulos, jonka mukaan vuosina 1980–85 eniten kasvaneet ammattiryhmät olivat valtaosaltaan juuri ns. informaatioammatteihin luettavia ammattiryhmiä. Suhteellisesti eniten kasvanut ammattiryhmä oli koulutuspäälliköt, joiden lukumäärä oli lisääntynyt 172 prosenttia. Seuraavaksi eniten (vähintään 30 %) kasvaneisiin ammattiryhmiin kuului muun muassa seuraavanlaisia informaatioammatteja: atk-suunnittelijat ja -päälliköt, mainospäälliköt, lääkintävoimistelijat ja toimintaterapeutit, tiedotajat sekä kulttuuri- ja matkailutyöntekijät.³⁹¹

Yhteiskunnan jälkitekollistuminen on näkynyt toimihenkilöiden määrän kasvuna. Sotien jälkeinen aika aina 1970-luvun alkuvuosiin asti oli kautta, jolloin työntekijöiden määrä suureni. Tämän jälkeen kasvu pysähtyi. Toimihenkilöiden määrä taas alkoi kasvaa runsaasti sekä yksityisellä että julkisella alalla. Julkisen alan kasvuun vaikutti hyvinvointivaltion tehtävien lisääntyminen.³⁹² 1980-luvulla toimihenkilöiden määrä ylitti jo työntekijöiden määrän.³⁹³ Erityisesti ylempien toimihenkilöiden määrä on kasvanut.³⁹⁴ Toimihenkilöiden, etenkin ylempien toimihenkilöiden, määrän kasvua voidaan pitää luonnollisena seurauksena tiedon ja osaamisen merkityksen jatkuvasta lisääntymisestä nyky-yhteiskunnissa.³⁹⁵

---

³⁸⁸ Bell 1974, 37.

³⁸⁹ Bell 1974, 212. Ks. aiheesta myös Anttiroiko, Aro & Karvonen 2000, 24; Aro 1997, 25; Lyon 1995, 37–43; Rahkonen 1996, 43–50. Vaikka informaatio- ja tietoyhteiskunnan käsitteitä käytetään usein synonyymeina, on kansainvälisessä keskustelussa tehty käsitteellinen ero tietoyhteiskunnan ja informaatioyhteiskunnan välille. Keskustelu tietoyhteiskunnasta on korostanut tiedon ja osaamisen suurta merkitystä taloudelliselle kilpailukyvyllä. Puheella informaatioyhteiskunnasta on viitattu informaatioteknologisen kehityksen olemassaolomme mullistaviin vaikutuksiin. Suomessa nämä kaksi keskusteluperinnettä ovat yhdistyneet ja termeillä informaatio- ja tietoyhteiskunta viitataan molempiin muutoksiin. (Anttiroiko, Aro & Karvonen 2000, 23–25). Tässäkin työssä viitataan molempiin kehityslinjoihin ja puhutaan vaihdellen tieto- ja informaatioyhteiskunnasta.

³⁹⁰ Baumanin mukaan postmoderneissa nyky-yhteiskunnissa asiantuntijoiden valta kasvaa, koska heillä uskotaan olevan pätevää tietoa. Informaatiosta tulee yksilöille tärkein voimavara, ja asiantuntijoista minän koostamisen ratkaisevan tärkeitä välittäjiä. (Bauman 1996, 204.)

³⁹¹ Paakkolanvaara 1988, 59–69.

³⁹² Alestalo 1985, 106–107; 1990, 218.

³⁹³ Vuonna 1985 toimihenkilöitä oli jo noin 150 000 enemmän kuin työväestöä (Kortteinen 1990, 196).

³⁹⁴ Kortteinen 1990, 197. Ylempien toimihenkilöiden määrä kasvoi 1980-luvun lopulla (vuodesta 1985 vuoteen 1989) 13,5 %. Alempien toimihenkilöiden määrä kasvoi vastaavana ajankohtana 2,5 %. (Kortteinen 1990, 197.)

³⁹⁵ Seppänen 1993, 90–91.

Erilaisten toimihenkilöiden lukumäärän kasvu on usein tulkittu yhteiskunnan keskiluokkaistumiseksi.³⁹⁶ Rakennemuutos on merkinnyt myös keskiluokan naisistumista: Hyvinvointivaltiota rakennettaessa naiset alkoivat yhä enemmän työskennellä kodin ulkopuolella. Usein naiset löysivät työpaikkansa julkiselta alalta.³⁹⁷ Suomi on sotien jälkeen paitsi keskiluokkaistunut myös kaupungistunut: 1990-luvulle tultaessa lähes 60 prosenttia väestöstä asui kaupunkiseudulla.³⁹⁸

Tutkimani uusi keskiluokka kuuluu rakenteellisten muutosten johdosta kasvaneeseen toimihenkilöjoukkoon, jonka markkina-asemalla on vahva kytkentä tietoon ja koulutukseen. Uusi keskiluokka edustaa uudelle yhteiskuntamuodolle, tietoyhteiskunnalle, ominaista tuotantotekijää, tietoa. Käytän näistä tietoon perustuvista ammateista nimitystä tietotyö/informaatioammatit.³⁹⁹ Ammatteja voi kuvata yhteiskunnallisesti uusiksi tai muutoksenalaisiksi. Abstraktin tietotyön ammattitaidon perustana on koulutus. Korkea koulutus on myös voimavara uuden keskiluokan kulttuurisessa edelläkävijyydessä. Koulutuksen johdosta kyky hankkia tietoa on lisääntynyt. Korkea koulutus on merkinnyt myös kasvanutta kykyä ajatella kriittisesti, kyseenalaistaa arkipäivän uskomuksia, muodostaa itsenäisiä mielipiteitä ja epäillä auktoriteetteja. Toisinaan uusien aatteellisten virtausten johdossa on tulkittu olevan sellaisia korkeasti koulutettuja uuteen keskiluokkaan kuuluvia osaryhmiä, jotka työskentelevät melko erillään tuotantoprosesseista esimerkiksi humanistisilla aloilla, sosiaalialalla, taiteiden parissa tai muilla vastaavilla aloilla.⁴⁰⁰

Myöskään Bell ei katso tietoyhteiskunnan sosiaalisen rakenteen olevan homogeeninen. Bellin mukaan jälkiteolliselle yhteiskunnalle ominaisen naisvaltaisen palvelualan laajenemisen oleellisin piirre on se, että kasvu on tapahtunut ns. ei-tuottavilla aloilla, kuten terveydenhuollon, opetuksen, tutkimuksen ja hallinnon aloilla eikä henkilökohtaisissa palveluissa, rahoituksessa tai kuljetus- ja liikennetyössä. Ei-tuottavan alan laajeneminen merkitsee Bellille uuden älymystön laajenemista. Täältä uusien ammattien kasvuryppäästä, erityisesti ei-tuottavan alan ytimestä eli terveys-, opetus- ja tutkimusalalta, tulee suurin paine sosiaaliin muutoksiin. Siellä kytee liberaalimpi eetos kuin koko väestössä keskimäärin.⁴⁰¹ Bellille ammatti onkin tärkein luokan tai kerrostuman määrittäjä tietoyhteiskunnassa. Hänelle nykyajan luokkajako on jakolinja tieteellisen ja teknisen luokan välillä sekä näiden luokkien ulkopuolelle jäävien välillä.⁴⁰² Tässä tutkimuksessa uusi keskiluokka koostuu pitkälti kulttuurin, hallinnon tai sosiaali-

³⁹⁶ Alestalo 1985, 111–113.

³⁹⁷ 1990-luvun alussa yli puolet (59 %) naisista työskenteli julkisella alalla ja julkisella alalla työskentelevistä yli puolet (64 %) oli naisia (Naiset ja miehet Suomessa 1994, 82, 84, 90).

³⁹⁸ Siirilä 1990, 505.

³⁹⁹ Kriittisestä asennoitumisesta informaatioammattikäsitteeseen ks. Niiniluoto 1989, 77–79.

⁴⁰⁰ Ks. Eckersley 1989; ks. myös Bagguley 1995.

⁴⁰¹ Bell 1974, 15; 146–147.

⁴⁰² Bell 1974, 14–20, 112, 214.

ja terveysalan asiantuntijatehtävissä toimivista ammattiryhmistä, oletetuista edelläkävijöistä. Bellin luonnehdintaa lainaten arvomuutoksen edelläkävijät ovat pikemminkin humanisteja kuin teknokraatteja.

Uudella keskiluokalla tarkoitan tässä tutkimuksessa tyypillisesti informaatioammateissa toimivia ihmisiä, jotka ovat saaneet pätevyytensä kouluttautumalla (akateeminen tai ylioppilaspohjainen opistotasoinen koulutus), asuvat kaupungissa ja ovat laskettavissa suurten ikäluokkien⁴⁰³ jälkeisiin ikäluokkiin (syntyneet vuoden 1950 jälkeen). Uuteen keskiluokkaan kuuluvat ovat laskettavissa lähinnä ylempiin, mutta osittain myös alempiin toimihenkilöihin. Kyseessä on naisvaltainen ja kaupunkimainen ilmiö.⁴⁰⁴ Vertailuryhmänä toimivalla uudella työväenluokalla on monia uuden keskiluokan piirteitä. Uuteen keskiluokkaan verrattuna sen koulutustaso on kuitenkin matalampi. Se ei myöskään ole ammarteiltaan yhtä tietotyöpainotteista eikä asuinalueeltaan yhtä urbaania kuin uusi keskiluokka.⁴⁰⁵

Uusi keskiluokka on monin tavoin uusi. Se ilmentää uuden tuotantotekijän ja siihen perustuvien uusien ammattien osuuden ja merkityksen kasvua. Monet uuden keskiluokan jäsenistä ovat myös uusia luokassaan.⁴⁰⁶ Tutkittava luokka ei ole uusi pelkästään ammattinsa ja sosiaalisen asemansa perusteella, vaan se edustaa myös uusia nuoria sukupolvia. Uutta luokassa on myös sen uudenlaiset elämismahdollisuudet toisen maailmansodan jälkeisessä hyvinvointimaailmassa.

3.4 Uuden keskiluokan ammattiliitto

Tutkin uutta keskiluokkaa ja vertailuaineistona toimivaa uutta työväenluokkaa ammattiliittojen jäsenistön avulla. Ammattiliittojen jäsenistön valitseminen tutkimuskohteeksi perustuu ajatukseen siitä, että ottamalla tutkittaviksi ammattiliittojen jäsenistöä tavoitetaan kätevästi ja vähin kustannuksin sellaisia ihmisiä, jotka täyttävät uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan kriteerit. Luokkien tutkimiseen ammattiliittojen avulla on perusteensa: Suomessa työmarkkina- ja taloudellinen organisoituminen on perustunut pitkälti luokkarakenteeseen.⁴⁰⁷

⁴⁰³ Suurina ikäluokkina pidetään vuosina 1946–1949 syntyneitä ikäluokkia (Valkonen 1980, 20).

⁴⁰⁴ Määritelmässä yhdistyy monia suomalaisten tutkijoiden näkemyksiä uusista keskiluokista. Näistä määrittelyistä ks. Roos 1986a; Roos 1988; Roos & Rahkonen 1988; Alestalo 1986; Uusitalo 1985.

⁴⁰⁵ Vertailuryhmänä toimiva ns. uusi työväenluokka poikkeaa siten kansainvälisistä tulkinnoista uudesta työväenluokasta, kuten esim. ranskalaisen Serge Malletin tulkinnoista insinööreistä ja teknikoista uutena työväenluokkana (ks. Kivinen 1989, 315–317). Ks. uusi työväenluokkakeskustelusta myös esim. Bell 1974, 148–154.

⁴⁰⁶ Usein luokkaan on noustu, ja nouseminen keskiluokkaan on yleensä tapahtunut koulutuksen avulla (ks. Alapuro 1980, 72; Roos & Rahkonen 1988, 76).

⁴⁰⁷ Luokkien taloudellinen organisoituminen oli aineistokeruun aikoihin karkeasti esitettyä seuraavanlainen: Maanviljelijöiden talouspoliittinen etujärjestö oli Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto (MTK). Suuria yrityksiä ja pääomaa edustivat Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto ja Palvelutyöntajat.

Työläisten ja toimihenkilöiden ammattiyhdistysliike ovat meillä selvästi erottuneet toistaan. Nykymuotoisen suomalaisen ammattiyhdistystoiminnan juuret ovat 1960- ja 1970-lukujen yhteiskunnallisessa rakennemuutoksessa. Kasvaneet palkkatyöläisten massat liittyivät runsain joukoin ammattiasemansa mukaan joko työläisten tai toimihenkilöiden ammattiliittoihin.⁴⁰⁸ Rakennemuutoksen eteneminen on näkynyt 1990-luvulla ammattiyhdistysliikkeen jäsenmäärissä. Toimihenkilöammattien lisääntyminen ja työntekijäammattien väheneminen on näkynyt liittojen jäsenmäärissä. Työntekijöiden ammattijärjestön jäsenmäärä on laskenut, ja toimihenkilöjärjestöjen jäsenmäärä on noussut.⁴⁰⁹ Luokkien tutkimista ammattiliittojen avulla puoltaa myös se, että ammatillinen järjestäytyminen on Suomessa runsasta⁴¹⁰ ja järjestörakenne perustuu ammattiaseman lisäksi melko tarkasti koulutukseen.⁴¹¹ Järjestökentällä Akavan voi ajatella edustavan keskiluokkaa ja sen tavoitteita ja SAK:n vastaavasti työväenluokkaa, vaikkakin järjestäytyminen perustuukin nykyään lähinnä pelkästään työttömyysturvaan ja palkkaukseen liittyviin etuihin.⁴¹²

Olen valinnut Akavaan kuuluvan Akavan Erityisalojen Keskusliiton (AEK) edustamaan uutta keskiluokkaa. AEK on Akavan keskiuuri⁴¹³ jäsenjärjestö ja siihen kuuluu useita hyvin erilaisia ammattiryhmiä. Se poikkeaa rakenteeltaan muista Akavan jäsenjärjestöistä, koska se sisältää useita pieniä järjestöjä. Sitä voi myös kuvata Akavaksi pienoiskoossa. Juuri liiton erikoinen rakenne on saanut minut valitsemaan sen tutkimuskohteeksi. Tutkittavana ei siis ole tietty ammattikunta, vaan laaja ammatillinen otos ilmiöstä nimeltä uusi keskiluokka. AEK:n jäsenet toimivat yleensä kulttuurin ja hallinnon asiantuntijatehtävissä ja ovat korkeakoulututkinnon suorittaneita tai siihen verrattavan erityiskoulutuksen saaneita henkilöitä. Monet näistä ammateista voidaan laskea informaatioammateiksi. AEK:n ammattiryhmien voidaankin ajatella eroavan muista perinteisemmistä akavalaisista ammattiryhmistä, jotka ilmentävät pikemminkin vanhaa keskiluokkaa. Liitto on naisvaltainen, ja sen jäsenet toimivat usein julkisella alalla.

Pienyrittäjien etujärjestö oli Suomen Yrittäjät. Palkansaajat olivat organisoituneet kolmeen keskusjärjestöön. Työntekijät olivat järjestäytyneet Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestöön (SAK) ja alemmat toimihenkilöt hajanaisesti SAK:hon ja Toimihenkilökeskusjärjestöön (STTK). Ylemmät toimihenkilöt olivat järjestäytyneet Akavaan. (Uusitalo 1985, 170 mukaillen).

⁴⁰⁸ Melin 1994, 61–62; Nousiainen 1992, 101.

⁴⁰⁹ Akavan ja STTK:n jäsenmäärä on kasvanut viime vuosina, kun taas SAK:n jäsenmäärä on laskenut. Vuonna 1996 Akavaan kuului 338 262, STTK:hon 635 199 ja SAK:hon 1 111 060 jäsentä. (STV 1997, taulu 341; jäsenmäärien muutoksesta ks. STV 1996, taulu 339.)

⁴¹⁰ Melin 1994, 60.

⁴¹¹ Ilmonen & Kevätsalo 1995, 87.

⁴¹² Melin 1994, 60–61; Kehälinna & Melin 1985a, 12–13.

⁴¹³ 1970-luvun alussa perustetun AEK:n suuri kasvu on sijoittunut 1990-luvulle. AEK:n jäsenmäärä oli ensimmäisen tutkimusaineiston keruun aikaan vuonna 1991 5319 (21.3.1991 päivätty jäsenrekisteri). Vuoden 1995 lopussa liitossa oli 12 820 jäsentä (STV 1996, taulu 339).

Tässä tutkimuksessa on ollut mukana kymmenen AEK:n jäsenjärjestöä. Tutkimuksessa mukana olleet Akavan Erityisalojen Keskusliiton jäsenyhdistykset ovat: Elinkeinoasiamiehet ry, Tiedotusalan ammattijärjestö ry, Kääntäjien ammattijärjestö ry, Hallinnon toimihenkilöliitto ry, Museoalan ammattiliitto ry, Taide- ja kulttuurihallinnon ammattijärjestö TAKU ry, Suomen Toimintaterapeuttiliitto ry, Arkistoalan ammattiyhdistys ry, Suomen Urheiluseurojen Johtavat Toimihenkilöt ry ja Vapaan Sivistystyön Johtavat Toimihenkilöt ry (ks. liitetaulukko 1). Järjestöjen valinnan perusteena on ollut pyrkimys tavoittaa jäseniä, jotka toimisivat ns. informaatioammateissa. Tutkitut AEK:n jäsenet toimivat usein tieteellisessä, humanistisessa tai taiteellisessa työssä; julkisen hallinnon, järjestöjen tai kaupallisen alan johtotyössä sekä terveydenhuollon kuntouttavassa työssä (ks. liitetaulukko 2). He työskentelevät esimerkiksi tiedottajina, kielenkääntäjinä, elinkeinoasiamiehinä, toimintaterapeutteina, koulutussuunnittelijoina, viestisihteereinä, humanistisen alan tutkijoina ja suunnittelijoina, arkeologeina, museo-amanuensseina ja -johtajina, arkistonhoitajina sekä kulttuurisihteereinä ja -ohjaajina. Suuri osa heistä on akateemisen koulutuksen saaneita ylempiä toimihenkilöitä. Osalla tutkittavista on opistotasoinen koulutus, ja he ovat laskettavissa lähinnä alempiin toimihenkilöihin. Tällainen yksittäinen ammattiryhmä on terveysalalla työskentelevät toimintaterapeutit.

Tutkimani AEK:n jäsenistö on esittämieni uuden keskiluokan kriteerien perusteella varsin yhtenäinen ryhmä. Vuonna 1991 kerätyn aineiston⁴¹⁴ perusteella 90 prosentilla tutkittavista oli joko akateeminen tai ylioppilaspohjainen opistotasoinen koulutus ja 81 prosenttia tutkittavista työskenteli joko alempana tai ylempänä toimihenkilönä informaatioammattissa.⁴¹⁵ Lisäksi he asuivat kaupungeissa ja olivat syntyneet vuoden 1950 jälkeen.

Vertailuaineistoksi valittua uutta työväenluokkaa edustaa SAK:n suurimman jäsenjärjestön Kunta-alan ammattiliiton (KTV) jäsenistö.⁴¹⁶ Uuden keskiluokan tapaan uuden työväenluokan (KTV:n jäsenmäärän) kasvu on yhteydessä yhteiskunnan jälkiteollistumiseen. Luokan jäsenet eivät useinkaan tee välttämättä nimenomaan ruumiillista työtä, vaan toimivat työtehtävissä, jotka monesti ovat luonteeltaan osittain tietotyötä. Uuden työväenluokan tuotantotekijänä voi kuvata olevan osittain ruumiillinen työ, osittain tieto. Keskeistä palveluammateissa, joissa moni uuden työväenluokan jäsenistä toimii, on myös sosiaalisten taitojen hallinta. KTV:n jäsenten työn luonne eroaakin perinteisesti työväenluokkaisina pidettyjen SAK:laisten liittojen, kuten Metallityöväen Liiton, Paperiliiton ja Rakenusliiton, jäsenten työtehtävistä. Luokka on naisvaltainen, ja siihen kuuluvia on

⁴¹⁴ Mikkola 1992a, 53–54.

⁴¹⁵ Informaatioammattin luokituksessa olen käyttänyt valtiot. kand. Elli Paakkolanvaaran (1988) luomaa luokitusta. Tätä luokitusta on kritisoinut muun muassa Blom 1989, 84–86.

⁴¹⁶ KTV:n (entiseltä nimeltään Kunnallisten työntekijäin ja viranhaltijain liitto, oli SAK:n viiden nopeimmin kasvaneen liiton joukossa 1970-luvulla (Kehälinna & Melin 1985b, 35). Jäseniä oli vuonna 1995 226 300 (STV 1996, taulu 339).

tyypillisesti sekä kaupungeissa että maaseutukunnissa. Uuteen keskiluokkaan verrattuna tämän luokan keskuudessa koulutustaso on matalampi (ks. liite 1, taulukko 3). Ominaista tähän luokkaan kuuluville on korkeintaan opistotasoinen koulutus.

Kuten AEK:ta voi pitää hyvänä esimerkkinä uudesta keskiluokasta, myös KTV:tä voi pitää hyvänä esimerkkinä uudesta työväenluokasta. KTV:n jäsenistön enemmistönä ovat julkisella alalla, useimmiten kunta-alalla, työskentelevät, korkeintaan opistotasoinen koulutuksen saaneet työntekijät ja alemmat toimihenkilöt. AEK:n jäsenten tapaan KTV:n jäsenet toimivat hyvin erilaisilla ammattialoilla ja ammateissa. Tutkitut KTV:n jäsenet toimivat usein terveyden- ja sairaanhoitotyössä tai hoitoa ja tutkimusta avustavissa tehtävissä; sihteerin- ja toimistotyössä; teollisessa työssä, koneenhoidossa ja rakennustyössä sekä palveluissa (vartiointi- ja suojelutyössä, majoitusliike- ja suurtaloustyössä, tarjoilutyössä, kiinteistönhoito- ja siivoustyössä) (ks. liitetaulukko 2). Liittoon kuuluva saattaa työskennellä esimerkiksi keittäjänä, siivoojana, kodinhoitajana, kotiavustajana, sairaala- tai hoitoapulaisena, mielenterveyshoitajana, kuntahoitajana, päivähoitajana, perhepäivähoitajana, puhelunvälittäjänä, palomiehenä, kanslistina, linja-auton kuljettajana, sähköasentajana, talonmiehenä, laitoshmiehenä, liikuntasihteerinä tai siivoojana. Liitto on naisvaltainen.

4 TUTKIMUKSEN AINEISTOT JA MENETELMÄT

4.1 Empiirisen arvotutkimuksen mahdollisuudet

Empiiriseen arvotutkimukseen on suhtauduttu epäillen. On jopa pohdittu, voiko elämänarvoja ylipäänsä laisinkaan tavoittaa empiirisin keinoin.⁴¹⁷ Arvojen empiiristä todentamista on pidetty ongelmallisena muun muassa arvojen ilmaisemisen vaikeuden vuoksi. Arvojen tietoinen tarkkaileminen ei ole välttämätöntä ihmisen arkitoiminnalle ja heikosti tiedostettujen asioiden pukeminen sanalliseen muotoon ei aina ole helppoa. Toisten ihmisten on myös uskottu kykenevän ilmaisemaan arvojaan luotettavammin ja paremmin kuin toisten.⁴¹⁸ Arvojen tutkiminen esim. haastatellen on kyseenalaista etenkin silloin, jos kaikki ihmiset eivät edes halua tai pysty ilmaisemaan todellisia arvostuksiaan pelkästään sanallisesti.⁴¹⁹

Arvojen ilmaisemiseen liittyvä kritiikki on kohdistunut erityisesti tutkimustapaan, jossa arvoja tiedustellaan ihmisiltä vapaasti haastatellen tai käyttäen kyselylomakkeissa avoimia vastausvaihtoehtoja. Toisinaan sanallisen ilmaisemisen vaikeuden ylittämiseksi on ehdotettu arvostusten tutkimista todellisissa tai kuvitteellisissa valintatilanteissa.⁴²⁰ Koska arvot eivät ole samastettavissa ulkoiseen käyttäytymiseen, voidaan tähänkin tutkimistapaan suhtautua kriittisesti. Arvojen ja käyttäytymisen yhtäpitävyyden häilyvyyteen liittyy myös se arvotutkimuksen heikkoutena pidetty puoli, että tutkittavien vastausten on todettu heijastavan usein enemmän toivottua käyttäytymisen muotoa kuin yksilön todellista käyttäytymistä.⁴²¹

---

⁴¹⁷ Rauste-von Wright, Niemi & Nurmi 1984, 7.

⁴¹⁸ Rauste-von Wright ym. 1984, 7.

⁴¹⁹ Näin on otaksunut esim. Niiniluoto 1994b, 178.

⁴²⁰ Niiniluoto 1994b, 178.

⁴²¹ Grönfors 1982, 12; Rauste-von Wright ym. 1984, 7–8.

Empiirinen arvotutkimus rakentuu yleensä näkemykseen, jonka mukaan se, mihin ihmiset ilmaisevat uskovansa ja pyrkivänsä, kuvaa arvoja, vaikka käytännössä näistä ihanteista toisinaan lipsuttaisiin. Silloin tutkitaan arvomääritelmien mukaisesti käsityksiä toivottavista päämääristä ja käyttäytymisestä, jonka oletetaan johtavan myös toimintaan. Arvoja ei kuitenkaan rinnasteta suoraan käyttäytymiseen. Yksilöiden toiminta on monisyistä, ja yksilöt eivät aina toimi antamiensa vastausten mukaisesti. Tästä huolimatta muun muassa kyselylomakkeilla saadaan tietoa eri vastaajaryhmien ja -luokkien välisistä eroista. Lomakkeessa voidaan esimerkiksi tiedustella, kumman vastaaja asettaa etusijalle, ympäristönsuojelun vai taloudellisen hyvinvoinnin. Vastaaja, joka sanoo asettavansa ympäristönsuojelun edelle, voi todellisessa valintatilanteessa valita taloudellisen hyvinvoinnin. Jos useammat ryhmässä A asettavat ympäristönsuojelun taloudellisen hyvinvoinnin edelle kuin ryhmässä B, tämä ilmentää ryhmien välistä kulttuurieroja, kun kyseessä on ympäristönsuojelun suhteellinen arvostus verrattuna taloudelliseen hyvinvointiin.⁴²²

Sen lisäksi että empiiriseen arvotutkimukseen on suhtauduttu epäillen, myös näkemykset siitä, miten sitä tulee tehdä, ovat vaihdelleet. Kysymys kvantitatiivisten ja kvalitatiivisten aineistojen eduista ja haitoista arvoja tutkittaessa on aiheuttanut keskustelua tutkijoiden piirissä. Erotettaessa näitä metodologioita toisistaan on perimmäisenä kriteerinä tiedon intressi (pyritäänkö selittämään vai ymmärtämään ilmiötä). Tästä seuraa joko tutkittavan ilmiön kokonaisvaltainen tarkastelu tai ilmiön yksityiskohtainen erittely osiin ja jonkin osan tarkempi selvittäminen. Ilmiön kokonaisvaltaista tarkastelua eli maailman tapahtumien selittämistä ja näitä tapahtumia selittävien ja ennustavien yleisten lakien luomista on nimitetty nomoteettiseksi tutkimusotteeksi. Jälkimmäistä tutkimusotetta, ainutkertaisten tapausten mahdollisimman yksityiskohtaista tutkimista, on nimetty idiografiseksi tutkimusotteeksi.⁴²³

Nomoteettista tutkimusotetta käytettäessä täytyy pohtia, voidaanko löytää yleispäteviä arvoluokkia.⁴²⁴ Yhteiskuntatieteellisen arvotutkimuksen perinne on tukeutunut vahvasti ajatukseen arvojen ”valmiista” luonteesta. Tällöin ihmisillä oletetaan olevan samat arvot eri asteisina ja ihmisten oletetaan liittävän samoihin arvoihin suunnilleen samanlaiset asiat yhteisöstä toiseen.⁴²⁵ Näin myös kulttuurien välinen vertailu on mahdollista. Muun muassa Rokeach ja Schwartz ovat

⁴²² Vrt. Hofstede 1993, 26.

⁴²³ Hirsjärvi & Hurme 1980, 17.

⁴²⁴ Rauste-von Wright ym. 1984, 8.

⁴²⁵ Ks. Helkama 1998b, 178–185. Tällöin arvot oletetaan luonteeltaan pikemminkin objektiivisiksi kuin subjektiivisiksi. Jos oletetaan, että arvot voidaan löytää maailmasta tosiasioista johtamalla, on kyse arvoobjektivismista. Ihmisestä riippumattomiksi arvot oletetaan myös silloin, kun uskotaan, että arvot ovat tiedostettavissa järjen ja harkinnan avulla tai että arvot ja moraali voidaan perustaa korkeamman voiman tai auktoriteetin tahdolle. Arvojärjestelmän oikeuttamisesta korkeammalla voimalla on kyse muun muassa Vanhan testamentin tarinassa Mooseksesta ja kymmenestä käskystä. Arvosubjektivismiin mukaan arvot ovat ihmisestä riippuvia. Ne ovat ihmisten omaa tekoa ja suhteellisia. Näkemystä, jonka mukaan

tutkimuksissaan uskoneet yleispäteviin arvoluokkiin. Arvoluokkien määräytymisen näkeminen yksilöllisemmäksi on saanut aikaan kantoja, joiden mukaan vain idiografinen tutkimusote voisi tulla kyseeseen arvoja tutkittaessa. Vaikka idiografinen tutkimusote mahdollistaakin ihmisen ajatus- ja arvomaailman syvemmän tarkastelun, pitäydyttäessä pelkästään siihen tulosten yleistettävyyttä jättäen kuitenkin helposti avoimeksi.⁴²⁶ Kulttuurissa vallitsevia arvostuksia ei tällaisella lähestymistavalla tavoiteta. Ja koska arvomääritelmiin liittyy usein näkemys arvoista yliyksilöllisinä ilmiöinä, eivät arvot edes ole tulkittavissa pelkästään yksilöllisiksi näkemyksiksi.

Tiivistetysti tilannetta voisi kuvata siten, että hankittaessa kattavia vertailukelpoisia tietoja suurista kohdejoukoista on tavallisesti tingittävä tutkittavan ilmiön monimuotoisuudesta ja sen kaikkien erityispiirteiden huomioon ottamisesta. Kaikkia asioita ei voida mitata, ja sisällölliseen kattavuuteen on vaikea päästä. Pelkistetyt tiedot kuitenkin pätevät ja ovat yleistettävissä. Kerättäessä yksityiskohtaisia tietoja pieneltä ryhmältä tilanne on usein päinvastainen. Tulokset ovat yksityiskohtaisia, mutta niiden pätevyysalue on suppea.⁴²⁷

Aiemmin esitettyjen arvomuutostyyppien näkökulmasta nomoteettinen kyselymenetelmä on omiaan silloin, jos halutaan tutkia arvojen yleisyyttä ja tärkeysjärjestystä tai muutoksia näissä tai jos halutaan valottaa eri ryhmien välisiä eroja. Kun taas halutaan pureutua siihen, millainen arvojen tarkoite (millaisia vaatimuksia niille asetetaan, mikä on niiden soveltamisala ja mitkä ovat niiden kohteina) on eri aikoina, on haastattelu yleensä ainoa vaihtoehto. Toisinaan on ehdotettu, että verrattaisiin keskenään nomoteettisen ja idiografisen tutkimuksen tuloksia.⁴²⁸ Monitieteellistä ja monia metodeja hyödyntävää lähestymistapaa onkin toivottu jäsentyneen ja luotettavan kuvan saamiseksi tutkimuskohteesta.⁴²⁹ Kun samassa tutkimuksessa käytetään erilaisia aineistoja, teorioita tai menetelmiä, puhutaan siitä usein monesta pisteestä lähtevänä tutkimusotteena, triangulaationa.⁴³⁰

---

arvot ovat yhteisössä omaksuttuja kulttuurista toiseen vaihtelevia periaatteita tai tapoja, kutsutaan arvorelativismiksi. Relativistiset näkökulmat arvoista painottavat arvojen muuttuvuutta ja sidoksellisuutta historialliseen tilanteeseen ja ympäristöönsä. Radikaalin relativistisen linjauksen mukaan kaikki arvojärjestelmät ovat yhtä hyviä. Maltillisen linjauksen mukaan arvojärjestelmiä voidaan verrata toisiinsa ja asettaa paremmuusjärjestykseen, vaikkei lopullista totuutta "oikeista" arvoista olisikaan olemassa. Maltillinen linjaus mahdollistaa arvokeskustelun ja erilaisten kulttuuristen tapojen ja niiden hyvyyden arvioinnin. Äärimmäisestä relativismista on kyse, kun arvojen katsotaan olevan puhtaasti yksilöllisiä preferenssejä ja valintoja. (Niiniluoto 1994b, 182–186.)

⁴²⁶ Rauste-von Wright ym. 1984, 8.

⁴²⁷ Alkula, Pöntinen & Ylöstalo 1994, 46.

⁴²⁸ Rauste-von Wright ym. 1984, 8.

⁴²⁹ Hirsjärvi & Hurme 1980, 14.

⁴³⁰ Ks. triangulaatiosta Eskola & Suoranta 2000, 68–74.

4.2 Erilaisten aineistojen ja menetelmien käyttö tässä tutkimuksessa

Tässä tutkimuksessa arvoja on tutkittu käyttäen erilaisia aineistoja ja menetelmiä. Tutkimuksen runkona on kvantitatiivinen aineisto, jolla on luotu yleiskuva aihepiiristä. Kuvaa on syvennetty kvalitatiivisella aineistolla. AEK:n ja KTV:n jäsenten arvojen analyysi perustuu kaiken kaikkiaan kolmeen eri aineistoon: kahdena eri ajankohtana postikyselynä kerättyyn ja tilastollisesti käsiteltyyn aineistoon sekä yhteen laadulliseen teemahaastatteluaineistoon (ks. taulukko 7).

Ensimmäisen tilastollisen aineiston keräsin vuonna 1991 (n=345). Se koottiin vain AEK:n jäsenten joukosta. Tutkimuksen varsinaisen ytimen muodostaa vuosien 1994 ja 1995 vaihteessa keräämäni toinen postikyselyaineisto (n=684). Tutkittavina oli sekä AEK:n että KTV:n jäseniä. Jatkoisin tutkimusta vuonna 1996. Silloin tein teemahaastatteluja sekä AEK:n että KTV:n jäsenten keskuudessa. Haastateltavien (n=17, ks. taulukko 12, sivu 128) valinta perustui jälkimmäisen postikyselyaineiston analyysiin. Laadullisen aineiston keruuta ohjasi vahvasti tilastollisen aineiston keruuseen vaikuttanut teoreettinen viitekehys ja aineistosta nousseet tulokset.

TAULUKKO 7. Tutkimuksen vaiheet

	Ensimmäinen vaihe	Toinen vaihe	Kolmas vaihe
Vuosi	1991	1994–1995	1996
Tutkittavat	AEK:n jäsenet	AEK:n ja KTV:n jäsenet	AEK:n ja KTV:n jäsenet
Menetelmä	Tilastollisesti käsitelty postikyselyaineisto (n=345)	Tilastollisesti käsitelty postikyselyaineisto (n=684)	Laadullisesti käsitelty teemahaastatteluaineisto (n=17)

Myöhemmissä viittauksissa postikyselyaineiston ja teemahaastattelujen vastauksiin on postikyselyvastaaja yksilöity ilmoittamalla sulkeissa vastaajan sukupuoli (n = nainen ja m = mies) ja havaintonumero, jolla lomake on tallennettu. Nämä sitaatit ovat ajallisesti myöhemmästä postikyselyaineistosta, ellei toisin mainita. Haastateltavien puheeseen viitataan käyttämälläni pseudonyymeillä: Antti, Esa, Hilikka, Irene, Juha, Kaija, Kati, Laura, Lea, Miia, Mirva, Outi, Paula, Pekka, Sanna, Tero ja Tuula. Kohdissa, joissa olen lainannut haastateltavien omaa puhetta, tekemäni kysymykset erottuvat kursivoituina. Haastateltavien puheen väliin jälkikäteen tekemäni selventävät huomautukset on asetettu hakasulkeisiin. Haastattelusitaatit eivät ole sanatarkkoja. Haastateltavien puhetta on lyhennelty, runsasta sanojen toistoa poistettu, vaillinaisia sanoja täydennetty ja asiayhteyden kannalta epäolennaisia kömpelöjä ilmaisuja karsittu luettavuuden helpottami-

seksi. Lyhennetty kohta on merkitty kolmella pisteellä. Jos haastateltavien puhetta on lyhennetty runsaasti, on puuttuva kohta ilmaistu suluissa olevalla kolmella pisteellä (...).

Tutkimusprosessia voi kuvata sykliseksi: Teoria on ohjaillut tilastollisen aineiston keruuta. Tilastollinen aineisto on edelleen vaikuttanut haastateltavien valintaan, ja toisaalta taas tehdyt haastattelut ovat luoneet uusia näkökulmia teoriaan ja tilastollisen aineiston analysointiin. Teoria ei olekaan mitenkään itsenäinen, empiriaa edeltävä osa, vaan erilaiset aineistot ovat ”pakottaneet” palamaan aina uudelleen teoreettiseen luentaan. Tutkimussuunnitelma onkin elänyt koko tutkimusprosessin ajan, ja tutkimuskysymysten asettelua olen joutunut tarkistamaan useampaan otteeseen erilaisten aineistojen keruun ja analysoinnin vuoksi.

4.3 Tilastollinen aineisto

4.3.1 Vuosien 1991 ja 1995 otokset

Ensimmäisen aineiston keräsin maaliskuussa vuonna 1991 Akavan Erityisalojen Keskusliiton jäsenten joukosta. Tutkittavina eivät olleet kaikki AEK:n jäsenyhdistykset. Tutkimukseen otettiin mukaan liiton kolmestakymmenestä kahdesta (32) jäsenyhdistyksestä kymmenen eri yhdistystä. Muutamaan yhdistykseen keskittymistä puolsi se, että näin oletettiin saatavan tutkimusongelman kannalta käyttökelpoisempaa aineistoa kuin ottamalla satunnaisotanta koko liitosta. Tavoitteena oli valita sellaisia yhdistyksiä, joiden jäsenistä mahdollisimman moni toimisi ns. informaatioammattissa. Tutkimuksen kohderyhmänä olivat uusi keskiluokka-määritelmän mukaisesti yhdistysten kaupungeissa asuvat 40-vuotiaat (vuoden 1950 jälkeen syntyneet) ja sitä nuoremmat jäsenet. Ahvenanmaan maakunnassa asuvat liiton jäsenet jäivät tutkimuksen ulkopuolelle.

Vuonna 1991 AEK:ssa oli kaikkiaan 5319 jäsentä (21.3.1991 päivätty jäsenrekisteri). Tutkimukseen valituissa kymmenessä yhdistyksessä oli 2273 jäsentä (5.3.1991 päivätty jäsenrekisteri). Kun Ahvenanmaan maakunnassa ja maaseudulla asuvat sekä ennen vuotta 1951 syntyneet oli karsittu pois, jäi kohderyhmän suuruudeksi 1584 jäsentä (25.3.1991 päivätty jäsenrekisteri). Näistä naisia oli 1300 ja miehiä 284. Tästä 1584 jäsenen ryhmästä poimittiin (27.3.1991 päivätty jäsenrekisteri) 700 henkilön suuruinen otos. Otanta suoritettiin siten, että kohderyhmän jäsenet asetettiin jäsenrekisteritietojen pohjalta aakkosjärjestykseen ja tästä joukosta poimittiin tasavälein 466 naista ja 234 miestä.⁴³¹ Naisten ja miesten lukumäärä määrättiin ennalta. Ratkaisuun päädyttiin siksi, että vaik-

---

⁴³¹ Kyseessä on ns. systemaattinen otanta eli tasaväliotanta. Systemaattisessa otannassa poimitaan tieto-

ka käyttämäni uusi keskiluokka -määritelmän mukaisesti luokka on naisvaltainen, ei otoksen haluttu olevan äärimmäisen vino sukupuolen mukaan. Otoksen naisten ja miesten määrä (2/3 naisia ja 1/3 miehiä) vastasi naisten ja miesten keskinäistä määrää koko liitossa vuonna 1991. Otantajoukolle lähetettiin kyselylomake maaliskuun lopussa (28.3.1991). Tutkimuksen vastausprosentti oli 50.⁴³²

Toinen tilastollinen aineisto kerättiin vuosien 1994 ja 1995 vaihteessa. Se on tutkimuksen keskeisin aineisto, ja kutsun sitä vuoden 1995 aineistoksi. Koska yhtenä tutkimusongelmana oli AEK:n jäsenten arvojen ja asenteiden muutos vuosina 1991–1995, uudemman aineiston keruu määräytyi aiemman aineiston koontitavan mukaan. Arvomuutoksen tarkastelemiseksi kyselylomakkeet lähetettiin samalle ryhmälle kuin aiemmin eli vuoden 1991 otokseen kuuluneille Akavan Erityisalojen Keskusliiton jäsenille (ks. liitetaulukko1). Lomake lähetettiin, vaikka tutkittava olisi eronnut liitosta. Lomakkeiden lähettäminen samalle joukolle oli mahdollista, koska vuoden 1991 kyselyn saaneiden henkilötiedot olivat käytössä. Melkein kaikkien tutkittavien henkilö- ja osoitetiedot onnistuttiin myös ajanmukaistamaan. Vain neljän tutkittavan osalta se ei onnistunut.

Lisäksi lomake lähetettiin vertailuryhmälle, joka koostui Kunta-alan ammattiliiton (KTV) 700 jäsenestä. Kunta-alan ammattiliitosta otos poimittiin kaikkien jäsenyhdistysten vuoden 1950 jälkeen syntyneiden jäsenten keskuudesta. Kunta-alan ammattiliiton otoksessa oli mukana sekä kaupungeissa että muissa kunnissa asuvia liiton jäseniä pois luettuna Ahvenanmaan maakunnassa asuvat. Otokseen tulevien naisten ja miesten määrää ei päätetty etukäteen. Otokseen tuli mukaan 495 naista ja 205 miestä, jolloin naisten prosentuaalinen määrä otoksessa oli 71 ja miesten 29.

Molemmissa liitoissa otanta tehtiin liitojen toimesta heidän sähköisten jäsenrekisteriensä pohjalta.

4.3.2 Vuoden 1995 otoksen edustavuus

Vuoden 1995 mittaus toteutettiin postittamalla kyselylomake (liite 2)⁴³³ 696 AEK:n jäsenelle ja 700 KTV:n jäsenelle 24.11.1994. Mukana seurasi saatekirje (liite 3 ja 4) ja lomakkeen täyttöohje (liite 5). Kaikille mukana olleille lähetettiin yhdistetty kiitos- ja muistutuskirje 23.12.1994 (liite 6 ja 7). Muistutuskirjeen mukana lähetettiin uusi kyselylomake ja kirjekuori, jotta nekin, joiden edellinen lomake

---

rekisteristä tasavälein esim. joka k alkio, jossa k on perusjoukon ja halutun otoskoon määräämä luku. Poimintaväli $k = N/n$ (N = perusjoukon suuruus, n = otoskoko). Ks. systemaattisesta otannasta esim. Lienes & Manninen 1974, 84–104; Pahkinen & Lehtonen 1989, 39–48; ks. myös Alkula ym. 1994, 110–111; Ranta, Rita & Kouki 1994, 93–94.

⁴³² Vuoden 1991 aineistoa on selitetty tarkemmin pro gradu -työssäni. Ks. Mikkola 1992a. Tutkimuksesta on valmistunut myös erillisraportti (Mikkola 1992b).

⁴³³ Kyselylomake oli suomenkielinen ja 97 % kyselyyn vastanneista oli suomenkielisiä.

oli kadonnut, olisivat voineet vastata kyselyyn. AEK:n jäsenet saivat tietoa tulevasta kyselystä etukäteen sekä vuonna 1991 että vuonna 1994 järjestölehtensä Yhteenvedon välityksellä. Lehdessä oli molemmilla kerroilla lyhyt kirjoitus tutkimuksesta, minkä toivottiin innostavan jäseniä vastaamaan kyselyyn (liite 8).

Lomakkeiden palautusprosentti oli 52. Aineiston analyysiin otettiin mukaan kaikki viimeistään 3.2.1995 palautetut lomakkeet. Analyysissa lomakkeita oli 49 prosenttia lähetetyistä. Katoa syntyi siitä, että osaa lomakkeista ei palautettu lainkaan, osa ei ollut mennyt perille ja osa lomakkeista poistettiin muun syyn takia analyysistä (ks. taulukko 8). AEK:n jäsenet vastasivat kyselyyn KTV:n jäseniä ahkerammin. AEK:ssa vastausprosentti oli 55 ja KTV:ssa 43. Aineisto sisältää kaikkiaan 684 tutkittavaa. Näistä AEK:n jäseniä on 383 ja KTV:n jäseniä 301.⁴³⁴

TAULUKKO 8. Vuoden 1995 postikyselyaineiston otos ja kato

	AEK	KTV	Kaikki
Otos	696	700	1396
Vastanneita	383	301	684
Vastausprosentti	55	43	49
Kato yhteensä	313	399	712
Henkilöä ei tavoitettu	10	20	30
Lomake palautettu tyhjänä	1	6	7
Lomake täytetty puutteellisesti	4	4	8
Muu syy	1	2	3
Ei palauttanut lomaketta	297	367	664

Pohdittaessa tutkimuksen ulkoista luotettavuutta⁴³⁵ on hyvä muistaa, että tutkimusjoukossa on kyse harkinnanvaraisesta näytteestä uudesta keskiluokasta ja

⁴³⁴ AEK:n jäsenten havaintonumerot liikkuvat 1:n ja 384:n välillä ja KTV:n jäsenten havaintonumerot 385:n ja 685:n välillä.

⁴³⁵ Tutkimuksen luotettavuus voidaan jakaa ulkoiseen ja sisäiseen luotettavuuteen. Ulkoinen luotettavuus liittyy otantaan. Ulkoista luotettavuutta tarkasteltaessa mietitään, missä määrin aineistosta saatavat tulokset ovat yleistettävissä johonkin laajempaan perusjoukkoon. Aineiston ulkoisessa luotettavuudessa voi olla kahdentyyppisiä virheitä: systemaattisia virheitä ja satunnaisvirheitä. Systemaattinen virhe on seurausta otoksen harhaisuudesta, epäedustavuudesta. Tällöin esimerkiksi ei ole käytetty satunnaisotantaa tai kadon vuoksi otoksessa ovat yli- tai aliedustettuina jotkin perusjoukon osaryhmät. Satunnaisvirhe syntyy siten, että pieni otos ei koskaan voi täysin täsmällisesti antaa samoja tuloksia, jotka saataisiin koko perusjoukosta. (Valkonen 1971, 77–78). Aineiston sisäinen luotettavuus liittyy siihen, miten luotettavia ja oikeita otoksesta saatavat tiedot ovat. Sisäiseen luotettavuuteen liittyvät mittaustulosten reliabilisuus ja validius. (Valkonen 1971, 77, 53.) Menetelmän tai mittauksen reliabiliteetilla tarkoitetaan sen kykyä antaa ei-sattumanvaraisia tuloksia. Validiteetti taas merkitsee menetelmän tai mittarin kykyä mitata juuri sitä, mitä on tarkoituskseen mitata. (Eskola 1975, 77.) Validiteetin tarkastelu voi kohdistua joko konkreettiseen asiaan (esim. ikä tai tulot) tai sopimuksenvaraiseen teoreettiseen käsitteeseen. Ensimmäisessä

uudesta työväenluokasta ja että tutkimusjoukko ei pyrikään edustamaan koko AEK:n ja KTV:n jäsenistöä. Liitot ovat olleet kanavia, joiden avulla voidaan tavoittaa uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan jäseniä. AEK:n ja KTV:n jäsenistä otoksen pohjan muodostavat luokkakriteerit täyttävät liiton jäsenet. Edellisen perusteella otantamenetelmä oli asianmukainen tutkimustehtävän ja kohdejoukon rajauksen valossa ja otos oli tarpeeksi suuri. Näiltä osin tutkimuksen yleistettävyyksvaatimukset toteutuvat. Yleistettävyyksvaatimusten toteutumista pohditaan erikseen suuren kadon osalta.

Tutkimuksessa esiintynyt suuri kato ei ollut yllätys. Viime vuosikymmeninä ihmisten vastaamishalukkuus erilaisiin kyselytutkimuksiin on vähentynyt.⁴³⁶ Samoihin aikoihin tehdyissä liittojen jäsentutkimuksissa vastausprosentti on ollut samaa suuruusluokkaa kuin tässä tutkimuksessa. Esimerkiksi SAK:n jäsentutkimuksessa vuodelta 1995 vastausprosentti oli 53.⁴³⁷

Vastausprosenttia voidaan pitää jopa melko hyvänä, kun otetaan huomioon, että kyselylomake oli hyvin pitkä (kaikkiaan 16 sivua) ja että sen täyttäminen vei runsaasti aikaa. Koska vastaamatta jättäneitä oli kuitenkin varsin paljon, on selvítettävä, ketkä kyselyyn vastasivat ja ketkä jättivät vastaamatta, jotta tiedettäisiin, keitä itse asiassa ollaan tutkimassa.

Postikyselyssä on ongelmana, että vastaamatta jättäneen ryhmän ominaisuuksista on vaikea saada tietoa. Aina on mahdollista, ettei joidenkin tutkimuksen kannalta keskeisten muuttujien mukaisista poikkeamista tiedetä.⁴³⁸ Osallistumattomien ryhmän piirteiden selvittämistä vaikeuttaa tässä tutkimuksessa pyrkimys taata tutkittavien anonymisuus. Tutkimuksen ensimmäisestä vaiheesta lähtien on kyselyyn vastanneiden yksilönsuojan takaamiseen kiinnitetty erityistä huomiota. Sama linja on jatkunut tutkimuksen toisessa vaiheessa. Kummassakaan vaiheessa kyselylomakkeita tai kirjekuoria ei ole mitenkään koodattu vastaajien tunnistamiseksi eikä lomakkeessa ole kysytty jäsenyhdistystä eikä henkilötietoja.⁴³⁹ Pyrkimyksestä taata tutkittavien anonymisuus seurasi, että tutkimuksen toisessa vaiheessa jouduttiin muistutuskirje lähettämään kaikille tutkittaville, eikä vain niille, jotka eivät olleet palauttaneet lomaketta. Vastausprosentin oltua vielä toisen postituksen jälkeen noin 50 ei kolmatta postitusta vastausprosentin nostamiseksi enää tehty taloudellisista syistä.

Yksilönsuojan takaamisen vuoksi käytössä on molemmista liitoista vain tiedot otoksen edustavuudesta sukupuoli- ja asuinpaikkajakauman osalta.

---

tapauksessa todellisuus ja havaittu arvo yleensä vastaavat toisiaan ja mittaus on validi. Jälkimmäisessä tapauksessa todellisuuden ja havaitun arvon välinen yhteys saattaa olla epäselvä. (Valkonen 1971, 67–69.)

⁴³⁶ Kontula 1993, 29.

⁴³⁷ Jokivuori, Kevätsalo & Ilmonen 1996, 12–13.

⁴³⁸ Jyrinki 1977, 118.

⁴³⁹ Toisessa vaiheessa on kyselyn yhteydessä tiedusteltu vastaajan halukkuutta olla mukana jatkotutkimuksessa, jolloin vapaaehtoiset ovat voineet ilmoittaa yhteystietonsa lomakkeessa tai vaihtoehtoisesti postittaa tietonsa suoraan tutkijalle.

Naiset vastasivat kyselyyn miehiä innokkaammin (ks. taulukko 9). Aktiivisimmin kyselyyn vastasivat AEK:n naiset. Useimmiten kyselylomakkeen jättivät palauttamatta KTV:n miesjäsenet. Aineistossa ovatkin aliedustettuina KTV:n miesjäsenet. He jäävät tämän aineiston ”hiljaiseksi vähemmistöksi”.⁴⁴⁰

TAULUKKO 9. Otos ja kyselyyn vastanneet liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995

	AEK		KTV		Kaikki	
	nainen	mies	nainen	mies	nainen	mies
Otos	462	234	495	205	957	439
Vastanneita	262	121	234	67	496	188
Vastanneita %	57	52	47	33	52	43

AEK:n naisten ja KTV:n miesten välinen suuri ero vastausinnokkuudessa on yksi osoitus siitä, että aineistosta löytyy vastauskulttuurisia eroja. Tuonnempana tullaan näkemään, että yleisimmin kyselyyn vastanneen AEK:n naisten osaryhmän ja harvimmin kyselyyn vastanneen KTV:n miesten osaryhmän välillä on eroa paitsi lomakkeen palauttamisinnokkuudessa myös täyttötavassa.

Kuntamuodoittain vastausinnokkuudessa oli vain pieniä eroja (ks. taulukko 10). Vastausinnokkuudessa oli jonkin verran alueellista eroa lääneittäin (ks. liitetaulukko 3).⁴⁴¹

TAULUKKO 10. Otos ja kyselyyn vastanneet kuntamuodon mukaan liitoittain vuonna 1995 (%)

	Helsinki	Muu pääkaupunkiseutu ^a	Muu kaupunki	Muu kunta	Kaikki	N
Otos						
AEK	25	17	50	8	100	696
KTV	7	5	51	37	100	697
Kaikki	16	11	50	23	100	1393
Vastanneet						
AEK	23	18	51	8	100	380
KTV	7	8	49	36	100	296
Kaikki	16	14	50	20	100	676

^a Espoo, Vantaa, Kerava, Järvenpää, Hyvinkää ja Kauniainen

Enemmistö (35 %) kyselyyn vastanneista asuu Uudellamaalla. Seuraavaksi eniten aineistossa on Turun ja Porin (12 %) sekä Hämeen läänissä (13 %) asuvia. Uudellamaalla asuvat ovat useimmin AEK:n jäseniä. Lähes puolet (45 %) AEK:n

⁴⁴⁰ Ks. kyselytutkimusten ”hiljaisesta vähemmistöstä” Goyder 1987.

⁴⁴¹ AEK:n jäsenten keskuudessa useimmiten kyselyyn jättivät vastaamatta Kymen, Vaasan sekä Turun ja Porin läänissä asuvat liiton jäsenet. KTV:n jäsenten keskuudessa kyselyyn jättivät yleisimmin vastaamatta

jäsenistä asuu Uudenmaan läänissä (ks. kuvio 4). Seuraavaksi eniten AEK:n jäseniä asuu Hämeen läänissä (14 %) ja Turun ja Porin läänissä (10 %).

KUVIO 4. AEK:n jäsenten asuinpaikka lääneittäin vuoden 1995 läänijaon mukaan (%)

AEK:n jäsenten suuri keskittyminen Uudenmaan lääniin ei ole yllätys. Otokseenhan valittiin vain kaupungeissa asuvia liiton jäseniä. Lisäksi akavalaisten on todettu sijoittuneen Uudenmaan lääniin yleisemmin kuin suomalaisten yleensä. Esimerkiksi vuonna 1992 akavalaisista 36 prosenttia asui Uudenmaan läänissä, kun kaikista työllisistä Uudellamaalla asui 29 prosenttia.⁴⁴² Tutkimani uuden keskiluokan voi kuvata olevan pääsääntöisesti Etelä-Suomen kaupungeissa asuvaa joukkoa.

KTV:n jäsenistä Uudellamaalla asuu viidennes. Uudenmaan jälkeen he asuvat yleisimmin Turun ja Porin läänissä (14 %) sekä Hämeen läänissä (11 %). KTV:n jäsenten keskuudessa Pohjois-Suomessa asuminen on yleisempää kuin AEK:n jäsenten keskuudessa. (Ks. kuvio 5.) KTV:ssä miesten ja naisten asuintausta poikkeaa toisistaan. KTV:n miehet asuvat naisia yleisemmin kaupungeissa (Helsingissä ja muissa kaupungeissa). He ovat myös yleisemmin kotoisin kaupunkimaisista oloista.⁴⁴³

Oulun, Kuopion, Pohjois-Karjalan, Mikkelin, Hämeen sekä Turun ja Porin läänissä asuvat. Pohjois-Karjalan ja Kuopion läänissä asuvista KTV:n jäsenistä erityisesti kaupungeissa asuvat jättivät vastaamatta, Turun- ja Porin läänissä maaseudulla asuvat.

⁴⁴² Työmarkkinatutkimus 1992, 4.

⁴⁴³ KTV:n miehistä 14 % asuu Helsingissä, naisista 4 %. KTV:n miehistä muissa kaupungeissa asuu 56 %, naisista 48 %. KTV:n naisista 23 % on kotoisin kaupungista, miehistä 41 %.

KUVIO 5. KTV:n jäsenten asuinpaikka lääneittäin vuoden 1995 läänijaon mukaan (%)

Monen tutkittavan juuret ovat maaseudulla. Melkein puolet (45 %) kyselyyn vastanneista on viettänyt lapsuutensa pääasiassa maaseudulla. Sekä kaupunki- että maaseutumaisessa asuinympäristössä ilmoitti kasvaneensa noin viidennes tutkittavista.⁴⁴⁴ Maaseututausta on yleisempää KTV:n jäsenille ja kaupunkilaisuus AEK:n jäsenille.⁴⁴⁵

Ei tiedetä, ovatko tutkimuksen toisessa vaiheessa kyselyyn vastanneet AEK:n jäsenet samoja, jotka vastasivat ensimmäisessä vaiheessa. Kyselyyn vastaamisesta näinä kahtena eri ajanjaksona pyrittiin kontrolloimaan kysymällä lomakkeessa suoraan, oliko henkilö vastannut vuoden 1991 kyselyyn. Vain vajaa puolet (39 %) AEK:n jäsenistä muisti vastanneensa vuoden 1991 kyselyyn. Suuri osa oli kuitenkin jo unohtanut asian eikä osannut vastata tähän (58 %). Harva (3 %) kuitenkin ilmoitti, ettei ollut vastannut. Tämä ei kuitenkaan ole tutkimuksen kannalta ongelma, koska kyseessä ei ole yksilötason seurantatutkimus.

⁴⁴⁴ AEK:n jäsenistä 14 %:lla ja KTV:n jäsenistä 20 %:lla on sekä kaupunki- että maaseutumainen lapsuuden ympäristö.

⁴⁴⁵ Maaseututausta on 53 %:lla KTV:n jäsenistä ja 38 %:lla AEK:n jäsenistä. Kaupunkilaistausta on 48 %:lla AEK:n ja 27 %:lla KTV:n jäsenistä.

4.3.3 Arvojen tutkiminen eri tavoin kyselylomakkeen avulla

Tutkittavien arvoista pyrittiin saamaan kyselylomakkeen avulla mahdollisimman kattava kuva. Arvoja tutkittiin erilaisin mittarein ja eri elämäalueiden osalta. Niitä tutkittiin sekä kiinteät vastausvaihtoehdot sisältävillä kysymyksillä (strukturoiduilla kysymyksillä) että avokysymyksillä⁴⁴⁶ (strukturoidumattomilla kysymyksillä), joissa ei ollut valmiita vastausvaihtoehtoja.⁴⁴⁷

Eräs tapa tutkia arvoja oli tutkia niitä abstrakteina arvoilmaisuuina. Silloin arvoja tutkittiin valmiiden arvoluetteloiden avulla preferenssivalintoina ja hyväksymisasteella sekä lisäksi pyytämällä yksilöitä itse nimeämään arvoja. Tutkimuksessa on hyödynnetty sekä Rokeachin että Schwartzin työtä arvomittareiden laadinnassa. Preferenssivalintoja mitattaessa käytettiin mittaria, jonka Suhonen on muokannut Rokeachin mittarin pohjalta.⁴⁴⁸ Schwartzin nimeämien arvojen perusteella on luokiteltu tutkittavien avovastauksissa itse nimeämiä arvoja (ks. liite 9, kysymys nro 128).

Kun eri arvojen kannatusta tutkittiin preferenssivalintojen avulla, tutkittavat joutuivat asettamaan esitetyllä listalla arvoja tärkeysjärjestykseen. Hyväksymisasteella mitattaessa tutkittavat ilmaisivat kunkin arvon kohdalla erikseen, kuinka paljon he kannattivat annetun asteikon rajoissa kyseistä arvoa. Molemmat ovat tavallisia tapoja tutkia arvoja. Kyselylomakkeen avulla tehtävissä tutkimuksissa arvoja tutkitaan yleensä joko niin, että vastaajille annetaan arvolista ja vastaajat joutuvat asettamaan nimettyjä arvoja tärkeysjärjestykseen eli preferoimaan arvoja (ns. ranking-menetelmä), tai niin, että vastaajat joutuvat jokaisen arvon kohdalla erikseen arvioimaan, kuinka paljon he sitä annetun asteikon rajoissa arvostavat (ns. rating-menetelmä). Menetelmissä on etunsa ja haittansa. Molemmille mittaustavoille on luonteenomaista, että tutkija ensin nimeää arvot ja sitten valitsee niistä ne, jotka hän esittää vastaajille arvioitaviksi. Ulkopuolelle voi silloin jäädä sellaisia arvoja, jotka olisivat vastaajalle tärkeitä. Toisaalta listalle voi tulla mukaan myös sellaisia arvoja, joita vastaaja ei olisi itse huomannut ajatella.⁴⁴⁹

Nimettyjen arvojen tutkimisessa ranking-menetelmää on pidetty sikäli luontevana, että siinä ihmiset joutuvat arvoja tärkeysjärjestykseen asettaessaan tekemään valintoja arvojen välillä, kuten elämässä yleensäkin. Toisaalta menetel-

⁴⁴⁶ Aineiston kaikki avoimet kysymykset, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, on kirjattu ylös. Olen käynyt vastaukset läpi useampaan kertaan ennen lopullisten luokkien muodostamista. Avointen vastauskoodeamisen reliabiliteettitarkastuksen suoritti rinnakkaisluokittelija. Luokittelijana toimi FM Simo Korkee. Hän luokitteli osan aineistosta käyden lomakkeista läpi 100 kpl ja luokitellen lomakkeen kysymykset nro 19, 33, 34, 38, 46, 50, 78, 80, 81 ja 88. Rinnakkaisluokittelija luokitteli 5 % vastauksista eri luokkiin kuin olin itse luokitellut. Määrää voidaan pitää varsin pienenä.

⁴⁴⁷ Avointen kysymysten luokitus on esitetty liitteessä 9.

⁴⁴⁸ Ks. Suhonen 1988, 22–23, 34–37.

⁴⁴⁹ Suhonen 1988, 34.

mä synnyttää eroja, joita todellisessa elämässä ei välttämättä ole, koska mittarin avulla on esimerkiksi mahdotonta arvioida arvoja samanarvoisiksi. Tärkeysjärjestykseen asettaminen on myös tutkittaville hankalampaa ja enemmän aikaa vievää kuin arvojen hyväksymisasteen arvioiminen. Mitä pidempi arvolista on, sitä vaikeampi se on myös täyttää. Voinee olettaa, että vielä noin neljän tai viiden vaihtoehdon asettaminen järjestykseen on melko helppoa, mutta sen jälkeen tehtävän vaikeustaso kasvaa. Koska ranking-menetelmässä arvoja mitataan järjestyksasteikolla, on menetelmässä myös analyysirajoituksensa. Hyväksymisasteella mitattaessa (rating-menetelmä) lomakkeen täyttäminen on vastaajalle helpompaa eikä analyysivaiheessa ilmene edelliseen menetelmään liittyviä ongelmia. Ongelmana on arvojen positiivinen luonne: koska vastaajilla on taipumus arvioida kaikki luetellut arvot hyväksi, ei arvojen välille synny eroja.⁴⁵⁰

Kaikki kysymykset eivät perustuneet valmiisiin arvolistoihin. Yhdessä tehtävässä tutkittavat saattoivat itse mainita omin sanoin kannatettuja arvoja. Kun vastaajat saivat itse nimetä arvoja, arvot ja niiden muuttuminen alkoi hahmotua entistä enemmän kyselyyn vastanneiden näkökulmasta. Vastaajien näkökulma tulee esille sekä tärkeinä pidettyjen arvojen ja asioiden yleisyydessä että käytetyn kielen välityksellä.

Arvoja tutkittiin myös kartoittamalla abstrakteja arvomainintoja konkreettisempia asenteita, mielipiteitä ja uskomuksia. Lisäksi arvoja tutkittiin raportoituina käyttäytymisenä. Kun arvoja tutkittiin asenteiden avulla, ei tutkittu vain yksittäisiä asenteita. Arvoja tutkittiin myös asenteiden koosteina. Silloin arvoa mitattiin usean asenteen muodostamana summamuuttujana (asennekimppuina tai -skaaloina). Luotettavampaa kuin yksittäisen asenteen tai arvon mittaaminen onkin tarkastella niitä asennekimppuina. Tällöin jonkin arvon oletetaan olevan perustana asenteille.⁴⁵¹ Esimerkiksi sisäisen mielenrauhan kannatusta mitattiin toisaalta sekä abstraktin arvoilmaisun hyväksymisasteella, kahden sitä mittaavan konkreettisen asenteen hyväksymisasteella että näiden kahden asenteen koosteen hyväksymisasteella. Saman arvon kannatusta saatettiin tutkia asennetasolla arvon soveltamisalaa vaihdellen. Systemaattisimmin näin tehtiin tasa-arvon osalta.

<i>Konkreettinen asenne</i>		<i>Abstrakti arvoilmaus</i>
Minulle on tärkeää elää sopusoinnussa omantuntoni kanssa	}	Sisäinen mielenrauha
Minusta on tärkeää oppia ymmärtämään itseäni ja kehittyä ihmisenä		
Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että naapuriini muuttaisi toista rotua oleva perhe		
Naisten ja miesten tulee saada samanarvoisesta työstä sama palkka		
		Tasa-arvo (rodullinen)
		Tasa-arvo (sukupuolten)

⁴⁵⁰ Mccarty & Shrum 2000, 271–274.

⁴⁵¹ Ks. myös Harding ym. 1986, 4.

Edellisten menetelmien lisäksi arvoja tutkittiin kysymällä elämän tärkeitä ja keskeisiä asioita. Vastaajat saivat itse nimetä elämän tärkeitä asioita. Kysyttäessä elämän keskeisintä asiaa vastaajat joutuivat valitsemaan sellaisen annettujen vaihtoehtojen joukosta.

Arvojen ajallisen vertailtavuuden vuoksi osa vuoden 1995 lomakkeen kysymyksistä oli samoja kuin vuoden 1991 lomakkeessa.⁴⁵² Osa kysymyksistä oli samoja, joita on ollut Elinkeinoelämän Valtuuskunnan (EVA) suomalaisten asenteita kartoittaneissa tutkimuksissa.⁴⁵³ Uuteen lomakkeeseen oli lisätty soveltaen myös kysymyksiä, joita on käytetty brittiläisessä sosiaalitutkimuksessa⁴⁵⁴ ja uskontotieteen dosentti Helena Helven nuorten arvoja kartoittaneissa tutkimuksissa.⁴⁵⁵ Koska vuoden 1995 kyselylomakkeen laadintaa ohjasi arvojen ja asenteiden luokittelu traditionaalsiin ja moderneihin, oli uudessa lomakkeessa erityisesti tätä varten muokattuja kysymyksiä, joiden laadinnassa oli hyödynnetty Jallinojan⁴⁵⁶ jäsenystä traditionaalsiin ja moderneihin asenteisiin. Aineiston sisäistä luotettavuutta pyrittiin parantamaan käyttämällä kontrollikysymyksiä.

Lomake esiteltiin sekä AEK:n että KTV:n jäsenten keskuudessa. Liittojen toimihenkilöt jakoivat lomakkeita esiteltäväksi AEK:n ja KTV:n jäsenilloissa. Esitestauksesta saatujen kokemusten perusteella joitain kysymyksiä poistettiin varsinaisesta lomakkeesta, muutama uusi kysymys lisättiin lomakkeeseen ja joidenkin muuttujien vaihteluväliä ja vastausvaihtoehtoja muutettiin. Lisäksi muokattiin joidenkin kysymysten sanamuotoa ja lomakkeen ulkoasua.

Tällainen menettely, jossa pyritään valottamaan ilmiötä kokonaisvaltaisesti eikä paneuduta vain muutamaa teemaan tai abstraktien arvojen mittaamiseen, johtaa vääjäämättä siihen, ettei kaikkiin osa-alueisiin pystytä syventymään yhtä laajasti. Kyselylomaketta käytettäessä jo lomakkeen pituus asettaa tälle rajansa. Kyselylomake ei myöskään edusta mitään muusta maailmasta ja tutkijoista erillistä puhtaan tiedon areenaa. Lomakkeeseen suodattuu aina vaikutuksia ajankohtaisesta julkisesta keskustelusta, muista vastaavista tutkimuksista sekä tutkijan omasta persoonasta ja mielenkiinnon kohteista. Kyselylomakkeiden kysymykset heijastavat lomakkeen laatijan tai laatijoiden persoonaa ja arvomaailmaa enemmän tai vähemmän, vaikka pyrkimyksenä olisi tutkittavan ilmiön ennakkoluuloton, laaja ja eri ryhmittymät huomioiva tarkastelu. Allardt toteaa teoksessaan *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*, että hyvinvointikeskustelussa keskeinen kysymys on se, kenen arvoista ja arvostuksista oikeastaan on kyse. Hän epäilee, että

⁴⁵² Yhteiset kysymykset (muuttujat) on lueteltu liitteessä 10.

⁴⁵³ Esim. Avautuva ja sulkeutuva Suomi (1987) ja Suomi etsii itseään (1991).

⁴⁵⁴ Wiggins & Bynner 1993.

⁴⁵⁵ Helve 1987 & 1993. Tutkimukseni juuret ovat uskontotieteen laitoksen ammatti- ja maailmankuvatutkimusperinteessä. Olen tehnyt tutkimusta aiemmin muun muassa osana Helven johtamaa Suomen Akatemian rahoittamaa projektia Arvot, maailmankuvat ja sukupuoli. Projektissa on valmistunut myös uskontotieteen lisensiaatintyöni (Mikkola 1998).

⁴⁵⁶ Jallinoja 1991.

”hyvinvointiarvot ovat tutkijan eivätkä kansan, vaikkakin arvot on määritelty tai asetettu lähtien ihmisten frustraatioista, poliittista toimintaa ja toivomuksia koskevasta tiedosta”.⁴⁵⁷

Tässäkin tutkimuksessa lomakkeen laatija oli joidenkin tutkittavien mielestä tarkastellut maailmaa ja elämää liiaksi omasta näkökulmastaan. Tällainen vaikutelma – oli sillä sitten totuuspohjaa tai ei – oli syntynyt joillekin jo vuoden 1991 kyselyn yhteydessä. ”Mielestäni kysymykset olivat osittain johdattelevia, ehkä tutkijan omien odotusten ja periaatteiden ohjaamia. Jos arvioisin tutkijaa kysymysten, en vastausten, pohjalta, sanoisin että hän on feminismiin ja vihreyteen taipuvainen. Eikä niissä mitään vikaa ole.” (n, 110.) Naisnäkökulmaan painottamisesta ja miehille tärkeiden elämänalueiden unohtamisesta tutkijaa moitittiin myös vuonna 1995:

”Kovin feministinen lähestymistapa sinulla. Tekisi varmasti hyvää kokeilla 11 kuukautta intissä ilman palkkaa tai ikälisiä. Voisi oppia jotakin!” (m, 342.)

”Miehisten elämänarvojen pintaakaan ei raaputettu, saati että niihin olisi syventävästi puututtu!” (m, 30.)

Eräs tema, jonka tutkittavat kokivat unohdetuksi lomakkeesta, oli seksuaalisuus ja asennoituminen erilaisiin seksuaalisen käyttäytymisen muotoihin. ”Oli si voinut kysyä esim. suhtautumisesta ns. ’poikkeaviin’ seksuaaliryhmiin. Nyt kysely vaikuttaa siltä, että sen ideaalivastaa on valkoinen, varhaisessa keski-ässä oleva virkamies. Ei juuri yllättäviä kysymyksiä.” (m, 76.)

On väitetty, että sellaisia tutkimuksia, joissa käsitellään henkilökohtaisia ja läheisiä aiheita ja jotka eivät ole yleisesti keskustelun kohteena, pidetään uhkaavina. Tällaisia vastaajan kannalta uhkaavia asioita olisivat esimerkiksi uskontoon ja sukupuolielämään liittyvät asiat.⁴⁵⁸ Vuoden 1991 kyselyn palautteen perusteella silloisessa lomakkeessa ”udeltiin” joidenkin mielestä liian henkilökohtaisia asioita. Muun muassa alkoholin käyttöä koskevat ja useat uskontoon liittyvät kysymykset ärsyttivät tutkittavia. Vaikka seksuaalimoraaliin liittyvät kysymykset ovat käytettyjä mittareita suvaitsevaisuuden kartoittamisessa, ei niitä nyt käytetty, koska haluttiin välttää tutkittavien ärsyttämistä, ja suvaitsevaisuutta kartoitettiin muilla kysymyksillä.⁴⁵⁹ Koska kyselylomakkeesta saadun palautteen perusteella tutkittavat eivät kokeneet seksuaalimoraalia araksi alueeksi, käsiteltiin sitä haastatteluisissa. Haastateltavilta tiedusteltiin homoseksuaalisuuden ja vaihtoehtoisten perhemallien hyväksyntää. Ylipäänsä se, että edellisten kaltaisia kysymyksiä on

⁴⁵⁷ Allardt 1976, 29.

⁴⁵⁸ Jyrinki 1977, 124–125.

⁴⁵⁹ Erityisesti tasa-arvoon liittyvillä kysymyksillä. Näissä rotu-käsitteen käyttäminen lomakkeessa ärsytti osaa vastanneista. Tämä näkyi esimerkiksi sanan alleviivaamisena lomakkeessa ja kysymysten viereen kirjoitetuina kommentteina: ”Ihmisrotujen mukaan luokittelu mielestäni on ongelmallista, koska mielestäni ihon värillä ei ole sinällään mitään merkitystä. Tunnen kuitenkin vastenmielisyyttä mm. (ääri-)islamilaisia kohtaan.” (n, 160.)

mahdollista esittää haastatteluissa, ilmentänee aihepiiriin liittyvien asenteiden vapaamielistymistä. On vaikea kuvitella, että viisikymmentä vuotta sitten tutkija olisi voinut esittää samantyyppisiä kysymyksiä saamatta aikaan paheksuntaa. Kuten englantilainen psykiatri R.D. Laing⁴⁶⁰ toteaa, on olemassa kirjoittamattomia sääntöjä siitä, mitä voidaan pukea sanoiksi ja miksi sanoiksi mikin voidaan pukea. Puoli vuosisataa sitten esimerkiksi puhe homoseksuaalisuudesta ei olisi ollut yhtä neutraalia kuin nyt. Vastaava aihealue olisi varmaankin nykyään sukurutsaus. Sukurutsausta koskevasta laista voitaisiin puhua vapaammin kuin itse sukurutsauksesta. Tosin seksuaalisuuteen liittyvät aiheet sellaisina kuin ne nyt tulivat tutkimushaastatteluissa käsitellyiksi, eivät tainneet kuitenkaan olla haastattelijan suuhun välttämättä maailman luonnollisimpia aiheita. Erityisesti se taisi näkyä kysymyksessä, jossa tiedustelin haastateltavien mielipidettä lapsen hankkimisesta ilman vakituista parisuhdetta. Ainakin haastatteluja purkanut avustaja kiinnitti huomiota takelteluuni tämän kysymyksen kohdalla: ”odotan aina jännittyneenä tätä kysymystä, ja kuinka kysyjä kullakin kerralla muotoilee sen.”

Kyselyajankohtana olivat taloudelliset ongelmat ja työttömyys paljon esillä, ja niihin liittyviä kysymyksiä olisivat jotkut kaivanneet lisää. Joitain teemoja saatetaankin kaivata kartoitettavaksi ja painotettavaksi ajankohtaisuutensa takia. ”Työttömyyttä ei huomioida tarpeeksi. Juuri akavalaisiin työttömyys koskee kipeästi, koska AKATEEMINEN LOPPUTUTKINTO vie vuosia ja sen jälkeen on mahtavat opintolainat. Millä maksat jos ei ole työtä?” (m, 200.) Joidenkin mielestä lomake taas sisälsi liiaksi työhön ja yhteiskunnallisiin aihepiireihin liittyviä kysymyksiä muiden elämänalueiden jäädessä heikompaan asemaan. ”Jotenkin tuntui aika työ- ja yhteiskuntapainotteiselta. Elämä on moninaisempaa.” (n, 250.)

Jos joidenkin mielestä joitain elämänalueita oli unohdettu tai käsitelty liian vähän, niin toisten mielestä joitain alueita käytiin läpi turhankin tarkasti. Lomake saattoi painottua joidenkin tutkittavien osalta myös liikaa aihepiireihin, jotka olivat heidän omassa elämässään marginaalisia. Aihepiiri, joka oli lomakkeessa aika lailla esillä, oli uskonto ja uskonnollisuus. Joitakin nämä uskonnollisuutta mittaavat kysymykset ilahduttivat, kuten muun muassa sitä (n, 515), joka kirjoitti kyselyn loppuun ”Kysely oli hyvin kattava. Erittäin iloinen olin, että tässä kyselyssä oli myös uskonnollisia aiheita”. Osa tutkittavista taas vierasti näitä uskonnollisia kysymyksiä. ”Yleisarviona sanoisin, että lomakkeen kysymykset pohjaavat liiaksi uskonnollisiin asioihin, ja heijastavat muutenkin liiaksi konservatiivisia arvoasetelmia.” (m, 314.)

Lomaketta moitittiin myös sen laajuudesta. Koska lomake oli kovin pitkä, saattoi se rajoittaa joidenkin innokkuutta vastata siihen. Lomakkeen pituudesta huolimatta niiden täyttämiseen oli paneuduttu huolellisesti. Joku oli tempautunut lomakkeen täyttämiseen täysin rinnoin. ”Joo koko päivä on mennyttä!!! Kello 17.00

---

⁴⁶⁰ Laing 1973, 113–114.

ja päiväkahvitkin unohtui.” (n, 510.) Ilmeisesti lomake koettiin sisällöltään niin tärkeäksi ja mielenkiintoiseksi, että sitä jaksoi täyttää, vaikka se veikin runsaasti aikaa.

”Kerrankin asiallinen kysely, mihin tavallinen ihminen voi vastata maalaisjärjellä.” (n, 428.)

”Kysely oli hyvin laaja ja mielenkiintoinen!” (n, 386.)

”Jänniä kivoja kysymyksiä; oli kiva vastata.” (n, 410.)

Osa tutkittavista koki lomakkeen täyttämisen myös itselleen hyödylliseksi arvojen kartoitukseksi:

”- hyvä lomake; pani miettimään ja pysähdytti miettimään omaa tilannetta hetkeksi, ‘missä minä olen menossa’.” (n, 293.)

”Saisi olla useammin. Laittaa miettimään.” (n, 609.)

”Pidän näistä, koska yksi henkilö voi tuntea vaikuttavansa edes vähän, samalla täytyy miettiä asioita, mitä ei aina tule ajatelleeksi.” (n, 427.)

Edelliset vastaukset osoittavat, että ihmisillä elämä taittunee päivästä päivään ilman, että omia arvoja kovin tietoisesti pohditaan. Arvot näyttävät tulevan pohdinnan kohteeksi silloin, kun jokin tekijä sysää niitä erityisesti miettimään. Nyt tämä tekijä oli arvoja käsittelevä kyselylomake. Lomakkeen aihepiirin vuoksi vastaaminen itsessään saattoi tuntua palkitsevalta kokemukselta. Joillain myös eli toive mahdollisuudesta vaikuttaa lomakkeen välityksellä, ja osaltaan lomakkeet myös kertoivat karutonta kertomaa 1990-luvun suomalaisten elämästä. ”... Jos on kerran ammattiauttajia miksi ne eivät auta. Kun olen kertonut heille omaa elämäkertaa tuntuu kuin seinille puhuisi!! Liian monta kertaa olen joutunut köyttä kaulaan sovittamaan!” (m, 425.)

4.3.4 Analyysimenetelmät

Aineiston⁴⁶¹ käsittelyssä käytettiin spss-ohjelmaa VAX/VMS-käyttöjärjestelmässä ja Windows-ympäristössä. Lisäksi käytettiin survo-ohjelmaa. Arvoja ja niiden muuttumista tarkasteltiin hyödyntäen erilaisia lähestymistapoja. Ensinnäkin tutkittiin, mitä uudenaikaisuudesta voidaan sanoa, kun sitä analysoidaan toisaalta erilaisina (laajoina ja eriytyneinä) arvo-orientaatioina ja toisaalta eri tavoin mitattujen yksittäisten arvojen ja asenteiden kannatuksella. Toiseksi hyödynnettiin vertailuasetelmaa oletettuihin edelläkävijöihin (uusi keskiluokka) ja perinteisemmäksi oletettuun väestönsaan (uusi työväenluokka). Lisäksi tutkimuksessa oli ajallinen vertailuasetelma, jolloin selvitettiin arvojen muutosalttiutta

⁴⁶¹ Raaka-aineiston ovat tallentaneet Helsingin yliopiston ATK-keskuksen tallentajat. Avoimet vastaukset olen kirjoittanut itse ylös. Aineiston muuttujat on lueteltu liitteessä 10.

aikavälillä, johon liittyy muutoksia yhteiskunnan taloudellisessa tilassa (vuodesta 1991 vuoteen 1995). Oma lähestymistapansa aiheeseen oli myös se, että tutkimuksessa verrattiin uudenaikaisuuden luonteen valottumista erilaisilla (sekä määrällisellä että laadullisella) aineistoilla.

Kun uudenaikaisuutta tutkittiin arvo-orientaatioilla, tutkittiin ensinnäkin (ensimmäinen tutkimuskysymys) sitä, löytyykö aineistosta jako traditionaaliin ja moderneihin arvoihin, mikä vastaisi yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden pohjalta syntynyttä kuvaa perinteisen ja uudenaikaisen arvo-orientaation erillisyydestä. Tässä yhteydessä perinteisyyttä ja uudenaikaisuutta tutkittiin kaikenkattavaan esittämiseen pyrkivinä laajoina orientaatioina. Analyysimenetelmänä käytettiin faktorianalyysia.

Aluksi ideaalittyyppinen traditionaalisuus ja modernisuus operationalisoitiin. Yhteiskuntatieteellisestä kirjallisuudesta syntyneen arvomuutoskuvan perusteella kyselylomakkeen kaikki asenneväittämät⁴⁶² sekä sellaiset väittämät, joissa arvoja mitattiin hyväksymisasteella abstrakteina ilmaisuina,⁴⁶³ luokiteltiin joko traditionaalisiksi, moderneiksi tai arvojen uudenaikaisuuteen kantaaottamattomiksi. Kaikki asenneväittämät, jotka vastasivat kuviossa 3 esitettyjä traditionaalisuuden luonnehdintoja, luokiteltiin traditionaalisiksi, ja vastaavasti kaikki väittämät, jotka vastasivat luonnehdintoja modernisuudesta, luokiteltiin moderneiksi. Tiivistetysti kahtiajako on jako perinteiseen eli materialismiin ja yhteisökeskeisiin arvoihin orientoitumiseen ja uudenaikaiseen eli postmaterialismiin ja yksilökeskeisiin arvoihin orientoitumiseen. Asenneväittämiä oli yhteensä seitsemänkymmentäkahdeksan (78). Väittämien jakautuminen traditionaalisuutta ja modernisuutta ilmaiseviin esitetään myöhemmin taulukossa 13.

Faktorianalyysi oli ensimmäisen tutkimuskysymyksen mukaisen jaon olemassaolon testaamiseen sovelias menetelmä, koska se on monimuuttujamenetelmä, jolla etsitään muuttujien takana olevaa vähäulotteista piilorakennetta.⁴⁶⁴ Sen avulla voidaan löytää muuttujien välisten riippuvuuksien taustalla oleva yhteinen "piilevä" tekijä. Piilevä tekijä on abstraktio, joka ei ilmene suoraan empiirissä.⁴⁶⁵ Tässä tutkimuksessa piilevä tekijä, jonka oletetaan vaikuttavan ihmisten kantoihin asenneväittämiin, on yksilön uudenaikaisuuden aste. Jos ihminen olisi kaikenkattavasti perinteinen tai moderni, niin käytännössä tämän pitäisi näkyä siten, että vastaajat taipuisivat vastaamaan kyselylomakkeen kysymyksiin johdonmukaisesti traditionaalisuudeksi tai modernisuudeksi luonnehdittavalla tavalla useiden eri teemojen kohdalla. Näin tarkastellen todellisuutta yksinker-

⁴⁶² Kyselylomakkeen kysymykset 51–76, 82, 83, 89–127 eli muuttujat V127–V152, V178, V179, V185–V223.

⁴⁶³ Kyselylomakkeen kysymys nro 49 eli muuttujat V112–V122.

⁴⁶⁴ Faktorianalyysista ks. Comrey & Lee 1992, Child 1990; Vahervuo & Ahmavaara 1958; ks. myös Mustonen 1995, 75–112; Nummenmaa, Konttinen, Kuusinen ja Leskinen 1997, 241–262; Ranta ym. 1994, 474–479.

⁴⁶⁵ Comrey & Lee 1992, 5–7.

taistetaan melko paljon. Se ilmeinen tosiasia, että käytännössä ihmiset eivät ole kaikenkattavasti traditionaalisia tai moderneja, ikään kuin häivytetään näkyvistä. Käytännössä ihmiset voivat olla erilaisia uudenaikaisuudeltaan: he voivat sijoittua jatkumolla johonkin kohtaan erittäin uudenaikaisesta erittäin perinteiseen. Tarkastelulla on kuitenkin perusteensa: Näin voidaan testata, onko arvomuutoskirjallisuudesta nouseva dikotomia traditionaalisuuteen ja modernisuuteen olemassa myös käytännössä. Sillä voidaan myös selvittää eroja uudenaikaisten arvojen omaksumisessa silloin, kun uudenaikaisuutta tarkastellaan laajimmassa mahdollisessa mielessä monien homologisten arvojen ja arvo-orientaatioiden kasaumana.

Jos muuttujia, joiden välisiä yhteyksiä halutaan tarkastella, on vain muutamia, ei faktorianalyysia tarvita muuttujien välisten riippuvuuksien tutkimiseen. Analysoitavan muuttujajoukon kasvaessa riippuvuuksien hahmottaminen vaikeutuu. Edes se, että tutkijalla on etukäteen ajatus siitä, millaisia riippuvuuksia muuttujajoukossa tulisi teoreettisesti esiintyä, ei auta monien korrelaatioiden lukemisessa. Jo tutkijan muistikyky asettaa rajat yhteyksien tarkastelulle. Jos tässä tutkimuksessa muuttujien välisiä riippuvuuksia olisi ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta tutkittu pelkkiä yksittäisten väittämien välisiä korrelaatioita tarkastellen, olisi luettavaksi tullut 78 muuttujaa käyttäen yli 3 000 korrelaatiota.⁴⁶⁶ Muuttujajoukkoa saatiin tiivistettyä jonkin verran, kun muuttujien välisiä yhteyksiä tutkittiin yksittäisten asenteiden sijaan asennekimpuilla (summamuuttujilla). Niiden realiaabelius laskettiin Cronbachin alfan (α) avulla. Koska tutkimuksessa kuitenkin oltiin kiinnostuneita kaikkien yksittäisten väittämien suhteesta uudenaikaisuuteen, ei tyydytty pelkästään asennekimppujen välisten korrelaatioiden tarkasteluun.

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen osalta oli olemassa etukäteen ajatus siitä, mikä yhdistää ja erottaa muuttujia ja millainen rakenne muuttujien välillä pitäisi olla. Kyseessä ei kuitenkaan ollut puhdas teoriaan pohjaavan rakenteen koettelu empiriassa, koska analyysin muuttujia ei ollut valikoitu huolellisesti. Analyysiin tuotiin mukaan myös muuttujia, joiden suhdetta uudenaikaisuuteen pidettiin epäselvänä tai heikkona mutta joiden yhteys muihin muuttujiin ja piile-

---

⁴⁶⁶ Tässä tutkimuksessa muuttujien välistä lineaarista yhteyttä on mitattu Pearsonin korrelaatiokertoimella. Korrelaatiokerroin kertoo, onko muuttujien välillä riippuvuutta, kuinka voimakasta se on ja onko se positiivista vai negatiivista. Korrelaatiokerroin on aina $-1:n$ ja $+1:n$ välillä. Jos korrelaatiokerroin on lähellä nollaa, muuttujien välillä ei juurikaan ole lineaarista yhteyttä (muunlaista, ei-lineaarista, yhteyttä voi kyllä olla). Tällöin muuttujien väliset arvot vaihtelevat täysin toisistaan riippumatta. Lähellä ykköstä olevat arvot kertovat voimakkaasta riippuvuudesta. Jos korrelaatiokertoimen arvo on positiivinen, muuttujien arvot muuttuvat samaan suuntaan. Tällöin toisen muuttujan arvojen kasvaessa kasvavat yleisesti toisenkin muuttujan arvot. Korrelaatiokertoimen ollessa negatiivinen toisen muuttujan arvojen kasvaessa toisen muuttujan arvot pienenevät keskimäärin. Korrelaatiokertoimen ollessa lähellä lukua 0,5 tai $-0,5$ on muuttujien välinen lineaarinen yhteys vielä melko heikko. Käytännön kannalta heikkokin muuttujien välinen yhteys saattaa olla tärkeä. Yhteiskuntaa kartoittavissa tutkimuksissa korrelaatiot jäävät usein melko pieniksi, mutta silti ne ovat tärkeitä. (Ks. Holopainen & Pulkkinen 1994, 156–164.)

vään uudenaikaisuuden tekijään haluttiin koetella empiriassa. Faktorianalyysi tehtiin yhden faktorin ratkaisuna,⁴⁶⁷ koska koeteltiin nimenomaan yhden piilevän tekijän, uudenaikaisuuden, olemassaoloa. Yhden faktorin avulla voidaan kuvata, mitä kaikkea modernisuuteen (ja traditionaalisuuteen) voidaan sisällyttää, kun se ymmärretään hyvin laajaksi arvo-orientaatioksi. Tämä faktori on ymmärrettävissä eräänlaiseksi uudenaikaisuuden yleisulottuvuudeksi, ja sitä on luonnehdittu modernisuuden yleismittariksi. Faktorin toinen ääripää, joka ilmentää traditionaalisten arvojen kannatusta, on nimetty traditionaaliseksi arvo-orientaatioksi, ja toinen ääripää, joka kuvaa modernien arvojen kannatusta, on nimetty ei-traditionaaliseksi arvo-orientaatioksi. Aina kun puhun tutkimuksessani ei-traditionaalisuudesta, tarkoitan sillä siis modernisuuden yleismittarilla mitatuille traditionaalisille arvoille vastakkaista arvo-orientaatiota. Se, että nimitän näin mitattua modernisuutta ei-traditionaalisuudeksi, on käytännöllinen ratkaisu. Näin voin tehdä eron dikotomian avulla mitatun ja muulla tavoin mitatun modernisuuden välille. Koska kaikenkattavuuteen pyrkivä dikotomia on siis vain yksi tapa mitata modernisuutta ja ei-traditionaalinen arvo-orientaatio on vain yksi modernisuuden muoto, ilmenee se myös kielen välityksellä. Modernisuuden navalla latautuvista arvoista puhutaan silloin ei-traditionaalisena arvo-orientaationa.

Mitä ilmeisimmin uudenaikaisuutta voidaan kuvata yleisulottuvuuden lisäksi erityisulottuvuuksina samaan tapaan kuin älykkyyden voidaan kuvata koostuvan yleisulottuvuuden ohella erillisistä ulottuvuuksista, kuten kielellisestä lahjakkuudesta tai matemaattis-loogisesta lahjakkuudesta yms. Ainakin läpikäydyssä arvomuutoskirjallisuudessa uudenaikaisuutta käsiteltiin erityyppisinä ulottuvuuksina: luonnetyyppittelyissä uudenaikaisuutta kuvattiin erilaisena ulottuvuutena kuin se esitettiin niissä teksteissä, joissa korostettiin muutoksia yhteiskunnallisissa kannoissa ja elämäntavoissa. Kun uudenaikaisuutta lähdettiin tarkastelemaan erityisulottuvuuksina, ei ollut etukäteen hypoteesia siitä, millaisia ulottuvuuksia aineistossa esiintyisi, vaikka arvomuutoskirjallisuuden luenta oli antanut vihjeitä siitä, millaisia ulottuvuuksia aineistosta saattaisi löytyä. Erityisulottuvuuksien olemassaoloa lähdettiin todentamaan kysymällä (neljäs tutkimuskysymys), miten arvot ryhmittyvät kimpuksi silloin, kun niitä ei tarkastella kaikenkattavuuteen pyrkivällä dikotomialla eli traditionaalisen ja modernin kaksinapaisella luokituksella. Erityisulottuvuuksien analyysin perustana oli yhden faktorin ratkaisu. Tulokset osoittivat, ettei kaikkia muuttujia, jotka sisältyivät yhden faktorin ratkaisuun, ollut aiheellista pitää analyysissa. Lopullisessa ratkaisussa eivät siten olleet mukana kaikki samat osiot kuin modernisuuden yleismittarissa. Lisäksi

---

⁴⁶⁷ Korrelaatiomatriisin soveltuvuutta analyysiin osoitti Kaiser–Meyer–Olkinin testillä saatu arvo 0,84 sekä Bartlettin testillä (Bartlett’s Test of Sphericity) saatu Khiin neliön arvo 16169.77 ($p < .000$).

analyysiin oli lisätty muutama uusi osio. Osioita analyysissä oli yhteensä 44.⁴⁶⁸ Useamman faktorin ratkaisussa traditionaalisuus ja modernisuus ovat ilmaistavissa yleisulottuvuudesta eriytyneinä suppeampina arvo-orientaatioina, ns. traditionaalisuuden ja modernisuuden alatyyppeinä. Aineistosta löytyi kolme arvojärjestelmäulottuvuutta (faktoria). Nämä ovat ilmaistavissa kuutena arvo-orientaationa: 1) ulkoisesti ohjautumisen ja sisäisesti ohjautumisen arvo-orientaatiot, 2) punaviihreyden ja uuskonservatiivisuuden arvo-orientaatiot, 3) perinteisen uskonnollisuuden ja sekulaarisuuden arvo-orientaatiot. Osaa eri faktoreilla korkeimpia faktoripistemääräarvoja saaneita tutkittavia haastateltiin.

Eritasoisten – yleisen ja erityisten – arvo-orientaatioiden selvittämisen lisäksi uudenaikaisuutta pyrittiin jäsentämään vertaamalla moderneina ja perinteisempinä pidettyjen väestönosien arvoja. Edelläkävijäryhmien (uusi keskiluokka) oletettiin omaksuneen moderneiksi luokiteltuja arvoja muita ryhmiä (uusi työväenluokka) johdonmukaisemmin. Tätä tutkittiin kysymällä, kuinka laajasti uusi keskiluokka (ja uusi työväenluokka) on omaksunut uudenaikaisen ei-traditionaalisen arvo-orientaation (toinen tutkimuskysymys). Juuri tutkittavien luokka-asema on se, mikä on erityisen mielenkiinnon kohteena, kun ylipäänsä tarkastellaan eroja arvojen, asenteiden ja arvo-orientaatioiden kannatuksessa. Arvomutosta käsittelevistä teksteistä on kuitenkin käynyt ilmi, että monilla muillakin seikoilla on oletettu olevan yhteys arvojen uudenaikaisuuteen. Jallinoja on raportoinut tutkimustuloksia, joiden mukaan voimakas sitoutuminen sellaiseen aatteeseen tai elämäntavomukseen, jolla on kantaa ottava suhde modernisuuteen, vaikuttaa ratkaisevasti siihen, miten johdonmukaisesti ihmiset ovat traditionaalisia tai moderneja. Tällaisia vaikuttavia aatteita ovat poliittinen sitoutuneisuus ja uskonnollisuus. Äärioikeistolaisten ja hyvin uskonnollisten ihmisten joukosta on löytynyt eniten johdonmukaisesti traditionaalisia. Äärivasemmistoa kannattavien ja ei-uskonnollisten ihmisten tai ateistien keskuudesta on löytynyt eniten johdonmukaisesti moderneja. Tutkimusten mukaan muista taustatekijöistä merkityksellisimpiä ovat ikä, koulutus ja asuinympäristö.⁴⁶⁹ Tässä tutkimuksessa eri arvo-orientaatioiden kannatusta tarkastellaan luokka-aseman (ammattiliitto) lisäksi suhteessa seuraaviin yleisiin taustatekijöihin (taustamuuttujiin): sukupuoli, ikä, koulutus, ammattiasema, isän ammatti, asuinpaikkakunta, tulotaso, uskonnollisuus ja puoluekanta. Näitä taustatekijöitä on esitelty tarkemmin liitteessä 1.

Tutkimuksessa on käytetty varianssianalyysia⁴⁷⁰ tutkittaessa yleisten taustatekijöiden yhteyttä asennoitumisen vaihteluun. Yhteyttä on kuvattu MC (Multiple

⁴⁶⁸ Kolmen faktorin ratkaisussa Kaiser–Meyer–Olkinin testillä saatiin arvo 0,88. Bartlettin testillä (Bartlett’s Test of Sphericity) saatu Khiin neliön arvo oli 10048,48 ($p < .000$).

⁴⁶⁹ Jallinoja 1991, 173–174.

⁴⁷⁰ Varianssianalyysistä ja sen tulosten tulkinnasta ks. esim. Tähtinen 1993, 69–87; Alkula ym. 1994, 257–263.

Classification) –analyysin⁴⁷¹ avulla. MC-analyysin valintaa puoltaa käytettyjen taustamuuttujien määrä ja luonne. MC-analyysi sopii menetelmäksi, kun ollaan kiinnostuneita monien taustamuuttujien samanaikaisesta analysoinnista ja kun riippuva (selitettävä) muuttuja on jatkuva ja riippumattomat (selittävät) muuttujat ovat luokitettuja. MC-analyysissä tarkastellaan keskiarvoja ja niiden eroja. MC-analyysi ilmoittaa, paljonko ryhmäkeskiarvot poikkeavat kokonaiskeskiarvosta ensinnäkin silloin, kun muiden riippumattomien muuttujien vaikutusta ei ole otettu huomioon (korjaamattomat poikkeamat), ja toiseksi silloin, kun muiden riippumattomien muuttujien vaikutus on eliminoitu (korjatut poikkeamat). Tässä tutkimuksessa on haluttu tutkia samanaikaisesti monien taustatekijöiden (taustamuuttujien) yhteyttä arvo-orientaatioiden kannatukseen. On haluttu selvittää eri ryhmien yhteydet riippuvaan muuttujaan ja saada esille näennäiset riippuvuudet. Jos esimerkiksi löydämme riippuvuuden asuinpaikkakunnan ja jonkin arvo-orientaation kannatuksen väliltä, voi olla, että tämä yhteys katoaa, kun eliminoimme muiden taustamuuttujien vaikutuksen. Asuinpaikkakunnan alkuperäinen yhteys on saattanut silloin johtua esimerkiksi siitä, että kaupungeissa asuu enemmän uuskeskiluokkaisia ihmisiä kuin maaseudulla. Jotta nähtäisiin, millä tekijöillä on itsenäinen, muista taustatekijöistä riippumaton yhteys asenteisiin, tarkastellaan tulosten analyysissä korjattuja poikkeamia keskiarvosta.

Tutkimuksessa ollaan erityisesti kiinnostuneita siitä, onko luokka-asema yhteydessä asennoitumisen vaihteluun, kun muiden taustatekijöiden vaikutus on eliminoitu. Jos näin on, voidaan sanoa, että uudessa keskiluokassa on kyse sellaisesta kategoriasta, joka ei ole tyhjentävästi esitelty sellaisin tilastollisin erottelukriteerein kuin ammattiasema, tulotaso, koulutus, asuinpaikka, ikä, sukupuoli ja sosiaalinen tausta. Sitä ei ole voitu silloin kuvata myöskään tyhjentävästi ideologian – poliittisen tai uskonnollisen – ilmauksena.

Uusi keskiluokka on yleisiltä taustatekijöiltään melko yhteneväinen ryhmä, eikä tutkimuksessa olla erityisesti kiinnostuneita siitä, millaisia eroja uuden keskiluokan sisällä on uudenaikaisessa asennoitumisessa esimerkiksi niiden välillä, jotka asuvat kaupungissa tai maaseudulla. Taustatekijöiden mukaisista eroista ollaan kiinnostuneita lähinnä vain sukupuolen ja ammattialan osalta. Sukupuolen yhteyttä uudenaikaisuuteen tutkitaan kautta linjan. Ammattialan yhteydestä uudenaikaisuuteen ollaan kiinnostuneita yhdessä kohdin, ei-traditionaalisen arvo-orientaation kannatuksen yhteydessä. Ammattialojen mukaisia eroja tutkittaessa etsitään vastausta kolmanteen tutkimuskysymykseen eli siihen, vaihtelee arvojen uudenaikaisuus uuden keskiluokan eri ammatillisten osaryhmien välillä. Ammattialan yhteyttä uudenaikaisuuteen tarkastellaan modernisuuden yleismitarin avulla MC-analyysia käyttäen. Koska tutkimuksessa käytetään paljon MC-

---

⁴⁷¹ Andrews, Morgan, Sonquist, Klem 1973. Ks. myös http://www.unesco.org/webworld/idams/advguide/Chapt5_3.htm; Toivonen 1999, 250–268. MC-analyysia on käyttänyt muun muassa Allardt (1976, 238–242) hyvinvointiarvojen tutkimuksessa.

analyysia ja analyysilla saatuja tuloksia raportoidaan usein taulukkoina, selitetään seuraavassa lyhyesti tulosten tulkintaa.

MC-analyysin tuloksia⁴⁷² esittämissä taulukoissa (esim. taulukko 16) taulukon ensimmäisellä sarakkeella ovat yleiset taustatekijät (sukupuoli, ikä, koulutus, ammattiasema, isän ammatti, asuinpaikkakunta, tulotaso, uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen, puoluekannatus ja uusi keskiluokkaisuus/uusi työväenluokkaisuus eli ammattiliitto).

Toisella sarakkeella näkyvät eri ryhmien havaintomäärät, ja kolmannella sarakkeella ovat ryhmäkeskiarvojen poikkeamat kokonaiskeskiarvosta. Viidennellä sarakkeella esitetään, millainen on ryhmäkeskiarvojen poikkeama kokonaiskeskiarvosta silloin kun muiden muuttujien vaikutukset on otettu huomioon.

Neljännellä sarakkeella oleva Eta on verrannollinen korrelaatiokertoimelle kuvaten kunkin muuttujan yhteyttä tutkittavaan asennepattertiin. Etan neliö kuvaa sitä, kuinka paljon muuttuja yksinään pystyy selittämään asennoitumisen vaihtelusta.

Katsomalla korjattuja poikkeamia kokonaiskeskiarvosta (Beta), jotka ovat kuudennella sarakkeella, voidaan tarkastella eri muuttujien suhteellista itsenäistä selityskykyä, kun muiden taustatekijöiden vaikutus on vakioitu. Beta on verrannollinen standardoidulle regressiokertoimelle, ja sen avulla voidaan verrata muuttujien suhteellista tärkeysjärjestystä selitettäessä asennoitumisen vaihtelua.

Toiseksi viimeisellä rivillä oleva yhteiskorrelaatiokertoimen neliö osoittaa koko mallin selitysasteen.

Aineiston analyysissa ja sen esittelyssä edetään eräänlaisella suppilotekniikalla: Aluksi uudenaikaisuutta tutkitaan hyvin yleisellä tasolla laajojen arvo-orientaatioiden avulla, minkä jälkeen edetään näiden alatyyppejen tutkimiseen. Lopuksi kuvaa uudenaikaisuudesta syvennetään tutkimalla yksittäisiä arvoja ja sellaisiaakin arvoja, jotka eivät ole luokiteltavissa traditionaalisiksi tai moderneiksi (5. tutkimuskysymys). Arvoja tutkittiin yksittäin preferenssivalintoina, hyväksymisasteella, omin sanoin ilmaistuina ja vastauksina elämän tärkeisiin ja keskeisiin asioihin. Täten tarkastellen tuli esille myös se, mitä arvojen traditionaalisuuden ja modernisuuden voidaan sanoa olevan silloin, kun ei pitäydytä ennalta siihen, että arvot jaoteltaisiin traditionaalsiin ja moderneihin. Samalla voitiin testata, onko dikotomianäkökulma ylipäänsä käypä uudenaikaisuuden kuvaamiseen. Yksittäisten arvojen osalta ei tutkittu kaikkien yleisten taustatekijöiden yhteyttä arvon kannatukseen. Näin meneteltiin siksi, että MC-analyysilla saatua tietoa siitä, mitkä taustatekijät ovat yhteydessä arvojen uudenaikaisuuteen, käytettiin nyt hyväksi. Yksittäisiä arvoja tutkittaessa oli jo tiedossa, mitkä ovat enemmän ja mitkä vähemmän moderneja osaryhmiä. Taustatekijöistä tarkasteltiin vain luokka-aseman (ammattiliiton) ja sukupuolen yhteyttä yksittäisten arvojen kannan-

---

⁴⁷² Tulosten tulkinnasta ks. Andrews ym. 1973; Alkula ym. 1994, 257–263; Allardt 1976, 238–242; Toivonen 1999, 250–268.

tukseen. Tämä tehtiin ristiintaulukointien ja keskiarvojen avulla. Merkitsevyystestaukset on tehty ristiintaulukoinnissa χ^2 -testillä (eli khiin neliö -testillä), ja keskiarvojen eroa on tutkittu F-testillä.⁴⁷³

Yksittäisten arvojen ja asenteiden osalta tutkittiin myös traditionaalisten ja modernien arvojen kannatuksen yhteyttä yhteiskunnan taloudelliseen tilaan (6. tutkimuskysymys). Kun väitteiden osuvuutta pitkän aikavälin arvomuutoksesta yritettiin selvittää vertailemalla oletettuja edelläkävijöitä ja perinteisempänä pidettyä väestönosaa, nyt tutkittiin arvojen muuttumista lyhyellä aikavälillä kahtena eri ajankohtana empiirisellä aineistolla. Kuudetta tutkimuskysymystä selvitettiin uuden keskiluokan jäsenten keskuudessa ja erityisesti arvopreferenssi-tehtävällä. Kyseinen mittari oli sekä vuoden 1991 että 1995 lomakkeessa.

Uudenaikaisuuden luonteeseen syvennyttiin myös hyödyntäen erilaisia aineistoja. Haastatteluaineistoa on hyödynnetty etenkin faktoreiden sisällön ymmärtämisessä, mutta se on ollut tukemassa muidenkin tutkimuskysymysten analyysia. Erilaisten aineistojen olemassaolo on myös johdattanut pohtimaan sitä, miten uudenaikaisuuden kriteerit ovat tulkittavissa erilaisilla aineistolla eli sitä, mitä uudenaikaisuus on tilastollisissa kyselytutkimuksissa ja mitä sen voi sanoa olevan silloin, kun sitä tutkitaan laadullisella haastatteluaineistolla.

Tutkimuksen rakenne, tutkimuskysymykset ja niitä vastaavat analyysimenetelmät on esitetty taulukossa 11.

---

⁴⁷³ Merkitsevyystestausten yhteydessä käytetyt merkinnät tarkoittavat (ellei toisin ole mainittu) seuraavaa: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$ ja ns. ettei tulos ole näillä tasoilla tilastollisesti merkitsevä.

TAULUKKO 11. Tutkimuksen rakenne, tutkimuskysymykset ja analyysimenetelmät

Yleisulottuvuus	Uudenaikaisuutta mitataan monien muuttujien avulla laajana arvo-orientaationa.
Luku 5	
Luku 5.1	Tutkimuskysymys 1. Onko empiirisestä aineistosta löydettävissä jako traditionaaliin ja moderneihin arvoihin, mikä vastaisi yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden pohjalta syntyvää kuvaa perinteisen ja uudenaikaisen arvo-orientaation erillisyydestä? Faktorimallin avulla luodaan ns. modernisuuden yleismittari (faktori traditionaalisuus–ei-traditionaalisuus). Aineistona on vuoden 1995 postikyselyaineisto ja tutkittavina ovat sekä AEK:n että KTV:n jäsenet.
Luku 5.2	Tutkimuskysymys 2. Kuinka johdonmukaisesti eli laajasti uusi keskiluokka (ja uusi työväenluokka) on omaksunut uudenaikaisen arvo-orientaation? Yleisten taustatekijöiden yhteyttä traditionaalisuus ja ei-traditionaalisuus -ulottuvuuden kannatukseen tarkastellaan MC-analyysin avulla sekä laskeamalla eri osaryhmille faktoripistemäärien keskiarvot. Aineistona on vuoden 1995 postikyselyaineisto, ja tutkittavina ovat sekä AEK:n että KTV:n jäsenet.
Luku 5.3	Tutkimuskysymys 3. Vaihtelee arvojen uudenaikaisuuden aste uuden keskiluokan eri ammatillisten osaryhmien välillä? Yleisten taustatekijöiden ja ammattialan yhteyttä traditionaalisuus ja ei-traditionaalisuus -ulottuvuuden kannatukseen tarkastellaan MC-analyysin avulla. Aineistona on vuoden 1995 postikyselyaineisto, ja tutkittavina ovat AEK:n jäsenet.
Alatyypit	Uudenaikaisuutta mitataan monien muuttujien avulla eriytyneinä arvo-orientaationa.
Luku 6	Tutkimuskysymys 4. Miten arvot ryhmittyvät kimpuksi silloin, kun niitä ei tarkastella kaikenkattavuuteen pyrkivällä dikotomialla eli traditionaalisen ja modernin kaksinapaisella luokituksella? Faktorimallin avulla luodaan erityisulottuvuuksia mittaavat mittarit. Faktorit ovat 1. sisäisesti ohjautuminen–ulkoisesti ohjautuminen, 2. punavihreys–uuskonservatiivisuus, 3. perinteinen uskonnollisuus–sekulaarisuus. Yleisten taustatekijöiden yhteyttä orientaatioiden kannatukseen tarkastellaan MC-analyysin avulla. Aineistona on vuoden 1995 postikyselyaineisto, ja tutkittavina ovat sekä AEK:n että KTV:n jäsenet. Faktoreiden sisältöä tarkennetaan eri orientaatioilla (faktoreilla) suurimpia pistemääriä saaneiden tutkittavien (sekä AEK:n että KTV:n jäsenten) teemahaastatteluilta.
Luku 6.1	
Luku 6.2	
Luku 6.3	
Luku 7	Haastatteluvien arvojen muodostumisen logiikkaan on perehdytty tarkemmin.
Yksittäiset arvot	Uudenaikaisuutta mitataan yksittäisten arvoilmaisujen avulla (5. tutkimuskysymys) mittareilla, jotka mittaavat
Luku 8	
Luku 8.1	1) arvojen preferenssijärjestystä (tutkitaan myös kysymystä 6 eli arvojen yhteyttä taloudelliseen tilaan AEK:n jäsenten keskuudessa vuosina 1991 ja 1995 postikyselyaineistolla),
Luku 8.2	2) arvojen hyväksymisastetta,
Luku 8.3	3) arvojen kannatusta omin sanoin ilmaistuna,
Luku 8.4	4) elämän tärkeitä asioita, 5) elämän keskeisintä asiaa. Taustatekijöiden (ammattiliitto ja sukupuoli) yhteyden tarkastelu suoritetaan ristiintaulukoimalla ja keskiarvoja vertailemalla. Aineistona on vuoden 1995 postikyselyaineisto, ja tutkittavina ovat sekä AEK:n että KTV:n jäsenet.

4.4 Teemahaastatteluaineisto

4.4.1 Haastateltavat

Tietoa tutkittavien arvoista kerättiin tilastollisen postikyselyaineiston lisäksi teemahaastatteluilla.⁴⁷⁴ Teema-alueiden (ks. liite 12) valinta perustui kyselylomakkeen kysymyksiin ja niiden analyysiin. Haastateltavina oli tilastollisesta aineistosta faktorianalysillä löydettyjen eriytyneiden arvo-orientaatioiden selkeimpiä edustajia (ks. taulukko 12).

TAULUKKO 12. Haastateltavat liitoittain ja ikäluokittain eri arvo-orientaatioilla*

	Ammattiliitto	Ikäluokka	Havaintonumero
Punavihreys			
Outi (m)	AEK	1956–1964	165
Uuskonservatiivisuus			
Tero (t)	KTV	1965–1975	601
Paula	AEK	1951–1955	242
Tuula (t)	AEK	1956–1964	251
Sisäisesti ohjautuminen			
Kati (m)	AEK	1956–1964	161
Sanna (m)	KTV	1956–1964	560
Esa	AEK	1951–1955	278
Mirva (m)	AEK	1956–1964	291
Ulkoisesti ohjautuminen			
Lea (t)	KTV	1951–1955	414
Antti (t)	AEK	1956–1964	189
Sekulaarisuus			
Miia (m)	AEK	1956–1964	14
Pekka (m)	AEK	1951–1955	142
Kaija	AEK	1956–1964	182
Perinteinen uskonnollisuus			
Hilkka	KTV	1956–1964	428
Irene	AEK	1956–1964	188
Juha	KTV	1951–1955	423
Laura (m)	AEK	1956–1964	114

* Sulkeissa oleva (t) tarkoittaa, että haastateltava on saanut melko suuren positiivisen (> 1) ja (m) että haastateltava on saanut melko suuren negatiivisen (< -1) faktoripistemäärän modernisuuden yleismittarilla.

⁴⁷⁴ Teemahaastattelumenetelmästä ks. Hirsjärvi & Hurme 1980. Teemahaastattelun yhdistämisestä tilastolliseen analyysiin ks. Helve 1987, 53–59.

Haastateltavat ovat tavallisia suomalaisia, mutta tässä aineistossa he ovat poikkeusyksilöitä. Heidän arvojärjestelmänsä on mitattujen ulottuvuuksien osalta keskimääristä puhtaampi. Näin he ovat poikkeuksellisen paljastavia tapauksia. Haastateltavat edustavat paljaimmillaan tai puhtaimmillaan ulottuvuuksien kuvaamia orientaatioita, koska he edustavat faktoriulottuvuuksien ääripäitä eli heillä on näillä ulottuvuuksilla suuri positiivinen tai negatiivinen faktoripistemäärä. Suurena pistemääränä on pidetty arvoja, jotka ovat vähintään 1,5 tai yhtäsuuria tai pienempiä kuin -1,5. Kaikki suuren pistemäärän saaneet eivät kuitenkaan olleet potentiaalisia haastateltavia, koska yhteydenotot haastatteluja varten perustuivat siihen, että kyselylomakkeeseen vastannut oli jättänyt vapaaehtoisesti yhteystietonsa ja ilmaissut halukkuutensa haastatteluun. Loppujen lopuksi mahdollisten haastateltavien määrä ei ollut kovin suuri, koska yhteystietonsa lomakkeeseen jätti vain 158 henkilöä ja arvo-orientaatioiden puhtaimpien edustajien määräkään ei ollut suuri.

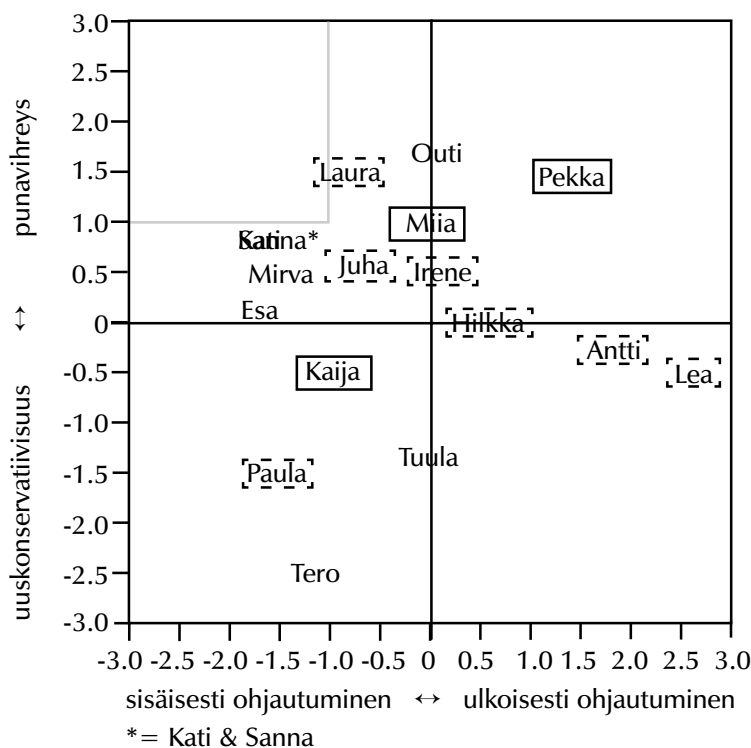
Yksi prosentti (eli 4 henkilöä) kyselyyn vastanneista sai suuren faktoripistemäärän punavihreyden orientaatiolla. Nämä olivat uuden keskiluokan naisia. Punavihreyden orientaatiolla suurimman faktoripistemäärän haastateltavista sai Outi (1,6). Hänen valintansa haastateltavaksi perustui tähän suureen pistemäärään. Hänellä ei ole erityisen suuria pistemääriä millään muulla orientaatiolla. Uuskonservatiivisuuden orientaatiolla suuren pistemäärän sai 7 prosenttia kyselyyn vastanneista (eli 45 henkilöä). Haastateltavista suurimman pistemäärän sai Tero (-2,6). Myös Paulalla (-1,7) ja Tuulalla (-1,6) oli tällä orientaatiolla suuri pistemäärä. Paulalla oli uuskonservatiivisuuden lisäksi suuri pistemäärä sisäisesti ohjautumisen (-1,8) orientaatiolla. Lisäksi hänellä oli suuri pistemäärä (1,8) perinteisellä uskonnollisella arvo-orientaatiolla.

Ulkoisesti ohjautuvia oli kyselyyn vastanneista 6 prosenttia (40 henkilöä). Ulkoisesti ohjautumisen orientaatiolla suurimmat pistemäärät haastateltavista saivat Lea (2,6) ja Antti (1,8). Heillä oli suuret pistemäärät myös perinteisellä uskonnollisella arvo-orientaatiolla (Lea 2,2 ja Antti 1,6). Sisäisesti ohjautumisen orientaatiolla 4 prosenttia kyselyyn vastanneista (eli 30 henkilöä) sai suuren pistemäärän. Kyseisellä orientaatiolla monet haastateltavat saivat melko suuria pistemääriä. Suurimmat pistemäärät (1,9) olivat Katilla, Sannalla ja Esalla.

Perinteisellä uskonnollisella arvo-orientaatiolla suurimman pistemäärän (2,2) saivat Juha, Hilkka ja Lea. Vähintään kakkosen saivat pistemääräksi myös Irene ja Laura. Suuri pistemäärä oli myös Antilla (1,6). Perinteisen uskonnollisen arvo-orientaation edustajia kyselyyn vastanneista oli 8 prosenttia (54 henkilöä). Sekulaarin arvo-orientaation puhtaimpia edustajia vastanneista oli 2 prosenttia (14 henkilöä). Tällä orientaatiolla suurimman faktoripistemäärän haastateltavista sai Miia (-1,8). Suuren pistemäärän saivat myös Kaija (-1,7) ja Pekka (-1,5). Miia, Kaija ja Pekka on valittu haastateltavaksi juuri tällä orientaatiolla saamansa suuren pistemäärän vuoksi.

Haastateltavien pistemääriin perustuva asema eri orientaatioilla näkyy seuraavassa kuviossa (kuvio 6), jossa on rakennettu typologia asettamalla punavihreyden–uuskonservatiivisuuden sekä ulkoisesti–sisäisesti ohjautumisen arvo-orientaatioulottuvuudet ristikkäin. Haastateltavien nimen ensimmäinen kirjain ilmaisee koordinaatin ulkoisesti–sisäisesti ohjautumisen sekä punavihreyden–uuskonservatiivisuuden faktorilla. Haastateltavien saamia faktoripistemääriä uskonnollisuutta ilmaisevalla faktorilla on kuvattu kehyksillä. Ne haastateltavat, joiden nimi on kehystetty katkoviivalla, ovat saaneet suuren positiivisen pistemäärän perinteisellä uskonnollisella arvo-orientaatiolla, ja ne, joiden nimi on kehystetty suoralla viivalla, ovat saaneet kyseisellä orientaatiolla suuren negatiivisen pistemäärän.

Kuvio 6. Haastateltavien asema arvo-orientaatiolla

Vaikka kuviossa 6. osa haastateltavista sijoittuu typologian keskiosaan, ei heitäkään voine pitää keskivertosuomalaisina. He ovat sitä punavihreyden ja uuskonservatiivisuuden sekä ulkoisesti ohjautumisen ja sisäisesti ohjautumisen orientaatioiden suhteen, mutta uskonnollisuutta koskettavaan orientoitumiseen keskivertosuomalaista selkeämmin kantaa ottavia.

Orientaatiot eivät ole psykologisia kypsyyksmittareita, mutta mielenkiintoista on pohtia, löytyisikö haastateltavien joukosta joitain sellaisia yksilöitä, jotka muistuttaisivat ns. kypsinä pidettyjä yksilöitä, joina esimerkiksi Mitchell piti integroituneita. Elämäntyylien joukossa integroituneet edustivat ”moraalista huipputa”, jossa yhdistyi sisältäpäin ohjautumisen ja ulkoapäin ohjautumisen parhaat puolet. Tätä kategoriaa Mitchell vertaa Maslowin itsensä toteuttamiseen, Frommin produktiivisuuteen ja Riesmanin autonomiaan.⁴⁷⁵

Integroituneet ovat sellaisia harvoja ihmisiä, joita useimmat meistä tuntevat ja joita ihailamme ja kunnioitamme siksi, että heistä huokuu epätavallista sisäistä varmuutta, viisautta ja henkisyttä.⁴⁷⁶ Tässä tutkimuksessa mikään orientaatioista ei vastaa suoranaisesti luonnehdintoja integroituneista, mutta jos sellainen haluttaisiin löytää, saattaisi se sijaita edellisessä kuviossa sisäisesti ohjautumisen ja punavihreyden fraktiossa. Integroitunutta vastaisi siis lähinnä yksilö, jossa yhdistyisi runsaasti sekä sisäisesti ohjautumiselle että punavihreydelle ominaisia piirteitä. Sellainen yksilö painottaisi itsen kääntymistä, mutta samalla hänellä olisi myös laaja näköpiiri. Haastateltavista tällä tavoin yhdistynyt arvojärjestelmä oli ominaisinta Lauralle. Tuskin lienee sattumaa, että juuri hänestä haastatteluja purkanut avustaja sai seuraavan vaikutelman haastattelujen purun loppuvaiheessa: ”Tuntuu, että tiedonantajista on löydettävissä jalokivi, mikä loistaa kaikkia muita kirkkaammin, ja se on juuri tämä henkilö (...) Vastaaja on tehnyt minuun sellaisen vaikutuksen, että minut valtaa outo intohimo syventyä hänen ääneensä yhä uudelleen (...) Tällä vastaajalla ei ole mitään tarvetta kaunistella; hän on vapaa arkipäivän kotkotuksista, ja voi asettua sellaisten yläpuolelle. Harvinaista. (...) Todella, tämä näyttää johdonmukaiselta! Tällaiseen tarvitaan tuhattomasti aikaa ja itsekuria.”

4.4.2 Haastattelut

Kyselytutkimusten heikkoutena on pidetty pintapuolisuutta.⁴⁷⁷ Haastattelun avulla taas on uskottu päästävän kyselylomakkeen käyttöön verrattuna kiinni joihinkin aidompiin tai todempiin asenteisiin, uskomuksiin ja tunteisiin. Erityisesti niihin on pyritty pääsemään käsiksi ns. syvähaastattelulla. Siinä tavoitteena on useampien tapaamisten avulla luoda haastattelijan ja haastateltavan välille luottamuksellinen suhde ja saada siten esille aitoja ja tosia ajatuksia.⁴⁷⁸ Syvälle pääsemisen

⁴⁷⁵ Mitchell 1983, 22, 30. Gail Sheehy (1977, 57), joka kirjoitti 1970-luvulla suositun teoksen aikuisiän siirtymistä, on löytänyt Mitchellin viittaamalle ilmiölle muitakin nimityksiä: ”Jung sanoo tätä kehityksen dimensiot *individuaatioksi*, Maslow itsensä *toteuttamiseksi* ja eräät muut puhuvat *integraatiosta* eli eheytymisestä tai *autonomian* saavuttamisesta. Minä sanon sitä ... *autenttisuuden* saavuttamiseksi.”

⁴⁷⁶ Mitchell 1983, 22.

⁴⁷⁷ Grönfors 1982, 12.

⁴⁷⁸ Korteinen 1982, 295–302.

peräänkuuluttamisen taustalla on oletus, että ihmiset esittävät elämänsä tosiasiallista myönteisemmässä valossa eli ikään kuin pitävät yllä ”onnellisuusmuuria”.⁴⁷⁹ Ihmisten uskotaan esiintyvän haastattelutilanteessa roolissa, ja lyhyen haastattelun kestäessä ei näin olisi aikaa eikä välitöntä tilaisuutta ”tuon vuorovaikutuksen puitteissa kuoria kiiltopaperia lahjan ympäriltä ja todeta mitä se sisältää”.⁴⁸⁰ Näiden tulkintojen valossa hyvä haastattelija on kuin lahjan avaaja tai muurin murtaja, joka onnistuu tempaisemaan esille haastateltavien salaisuudet ja kaappeihin kätkeytyt luurangot. Voisin kuitenkin väittää, että tutkimushaastattelun onnistumisesta ei osoita se, kuinka monta kertaa haastattelija vierailee haastateltavien luona tai kuinka syvälle tutkija haastateltavien maailmaan uppoaa, vaan se kuinka hyvin saatu haastatteluaineisto palvelee tutkimuskysymysten valotusta.

Onnistuneessa haastattelussa haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutus sujuu. Oivallisesti haastattelutilanteen vuorovaikutusta ja sen onnistumisen ehtoja on kuvannut Roos:

”Haastattelija ei näin ole mikään passiivinen, merkityksetön välikappale, vaan osa sosiaalista vuorovaikutusprosessia. Näin esimerkiksi jäykkä, hermostunut opiskelija tai arvovaltaiseksi koettu tutkija sohvapöydän toisella puolen surisevan nauhurin kanssa voi tehdä haastattelun melko tyhjänpäiväiseksi kerronnan minimoinnin tilanteeksi. Toisaalta hyvä, myötäelävä haastattelija saa kertojasta irti asioita, joita tämä itsekään ei olisi uskonut kenellekään kertovansa.” (Roos 1987, 33.)

Haastatteluja tein kevättalvella vuonna 1996. Haastateltavat asuivat eri puolilla Suomea. Haastatteluja tehtiin kahviloissa, ravintoloissa, haastateltavien kotona, erään haastateltavan työpaikalla ja hotellien kabineteissa. Haastateltavat tapasin vain kerran. Kaikkien tutkittavien kanssa pyrittiin käymään läpi samat teema-alueet. Tämä tavoite ei aina toteutunut. Haastattelut olivat melko vapaa-muotoisia, ja tutkittavien oma mielenkiinto ohjaili niitä pitkälti. Haastattelujen erilaisuutta ilmentää se, että erään haastateltavan kanssa kaikki teema-alueet käytiin läpi noin tunnissa haastattelun ollessa melko ”tyhjänpäiväistä kerronnan minimointia”,⁴⁸¹ kun taas osa haastatteluista venyi useamman tunnin mittaisiksi, eikä tässä ajassa välttämättä ehditty käydä kaikkia teemoja läpi. Useampia tapaamisia en kuitenkaan pitänyt tarpeellisena, koska en uskonut uusien tapaamisien tuovan oleellisesti uutta tutkimukseni tarpeisiin. Näin uskoin olevan, koska jo ensimmäisellä tapaamiskerralla tunnuttiin menevän kovinkin syvälle haastateltavien elämään ja haastateltavat kertoivat mielestäni yllättävänkin avoimesti ja laajasti elämästään ja ajatuksistaan vieraalle ihmiselle. Ilmeisesti tutkimuksen aihepiiri, arvot ja yksilöiden elämän keskeiset asiat, jo sinällään suuntasi melko suoraan keskustelun elämän peruskysymyksiin. Haastateltavien ja haastattelijan

⁴⁷⁹ Kortteinen 1982, 297–299; ks. myös Alasuutari 1994, 85; Roos 1987.

⁴⁸⁰ Goffman 1971, 12.

⁴⁸¹ Haastattelu ei ole mukana analyyseissa.

ikäasetelmakaan – kaikki haastateltavat olivat itseäni vanhempia – ei ainakaan näyttänyt pahemmin ehkäisevän kerrontaa. Pikemminkin minulle tokaistiin olevan ”helppo puhua”.⁴⁸² Joitain haastateltavia tutkijan nuoruus kuitenkin selvästi mietitytti, kuten sitäkin haastateltavaa, joka nauhurin napsahdettua kiinni uskaltautui kysymään ikääni. Haastatteluaineisto sisältää kaikkiaan noin kuusisataa sivua litteroitua tekstiä.⁴⁸³

Haastatteluissa elämän kirjoa tuli esille laidasta laitaan. Haastateltavat kertoivat iloistaan ja onnistumisistaan, mutta eivät myöskään kaihtaneet kertoa vaikeuksistaan. Myös haastattelijan tekemän työn kokeminen tärkeäksi kannusti avoimuuteen. ”Mä joudun pakkopaitaan, (...) ja pyöreeseen huoneeseen! Mut mä kerron sulle joka tapauksessa. Tää kuitenkin vaikuttaa tietysti sun väitöskirjaankin.” (Kati.) Haastateltavien avoimuus liittyy ilmeisesti myös siihen, että erilaisten arvo-orientaatioiden puhtaimpina edustajina useimmat heistä olivat kenties miettineet arvojaan ja elämäänsä keskivertokansalaista enemmän. Monilla oli myös takanaan kriittisiä ja murroksellisia elämänvaiheita, minkä voi olettaa edistävän valmiutta avoimuuteen – enää ei ole tarvetta ”esittää”. Mielikuva löi selkeästi läpi osasta haastatteluja. Esimerkiksi haastatteluja purkanut tutkimusavustaja kirjoitti seuraavan arvion sisäisesti ohjautuneesta Sannasta, joka haastateltavista sai ei-traditionaalisuuden orientaatiolla suurimman faktoripistemäärän: ”Vastaaja antaa miellyttävän kuvan itsestään. Luotettava henkilö. Henkilöhistoriassa on ollut useita kriittisiä kohtia, jotka hän on itse selvittänyt, eikä tämä henkilö ilmeisesti tunne tarvetta kaunistella asioita. Arvokas tiedonantaja.” Oma avoimuuttaan painotti Juha, joka totesi haastattelun päätyttyä olleensa ”rehellinen” ja ettei kokenut haastattelua ”kiusalliseksi”, koska hänellä ”ei ole mitään salattavaa”.⁴⁸⁴

Tutkimuksen kannalta haastateltavien osoittama luottamus ja melko avoin omasta elämästä ja ajatuksista kertominen on suuri rikkaus. Tällaisten arvohaastattelujen tekeminen vaatii paljon myös haastattelijalta. Vierailut haastateltavien elämään ja kokemuksiin eivät aina olleet välttämättä helppoja. Kerronnat työttömyydestä, alkoholismista, perheväkivallasta, mielentasapainon järkeymisestä, parisuhdeongelmista, vaikeista sairauksista jne. eivät jättäneet tunteetomaksi. Päälimmäinen haastattelujen laukaisema tunne oli ahdistus. Kun aineiston tehtävä on tavalla tai toisella toimia tutkijan apuna rakennettaessa käsitteellistä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä,⁴⁸⁵ niin myös tämä tunne on antanut yhden tavan lukea aineistoa läpi. Haastattelujen herättämät tunteet eivät olleet välttämättä aivan helppoja haastateltavillekaan. ”Et on hirveen tuskallista varsinkin nyt

---

⁴⁸² Esim. Miia, tutkimuspäiväkirja.

⁴⁸³ Aineistoa on käsitelty WP_{index}-ohjelmalla. Ks. ohjelmasta Sulkunen & Kekäläinen 1992.

⁴⁸⁴ Tutkimuspäiväkirja.

⁴⁸⁵ Eskola & Suoranta 2000, 62.

istua ja summata näitä asioita ja tajuta samalla kuitenkin, et mitä oma elämä on.” (Miia.)

Kenttätutkimustyö vaikutti suuresti omaan ajatusmaailmaani. Arvotutkimuksen tielle aikovan kannattanee ilmeisesti varautua siihen, että tutkimuksen tiimelyksessä joutuu miettimään myös omia arvojaan. Arvopohdinnan siemeniä tutkimustyö on tarjonnut eri tavoin koko kestonsa ajan. Haastattelujen yhteydessä omasta ajatusmaailmasta annettu palaute pisti myös suoranaisesti miettimään, mitä itse loppujen lopuksi ajattelen eri asioista. ”Sie lähit tuosta työn merkityksestä miun elämässä ja siull oli tämmönen ehkä suomalainen näkemys työn merkityksen tärkeydestä.” (Esa.) Katseen kääntäminen vuoroin haastateltavien näkemyksiin ja vuoroin heijastuksiin omista näkemyksistäni on sekin osaltaan selkeyttänyt aineiston ymmärrystä.

Alkuaan kiinnostavasta aihepiiristä on sukeutunut itselleni hyvin läheinen ja antoisa. Koen oman ajatusmaailmani rikastuneen haastattelujen ja tutkimustyön ansiosta. Haastattelu saattoi olla antoisa kokemus myös haastateltavalle:

”Elämässä rikkautta on semmoset kokemukset, et tuntee jotenkin onnistuneensa. Saa olla ihan semmonen aika vaatimatonkin noin yleiseltä kannalta, mutta jos se omakohtaisessa elämäntilanteen kohalla on rikas kokemus, vaikka rikastaa päivää, niinku esimerkiksi tää meiän jutustelu tässä tää rikastaa miun tätä päivää. (...) Tää haastattelu on yks tämmönen erikoinen ja hieno kokemus tälle päivälle.” (Esa.)

4.4.3 Haastattelujen analyysi

Jari Eskola ja Juha Suoranta kuvaavat laadullisen tutkimuksen oppaassaan, että normaalisti kvalitatiivisen aineiston käsittelyn alkuvaiheessa tutkija joutuu siemämään epätietoisuutta siitä, mitä aineiston kanssa oikeastaan pitäisi tehdä.⁴⁸⁶ Itselläni alkuvaiheen tuntemukset olivat infernaalisia. Syitä tähän oli monia.

Ensinnäkin haastattelujen tekemisen aikana syntynyt ahdistava tunne teki vaikeaksi palata aineiston äärelle. Intomieli oli kaukana, kun päässäni pyöri ihmetys aikuiselämän vaikeudesta ja mielikuvillani haastattelututkimuksista osoittautui olevan savijalat. Mielikuvani haastattelututkimuksista olivat ruokkineet ajatusta siitä, että vaikeinta haastatteluissa on itse kentälle meno ja haastattelu suoritusta (miten saada haastateltavia, miten saada vuorovaikutus onnistumaan jne.). Tämän kynnyksen ylittämisen jälkeen loppu sujui ikään kuin omalla painollaan. Yhtäkkiä huomasin mielikuvieni hataruuden: vaikeinta olikin sulatella kuulemaansa. Sulatteluvaikeuksiin vaikutti varmaan osaltaan se, että haastateltavat olivat minulle jo ennestään tuttuja lomakekyselyn vastaustensa perusteella. Haastat-

---

⁴⁸⁶ Eskola & Suoranta 2000, 162.

telujen myötä näin ihmisiä numeroiden takaa. Tulkitsemani kuva oli ristiriitainen. Kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen aineisto näyttivät olevan täysin eri maailmoista. Niiden yhtymäkohtia oli vaikea hahmottaa. Koko kvantitatiivisen aineiston analyysin osuvuus kyseenalaistui. Punainen lanka, joka tilastollisessa aineistossa kulki, tuntui sotkeutuvan täysin kun haastatteluaineisto oli kerätty. Olin aineistojeni kanssa karikolla. Tunsin epäonnistuneeni.

Vasta aineiston pitkällisen läpikäymisen, tilastollisen aineiston uudelleen pyörittelyn ja teoriaan uudelleen palaamisen jälkeen, lanka löytyi uudemman kerran. Se ei onnistunut, ennen kuin aloin katsella aineistojani uusin silmin.⁴⁸⁷ Vähitellen sain otettua etäisyyttä tilastollisen aineiston analyysiin ja aloin huomata, mitä kaikkea haastatteluaineisto kuvasi sen ulkopuolelta. Huomasin muun muassa ajatelleeni arvojärjestelmäfaktoreita pikemminkin tyyppeinä kuin ulottuvuuksina.⁴⁸⁸ Aivan kuin osa haastateltavista olisi edustanut modernia punaviihreyttä, sisäisesti ohjautumista tai sekulaarisuutta, osa taas olisi ollut näiden vastakohtatyyppejä. Se, että erilaiset ihmiset saivat suuria faktoripistemääriä samoilla faktoreilla, tuli ymmärrettävämmäksi faktoreiden ulottuvuusluonteen kirkastuessa ja faktoreiden sisällön tarkentuessa. Typologioiden rakentaminen asettamalla kaksi faktoria ristikkäin helpotti haastatteluaineiston sisäisen rakenteen hahmottamista. Nämä perusoivallukset kertoivat ihmisten ajattelusta: ajattelu on usein kooste enemmän ja vähemmän moderneista tai perinteisistä suhtautumisavoista ja perinteisyys ja uudenaikaisuus voivat näkyä elämän eri alueilla eri tavoin. Sellaiset ihmiset, jotka ovat kaikkien tutkittujen asioiden suhteen johdonmukaisesti moderneja tai perinteisiä, ovat hyvin harvinaisia. Lopulta haastatteluaineisto ilmensi sitä, mitä sen pitikin, ja paljon muutakin. Ristiriita oli ollut katsojan silmissä.

Analyysin osuvuutta on ollut mahdollista tarkastella monesta suunnasta. Ensinnäkin erilaiset aineistot synnyttivät vertailumahdollisuuden. Koska haastateltavat valittiin tilastollisen aineiston pohjalta, oli haastatteluaineiston luennan pohjalla kiinnike ja vertailukohde tilastolliseen analyysiin ja teoriaan. Tutkimukseen syntyi myös kvalitatiiviselle tutkimukselle harvinainen vertailuasetelma, kun haastatteluaineisto koostui sekä perinteisten että uudenaikaisten arvojen kannattajista eri arvo-orientaatioilla.

Aineistoa voi kuvata niin, että tilastollisella analyysillä paljastuneet arvo-orientaatiot ovat yleistyksiä ilmiöistä, joiden sisältö konkretisoituu haastattelujen avulla. Haastatteluilla on ollut myös keskeinen asema orientaatioiden sisällön ymmärtämisessä. Joidenkin orientaatioiden sisällön ymmärtämisessä haastatteluaineis-

---

⁴⁸⁷ Siihen minut herätti paljolti Foucault'n kuvaus omasta tutkimusprojektistaan ja lausahdus, että "elämässä on hetkiä, jolloin sen tietäminen, että on mahdollista ajatella toisin kuin ajattelee ja nähdä toisin kuin näkee, on välttämätöntä katsomisen ja ajattelun jatkamiseksi". (Foucault 1998b, 121.)

⁴⁸⁸ Vrt. faktoreiden tulkinnasta Alkula ym. 1994, 275.

ton olemassaololla oli aivan ratkaiseva asema. Esimerkiksi uskonnollisuuteen kantaa ottavan faktorin olemus paljastui haastatteluaineiston avulla. Samoin sisäisesti ja ulkoisesti ohjautumisen orientaatioiden erot tulivat hyvin esille juuri haastatteluaineistossa. Myös rehellisyyden kaksinainen merkitys avautui vain haastatteluaineiston avulla. Tilastollisen aineiston ja haastatteluaineiston tulkin-
taa on tehty rinnan. Ei voikaan sanoa, että haastatteluaineisto vain kuvittaisi ilmiötä, jonka sisällöstä oli saatu täysi kuva jo tilastollisen aineiston analyysin perusteella. Tilastollisen ja laadullisen aineiston rinnakkaisuus heijastuu myös tutkimuksen raportointitapaan: tuloksia esitetään lomittain. Tutkimuksessa on oikeastaan pyritty hyödyntämään kaikenlaisia aineistosta kummunneita vihjeitä. Esimerkiksi kenttäkokemuksia, aineiston itsessään herättämiä tunteita sekä haastatteluja purkaneen tutkimusavustajan vaikutelmia on käytetty apuna rakennettaessa käsitteellistä ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä.

Kun erilaisten aineistojen yhdistäminen on tuottanut ajoittain suuria pulmia, kun työ ei ole edennyt suoraviivaisesti ja aikataulun mukaisesti ja kun tutkimuskysymykset ovat matkan varrella muuntuneet ja kaikenlaista on aineistomassan kanssa tullut yritettyä ja erehdyttyä, niin voi kysyä, kannattiko vaiva.

Kokemusteni pohjalta yhdyn Eskolan ja Suorannan näkemyksiin siitä, että "triangulaatiota ei kannata harrastaa sen itsensä vuoksi, ikään kuin jokainen tutkimusongelma vaatisi tukun menetelmiä, tutkijoita, aineistoja ja erilaisia teoreettisia lähestymistapoja" ja että "sen käytössä voi olla hankaluuksia, sillä yhdenkin aineiston kanssa saattaa olla pulassa".⁴⁸⁹ Hankaluutensa siihen tuo myös se, että erilaisten menetelmien ja aineistotyyppien käyttö on tutkijan osaamisen kannalta vaativampaa kuin yhdessä aineistotyyppissä pysyttely. Lisäksi on epäilty, että sellaisessa tilanteessa, jossa tutkimusongelma ei ole tutkijalle itselleen riittävän jäsentynyt ja selkeä, voi useiden aineistojen käyttö jopa sotkea ja hajottaa tutkimusta. Erilaisia aineistotyypejä käytettäessä tutkimukseen kuluva aika saattaa myös lisääntyä.⁴⁹⁰

Tutkimuksen juohevan etenemisen kannalta erilaisten menetelmien käyttö samassa tutkimuksessa on riski, mutta toisaalta triangulaation edutkin ovat ilmeisiä: toisiaan täydentävät aineistot ovat rikastuttaneet tutkimusta. Olen pystynyt täsmentämään tutkimuskysymyksiä uusien aineistojen avulla sekä voinut tehdä uusia tilastollisia analyyseja haastatteluaineistosta löytyneiden uusien vihjeiden perusteella. Aineistojen analyysi on myös luonut uusia näkökulmia teoreettiseen kirjallisuuteen. Tutkimus on ollut jatkuva kehä, jossa teoria ja moninainen empiria ovat olleet vuoropuhelussa ja haastaneet toinen toisiaan.

---

⁴⁸⁹ Eskola & Suoranta 2000, 70.

⁴⁹⁰ Alkula ym. 1994, 51.

5 MODERNISUUS EI KATA KAIKKEA EMPIRIASSA

Aiemmissa luvuissa uudenaikaistuminen on valottunut pitkälti amerikkalaisen yhteiskunnan ja amerikkalaisen keskiluokan arvojen perusteella. Nyt uudenaikaistumista ryhdytään tutkimaan suomalaisen empiirisen aineiston avulla. Tämä aloitetaan selvittämällä, jäsentyvätkö arvot empiirisessä aineistossa tavalla, mikä vastaisi yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden pohjalta syntynyttä kuvaa traditionaalisen ja modernin arvo-orientaation erillisyydestä. Tällöin traditionaalisuus ja modernisuus ymmärretään kaikenkattaviksi ja eriytymättömiksi arvo-orientaatioiksi, jotka koostuvat jo melko karkealla tasolla rinnan esiintyvistä homologisista arvoista, asenteista, uskomuksista ja käyttäytymistaipumuksista. Inkeles ja Smith luonnehtivat tämantapaista homologisuutta syndroomanomaisuudeksi. Heidän mukaansa modernisuus on kuvattavissa syndroomana, koska siinä tietyntyyppiset "oireet" esiintyvät usein rinnan.⁴⁹¹ Syndroomanomaisuus antaa perusteet uskoa, että kun yksilö on yhdessä asiassa moderni, on hän sitä usein toisessakin. Ihmisten oletetaan olevan johdonmukaisia asennoitumisessaan. Traditionaalisuus ja modernisuus eivät siten ole mitään mielivaltaisia koosteita, joissa toisistaan erilliset elementit esiintyvät yhdessä sattumanvaraisesti. Minkään yksittäisen "oireen" olemassaolo ei kuitenkaan ole välttämätön edellytys tai riittävä ehto syndrooman luonnehdinnalle. Ihmisen ei tarvitse olla asennoitumisessaan täysin johdonmukainen. Traditionaalisella ihmisellä voi olla myös uudenaikaisia ja modernilla ihmisellä perinteisiä asenteita.⁴⁹²

Kaikenkattavaksi ja eriytymättömäksi ilmiöksi ymmärretyn modernisuuden analyysi etenee siten, että ensiksi luodaan dikotomia traditionaaliin ja moderneihin arvoihin. Silloin ideaalityypin traditionaalisuuden ja modernisuuden piirteet ilmaistaan kahdessa muuttujaluettelossa, joista toiseen on kasattu kaikki traditionaalisuutta ja toiseen kaikki modernisuutta luonnehtivat asenteet. Tä-

---

⁴⁹¹ Inkeles & Smith 1974, 17, 109.

⁴⁹² Vrt. Inkeles & Smith 1974.

mä ns. modernisuuden yleismittari esitetään taulukossa 13. Jaottelu perustuu sosiologiseen arvomuutoskirjallisuuteen. Sen jälkeen tutkitaan faktorianalyysin avulla, onko empiriassa vastaava jako (luku 5.1) ja kuinka laajasti uusi keski-luokka (ja uusi työväenluokka) on omaksunut modernin arvo-orientaation, jota kutsutaan ei-traditionaaliseksi arvo-orientaatioksi (luku 5.2).

5.1 Traditionaalinen ja ei-traditionaalinen arvo-orientaatio

Traditionaalisuutta ja modernisuutta mitanneita konkreettisia asenneväittämiä ja abstrakteja arvoilmaisuja oli yhteensä seitsemänkymmentäkahdeksan (78). Konkreettisten asenneväittämien vastausten vaihteluväli oli yhdestä (täysin eri mieltä) viiteen (täysin samaa mieltä). Abstraktien arvoilmaisujen vastausten vaihteluväli oli myös yhdestä (ei arvosta lainkaan) viiteen (arvostaa hyvin paljon). Asenteiden ja arvojen luokittelu traditionaalsiin ja moderneihin perustuu arvomuutoskirjallisuuteen ilman etukäteistietoa siitä, millaisessa riippuvuussuh-teessa ne ovat tämän tutkimuksen aineistossa.

Traditionaalisia uskomuksia, asenteita ja arvoja ilmaiseviksi luokiteltiin sel-laiset väittämät, joissa painotettiin taloudellista hyvinvointia, joko yksilön oman elämän tasolla tai yhteiskunnallisena tavoitteena. Traditionaalisena asennoitu-misena pidettiin myös yhteisön mittapuiden mukaisesti elämistä ja saavutusten korostamista. Lisäksi työasenteet, joissa arvostetaan kovaa työtä itsessään sekä korostetaan työtä välttämättömyytenä, aineellisen hyödyn näkökulmasta tai yk-silön ihmisarvon lähteenä, luokiteltiin traditionaalisiksi. Työn tulkinta on silloin etäällä sen mieltämisestä itsensä toteuttamisen keinoksi. Abstraktina arvo-ilmaisuna työn kannatus luokiteltiin traditionaaliseksi, koska sen voi tällöin aja-tella olevan yksilölle itseisarvo, ei vain keino jonkin muun tärkeämmäksi koetun asian, kuten itsensä toteuttamisen tai aineellisen hyvän, toteuttamiseksi. Väittä-mät, jotka kuvasivat uskoa auktoriteetteihin, olemassa olevan järjestelmän tu-kemista ja pyrkimystä säilyttää vallitsevat olot, luokiteltiin traditionaalisiksi. Näissä asenteissa painotetaan kansallista turvallisuutta, ollaan nurkkakuntaisia ja pe-lätään vieraita (ksenofobia). Traditionaalisina pidettiin myös asenteita, jotka pai-nottavat perinteistä heteroseksuaalista parisuhdetta seksuaali- ja perhemuotojen normina tai korostavat naisen ja miehen roolien erillisyyttä. Kun traditionaa-lisuutta kuvaavat asenneväittämät halutaan koostaa arvonimikkeiden alle, voi-daan ne luetella seuraavina arvoina: taloudellinen hyvinvointi (6 väittämää), pe-rinteiset perhearvot (5 väittämää), perinteiset sukupuoliroolit (4 väittämää), työkeskeisyys (3 väittämää), kova työ (3 väittämää) ja sosiaalinen arvostus (2 väit-tämää). Abstrakteina arvoilmaisuina mitattiin seuraavia traditionaalisia arvoja: aineellisten olojen parantaminen, sosiaalinen arvostus ja työ.

Moderneiksi luokiteltiin ne asenneväittämät, jotka kuvasivat tavoitetta itsensä toteuttamiseen, pyrkimystä oman sisäisen olemuksen kuulosteluun ja sen mukaiseen elämään tunteissa, ajattelussa, ihmissuhteissa, harrastuksissa, työssä jne. Modernina pidettiin asennoitumista, jossa annetaan elämänlaadulle ai-neellista hyvinvointia suurempi painoarvo. Moderneiksi luokiteltiin myös asen-teet, jotka ilmensivät avoimuutta uudistuksille, vapaamielisyyttä ja suvaitsevai-suutta. Lisäksi modernina pidettiin universalistista arvotyyppiä edustavaa myötä-mielistä asennoitumista sekä muiden ihmisten hyvinvoinnin ja oikeuksien tur-vaamiseen että ympäristön hyvinvoinnin toteutumiseen. Aikalaiskriittisyyttä osoittavat asenteet, jotka kuvasivat irtaantumista auktoriteeteista ja suhtautuvat kriittisesti nykyjärjestelmiin, kuten poliittisiin puolueisiin ja muihin eturyhmiin, luokiteltiin moderneiksi (3 väittämää). Kun modernisuutta kuvaavat asenne-väittämät halutaan koostaa arvonimikkeiden alle, voidaan ne luetella seuraavina arvoina: itsensä toteuttaminen (3 väittämää), yksilönvapaus (3 väittämää), sisäi-nen mielenrauha (2 väittämää), läheiset ihmissuhteet (2 väittämää), ympäristö-arvot (6 väittämää), rauha (4 väittämää), sosiaalinen tasa-arvo (4 väittämää), sukupuolten tasa-arvo (3 väittämää) ja rodullinen tasa-arvo (4 väittämää). Abs-trakteina arvoilmaisuuksina mitattiin seuraavia moderneja arvoja: itsensä toteutta-minen, yksilönvapaus, sisäinen mielenrauha, läheiset ihmissuhteet, ympäristön tuhoutumisen estäminen, rauha ja tasa-arvo.

Lomakkeessa oli myös yksittäisiä traditionaalisuutta ja modernisuutta mittaa-via asenneväittämiä. Traditionaalisuutta mitattiin yksittäisenä asenteena pako-laisten määrän vähentämisen suosimiseen Suomessa ja modernisuutta mitattiin yksittäin vieroksuvana asennoitumisena säästämiseen ja patrioottisuuteen. Osa asenteista jätettiin luokittelematta traditionaalsiin ja moderneihin. Nämä asen-teet koskivat uskontoa ja uskonnollisuutta⁴⁹³ sekä näkemyksiä perheen ja työn yhteensovittamisesta naisten elämässä.⁴⁹⁴ Uskontoa koskevat väitteet jätettiin luokittelematta, koska osa näistä väittämistä oli muodoltaan sellaisia, että niihin saattoi yhtyä samoin sekä fundamentalistikristitty että uushenkisyyden etsijä. Uskontoa ei siis ennalta määritelty traditionaalisuuden alaan kuuluvaksi, kuten usein vastaavanlaisissa tutkimuksissa tehdään, vaan uskonnon ilmiönä katsot-tiin voivan sisältää sekä traditionaalisuutta että modernisuutta. Naisen perheen ja työn yhteensovittamista koskevat väittämät taas koskettanevat pitkälti elä-män realiteetteja eivätkä niinkään arvomaailman uudenaikaisuuden astetta, joten ne jätettiin ennalta luokittelematta. Luokittelematta jätettiin myös yksi ambiva-lentti toimeentuloa koskeva asenne.⁴⁹⁵

⁴⁹³ Seuraavat uskonnollisuutta mitanneet väittämät: Uskonto (V115); Jumala on keskeisessä asemassa elämässäni (V151); Maailman ja ihmisten asioihin vaikuttaa jokin yliluonnollinen voima (V136); On samantekevää, uskooko ihminen Jumalaan vai ei (V143).

⁴⁹⁴ Perhe-elämä kärsii, jos nainen käy työssä (V152); Nainen ja hänen perheensä ovat onnellisempia, jos nainen käy töissä (V190) ja Työssä käyminen on paras tapa naiselle olla riippumaton (V216).

⁴⁹⁵ Kohtalainen, mutta varma toimeentulo on arvokkaampi kuin hyväpalkkainen asema (V150).

Traditionaalisuutta mittaavia väittämiä oli kaksikymmentäseitsemän (27), modernisuutta mittaavia väittämiä oli neljäkymmentäkolme (43), ja kahdeksan (8) väittämää jätettiin luokittelematta traditionaalisiksi tai moderneiksi. Loppujen lopuksi väittämistä seitsemänkymmentä (70) oli hengeltään joko traditionaalisia tai moderneja. Hengeltään traditionaalisia arvo- ja asenneväittämiä oli kolmekymmentäyksi (31) ja moderneja kolmekymmentäyhdeksän (39). Arvojen ja asenteiden jakautuminen traditionaalisuutta ja modernisuutta ilmaiseviin väittämiin on esitetty taulukossa 13.

TAULUKKO 13. Traditionaalisia ja moderneja arvoja asennekimppuina ja abstrakteina arvoilmaisuina

TRADITIONAALISET ARVOT	MODERNIT ARVOT
Arvot asennekimppuina	
<p>Taloudellinen hyvinvointi (TH, α .70)^a</p> <ul style="list-style-type: none"> - Aineellista elintaso ei pitäisi pyrkiä enää nykyisestään lisäämään (V142) - Ihminen voi olla tyytyväinen elämäänsä niukalla toimeentulolla, jos vain peruselintaso on turvattu (V144) + Mielenkiintoinenkin toimi menettää viehätyksensä, ellei siinä pääse todella hyviin ansiotuloihin (V129) + Minulle on tärkeää elämässä saavuttaa hyvät tulot (V192) - Olisin valmis työskentelemään huonommallakin palkalla, jos voisin kokea tekeväni tärkeää työtä (V194) - Olisin elämäni tyytyväinen, vaikka minulla olisi rahaa vain välttämättömiin tarpeisiin (V223) 	<p>Ympäristöarvot (YA, α .71)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Tiedotusvälineissä paisutellaan liikaa ympäristöasioita (V130) - Yksityisen ihmisen toiminnalla ja teoilla ei ole mainittavaa vaikutusta ympäristön ja luonnon tilaan (V199) + Suomen valtion tulisi auttaa muita köyhempiä valtioita niiden ympäristöongelmissa esim. vähentämään saastepäästöjä (V186) + Saaste- ja ympäristöongelmien vähentämiseksi olen valmis tinkimään omasta elintasostani (V193) - Tiede ja tekniikka pystyvät tulevaisuudessa ratkaisemaan useimmat tänä päivänä esiintyvät ongelmat (V201) + Ydinvoiman käytöstä on luovuttava silläkin ehdolla, että elintaso sen seurauksena laskisi (V189) <p style="text-align: right;">(jatkuu)</p>

<p>Perinteiset perhearvot (PP, α .74)</p> <ul style="list-style-type: none"> + Avio-/avoliitto ilman lasta ei voi olla täydellinen (V134) + Omalla kohdallani olen sitä mieltä, että avio-/avoliittoni ei voisi olla täydellinen ilman lasta (V210) + Nykyään on liian helppo saada avioero (V211) + Avioliiton olisi kestettävä koko elämän ajan (V128) + Lasten vanhempien ei pitäisi erota (V200) 	<p>Itsensä toteuttaminen (IT, α .55)</p> <ul style="list-style-type: none"> + Teen mielelläni aina jotakin uutta ja erilaista, ettei elämä muodostu pelkiksi rutiineiksi (V139) - Noudatan mieluummin totuttuja tapoja kuin kokeilen uutta (V188) + Minusta on tärkeää toteuttaa itseäni harrastusten yms. parissa (V146)
<p>Perinteiset sukupuoliroolit (PS, α .61)</p> <ul style="list-style-type: none"> + Miehen tehtävä on ansaita rahaa ja naisen tehtävä on huolehtia kodista ja perheestä (V214) + Jos lapsi on sairas ja molemmat vanhemmat ovat työssä, on luonnollista, että äiti jää kotiin hoitamaan lasta (V205) + En haluaisi itselleni naisjohtajaa (V195) + Työssäkäynti on naiselle vähemmän tärkeää kuin miehelle (V222) 	<p>Rodullinen tasa-arvo (RT, α .87)</p> <ul style="list-style-type: none"> + Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että naapuriini muuttaisi toista rotua oleva perhe (V137) - En haluaisi itselleni toista rotua olevaa johtajaa (V203) + Ottaisin mielelläni työtovereikseni toista rotua olevia ihmisiä (V145) + Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että lapseni menisi naimisiin toista rotua olevan ihmisen kanssa (V221)
<p>Työkeskeisyys (TK, α .71)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ihminen voi olla tyytyväinen elämäänsä ilman työtä (V207) + En voisi olla tyytyväinen elämäni, jos olisin työtön (V218) + Ihmisen pitää olla työssä, jotta hän tuntisi itsensä yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi (V191) 	<p>Rauha (RA, α .58)</p> <ul style="list-style-type: none"> + Aseistakieltäytyminen henkilökohtaisen eettisen vakaumuksen vuoksi on hyväksyttävää (V209) - On olemassa tilanteita, joissa sotilaalliset toimet ovat sallittuja esim. maan puolustuksessa itsenäisyyttään (V215) + Puolustusvoimat on Suomelle tarpeeton (V179) + Ongelmat tulisi ratkaista aina rauhanomaisesti (V208) (väittämä ei ole ollut mukana summamuuttujassa)^b
<p>Kova työ (KT, α .61)</p> <ul style="list-style-type: none"> + Jos on saanut työpaikan, on tärkeää pitää siitä kiinni, vaikka ei pitäisikään siitä (V127) - Jos en pitäisi työstäni, jättäisin sen, vaikka minulla ei olisi mitään muutakaan työtä mihin mennä (V147) + Minulla ei olisi ikävääkään työtä vastaan, jos palkka olisi riittävän hyvä (V187) 	<p>Sukupuolten tasa-arvo (SUT, α .45)</p> <ul style="list-style-type: none"> + Miesten ja naisten tulee tehdä yhtä paljon kotitöitä (V131) + Naisten ja miesten tulee saada samanarvoisesta työstä sama palkka (V148) + Mielestäni on samantekevää, onko maamme presidenttinä nainen vai mies, kunhan hän vain on pätevä (V133)
<p>Sosiaalinen arvostus (SA, α .54)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yhteiskunnallinen asema ei ole minulle lainkaan tärkeä (V196) + Minulle on tärkeää elämässä menestyä ja saada arvostusta (V206) 	<p>Sisäinen mielenrauha (SM, α .51)</p> <ul style="list-style-type: none"> + Minulle on tärkeää elää sopusoinnussa omantuntoni kanssa (V197) + Minusta on tärkeää oppia ymmärtämään itseäni ja kehittyä ihmisenä (V132) <p style="text-align: right;">(jatkuu)</p>

<p>Yksittäiset asenteet:</p> <p>+ Pakolaisten määrä tulisi vähentää Suomessa (V178)</p>	<p>Sosiaalinen tasa-arvo (SOT, α .58)</p> <p>+ Valtion ja kuntien tulee jakaa tuloja paremmin toimeentulevilta pienituloisemmille (V135)</p> <p>- Ylipäänsä olen sitä mieltä, että yhteiskunnalliset erot tässä maassa ovat oikeudenmukaiset (V202)</p> <p>- Erot ihmisten yhteiskunnallisessa asemassa ovat hyväksyttäviä, koska ne osoittavat kuinka hyvin ihmiset ovat hyödyntäneet tilaisuuksiaan (V149)</p> <p>+ Työttömyyden poistamiseksi ja heikompiensaisten auttamiseksi työelämässä olevien tulisi tinkiä saavuttamistaan eduista (V140) (väittäjä ei ole ollut mukana summamuuttujassa)</p> <p>Läheiset ihmissuhteet (LI, α .58)</p> <p>+ Läheiset ihmissuhteet ovat minulle tärkeitä (V204)</p> <p>- Olisin tyytyväinen elämäni, vaikka minulla ei olisikaan ystäviä (V185)</p> <p>Yksilönvapaus (YV)^c</p> <p>+ Mielestäni jokaisella ihmisellä pitää olla vapaus elää haluamallaan tavalla (V213)</p> <p>- Suomessa saa yksilönvapauden nimissä tehdä yleisestä edusta piittaamatta melkein mitä tahansa (V217)</p> <p>- Maamme kaipaa vahvoja johtajia, jotka kykenevät palauttamaan yhteiskuntaamme kurin ja järjestyksen sekä oikeiden arvojen kunnioituksen (V138)</p>
	<p>Yksittäiset asenteet:</p> <p><i>Kriittinen asennoituminen poliittisiin puolueisiin ja muihin eturyhmiin:</i></p> <p>+ Mikään puolue ei aja juuri minulle tärkeitä asioita (V219)</p> <p>+ Nykyaikana ihmisten ei ole välttämätöntä sitoutua mihinkään eturyhmään tai organisaatioon (V141)</p> <p>+ Ellei ammattiyhdistysliikkeen organisaatiota ja toimintaa rakenneta kokonaan uudelle pohjalle, se ei kykene enää tulevaisuudessa ajamaan jäsentensä etuja (V220)</p> <p><i>Muut:</i></p> <p>+ Säästäminen on vanhentunut hyve (V212)</p> <p>+ ”Oma maa mansikka muu maa mustikka” on aikansa elänyt hokema (V198)</p> <p style="text-align: right;">(jatkuu)</p>

Arvot abstrakteina ilmaisuina	
Aineellisten olojen parantaminen (V116) Sosiaalinen arvostus (V120) Työ (V122)	Tasa-arvo (V112) Yksilönvapaus (V113) Itsensä toteuttaminen (V114) Ympäristön tuhoutumisen estäminen (V117) Sisäinen mielenrauha (V118) Läheiset ihmissuhteet (V119) Rauha (V121)

Huom. + -etumerkki merkitsee, että asenneväittämä on arvon kanssa samansuuntainen ja – etumerkki, että asenneväittämä on arvon kanssa erisuuntainen.

- ^a Asenteista on muodostettu asennekimppuja (summamuuttujia). Summamuuttujia muodostettaessa väittämän vastausvaihtoehto, joka on arvon kanssa samansuuntainen, on saanut joko arvon 2 (täysin samaa mieltä) tai 1 (jokseenkin samaa mieltä). Arvon kanssa vastakkaiset vaihtoehdot ovat saaneet joko arvon –2 (täysin eri mieltä) tai –1 (jokseenkin eri mieltä). Väittämään kantaaottamattomat ovat saaneet arvokseen 0. Summamuuttujien reliabeliutta on mitattu Cronbachin alfan (α) avulla. Se on ilmaistu sulkeissa.
- ^b Kaikki väittämät eivät ole olleet mukana summamuuttujissa. Väittämät, joiden korrelaatiot muihin kimpun muuttujiin on ollut heikko, on jätetty summamuuttujasta pois.
- ^c Yksilönvapautta mitanneiden väittämien väliset korrelaatiot olivat niin heikkoja ja Cronbachin alfa niin matala, ettei sen kannatusta mitanneista väittämistä muodostettu summamuuttujaa.

Jos oletus perinteisyydestä ja uudenaikaisuudesta vastakkaisina ja johdonmukaisina arvojärjestelminä pitäisi paikkansa, tulisi jäsenyyksen traditionaaliin ja moderneihin arvoihin näkyä myös empiirisessä aineistossa. Väittämistä osan pitäisi korreloida keskenään positiiviseen suuntaan ja osan negatiiviseen suuntaan uudenaikaisuuden asteen perusteella. Taulukossa 14 esitetyt asennekimppujen väliset korrelaatiot osoittavat kirjallisuuden pohjalta esitetyn dikotomian olemassaoloa myös käytännössä. Traditionaalisiksi luokitelluilla asennekimppuilla on enimmäkseen negatiivisia korrelaatioita moderneiksi luokiteltuihin asennekimppuihin. Traditionaalisten ja modernien arvojen vastakkaisuutta ilmentävät voimakkaimmin asennekimput, jotka mittaavat taloudellisen hyvinvoinnin, perinteisten sukupuoliroolien, rodullisen tasa-arvon ja ympäristöarvojen kannatusta. Niillä on eniten suuria korrelaatioita muihin asennekimppuihin.

**TAULUKKO 14. Traditionaalisia ja moderneja arvoja kuvaavien asennekimppejen väliset korrelaatiot AEK:n ja KTV:n jäsen-
ten keskuudessa vuonna 1995^a**

	TH	KT	SA	TK	PF	PS	LI	SOT	RA	SU	IT	SM	RT	YA
Taloudellisen hyvinvointi (TH)	1.00													
Kuvaltyö (KT)	.36***	1.00												
Sosiaalinen arvostus (SA)	.34***	.12**	1.00											
Työkeskeisyys (TK)	.30***	.28***	.26***	1.00										
Perinteiset perhearvot (PH)	.16***	.24***	.12**	.31***	1.00									
Perinteiset sukupuoliroolit (PS)	.10***	.19***	.03	.11**	.49***	1.00								
Läheiselämissuhde (LI)	-.02	-.04	.03	.04	-.06	-.12**	1.00							
Sosiaalinen tasa-arvo (SOT)	-.14***	-.05	-.16***	-.12**	-.10*	-.16***	.14***	1.00						
Rauha (RA)	-.20***	-.22***	-.06	-.16***	-.28***	-.26***	.06	.22***	1.00					
Sukupuolien tasa-arvo (SU)	-.19***	.02	-.07	.00	-.14***	-.36***	.13**	.13***	.09	1.00				
Ilmestystalouttaminen (IT)	-.19***	-.22***	.07	-.13**	-.17***	-.10***	.18***	.07	.04	.03	1.00			
Sisäinen mielenrauha (SM)	-.27***	-.15***	.01	-.09	-.05	-.10***	.28***	.14***	.12**	.29***	.32***	1.00		
Rodullinen tasa-arvo (RT)	-.02**	-.27***	-.13**	-.22***	-.15***	-.43***	.13**	.21***	.06**	.24***	.27***	.25***	1.00	
Ympäristöarvot (YA)	.42***	.34***	.09*	.19***	.23***	.32***	.14***	.27***	.36***	.23***	.22***	.28***	.43***	1.00
Yksilönvapaus (V113)	-.01	-.10**	.03	-.06	-.18***	-.19***	.11**	.03	.0*	.19***	.25***	.26***	.14**	.08*

Huom. N:n vaihteluväli on 659–682.

^a Tähdet ilmaisevat Pearsonin korrelaatiokertoimen merkitsevyyttä seuraavasti: * $p < .05$, ** $p < .01$ ja *** $p < .001$.

^b Koska yksilönvapautta mitanneista asenneväittämissä ei muodostettu summamuuttujaa, on yksilönvapauden kannatuksen yhteyttä muihin asennekimppuihin mitattuihin arvoihin tarkastelu abstraktin yksilönvapauden (V113) arvostuksen avulla.

5.1.1 Modernisuuden yleismittari

Asennekimppujen välisten korrelaatioiden tarkastelua enemmän tietoa tiivistää faktorianalyysi. Sen avulla voidaan löytää muuttujien välisten riippuvuuksien taustalla oleva piilevä tekijä. Tässä tutkimuksessa oletetaan, että piilevä tekijä, joka vaikuttaa ihmisten kantoihin asenneväittämiin, on yksilön uudenaikaisuuden aste. Silloin faktorin toinen ääripää olisi kuvattavissa kirjallisuuden esittämän kuvan mukaisesti perinteistä asennoitumista ilmaisevaksi ja toinen ääripää uuden-aikaista asennoitumista ilmaisevaksi. Jos näin todella on empiriassa, saadaan tukea oletukselle, ettei laaja ja yleisellä tasolla oleva jako traditionaaliin ja moderneihin arvoihin ole täysin pakotettu teoreettinen jäsennys, vaan että sellainen on mahdollista havaita myös käytännössä. Faktorianalyysin avulla on myös mahdollista selvittää, millainen yhteys kullakin yksittäisellä asenteella on uudenaikaisuuteen.

Faktorointi tehtiin pääakselimenetelmällä yhden faktorin ratkaisuna. Faktorin ominaisarvo oli 8,6, ja sen selitysaste oli 11 prosenttia.⁴⁹⁶ Muuttujat ryhmittäytyivät faktorilla kahteen päähän pitkälti taulukossa 13 esitetyllä tavalla (ks. taulukko 15). Faktorin toinen ääripää on nimetty traditionaaliseksi arvo-orientaatioksi ja sille vastakkainen ääripää ei-traditionaaliseksi arvo-orientaatioksi. Suurin lataus traditionaalisuuden ääripäässä oli 0,69. Pienin vastakkainen lataus oli -0,66. Normaalisti faktorianalyysia tulkittaessa pieniä (alle 0,30) latauksia ei huomioida.⁴⁹⁷ Koska nyt on kyse yhden faktorin ratkaisusta ja teoreettisen mallin testaamisesta käytäntöön, on niitäkin mielekästä tarkastella. Taulukossa 15 väittämien yhteyden voimakkuus piilevään uudenaikaisuuden tekijään on ilmaistu graafisesti: suurimmat lataukset (vähintään 0,40) on lihavoitu ja varjostettu tummanharmaalla taustaltaan. Lataukset, jotka ovat vähintään 0,30 mutta alle 0,40, on lihavoitu ja varjostettu vaaleanharmaalla taustaltaan. Lataukset, jotka ovat vähintään 0,10 mutta alle 0,30, on lihavoitu. Taulukossa normaalisti merkityillä muuttujilla ei ole yhteyttä piilevään tekijään.

⁴⁹⁶ Koska kyseessä on yhden faktorin ratkaisu, ovat muuttujien kommunaliteetit faktorilatausten neliöitä.

⁴⁹⁷ Ks. esim. Ranta ym. 1994, 476.

TAULUKKO 15. Traditionaalisuutta ja modernisuutta mitanneiden väittämien sijoittuminen traditionaalisuuden ja modernisuuden navoille modernisuuden yleismittarilla: Faktorianalyysi (yhden faktorin ratkaisu) AEK:n ja KTV:n jäsen-ten keskuudessa vuonna 1995^a

Osio	Lataus
<u>Traditionaalisuuden napa (traditionaalinen arvo-orientaatio)</u>	
V203 En haluaisi itselleni toista rotua olevaa johtajaa	.69
V178 Pakolaisten määrää Suomessa tulisi vähentää	.64
V130 Tiedotusvälineissä paisutellaan liikaa ympäristöasioita	.52
V129 Mielenkiintonenkin toimi menettää viehätöksensä, ellei siinä pääse todella hyviin ansiotuloihin	.47
V214 Miehen tehtävä on ansaita rahaa ja naisen tehtävä on huolehtia kodista ja perheestä	.45
V127 Jos on saanut työpaikan, on tärkeää pitää siitä kiinni, vaikka ei pitäisikään siitä	.44
V192 Minulle on tärkeää elämässä saavuttaa hyvät tulot	.44
V200 Lasten vanhempien ei pitäisi erota	.43
V205 Jos lapsi on sairas ja molemmat vanhemmat ovat työssä, on luonnollista, että äiti jää kotiin hoitamaan lasta	.43
V138 Maamme kaipaa vahvoja johtajia, jotka kykenevät palauttamaan yhteiskun- taamme kurin ja järjestyksen sekä oikeiden arvojen kunnioituksen	.42
V195 En haluaisi itselleni naisjohtajaa	.42
V134 Avio-/avoliitto ilman lasta ei voi olla täydellinen	.40
V128 Avioliiton olisi kestettävä koko elämän ajan	.39
V211 Nykyään on liian helppo saada avioero	.38
V199 Yksityisen ihmisen toiminnalla ja teoilla ei ole mainittavaa vaikutusta ympäris- tön ja luonnon tilaan	.38
V187 Minulla ei olisi mitään ikävääkään työtä vastaan, jos palkka olisi riittävän hyvä	.34
V188 Noudatan mieluummin totuttuja tapoja kuin kokeilen uutta	.34
V149 Erot ihmisten yhteiskunnallisessa asemassa ovat hyväksyttäviä, koska ne osoittavat, kuinka hyvin ihmiset ovat hyödyntäneet tilaisuuksiaan	.34
V222 Työssäkäynti on naiselle vähemmän tärkeää kuin miehelle	.32
V201 Tiede ja tekniikka pystyvät tulevaisuudessa ratkaisemaan useimmat tänä päivänä esiintyvät ongelmat	.31
V202 Ylipäänsä olen sitä mieltä, että yhteiskunnalliset erot tässä maassa ovat oikeudenmukaiset	.30
V191 Ihmisen pitää olla työssä, jotta hän tuntisi itsensä yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi	.29
V210 Omalla kohdallani olen sitä mieltä, että avio-/avoliittoni ei voisi olla täydellinen ilman lasta	.28
V218 En voisi olla tyytyväinen elämäni, jos olisin työtön	.26
V152 Perhe-elämä kärsii, jos nainen käy työssä	.25
V215 On olemassa tilanteita, joissa sotilaalliset toimet ovat sallittuja esim. maan puolustaessa itsenäisyyttään	.23
V120 Sosiaalinen arvostus	.22
V206 Minulle on tärkeää elämässä menestyä ja saada arvostusta	.20
V212 Säästäminen on vanhentunut hyve	.19
V185 Olisin tyytyväinen elämäni, vaikka minulla ei olisikaan ystäviä	.16
V151 Jumala on keskeisessä asemassa elämässäni	.15
V136 Maailman ja ihmisten asioihin vaikuttaa jokin yliluonnollinen voima	.14
V219 Mikään puolue ei aja juuri minulle tärkeitä asioita	.13
V122 Työ	.12
V116 Aineellisten olojen parantaminen	.10
V150 Kohtalainen, mutta varma toimeentulo on arvokkaampi kuin hyväpalkkainen asema	.08
V217 Suomessa saa yksilönvapauden nimissä tehdä yleisestä edusta piittaamatta melkein mitä tahansa	.06
V190 Nainen ja hänen perheensä ovat onnellisempia, jos nainen käy töissä	.05
V115 Uskonto	.04
V141 Nykyaikana ihmisten ei ole välttämätöntä sitoutua mihinkään eturyhmään tai organisaatioon	.04
V216 Työssä käyminen on paras tapa naiselle olla riippumaton	.01

(jatkuu)

Osio		Lataus
	<u>Modernisuuden napa (ei-traditionaalinen arvo-orientaatio)</u>	
V220	Ellei ammattiyhdistysliikkeen organisaatiota ja toimintaa rakenneta kokonaan uudelle pohjalle, se ei kykene enää tulevaisuudessa ajamaan jäsentensä etuja	-.01
V213	Mielestäni jokaisella ihmisellä pitää olla vapaus elää haluamallaan tavalla	-.07
V143	On samantekevää, uskooko ihminen Jumalaan vai ei	-.10
V135	Valtion ja kuntien tulee jakaa tuloja paremmin toimeentulevilta pienituloisimmille	-.10
V140	Työttömyyden poistamiseksi ja heikompiosaisten auttamiseksi työelämässä olevien tulisi tinkiä saavuttamistaan eduista	-.11
V196	Yhteiskunnallinen asema ei ole minulle lainkaan tärkeä	-.14
V114	Itsensä toteuttaminen	-.18
V131	Miesten ja naisten tulee tehdä yhtä paljon kotitöitä	-.19
V147	Jos en pitäisi työstäni, jättäisin sen, vaikka minulla ei olisi mitään muutakaan työtä mihin mennä	-.20
V146	Minusta on tärkeää toteuttaa itseäni harrastusten yms. parissa	-.21
V204	Läheiset ihmissuhteet ovat minulle tärkeitä	-.21
V208	Ongelmat tulisi ratkaista aina rauhanomaisesti	-.23
V139	Teen mielelläni aina jotakin uutta ja erilaista, ettei elämä muodostu pelkiksi rutiineiksi	-.23
V113	Yksilönvapaus	-.25
V198	“Oma maa mansikka muu maa mustikka” on aikansa elänyt hokema	-.25
V223	Olisin elämäni tyytyväinen, vaikka minulla olisi rahaa vain välttämättömiin tarpeisiin	-.25
V121	Rauha	-.26
V144	Ihminen voi olla tyytyväinen elämäänsä niukalla toimeentulolla, jos vain peruselintaso on turvattu	-.26
V119	Läheiset ihmissuhteet	-.26
V133	Mielestäni on samantekevää, onko maamme presidenttinä nainen vai mies, kunhan hän vain on pätevä	-.27
V179	Puolustusvoimat on Suomelle tarpeeton	-.28
V194	Olisin valmis työskentelemään huonommallakin palkalla, jos voisin kokea tekeväni tärkeää työtä	-.29
V118	Sisäinen mielenrauha	-.29
V197	Minulle on tärkeää elää sopusoinnussa omantuntoni kanssa	-.29
V142	Aineellista elintasoa ei pitäisi pyrkiä enää nykyisestään lisäämään	-.30
V207	Ihminen voi olla elämänsä tyytyväinen ilman työtä	-.31
V132	Minusta on tärkeää oppia ymmärtämään itseäni ja kehittyä ihmisenä	-.35
V148	Naisten ja miesten tulisi saada samanarvoisesta työstä sama palkka	-.36
V117	Ympäristön tuhoutumisen estäminen	-.40
V189	Ydinvoiman käytöstä on luovuttava silläkin ehdolla, että elintaso sen seurauksena laskisi	-.41
V112	Tasa-arvo	-.41
V186	Suomen valtion tulisi auttaa muita köyhempiä valtioita niiden ympäristöongelmissa esim. vähentämään saastepäästöjä	-.47
V209	Aseistakieltäytyminen henkilökohtaisen eettisen vakaumuksen vuoksi on hyväksyttävää	-.51
V193	Saaste- ja ympäristöongelmien vähentämiseksi olen valmis tinkimään omasta elintasostani	-.55
V137	Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että naapuriini muuttaisi toista rotua oleva perhe	-.63
V221	Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että lapseni menisi naimisiin toista rotua olevan ihmisen kanssa	-.64
V145	Ottaisin mielelläni työtovereikseni toista rotua olevia ihmisiä	-.66

^a Taulukossa niillä osioilla, jotka on lihavoitu tai varjostettu, on yhteys faktorin piilevään tekijään, uudenaikaisuuden asteeseen. Tummimmin merkityillä osioilla yhteys on voimakkaampi kuin vaaleammin merkityillä osioilla. Normaalisti merkityillä latauksilla ei ole yhteyttä faktorin kuvaamaan piilevään tekijään.

5.1.2 Väittämien ennakoitu ja ennakoimaton sijoittuminen traditionaalisuuden ja modernisuuden navoille

Vaikka faktorianalyysi ei ole kovin selitysvoimainen, osoittaa se tästä huolimatta, että kirjallisuuden pohjalta oletettu jako traditionaaliin ja moderneihin arvoihin on olemassa käytännössä. Empiirisellä aineistolla saatu kuva arvojaosta vastaa pitkälti yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden pohjalta syntynyttä kuvaa. Vahvimmin uudenaikaisuuteen kantaa ottavia yksittäisiä väittämiä faktorilla olivat väittämät, jotka mittasivat rodullista tasa-arvoa ja ympäristöarvojen kannatusta. Niillä oli suurimmat faktorilataukset faktorin molemmissa ääripäissä.

Analyysissa traditionaalisuuden navalla latautuivat väittämät (positiiviset lataukset), jotka ovat aiemmin esiteltyinä arvo-orientaatioina kuvattavissa selkeimmin Inglehartin nimeämäksi materialistiseksi orientaatioksi, Mitchellin ulkoapäin ohjautumiseksi sekä ns. protestanttiseksi työetiikaksi. Modernisuuden navalla (negatiiviset lataukset) latautuivat vastaavasti väittämät, jotka ovat kuvattavissa selkeimmin Inglehartin nimeämäksi postmaterialismiksi, Mitchellin luonnehtimaksi sisältäpäin ohjautumiseksi ja Elginin nimeämäksi vapaaehtoiseksi yksinkertaisuudeksi. Modernisuuden navalla latautuvien väittämien homologisuus perustuu paljolti siihen, että ne ilmentävät erilaista pyrkimystä vapautumiseen. Jallinoja on todennut muun muassa naisasian, rauhanaatteen ja ympäristönsuojelun tähtäävän yleensä ihmisen vapautumiseen.⁴⁹⁸ Modernisuuden navalla pyrintöjä vapautumiseen osoittavat myös kannat, joissa halutaan irtautua palkkatyön normista, markkinoiden vallasta ja omista sisäisistä ristiriidoista.

Analyysi ei kuitenkaan vastannut kaikin tavoin oletettua rakennetta. Osa yksittäisistä muuttujista sijoittui ulottuvuudelle yllättävästi. Ennako-oletuksesta poiketen kriittistä asennoitumista eturyhmiin ja organisaatioihin kuvaavat väittämät asettuivat faktorin keskivaiheille. Eturyhmää koskevasta väittämästä *"Nykyaikana ei ole välttämätöntä sitoutua mihinkään eturyhmään tai organisaatioon"* voisi ajatella, että se oli niin yleinen, että sen saattoi mieltää mielessään miten tahansa olematta traditionaalinen tai moderni. Ammattiyhdistysliikkeen organisaatiota ja toimintaa koskevaan kysymykseen *"Ellei ammattiyhdistysliikkeen organisaatioita ja toimintaa rakenneta kokonaan uudelle pohjalle, se ei kykene enää tulevaisuudessa ajamaan jäsentensä etuja"* lienee taas vaikea vastata, jos ei itse asiassa ole lainkaan kiinnostunut kyseisestä toiminnasta ja ei edes tiedä sen organisaatio- ja toimintaperiaatteista. Melkein puolet (45 %) kyselyyn vastanneista ei osannutkaan ottaa kantaa väittämään. Modernisuudeksi luokiteltu väite *"Mikään puolue ei aja juuri minulle tärkeitä asioita"* sijoittui lähemmäs traditionaalisuuden ääripäätä. Tosin usko poliittisiin puolueisiin ja niiden kykyyn ajaa itselle tärkeitä asioita näytti kaikkienensa heikolta. Moni (42 %) oli

---

⁴⁹⁸ Jallinoja 1983, 257.

sitä mieltä, että mikään puolue ei aja juuri heille tärkeitä asioita. Myös niiden joukko, jotka eivät osanneet sanoa, ajaako jokin puolue heille tärkeitä asioita vai ei, oli runsas (30 %). Näistä väitteistä yhteiskunnallisiin eturyhmiin ja poliittisiin puolueisiin voi todeta, että ne eivät toimineet uudenaikaisuuden mittaamisen näkökulmasta, koska kriittisyys on läpäissyt kaikki ryhmittymät. Tutkittavat ovat näiden väittämien suhteen monesti moderneja.

Yllättävää oli myös, että yksilönvapautta koskeneet väittämät sijoittuivat faktorin keskivaiheille. Sellainen yksilönvapaudelle vastakkainen näkemys kuin *”Maamme kaipaa vahvoja johtajia, jotka kykenevät palauttamaan yhteiskuntaamme kurin ja järjestyksen sekä oikeiden arvojen kunnioituksen”* sai melko voimakkaan latauksen (0,42) traditionaalisuuden päässä. Väittämät *”Mielestäni jokaisella ihmisellä pitää olla vapaus elää haluamallaan tavalla”* ja *”Suomessa saa yksilönvapauden nimissä tehdä yleisestä edusta piittaamatta melkein mitä tahansa”* jäivät kuitenkin faktorin keskivaiheille. Jälkimmäiseen väitteeseen oli monen (32 %) mielestä vaikea ottaa kantaa. Kantaa ottamattomien suuri määrä osoittanee, että vapaamielistymisen koetaan aiheuttavan joissain asioissa ylilyöntejä, joilla on kielteisiä seurauksia vallattomasti levitessään. Tulkintaa tukisi myös se, että vastaajat eivät usein (33 %) osanneet ottaa kantaa myöskään avioeron helppoutta koskevaan väitteeseen *”Nykyään on liian helppo saada avioero”*. Ihmiset kokevat avioerojen yleistymisen tuovan mukanaan myös ongelmia, jotka vaikuttavat etenkin lapsiin ja heidän kasvatukseensa.⁴⁹⁹ Yankelovich on tulkinut, että pyrinnot itsensä toteuttamiseen ovat vaatineet veronsa. Ihmissuhteissa se näkyy naisten ja miesten välisten suhteiden jopa ahdistavana monimutkaistumisena ja epävakautena. Lapset kärsivät ja perheet ovat vaarassa. Yankelovich ei kuitenkaan usko tästä seuraavan paluuta vanhaan eli perinteisten arvojen ja perhesidosten kannatukseen. Yankelovich⁵⁰⁰ vertaa tilannetta Aatamiin, Eevaan ja omena. Kun omena on kerran maistettu, ei enää ole paluuta ja halua entiseen viattomuuden tilaan. Ihmiset ovat maistaneet vapautta ja huomanneet siinä ongelmia, mutta eivät halua luopua siitä. Ongelmiin törmätessä vapauksia ja sidoksia vain aletaan muotoilla uudella tavalla ja syntyy uusia malleja.

Myös ennalta moderniksi luokiteltu asenne *”Säästäminen on vanhentunut hyve”* sijoittui ennakko-oletuksista poiketen lähemmäs traditionaalisuuden kuin modernisuuden ääripäätä. Säästämistä koskevan väitteen sijoittumisesta traditionaalisuuden päähän ei ehkä voine tehdä sellaista johtopäätöstä, että moneen asiaan muuten traditionaalisesti asennoituvat ihmiset ajattelisivat, että elämässä kannattaa pikemminkin nautintohakuisesti kuluttaa kuin säästää. Vastaajat saattavat myös olla sitä mieltä, että säästäminen olisi suositeltavaa, mutta se ei ole nyky-yhteiskunnassa kannatettavaksi tehtyä ja arvostettua – se on vanhentunut hyve.

---

⁴⁹⁹ Ks. myös Inglehart 1997.

⁵⁰⁰ Yankelovich 1994, 20–21.

Luokittelematta jätetyt uskontoa koskevat muuttujat näyttivät faktorianalyysin valossa ilmentävän pikemmin traditionaalisuutta kuin modernisuutta. Väittämät, jotka olivat hengeltään myönteisiä suhteessa uskonnollisuuteen (V151 ja V136), latautuivat traditionaalisuuden päässä, ja väittämä, joka oli hengeltään vähemmän myönteinen suhteessa uskonnollisuuteen (V143), latautui modernisuuden päässä. Monella oli vaikeuksia ottaa kantaa näihin kysymyksiin. Kolmannes vastanneista (32 %) ei osannut ottaa kantaa väittämään *”Maailman ja ihmisten asioihin vaikuttaa jokin yliluonnollinen voima”* (V136). Saman verran (31 %) oli niitä, jotka eivät osanneet sanoa, *”Onko samantekevää, uskooko ihminen Jumalaan vai ei”* (V143). Uskontoa abstraktina arvoilmaisuna (V115) mitannut väittämä sijoittui faktorin keskivaiheille.

Luokittelematta jätetyistä muuttujista, jotka koskivat työtä sekä työn ja perheen yhteensovittamista naisen elämässä, yksi väittämistä sijoittui traditionaalisuuden päähän. Tämä oli väittämä *”Perhe-elämä kärsii, jos nainen käy töissä”*. Väittämät *”Työssä käyminen on paras tapa naiselle olla riippumaton”* ja *”Nainen ja hänen perheensä ovat onnellisempia, jos nainen käy töissä”* sijoittuivat faktorin keskivaiheille. Jälkimmäisiä väittämiä on tyypillisesti pidetty modernin asennoitumisen ilmauksina. Naisen mahdollisuutta hankkia riippumattomuutta työelämässä ja toteuttaa itseään siellä on tavallisesti pidetty liberaalina näkemyksenä sukupuolirooleista.⁵⁰¹ Tämän aineiston mukaan näkemykset eivät kuitenkaan esiinny yhdessä muiden moderneiksi luokiteltujen arvojen ja asenteiden kanssa. Tulos on tulkittavissa niin, että väittämät ovat edustaneet modernisuutta aikana, jolloin naisten työssäkäynti on ollut harvinaisempaa. Kun asenteet naisten työssäkäyntiin ovat vapaamielistyneet ja kun naisten työssäkäynti on yleistynyt niin että siitä on tullut pikemminkin normi kuin poikkeus, eivät liberaalit asenteet naisten työssäkäyntiin ole enää modernisuuden osoittajia. Aluksi uudet arvot ja asenteet ovat harvojen kannattamia. Uusien arvojen ja asenteiden kannatuksen laajetessa niiden kyky erotella perinteisiä ja moderneja ihmisiä toisistaan heikkenee. Uusien arvojen ja asenteiden tultua tyypillisiksi ne eivät enää lainkaan erottele perinteisiä ja moderneja ihmisiä toisistaan. Niillä ei enää ole uudenaikaisuutta erottelevaa voimaa – ne ovat ”liukuneet” modernisuuden ulkopuolelle.

Monet olivat vankasti sitä mieltä, että perhe-elämä ei kärsi, vaikka nainen kävisi töissä: naisista enemmistö (71 %) ja miehistä reilu puolet (56 %) oli täysin eri mieltä väittämästä *”Perhe-elämä kärsii, jos nainen käy töissä”*. Harvoin kuitenkin oltiin sitä mieltä, että juuri palkkatyö onnellistuttaisi naista ja hänen perhettään. Vain joka kymmenes kyselyyn vastannut oli tätä mieltä (täysin samaa mieltä). Noin puolet (49 %) vastanneista ei osannut muodostaa asiaan kantaa. Palkkatyön ja perheen yhteensovittamista ei pidetä ongelmattomana eikä työssäkäyntiä pidetä välttämättä perheellisen naisen elämää autuaaksi tekevänä. Vaik-

⁵⁰¹ Ks. myös Scott & Duncombe 1992.

ka perheen ja työn yhteensovittaminen ei aina ole helppoa, on työn ja perheen yhdistäminen nykyajan naisille ominainen elämäntapa.⁵⁰² Koska työ- ja perhe- roolien yhdistäminen on monimutkainen kysymys, voidaan tietoisuutta siitä, että näiden elämäntilanteiden yhteensovittamiseen liittyy myös hankaluuksia, pitää lähinnä realistisena, ei traditionaalisena näkemyksenä.⁵⁰³ Perhe- ja palkkatyö asettavat naisille ristiriitaisia vaateita. Naisten omien odotusten, perheen odotusten sekä lähiympäristön ja työelämän häneen kohdistamien odotusten verkostossa nainen joutuu taiteilemaan ja etsimään tyydyttävää lopputilaa, mikä ei välttämättä ole helppoa. ”Nainen tuntee syyllisyyttä teki se mitenkä päin vaan” (510), kommentoi eräs vastaaja kysymyksen viereen.

”Sanoit, että vanhemmat uupuu. Miks ne uupuu? Ehkä semmonen uupuminen on vaatimusta. Työelämähän vaatii mielettömästi tällä hetkellä. (...) Eli kun on töissä, niin se on raskasta. Sit kyllä vanhemmille asetetaan hirveet vaatimukset. Mä ainaki koen, onk se sitte tämmönen luterilainen käsitys, ja nimenomaan naisille sopiva, tämmönen syyllistämistilanne. Eli sitä pitäs nää lapset saada hoidettua, ohjattua ja työt tehtyä; viedä siihen harrastukseen ja tehdä sitä ja tarjota terveellistä, herkullista ruokaa, ja oikeeseen aikaan, ja pitäs olla puhdastakin, ja pyykkivuoret on tuolla, ja jotenki niin ihan oikeesti, kyllä päivään mahtuu ihan oikeeta työtä, niin ettei sitä vapaa-aikaa kyllä liiaks oo. Et ihan fyysisesti uupuu.” (Paula.)

Työelämää ei pidetä erityisenä riippumattomuuden saavuttamisen kenttänä. Vain noin neljännes naisista (AEK:n naisista 26 % ja KTV:n naisista 22 %) oli sitä mieltä (eli olivat väitteen kanssa täysin samaa mieltä), että juuri työssä käyminen olisi paras tapa naiselle olla riippumaton. Miehillä usko työelämään naisten riippumattomuuden saavuttamisen kenttänä oli vieläkin heikompaa kuin naisilla. Harvempi kuin neljännes miehistä (AEK:ssa 17 % ja KTV:ssa 8 %) uskoi naisen saavuttavan parhaiten riippumattomuutta työelämässä.

5.1.3 Orientoitumisen johdonmukaisuus

Yleensä modernisuutta mittaavissa tutkimuksissa ollaan kovin kiinnostuneita siitä, kuinka paljon kaikkein johdonmukaisimmin moderneja ihmisiä on. Vaikka tässä tutkimuksessa tieto ei ole mitenkään oleellinen eikä ihmisten edes odotetaan valitsevan täysin johdonmukaisesti moderniksi luokiteltuja vaihtoehtoja, tutkimusperinteen valossa kysymys on kuitenkin mielenkiintoinen. Monesti modernisuusmittareita käyttäneet tutkijat ovat päätyneet havaintoon, ettei yksikään tutkittava ole käytettyjen osioiden perusteella täysin johdonmukaisesti mo-

⁵⁰² Äitien työssä käyminen kodin ulkopuolella on yleistä Suomessa. Suomalaisnaiset ovat muiden länsimaiden naisia yleisemmin myös kokopäivätyössä. Myös pienten lasten äidit ovat usein kokopäivätyössä. (Naiset ja miehet Suomessa 1994, 80–83.)

⁵⁰³ Scott & Duncombe 1992, 45, 51–52.

derni. Muun muassa Inkelesin ja Smithin tutkimuksessa kukaan ei saanut maksimipistemäärää heidän käyttämällään modernisuusmittarilla. Suurin pistemäärä oli 91/100.⁵⁰⁴ Kaikenkattava modernisuus näyttää siten mahdottomalta empiriassa. Tässä tutkimuksessa jo mittarin laajuus ja se, ettei muuttujia poisteta analyysistä, vaikka niillä tiedetään olevan heikko yhteys arvojen uuden aikaisuuteen, saa aikaan sen, että kaiken kaikkiaan kovin johdonmukaisesti jompaakumpaa ääripäätä edustavien määrä on melko pieni. Ei-traditionaalisuus ja traditionaalisuus -ulottuvuudella (eli faktorilla) tutkittavien saamat pistemäärät liikkuvat $-2,1:n$ ja $3,5:n$ välillä. Selkeimmin johdonmukaisesti faktorin traditionaalisuuden ääripään kuvaamia ominaisuuksia oli vain 7 prosentilla kyseeseen vastanneita ($n=49$). Heidän faktorilla saamansa faktoripistemääräarvo oli vähintään 1,5. Vastaavasti johdonmukaisesti modernisti (pistemäärä pienempi tai yhtä suuri kuin $-1,5$) vastanneiden joukko oli tätäkin harvalukuisempi, 4 prosenttia ($n=30$). Haastateltavista Antilla (1,8) ja Terolla (1,6) oli suurimmat pistemäärät traditionaalisuuden orientaatiolla. Sannalla ($-1,9$) ja Outilla ($-1,8$) oli suurimmat pistemäärät ei-traditionaalisuuden orientaatiolla. Traditionaalisesta ja ei-traditionaalisesta arvo-orientaatiosta voidaan todeta, että ne ovat uudenaikaisuuden astetta kuvaavia päitä, jotka eivät koskaan esiinny puhtaina empirisessä todellisuudessa. Tämän aiheuttaa pyrkimys ilmiön esittämiseen kaikenkattavana eli se, että mittarissa on niin monia osioita, että käytännössä ihmisten on mahdotonta olla täysin johdonmukaisesti perinteinen tai uudenaikainen. Osioita vähentämällä ilmiö tulisi lähemmäs empiristä todellisuutta, mutta samalla modernisuuden kuvaaminen yleisenä ilmiönä kärsisi: siinä ei olisi silloin enää kyse kaikenkattavan ilmiön kuvaamisesta. Vaikka tavanomaisesti jokaisen yksilön elämä on sekoitus sekä traditionaalisuutta että modernisuutta, toisen tyypin voi usein sanoa olevan hallitsevammassa asemassa yksilön ajattelussa ja toiminnassa kuin toisen. Sellaisenaan traditionaalinen ja ei-traditionaalinen arvo-orientaatio ovat eräänlaisia tulkkeja, joiden avulla voidaan kertoa, kuinka johdonmukaisesti ihmiset ovat elämänsä järjestäneet näiden mukaisesti.

Traditionaalisuudesta ja ei-traditionaalisuudesta voidaan sanoa, että ne ovat ideaalityyppejä orientaatioita, suuntautumistapoja, jotka jättävät tilaa yksilöllisille vaihteluille. Ne eroavat siten ideologioista, joilla on auktoriteettinsa, jotka antavat ohjeita siitä, miten ihmisten tulee ajatella ja toimia. Traditionaalisuudelta ja ei-traditionaalisuudelta ei voida siten edes olettaa ideologioiden kannattamisen kaltaista johdonmukaisuutta. Tosin ideologioidenkin oletettu johdonmukaisuus jää usein teorian tasolle. Tätä on havainnollistanut sosiaalipsykologi Michael Billig tekemällä erottelun älylliseen ja elettyyn ideologiaan. Billigin mukaan älyllinen ideologia on intellektuellien tai muiden ”ammattiajattelijoiden” muodostama yhtenäinen poliittinen, uskonnollinen tai filosofinen systeemi. Älyllinen ideologia ei siis ole tietyn ryhmän ajattelua, vaan formalisoitu filosofia. Tietyn

⁵⁰⁴ Inkeles & Smith 1974, 119. Ks. modernisuuden mittaamisesta myös Jallinoja 1991, 156–162.

yksilön tai ryhmän ajattelua kuvaa eletty ideologia. Älyllisen ideologian teoreettisuutta kuvaa se, että yleensä niiden luojienkin elämä on ollut elettyä ideologiaa. Hekään eivät ole eläneet loppuun asti johdonmukaisesti esittämiensä oppien mukaan.⁵⁰⁵

Myös Jallinoja on huomannut modernisuutta käsittelevässä tutkimuksessaan, että vaikka johdonmukaisesti moderni elämä olisikin mahdollista, ihmiset ovat yleensä vain "huokoisesti" moderneja. Yleensä ihmisten ajattelussa ja toiminnassa yhdistyy sekä traditionaalisia että moderneja piirteitä.⁵⁰⁶ Lisäksi asennoituminen ideoihin ja käytännön elämä ovat usein ristiriidassa. Ihmiset esimerkiksi sallivat muille modernin vapauden, mutta elävät itse melko traditionaalisesti.⁵⁰⁷ Uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan keskuudessa näkyi, että se, mitä pidettiin yleiseltä kannalta toivottuna, kannatettuna, muille sallittuna tai mahdolliseksi uskottuna, ei välttämättä ollut oman elämän tasolla toivottua, haluttua tai mahdollisena pidettyä. Esimerkiksi kun tutkittavista enemmistö (61 %) uskoi, että avio- tai avoliitto voisi olla täydellinen ilman lastakin, niin omalta kohdalta tilannetta kysyttäessä vastaava näkemys oli harvinaisempi (44 %).⁵⁰⁸ Samoin uskottiin, että ihminen voi olla tyytyväinen elämäänsä niukalla toimeentulolla, jos peruselintaso on turvattu (79 %), mutta harvempi olisi itse elämäänsä tyytyväinen, jos rahaa olisi vain välttämättömiin tarpeisiin (34 %). Toisilla myös uskottiin olevan paremmat mahdollisuudet kokea oma elämänsä tyydyttäväksi ilman työtä (46 %) kuin itsellä (33 %).⁵⁰⁹ Ihmiset ovat taipuvaisia olemaan modernimpia asennoitumisessaan muiden elämään kuin ovat omassa elämässään.

Se, mikä piirtyy ajankuvissa oleelliseksi, ei välttämättä olekaan yleistä.⁵¹⁰ Jallinojan mukaan modernissa elämässä onkin kaksi puolta: ajankuva ja käytäntö. Moderni elämä ajankuvana on taiteen ja tieteen teoreettisen pohdinnan tulos. Se on abstraktio, stereotyyppi tai eetos. Käytäntö käsittelee konkreettista todellisuutta. Ajankuvalla ja käytännöllä on yhtäläisyyksiä, mutta niiden välillä on olennainen ero: ajankuva on aina modernimpi kuin käytäntö. Moderni elämä ajankuvana määrittyy siten vielä epätavanomaiseksi eli suhtautumis- ja elämistavaksi, joka on vasta "iduillaan" ja herättää ihmisissä hämmennystä. Ajankuva sisältää oletuksen muutoksesta ja suhtautuu kriittisesti omaan aikaansa.

⁵⁰⁵ Billig, Condor, Edwards, Gane, Middleton & Radley 1988, 27–34.

⁵⁰⁶ Jallinoja 1991, 16, 200–202.

⁵⁰⁷ Jallinoja 1991, 200.

⁵⁰⁸ 61 % oli täysin tai jokseenkin eri mieltä väittämästä "Avio-/avoliitto ilman lasta ei voi olla täydellinen" ja vastaavasti 44 % oli täysin tai jokseenkin eri mieltä väittämästä "Omalla kohdallani olen sitä mieltä, että avio-/avoliittoni ei voisi olla täydellinen ilman lasta".

⁵⁰⁹ 46 % vastanneista oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä väittämästä "Ihminen voi olla elämäänsä tyytyväinen ilman työtä", kun taas 33 % oli täysin tai jokseenkin eri mieltä väittämästä "En voisi olla tyytyväinen elämääni, jos olisi työtön".

⁵¹⁰ Jallinoja 1991, 227–228.

Modernisoituvien ihmisten ajatellaan olevan parhaillaan murtautumassa esiin ja muuttavan vallalla olleen suhtautumis- ja elämistavan.⁵¹¹

5.2 Ei-traditionaalisuus uudelle keskiluokalle ominainen arvo-orientaatio

Hypoteesina on, että ei-traditionaalisen arvo-orientaation kannatus on laajempaa uuden keskiluokan kuin vertailuryhmän, uuden työväenluokan, keskuudessa. Väite nousee sosiologisesta kirjallisuudesta, jossa uuden keskiluokan asemaa arvomuutoksen toteutumisessa on pidetty keskeisenä. MC-analyysin tulokset tukevat hypoteesia uuden keskiluokan uutta työväenluokkaa moderneimmista arvoista. Tämä näkyy seuraavan taulukon (taulukko 16) tuloksissa, jossa arvojen uudenaikaisuutta tarkastellaan suhteessa modernisuuden yleismittarin traditionaalisen ääripään kannatukseen. Luokka-asetella on itsenäinen yhteys traditionaalisen arvo-orientaation kannatukseen. Uuden työväenluokan (eli KTV:n) jäsenet ovat arvoiltaan perinteisempiä kuin uuden keskiluokan (eli AEK:n) jäsenet. Modernit arvot eivät ole ”valuneet” yhtä laajasti koko väestön keskuuteen.

Vaikka tutkimukseni on arvotutkimus, jossa luokka-asema on yhtenä selittävänä muuttujana, osoittaa se jotain myös yhteiskunnallisista jaoista. Se osoittaa, että määrittelemäni uusi keskiluokka on sellainen sosiaalinen kategoria, joka on tietyillä kriteereillä erotettavissa muista luokista. Lisäksi sen aatemaailmasta on löydettävissä ainakin arvojen uudenaikaisuuteen kantaa ottavan orientoitumisen osalta yhteneväisyyttä, jonka perusteella se eroaa ainakin ns. uudesta työväenluokasta. Tutkimuksessa rikkoutuu Kiinanmaan *Moderni totemismi* -tutkimuksen tavoin pitkään hellitty illuusio uuden keskiluokan rajattomuudesta ja sen jäsenten irrallisuudesta ajan hengestä ja vaihdosta markkinoilla.⁵¹²

Luokka-asemaa vahvemmin arvojen uudenaikaisuus on itsenäisesti yhteydessä puoluekannatukseen. Vasemmistoliiton ja vihreiden kannattajat ovat muita modernimpia arvoiltaan: traditionaalinen arvo-orientaatio on heille epäominaisin. Tulokset vastaavat 1990-luvun alun valtakunnalliseen vaalitutkimusaineistoon (n=1472) perustuvia tuloksia. Valtakunnalliseen aineistoon pohjaavissa tuloksissa todetaan vihreiden ja vasemmistoliiton näyttävän muista puolueista poikkeavilta ”moderneilta arvopuolueilta”, koska kummankin kannattajien arvomaailmat olivat kallellaan jälkimateriaalisten (luonnon säilyminen turmeltumattomana ja tasa-arvo ihmisten välillä) ja universaalien (rauha ja nälän poistaminen maail-

---

⁵¹¹ Jallinoja 1991, 11–33, 223.

⁵¹² Kiianmaa 1996, 346–348. Eroja uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan ajattelusta löysivät myös Rahkonen ym. (1989) tutkimuksessaan.

masta) arvojen suuntaan.⁵¹³ Samaisesta valtakunnallisesta aineistosta kävi ilmi, että ne suomalaiset, jotka olivat vähiten uskonnollisia (neliasteisen luokituksen – hyvin uskonnollisesta ei lainkaan uskonnolliseen – perusteella), olivat voimakkaimmin suuntautuneita edellä mainittuihin moderneihin arvo-orientaatioihin sekä Inglehartin nimeämään postmaterialismiorientaatioon.⁵¹⁴ Uutta keskiluokkaa ja uutta työväenluokkaa koskevien tulosten perusteella modernien arvojen mukainen ratkaisu olisi pikemminkin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomuus kuin kuuluminen: ne, jotka kuuluvat kirkkoon, kannattavat uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia johdonmukaisemmin traditionaalista arvo-orientaatioita.

Myös sukupuolella, sosiaalisella taustalla ja tulotasolla on itsenäinen yhteys arvojen uudenaikaisuuteen. Miehet kannattavat naisia johdonmukaisemmin traditionaalista arvo-orientaatioita. Samoin maanviljelijä-, työläis- ja ylemmistä toimihenkilöperheistä kotoisin olevat ovat traditionaalisessa asennoitumisessaan johdonmukaisempia kuin muunlaisista kodeista olevat. Koska traditionaaliseen orientaatioon on luettu kuuluvaksi materialististen arvojen korostusta, on odotettavaa, että traditionaalisuus on suurituloisille vähemmän ansaitsevia tyypillisempää.

Kun lasketaan eri osaryhmien faktoripistemäärien keskiarvot modernisuuden yleismittarilla, niin moderneimmiksi arvoiltaan osoittautuvat sen perusteella uuden keskiluokan naiset. Heidän mittarilla saamansa keskiarvo on –0,48. Heille on siten ominaista asennoitua muita osaryhmiä johdonmukaisemmin ei-traditionaalisesti. Uuden keskiluokan miesten faktoripistemäärien keskiarvo on 0,03. Heidä ei siten voi luonnehtia erityisen traditionaaliseksi tai moderniksi osaryhmäksi. Heidän osaryhmälleen on ominaisinta sekä-että-tyyppinen ajattelu. Uusi työväenluokka on arvoiltaan perinteisempi kuin uusi keskiluokka. Uuden työväenluokan naisten faktoripistemäärien keskiarvo on 0,33. Kaikkein johdonmukaisimmin perinteiseksi arvoiltaan osoittautuvat uuden työväenluokan miehet (faktoripistemäärien keskiarvo 0,66). Jos näiden tulosten perusteella piirrettäisiin kuva tyypillisestä uudenlaisten arvojen kannattajasta, näyttäisi sellainen olevan uuskeskiluokkainen nainen (ks. kuvio 7). Perinteisempien arvojen kannattaja on tyypillisimmin uustyöväenluokkainen mies (ks. kuvio 8).

---

⁵¹³ Borg 1993, 149–150.

⁵¹⁴ Borg 1993, 155–157, 163.

TAULUKKO 16. Traditionaalisen arvo-orientaation kannattamista ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995^a

Asteikon keskiarvo .00	N	Poikkeama keskiarvosta	Eta	Korjattu poikkeama keskiarvosta	Beta
SUKUPUOLI					
Nainen	428	-.10		-.14	
Mies	173	.25		.35	
			.17		.23***
IKÄ					
40–44-vuotiaat	180	.09		.07	
31–39-vuotiaat	310	-.09		.00	
20–30-vuotiaat	111	.11		-.10	
			.10		.06
KOULUTUS					
Kans-, perus-, ammattikoulu	169	.52		.16	
Opistotasoinen koulutus tai ylioppilas	178	-.11		-.06	
Ylempi tai alempi korkeakoulututkinto	254	-.27		-.07	
			.35		.11
AMMATTIASEMA					
Ylempi toimihenkilö	234	-.26		-.06	
Alempi toimihenkilö	196	-.10		-.07	
Työntekijä	100	.62		.16	
Työtön	71	.26		.19	
			.34		.12
ISÄN AMMATTI					
Maanviljelijä	109	.16		.10	
Ylempi toimihenkilö	88	-.21		.01	
Alempi toimihenkilö	114	-.22		-.19	
Työntekijä	237	.13		.06	
Muu	53	-.09		-.12	
			.18		.11*
ASUINPAIKKAKUNTA					
Helsinki	97	-.38		-.11	
Muu pääkaupunkiseutu	82	-.14		.02	
Muu kaupunki	307	.07		.05	
Muu maaseutukunta	115	.23		-.06	
			.21		.07
TULOT					
750–4999 mk	191	.24		.01	
5000–7936 mk	324	-.18		-.06	
8000– mk	86	.12		.22	
			.21		.10*
USKONNOLLISEEN YHDYSKUNTAAN KUULUMINEN					
Kuuluu ev.lut. tai ortodoksiseen kirkkoon	472	.12		.10	
Ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan	129	-.45		-.36	
			.25		.20***
PUOLUEKANNATUS					
Keskusta	38	.39		.06	
Kokoomus	56	.22		.29	
Sosiaalidemokraatit	108	.17		.10	
Vasemmistoliitto	37	-.50		-.54	
Vihreät	110	-.59		-.37	
Muu, ei halua sanoa, ei osaa sanoa	222	.15		.13	
Ei äänestäisi	30	.19		.07	
			.35		.26***
AMMATTILIITTO					
AEK	349	-.30		-.18	
KTV	252	.42		.25	
			.38		.23***
Selitysosuus R ²					.367
Yhteiskorrelaatio					.605

^aTähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä F-testin perusteella seuraavasti:

* $p \leq .05$, ** $p \leq .01$ ja *** $p \leq .001$.

KUVIO 7. Modernisuuden yleismittarilla modernisuutta ilmaisevien osioiden keskimääräinen kannatus liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995

KUVIO 8. Modernisuuden yleismittarilla traditionaalisuutta ilmaisevien osioiden keskimääräinen kannatus liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995

Tulokset osoittavat, että uuden keskiluokan naisten ajattelussa yhdistyy eniten niitä piirteitä, joilla moderneja arvoja on luonnehdittu. Heillä arvojen modernisuus on ominaisinta ennen kaikkea siinä laajimmassa merkityksessä, joka yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden perusteella arvojen modernisuudesta hahmottuu ja joka operationalisoitiin modernisuuden yleismittarin avulla mitatuksi ei-traditionaaliseksi arvo-orientaatioksi. Tämän perusteella juuri tähän osaryhmään kannattaa kiinnittää jatkossa erityistä huomiota. On syytä olettaa, että heille ominaisia arvoja tarkkailemalla modernisuus valottuu erityisen hyvin.

Väite poikkeaa siitä sosiologisesta perinteestä, jossa miehet on totuttu näkemään naisia modernimpina. Esimerkiksi Durkheimin mielestä traditionaalisten uskomusten heikkeneminen oli voimakkainta miesten keskuudessa. Hän toteaaakin teoksessaan *Itsemurha*, että naiset tekevät vähemmän itsemurhia kuin miehet, käyvät paljon vähemmän koulua ja ”pohjimmiltaan traditionalisteina he käyttäytyvät vakiintuneiden uskomusten perusteella eikä heillä ole suuriakaan älyllisiä tarpeita”.⁵¹⁵ Samansuuntaisia näkemyksiä esitti Weber, joka pohti työasenteiden modernisoitumista. Hänen mukaansa naisissa törmätään ”tottumuksen muuriin”. Naistyöntekijät ja varsinkin naimattomat naiset kuvasivat Weberin mukaan työn takapajuista, traditionaalista muotoa.⁵¹⁶ Tönnies oli edellisten kanssa samoilla linjoilla. Tönniesin mukaan miehet ovat naisia älykkäämpiä. Naisilta puuttuivat hänen mukaansa rationaalisen tahdon edellytykset ja heidän alansa oli luonnollinen tahto.⁵¹⁷ Inkeles ja Smith taas päätyivät modernisuutta käsittelevässä tutkimuksessaan tutkimaan pelkästään miehiä. Keskeisenä modernisoivana tekijänä he pitivät työtä. Heillä oli oletuksena, että tehdastyö ja sen vaatimuksiin sopeutuminen edisti elämän modernisoitumista. Miehinen tehdasympäristö edistäisi siten juuri miesten modernisuutta.⁵¹⁸

Inkelesin ja Smithin tutkimuksen näkemys modernista oli kiinnittynyt teolliseen yhteiskuntaan ja sille ominaiseen miesvaltaiseen tehdastyöläisyyteen. Jälkiteolliselle yhteiskunnalle ominaisen naisvaltaisen palvelualan laajenemisen ei ole myöskään oletettu tapahtuvan arvoja liikauttamatta. Esimerkiksi Bell on olettanut, että jälkiteolliselle yhteiskunnalle ominaisen naisvaltaisen palvelualan laajenemisella on vaikutuksia arvoihin. Hän on uskonut muutosten kytevän uusien ammattien kasvuryppäässä, erityisesti ei-tuottavan alan ytimessä eli terveys-, opetus- ja tutkimusalalla.⁵¹⁹

---

⁵¹⁵ Durkheim 1985, 185.

⁵¹⁶ Weber 1980, 44–45.

⁵¹⁷ Tönnies 1957, 151.

⁵¹⁸ Inkeles & Smith 1974. Tulostensa perusteella Inkeles ja Smith joutuivat kuitenkin tarkistamaan hypoteesiaan ja päätyivät näkemykseen, että ylipäänsä suuret organisaatiot edistävät modernisuutta.

⁵¹⁹ Bell 1974, 15, 146–147.

5.3 Uuden keskiluokan fragmentaarisuus

Eri ammattialojen ja organisaatioasemien yhteyttä arvojen uudenaikaisuuteen on viime vuosikymmeninä pohdittu myös muun muassa amerikkalaisessa keskustelussa uudesta luokasta (New Class) ja eurooppalaisessa tutkimusperinteessä uusista sosiaalisista liikkeistä ja niiden kannatusperustasta.⁵²⁰ Suomessa aihepiiriä on viime aikoina lähestytty ottaen tarkastelun polttopisteeseen ammatillisten asemien ja ympäristöasennoitumisen välinen yhteys. Tilastokeskuksen 1990-luvun puolessavälin kokoaman aineiston pohjalta on havaittu postmaterialismille keskeisen ympäristönsuojelun teeman kannatuksen eroavan selvästi eri ammattiryhmien välillä suomalaisten keskuudessa. Ympäristöpoliittisten asenteiden ja ammatin välinen voimakas yhteys on ilmennyt siten, että palvelualoilla, terveys- ja sosiaalialoilla sekä humanistisilla ja taiteellisilla aloilla ympäristöohjausta kannatetaan voimakkaimmin. Kielteisimmin ympäristöohjaukseen suhtaudutaan yrittäjien ja kaupallisen alan, teollisuuden ja rakennusalan sekä maa- ja metsätalouden piirissä. Näiden väliin jäävät muun muassa hallinto- ja toimistotyö sekä liikenne- ja kuljetusala. Tilastokeskuksen aineiston valossa naisvaltaiset alat näyttävät hyväksyvän ympäristöohjauksen voimakkaimmin. Sukupuoli ei kuitenkaan selitä eroja, vaan lähinnä voimistaa niitä.⁵²¹

Millainen yhteys uuden keskiluokan jäsenten ammattialalla ja arvojen uudenaikaisuudella on? Tässä tutkimuksessa uusi keskiluokka koostuu pitkälti kulttuurin, hallinnon tai sosiaali- ja terveysalan asiantuntijatehtävissä toimivista ammattiryhmistä eli juuri oletetuista edelläkävijöistä. Vaikka uusi keskiluokka edustaa Bellin sanoin enemmänkin humanisteja kuin teknokraatteja, niin aineistossa on kumpiakin. Humanistien ja terveysalan edustajien lisäksi tutkittavina on ollut kaupan- ja hallinnon alalla työskenteleviä. Uuden keskiluokan jäsenet jaettiin heidän kyselylomakkeessa mainitsemansa ammatin perusteella Tilastokeskuksen ammattiluokitusta⁵²² apuna käyttäen kuuteen luokkaan: 1) tutkijoihin ja opettajiin (N=73), 2) museo- ja arkistotalalla työskenteleviin (N=51), 3) kielenkääntäjiin (N=40), 4) muussa teknisessä, tieteellisessä, lainopillisessa, humanistisessa ja taiteellisessa työssä, lyhyemmin sanottuna muissa humanistisissa ammateissa, työskenteleviin (N=42), 5) terveys- ja sosiaalialalla työskenteleviin (joukko koostuu melkein kokonaisuudessaan toimintaterapeuteista) (N=84), 6) hallinnollisella tai kaupallisella alalla työskenteleviin (N=85). (Ks. Liitetaulukko 2.) Jaottelussa haluttiin erottaa humanistinen ala, terveys- ja sosiaaliala sekä hallinnollinen ja kaupallinen ala toisistaan. Humanistisia ammatteja on luokiteltu kahta muuta alaa tarkemmin, koska haluttiin myös tarkastella tämän ammat-

---

⁵²⁰ Kriesi 1989.

⁵²¹ Sairinen 1996, 112–114, 145–146.

⁵²² Ammattiluokitus 1987. Hakemisto 22.10.1990.

tikunnan sisäistä yhteneväisyyttä ja koska aineisto määrältään myös mahdollistaa tämän.

Uuden keskiluokan jäsenillä on ammattialoittaisia eroja arvojen uudenaikaisuudessa (ks. taulukko 17). Tutkimani uusi keskiluokka ei olekaan yhtenäinen, vaan koostuu enemmän ja vähemmän uudenaikaista osaryhmistä, fragmenteista. Oletetuissa edelläkävijyyttä edustavissa ammattialoissakin on vaihtelua arvojen uudenaikaisuudessa. MC-analyysin tulokset osoittavat, ettei vain etäisyys tuotannosta vaan myös etäisyys perinteiden vaalimisesta erottele ammattiryhmien asennoitumista. Kaikkein perinteisempiä arvoiltaan ovat museo- ja arkistotalalla työskentelevät humanistit. Humanisteista myös kielenkääntäjät ovat taipuvaisia traditionaalisen arvo-orientaation kannattukseen. Näiden lisäksi traditionaalinen orientaatio on ominainen hallinnollisilla ja kaupallisilla aloilla työskenteleville. Traditionaalisen orientaation kannatus on epäominaisinta humanistisen alan tutkijoille ja opettajille, muille humanisteille sekä terveys- ja sosiaali-alalla työskenteleville. Tulokset vahvistavat myös aiemmin esitettyä johtopäätöstä sukupuolten välisestä erosta: uuden keskiluokan naiset ovat miehiä modernimpia.

TAULUKKO 17. Traditionaalisen arvo-orientaation kannattamista ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden ja ammattialan mukaan tarkasteltuna AEK:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995^a

Asteikon keskiarvo -.31	N	Poikkeama keskiarvosta	Eta	Korjattu poikkeama keskiarvosta	Beta
SUKUPUOLI					
Nainen	229	-.15		-.17	
Mies	111	.31		.34	
			.26		.28***
IKÄ					
40–44-vuotiaat	106	.10		-.05	
31–39-vuotiaat	200	-.04		.01	
20–30-vuotiaat	34	-.06		.09	
			.08		.05
KOULUTUS					
Opistotasoinen koulutus tai ylioppilas	91	-.11		.03	
Ylempi tai alempi korkeakoulututkinto	249	.04		-.01	
			.08		.02
AMMATTIASEMA					
Ylempi toimihenkilö	227	.03		-.06	
Alempi toimihenkilö	87	-.11		.05	
Työtön	26	.07		.31	
			.07		.12
ISÄN AMMATTI					
Maanviljelijä	53	.06		-.03	
Ylempi toimihenkilö	79	.04		.07	
Alempi toimihenkilö	72	-.14		-.17	
Työntekijä	107	.03		.10	
Muu	29	.02		-.08	
			.09		.12
ASUINPAIKKAKUNTA					
Helsinki	78	-.17		-.02	
Muu pääkaupunkiseutu	63	.02		-.02	
Muu kaupunki, muu maaseutukunta	175	.07		.02	
Muu maaseutukunta	24	-.01	.11	-.04	.03
TULOT					
750–4999 mk	47	-.07		-.11	
5000–7936 mk	221	-.10		-.05	
8000– mk	72	.34		.23	
			.21		.14*
USKONNOLLISEEN YHDYSKUNTAAN KUULUMINEN					
Kuuluu ev.lut. tai ortodoksiseen kirkkoon	247	.12		.11	
Ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan	93	-.31		-.29	
			.22		.21***
PUOLUEKANNATUS					
Keskusta	12	.32		.21	
Kokoomus	47	.55		.47	
Sosiaalidemokraatit	51	.04		-.01	
Vasemmistoliitto	16	-.67		-.67	
Vihreät	86	-.41		-.36	
Muu, ei halua sanoa, ei osaa sanoa	117	.11		.11	
Ei äänestäisi	11	.21		.34	
			.40		.36***
AMMATTIALA					
Tutkijat ja opettajat	67	-.16		-.14	
Museo- ja arkistoala	46	.20		.24	
Kielenkääntäjät	36	-.02		.11	
Muut humanistiset ammatit	37	-.17		-.15	
Terveys- ja sosiaaliala	78	-.18		-.13	
Hallinnon- ja kaupanala	76	.30		.13	
			.24		.18*

^aTähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä F-testin perusteella seuraavasti:

* $p \leq .05$, ** $p \leq .01$ ja *** $p \leq .001$.

6 MODERNISUUDEN MONIULOTTEISUUS

Edellisessä luvussa arvojen uudenaikaisuutta tutkittiin kahden vastakkaisen kaikenkattavan orientaation (traditionaalisuus ja ei-traditionaalisuus) avulla. Tässä luvussa arvojen modernisuutta tutkitaan suppeampien arvo-orientaatioiden avulla. Nyt katsotaan, miten arvot käytännössä järjestyvät ihmisten mielissä kimpuiksi. Tätä varten suoritettiin faktorianalyysi. Modernisuuden yleismittarissa olleista muuttujista otettiin nyt analyysiin mukaan vain sellaisia muuttujia, joissa esiintyi eniten hajontaa. Lisäksi analyysiin lisättiin kolme uskonnollisuutta mittaavaa kysymystä, jotka mittasivat rukoilemisen useutta sekä kirkossa ja muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa käynnin tiheyttä, koska haluttiin tarkastella uskonnollisuutta ja sen yhteyttä muihin arvojärjestelmiin. Tällainen tarkastelu on mielekästä, koska uskontoa on pidetty yleisesti modernisuudelle vieraana alueena. Muuttujia valikoitiin myös kommunaliteettien perusteella. Analyysiin sisällytettiin kaikki muut hyväksymisasteella mitatut abstraktit arvoilmaisut paitsi itsensä toteuttaminen. Sillä ei näyttänyt olevan juuri arvojärjestelmiä erottelevaa voimaa. Onkin syytä epäillä, että itsensä toteuttaminen tällaisena abstraktina arvoilmauksena on niin laajasti ja eri elämänalueilla kannatettu arvo, etteivät ihmiset sen perusteella juurikaan eroa toisistaan.

Faktorointi suoritettiin pääakseliratkaisuna, ja sille tehtiin varimax-rotatio. Analyysissa päädyttiin ratkaisuun, jossa oli 44 muuttujaa ja kolme faktoria (ks. liite 13). Nämä faktorit on esitetty taulukossa 18. Ensimmäisen faktorin ominaisarvo oli 6,8, ja sen selityskyky kokonaisvaihtelusta oli 15,5 prosenttia. Toisen faktorin ominaisarvo oli 4,2, ja sen selityskyky kokonaisvaihtelusta oli 9,5 prosenttia. Kolmannen faktorin ominaisarvo oli 2,4, ja sen selityskyky kokonaisvaihtelusta oli 5,6 prosenttia. Ensimmäinen faktori selitti 51 prosenttia, toinen faktori 31 prosenttia ja kolmas faktori 18 prosenttia yhteisvaihtelusta. Usean faktorin ratkaisuun päätyminen osoittaa, että traditionaalisuus ja modernisuus ovat käytännössä moniulotteisia, eriytyneitä ilmiöitä. Faktoreiden tulkin-
ta pyrittiin tekemään sellaisten muuttujien avulla, joiden lataus faktorilla oli vähin-

tään 0,40. Taulukossa nämä muuttujat on lihavoitu ja niiden tausta on varjostettu. Lisäapua faktoreiden tulkintaan haettiin muuttujista, joiden lataus faktorilla oli vähintään 0,30. Nämä muuttujat esiintyvät taulukossa lihavoituina ilman varjostusta. Ensimmäinen faktori nimettiin ulottuvuudeksi *punavihreys–uuskonservatiivisuus*. Toinen faktori nimettiin ulottuvuudeksi *perinteinen uskonnollisuus–sekulaarisuus*. Kolmas faktori nimettiin ulottuvuudeksi *ulkoisesti ohjautuminen–sisäisesti ohjautuminen*.

Ensimmäinen kaksinapainen faktori (*punavihreys–uuskonservatiivisuus*) vastasi eniten modernisuuden yleismittarilla esiintynyttä jäsennystä traditionaaliin ja ei-traditionaaliseen arvo-orientaatioon. Se ei kuitenkaan ole samastettavissa siihen, vaan on selkeästi edellisestä eriytynyt oma ulottuvuutensa. Kaikkein tyypillisimpiä kyseiselle ulottuvuudelle olivat kannanotot ulkomaalaisia ja ympäristönsuojelua koskeviin asenteisiin. Ulottuvuuden toista ääripäätä luonnehti tasa-arvon, erityisesti rodullisen tasa-arvon, ja ympäristönsuojelun vankka kannatus. Aiemmin mainitussa valtakunnallisessa vaalitutkimuksessa näihin arvoihin painottumista kuvattiin jälkimaterialismiksi. Orientaatiota on yleistä kutsua myös punavihreudeksi. Orientaatiossa yhdistyy homosentrisiä ja ekosentrisiä arvoja. Ulottuvuuden toista ääripäätä puolestaan kuvasi tällaisista arvoista erkaantuminen yhteiskunnallisina päämäärinä. Ääripää vastaa kuvauksia suomalaisesta uuskonservatiivisuudesta.⁵²³ Kyseinen ulottuvuus liittyykin vahvasti puoluepoliittisuuteen. Erityisesti se koskettaa ns. uudenlaista poliittista konfliktitulottuvuutta, jonka toisen ääripään on sanottu heijastavan muun muassa avarakatseisuutta, muutosavoimuutta ja myönteisiä asenteita sellaisiin kysymyksiin kuin luonnonsuojeluun, ulkomaalaisiin ja naisten oikeuksiin. Ulottuvuuden toisen ääripään taas on sanottu heijastavan sovinnaisuutta, suvaitsemattomuutta, kansallismielisyyttä, säilyttämistä ja perinteisten näkemysten kunnioittamista.⁵²⁴ Ulottuvuudella ei otettu kantaa perinteisiin poliittisiin kysymyksiin tuotantovälineiden omistuksesta tai tulonjaon oikeudenmukaisuudesta.

---

⁵²³ Martikainen 2001; Martikainen & Pekonen 1996, 103–105.

⁵²⁴ Ks. uudesta politiikasta Offe 1985. Ks. myös Hellsten & Martikainen 2001, 55–63.

TAULUKKO 18. Eriytyneet arvo-orientaatiot: Faktorianalyysi (kolmen faktorin ratkaisu) AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995^a

Arvo-orientaatioulottuvuudet ja osiot	Faktorilataukset			
<u>Punavihreys-uuskonservatiivisuus</u>				
V145	Ottaisin mielelläni työtovereikseni toista rotua olevia ihmisiä	.64	-.08	-.26
V203	En haluaisi itselleni toista rotua olevaa johtajaa	-.63	.09	.32
V137	Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että naapuriini muuttaisi toista rotua oleva perhe	.60	-.02	-.27
V117	Ympäristön tuhoutumisen estäminen	.58	.04	.17
V221	Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että lapseni menisi naimisiin toista rotua olevan ihmisen kanssa	.57	-.11	-.32
V130	Tiedotusvälineissä paisutellaan liikaa ympäristöasioita	-.56	.03	.11
V178	Pakolaisten määrää Suomessa tulisi vähentää	-.56	.10	.34
V193	Saaste- ja ympäristöongelmien vähentämiseksi olen valmis tinkimään omasta elintasostani	.51	.00	-.25
V112	Tasa-arvo	.50	-.04	.10
V209	Aseistakieltäytyminen henkilökohtaisen eettisenvakaumuksen vuoksi on hyväksyttävää	.49	-.03	-.16
V186	Suomen valtion tulisi auttaa muita köyhempiä valtioita niiden ympäristöongelmissa esim. vähentämään saastepäästöjä	.47	-.08	-.15
V121	Rauha	.45	.12	.24
V118	Sisäinen mielenrauha	.43	.23	.13
V199	Yksityisen ihmisen toiminnalla ja teoilla ei ole mainittavaa vaikutusta ympäristön ja luonnon tilaan	-.42	-.07	.06
V189	Ydinvoiman käytöstä on luovuttava silläkin ehdolla, että elintaso sen seurauksena laskisi	.41	.05	-.14
V119	Läheiset ihmissuhteet	.37	.16	.17
V205	Jos lapsi on sairas ja molemmat vanhemmat ovat työssä, on luonnollista, että äiti jää kotiin hoitamaan lasta	-.36	.22	.17
V195	En haluaisi itselleni naisjohtajaa	-.34	.14	.16
V113	Yksilönvapaus	.32	-.04	.14
V222	Työssäkäynti on naiselle vähemmän tärkeää kuin miehelle	-.32	.18	-.03
V138	Maamme kaipaa vahvoja johtajia, jotka kykenevät palauttamaan yhteiskuntaamme kurin ja järjestyksen sekä oikeiden arvojen kunnioituksen	-.31	.23	.31
V134	Avio/avoliitto ilman lasta ei voi olla täydellinen	-.29	.09	.23
<u>Perinteinen uskonnollisuus-sekulaarisuus</u>				
V151	Jumala on keskeisessä asemassa elämässäni	-.03	.87	-.03
V84K	Rukoilee usein	.01	.75	-.02
V115	Uskonto	.12	.72	.04
V143	On samantekevää, uskooko ihminen Jumalaan vai ei	-.04	-.70	-.02
V87K	Käy usein uskonnollisissa tilaisuuksissa	-.07	.67	-.11
V86K	Käy usein kirkossa	.01	.66	-.08
V136	Maailman ja ihmisten asioihin vaikuttaa jokin yliluonnollinen voima	-.04	.63	-.00
V211	Nykyään on liian helppo saada avioero	-.26	.40	.22
V128	Avioliiton on kestettävä koko elämän ajan	-.25	.37	.25
V200	Lasten vanhempien ei pitäisi erota	-.31	.32	.22
<u>Ulkoisesti ohjautuminen-sisäisesti ohjautuminen</u>				
V120	Sosiaalinen arvostus	.04	.09	.56
V192	Minulle on tärkeää elämässä saavuttaa hyvät tulot	-.22	-.08	.55
V122	Työ	.08	.06	.47
V218	En voisi olla tyytyväinen elämäni, jos olisin työtön	-.05	-.01	.47
V129	Mielenkiintoinenkin toimi menettää viehätöksensä, ellei siinä pääse todella hyvin ansiotuloihin	-.29	.02	.46
V206	Minulle on tärkeää elämässä menestyä ja saada arvostusta	.01	-.02	.46
V191	Ihmisen pitää olla työssä, jotta hän tuntisi itsensä yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi	-.12	-.06	.45
V127	Jos on saanut työpaikan, on tärkeää pitää siitä kiinni, vaikka ei pitäisikään siitä	-.25	.10	.43
V116	Aineellisten olojen parantaminen	.13	.11	.39
V207	Ihminen voi olla elämänsä tyytyväinen ilman työtä	.15	-.05	-.39
V223	Olisin elämäni tyytyväinen, vaikka minulla olisi rahaa vain välttämättömiin tarpeisiin	.07	.08	-.37
V142	Aineellista elintaso ei pitäisi pyrkiä enää nykyisestään lisäämään	.22	.11	-.25

^a Faktoreiden tulkinta on tehty muuttujien avulla, joiden lataus on vähintään 0,40. Lisäapua tulkintaan on haettu muuttujista, joiden lataus faktorilla on vähintään 0,30.

Toisella kaksinapaisella faktorilla (*perinteinen uskonnollisuus–sekulaarisuus*) saivat suuria latauksia uskonnollisuutta ja perinteisiä perhearvoja mitanneet väittämät. Ulottuvuus on mielekästä tulkita kolmiosiseksi, kolmesta fraktiosta koostuvaksi. Ulottuvuuden toinen ääripää kuvasi pysyttelemistä perinteisessä institutionaalisessa uskonnollisuudessa. Tämä ääripää on tulkittavissa yhdeksi fraktioksi. Toinen fraktio on tämän ääripään vastakohta eli sekulaarinen arvo-orientaatio. Kolmatta fraktiota, jota kutsun *postsekulaarisuudeksi*, luonnehtivat ääripäiden sekoitemallit ja kaikenlainen ei-institutionaalinen ja suomalaisessa kulttuurissa ei-perinteinen uskonnollisuus ja henkisyys. Ulottuvuuden kolmiosisuus ilmentää nähdäkseni sitä, että modernien yhteiskuntien ominaispiirteenä pidetty sekularisoituminen, maallistuminen,⁵²⁵ ei kuvaa onnistuneesti nykyajan uskonnollisuuden kenttää. Uskonnon kohtalona ei ole ollut häviäminen ihmisten mielistä, toisin kuin jyrkimmissä sekularisaatioteoreettisissa hahmotelmissa aikoihin oletettiin.

Kolmannella ulottuvuudella (*ulkoisesti ohjautuminen–sisäisesti ohjautuminen*) latautuivat väittämät, jotka liittyvät omaan elämään ja sen järjestämiseen. Ulottuvuudella otettiin kantaa lähinnä materiaalsen hyvinvoinnin merkitykseen omassa elämässä ja oman toiminnan määräytymisen perusteisiin. Arvo-orientaation toista ääripäätä kuvasi myönteinen suhtautuminen väittämiin, jotka koskivat oman aineellisen elintason kohottamista, sosiaalista arvostusta sekä työn merkitystä omanarvontunnon ja taloudellisen hyvinvoinnin lähteenä. Tällä orientaatiolla työ nähtiin hyvin perinteisessä valossa keinoksi aineellisen hyvän tavoitteluun ja yhteiskunnallisesti hyväksytyn elämäntavan noudattamiseen. Tämä ääripää on nimetty ulkoisesti ohjautumisen orientaatioksi. Tälle orientaatiolle vastakkaisia näkemyksiä on kuvattu sisäisesti ohjautumisen orientaatioksi.

Faktoreiden sisällöt noudattelevat arvomuutoskirjallisuuden aihealueita. Ulkoisesti ohjautumisen ja sisäisesti ohjautumisen ulottuvuudella käsitellään teemoja, joita luonnetyypittelyä korostavat tutkijat aikoinaan paljolti käsittelivät. Faktorin nimeäminen noudattelee tämän tutkimusperinteen esimerkkiä. Punavihreyden ja uuskonservatiivisuuden ulottuvuudella otetaan kantaa teemoihin, joista on puhuttu arvomuutoskirjallisuudessa korostettaessa asennoitumista ympäristönsuojeluun yhtenä keskeisenä muutoksena. Faktorin nimeäminen nojaa nimityksiin, joita on totuttu käyttämään puhuttaessa tällaisin arvoin sävyttyneistä yhteiskunnallisista kannoista. Perinteisen uskonnollisuuden ja sekulaarisuuden ulottuvuuden nimeämisessä noudatellaan modernisuustutkimusten näkökulmaa, jossa uskonnollisuutta on pidetty modernisuudelle vieraana alueena ja sekulaarisuutta modernille ihmiselle tyypillisenä asennoitumistapana.

Punavihreys ja sisäisesti ohjautuminen kuvaavat selkeimmin arvomuutoskirjallisuuden luonnehdintoja uudenlaisten arvojen kannatuksesta. Perinteisen uskonnollisuuden ja sekulaarisuuden suhde arvojen modernisuuteen on häilyvämpi. Yksittäisen asenteen tasolla tämä näkyy siten, että traditionaaliseksi luon-

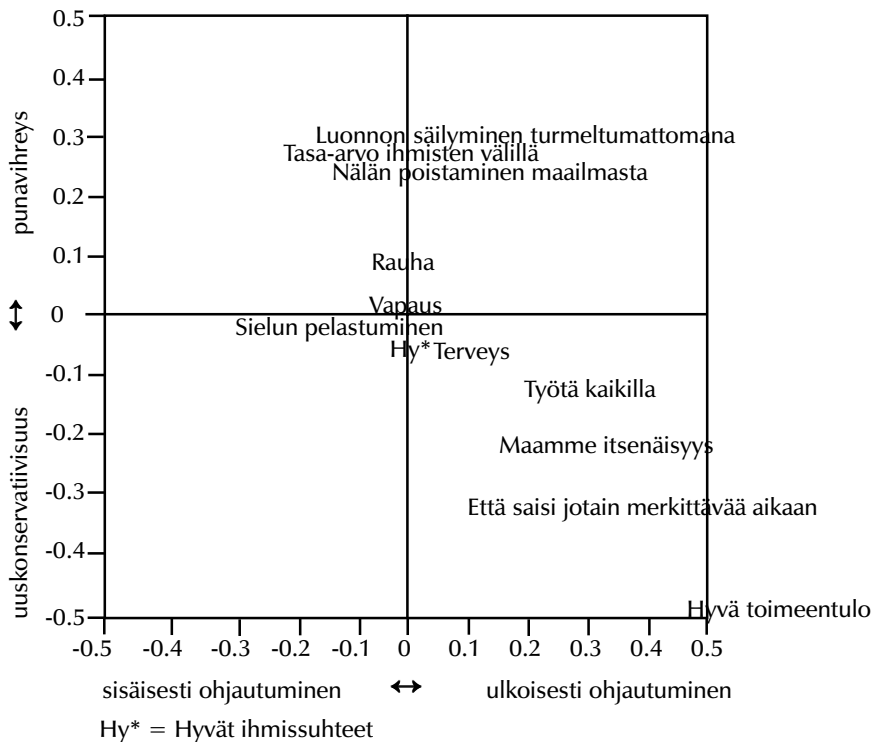
⁵²⁵ Ks. esim. Hollinger 1994, 25; Crouch 1995, 257.

nehdittava väittämä *”Maamme kaipaa vahvoja johtajia, jotka kykenevät palauttamaan yhteiskuntaamme kurin ja järjestyksen sekä oikeiden arvojen kunnioituksen”* latautuu lievästi, mutta suuntaa antavasti negatiivisesti punavihreyden orientaatiolla ($-0,31$), mutta positiivisesti ulkoisesti ohjautumisen orientaatiolla ($0,31$). Heikokosti ($0,23$) se latautuu myös perinteisen uskonnollisuuden orientaatiolla.

Kaikille tutkittaville laskettiin faktoripistemäärät näillä kolmella eri arvo-orientaatioulottuvuudella. Yhdellä faktorilla suuren pistemäärän jommassakummassa ääripäässä saanut henkilö voi saada suuria pistemääriä myös toisilla faktoreilla. Esimerkiksi henkilö, joka saa suuren pistemäärän punavihreyden orientaatiolla, voi saada suuria pistemääriä kahdella muullakin ulottuvuudella. Hänen ajattelussaan yhdistyy silloin runsaasti eri orientaatiolle ominaisia piirteitä. Se, että ihmisten ajattelussa voi esiintyä vaihtelevalla tavalla traditionaalisiksi ja moderneiksi luonnehdittavia piirteitä esimerkiksi sen perusteella, puhutaanko oman elämän järjestämisestä vai yhteiskunnallisista kysymyksistä, ilmenee erilaisten yhdistelmämallien olemassaolona. Tällainen yhdistelmämalli on esimerkiksi sisäisesti ohjautuva uuskonservatiivi.

Punavihreydelle tai uuskonservatiivisuudelle sekä sisäisesti tai ulkoisesti ohjautumiselle ominaisia arvoja selventää kuvio 9. Arvon asemaa orientaatioulottuvuuksilla ilmaisee arvon ensimmäinen kirjain.

KUVIO 9. Arvopreferenssit ja arvo-orientaatiot

Kuviossa 9 niille tutkittaville, jotka asettivat arvopreferointitehtävässä (kyselylomakkeen kysymys nro 39) kunkin arvon viiden tärkeimmän arvon joukkoon, on laskettu keskiarvot näillä kahdella arvo-orientaatioulottuvuudella. Kuvio osoittaa, että arvopreferenssitehtävässä olleista arvoista tasa-arvo ihmisten välillä, luonnon säilyminen turmeltumattomana ja nälän poistaminen maailmasta vastaavat parhaiten punavihreän arvo-orientaation sisältöä. Uuskonservatiivisuuden orientaatiota vastaavat parhaiten hyvä toimeentulo ja jonkin merkittävän aikaansaaminen. Hyvä toimeentulo on myös ulkoisesti ohjautumisen orientaatiolle ominainen arvo. Hyvä toimeentulo jäsentyy sekä punavihreyden orientaatiolle että sisäisesti ohjautumisen orientaatiolle vastakkaiseksi arvoksi. Arvopreferenssitehtävän valossa sielun pelastuminen on sisäisesti ohjautumisen orientaatiolle ominaisin arvo. Typologiasta näkyy, ettei ainakaan arvopreferenssitehtävässä ollut esitetty sellaisia arvoja, joiden voisi sanoa tyypillisesti luonnehtivan yhdistelmämalleja eli arvoja, joiden kannatus olisi ominaista sisäisesti ohjautuville uuskonservatiiveille tai ulkoisesti ohjautuville punavihreille.

Kutakin kolmea arvo-orientaatioulottuvuutta (faktoria) tarkastellaan omassa luvussa (luvut 6.1–6.3). Tarkastelu etenee siten, että jokaisen luvun alussa ulottuvuutta ja vaihtelua sen kannatuksessa kuvataan hyvin yleisesti. Tämän jälkeen ulottuvuuksien ääripäitä kuvataan tarkemmin alaluvuissa. Ensimmäisessä alaluvussa esitellään aina se faktorin napa (ääripää), jolla muuttujat ovat saaneet positiivisia latauksia. Toisessa alaluvussa esitellään se faktorin napa, jolla muuttujat ovat saaneet negatiivisia latauksia. Positiivisia latauksia saavien orientaatioiden sisältöä esitellään tarkemmin kuin niille vastakkaisia negatiivisia latauksia saavia orientaatioita, koska jälkimmäiset orientaatiot ovat edellisten negatiivisia ja niiden sisällön pystyy päättämään tältä pohjalta. Hieman poikkeavasti esitellään uskonnollisuutta koskettava ulottuvuus. Tämän ulottuvuuden sisältö esitellään jatkumona, ei ääripäiden avulla. Faktorin poikkeavan tulkinnan vuoksi ulottuvuutta käsitellään kolmessa alaluvussa. Ensimmäisessä alaluvussa esitellään positiivisten latausten napa (6.3.1 Perinteinen uskonnollisuus) ja toisessa alaluvussa negatiivisten latausten napa (6.3.2 Sekulaarisuus). Kolmannessa luvussa esitellään näiden ääripäiden sekoitemalleja (6.3.3 Postsekulaarisuus).

6.1 Ulkoisesti ja sisäisesti ohjautumisen arvo-orientaatiot

Arvo-orientaatioulottuvuudella (faktorilla), jonka toisesta ääripäästä on käytetty nimitystä ulkoisesti ohjautuminen ja toisesta ääripäästä sisäisesti ohjautuminen, latautuivat ulkoisesti ohjautumista ilmentävällä positiivisten latausten ääripäässä voimakkaasti väittämät, jotka koskevat sosiaalista arvostusta, oman aineelli-

sen elintason kohottamista sekä työn merkitystä taloudellisen hyvinvoinnin ja omanarvontunnon lähteenä (ks. taulukko 19).

TAULUKKO 19. Osiot, jotka luonnehtivat ulkoisesti ja sisäisesti ohjautumisen orientaatioita: Faktorianalyysi AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995

Osio	Faktorilataus
<u>Ulkoisesti ohjautuminen</u>	
V120 Sosiaalinen arvostus	.56
V192 Minulle on tärkeää elämässä saavuttaa hyvät tulot	.55
V122 Työ	.47
V218 En voisi olla tyytyväinen elämäni, jos olisin työtön	.47
V129 Mielenkiintoinenkin toimi menettää viehätöksensä, ellei siinä pääse todella hyviin ansiotuloihin	.46
V206 Minulle on tärkeää elämässä menestyä ja saada arvostusta	.46
V191 Ihmisen pitää olla työssä, jotta hän tuntisi itsensä yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi	.45
V127 Jos on saanut työpaikan, on tärkeää pitää siitä kiinni, vaikka ei pitäisikään siitä	.43
V116 Aineellisten olojen parantaminen	.39
V178 Pakolaisten määrää Suomessa tulisi vähentää	.34
V203 En haluaisi itselleni toista rotua olevaa johtajaa	.32
V138 Maamme kaipaa vahvoja johtajia, jotka kykenevät palauttamaan yhteiskuntaamme kurin ja järjestyksen sekä oikeiden arvojen kunnioituksen	.31
<u>Sisäisesti ohjautuminen</u>	
V221 Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että lapseni menisi naimisiin toista rotua olevan ihmisen kanssa	-.32
V223 Olisin elämäni tyytyväinen, vaikka minulla olisi rahaa vain välttämättömiin tarpeisiin	-.37
V207 Ihminen voi olla elämänsä tyytyväinen ilman työtä	-.39

Huom. Faktorin muiden osioiden lataukset näkyvät taulukossa 18.

Ulkoisesti ohjautumisen orientaatiolla suuren faktoripistemäärän (vähintään 1,5) saaneet kyselyyn vastanneet kuvasivat arvojaan muun muassa seuraavasti:

”Terveys, hyvä kotielämä, hyvä työpaikka, hyvät tulot, hyvät ihmissuhteet.” (m, 054.)

”Haluan paremman elintason. Siihen kuuluu korkeammat kuukausiansiot, iso asunto. Haluan solmia avioliiton ja elää tasapainoisesti. Toivon pysyväni terveenä.” (n, 167.)

”Arvostan terveyttä, materiaa, rauhaa, tasa-arvoa, hyviä tapoja, kunnianhimoa.” (n, 357.)

”Arvostan työtä, koulutusmahdollisuutta, ihmissuhteita, että elämä olisi normaalia. Työttömänä olo ei ole normaalia, työtön tuntee olevansa yhteiskunnan hylkiö!” (n, 399.)

"Nauttia elämästä perheestä niin kauan kuin saa. Tehdä työt kunnolla, siitä on iloa tuntee itsensä hyödylliseksi. Terveys on tärkein. Pitää katsoa eteenpäin eikä taakse." (n, 418.)

"Arvostan hyvää terveyttä, toimeentuloa ja hyviä ihmissuhteita." (n, 595.)

Ulkoisesti ohjautumisessa mielihyvän ja onnen saavuttaminen on riippuvaista yksilön vauraudesta, yhteiskunnallisesta asemasta ja muiden osoittamasta sosiaalisesta arvostuksesta ja hyväksynnästä. Onnistuneen elämän mittarit ovat yksilön ulkoisissa saavutuksissa, ja niitä arvioidaan muilta saadun tunnustuksen avulla.

Mitkään asenneväittämät eivät latautuneet kovin voimakkaasti faktorin vastakkaisessa päässä. Muutama väittämä ("*Olisin elämäni tyytyväinen, vaikka minulla olisi rahaa vain välttämättömiin tarpeisiin*" ja "*Ihminen voi olla elämänsä tyytyväinen ilman työtä*") latautui melko suuresti. Vastakkaisten latausten vähäisyys johtuu siitä, ettei kyselyä varten ollut muotoiltu kysymyksiä, jotka olisivat olleet selkeästi vastakkaisia ulkoisesti ohjautumiselle. Faktorilla suuren negatiivisen faktoripistemäärän (korkeintaan -1,5) saaneet kyselyyn vastanneet kuvasivat arvojaan muun muassa seuraavasti:

"Voi tyytyä vähään ja saavuttaa siitä huolimatta onnellisen elämän." (n, 125.)

"Arvostan viisautta, lähimmäisen rakkautta, positiivisuutta." (n, 161.)

"Totuus, hyvyys, luja luottamus siihen mitä ei näe. 'tee toiselle se mitä haluaisit itsellesi tehtävän'. Henkinen elämä on ihmisen päämäärä ja tavoite, kaikki muu on kullissia ja väliaikaista." (n, 173.)

"Arvostan yksilön vapautta yhteiskunnassa jossa ihmisen oikeudet eivät ole riippuvaisia hänen työstään tai tuloistaan." (m, 241.)

"Pidän arvossa Aristoteleen 'hyvän elämän' tavoittelemista. Elämä koostuu elämyksistä, joilla ei ole rahan kanssa paljonkaan tekemistä. Toisten ihmisten kunnioittaminen ja huomioonottaminen on hyvän elämän keskeisimpiä asioita." (m, 276.)

"Kulje omaa tietäsi. Älä tavoittele maallista mainetta tai kunniaa. Ole uskollinen ja rehellinen sekä itseäsi että muita kohtaan. Kunnioita kirkkoa ja sen opetusta." (m, 310.)

Kommenteissa heijastuu näkemys siitä, että elämän mieli ei ole kiinni ulkoisissa asioissa eli taloudellisessa vauraudessa, korkeassa sosiaalisessa asemassa tai siinä, että muut osoittaisivat hyväksyntää omalle elämäntavalle. Onni löytyy pikemminkin ulkoisista saavutuksista ja muiden mielipiteistä irtautumisesta sekä kääntymisestä omaan itseensä, itsen toteutukseen sekä omaan henkiseen tai hengelliseen hyvinvointiin. Ulottuvuudella suuria negatiivisia pistemääriä saavia voi luonnehtia sisäisesti ohjautuviksi, koska heidän asenteensa ovat vastakkaisia ulkoisesti ohjautumiselle.

Eroa sisäisesti ja ulkoisesti ohjautumisen arvo-orientaatioiden välillä on ensinnäkin siinä, missä määrin yksilön arvot ja toiminta ovat muovautuneet itsen tai jonkin ulkoisen auktoriteetin varassa. Kun yksilön arvot ja toiminta ovat määryntyneet pitkälti itsen varassa, voidaan puhua autonomisesta toimijasta. Auktoriteetin ollessa itsen ulkopuolella on kyse heteronomiasta. Tämä eroavuus tulee esille haastateltaessa ulkoisesti ja sisäisesti ohjautuneita. Eroavuutta siinä, millaista auktoriteettia yksilö kuuntelee (tästähän luonnetyyppittelyä korostava arvomuutoskirjallisuuskin puhui) tulee esille nimenomaan haastattelujen avulla. Eroa ei löydetä tilastollisella analyysillä. Toiseksi kysymys siitä, millaisen arvon ulkoiset ja sisäiset tavoitteet elämässä saavat, luonnehtii ulkoisesti ja sisäisesti ohjautumista. Aineelliset ja konkreettiset tavoitteet ovat ominaisia ulkoisesti ohjautumiselle. Sisäisesti ohjautumisessa painotetaan toimintaa, jossa korostuu yksilön sisäinen maailma ja kokemukset, ns. ekspressiiviset tai ei-aineelliset tavoitteet. Myös se, millaisen painoarvon annamme muiden mielihiteille toimintamme arvioinnissa ja millaista tunnustusta itsellemme kaipaamme, kuvaa arvo-orientaatiota. Ulkoisesti ohjautumisessa kaivataan sosiaalista arvostusta ja tunnetaan tarvetta muiden hyväksyntään. Sisäisesti ohjautumisessa näillä on pienempi painoarvo. Orientaatioiden väliset erot tulevat hyvin esille asennoitumisessa työhön.

Sisäisesti ja ulkoisesti ohjautumisen orientaatioissa otetaan kantaa pitkälti sellaisiin kysymyksiin, jotka koskettavat yksilön omaa elämää ja sen järjestämistä. Silloin otetaan kantaa siihen, kuinka arvostettuja materialistiset ja postmaterialistiset tavoitteet ovat ja millainen asema kollektivistisilla ja individualistisilla näkemyksillä on nimenomaan oman elämän tasolla. Ulkoisesti ohjautumisessa korostuu materialismi ja yhteisökeskeisyys yksityiselämässä, kun taas sisäisesti ohjautumisessa korostuu postmaterialismi ja yksilökeskeisyys.

Sisäisesti ja ulkoisesti ohjautuminen ovat arvo-orientaatioita, eivät persoonallisuustyyppejä. Vaikka nimitys sisäisesti ohjautuminen muistuttaa kovin ulkoasultaan Riesmanin sisältäpäin ohjautumisen tyyppiä, sisällöltään nämä kaksi orientaatiota ovat tyystin erilaiset. Tämän tutkimuksen sisäisesti ohjautuminen muistuttaa pikemminkin Mitchellin luonnehdintaa sisältäpäin ohjautumisesta. Täysin analogisia nekaan eivät ole. Tässä tutkimuksessa sisäisesti ohjautuminen on Mitchellin sisältäpäin ohjautumista laajempi kokonaisuus ja se koskee toiminnan tapaa (autonomia), sisältöä (ekspressiivisyys) ja arviointia (itse määritelty menestys). Niitä sisäisesti ohjautuneita, jotka suosivat myös punavihreitä arvoja, näyttäisi luonnehtivan Mitchellin luokituksessa nimitys integroituneet. Mitchellin puutteesta ohjautuminen ja ulkoapäin ohjautuminen sekä Riesmanin traditiosta ohjautuminen ja toisista ohjautuminen näyttäisivät muistuttavan ulkoisesti ohjautumista. Tässä tutkimuksessa ulkoisesti ohjautuminen on arvojärjestelmä, jossa toiminnan tapa määrytyy pikemminkin heteronomisesti kuin autonomisesti, sisällössä korostuu aineellisuus ja sitä arvioidaan itsenulkoisilla

menestyksen mittareilla. Tämä orientaatio on ominaisempi uuden työväenluokan kuin uuden keskiluokan jäsenille. MC-analysiin perusteella (ks. taulukko 20) juuri luokka-asemalla on kaikista taustatekijöistä voimakkain itsenäinen yhteys asennoitumisen vaihteluun.

Koska ulkoisesti ohjautumisen orientaatiolla arvostetaan materiaalista vaurautta ja muilta saatua tunnustusta, onkin odotettavaa, että orientaation kannatuksella on itsenäinen yhteys myös yksilön tulotasoon. Ulkoisesti ohjautuminen on sitä ominaisempaa, mitä korkeampi on yksilön tulotaso. Tässä tutkimusjoukossa ulkoisesti ohjautuminen ei siis ole mitään puutteesta ja niukkuudesta kumpuavaa menestyksen ja aineellisen tavoittelua. Koska muiden asettamista säännöistä erkaantuminen ei juuri kuvaa ulkoisesti ohjautumista, oli myös ennakoitavaa, että orientaation kannatuksella on itsenäinen yhteys kirkkoon kuulumiseen tai kuulumattomuuteen. Ulkoisesti ohjautuminen on kirkkoon kuuluville ominaisempaa kuin kirkkoon kuulumattomille.

TAULUKKO 20. Ulkoisesti ohjautumista ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsen-ten keskuudessa vuonna 1995^a

Asteikon keskiarvo .01	N	Poikkeama keskiarvosta	Eta	Korjattu poikkeama keskiarvosta	Beta
SUKUPUOLI					
Nainen	428	.00		-.01	
Mies	173	.01		.02	
			.01		.02
IKÄ					
40–45-vuotiaat	180	.04		.03	
31–39-vuotiaat	310	-.04		.00	
20–30-vuotiaat	111	.05		-.03	
			.05		.02
KOULUTUS					
Kansa-, perus-, ammattikoulu	169	.21		-.16	
Opistotasoinen koulutus tai ylioppilas	178	.02		.01	
Ylempi tai alempi korkeakoulututkinto	254	-.15		.10	
			.17		.12
AMMATTIASEMA					
Ylempi toimihenkilö	234	-.16		-.09	
Alempi toimihenkilö	196	.00		-.03	
Työntekijä	100	.34		.16	
Työtön	71	.07		.14	
			.20		.11
ISÄN AMMATTI					
Maanviljelijä	109	.09		.06	
Ylempi toimihenkilö	88	-.12		.02	
Alempi toimihenkilö	114	-.07		-.04	
Työntekijä	237	.08		.03	
Muu	53	-.17		-.20	
			.11		.08
ASUINPAIKKAKUNTA					
Helsinki	97	-.15		.00	
Muu pääkaupunkiseutu	82	-.03		.05	
Muu kaupunki	307	.02		.01	
Muu maaseutukunta	115	.11		-.06	
			.09		.04
TULOT					
750–4999 mk	191	.05		-.14	
5000–7936 mk	324	-.06		.01	
8000– mk	86	.10		.27	
			.07		.15**
USKONNOLLISEEN YHDYSKUNTAAN KUULUMINEN					
Kuuluu ev.lut. tai ortodoksiseen kirkkoon	472	.07		.05	
Ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan	129	-.24		-.19	
			.15		.12**
PUOLUEKANNATUS					
Keskusta	38	.19		-.02	
Kokoomus	56	.11		.18	
Sosiaalidemokraatit	108	.14		.10	
Vasemmistoliitto	37	-.08		-.05	
Vihreät	110	-.24		-.10	
Muu, ei halua sanoa, ei osaa sanoa	222	.04		.01	
Ei äänestäisi	30	-.23		-.29	
			.17		.12
AMMATTILIITTO					
AEK	349	-.19		-.25	
KTV	252	.27		.35	
			.26		.34***
Selitysosuus R ²					.129
Yhteiskorrelaatio					.359

^aTähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä F-testin perusteella seuraavasti:

* p ≤ .05, ** p ≤ .01 ja *** p ≤ .001.

6.1.1 Ulkoisesti ohjautuminen

6.1.1.1 Toiminnan tavan ja sisällön ulkoisuus

Se, miten toiminnan tavan määräytyminen eroaa sisäisesti ja ulkoisesti ohjautumisen arvo-orientaatioissa, tuli hyvin esille haastatteluissa. Ulkoisesti ohjautumisen arvo-orientaatiolla suurimmat pistemäärät saivat Lea ja Antti. He ovat myös perinteisesti uskonnollisia. He siis ovat arvoiltaan pikemminkin perinteisiä kuin moderneja. Lea korosti itsekin omaa perinteisyyttään haastattelussa. Lean kannassa homoseksuaalien avioliittoon tulee kuvaavasti esille, miten yksilön näkemykset perustuvat ulkoiseen auktoriteettiin. Yksilöllä ei katsota olevan välitöntä tietoa hyvästä. Toiminnan ohjenuorana on Jumalan laki ja sen totteleminen. Käskeyjen mielekkyyttä ei juuri pohdita tai kyseenalaisteta.

"Mitä te ajattelette näistä uusista mahdollisista avioliitto- ja perhemalleista, kuten että samaa sukupuolta olevat voisivat mennä naimisiin keskenään? Joo. Tämä olikin kysymys. Eli mun täytyy kyllä sanua, et mää oon niin paljon vanhanaikaanen, et mää en kyllä sitä ymmärrä. En. Ja varsinki sitä, et mennään oikeen avioliittoon asti. En. Mun täytyy kyllä sanoo, et tätä mä en kyllä ymmärrä. Mä oon niin paljon vanhanaikainen. Mut eiks Suomessa semmonen laki oo, et ne voi mennä naimisiin, vai? Sitä taetaan puuhata parhailaan. Parhaillaan? Jaa. Aivan. No, mä toivosin, ettei koskaan semmosta lakii tuu. Mä oon tässki asiass nii vähän seurannu tota aikakautta et kyl mä toivossin, ettei koskaan semmost lakii hyväksyttäs. Mikä siinä on, et mikä hiertää? Hmm, no emmä tiedä, mä oon ehkä vähän pohjimmiltani voisiko sanoo uskovaane, lukenu Raamattuaki hyvin paljon, ja tuota tietysti Raamattu on semmonen kirja, et sitä on ylen vaikee tulkita, varsinki niitä Ilmestyskirjoja ja tämmösiä. Et mitä siä millonki tarkotetaan. Mut kyl mää oon saanu semmosen käsityksen siit Raamatusta, et avioliittoon kuuluvat vain eri sukupuolta olevat. Mut en tiedä. Mää yhtä hyvin myönnän, et mää voin olla vääräss, et se voi olla ihan oikein se laki, mun täytyy vaan myöntää, et mä en ymmärrä sitä." (Lea.)

Kun yksilön arviointien perimmäisenä auktoriteettina on jonkin uskonnollisen tradition pyhät tekstit ja muut opetukset, on kyseessä uskonnollinen auktoriteetti. Tällaisessa uskonnollisessa heteronomiassa uskonnollinen auktoriteetti asettaa meille määräyksiä ulkoapäin. Ulkoinen auktoriteetti voi olla muukin kuin uskonnollinen. Vastaavanlainen ohjenuora ja toiminnan ohjaaja voi olla esimerkiksi maallinen lainsäädäntö. Myös poliittinen ideologia tai tiede voi toimia yksilöllisten uskomusten perustana ja instituutioiden oikeuttajina.

Lean toimintaa ei ohjaa vain uskonnollinen auktoriteetti. Hänessä on myös Riesmanin luonnehtima sisäänrakennettu järjestelmä, jossa toimintaa ohjaavat esi-isät. Lealla on sisällään "psykologinen kompassi", jossa sisäistetyt esi-isät asettavat käyttäytymissääntöjä. Haastattelussa Lea toteaa, että hän on "kokenu ne matkaeväät, mitä äitini on mulle antanu, hyväksi, ja haluaasin antaa ne omal-

le tyttäreille sitte elämään. Niissä matkaeväissä ollu mitään huonua eikä mitää poisjätettävää. Mielestäni hyvät eväät oon sillai saanutkin. Oon elämässä joten kuten menny eteenpäin”. Lean elämässä on selkeä suunta, ja hän kokee pärjänneensä elämässä noudattamalla oppimiaan arvoja.

Edellisten lisäksi ulkoisena arvoauktoriteettina voi toimia epämääräisemmin näyttäytyvä enemmistön mielipide. Millin mielestä modernissa yhteiskunnassa vahvin yksilöllisyyteen kohdistuva vaara piili yleisen mielipiteen luomassa yhdenmukaisuuden vaatimuksessa.⁵²⁶ Hänen mukaansa siellä, ”missä ei ihmisen oma luonne, vaan perinnäiset tavat ja muiden ihmisten esimerkki ovat käytöksen ohjeena, siinä puuttuu ihmisonnen tärkein aines ja yksi yksityisen sekä yhteiskunnan edistyksen pääehto”.⁵²⁷ Mill myös uskoi ihmisten kyvykkyyteen oman elämänsuunnitelman laatimisessa tietyin edellytyksin: henkilön, jolla on jonkinlainen määrä tervettä järkeä ja kokemusta, oma tapa suunnata elämää on paras vaihtoehto. Paras se ei ole siksi, että se itsessään olisi paras, vaan siksi, että se on hänen oma valintansa.⁵²⁸ Vastaavanlaisia näkemyksiä on esittänyt Nietzsche. Kuten hän sanoo, autenttinen maku ei ole ”mikään hyvä eikä mikään huono maku, mutta *minun* makuni, jota en enää häpeä enkä salaa”.⁵²⁹ Millin mukaan enemmistön mielipiteeseen taipuminen esti autenttisuuden kehittymistä:

”Meidän aikamme jokainen, korkeimmasta yhteiskuntaluokasta alhaisimpaan saakka, elää ikäänkuin vihollisen ja pelätyn sensorin silmien edessä. Suhteessaan muihin ja jopa itseensä yksityinen ihminen tai perhe ei kysy itseltään: mitä minä pidän parempana tai mikä sopii minun luonteeseeni ja lahjoihini tai mikä sallisi parhaan ja korkeimman minussa vapaasti liikkua ja auttaisi sitä kasvamaan ja kukoistamaan. He kysyvät itseltään: mikä sopii minun asemaani; mitä ihmiset tavallisesti tekevät minun säädyssäni, varallisuusasemassani tai (joka on vielä pahempaa) mitä ihmiset minua ylemmässä säädyssä ja varakkaammissa piireissä tavallisesti tekevät. Minä en tarkoita heidän valitsevan tavanmukaista mielummin kuin mikä sopii taipumuksiinsa. Heillä ei vain satu olemaan mitään taipumusta muuhun kuin mikä on tavanmukaista. He ovat siten itse taipuneet ikeen alle. Huvituksissakin ihmisillä on yhtäläisyys muiden kanssa ensimmäisenä ajatuksena: he mieltävät joukossa, valitsevat ainoastaan tavallisista asioista; omituista makua ja muista poikkeavaa käytöstä kammotaan melkein kuin rikoksia, kunnes viimein, sen vuoksi etteivät ole seuranneet omaa luontoaan, heillä ei enää ole luontoa seurattavana: heidän inhimilliset kykynsä ovat kuoleentuneet ja kuihtuneet, he käyvät kykenemättömiksi lujiin toiveisiin tai luonnolliseen mielihyvään ja ovat yleensä sekä ilman kotikasvatukseen perustuvia tai muutoin omaperäisiä mielipiteitä että tunteita. Onko tämä sitten suotava ihmisluonnon tila vai ei?” (Mill 1982, 66–67.)

⁵²⁶ Saastamoinen 1998b, 139.

⁵²⁷ Mill 1982, 62.

⁵²⁸ Mill 1982, 73.

⁵²⁹ Nietzsche 1995, 272. Hänelle se, ettei enää häpeä itseänsä, on saavutetun vapauden sinetti. Toimintamme tulee osoittaa oikeutuksensa meidän itsemme suhteen, ei muiden. Hän kehottaa seuraamaan itseä: ”Ole mies äläkä seuraa minua, – vaan itseäsi!” Nietzsche (1997, 97.)

Millin mielestä tämä ei ollut suotava tila. Suotava ihmisluonnon tila oli autenttisuus. Autenttiset ihmiset hakevat ohjeita toimintaansa itsestä, epäautenttiset maallisesta tai uskonnollisesta perinteestä, esi-isiltä tai toisista ihmisistä. Kun Riesman⁵³⁰ luonnehti toisista ohjautuneita, hän tarkoitti, että he eivät hae vihjeitä toimintaansa kirkollisista, valtiollisista tai muunlaisista johtajista, vaan toisistaan. He pelkäävät sitä, mitä toiset ihmiset ajattelevat heistä ja heidän toimistaan. He eivät kysy toimissaan itseltään, onko tämä sitä mitä minä todella haluan, vai haluanko sitä kenties vain, koska... Äärimmäisessä tapauksessa toisista ohjautuminen on laajamittaista toisten odotuksiin ja pyrkimyksiin mukautumista. Laing sanoo, että tällainen epäautenttisuus merkitsee tavallisesti sitä, että "yksilön on oltava ylen määrin 'hyvä', tehtävä aina niin kuin sanotaan, varottava tuottamasta 'harmia', pidätettävä kaikki oman tahtonsa vastakkaiset pyrkimykset ja kernaimmin kokonaan salattava ne. Mutta hyvä käyttäytyminen ei ole yksilön omaa myönteistä pyrkimystä tehdä, niin kuin sanotaan olevan hyvä, vaan kielteisistä mukautumista muiden eikä omiin normeihin, ja tätä mukautumista ruokkii pelko, mitä mahtaisikaan tapahtua, jos olisi oma itsensä".⁵³¹

Toisella ulkoisesti ohjautuvalla haastateltavalla, Antilla, oli Lean tapaan suuri faktoripistemäärä perinteisellä uskonnollisella arvo-orientaatiolla. Kyselylomakkeessa Antti kirjoitti, ettei voisi ajatella eroavansa kirkosta, koska "uskon isien kirkkoon joka on ehdottomasti valtionkirkko". Arvojen ulkoisuus ilmeni Leasta poikkeavasti. Niihin aikoihin kun haastattelua tehtiin, Antti kuvasi arvojensa olevan muutostilassa. Hän oli alkanut kyseenalaistaa arvojaan, ja ne määräytyivätkin Leaa epämääräisemmin itsen ulkopuolelta. Antti kokee tämän epäkoherenssina:

"...omat arvot on muuttunu, mut se et miehän en pysty elään niitten mukaan. Et tottakai ne vaikuttaa ne kaikki sellaset vanhat asenteet ja tällaset, mitkä tulee jostain kasvatuksesta tai ympäristöst tai vie paljo syvemmältäki. (...) Siinähan on kiinni niiss vanhoissa, vaikka tietää, että ne ei oo sellasii oikeitakaa kaikki. Mut silti niis joutuu elää... Sit se on vähä sellasta sitä sun tätä." (Antti.)

Haastattelussa Antti kokikin vaikeaksi, "et vastaaks sitä niinku toivois olevan vai niinku tosiasiassa käyttäyty". Tätä Antti selvensi esimerkillä:

"...ihmisellähän voi olla helvetin hienoi ajatuksii, arvoja, ylevii juttuja, et se halua suojella luontoo ja kaikkee tällästä muuta jaloa (...); ja et se kokeeki ne hyväks asioiks ja tollee. Mut sit ko kuitenkin ko sen oma napa ja oma hyvinvointi ja oma tällänen etu nii se on toisenlaista, nii se poikkeee niist silti niistä, mitkä sen tällaset korkeimmat arvot on. Et se menee sit ohi eikä se tajuu sit ite ja vaikka se sit tajuuki sen, nii se sit silti menee." (Antti.)

---

⁵³⁰ Riesman 1953, 301.

⁵³¹ Laing 1971, 91.

Ei vain se, millaista auktoriteettia yksilö kuuntelee, vaan myös se, millaista toiminnan sisältö on, erottaa sisäisesti ja ulkoisesti ohjautuvia. Ulkoisesti ohjautuvan Lean elämässä sisäiset kokemukset eivät ole keskeisiä. Hän ei puhu itsensä toteuttamisen pyrkimyksistä, uusien kokemusten hausta, yksilöllisen kasvun tavoitteista tai eksistentiaalisten kysymysten parissa askaroimisesta, jollaisia painotuksia on sisäisesti ohjautuvilla. Lean elämä rytmittyy tiukasti palkkatyön ja arkisten askareiden ympärille:

Lea mainitsee kyselylomakkeella kolmeksi tärkeimmäksi asiaksi elämässään työpaikan, terveyden ja ihmissuhteet. Työn keskeisyys Lean elämässä näkyy myös lauseentäydennystehtävässä, missä hän jatkaa minä-sanalla alkavaa lausetta kirjoittamalla "toivon, että saan olla terve ja käydä töissä". Tulevaisuus-sanalla alkavaa lausetta hän jatkaa kirjoittamalla "toisi ihmisille töitä ja maailmalle rauhan". Lea on naimisissa ja hänellä on yksi lapsi. Lea ei etsi kokemuksia. Lea kokee olevansa miehensä kanssa "hyvin harvinainen avio- pari, eli meist ei oo kumpikaan koskaan viinaa suuhunsa pistäny, eikä koskaan oo tupakkaa kumpikaan suuhunsa pistäny". "Ollaan kumpikin semmosia koti-ihmisiä, ei me paljo missään kuljeta." "Meist ei oo kumpikaan asunu kaupungiss päivääkää, ja varsinkaa kerrostalossa." "Toivottavasti ei koskaan semmosta päivää tuu, et sinne joutus asumaan, et sitä ei oikein tiedä, millai siihen sopeutus. Mä oon kans pienen elämäni tosiaas maaseutuyhtessä [elänyt, tm]."

Kyselylomakkeen lopussa Lea mainitsee arvokseen, että "pyrin tekemään työni niin työpaikalla kuin kotonakin mahdollisimman tunnollisesti". Hänen vanhempansa "ovat antaneet hyviä elämänohjeita; ole ahkera ja tunnollinen ja ihmisen pitää olla rehellinen". Tytärtä "täytyy aina pikkuhiljaa vähän opettaa tohon työntekoonkin, et ei sitä ihminen opi, jos ei sitä tee. Mut mä oon sanonu, et se kuuluu sit vast kesälomaan ja viikonvaihteeseen. Et kyl hänen viikonvaihteeseen jotain jo töit täytyy tehdä ja sillai et. Mitä vanhemmaks ihminen pääsee, jos ei se mitään tee, niin kyl se sit tahtoo vähä – aika vaikeeta sit se työnteko, jos ei tota sitä yhtään pienenä oo – ainaki sen omasta lapsuudestani oon oppinu, et vaikka vanhemmat pani, sitä joutu siinä maatalousyhteisös tekehen töitä aina sen mukaan, kuinka kasvo ja varttui. Mut mä en oo koskaan sitä niinku muistellu pahalta, vaan päinvastoin: mä oon ollu kiitollinen siitä vanhemmille. Et siin oli suuri viisaus ja rikkaus, et opetettiin ihminen töihin".

Kyselylomakkeessa Lea ilmoittaa, ettei hän voisi olla tyytyväinen elämäänsä työttömänä. Ylipäänsä Lea uskoo, ettei ihminen voi olla tyytyväinen elämäänsä ilman työtä. Hänen mielestään ihmisen pitää olla työssä tunteakseen itsensä yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi. Tärkeämpää kuin työn sisältö Lealle on se, että ylipäänsä on jotain työtä ja että sen avulla ansaitsee mahdollisimman paljon. Hänestä on tärkeää pitää kiinni työpaikasta, vaikka ei pitäisikään siitä, ja hän olisi valmis tekemään ikävääkin työtä, jos palkka olisi riittävän hyvä. Hänestä on vaikea sanoa, olisiko hän valmis työskentelemään huonommalla palkalla, jos voisi kokea tekevänsä tärkeää työtä. Lean mielestä mielenkiintoinenkin toimi menettää viehättyksensä, ellei siinä pääse todella hyviin ansiotuloihin. Lealle tärkeää elämässä on menestyä ja saa-

da arvostusta sekä saavuttaa hyvät tulot. Tosin varma toimeentulo on hänestä arvokkaampi asia kuin hyväpalkkainen asema. Silti Lea kokee, ettei yhteiskunnallinen asema ole hänelle tärkeä. Lea uskoo, että ihminen voi olla tyytyväinen elämäänsä niukalla toimeentulolla, jos vain peruselintaso on turvattu. Hän itse ei olisi tyytyväinen elämäänsä, jos hänellä olisi rahaa vain välttämättömiin tarpeisiin. Lealla ilmenee protestanttiseksi luonnehdittua kutsumusta työhön: "...Ei sitä ihan pelkästä rahasta varmaan tota työtään sillai tee, et kyl siihen täytyy olla jonkinmoinen semmonen, miksikä sitä nyt sanos, olisko se kutsumus tai joku tämmönen." Lea kokee, että "jos siinä hyvin työnsä tekee ja yrittää toimia kaikkien parhaaksi, nii kyllä siitä semmosen hienon tyydytyksen saa." "Mä en tiedä, jos on oikeen rahaa paljon, et tekeekö se ihmistä onnelliseksi, mut emmää usko, et mä siltikää, jos mää vaikka lottovoiton saisin, niin emmää työtäni jättäsi. Sitä vois vaan avartaa sitä työtä. Vois ruveta omien asukkaitten kanssa oikeen vähän reissaileen ja katteleen maailmaa..." (Lea.)

Siirtymävaihetta elävän Antin mielestä hyvä elämä on sitä, että elämä menee "putkelleen". "Putkelleen" se menee, "jos ihminen kokee, että tekee sitä mitä sen on tarkotettuki tehdä; mitä se osaa tehdä ja halua". Sitä Antti ei aina ole tiennyt, sitä hän on miettinyt. "Jos ihminen ei tiä, mitä sen pitää tehdä, nii sill on huono olo, et se voi pahoin, ja sit se sekoilee. Et se on hyvä, et löytää sen, mitä pitää tehdä." Antti on sekoillut. "Jos sit juomist olis jatkanu, nii sit ei olis ollu mitää enään, et sit ois ollu iha, ihan tuota – sitte jonneki puliremmiin sit vaan – jäähän." Asia, jossa Antti kokee nyt, että "mun kuuluu tehdä sitä hommaa", on jalkapallo. Nykyisin se on harrastus, mutta sen olisi toivottu olevan enemmän. Ammattiinsa Antti on ajautunut. "Siin voi olla sukurasite tai, et ukko oli aikanaan samalla lailla, sit senki isä oli. Ja tota sit ko ei oikeen opettajakskaan kiinnostanu paljo yhtään, niin ei siin niin hirveesti niit vaihtoehtoja sit jääny. Mut ei siin niinku mitään sellasta, et ei mul nyt sen suurempaa mielenkiintoo siihen oo. Sit on vaan niinku joutunu ja sit jumittunu, eikä oo päässy poiskaan. Eikä oo niinku parempaakaan näköpiiris." Jälkikäteen arvioiden "olis aikoinaan pitäny lähtee ihan muille aloille, johonki urheiluun tai tohon jalkapallon pariin ja, olis pitäny aikanaan lähtee. Eipä tullu". Työn merkitys on Antille kilpistetysti "raha tietysti. Ei siin mulle sen isompaa merkitystä oo" ja toisaalta "kyllähän se kuitenkin on sellanen, ainakin tässä yhteiskunnassa, mikä on itelläänki jostain tullu, että sitähan pitää miehen olla töissä, et eihän se voi olla. En mie vois olla minään koti-isänä".

6.1.1.2 Ulkoisesti ohjautuminen ilmenee selkeimmin asennoitumisessa työhön

Ulkoisesti ja sisäisesti ohjautumisen orientaatioiden erot tulevat erityisen hyvin ilmi erilaisena asennoitumisena työhön. Sosiaalinen arvostus, työ ja aineellisten olojen parantaminen ovat ulkoisesti ohjautumisen orientaatiolla suurimmin latautuvat abstraktit arvoilmaukset. Konkreettisina asenteina nämä ovat näkemyksiä, jotka korostavat työn tekemisen arvostettavuutta ja erityisesti työn avulla hankittua aineellista menestystä ja arvostusta. Nämä näkemykset muistuttavat suuresti jo aiemmin esitettyjä luonnehdintoja protestanttisesta työetiikasta (ks. sivu 80).

Protestanttisella työetiikalla viitataan orientoitumiseen, jonka Weber teki tunnetuksi. Weberin ajattelussa protestanttisuus oli modernisuuden lähtövoima, koska se koulutti eurooppalaisia tekemään työtä ja pitämään sitä kutsumuksena. Sen mukana syntyi uudenlainen elämäntähtäys, joka oli kasvupohjana moderniksi kapitalismiksi kutsutulle talousmuodolle.⁵³² Ideaalityyppinen kapitalismin henki tiivistyi Weberin mukaan esimerkillisesti Benjamin Franklinin opetuksissa, joissa painotettiin ahkeruutta, kohtuullisuutta, täsmällisyyttä ja rehellisyyttä.⁵³³ Kiteytettynä tavoite oli ”hankkia rahaa ja yhä enemmän rahaa ja välttää kaikkea viatontakin nautintoa mitä ankarimmin”.⁵³⁴ Asketismi oli keino, jolla nautinto ja kulutus pistettiin liekaan.⁵³⁵ Ideaalityyppeä Weber havainnollisti myös englantilaisen puritanismin ammattikutsumusaatteen avulla siteeraten sen edustajan Richard Baxterin oppeja. Baxter saarnasi kovan ja jatkuvan ruumiillisen tai henkisen työn puolesta. Baxterin opeissa työ oli Jumalan ennalta määräämä elämän itsetarkoitus ja ajan haaskaus oli raskain kaikista synneistä. Työhaluttomuus oireili puuttuvasta armontilasta ja jokaiseen oli sovellettavissa Paavalin päätelmä ”Kuka ei tahdo työtä tehdä, ei hänen syömänkään pidä”.⁵³⁶

Kyselylomakkeissa näkyi, että tutkittavien vanhemmat olivat usein pyrkineet välittämään lapsilleen tätä ns. protestanttista työetiikkaa. Rehellisyyden jälkeen kyselyyn vastanneet mainitsivat työn yleisimmin arvona, jota vanhemmat olivat heille opettaneet (ks. liitetaulukko 6). Aina tähän perinteeseen ei suhtauduttu kritiikittömästi:

”’Hiki laiskan syödessä, vilu työtä tehdessä’, eli työ, työ ja työ.” (n, 243.)

”Opettivat työn tekemisen ja sitkeyden tärkeyden. Periksi ei anneta – aina-
kaan helpolla. Aina pitää yrittää!” (n, 011.)

---

⁵³² Gronow & Töttö 1996, 262.

⁵³³ Weber 1980, 37. Ks. myös Gronow & Töttö 1996, 283.

⁵³⁴ Weber 1980, 38.

⁵³⁵ Weber 1980, 126–128.

⁵³⁶ Weber 1980, 116–117.

"Toimettomana ei saa olla." (m, 055.)

"Opettivat työtekemisen tärkeyden, ahkeruuden ja tunnollisuuden merkityksen." (n, 107.)

"Työnteko, vaatimattomuus, omillaan toimeentuleminen." (n, 121.)

"Rehellisyys, työn tekeminen, nöyryys, 'herran pelko'." (n, 151.)

"Opettivat vanhanaikaisia ja minulle sopimattomia arvoja juuri mm. työn suhteen: että nainen ei voi olla sitä tai tätä; ja että työtä pitää tehdä ankarasti ja että sen pitää olla ikävää ja raskasta muuten se ei ole 'kunnon' työtä." (n, 307.)

"Luterilaista ahkeruutta ja työtä kunnioittava asenne; rehellisyyttä, rakkautta."

(n, 317.)

"Työtä, työtä ja työtä." (m, 342.)

"On opettaneet työnteon tärkeyttä, että se on välttämätöntä jos haluaa elää ns. normaalia elämää, jota toinenkin arvostaa." (m, 399.)

"Opettivat tekemään 'ensin työt, sitten vasta hovit' ajatuksella." (n, 506.)

"Opettivat että pitää tehdä ahkerasti työtä. Vanhempia ihmisiä piti kunnioittaa samoin poliisia, kirkkoa. Avioliitossa uskollisuus tärkeää." (n, 533.)

Perinteen rapautumista tuli esille myös haastatteluissa:

"Mulle työ ei oo semmonen itseisarvo. Et työ on lähinnä ansaitsemista varten, et just saa sen elannon. Et aiemmin mul oli sellanen – must tuntuu et sellanen käsitys, että työ oli suhteellisen tärkeeki tai jotenki tuntu, et se on sellanen – ei nyt suoraan sit elämänsisältö, mut mä en voinu kuvitella eläväni tekemättä työtä. Et semmonen oikeen kunnon luterilainen käsitys, että ellei työtä tee, ei pidä syömänkään. Mutta nyt sitä vähän sitte varmaan jotenkin hedonismi vallannu alaa." (Outi.)

Jo aikanaan massayhteiskuntakeskusteluperinteessä pohdittiin työn asemaa länsimaissa. Arendt loi työyhteiskunnan termin. Hän kritisoi länsimaista ajattelua, joka korottaa työn kaiken inhimillisen ja arvokkaan mittapuuksi.⁵³⁷ Beckin mukaan kapitalismin ja hyvinvointivaltion moderni keksintö on työkeskeinen arvojärjestelmä. Se julistaa työn – ja ainoastaan työn – keskeisyyttä yhteiskunnan jäsenyyden ja yhteiskunnallisen järjestyksen takeena. Beckin mukaan työstä on tullut välttämättömyys ei vain toimeentulon vuoksi tai siksi, että ihminen olisi yhteiskunnan kunniallinen jäsen, vaan eritoten siksi, että hän olisi täydellistä arvostusta saava inhimillinen olento.⁵³⁸ Työn keskeisyyttä kuvaa se, ettei sillä hankita vain toimeentuloa ja arvostusta, vaan sillä saatetaan perustella jopa oi-

---

⁵³⁷ Julkunen 1998, 37–38.

⁵³⁸ Beck 1999, 264.

keus olemassaoloon.⁵³⁹ Työstä onkin ajan kuluessa tullut kansalaisuutta määrittävä tekijä, osa hyvänä pidettyä elämää ja jopa olemassaolon mieli ja oikeuttaja. Beck epäileekin, että jos antiikin kreikkalaiset, joille työ oli stigma, joka sulki tekijänsä yhteiskunnan jäsenyyden ulkopuolelle, voisivat kuulla nykyisen työstä käytävän keskustelen, he nauraisivat eivätkä ymmärtäisi sanaakaan.⁵⁴⁰

Työkeskeisen orientaation heikkenemisestä on havaittu merkkejä. Sosiologit Peter Berger, Brigitte Berger ja Hansfried Kellner kuvasivat jo 1970-luvulla teoksessaan *The Homeless Mind*, että sen ajan nuorisokulttuurissa kyseenalaistettiin protestanttista etiikkaa ja saavutuseetosta. Kovan työn hyvettä, kohutuullisuutta, säästämistä ja jopa osin rehellisyyttä alettiin pitää arveluttavina, mutta ennen kaikkea kyseenalaistettiin kunnianhimoa ja halua saavuttaa asemaa, varakkuutta ja valtaa.⁵⁴¹ Tutkijat toteavat, että tällöin alkoi versoa uudenlainen käsitys ihmisen arvokkuudesta, mikä ei samastunut perinteiseen käsitykseen sosiaaliin rooleihin sidoksissa olevasta kunniaista, vaan siinä identiteettiä pidettiin olennaisesti sosiaalisista rooleista irrallisena ja se oli autenttisuuden saavuttamista.⁵⁴² Samansuuntaisia oletuksia identiteetin aiempaa vähäisemmästä sitoutuneisuudesta palkkatyöhön on esitetty myöhemminkin ja myös Suomessa.⁵⁴³ Empiiriset aineistot näyttäisivät tukevan näitä oletuksia: työ- ja perheroolien on todettu heikenneen ja myönteisten itseä koskevien piirteiden vahvistuneen identiteetin rakennuspuina ajan mukana.⁵⁴⁴

Uuden keski- ja työväenluokan työkeskeisyyttä mitattiin kolmella asenneväittämällä: *”En voisi olla tyytyväinen elämääni, jos olisin työtön”* (V218), *”Ihminen pitää olla työssä, jotta hän tuntisi itsensä yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi”* (V191) ja näille vastakkaisena väittämänä *”Ihminen voi olla tyytyväinen elämäänsä ilman työtä”* (V207) (ks. taulukko 13). Tällainen työkeskeisyys korostaa työtä omanarvontunnon lähteenä, sosiaalisen menestyksen mittarina, yhteiskunnan jäsenyyden oikeuttajana ja elämään mieltä tuovana tekijänä. Kyseessä on sosiaalisesti sidonnainen käsitys työstä, koska työtä tehdään siksi, että työn-tekota pidetään pakkona tai velvollisuutena, jota sosiaaliset normit vaativat.⁵⁴⁵ MC-analyysin (taulukko 21) perusteella luokka-asema on voimakkaimmin itsenäisesti yhteydessä työkeskeisyyteen ja uusi työväenluokka osoittautuu uutta keskiluokkaa työkeskeisemmäksi. Tulosten perusteella näyttäisi siltä, että siinä

⁵³⁹ Ks. Freud 1972, 18–19.

⁵⁴⁰ Beck 1999, 264.

⁵⁴¹ Berger, Berger & Kellner 1977, 185.

⁵⁴² Berger ym. 1977, 84–87.

⁵⁴³ Ks. Aho 1988, 135–139; Nyssölä 1994, 13–16.

⁵⁴⁴ Suomalaisten identiteettiä on tutkittu kahtena ajankohtana (vuonna 1964 ja 1987) *Who Am I?*-metodilla eli esittämällä vastaajille ”Kuka minä olen?”-kysymys. Tulokset ovat osoittaneet suomalaisten myönteisen suhtautumisen omaan itseensä lisääntyneen ja identiteetin määrittämisen työ- ja perheroleilla heikenneen. Kun 1960-luvulla vielä noin puolet vastanneista kuvasi itseään työhön ja perheeseen liittyvillä rooleilla, 1980-luvulla näin teki noin neljännes vastaajista. (Rautio 1989, 254–259.)

⁵⁴⁵ Littunen 1962, 14.

joukossa, jossa ajatus työstä oikeutena ja velvollisuutena on murenemassa, myös näkemys äänestämisestä mallikansalaisen käyttäytymistapumuksena on heikentynyt, koska ne, jotka eivät aikoneet äänestää seuraavissa vaaleissa, olivat vähemmän työkeskeisiä kuin ne, jotka aikoivat äänestää. Myös tulotasolla ja sukupuolella on itsenäinen yhteys työkeskeiseen orientoitumiseen. Toimeentulo on sidoksissa työkeskeisyyteen siten, että kaikkein pienituloisimmat ovat vähiten työkeskeisiä. Miehet ovat naisia työkeskeisempiä. He ajattelenevat naisia useammin, että työ on ihmisen osa ja tyydyttävän elämän edellytys.

TAULUKKO 21. Ulkoisesti ohjautumiselle ominaisen työkeskeisen orientaation kannattamista ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995^a

Asteikon keskiarvo .29	N	Poikkeama keskiarvosta	Eta	Korjattu poikkeama keskiarvosta	Beta
SUKUPUOLI					
Nainen	428	-.17		-.16	
Mies	173	.42		.40	
			.09		.09*
IKÄ					
40–45-vuotiaat	180	.32		.18	
31–39-vuotiaat	310	-.17		-.08	
20–30-vuotiaat	111	-.04		-.08	
			.07		.04
KOULUTUS					
Kansa-, perus-, ammattikoulu	169	.12		-.54	
Opistotasoinen koulutus tai ylioppilas	178	.05		.23	
Ylempi tai alempi korkeakoulututkinto	254	-.12		.20	
			.04		.11
AMMATTIASEMA					
Ylempi toimihenkilö	234	-.03		.17	
Alempi toimihenkilö	196	-.13		-.28	
Työntekijä	100	.32		-.08	
Työtön	71	-.01		.34	
			.05		.08
ISÄN AMMATTI					
Maanviljelijä	109	.28		.18	
Ylempi toimihenkilö	88	-.14		-.02	
Alempi toimihenkilö	114	-.13		-.14	
Työntekijä	237	.09		.08	
Muu	53	-.46		-.39	
			.07		.05
ASUINPAIKKAKUNTA					
Helsinki	97	.03		.16	
Muu pääkaupunkiseutu	82	-.30		-.09	
Muu kaupunki	307	.02		.00	
Muu maaseutukunta	115	.14		-.06	
			.04		.03
TULOT					
750–4999 mk	191	-.28		-.55	
5000–7936 mk	324	.13		.26	
8000– mk	86	.15		.24	
			.07		.13*
USKONNOLLISEEN YHDYSKUNTAAN KUULUMINEN					
Kuuluu ev.lut. tai ortodoksiseen kirkkoon	472	.08		.09	
Ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan	129	-.30		-.34	
			.05		.06
PUOLUEKANNATUS					
Keskusta	38	.55		.18	
Kokoomus	56	.09		.06	
Sosiaalidemokraatit	108	.44		.34	
Vasemmistoliitto	37	.09		-.01	
Vihreät	110	-.83		-.59	
Muu, ei halua sanoa, ei osaa sanoa	222	.23		.25	
Ei äänestäisi	30	-1.22		-1.26	
			.18		.15*
AMMATTILIITTO					
AEK	349	-.28		-.64	
KTV	252	.38		.89	
			.11		.26***
Selitysosuus R ²					.078
Yhteiskorrelaatio					.280

^aTähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä F-testin perusteella seuraavasti:

* p ≤ .05, ** p ≤ .01 ja *** p ≤ .001.

Vaikka palkkatyön on oletettu menettävän asemaansa identiteetin rakennuspuuna, on palkkatyö edelleen voimakas identiteetin muovaaja. Työn avulla määritellään myös työttömyys. Työ ja työttömyys ovat saman jatkumon ääripäitä, eikä työttömyys vapauta yksilöä palkkatyöhön sidoksissa olevasta sosiaalisesta järjestyksestä.⁵⁴⁶ Onkin syytä olettaa, että mitä enemmän kulttuurissa ihannoidaan täystyöllisyyttä, sitä ilmeisemmin työ nähdään kaikille kansalaisille kuuluvana oikeutena ja velvollisuutena, hyvän ihmisen malliin kuuluvana. Sosiologi Matti Kortteinen on kuvannut työttömyydessä ja siihen liittyvässä pettymyksessä olevan selvää osakulttuurista vaihtelua. Työväen- ja keskiluokkaiset ihmiset jäsentävät kokemuksiaan eri lailla. Kortteisen mukaan työväenluokkaisille ihmisille työttömyys ei ole uusi ilmiö, koska monilla näistä aloista on kausiluontoisen tilapäistyöttömyyden perinne. Keskiluokkaisille palkansaajille työttömäksi joutuminen on uusi kokemus ja kriisi kovempi. Työväenkulttuurissa kriisi ja viha kohdistuu ”herroihin”, jotka ovat sotkeneet tavallisen ihmisen asiat. Keskiluokkaisen kulttuurin mukaan taas ”jokainen tekee oman elämänsä”. Kortteisen mukaan tällainen vahva yksilöllisyyden korostaminen ja omanarvontunnon kiinnittyminen itselliseen pärjäämiseen johtavat työttömyyden kohdatessa voimakkaisiin henkilökohtaisiin syyllisyyden ja häpeän tunteisiin.⁵⁴⁷

Uutta keski- ja työväenluokkaa koskevien tulosten valossa näin ei välttämättä ole. Jos uusi keskiluokka ei rakenna omaa arvoaan työllisyyden varaan kovin vahvasti, niin työttömyys ei välttämättä aiheuta sille henkilökohtaista syyllisyyttä ja häpeää. Ratkaisu on käytännöllinen todellisuudessa, jossa tutkittavat ovat eläneet. He ovat eläneet aktiivisia työelämävuosiaan suurtyöttömyyden yhteiskunnassa.⁵⁴⁸ Heillä onkin kokemuksia monenlaisesta epävarmuudesta ja epä määräisyydestä työelämässä, koska työttömyyden ohella työ on yhä useammin ollut niin sanottua epätyypillistä työtä työsuhteiden ollessa määräaikaisia.⁵⁴⁹ Kokemuksia työelämän haittapuolista oli. Vaikka tutkittavat vaikuttivat ylipäänsä melko tyytyväisiltä työhönsä ja työelämässä mukana oloon, koska enemmistö tutkittavista koki viihtyvänsä ammatissaan erittäin (32 %) tai ainakin jokseenkin (54 %) hyvin, niin monenlaisia epäkohtia oli myös havaittu. Tulotasoon oltiin laajasti tyytymättömiä. Harva tutkittavista (3 %) oli erittäin tyytyväinen tuloihinsa. Reilu neljännes (27 %) tutkittavista ei ollut lainkaan tyytyväinen tuloihinsa. Uuden keskiluokan keskuudessa etenkin koulutuksen ja tulotason epäsuhta harmittanee. ”Mitä järkee rahallisesti tällasessa on? Ei makseta edes sitä samaa ku jolleki puotipuksulle tämmösestä työstä, joka kuitenkin on omalla alalla huip-

---

⁵⁴⁶ Nyyssölä 1994, 13.

⁵⁴⁷ Kortteinen 1994, 121–127.

⁵⁴⁸ Vuonna 1995 Suomessa oli 430 000 työtöntä ja työttömyysaste oli 17,2. Vuosina 1993–1996 Suomen työttömyysaste oli OECD-maiden korkein Espanjan jälkeen. (STV 1997, taulu 323; Tilastotietoja työn maailmasta 1996, 58–61.)

⁵⁴⁹ Happonen & Nätti 2000.

putyötä.” (Pekka.) Uuden keskiluokan jäsenillä oli uuden työväenluokan jäseniä useammin huolia työsuhteessaan. Useimmin huolet liittyivät työsuhteen jatkumisen epävarmuuteen (ks. liitetaulukko 7.) Kyseinen huoli ei ollut tuona aikana mitenkään perusteeton. Kyselyvuonna tehdyn työolobarometrin mukaan joka kymmenes suomalainen nainen ja mies odotti tulevansa irtisanotuksi tulevan vuoden aikana.⁵⁵⁰ Uuden keskiluokan naisia harmitti työelämässä myös suhtautuminen naisiin. Enemmistö (76 %) uuden keskiluokan naisista oli sitä mieltä, että naisia syrjitään työelämässä.⁵⁵¹ Uuden keskiluokan naisista kolmannes (33 %) myös koki tulleen itse syrjityksi.⁵⁵² Työelämässä mukana oloa ja työttömyyden uhkaa jäseniä esimerkiksi uuskeskiluokainen Outi, kielten maisteri, seuraavasti:

”Sit mitä pitempään on työelämässä ollu – nähny niitä haittapuolia ja muita varsinkin naisena ja varsinkin tälläis sihteeri-assistentti töissä, miten suhun suhtaudutaan koulutuksesta huolimatta ja muuten – niin, vähän tulee sellanen olo, että ehkä kivempi ois olla kotona ja puuhastella omiaan. Mut et sellasella linjalla mä en vois kuvitella, et mä en ois mikään kotirouvatyyppi, et joku elättäis mua, vaan mun pitäis itse saada nimenomasesti, jos nyt ois joku kansalaispalkka-ajatus tai joku – et mä ehkä jotain mahdollista työpanosta vastaan mahdollisimman pientä mielelläni – tulisin toimeen, mutta mä en haluis elää kenenkään kustannuksella kuitenkaan.” Työttömyys ei tuntuisi ongelmalliselta, koska ”ei oikeestaan ihmisten reaktiot sillee liikuta, tai jotenki tuntuu että mitä vanhemmaks tulee, ni sen vähemmän kiinnostaa, mitä ympäristö ajattelee, kun mä oon tehny niin paljon omia valintoja mun elämässä kuitenkin. Enkä mä tällasessa elämäntilanteessa, mikä nykyään on, että on niin hirvee työttömyys, nii eihän sitä kukaan varmaan huomaakaan. Tuol on, varmaan 60 % ihmisistä joita päivällä liikkuu tuol ni on työttömiä. Et ei mulla se ympäristö, et ainoostaan se sisäinen olo. Et mähän leikittelin sil ajatuksella syksyllä, et jos mä en löydä todella vuoden vaihtees työtä, ni mitä mä sitten teen. Ni silloin tuli kieltämät semmonen ahdistunu olo, et aatteli, et vaik nyt jollain ansiosidonnaisella vähän aikaa elelee, mutta kuitenkin, et ehkä sitä sitte haluis – joka tapauksessa tehdä sit jotain vähän sen – rahan saamisen eteenki, et emmä siinä mielessä – se, itsellä se tunne, et on hyödyttömänä kotona ja pelkää, että kaikki menee hukkaan, mitä on opiskellu, ja työkokemus rapistuu ja muut. Et se, se ajatus siin on kaikista kauheimpana, ei, ei nimenomasesti tai ei ollenkaan se, mitä muut ihmiset aattelee. *Voisit sä ajatella jotain tällästä vapaaehtoistyötä?* Joo! Ilman muuta. Joo. Kyl mä oon kauan, mä oon aika paljon kiinnostunu semmosest vanhus-tenhuollosta. Mä oon aina pitäny vanhoista ihmisistä. – Jaa just esimerkiks kehitysmä-asiat on mua lähellä, että niistä mä yhteen aikaan olin todella – kiinnostunu sillee, että mähän vapaaehtosesti tavallaan oon mukana, tai sillee mä maksan tälläsii erinäisii kummimaksuja tai muita, et semmosesta alueesta mä oon kiinnostunu, esimerkiks kehitysmäkauppa – ideologiasta,

⁵⁵⁰ Ylöstalo & Kauppinen 1995, 35.

⁵⁵¹ KTV:n naiset ovat harvemmin (59 %) tätä mieltä.

⁵⁵² Viidenneksellä (20 %) uuden työväenluokan naisia oli syrjintäkokemuksia.

et semmoset ois kivoi, et jos olis mahdollisuutta, et olis aikaa tai jos tulis todella semmonen tilanne, et ei olis työtä, ni ehkä sit sellaseen hakeutus nimenomasesti.” (Outi.)

Toisaalta se, että uudella keskiluokalla on hyvä koulutus, paljon tietoja ja taitoja, saa aikaan sen, että uuden keskiluokan jäsenet voivat nähdä edelleen erilaisten vaihtoehtojen avaruuden työttömyyden uhatessa. Mielekästä tekemistä löytyy muualtakin kuin perinteisestä työelämästä. Työelämää ei välttämättä pidetä täydellisen auvoisena paikkana, josta erkaantuminen toisi mukanaan vain tuskaa ja ahdistusta. Beckiläisittäin todeten näyttää olevan niin, että ”työttömyyden ja työstä aiheutuvan stressin tuolla puolen on elämää”.⁵⁵³

Kuinka vankkaa tutkittavien sitoutuminen työelämään loppujen lopuksi on? Ollaanko työelämän ulkopuolelle jäämässä hanakasti, jos työelämä ei tyydytä? Vastaukset väitteeseen *”Jos en pitäisi työstäni, jättäisin sen, vaikka minulla ei olisi mitään muutakaan työtä mihin mennä”* (V147) osoittavat tällaisen siirtymävalmiin joukon olevan harvalukuisen (18 %).⁵⁵⁴ Tämä suppea joukko muistuttaa Nietzschen kuvaamia harvinaisia ihmisiä, jotka tahtovat ”mieluummin tuhoutua kuin tehdä työtä työstä *iloitsematta*”.⁵⁵⁵ Tähän harvinaiseen ihmislajiin Nietzsche luki kaikenlaiset taiteilijat ja mietiskelijät, tosin myös lemmenpulmissa ja muissa seikkailuissa häärivät ”tyhjäntoimittajat”. Nämä olivat valmiit työhön ja vaivaan, jos siihen liittyi iloa. Silloin he saattoivat välttämättömyyden vaatiessa olla valmiita tekemään jopa kaikkein raskaimpia ja kovimpia töitä. Muuten he olivat köyhtymisen, kunniaattomuuden, terveyden ja hengenkin vaaran uhalla laiskoja.⁵⁵⁶

Monien tutkijoiden mielestä kovan työn arvostus on yhteydessä arvojen uudenaikaisuuden asteeseen, mutta he eivät ole mieltäneet sitä Nietzschen tarkoittamassa mielessä. Kovalla työllä on viitattu protestanttisen työetiikan sisältämään nautintokielteisyyteen, ahkeraan puurtamiseen, joutilaisuuden kartaamiseen ja pyrkimykseen pääoman muodostukseen. Luonnetyypittelyä korostavista arvomuutoskuvaajista muun muassa Riesman ja Reich kuvasivat kovaa työtä traditionaaliseksi asennoitumiseksi, menneen maailman ihmisen luonnetyyppiä sävyttäväksi. Myös Sennett kuvaa kovaa työtä arvostavan luonnetyyppin olevan nykymaailmassa syrjäytymässä.⁵⁵⁷

Näkemyistä kovasta työstä, jossa arvostetaan puurtamista ja työn tekemistä itsessään ja jossa korostetaan työn toimeentulo-ominaisuuksia, mitattiin kyse-lylomakkeessa kolmella väittämällä: *”Jos on saanut työpaikan, on tärkeää pitää*

⁵⁵³ Beck 1999, 264.

⁵⁵⁴ He olivat väittämän kanssa täysin tai jokseenkin samaa mieltä. Hereimmin epämielekkääksi koetun työn työttömyydenkin uhalla olisi valmis jättämään uuden keskiluokan mies (26 %). Uuden keskiluokan naiset (19 %) sekä uuden työväenluokan naiset (14 %) ja miehet (13 %) tekisivät näin harvemmin.

⁵⁵⁵ Nietzsche 1997, 60.

⁵⁵⁶ Nietzsche 1997, 60.

⁵⁵⁷ Sennett 2002, 105–113, 124–125.

siitä kiinni, vaikka ei pitäisikään siitä” (V127), ”Minulla ei olisi mitään ikävääkään työtä vastaan, jos palkka olisi riittävän hyvä” (V187) ja näille vastakkaisena asenteena ”Jos en pitäisi työstäni, jättäisin sen, vaikka minulla ei olisi mitään muuta-kaan työtä mihin mennä” (V147) (ks. taulukko 13). Näistä väittämistä ensimmäinen oli mukana myös arvo-orientaatioiden faktorianalyyseissä ja se ilmensi ulkoisesti ohjautumista. Toinen väittämä (V187) korreloi ulkoisesti ohjautumiseen positiivisesti (0,23***) ja kolmas (V147) negatiivisesti (–0,27***). Työkeskeisen orientoitumisen tavoin luokka-asetella on itsenäinen yhteys asennoitumiseen kovaan työhön. Kovan työn arvostus on uudelle työväenluokalle keskiluokkaa ominaisempaa. MC-analyyseissä (taulukko 22) perusteella itsenäinen yhteys asennoitumiseen on myös iällä sekä sillä, kuuluuko henkilö uskonnolliseen yhdyskuntaan vai ei. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomilla ja nuorimmilla ikäluokilla ilmenee erkaantumista kovan työn arvostuksesta. He eivät tyypillisesti ajattele, että työn tulisi olla rankkaa ja että ihmisen tulisi ottaa hiessä ansaita toimeentulonsa.

TAULUKKO 22. Ulkoisesti ohjautumiselle ominaisen kovan työn arvostuksen kannattamista ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995.^a

Asteikon keskiarvo 0,07	N	Poikkeama keskiarvosta	Eta	Korjattu poikkeama keskiarvosta	Beta
SUKUPUOLI					
Nainen	428	.06		-.04	
Mies	173	-.14		.11	
			.04		.03
IKÄ					
40–45-vuotiaat	180	.40		.48	
31–39-vuotiaat	310	-.24		-.11	
20–30-vuotiaat	111	.01		-.46	
			.11		.13**
KOULUTUS					
Kansa-, perus-, ammattikoulu	169	.91		.05	
Opistotasoinen koulutus tai ylioppilas	178	-.22		-.28	
Ylempi tai alempi korkeakoulututkinto	254	-.45		.16	
			.23		.07
AMMATTIASEMA					
Ylempi toimihenkilö	234	-.58		-.16	
Alempi toimihenkilö	196	.02		.06	
Työntekijä	100	.85		.06	
Työtön	71	.67		.29	
			.22		.06
ISÄN AMMATTI					
Maanviljelijä	109	.25		.10	
Ylempi toimihenkilö	88	-.43		-.06	
Alempi toimihenkilö	114	-.43		-.28	
Työntekijä	237	.32		.19	
Muu	53	-.31		-.31	
			.14		.08
ASUINPAIKKAKUNTA					
Helsinki	97	-.45		-.06	
Muu pääkaupunkiseutu	82	-.12		.20	
Muu kaupunki	307	.00		-.03	
Muu maaseutukunta	115	.47		-.02	
			.11		.03
TULOT					
750–4999 mk	191	.70		.33	
5000–7936 mk	324	-.25		-.11	
8000– mk	86	-.62		-.32	
			.19		.09
USKONNOLLISEEN YHDYSKUNTAAN KUULUMINEN					
Kuuluu ev.lut. tai ortodoksiseen kirkkoon	472	.23		.19	
Ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan	129	-.83		-.69	
			.17		.14**
PUOLUEKANNATUS					
Keskusta	38	.11		-.43	
Kokoomus	56	-.17		.07	
Sosiaalidemokraatit	108	.54		.42	
Vasemmistoliitto	37	-.29		-.34	
Vihreät	110	-.60		-.21	
Muu, ei halua sanoa, ei osaa sanoa	222	.09		.02	
Ei äänestäisi	30	.15		-.06	
			.14		.10
AMMATTILIITTO					
AEK	349	-.56		-.41	
KTV	252	.77		.57	
			.26		.19**
Selitysosuus R ²					.132
Yhteiskorrelaatio					.364

^aTähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä F-testin perusteella seuraavasti:

* $p \leq .05$, ** $p \leq .01$ ja *** $p \leq .001$.

Tulosten perusteella uuden keskiluokan jäsenet kaipaavat työltään ominaisuuksia, jotka muistuttavat Nietzschen kuvaamaa työn iloa tai joita voisi luonnehtia Allardtin mainitsemiksi Being-tyyppisiksi arvoiksi. Tämä näkyy seuraavassa taulukossa 23., jossa tärkeiksi koettuja työn ominaisuuksia on luokiteltu hyödyntäen Allardtin jaottelua (Having, Loving ja Being). Uuden keskiluokan jäsenet arvostavat uutta työväenluokkaa enemmän työn itsenäisyyttä ja mielenkiintoisuutta. Myös ala, jolla he työskentelevät, on usein valittu pikemminkin mielenkiinnon kuin taloudellisten seikkojen perusteella (ks. liitetaulukko 8). Työn mielenkiintoisuus ja itsenäisyys on tärkeä ominaisuus työssä etenkin uuden keskiluokan naisille.

TAULUKKO 23. Tärkeintä työssä liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK				KTV			p < ^b	
	nainen	mies	kaikki	p < ^a	nainen	mies	kaikki	p < ^a	
"HAVING"									
Hyvä palkka	7	16	10		28	26	27		
Hyvät etenemis-	1	5	2		3	8	4		
mahdollisuudet	0	3	1		2	0	1		
Vakituisuus	6	9	7		23	17	21		
Valta	0	0	0		0	2	0		
"LOVING"									
Hyvät ihmissuhteet	6	7	6		19	15	18		
"BEING"									
Mielenkiintoinen ja	87	77	84		53	59	55		
itsenäinen työ									
Kaikki	100	100	100	.05	100	100	100	ns.	.001
N	253	116	369		221	65	286		

Huom. Vastauksista on poistettu luokka muu (N=15).

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys luokkien "Having", "Loving" ja "Being" mukaan χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys luokkien "Having", "Loving" ja "Being" mukaan χ^2 -testin perusteella.

KTV:n jäsenet kannattavat AEK:n jäseniä useammin sellaisia työn ominaisuuksia, jotka ovat luokiteltavissa Having-tyyppisiksi. Tosin Having-tyypin kannatus on pitkälti työpaikan vakituisuuden arvostusta. Aiemmin tehtyjen kyselytutkimusten valossa SAK:n jäsenet orientoituvat työhön varsin instrumentaalisesti eli korostavat työhön liittyviä toimeentulo-ominaisuuksia. Myös työpaikan

pysyvyyttä on pidetty tärkeänä.⁵⁵⁸ Tämän tutkimuksen perusteella toimeentulo-ominaisuudet eivät painottuneet KTV:n jäsenillä AEK:n jäseniä enempää. Molempien liittojen jäsenille työn mielenkiintoisuus ja itsenäisyys on työssä tärkeintä. Siinä he muistuttavat suomalaisia yleensä.⁵⁵⁹ Hyvä palkka on vain harvoin tärkeintä työssä. KTV:n jäsenet painottavat AEK:n jäseniä useammin työn tärkeimpänä ominaisuutena työpaikan vakituisuuden lisäksi hyviä ihmissuhteita.

6.1.2 Sisäisesti ohjautuminen

Sisäisesti ohjautumisessa toiminnan tapaa ei määrää niinkään ulkoinen taho, vaan oma minä. Muun muassa sisäisesti ohjautumisen arvo-orientaatiolla suuren pistemäärän saaneen haastateltavan Paulan puheessa korostuu refleksiivinen arvoharkinta:

”Tuliks tässä jotain arvojen puntarointia, tässä yhteydessä? Mä en tiedä sit, muuttuko mitkään arvot, koska mä oon ne jo iät ja ajat sitte vielä puntaroinu niin moneen kertaan, et mä luulen, et eka on ollu varmaan kotiäidiks jääminen. Koska Suomessahan ei oo niinkun lupa olla kotiäiti; sehän oli joka vuosi, kesän lopulla piti käydä selittää tuttavapiirille, suvulle, miksi minä vieläkin jään kotiin. Eiks nyt lapset oo tarpeeks isoja? Et sehän piti puolustella. Et sillä määrätyllä tavalla semmoset elämän perusarvot on joutunu sillon jo aika paljon tappeleen, et kattoon, et mitä mä todella haluan ja miten mä näen asiat.” (Paula.)

Sisäisesti ohjautumista voi kuvata pyrkimykseksi autenttisuuteen. Kun autenttisuuden ihanteen mukaisesti meidän tulee noudattaa elämässämme omaa olemisen tapaamme eikä seurata tai jäljitellä muiden tapoja, niin autenttisuuden vaatimus vaikuttaa myös arvojen muotoutumiseen. Autenttisuudessa on olennaista, että arvot muodostetaan itsenäisesti harkiten ja itselle uskollisena, ei noudattaen orjallisesti tapoja ja itsen ulkopuolisia auktoriteetteja.⁵⁶⁰ Vaikka autenttisuudessa on oleellista itsenäinen ja itseä noudattava arvoharkinta, se ei estä päätyästä yleisemmin jaettuihin arvoihin ja merkityksiin. Olennaista on, että ihmisen tulee hyväksyä tai hylätä perinteiset moraalikäsitketykset huolellisen itsetutkiskelun pohjalta. Tillich toteaa tämän sanomalla, että omantunnon piinallisen jakautuneisuuden tilassa ihmisellä tulee olla rohkeutta tehdä ratkaisuja silloinkin, kun erehtymisen riski on olemassa. Ratkaisu tehdään, vaikka tavallisesti tradition tallentamasta viisaudesta poikkeaminen johtaa eristymiseen ja hyök-

⁵⁵⁸ Kehälinna & Melin 1985c, 59.

⁵⁵⁹ Työn mielenkiintoisuus on keskeinen työarvo suomalaisille, ja se on kasvattanut kannatustaan tultaessa 1980-luvulta 1990-luvulle. Kun vuonna 1981 kaksi kolmasosaa piti työn kiinnostavuutta tärkeänä, niin 15 vuotta myöhemmin se oli tärkeää jo neljälle viidestä. (Suhonen 1997, 168–169.)

⁵⁶⁰ Taylor 1995, 57–59, ks. myös Pietarinen 1994.

käyksille alttiiksi joutumiseen ja sen kritiikitön omaksuminen taas suojattuun ja hyväksyttyyn elämään.⁵⁶¹ Autenttisuudessa on kyse nimenomaan arvoharkinnasta, jolloin esimerkiksi pelkkään tunteeseen nojaaminen valinnoissa ei olisi autenttisuutta. Autenttisuuden kehittyminen vaatii arvopohdintaa.

Autenttisuus on eräs individualismin muoto, ja sitä voi luonnehtia individualismiksi täydellisimmillään. Autonominen ihminen ei välttämättä ole autenttinen. Autonomia ja autenttisuus ovat epäsymmetrisiä käsitteitä.⁵⁶² Autonominen ihminen, joka käyttää vapauttaan arvojen muokkaamisessa, mutta kavahtaa perimmäisiä tarpeitaan ja halujaan omistautuen elämänsuunnitelmalle, joka ei tue "todellista" itseä, on epäautenttinen.⁵⁶³ Hän ei ole ollut rehellinen ja uskollinen itselleen. Yksilön voidaan sanoa olevan arvoiltaan autenttinen, kun hän on pysynyt vaikuttamaan käsitystensä, arvojensa ja toimintansa muotoutumiseen ja hän on käyttänyt niiden muodostamisessa omakohtaista harkintaa, jonka perustana on omien todellisten tarpeiden, halujen ja toiveiden kuulostelu.⁵⁶⁴ Arvojen perusta on silloin yksilön "todellisessa" itsessä. Laki on yksilön sisimmässä ja kaikkea muuta kuin ulkoa määrätty.⁵⁶⁵ Yksilö on oma norminsa.

"Rehellisyys on sitä, että toimii omantuntonsa mukaan. Ja sitte se on jokaisen oma asia, mikä on kunkin omatunto. Mutta rehellisyys lähtee rehellisyydestä omaa itteään kohtaan: pystyy hyväksymään ittensä, antamaan itelle anteeks, ettei tavallaan oo kauheen ankara itelleen, ja sitte rehellisyys, se on myös muita ihmisiä kohtaan semmosta... miten mä sanoisin sen? Vaikee itse asiass selittää... niin, se on sellasta rehellisyyttä myös muita ihmisiä kohtaan, että se on... mähän meen solmuun ku mä rupeen selittää tätä oikein, sellasta tietynlaista vilpittömyyttä, ja... mun mielestä rehellisyys on nöyryyttä siinä mielessä, että... mun mielestä rehellinen ihminen on itsensä kanssa sinut. Sen ei tarte... lusmuilla... eikä pitää mitään sillä lailla salassa ja kyräillä, ja semmonen ihminen, joka on rehellinen, ku se on itelleen, niin se on sitä myös muille. Se taas lähtee omasta itestä tää... piirre." (Kati.)

Sisäisesti ohjautuva yksilö tuntee tietävänsä, mikä on hänelle enemmän ja mikä vähemmän arvokasta. Elämää pyritään elämään siten, että se vastaa omia näkemyksiä tavoiteltavasta hyvästä elämästä:

"... kyllä mie oon koittanu toteuttaa tätä elämääni siihen malliin, että ero olis mahdollisimman pieni. Meikäläisellä tietysti mahdollisuudet suurimittaiseen ympäristön tuhoamiseen on aika vähäiset, mutta pienimittaiseen likaamiseen on aina mahdollisuuat, mutta mä oon koittanu sitä... sitä ainaki teoriassa vähentää siirtymällä puulämmitykseen ja polkupyöräilemällä aina keskustaan ja tämmösillä vähän... ehkä naivinkin tuntuksilla, mutta jostain se on... pienistä puroista se suuri virta kasvaa. Mie tulkihi asian näin." (Esa.)

---

⁵⁶¹ Tillich 1983, 37, 46–47.

⁵⁶² Ks. Ferrara 1998, 5–6.

⁵⁶³ Ks. myös Ferrara 1998, 5–10.

⁵⁶⁴ Ks. myös Pietarinen 1994, 22–23.

⁵⁶⁵ Ferry 1993, 214–216.

Ristiriidat arvojen välillä eivät ole niinkään yksilön sisällä, ideoiden ja käytännön välillä, vaan kokemuksia ristiriitaisuudesta syntyy siitä, että omat ja yhteisön arvot poikkeavat toisistaan:

"Tuntuuk susta, että se on helppo toteuttaa käytännössä omia periaatteitaan, vai tuleek siinä joskus ristiriitaa? Kyl tulee törmäyksiä sillai että tota niinniin. Yks niistä mun periaatteista on just se, että persoonat on hyväksyttävä sellasena ku ne on ja sitte että jokaisella on just oikeus puhua: sanoo mielipiteensä. Niin sitä ei sais. Omia mielipiteitään ei sais kauheesti tuoda julki. Siihen törmää hyvin usein. Et se on sellanen vaikeus edelleenkin, että pitäs elää sen massan mukaan. Aika pitkälle, eikä se oo oikein. Mun mielestä." (Sanna.)

Sisäisesti ohjautumisen orientaatiolla suuren faktoripistemäärän saanut Sanna korosti muissakin yhteyksissä oman olemuksen toteuttamisen tärkeyttä ja sitä, ettei hän halua olla osa laumaa tai massaa. Esimerkiksi koulussa "ärsytti se vertailu siellä, et ku mä en saanu olla omanani, minänä". Siten ei ole ihme, ettei Sanna "tykänny siitä. Et mä en yleensä tykänny just sen takia, että kouluhan latistaa ihmiset, jotka poikkeaa joukosta. Et se tasapäisti kaikki, ku pisti semmoseen muottiin".

Sisäisesti ohjautujat pyrkivät toteuttamaan itseään elämän eri kentillä. Mil-laista tämä itsensä toteuttaminen sitten on? Kun sisäisesti ohjautumisen orientaatio on vastakkainen ulkoisesti ohjautumisen orientaatiolla ilmenneille asennoitumistavoille, merkitsee se sitä, että sisäisesti ohjautumisessa tyydytään niukkaan ja yksinkertaiseen elämään, työssä ei korosteta erityisesti sen avulla hankittua aineellista hyvää ja sosiaalista hyväksyntää ei koeta kovin tärkeäksi. Orientaatiolla ilmenee myös erkaantumista sellaisesta ajattelutavasta, jossa työ toimii oman arvontunnon mittana. Sisäisesti ohjautumisessa uskotaan, että ihminen tulee vähällä toimeen ja että hän voi yksinkertaisessa elämässään olla onnellinen. Teemat ovat tuttuja jo yksinkertaisen elämän yhdeltä merkittävimmältä oppisäältä, amerikkalaiselta Henry David Thoreaulta. Toteuttaessaan yksinkertaisen, vaatimattoman ja luonnollisen elämän oppejaan erakkomajassaan Thoreau tyytyi yksinkertaiseen asumiseen, ravintoon ja tarvetta vastaavaan työhön pyrkien riippumattomuuden kasvattamiseen ja elämän syvempään kokemiseen. Kallis asuminen, rahatalous ja sitoutuminen työhön olivat hänelle yksilön autonomian rajoittajia. Thoreau'n yksinkertaisen elämän filosofiaan sisältyi yksinkertaisuuden teeman lisäksi ajatus elämän itseohjautuvuudesta. Ihmisen tulisi löytää oma tiensä eikä tyytyä seuraamaan vanhempiensa tai naapuriensa näyttämää esimerkkiä.⁵⁶⁶ Vaikka yksinkertaisen elämän moderni versio ei samastu täysin romanttiseen versioon, koska se ei ole luonnehdittavissa asumiseksi maaseutuloissa, kääntymiseksi pois edistyksestä ja eristäytymiseksi maailmasta,⁵⁶⁷ ovat sen perusteemat edelleen elinvoimaisia:

⁵⁶⁶ Thoreau 1974, 69.

⁵⁶⁷ Elgin 1981, 37–38.

Suuren faktoripistemäärän sisäisesti ohjautumisen orientaatiolla saanut Esa mainitsee kyselylomakkeen arvopreferointitehtävässä tärkeimmäksi arvokseen luonnon säilymisen turmeltumattomana ja vähiten tärkeiksi arvoikseen jonkin merkittävän aikaansaamisen ja hyvän toimeentulon. Esan lomakevastauksissa ilmenee, että hänelle ei ole tärkeää menestyä elämässä ja saada arvostusta. Hänestä on kuitenkin vaikea sanoa, onko yhteiskunnallinen asema lainkaan tärkeä. Samoin kuin hän ei pidä tärkeänä menestymistä ja sosiaalista arvostusta, hän ei myöskään arvosta korkeaa elintasoa. Esalle ei ole tärkeää saavuttaa hyviä tuloja, ja hän on sitä mieltä, että aineellista elintasoa ei pitäisi pyrkiä enää nykyisestään lisäämään. Esa uskoo, että ihminen voisi olla tyytyväinen elämäänsä turvatulla peruselintasolla. Hän kokisi itse olevansa tyytyväinen elämäänsä, jos hänellä olisi rahaa vain välttämättömiin tarpeisiin. Hyväpalkkaista asemaa tärkeämpänä Esa pitää kohtalaista ja varmaa toimeentuloa. Haastattelussa Esa piti ongelmana "ostamisen lisääntymisen arvostusta". "Meillä on unohtunu tää ihmisen seurustelun ja läheisyyden ja tämmösen yhessäolon arvostus. Että nää korreloi kielteisesti miun mielestä toisiinsa, että se aika minkä ihminen käyttää hankkiakseen rahaa, jolla ostaa kalun, niin se on poissa siitä ajasta, minkä vois käyttää vaikka yhessäoloon, hiihtolenkkiin, kävelyihin – tämmöseen."

Kyselylomakkeessa Esa ilmaisi uskovansa, että ihminen voi olla tyytyväinen elämäänsä myös ilman työtä, ja hän itse kokee voivansa olla tyytyväinen työttömänä. Esan mielestä on vaikea sanoa, pitääkö ihmisen olla työssä kokeakseen olevansa yhteiskunnan täysivaltainen jäsen ja tulisiko työpai-kasta pitää kiinni, vaikka ei pitäisikään siitä. Esa ei olisi valmis tekemään ikävää työtä hyvällä palkalla. Jos hän voisi kokea tekevänsä tärkeää työtä, olisi hän valmis työskentelemään huonommallakin palkalla. Työssä hänelle on tärkeintä työpaikan hyvät ihmissuhteet. Hän epäilee, "että tää vaihe ihmisen historiassa, millon rahapalkan vaikutus työnkuvaan on suuri, niin se aika saattaa olla ihmisen historiassa hyvin lyhyt. Meillä on jo nähtävänä ehkä jonkinlaisia näkemyksiä, että tää aika on muuttumassa, että muita keinoja korvata työpanosta on olemassa kuin raha. Rahatalouden murenemistä tai muuttumista, sen oireita on ilmassa. Että mie nään historiallisena ilmiönä tämmösen palkkatyövaiheen hyvin todennäköisesti lyhyenä aikana, koska se on ihmiselle tietysti uusi ilmiö, ja kaikkine vuorotöineen, liukuhihnoinneen, tietokoneen ääressä istumisineen – se on epäluonnollinen. Ei koskaan ihminen oo tehny semmosta työtä jatkuvasti, että hän rikkoo vuorokauden rytmin ja luonnon kiertokulun rytmiä, että hän näitä rytmejä vastaan tehtaan vuorotyössä ja sairaalatyössä ja voimalaitoksissa... näissä vuorotöissä, hän tekee niitä luonnon kiertokulkua vastaan. Aina on ollu tää, että ihmisellä on... on sitä työaikaa ja sitte seurusteluaikaa ja... ja aikaa omalle itelleen... ja että se aika on rytmittyny päivän ja vuodenaikojen mukaan..." *Minkä näät tulevaisuudessa sellasena muunlaisena toimeentulon lähteenä, sitten?* "Joo. On tietysti taantumuksellista, jos sanoo, että meidän täytyy kaikkien ruveta viljelemään omaa kulutustamme vastaava tuotanto. Mutta yhtenä suurena ongelmana tässä palkkatyöaikana on tää tuotannon ja kulutuksen etäisyys eli viljelijä on kaukana kuluttajasta ja koska meilläkin menee aika suuri osa ansioistamme tohon ruuan hankkimiseen eli... mä näkisin ainaki yhtenä mahdollisuutena sen, että osittain tää palkkatyö mure-

nee, tai palkkatyötä vähennetään, jotta saahaan, saatais aikaan elintarvikkeitten hankkimiseen.” (Esa.)

Esan kommenteissa tulee esille elämänalueiden eriytymisen vieroksuntaa. Markkinatalouden kielteisiä seurauksia ovat erillisyyys luonnosta ja irrallisuus muista ihmisistä. Sisäisestä repeämisestä kertoo etenkin se, että ihminen on vieraantunut omista tehtävistään ja tarpeistaan. Työnteosta on tullut irrallinen osa ihmistä. Se on lakannut olemasta itsensä ilmaisua. Mielipiteet muistuttavat kovin kulttuurioptimisti Reichin haikailevaa kuvausta menneestä maailmasta, jossa ei ollut persoonattomia instituutioita (tehtaita, sairaaloita jne.). Aika kulki auringon ja vuodenaikojen mukaan. Ei ollut eroa työn ja muun elämän välillä. Leikki, taide, rituaalit, seremoniat ja hengellinen elämä olivat osa kokonaisuutta. Ne eivät olleet erillään elämän muista puolista. Tämän menneen ajan ykseyden tuhosi Reichin mukaan lopulta raha – palkkatyö. Kun raha, eivät yksilön sisäiset tarpeet, alkoi määrätä toimia ja tahtia, ihminen vieraantui luonnosta, yhteiskunnasta ja itsestä.⁵⁶⁸ Samansuuntaista kritiikkiä erillisyyden patologisuudesta on esitetty, kun kellon mukaan elämistä on pidetty jäykkänä ja kalenterin mukaan eläminen on ollut osoitus oravanpyörässä pyörimisestä.⁵⁶⁹ Sisäisesti ohjautumisessa työ halutaan sovittaa omiin arvoihin ja omaan elämänprojektiin:⁵⁷⁰ ”...aina on parempi olla vaikka työttömänä kuin tehdä tuhoavaa työtä.” (Esa.) Työn ei haluta olevan erillinen osa itseä. Sen avulla halutaan toteuttaa omaa olemusta:

”Oletko nyt viihtynyt työssä, mitä teet? Oon. Mä saan tehdä just sitä mitä mä haluan. Se on aika vastuullinen työ... ja toisaalta se vaatii hirveesti sellasta jatkuvaa, voisko sanoo, innovointia... Miten yleensä koet työn merkityksen elämässä? Kyllä se on tärkeä. Se on osa mua, että mä saan tehdä töitä, mä saan toteuttaa itteeni siinä työssä, ja sitte myös se, että milläs tuut toimeen, jos ei oo töitä? Palkka täytyy saada jostain.” (Kati.)

Mitä elämän upeus sitten on sisäisesti ohjautuville, jos se ei ole yhteisön valtavirran näkemyksiä seuraavia onnistuneen elämän malleja: rahaa, tavaraa ja asemaa? Esalle

”...hyvin tärkeä hyvän elämän muoto, miulla ainakin [on ekologinen elämäntapa, tm], Mie en mikään uraihminen oikeastaan oo. Varmaan... ei niitä motivaatiota enää ookkaan... sinne alalle... Mutta... jos pystyy elämänsä upeutta saamaan muulla keinoin kuin palkkatyön tai tämmösen hienon titelin takia, näin niin, se riittää ainakin miulle.

---

⁵⁶⁸ Reich 1972, 33–35

⁵⁶⁹ Ks. aiheesta Berger ym. 1977, 184–185

⁵⁷⁰ Vrt. myös Ilmonen 1995, 32. Esa ei ollut ainoa, joka toi esille, että yksi hyvän elämän piirre on, että ei tee tuhoavaa työtä. Näin tekivät myös Miia ja Outi. ”Ja [hyvä elämä on sitä, tm] että mä en tee työkseni varsinaisesti mitään tuhoavaa, se on kanssa aika hyvä.” (Miia.) ”... mulle semmoset asiat (tavaroiden kierrätys, tm) on aika tärkeitä. Esimerkiks tää nykyinen työpaikka mihin mä menin, ... niin se mua kiinnosti sen takia, et se on tämmönen metallinkierrätysyritys.” (Outi.)

Kaikki nää talot ja moottoripyörät, ja nää, ne on semmosta kulissia ja kuorta, mutta lapsukaiset on semmosta elävää pääomaa, kun taas se tieto, mitä kirjoista ja seurustelusta ja yhdessä olostä tulee, se on sellasta henkistä pääomaa...” (Esa.)

Kertokoot muutkin sisäisesti ohjautumisen orientaatiolla suuria faktoripistemääriä saaneet haastateltavat itse, mistä se elämän upeus syntyy:

”Millanen on sun mielestä hyvä elämä? Olla sinut ittees kanssa. Tajuta se, että se onnen metsästäminen, sitä mitä mainosmiehet hakee ja meille toittottaa joka paikassa, niin se on tässä päivässä, ja se on niit onnen siruja. Ja et se on määrättyä tasapainoa. Myös sillon, vaikka asiat on määrättyllä tavalla huonosti, niin menee niitten asioiden kans sinuks. Mut ei se helppoa ole, ku on käyny määrättyjä kriisejä, niin kyllä se koville ottaa. Ja oon mä ollu siel pohjalla.” (Paula.)

”...mun äiti on ollu aktiivipoliitikko ja mä oon seurannu sitä siit sivusta, niin mä en haluu sitä samaa. Että se ei käy (...) Sulla menee jotku muut asiat ohi tän poliittisen uran, k- Aivan. Täysin. Mitä ne asiat ovat sitten? Tasapainoinen perhe-elämä, koska politiikan kanssa ei voi sitä tehdä. Mun omat harrastukseni, et mä saan harrastaa niitä asioita, mitä mää haluan, ja eikä olla sidottuna mihinkään tiettyihin kellonaikoihin.” (Sanna.)

”Tää henkinen kasvuprosessi on hyvinkin keskeinen sun elämässä. Mitä muita keskeisiä asioita... Mä en tiedä, onks mulla muita keskeisiä asioita... Nii et tavallaan suuntaa koko... Kyllä, siis kyllä se koko mun elämää suuntaa, se on mun elämä.” (Kati.)

”Millasta on sun mielestä hyvä elämä? No hyvä elämä on ainaki sellasta, että on itseensä tyytyväinen. Se on kaikkein tärkein asia, et tulee itsensä kans toimeen ja on oppinu ja kasvanu hyväksymään oman itsensä. Se on minusta ainakin yks tärkeä peruste. Ja sitte on tietysti se, että on suhteet muihin ihmisiin, läheisiin, kunnossa. Sitä kautta ainoastaan voi elää minusta täyttää elämää – ja semmosta hyvää elämää. Ja pyrkii itse tekemään – tietysti kaikki tekee aina parhain päin, mut että – mmm – ei muilleka tarvitse elää, kyllä se täytyy itsellensä kuitenkin elää oma elämänsä.” (Mirva.)

Hyvä elämä on painotukseltaan itseen päin kääntymistä, sisäisiä kokemuksia, ns. ekspressiivisyyttä. Sisäisesti ohjautumisessa perinteisen materiaalisia arvoja painottavan näkökulman mukaan elämänvaatimuksia lasketaan alaspäin. Tällaista alas laskemista saatetaan tehdä osittain myös elämäntilanteen vuoksi. Näin on esimerkiksi silloin, kun jossain elämänvaiheessa ollaan valmiit perheen hyvinvoinnin takia tinkimään työelämän uratavoitteista. Esimerkiksi suuren pistemäärän sisäisesti ohjautumisen orientaatiolla saanut Esakin piti mahdollisena, että nykyistä koti-isä- ja pätkätyöläisvaihetta keskeytyneinä jatko-opintoina seuraava toisenlainen elämänvaihe. ”Jos meillä ei ois lapsukaisia, niin ties missä asti mie oisin töissä. Ties mitä hommia tekisin. Varmaan ois jo opinnäytettäkin tullu valmiiksi. Nyt on kaikki tämmöset ulkoiset hidastuneet. Se että se on valinta, valinta on nytten tehty.” (Esa.) Sisäisesti ohjautumisessa päämääränä ei ole

täydellinen irtautuminen ulkoisesta. Ulkoinen maailma ei edusta kärsimyksen valtakuntaa, jonka vaikutuspiiristä haluttaisiin täysin irtautua. Vapautta on irtautuminen talouden rattaista ja muiden mielipiteestä itselle sovitetulla tavalla ja itselle sopivassa elämäntilanteessa. Se koetaan aktiiviseksi ja myönteiseksi ratkaisuksi. Sisäisesti ohjautuminen ei ole mitään pakotettua niukkuutta ja välinpitämättömyyttä, ulkoisen maailman arvon kieltämistä todellisten ajatusten seuratessa muita ratoja.

Sisäisesti ohjautuminen muistuttaa Elginin⁵⁷¹ luonnehdintaa vapaaehtoisesta yksinkertaisuudesta. Vapaaehtoisen yksinkertaisuuden aatemaailmassa materiaalisista asioista ei käännyt kokonaan pois, mutta sisältöä elämään uskotaan saatavan muutenkin kuin ylellisyyksien ja tavaroiden haalimisella. Ihanteena on vapaa yksilö, joka elää tasapainossa sisäisen ja ulkoisen maailman kanssa kieltämättä kummankaan arvoa. Jotta yksinkertainen elämä olisi vapaaehtoista, täytyy sen olla myös tietoisesti valittua. Se on siten mahdollista vain hyvinvoiville ihmisille. Autenttinen itsensä toteuttaminen ja yksinkertainen elämä ovat keinoja lisätä yksilön autonomiaa. Materialismista ja korkean yhteiskunnallisen aseman tavoittelusta erkaantuminen mahdollistaa sen, että ihminen voi vähentää riippuvuuttaan talouden rattaista sekä yhteisön asettamien mittapuiden mukaisesta menestymisestä.

Sisäisesti ohjautuminen on melko hyvinvoivalle länsimaalaiselle valinnan kohde. Se ei ole ”uhrautumista” elämäntapaan esimerkiksi taloudellisen tilanteen romahdettua tai halusta täyttää joidenkin uskontojen tai filosofioiden näkemyksiä oikeasta elämäntavasta. Siinä ei ole myöskään kyse kilvoittelusta paheiden ja aistillisuuden voittamiseksi, luopumisesta tämän maailman hyvästä ikään kuin koitoskautena tulevaa maailmaa varten. Sisäisesti ohjautumisesta ei myöskään voitane puhua, jos yksinkertaisuuden ja omaan itseen kääntymisen taustalla on ruumiillisten halujen ja tunne-elämän hallitseminen uskonnollisesti siveellisen elämän kehittämiseksi, kuten usein uskonnollisessa askeesissa on kyse. Moderni sisäisesti ohjautuminen ei ole samastettavissa perinteisiin uskonnollisiin yksinkertaisen ja sisäisen elämän ihanteisiin.

---

⁵⁷¹ Elgin 1981, 29, 175, 193.

6.2 Punavihreyden ja uuskonservatiivisuuden arvo-orientaatiot

Sisäisesti ja ulkoisesti ohjautumisen arvo-orientaatioissa käsiteltiin aihealueita, joista puhuttiin luonnetyypittelyä korostavissa arvomuutoskuvauksissa. Omalla faktorillaan latautuivat arvomuutosteemat, joiden yhteydessä on korostettu muutoksia yhteiskunnallisissa päämäärissä, etenkin asennoitumisessa ympäristöön. Tämän kaksinapaisen faktorin (ks. taulukko 24) toinen ääripää on nimetty punavihreäksi arvo-orientaatioksi ja toinen ääripää uuskonservatiivisuuden arvo-orientaatioksi. Punavihreydeksi nimetyllä positiivisten latausten navalla latautuivat suurimmin väittämät, jotka kuvasivat suvaitsevaisuutta ulkomaalaisia kohtaan sekä myönteistä asennoitumista ympäristönsuojeluun. Abstrakteina arvoina suurimmin latautuivat ympäristön tuhoutumisen estäminen ja tasa-arvo. Myös rauha ja sisäinen mielenrauha abstrakteina arvoilmaisuuina latautuivat suurehkosti punavihreyden ääripäässä. Tasa-arvon kannatus ilmeni asenteiden tasolla paitsi rodullisena myös sukupuolten välisen tasa-arvon kannatuksena. Tämä orientaatio kielii homosentristen ja ekosentristen arvojen samanaikaisesta kannatuksesta. Humaani ja ekologinen tietoisuus näyttäisivät kulkevan käsi kädessä.

TAULUKKO 24. Osiot, jotka luonnehtivat punavihreyden ja uuskonservatiivisuuden orientaatioita: Faktorianalyysi AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995

Osio	Faktorilataus
<u>Punavihreys</u>	
V145 Ottaisin mielelläni työtovereikseni toista rotua olevia ihmisiä	.64
V137 Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että naapuriini muuttaisi toista rotua oleva perhe	.60
V117 Ympäristön tuhoutumisen estäminen	.58
V221 Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että lapseni menisi naimisiin toista rotua olevan ihmisen kanssa	.57
V193 Saaste- ja ympäristöongelmien vähentämiseksi olen valmis tinkimään omasta elintasostani	.51
V112 Tasa-arvo	.50
V209 Aseistakieltäytyminen henkilökohtaisen eettisen vakaumuksen vuoksi on hyväksyttävää	.49
V186 Suomen valtion tulisi auttaa muita köyhempiä valtioita niiden ympäristöongelmissa esim. vähentämään saastepäästöjä	.47
V121 Rauha	.45
V118 Sisäinen mielenrauha	.43
V189 Ydinvoiman käytöstä on luovuttava silläkin ehdolla, että elintaso sen seurauksena laskisi	.40
V119 Läheiset ihmissuhteet	.37
V113 Yksilönvapaus	.32
<u>Uuskonservatiivisuus</u>	
V200 Lasten vanhempien ei pitäisi erota	-.31
V138 Maamme kaipaa vahvoja johtajia, jotka kykenevät palauttamaan yhteiskuntaamme kurin ja järjestyksen sekä oikeiden arvojen kunnioituksen	-.31
V222 Työssäkäynti on naiselle vähemmän tärkeää kuin miehelle	-.32
V195 En haluaisi itselleni naisjohtajaa	-.34
V205 Jos lapsi on sairas ja molemmat vanhemmat ovat työssä, on luonnollista, että äiti jää kotiin hoitamaan lasta	-.36
V199 Yksityisen ihmisen toiminnalla ja teoilla ei ole mainittavaa vaikutusta ympäristön ja luonnon tilaan	-.42
V178 Pakolaisten määrää Suomessa tulisi vähentää	-.56
V130 Tiedotusvälineissä paisutellaan liikaa ympäristöasioita	-.56
V203 En haluaisi itselleni toista rotua olevaa johtajaa	-.63

Huom. Faktorin muiden osioiden lataukset näkyvät taulukossa 18.

Tutkittavat, joille faktoripistemäärien perusteella oli ominaista (pistemäärä vähintään 1,5) punavihreä arvo-orientaatio, kuvasivat omia arvojaan kyselylomakkeella esimerkiksi seuraavasti:

”Toisten hyväksyminen /kunnioittaminen, luonnon/elinympäristön vaaliminen; väkivallan vastustaminen; erilaisuuden sietäminen/arvostaminen; rehellisyys; tunnollisuus; niiden tukeminen, joilla ei ole yhtä hyvin kuin meillä.” (n, 060.)

”Suvaitsevaisuus, ennakkoluulottomuus, rauhantahto ja kaikenlaisen diskriminoinnin/rasismin vastustaminen; vasemmistolainen idealismi.” (n, 165.)

"Arvostan tasa-arvoista suhtautumista ihmisten kesken, toisten huomioonottamista ja auttamista; sen ymmärtämistä ettei ihminen lopultakaan ole luonnon herra." (m, 266.)

"Arvostan yksilön vapautta, naisten ja miesten sekä kaikkien ihmisten tasa-arvoa, luovuutta." (n, 288.)

"Saada toteuttaa itseäni ja persoonallisuuttani mahdollisimman paljon työssäni. Katson että työn pitää olla osa ihmistä - ei mikään välttämätön paha. Työn valinnan vapaus, tasa-arvo, luonto (inhimilliset, luonnolliset, luonnonläheiset asuinympäristöt ovat minulle tärkeitä)." (n, 307.)

Faktorin uuskonservatiivisuuden ääripäässä suuria latauksia saivat väittämät, jotka ilmensivät vieroksuvaan asennoitumista ulkomaalaisiin, kansallisen erityislaadun korostamista, alistuvaa asennoitumista johtajiin sekä perinteisten arvojen ja käytänteiden vaalimista. Tällä orientaatiolla asennoituminen rodulliseen ja sukupuolten väliseen tasa-arvoon on kielteistä. Perinteisistä miehen ja naisen rooleista halutaan pitää kiinni. Arvo-orientaatiolle on ominaista myös vähäinen huoli ympäristöstä. Ympäristöongelmista ei olla juuri huolestuneita eikä yksityisen ihmisen uskota juuri voivan vaikuttaa ympäristön tilaan. Yksilön vapauksien ja demokraattisten periaatteiden merkitys ei liene kovin vahvaa niillä, jotka kaipaavat vahvoja johtajia palauttamaan yhteiskuntaan kurin ja järjestyksen sekä oikeiden arvojen kunnioituksen. Orientaatiolla puolustetaankin kansallisia perinteitä ja vastustetaan nopeita yhteiskunnallisia muutoksia. Poliitiikan alalla tämäntyyppistä orientaatiota on Suomessa kuvattu ns. uuskonservatiivisuutena⁵⁷² (tai uusautoritarismina⁵⁷³) erotuksena perinteisenä konservatismina pidetystä aatemaailmasta ja sen kannattajakunnasta.

Uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan keskuudessa ne kyselyyn vastanneet, joiden arvojärjestelmää voi luonnehtia sävyttävän (faktoripistemäärä korkeintaan -1,5) uuskonservatiivisuuden, ilmoittivat arvostavansa seuraavalaisiasia asioita:

"Kunnioitan luontoa, halveksin poliittista kähmintää, arvostan elämäkokemusta, en hyväksy kansojen ja rotujen sekoittamista, asetan lasteni edut etusijalle." (m, 472.)

"Arvostan riippumattomuutta (niin taloudellista kuin henkistäkin), samoin oikeudenmukaisuutta (joka kylvää, myös niittää sadon)." (n, 251.)

"Kunnioitan vanhempia ihmisiä, jotka ovat tehneet meille tämän hyvinvoinnin, jonka jotkut 'bluffarit' romuttivat!" (m, 506.)

"Arvostan itsenäisyyttä ja kovaa työtä." (m, 597.)

"Saa elää itsenäisessä maassa ja harrastaa sitä mitä itse haluaa." (m, 669.)

⁵⁷² Martikainen 2001; Martikainen & Pekonen 1996, 103–105.

⁵⁷³ Hellsten & Martikainen 2001, 63–71.

Konservatismista on tapana sanoa, että se ei ole mikään yhtenäinen aatejärjestelmä tai ideologia, vaan tietyn tyyppinen elämänasenne, tietynlainen tapa suhtautua yhteiskunnallisiin ja poliittisiin ilmiöihin.⁵⁷⁴ Näin tekee muun muassa Onni Rantala teoksessaan *Konservatismi ja sen kannattajat*. Rantalan mukaan konservatismi ei liity mihinkään tiettyyn yhteiskuntajärjestelmään: ”Se ei ole dogmaattinen ideologia, vaan poliittinen elämänasenne.”⁵⁷⁵ Konservatismi on antiteoreettinen suunta, joka muotoillaan kunakin aikana ja kussakin yhteiskunnassa omanmuotoisekseen ja joka ei anna toimintaohjeita eri tilanteita varten. Sille on ominaista korostaa, että toimissa tulee ottaa vaari historiasta ja perinteistä. Rantala siteeraa konservatiivi Russel Kirkiä, joka muotoilee tämän seuraavasti: ”*Ei rikkaus, ei valta, ei arkuus eikä yhteiskunnallinen asema tee kansalaisesta konservatiivia, vaan syvälle juurtunut ennakkoluulo uutta ja epäilyttävää kohtaan.*”⁵⁷⁶ Konservatismin sisältönä pidetään usein kansallisten perinteiden puolustamista ja nopeiden yhteiskunnallisten muutosten vastustamista. Konservatismi kietoutuu isänmaallisuuteen ja uskonnollisuuteen. Se erottuu liberalismista, johon liittyy valtiovallan kriittinen arviointi sekä yleinen vapaa-mielisyys ja suvaitsevaisuus. Paluu perinteisiin arvoihin on tärkeä teema monille konservatiiveille. Amerikassa tähän paluuseen alkuperäisiin amerikkalaisiin arvoihin kuuluu usein voimakas perhearvojen ja uskonnollisuuden korostaminen.⁵⁷⁷

Uuskonservatiivisuus (neoconservatism) ei ole reaktiota konservatismiin. Uuskonservatiivisuuden juuret ovat 1960-luvussa,⁵⁷⁸ ja se on reaktiota sen ajan muutoksiin. Uuskonservatiivisuus on hyvin amerikkalainen ilmiö – ainakin tässä käytetyn tarkastelutavan mukaan –, ja se on sekoitus liberaalista, konservatiivista ja sosialistista perinnettä.⁵⁷⁹ Sosiologi Robert Nisbet sanoo uuskonservatiivisuuden syntyneen 1960-luvulla ja 1960-luvusta. Sitä ei voi erottaa uusvasemmistosta ja 1960-luvun opiskelijavallankumouksesta. Sekä uusvasemmisto että uuskonservatiivisuus olivat campus-ilmiöitä, liikkeitä, ja uuskonservatiivisuus syntyi vastareaktiona uusvasemmistolaisuudelle.⁵⁸⁰ Uuskonservatiivit eivät tulleet tyypillisesti vanhasta oikeistosta. Moni amerikkalainen uuskonservatiivi oli entinen vasemmistolainen intellektuelli. Tällainen oli esimerkiksi yksi uuskonservatiivisen liikkeen johtohahmoista Irving Kristol. Samanlainen tausta oli muun muassa seuraavilla uuskonservatiiveilla: Daniel Bell, Nathan Glazer ja Seymour Martin Lipset. Uuskonservatiiviksi saattoi nimetä monta muutakin tuon ajan

⁵⁷⁴ Nousiainen 1992, 86–87.

⁵⁷⁵ Rantala 1960, 11.

⁵⁷⁶ Rantala 1960, 64.

⁵⁷⁷ Saastamoinen 1998b, 9–14, 18–19.

⁵⁷⁸ Nisbet 1986, 99; Steinfels 1979, 3.

⁵⁷⁹ Steinfels 1979, 3.

⁵⁸⁰ Nisbet 1986, 99–101. Uusvasemmistokäsité tuli käyttöön 1950-luvulla. Silloin ratkaiseva ero perinteiseen vasemmistoon oli ero suhtautumisessa Neuvostoliittoon (Jallinoja 1983, 132–133).

intellektuellia: Robert Nisbet, Peter Berger, Lionel Trilling jne.⁵⁸¹ Nimiluettelo osoittaa, että uuskonservatiivisuudella ja arvomuutostulkinnolla on yhtymäkohtansa: moni tulkitaja oli uuskonservatiivi. Uuskonservatiivit olivat huolissaan siitä, että moderni aikakausi oli tuhoamassa perinteiset symbolit ja käytännöt. Se oli vastareaktiota epäilyjä herättäville muutossuunnille: sekulaarisuudelle, juurettomuudelle, massayhteiskunnalle, arvorelativismille jne.⁵⁸²

Suomessa uuskonservatiivisuuden käsitettä on käytetty empiiristen aineistojen tulkinnessa ainakin luokiteltaessa pääkaupunkiseudun nuorten poliittisia suuntauksia. Useampana ajankohtana viime vuosituhaten loppupuolella kerättyjen aineistojen perusteella tutkijat päätyivät toteamukseen, että pääkaupunkiseudun nuorten keskuudesta on löydettävissä uuskonservatiivisuudeksi luonnehdittava orientaatio, mutta että uuskonservatiivinen oikeisto ei ole Suomessa kovinkaan homogeeninen.⁵⁸³ Tutkittavien nuorten uuskonservatiivisuus erosi perinteisestä konservatiivisesta orientaatiosta paitsi asiakysymyksissä myös sen perusteella, että sen kannatuspohja oli erkaantunut keskiluokkaisuudesta ja konservatiivisia asenne- ja käyttäytymistäipumuksia esiintyi myös alemmissa luokissa. Autoritaariseksi oikeistoksi kutsuttiin ryhmittymää, jonka aatteessa yhdistyi perinteisten vasemmistolaisten työläisarvojen kannatusta ja tavanomaisesti oikeistolle luonteenomaisina pidettyjen konservatiivisten arvojen kannatusta. Tämä autoritaarinen oikeisto otti luokkayhteiskuntaa koskevassa kysymyksessä vasemmistolaisen kannan. Arvokonservatiiveiksi kutsuttiin niitä, jotka ottivat porvarillisen kannan kysymykseen luokkayhteiskunnasta. Nämä arvokonservatiivit olivat ennen kaikkea kokoomuksen kannattajia.⁵⁸⁴

Uuskonservatiivisuuden käsitettä on hyödynnetty, kun on haluttu ilmaista, että perinteiset poliittiset jakolinjat eivät enää päde. Inglehart onkin todistellut, että luokkaperustaiset jakolinjat ovat häviämässä politiikassa ja että marxilaista tuotantovälineiden omistusta enemmän äänestyspäättöksiin ovat alkaneet vaikuttaa kannat uusiin postmaterialistisiin ja perinteisiin materialistisiin arvoihin.⁵⁸⁵ Inglehartin mukaan poliittisen kentän uudelleenahmottumista osoittaa myös se, että työväenluokan materialistit ovat alkaneet yhä laajemmin kannattaa oikeistoa. Työväenluokka siirtyy oikealle puolustamaan perinteisiä arvoja. Keskiluokkaiset postmaterialististen aatteiden kannattajat taas ovat alkaneet tukea aiempaa enemmän vasemmistoa tai liberaaleja.⁵⁸⁶ Perinteisesti vasemmistopuolueiden kannattajat ovat kuuluneet työväenluokkaan ja vasemmistopuolueet ovat ohjelmissaan ajaneet teollisuuden kansallistamista, tulojen uudelleenjakoa ja

⁵⁸¹ Steinfels 1979, 4–5.

⁵⁸² Ks. Giddens 1994, 30; Nash 1976, XIII.

⁵⁸³ Hellsten & Martikainen 2001, 81–82. Jotkut tutkijat (Biorcio, Cavalli & Segatti 1995, 34) ovat tulkinneet Mitchellin kuvaaman ulkoapäin ohjautumisen tulevan lähelle uuskonservatiivista orientaatioita.

⁵⁸⁴ Hellsten & Martikainen 2001, 63–82

⁵⁸⁵ Ks. esim. Inglehart 1987.

⁵⁸⁶ Inglehart 1977, 62; 1997, 243–266.

talouden valtiollista sääntelyä – materialistisia tavoitteita. Inglehartin mukaan arvokumouksen etenemisen yhtenä seurauksena on uuden vasemmiston syntyminen vanhan vasemmiston rinnalle.⁵⁸⁷ Uuden vasemmiston kannattajat kuuluvat pääasiassa keskiluokkaan, ja he eivät ole juuri lainkaan kiinnostuneita vasemmiston perinteisestä ohjelmasta. He ottavat kuitenkin vasemmistoon yhtyvän myönteisen kannan uusia postmaterialistisia arvoja koskevista asioista, kuten naisten, kehitysvammaisten ja vähemmistöryhmien oikeuksissa ja oloissa, homojen ja lesbojen emansipaatioissa jne. Vihreät on laskettu uusvasemmistolaisen puolueiden ja liikkeiden joukkoon, koska näitä yhdistää samansuuntainen arvojärjestelmä. Tässä arvojärjestelmässä pyritään rakentamaan uudenlaista yhteiskuntaa, jossa ekologisten kysymysten ohella suositaan muita uudenlaisia arvoja.⁵⁸⁸

Inglehartin näkemyksiä on kyseenalaistanut Scott Flanagan. Hän on todistellut poliittisen jakolinjan muuttuneen hieman toisin kuin Inglehart on esittänyt. Flanaganin mukaan uuden ja vanhan politiikan jakolinja ei ole siirtymä materialistisesta vanhasta politiikasta postmaterialistiseen uuteen politiikkaan. Flanaganin mukaan vanhan politiikan rinnalle on tullut uutta politiikka, joka ei ole pelkkää Inglehartin kuvaamaa postmaterialismia. Flanaganin mukaan uusi politiikka voidaan toisaalta tulkita siirtymäksi kohti liberaalista uutta vasemmistoa, mutta toisaalta on myös olemassa siirtymä kohti autoritaarista uutta oikeistoa. Flanagan käyttää postmaterialismia vastaavassa merkityksessä käsitettä libertaarisuus.⁵⁸⁹ Tälle rinnakkainen muutossuunta on autoritaarisuus. Autoritaarisuudessa korostuu huoli turvallisuudesta ja järjestyksestä, ja siihen sisältyy auktoriteettien kunnioittamista, itsekurin ja velvollisuudentunnon painottamista, patrioottisuutta, kielteistä suhtautumista vähemmistöihin, yhdenmukaisten tapojen vaalimista ja perinteisten uskonnollisten ja moraalisten arvojen kannatusta. Tämä autoritaarinen arvo-orientaatio edustaa uuden politiikan uutta oikeistoa ja se ei välttämättä ole yhtään materialistisempi vanhan politiikan kysymyksissä kuin uusvasemmisto.⁵⁹⁰ Flanaganin kuvaama autoritaarinen reaktio on paljolti sitä, mihin uskonservatiivisuudella on Suomessakin viitattu luokiteltaessa poliittisia kantoja.

Politiikan kentällä tapahtuvaa postmaterialistumisen sävyttämää muutosta on kuvattu yleisesti ”uutena politiikkana”. Hyvin yleisesti sitä pidetään myös uudelle keskiluokalle ominaisena politiikkana, ja keskustelu siitä on kytkeytynyt vahvasti uusien sosiaalisten liikkeiden tutkimusperinteeseen. Uusien sosiaalis-

---

⁵⁸⁷ Inglehart 1987, 1293–1302.

⁵⁸⁸ Inglehart 1997, 243–252. Muutoshakuisten postmaterialistien vasemmiston kannatus ei ole yksiselitteistä aateperintöön yhtymistä. On huomautettu, että se voi olla seurausta siitä, että poliittisella kentällä ei yksinkertaisesti ole tarjolla muita puolueita, jotka vastaisivat heidän arvojaan paremmin. (Cotgrove & Duff 1981, 105.)

⁵⁸⁹ Flanagan 1987, 1304.

⁵⁹⁰ Flanagan 1987, 1304–1305, 1308.

ten liikkeiden potentiaalisena kannattajakuntana on pidetty uutta keskiluokkaa.⁵⁹¹ Vaikka uuden politiikan potentiaalisen kannattajakunnan arvellaan tulevan uudesta keskiluokasta, on siinä kyse politiikasta, joka on luonteeltaan luokatonta ja perustuu uudenlaisten luokkaeduista riippumattomien asioiden kannatukseen. Uusista sosiaalisista liikkeistä ja politiikan paradigmuutoksesta kirjoittanut Claus Offe on todennut tämän sanomalla, että uudessa politiikassa on kyse luokkapolitiikasta, mutta ei politiikasta luokan puolesta (a politics of a class but not on behalf of a class).⁵⁹² Offen mukaan vanhan politiikan asiakysymykset koskivat taloudellisia etuja, turvallisuuden varmistamista ja yhteisöllistä kontrollia. Uuden politiikan asiakysymykset koskevat rauhansuojelua, ympäristöä, ihmisoikeuksia ja työn inhimillisyyttä – universalistisia teemoja. Myös toimintamuodot vaihtelevat uudessa ja vanhassa politiikassa. Vanha politiikka on uuteen verrattuna muodollisempaa ja enemmän muodollisiin organisaatioihin kiinnittynyttä.⁵⁹³

Tämän tutkimuksen punavihreys muistuttaa kuvauksia uuden politiikan libertaarisesta tai postmaterialistisesta arvo-orientaatiosta ja uuskonservatiivisuus muistuttaa autoritaarisuudeksi luonnehdittua arvoreaktiota. Mitenkään yllättävää ei ole, että MC-analyysin (taulukko 25) perusteella voimakkain itsenäinen yhteys asennoitumisen vaihteluun punavihreyteen on poliittisella ideologialla. Ominaisinta punavihreyden kannatus on vasemmistoliiton ja vihreiden äänestäjäkunnalle. Punavihreiden arvojen kannattajat erottuvat perinteisten puolueiden kannattajista ja erityisesti niistä, jotka eivät aikoisivat äänestää seuraavissa vaaleissa lainkaan. Tämä ero näkyy myös tarkasteltaessa sitä, millaisia arvoja eri puolueita äänestää aikoneet ovat valinneet arvopreferenssitehtävässä viiden tärkeimmän joukkoon (ks. liitetaulukko 9). Vasemmistoliittoa ja vihreitä äänestää aikoneet kannattavat muita (muiden puolueiden kannattajia, kantaa ottamattomia ja äänestämättä jättäviä) enemmän luonnon säilymistä turmeltumattomana. Perinteisesti vanhan politiikan siiviksi luettujen puolueiden (kokoomus ja SDP) kannattajat sekä ne, jotka eivät aikoneet äänestää seuraavissa vaaleissa, arvostivat hyvää toimeentuloa enemmän kuin vasemmiston ja vihreiden kannattajat. Poliittisen ideologian lisäksi sukupuolella on voimakas itsenäinen yhteys asennoitumiseen punavihreyteen. Punavihreys on naisille miehiä ominaisempaa. Myös korkealla koulutuksella, uuskeskiluokkaisuudella ja kirkkoon kuulumattomuudella on punavihreyttä edistävä merkitys (ks. taulukko 25).

⁵⁹¹ Offe 1985, 832–833; Kriesi 1989, 1078–1080.

⁵⁹² Offe 1985, 833.

⁵⁹³ Offe 1985, 832–833.

TAULUKKO 25. Punavihreyttä ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995^a

Asteikon keskiarvo	.01	N	Poikkeama keskiarvosta	Eta	Korjattu poikkeama keskiarvosta	Beta
SUKUPUOLI						
Nainen		428	.12		.15	
Mies		173	-.31		-.38	
				.21		.26***
IKÄ						
40–44-vuotiaat		180	-.03		-.01	
31–39-vuotiaat		310	.07		-.02	
20–30-vuotiaat		111	-.13		.07	
				.08		.04
KOULUTUS						
Kansa-, perus-, ammattikoulu		169	-.50		-.25	
Opistotasoinen koulutus tai ylioppilas		178	.12		.05	
Ylempi tai alempi korkeakoulututkinto		254	.24		.14	
				.34		.18*
AMMATTIASEMA						
Ylempi toimihenkilö		234	.23		.02	
Alempi toimihenkilö		196	.12		.10	
Työntekijä		100	-.55		-.12	
Työtön		71	-.29		-.18	
				.32		.11
ISÄN AMMATTI						
Maanviljelijä		109	-.09		-.05	
Ylempi toimihenkilö		88	.25		.04	
Alempi toimihenkilö		114	.14		.12	
Työntekijä		237	-.12		-.05	
Muu		53	.00		.01	
				.15		.08
ASUINPAIKKAKUNTA						
Helsinki		97	.33		.11	
Muu pääkaupunkiseutu		82	.20		.05	
Muu kaupunki		307	-.09		-.07	
Muu maaseutukunta		115	-.18		.06	
				.20		.08
TULOT						
750–4999 mk		191	-.24		-.04	
5000–7936 mk		324	.17		.06	
8000 – mk		86	-.10		-.14	
				.21		.08
USKONNOLLISEEN YHDYSKUNTAAN KUULUMINEN						
Kuuluu ev.lut. tai ortodoksiseen kirkkoon		472	-.07		-.05	
Ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan		129	.27		.19	
				.15		.11**
PUOLUEKANNATUS						
Keskusta		38	-.28		-.05	
Kokoomus		56	-.07		-.13	
Sosiaalidemokraatit		108	-.20		-.13	
Vasemmistoliitto		37	.43		.53	
Vihreät		110	.55		.38	
Muu, ei halua sanoa, ei osaa sanoa		222	-.13		-.13	
Ei äänestäisi		30	-.41		-.28	
				.33		.26***
AMMATTILIITTO						
AEK		349	.26		.10	
KTV		252	-.36		-.13	
				.34		.12*
Selitysosuus R ²						.315
Yhteiskorrelaatio						.561

^aTähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä F-testin perusteella seuraavasti:

* p ≤ .05, ** p ≤ .01 ja *** p ≤ .001.

Vaikka punavihreyden kannatuksella on vankka yhteys puoluepoliittisiin kantoihin, ei puoluepoliittisuus ole tutkittavien keskuudessa vankkaa. Runsas joukko sekä naisista (29 %) että miehistä (17 %) ei osannut sanoa, mitä puoluetta seuraavissa vaaleissa äänestäisi. Tämä ei ole ihme, sillä moni tutkittavista on sitä mieltä, ettei mikään puolue aja juuri heille tärkeitä asioita (ks. s. 148-149). Kriittisyyttä poliittisiin puolueisiin tuli esille myös, kun tutkittavia pyydettiin arvioimaan erilaisten yhteiskunnallisten vaikuttajien vallan määrää (kyselylomakkeen kysymys nro. 77). Pankkien (83 %) jälkeen poliittisten puolueiden (67 %) valtaa pidettiin yleisimmin liiallisena. Kriittisyyttä tuli esille myös kysyttäessä maamme keskeisintä ongelmaa (ks. liitetaulukko 10). Työttömyyden jälkeen useimmiten sellaisena pidettiin maamme henkistä ilmapiiriä: hallitusta, eduskuntaa ja poliitikkoja sekä henkistä lamaannusta arvokriisinä. Tällaisia mainintoja olivat muun muassa seuraavat:

”Pelko muuttua + liian ’iäkäs’ (konservatiivi) johtajisto joka ’kouluttaa’ nuoret sukupolvet ’taaksepäin’.” (m, 159.)

”Moraalin (oikeudenmukaisuus) yms. puute, väärät arvot (tehokkuus & teknologia & markkinavoimien ylivalta).” (n, 366.)

”Kovat pinnalliset arvot – suurpääomaa suosiva politiikka – moraalittomuus vallanpitäjien taholta.” (n, 299.)

Kriittisyys ei kumpua kiinnostamattomuudesta yhteiskunnallisiin asioihin.

Esimerkiksi AEK:n miehet ovat hyvinkin kiinnostuneita yhteiskunnallista asioista (ks. liitetaulukko 11). Heistä yli puolet (58 %) sanoi olevansa erityisen kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista ja seuraavansa aktiivisesti ajankohtaisia tapahtumia. Vähiten kiinnostusta yhteiskunnallisiin asioihin oli KTV:n naisilla, joista vain vajaa viidennes (19 %) oli niistä erityisen kiinnostunut. AEK:n miesten kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin tuli esille myös heidän lukuharrastustensa perusteella (ks. liitetaulukko 12). AEK:n miehet lukivat muita useammin yhteiskunnallisia tai mielipidekirjoja sekä muuta tietokirjallisuutta. AEK:n jäsenet seurasivat KTV:n jäseniä useammin myös uutisia sekä asia- ja ajankohtaisohjelmia.

Tutkittavat eivät usko saavansa näkemyksiään esille perinteisten järjestelmien puitteissa. Esimerkiksi perinteinen puoluevaikuttaminen näyttää olevan tutkittavien mielestä ”jotenki niin vanhakantanen järjestelmä” (Kaija). Poliitikkoja ja järjestötoimijoita ei katsota ylöspäin, päinvastoin. Puolueissa ja muissa eturyhmissä asioita ajavat ovat itsestä erottuvia ja tavallisesta elämästä vieraantuneita (”suurin osa nii ikänsä siel vaa pyöritelleet jotain tälläsii helvetin poliitikohommii, et kieli ruskeempana helvetin ympäri ämpäri ja – eihän ne mitään mistään tajuu. Kyllä se tälle o” [Antti]), ”tyhmiä”, oman edun tavoittelijoita (”...että en tiedä, istuuko eduskunnassa yhtään pyyteetöntä ihmistä” [Paula]) ja moraalittomia (”mitä pahemmin töppää, nii sitä paremmin pärjää” [Juha]). Puoluepolitiikka näyttää sietämättömältä menolta, johon osallistuminen koetaan ajan

haaskaamiseksi. Alaryhmittäiset hankkeet tuntuvat uskottavammilta. Nyky-yhteiskuntien kehityslinjoihin kantaa ottavia kokoavia voimia kuitenkin kaivataan. Puolueiden perimmäistä ideaa kansanvallan toteuttajina ei täysin tyrmätä:

”Millanen usko sulla on puolueisiin vaikuttamiskanavana? ... mä en usko puolueisiin silleen lainkaan. Et ... mul on oma poliittinen kantani ollu jo pitkään, tai silleen että mul on tietyt poliittiset arvot ja käsitykset, mut must poliitikka tänälläan ku se nyt on niin, se on aika semmonen kuollut ilmiö. Et kyl se toiminta, mitä kunnolla tapahtuu, ni sehän on kaikennäkösis kansalaisliikkeissä ja muuten. Et tokihan se on semmonen instituutio, joka nyt täytyy tällases järjestäytynees yhteiskunnas olla olemassa, mut ei se tänälläan toimi. Ja nythän sitä ollaan vähän jo huomattu varmaan, et ollaan tultu jonkunnäköseen tienpäähän.... Et emmä sitä sano, et siinä mielessä poliittisten puolueiden idea sinänsä – se ei oo aikaansa eläny. Ne kuitenkin on tietenkin semmosii tiettyjä ideaaleja ja ajatuksia, jotka kerää tietynlaisia ihmisiä yhteen. Ja politiikan periaatehan on se, et ajetaan yhteisiä asioita ja saadaan tietty kehitystä yhteiskunnassa aikaan, mut et just se, että ku sinne hankkiutuu ne semmoset kaikesta kiipijämäisimmät ja suoraan sanottuna tyhimmät ihmiset mitä yhteiskunnassa löytyy, ajamaan omia etujaan – se on se ikävä puoli. (...) Et kyl siin aikamoiset aggressiot saa, kun seuraa poliittista elämää nykyään. Silti mä en ... missään nimes oo epäpoliittinen ihminen, et varmaan päinvastoin ja must tuntuu, et mä oon nykyään aika harvinaisen tai sanottasko taas epätrendikkäänki poliittinen kannanotoissani.... Mut mä en esimerkiksi vois kuvitella itse toimivani missään poliittises järjestössä tai jotenki poliittisena toimitsijana, että must se ois turhaa ajanhukkaa...” (Outi.)

6.2.1 Punavihreys

6.2.1.1 Universaalia ajattelua

Aineistoni mukaan punavihreydessä ilmenee huolta muiden ihmisten ja luonnon hyvinvoinnista. Kansallinen hyvinvointi tai turvallisuus ei ole etusijalla, ja samanaikaisesti voidaan olla huolestuneita sekä paikallisista että globaaleista kysymyksistä. Muun muassa toivotaan Suomen valtion auttavan muita köyhempiä valtioita niiden ympäristöongelmissa ja hyväksytään eettisiin syihin perustuva aseistakieltäytyminen. Ihmisten hyvinvoinnin lisäksi halutaan taata ympäristön säilyminen. Eettinen huolenpito laajenee kohti ekosentrisiä näkemyksiä. Punavihreys näyttäisi olevan tocquevillemäisen profetian toteumaa: demokraattiset yhteiskunnat kehittyvät jatkuvasti kohti yhä suurempaa tasa-arvoisuutta. Ferry kuvaa tuon profetian edenneen orjien ja naisten vapautumisen vaiheesta eläinten vapautumisen vaiheeseen.⁵⁹⁴ Toisinaan huolen heikoista ja avuttomista on

---

⁵⁹⁴ Ferry 1993, 67.

nähty siirtyneen aikamme nuorten keskuudessa ympäristökysymyksiin ja jättäneen unholaan huolen oman maan kansalaisten hyvinvoinnista, "oman maan leipäjonoista", ja "kolmannen maailman ihmisistä". Riistetyiksi ei koettaisi puutteessa ja kurjuudessa eläviä ihmisiä, vaan hyväksikäytetyt eläimet.⁵⁹⁵ Väite ruokkii näkemystä, jonka mukaan huolta ei voi kokea, ellei se ilmene yhtä esiinpistävästi joka alueella. Lienee kuitenkin perusteltua väittää, että huolta voidaan tuntea laajasti eri ryhmittymistä, sekä ihmisistä (läheisistä ja kaukaisista) että ympäristöstä (elollisesta ja elottomasta), mutta toiminnan painopiste voi kohdistua johonkin tiettyyn alueeseen. Se ei kuitenkaan merkitse piittaamattomuutta muista alueista. Huolta muista ihmisistä ja ympäristöstä esiintyy rinnan.

Punavihreyden orientaatiolla suurimman faktoripistemäärän saanut haastatettava oli uuskeskiluokkainen Outi, joka äskeisessä haastattelusitaatissa toivoi uudenlaisia vaikuttamiskeinoja. Hän tiivisti oman arvomaailmansa vasemmistolaiseksi idealismiksi. Outin arvomaailman vihertävämpi puoli ilmeni paitsi kyselylomakkeen vastauksissa myös haastattelussa. Vaikka Outi ei "oo koskaan mikään hirveen erityinen luontoihminen ollu", niin "siinä mieles se [ympäristö, tm] on nimenomasesi tärkeä, että ihmisten pitäis ottaa huomioon ympäristön tila paljon nykyistä enemmän". Outi ei löydä sisimmästään suurta luonnossa samoilijaa, mutta hän toteaa: "Et mä oon vihree, mut oonks mä sitte ehkä semmonen kaupunkivihree." Punaisten ja vihreiden arvojen sukulaisuus näkyi myös Outin äänestyskäyttäytymisessä: "...jos mä nyt muuten äänestän yleensä vasemmistoa, niin nyt on ollu jotain semmosia vihreitä tuikahduksia." Outin ajattelu jäsentyy hyvin selkeästi poliittiselle kentälle: "mä en vois kuvitella äänestäväni ... tiettyä puoluetta, nimeltä mainitsematta."

Outilla on työväenluokkainen tausta, ja "siinä mieles alan olla aika harvinaista sukupolvee jo, että mun molemmat vanhemmat on todella aivan, aivan niin sanotusti duunareita". Outi on sosiaaliselta taustaltaan tyyppinen suomalaisen uuden keskiluokan edustaja, sillä hänen sosiaalinen asemansa on nousut. Suomen myöhäinen ja nopea teollistumien ja jälkiteollistuminen sekä koulutuksen laajeneminen näkyy suomalaisen uuden keskiluokan ja uudenlaisten arvojen kannattajien ydinjoukon sosiaalisen taustan ei-keskiluokkaisuutena. Outin "duunaritausta" ei olekaan poikkeuksellinen. Monella tämän aineiston uuden keskiluokan jäsenistä on työväenluokkainen tausta (31 prosentilla heistä on työntekijäisiä). Harvinainen ei ole maanviljelijätaustakaan (15 %). (Ks. liite 1, taulukko 5). Punainen aateperintö on Outilla vahvana. Hänen arvomaailmansa muokkautumiseen on vaikuttanut suuresti isoisän, entisen punavangin, elämä. Isoisän esimerkin pohjalta Outin elämää on tullut vahvana henkilökohtaisen itsenäisyyden arvostus ja muista huolehtiminen, "kaikennäkönen sosiaalinen ja vähävaraisista huolehtiminen":

---

⁵⁹⁵ Ks. Lähteenmaa & Saarikoski 1995.

"Mä en tiedä että mikä siinä sitte sen tekee niin voimakkaast, ehkä se on tavallaan, kun se on kuitenkin semmosta melko myyttistä aikaa mun mielestä tää ... itsenäistyminen, kansalaissota. Et sillan ku yhteiskunta oli muotoutumassa ja jotenkin hyvin semmosia voimakkaita aikoja, voimakkaita tunnetiloja ihmiset eli ja sitte jos varsinkin tietyllä ihmisryhmällä tuli ensimmäist kertaa semmonen tilaisuus eteen, että me voidaan vaikuttaa tähän elämäämme jotenkin. Et se kai siinä sitte on semmonen et se on ollu mulle hyvin semmonen voimakas... voimakas tausta, jonka perusteella mä ... sitte vieläkin miellän sitä ideologista pohjaa." (Outi.)

Usko itseen, omiin mahdollisuuksiin ja vaikutusvoimaisuuteen tuli moneen otteeseen esille Outin haastattelussa. Yhdessä kohdin haastattelua Outi toteaa, "et siihen mä uskon, et on tärkeet, et ihminen pystyy hyvin paljon vaikuttamaan siihen omaan elämäänsä" ja että "ihmises on itessä niin paljon voimavaroja, et ne pystyy, vaikka suurinpiirtein millasii elämäkokemuksii on, ni kyl niistä pääsee läpi, ku vaa pystyy ne käsittelemään jollain lailla rakentavasti". Mitenkään yllättävää ei olekaan, että Outille on vieras ajatus, että "vaan ajelehditaan ja passiivisina ajatellaan, et kaikki tulee vaan ulkoa. Et mä en itse pysty vaikuttamaan yhtään mihinkään". Hän ei "ymmärrä, et vaan odotetaan, et se apu tulee jostain ulkopuolelta ja syytetään omasta kurjuudesta kaikkia muita ihmisiä". "Et mä en tiä, mikä siin on taustalla, et ennen me annetaan asioiden olla hirveen huonosti ja valitetaan koko ajan ku tehdään jotain niiden eteen. Että vaan valitaan ja ihmetellään ja päivitellään: Voi voi kun joku tulis ja hoitais tänkin asian." Outille sellainen elämäntapa heittäytyminen, jossa odotetaan, että ongelmat ratkeaisivat itsestään tai perinteiset johtajat ja instituutiot neuvoisivat mitä pitäisi tehdä, on kerta kaikkiaan vieras. Elämä on omissa käsissä, joten "kyl mun mielestä semmonen tietynlainen kansalaisaktiivisuus pitäs ihmisellä olla".

Outin ajattelussa esiintyy punavihreyden orientaatiolle ominaista tasa-arvon ja vapauden ihanteiden samanaikaista kannatusta. Kyseessä on arvo, joita usein pidetään toisilleen vastakkaisina, ja tavanomaisesti tällä vastakkaisuudella luonnehditaan paitsi individualismin ja kollektivismin myös oikeistolaisten ja vasemmistolaisten arvojen eroa. Punavihreys-uuskonservatiivisuusfaktorilla kuitenkin näkyy, että vapaus ja tasa-arvo sijoittuvat faktorilla samaan ääripäähän. Samat ihmiset, jotka ilmaisevat kannattavansa paljon vapautta, sanovat arvostavansa paljon myös tasa-arvoa. Ne eivät ole toisilleen vastakkaisia arvoja eivätkä sulje toisiaan pois. Näyttää siltä, että punavihreät soveltavat vapautta eri tavoin yksityisessä ja julkisessa elämässä. Yksityiselämää saattaa leimata individualismi, mutta globaalilla tasolla voidaan kannattaa kollektivismille perinteisesti ominaisina pidettyjä näkemyksiä. Perinteinen jaottelu individualismiin ja kollektivismiin murtuu, kuten jo alussa sivulla 53 teoreettisella tasolla muotoiltiin:

"Jos sä itseäs luokittelet, ni ootsä enemmän tällanen yhteisöllistä ajattelua kannattava vai korostuuko sulla tää oma elämänpääpiiri? ...Se on semmonen

ambivalentti homma, kun mä oon niinku sekä että. Et must on hirveen tärke semmonen sosiaalinen tai solidaarinen aspekti, et nimenomaan just näissä kehitysmaajutuissaki, mistä mä puhuin, tai näist, et mä tykkään avustaa rahallisesti – erinäisii projekteja ja muita. ...Et se on mulla semmonen laaja viitekehys. Mut sitte se mikä liittyy mun omaan, henkilökohtaseen elämään, siinä mä koen et mä oon aika individualisti tai sillee – muhun ei vaikuta muiden ihmisten käsitykset, periaatteet tai muut. Et mul on se oma arvo-maailma ja ihanteet, ja niiden puitteissa mä pyrin toimimaan silleen, miten mulla omatunto sanoo.– Et, et sitte taas – miten mä nyt sanosin, ne on vähän lomittain ja limittäin.” (Outi.)

Punavihreydessä sovitetaan ego-, homo- ja ekosentrisiä arvoja – se on pyrkimystä universaaliuteen. Se ei merkitse piittaamattomuutta itsestä. Toinen haastateltava, jonka arvomaailmassa oli melko vankkaa punaisten ja vihreiden arvojen kannatusta, oli uuskeskiluokkainen Pekka. Ympäristökysymykset ovat hänelle tärkeitä. Hän ”jo koululaisena” luki ”Carsonin Äänetön kevät -kirjan ... ehkä vuonna 68 tai jotain semmosta” ja ”ne asiat on siitä lähtien kiinnostanu”. Punaisten ja vihreiden arvojen kannatus oli myös pontimena yhteiskunnallisissa valinnoissa: äänestyspäätöksiin vaikutti ”ennen tätä tilannetta [taloudellista taantumaa, tm]” yhtenä seikkana ”ihminen ja luonto -suhde, joka määräsi sen valinnan, jossa vihreät luonnollisesti oli järkevimpiä”. Pekan kuvaus oman arvomaailman muokkautumisesta ja erkaantumisesta vanhempien arvoista vastaa yleisiä mielikuvia 1960 ja 1970-luvun taitteen sukupolvikapinasta ja nuorten radikalisoitumisesta:

”Poikkeeko sun omat arvot jyrkästi näistä vanhempien arvoista? Kyll hyvin paljon. Et kylhän se arvomaailma siinä – no itse asiassa se pysy mulla vielä lukion aika lailla samantyyppisenä – mut sitte, siinä 73 ku mä menin opiskelemaan, siinä sitte tuli arvot vähä järjestettyä uudella tavalla. Emmä nyt ikinä siihen taistolaishommiin menny mukaan, koska mä näin sen silloin jo, että se on täyttä fuulaa, että koska mä nyt tiesin, mitä Neuvostoliitto on ja emmä nähny sitä millään tavalla hyvänä järjestelmänä. Mutta toisaalta sitte ne kokoomuslaiset arvot siinä kyllä romahti. Et mitä sitte jäi jäljelle, niin se oli semmosta, ehkä nyt vois sanoo humanistista yleisvasemmistolaisuutta, joka ei kyllä ollu siihen aikaan mitenkään muodikasta. Eikä taida olla muodikasta nytkään kyllä.” (Pekka.)

6.2.1.2 Punavihreys ilmenee selkeimmin asennoitumisessa tasa-arvoon

Punavihreydelle on ominaista pyrkimys ajattelun universaaliuteen. Tämä ilmenee havainnollisesti tasa-arvoa koskevissa kannoissa. Tasa-arvo ymmärretään laajasti sekä muihin ihmisiin että ympäristöön liittyväksi. Ominaisimmin tämä näkyy suhtautumisessa erirotuihin ihmisiin ja ympäristönsuojeluun. Uuden keskiluokan ja työväenluokan asenteita erirotuihin tarkasteltiin kysymällä heidän valmiutta ottaa erirotuinen ihminen naapuriksi, johtajaksi, työtoveriksi tai lap-

sen aviopuolisoksi (ks. taulukko 13). Kaikkein valmiimpia tutkittavat olivat ottamaan eriotuisen ihmisen naapurikseen (74 %) tai työtoverikseen (74 %). Halukkuus ottaa toista rotua oleva johtajaksi (64 %) tai oman lapsen aviopuolisoksi (61 %) oli harvinaisempaa. MC-analyysin perusteella (taulukko 26) voimakkain itsenäinen yhteys rodullisen tasa-arvon kannatukseen oli luokka-asemalla. Uusi keskiluokka kannatti uutta työväenluokkaa enemmän rodullista tasa-arvoa. Myös poliittisella ideologialla, sukupuolella, uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisella tai kuulumattomuudella ja asuinpaikkakunnalla oli itsenäinen yhteys rodullisen tasa-arvon kannatukseen. Vasemmistoliiton ja vihreiden kannattajilla, naisilla, kirkkoon kuulumattomilla ja Helsingissä ja maaseutukunnissa asuvilla asennoituminen eriotuisiin oli keskimääräistä myönteisempää. Aiemmissä tutkimuksissa on raportoitu, että kielteisiä ulkomaalaisasenteita on todennäköisimmin niillä, jotka kokevat turvattomuutta työllisyyden, toimeentulon, perinteisten arvojen ja tapojen säilymisen vuoksi.⁵⁹⁶ Lisäksi on raportoitu, että uskonnolliset (uskonnolla hyvin tärkeä asema elämässä) ihmiset ovat asenteissaan ulkomaalaisiin myönteisempiä kuin ne, joille uskonto on vähemmän tärkeä (melko vähäinen tai ei tärkeä asema elämässä).⁵⁹⁷ Uusia luokkia käsittävät tulokseni osoittavat aiemmista väitteistä poiketen, ettei tulotaso ole itsenäisesti yhteydessä asennoitumisen vaihteluun ja että ne, jotka ovat erkaantuneet nimenomaan perinteisestä kristinuskosta, ovat asenteissaan myönteisempiä rodulliseen tasa-arvoon kuin kirkkoon kuuluvat.

---

⁵⁹⁶ Jaakkola 1995, 3–6, 22, 95–96.

⁵⁹⁷ Jaakkola 1995, 96.

TAULUKKO 26. Punavihreydelle ominaisen rodullisen tasa-arvon kannattamista ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995^a

Asteikon keskiarvo 3,57	N	Poikkeama keskiarvosta	Eta	Korjattu poikkeama keskiarvosta	Beta
SUKUPUOLI					
Nainen	428	.22		.35	
Mies	173	-.56		-.86	
			.09		.14***
IKÄ					
40–44-vuotiaat	180	-.07		-.07	
31–39-vuotiaat	310	.15		-.12	
20–30-vuotiaat	111	-.31		.45	
			.05		.06
KOULUTUS					
Kansa-, perus-, ammattikoulu	169	-1.53		.01	
Opistotasoinen koulutus tai ylioppilas	178	.14		.05	
Ylempi tai alempi korkeakoulututkinto	254	.92		-.04	
			.27		.01
AMMATTIASEMA					
Ylempi toimihenkilö	234	.94		.30	
Alempi toimihenkilö	196	.24		.28	
Työntekijä	100	-2.14		-.86	
Työtön	71	-.76		-.55	
			.29		.12
ISÄN AMMATTI					
Maanviljelijä	109	-.41		-.26	
Ylempi toimihenkilö	88	1.00		.17	
Alempi toimihenkilö	114	.52		.46	
Työntekijä	237	-.46		-.21	
Muu	53	.13		.20	
			.15		.07
ASUINPAIKKAKUNTA					
Helsinki	97	1.39		.49	
Muu pääkaupunkiseutu	82	.37		-.10	
Muu kaupunki	307	-.39		-.36	
Muu maaseutukunta	115	-.38		.62	
			.17		.11*
TULOT					
750–4999 mk	191	-.76		.07	
5000–7936 mk	324	.54		.17	
8000 – mk	86	-.36		-.82	
			.16		.09
USKONNOLLISEEN YHDYSKUNTAAN KUULUMINEN					
Kuuluu ev.lut. tai ortodoksiseen kirkkoon	472	-.39		-.28	
Ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan	129	1.42		1.02	
			.19		.14***
PUOLUEKANNATUS					
Keskusta	38	-1.47		-.45	
Kokoomus	56	.07		-.18	
Sosiaalidemokraatit	108	-.77		-.50	
Vasemmistoliitto	37	1.78		1.84	
Vihreät	110	1.52		.82	
Muu, ei halua sanoa, ei osaa sanoa	222	-.36		-.32	
Ei äänestäisi	30	-.64		-.18	
			.25		.17**
AMMATTILIITTO					
AEK	349	1.03		.83	
KTV	252	-1.43		-1.15	
			.32		.26***
Selitysosuus R2					.215
Yhteiskorrelaatio					.464

^aTähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä F-testin perusteella seuraavasti:

* $p \leq .05$, ** $p \leq .01$ ja *** $p \leq .001$.

Uuden keskiluokan jäsenet suhtautuvat myös pakolaisiin myönteisemmin kuin uuden työväenluokan jäsenet (ks. liitetaulukko 13). Kun uuden keskiluokan jäsenistä yli puolet oli valmis lisäämään pakolaisten lukumäärää Suomessa, oli tähän uuden työväenluokan jäsenistä valmis vain vajaa viidennes. Uuden työväenluokan jäsenistä yli kolmannes oli sitä mieltä, että määrää tulisi jopa vähentää. Uuden keskiluokan jäsenet osoittautuivat uuden työväenluokan jäseniä kosmopoliittisemmiksi sekä käytännön että asenteiden tasolla. Tämä ilmeni paitsi asenteissa erilaisiin ulkomaalaisiin myös ulkomaalaiskontakteissa ja suhtautumisessa kansallisten rajojen ylittämiseen:

AEK:n jäsenillä oli eniten kokemuksia ulkomailla asumisesta. Noin joka viides AEK:n jäsen ja harvempi kuin joka kymmenes KTV:n jäsen on opiskellut tai työskennellyt ulkomailla yli vuoden (ks. liitetaulukko 14). AEK:n jäsenet olivat myös valmiimpia siirtymään ulkomaille töihin koulutustaan vastaaviin tehtäviin (ks. liitetaulukko 15). Vähiten intoa ulkomailla työskentelyyn osoittivat KTV:n naiset, joista yli puolet (55 %) ei ollut valmis työskentelemään ulkomailla. KTV:n jäsenet olivat myös asenteissaan patrioottisempia kuin AEK:n jäsenet. Kun AEK:n jäsenistä yli puolet (56 %) oli sitä mieltä, että *oma maa mansikka muu maa mustikka on aikansa elänyt hokema*, vain reilu kolmannes (36 %) KTV:n jäsenistä oli (täysin tai jokseenkin) samaa mieltä väitteestä. AEK:n jäsenet olivat myös valmiimpia kansallisten rajojen ylittämiseen ja kannattivat Euroopan yhdentymiskehitystä, mikä osaltaan vastaa näkemyksiä, joiden mukaan Euroopan yhdentymiskehityksen vastustaminen on yhteydessä perinteiseen arvomaailmaan ja työväenluokkaisuuteen.⁵⁹⁸ Tutkimusta tehtäessä EU-kansanäänestys oli juuri takana, ja lomakkeessa tutkittavilta tiedusteltiin heidän äänestyskäyttäytymistään kyseisessä äänestyksessä. Sen mukaisesti KTV:n jäsenet olivat useammin vastustaneet kuin puoltaneet Suomen EU-jäsenyyttä. AEK:n jäsenistä enemmistö oli äänestänyt liittymisen puolesta. (Ks. liitetaulukko 16.)

Tasa-arvon kannatuksen laajenemista kohti ympäristöä testattiin väittämillä (ks. taulukko 13), jotka heijastivat myönteistä asennoitumista julkiseen keskusteluun ympäristöasioista, uskoa oman toiminnan vaikutukseen ympäristön tilaan, valmiutta uhrautua ympäristön hyvinvoinnin puolesta sekä näkemyksiä tarpeesta auttaa muita valtioita niiden ympäristöongelmissa. Kielteinen asennoituminen tieteeseen ja tekniikkaan nykypäivän ongelmien ratkaisijana sekä ydinvoimaan tulkittiin myös ympäristömyönteisiksi kannanotoiksi. MC-analyysin (taulukko 27) perusteella voimakkain itsenäinen yhteys ympäristöarvojen kannattamiseen on poliittisella ideologialla. Vihreiden ja vasemmistoliiton kannattajat ovat muiden puolueiden kannattajia myönteisempiä asenteissaan ympäristöön. Vähiten ympäristöarvoihin ovat suuntautuneet kokoomuksen kannattajat.

---

⁵⁹⁸ Ks. myös Evans 1995, 125–128.

TAULUKKO 27. Punavihreydelle ominaisten ympäristöarvojen kannatusta ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995^a

Asteikon keskiarvo 3,74	N	Poikkeama keskiarvosta	Eta	Korjattu poikkeama keskiarvosta	Beta
SUKUPUOLI					
Nainen	428	.36		.42	
Mies	173	-.89		-1.05	
			.14		.17***
IKÄ					
40–44-vuotiaat	180	-.42		-.34	
31–39-vuotiaat	310	.33		-.01	
20–30-vuotiaat	111	-.22		.59	
			.08		.08
KOULUTUS					
Kansa-, perus-, ammattikoulu	169	-1.83		-.91	
Opistotasoinen koulutus tai ylioppilas	178	.43		.05	
Ylempi tai alempi korkeakoulututkinto	254	.91		.57	
			.29		.15
AMMATTIASEMA					
Ylempi toimihenkilö	234	.82		.01	
Alempi toimihenkilö	196	.38		.36	
Työntekijä	100	-2.02		-.31	
Työtön	71	-.89		-.59	
			.26		.08
ISÄN AMMATTI					
Maanviljelijä	109	-.02		.22	
Ylempi toimihenkilö	88	1.11		.34	
Alempi toimihenkilö	114	.21		.08	
Työntekijä	237	-.52		-.30	
Muu	53	.08		.18	
			.13		.06
ASUINPAIKKAKUNTA					
Helsinki	97	1.06		.12	
Muu pääkaupunkiseutu	82	.80		.31	
Muu kaupunki	307	-.29		-.22	
Muu maaseutukunta	115	-.68		.25	
			.16		.06
TULOT					
750–4999 mk	191	-.82		-.11	
5000–7936 mk	324	.69		.31	
8000 – mk	86	-.77		-.91	
			.18		.10*
USKONNOLLISEEN YHDYSKUNTAAN KUULUMINEN					
Kuuluu ev.lut. tai ortodoksiseen kirkkoon	472	-.34		-.25	
Ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan	129	1.25		.93	
			.16		.12**
PUOLUEKANNATUS					
Keskusta	38	-.68		.10	
Kokoomus	56	-1.38		-1.69	
Sosiaalidemokraatit	108	-1.16		-.83	
Vasemmistoliitto	37	2.02		2.28	
Vihreät	110	3.02		2.32	
Muu, ei halua sanoa, ei osaa sanoa	222	-.62		-.60	
Ei äänestäisi	30	-1.37		-.87	
			.40		.34***
AMMATTILIITTO					
AEK	349	1.01		.45	
KTV	252	-1.40		-.62	
			.29		.13*
Selitysosuus R ²					.295
Yhteiskorrelaatio					.543

^aTähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä F-testin perusteella seuraavasti:

* $p \leq .05$, ** $p \leq .01$ ja *** $p \leq .001$.

Myös sukupuolella, ammattiliitolla, uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisella tai kuulumattomuudella ja tulotasolla on itsenäinen yhteys ympäristöarvoihin. Naiset, uuden keskiluokan jäsenet, kirkkoon kuulumattomat ja keskituloiset ovat keskimääräistä myönteisempiä kannoissaan ympäristöön. Uuden keskiluokan naiset erottuvat muita osaryhmiä enemmän ympäristöarvoja kannattaviksi.

Ympäristöhuolten ominaisuus uudelle keskiluokalle, etenkin naisille, näkyi kysyttäessä, onko tutkittava huolestunut Suomen ympäristöön tai luontoon liittyvistä asioista. Yleisimmin huolta kokivat AEK:n naiset. Heistä melkein kaikki (90 %) ilmaisivat kokevansa huolta. Suurta huoli oli muissakin ryhmissä, vaikkakin se oli edellisiä vähäisempää.⁵⁹⁹ Huoli ei rajoittunut vain Suomen rajojen sisäpuolisiin ympäristöongelmiin. Osa vastanneista toi esille myös huolenaiheita, joissa korostui ympäristöongelmien globaalisuus.⁶⁰⁰ Ympäristöasioiden tärkeys näkyi myös arvioitaessa erilaisten yhteiskunnallisten vaikuttajien määräysvaltaa. Useimmiten liian vähän valtaa todettiin olevan yksityisellä kansalaisella (81 %), perheellä (62 %) ja luonnonsuojelijoilla (50 %). Luonnonsuojelijoiden valtaa liian vähäisenä pitivät erityisesti AEK:n naisjäsenet (61 %).

Arvomuutosten näkökulmasta ympäristöarvojen leviäminen, ns. yhteiskunnan vihertyminen, ei ole perustava muutos länsimaalaisten uskomuksissa ja arvoissa. Perustavasta muutoksesta on katsottu voitavan puhua vasta silloin, kun ympäristönsuojelun motiivit erkaantuvat vallitsevasta antroposentrisestä (ego- tai homosentrisestä) arvosuuntauksesta ja länsimaisesta maailmankuvasta, jossa luonto on nähty pitkälti raaka-ainevarastona, suojelua on harrastettu ihmisen hyvinvoinnin vuoksi ja luonto on koettu välinearvoiseksi. Perustavassa muutoksessa olisi kyse siirtymästä kohti eko- tai biosentrisiä arvoja ja maailmankuvaa, jossa ympäristön monimuotoisuuden säilyttäminen ja ekosysteemin eheys ovat keskeisiä ja luonnolla itsessään katsotaan olevan myös arvoa.⁶⁰¹ Seuraavassa Miian kommentissa ympäristöarvojen antroposenttrinen kannatusperusta tulee hyvin ilmi:

”Näetkö, että sulla on joku rajattu määrä näitä suuntaviittoja? No en tiedä. Aika paljon ne perustuu myöskin oman perheen suojelemiselle ja itsesuoje-luvaistolle ja tällaisille. Et ne arvot saattaa olla hyvinkin itsekkäitä, monet niistä. Et luonnon suojeleminen, en mä nyt tiedä, rakastanko mä nyt oravia niin hirveesti loppujen lopuksi. Mä ehkä ajattelen, et mun tyttärellänikin saattaisi vielä olla lapsia, ja nekin saattaisivat vielä uida järvessä, ja ne monet Romanian lapsetkin voisivat uida järvessä, jos mä hoitaisin tämän kansainvälisen luonnonsuojelun vähän paremmin, ja näin pois päin. Tällaisia arvoja.” (Miia.)

⁵⁹⁹ AEK:n miehistä 79 prosenttia, KTV:n naisista 75 prosenttia ja KTV:n miehistä 68 prosenttia vastanneista sanoi olevansa huolestunut.

⁶⁰⁰ 22 % AEK:n naisista, 19 % AEK:n miehistä, 11 % KTV:n naisista ja 8 % KTV:n miehistä toi esille sen, että Suomen ympäristöongelmat ovat riippuvaisia muista maista.

⁶⁰¹ Esim. Metzner 1994; ks. myös Gardner & Stern 1996, 59–66.

Antropo- ja ekosentrisiä näkemyksiä erottavat suojelun erilaiset päämäärät. Antroposentreille on tärkeää turvata ihmisen elinympäristön terveellisyys ja viihtyisyys, mutta ekosentrit kantavat huolta myös muiden lajien ja koko luonnon hyvinvoinnista.⁶⁰² Antroposentrisiä perusteluita ympäristönsuojelulle ovat tulevien sukupolvien oikeudet yhtäläiseen hyvinvointiin ja luonnonvarojen käyttöön sekä saasteiden aiheuttamat vahingot ihmisille. Antroposentrinen suojelun perustelu on myös sukupuuttoon kuolevissa lajeissa menetettävät geenivarat, joita voitaisiin hyödyntää esim. lääkkeiden tai hyötykasvien kehittämisessä. Luonnon säilyttäminen virkistys-, tutkimus- ja opetustarkoituksiin on myös antroposentristä.⁶⁰³ Luonnon suojeleminen luonnon näkökulmasta (ei suojelijalle itselleen tai pelkästään ihmislajille koituvan hyödyn tai sen luonnolle antamien arvojen vuoksi) on lähtökohdiltaan ns. eko- tai biosentristä.⁶⁰⁴

Empiiriset aineistot tukevat tulkintaa antroposentrisyyden vallitsevuudesta länsimaissa. Ekosentristen arvojen kannattajien joukko on pieni, ja perinteinen maailmankuva on edelleen vallitsevana.⁶⁰⁵ Ekosentristen arvojen yleisyyden ja leviämisen todentamista tosin vaikeuttaa se, että tämäntyyppistä arvomuutosta ei ole vielä runsain mitoin empiirisesti pyritty havainnoimaan. Aiheen ollessa paljolti vain teoreettisen pohdinnan varassa mittareiden kehittely ei ole edennyt pitkälle. Tulosten ja muiden perustavien arvomuutosten yhteyden tarkastelua vaikeuttaa lisäksi se, että arvomuutoksista ja ympäristöasenteiden muutoksista ei ole tehty aikasarjoja. Yritelmät yhteyksien tarkasteluun ovat olleet vielä melko karkeita. Suomalaistenkin keskuudessa yhteyksiä voidaan havainnoida vain karkeasti. Suomalaiset ovat Tilastokeskuksen aineiston⁶⁰⁶ mukaan kovin ekosentrisiä: 94 prosenttia suomalaisista on sitä mieltä, että alkuperäistä luontoa tulisi suojella, vaikka se ei lisäisikään ihmisen hyvinvointia.⁶⁰⁷ Kysymyksen valossa melkein kaikki olisivat luonnon suojelemisen kannalla. Miksipä ei kannattaisi luonnon suojelemista, kun se näin muotoiltuna ei myöskään vaadi itseltä mitään tai veisi itseltä mitään pois – kaikki hyvä on mahdollista. Hyvin yleisellä tasolla hyvinä pidettyihin asioihin on helppo ottaa myönteinen kanta. Tutkimuksissa on kuitenkin todettu, että samat ihmiset, jotka kyselyissä ilmaisevat positiivisia asenteita ympäristönsuojelua kohtaan, voivat kuitenkin todellisessa elämässä olla haluttomia toteuttamaan ympäristön säilymistä tukevia toimia, etenkin jos nämä vaatisivat itseltä uhrauksia.⁶⁰⁸ Samaisen Tilastokeskuksen aineiston perus-

---

⁶⁰² Vilka 1993, 33.

⁶⁰³ Vilka 1993, 37.

⁶⁰⁴ Vilka 1993, 38.

⁶⁰⁵ Ks. Gardner & Stern 1996, 59–66.

⁶⁰⁶ Kyseessä on tilastokeskuksen vuonna 1994 keräämä kansainvälinen ja koko Suomen 17–74-vuotiaasta väestöstä (N=1614) edustava ”Kulutus, tieto, asenteet ja ympäristöpolitiikka” -projektin aineisto, jonka jatkokäsittelijänä olen toiminut. Ks. projektista Tanskanen 1995 & 1997.

⁶⁰⁷ 5 % oli eri mieltä ja 2 % ei osannut ottaa kantaa.

⁶⁰⁸ Uusitalo 1986, 8–9, 122–123.

teella asennoitumisessa ekosentrisiin arvoihin on vaihtelua sen mukaan, millainen kanta ihmisellä on taloudellisen kasvun ja ympäristönsuojelun ensisijaisuudesta. Talouskasvun ympäristönsuojelun edelle asettavat ovat valmiimpia hyväksymään eläinten käytön lääketieteellisissä testauksissa (40 %) kuin ne, jotka pitävät samanaikaista talouskasvua ja ympäristönsuojelua mahdollisina (29 %) tai asettavat ympäristönsuojelun talouskasvun edelle (19 %). Näin tarkastellen talouskasvun kannattajat vastaavat luonnehdintoja maailmankuvaltaan perinteisistä ihmisistä, jotka ovat vähemmän kiinnostuneita ei-inhimillisistä elämänmuodoista.

6.2.2 Uuskonservatiivisuus

Punaviehreille vastakkaisella uuskonservatiivisuuden orientaatiolla saatu suurin faktoripistemäärä oli niinkin huikea kuin $-4,3$. Sen sai uustyöväenluokkainen mies, jonka havaintonumero oli 597. Lomakkeen rodullisen tasa-arvon kannasta mitanneista väittämistä hän valitsi aina äärimmäisen kielteisen kannan. Samoin hän asennoitui ympäristöarvoja mitanneisiin väittämiin, paitsi kysymykseen yksityisen ihmisen toimien vaikutuksesta ympäristön tilaan, johon hän ei osannut ottaa kantaa. Arvopreferenssitehtävässä hän asetti itselleen viiden tärkeimmän arvon joukkoon maamme itsenäisyyden, vapauden, hyvän toimeentulon, että saisi jotain merkittävää aikaan ja terveyden. Vähiten tärkeät arvot hänelle olivat luonnon säilyminen turmeltumattomana (10.), nälän poistaminen maailmasta (11.) ja sielun pelastuminen (12.). Kun arvoja mitattiin hyväksymisasteella abstrakteina ilmauksina, hän sanoi arvostavansa hyvin paljon vain työtä. Uskontoa hän ei arvosta lainkaan. Omin sanoin hän sanoi arvostavansa "itsenäisyyttä ja kovaa työtä". Lauseentäydennystehtävässä hän kirjoitti pelkäävänsä "työttömyyttä" ja iloitsevänsä "tilipäivinä". Lisäksi hänen mukaansa tulevaisuus "näyttää huonolta EU:n vuoksi". Minä-sanalla alkavaa tehtävää hän jatkoi kirjoittamalla "olen aatteeni takana". Hän oli sitä mieltä, että mikään puolue ei aja hänelle tärkeitä asioita. Lomakkeen viimeisessä kysymyksessä, jossa tiedustellaan, onko lomakkeessa jäänyt käsittelemättä jotain hyvin tärkeää ja olennaista elämästä, arvoista tai muusta, mistä haluaisi kertoa lisää, hän kirjoitti: "Tarvitaanko Suomessa uutta puoluetta? KYLLÄ." Sosiaalisen tasa-arvon ihanteet eivät ole hänelle tärkeitä. Hän oli sitä mieltä, että yhteiskunnalliset erot tässä maassa ovat oikeudenmukaisia ja että erot ihmisten yhteiskunnallisessa asemassa ovat hyväksyttäviä, koska ne osoittavat, kuinka hyvin ihmiset ovat hyödyntäneet tilaisuuksiaan. Työelämässä olevien ei hänen mielestään tarvitse tinkiä saavuttamistaan eduista työttömyyden poistamiseksi eikä valtion ja kuntien tarvitse jakaa tuloja paremmin toimeentulevilta pienituloisemmille.

Aivan tuntemattomaksi numeromaailman edustajaksi edellinen suurimman faktoripistemäärän saanut kyselyyn vastannut ei minulle jäänyt. Hän oli jättänyt lomakkeeseen yhteystietonsa, ja olimme sopineet haastattelusta hänen kotiinsa. Hän ei ollut paikalla sovittuna ajankohtana. Itse olin sovituksessa talossa, sovittuna ajankohtana soittelemassa ovikelloa – kukaan ei vastannut. Ovi oli auki ja menin sisään. ”Huutelin, kukaan ei vastannut. Koira haukkui suljetun oven takana. Eteinen täynnä kenkiä, tavaraa sikin sokin. Keittiön lattialla puolet vasemmasta nurkkauksesta kaljapulloja, muualla myös vanhoja viinipulloja. Hellalla vanha läskisoosi ja keitetyjä perunoita. Viereisessä huoneessa korjaamaton sohva muodostettu sänky. Peräännyin.”⁶⁰⁹ Tavoitin hänet myöhemmin puhelimitse. Sovimme, että hän voisi ottaa yhteyttä, kun tulee käymään Helsingissä. Näin ei koskaan tapahtunut.

Myös toisen uustyöväenluokkaisen uuskonservatiivisuuden orientaatiolla suuren faktoripistemäärän saaneen miehen (havaintonumero 425) kanssa haastattelu jäi sopimuksesta huolimatta toteutumatta. Tämän miehen elämää leimaa puutteenalaisuus. Hänen kuukausitulonsa ovat nettona noin ”2 200 markkaa + sosiaaliavustus”. Hänellä usko itseen ja tulevaisuuteen ei ole suurta. Lauseentäydennystehtävässä hän kirjoittaa pelkäävänsä ”itsetuntoni lopullista menettämistä” ja tulevaisuuden ”olevan Herran käsissä. Olen tainnut luovuttaa jo kauan sitten”. Vastauksissa näkyy epätoivoa ja taipumusta vetäytyä syrjään. Minäsanalla alkavaa tehtävää hän jatkaa kirjoittamalla ”olen alkanut pelätä kaikkea, jopa ystäviänikin karttelen. En ehkä jaksa loputtomiin”. Hänen oman elämänsä kaksi keskeistä ongelmaa ovat ”alkoholismi” ja työttömyys. Suomalaisen yhteiskunnan keskeisin ongelma hänen mielestään on ”työttömyys. Helvetin pakolaiset tuli ja Suomen talous romahti”. Yhteiskunnallisista asioista kiinnostusta mittavaan kysymyksen kohdalta hän rengasti vaihtoehdon ”en ole erityisen kiinnostunut” ja lisäsi viereen kommentin ”enää”. Hän ilmoittaa rukoilevansa vain tiukan paikan tullen, joskin tarkentaa asiaa kirjoittamalla vaihtoehdon perään sulkuihin ”usein”. Huono-osaisuutta on myös hänen lähipiirissään. Äiti on tehnyt itsemurhan ja velikin ”teki hirmutyön hiljattain”. Lapsestaan hän toteaa, että ”yritin kaikkeni vaan en ... pystynyt aikoinaan edes itsestäni huolehtimaan ... Nyt olen opettanut omalla esimerkilläni kuinka ei tulisi toimia”.

Ne uuskonservatiivit, joiden kanssa haastattelut onnistuivat, olivat uustyöväenluokkainen Tero sekä uuskeskiluokkaiset Paula ja Tuula. On sikäli harvinaista, että haastateltavien joukossa on kaksi uuskonservatiivista keskiluokkalaista naista, koska kyseinen orientaatio oli heille todella harvinainen. Se oli ominainen vain kolmelle (1 %) uuskeskiluokkaiselle naiselle. Orientaatio oli kaikkein yleisin uustyöväenluokkaisille miehille (22 %). Näistä kukaan ei ollut ominaisesti punavihreä, kuten ei myöskään uuden työväenluokan naisista (uuskonservatiiveja 6 %) ja uuden keskiluokan miehistä (uuskonservatiiveja 10 %).

---

⁶⁰⁹ Tutkimuspäiväkirja.

Aiemmin siteerattuihin uuskonservatiiveihin verrattuna kovin erilaiselta ta-paukselta vaikuttaa erityisesti Tuula, hyvin toimeentuleva, muita toimeentulon hankinnassa opastava ja nuorkauppakamarin jäsen. Hänen uuskonservatiiviset näkemyksensä eivät näytä löytävän nykyiseltä poliittiselta kentältä helposti sa-mastumisen kohdetta:

"... mää voin ymmärtää jotakii keskustalaista, ja ehkä .... se mikä tulee vanhemmilta ja isovanhemmilta nii on ehkä sitä semmosta kepulaista poh-jaa. (...) Ja sit toisaalt ... jotain asioita katon aika oikeistolaisesti. Ja toisaalta en voi sanoo, että vihreet olis väärässä... Että mie en voi tehdä niin, että mie valitsisin puolueen ja sopeuttasin omat asenteeni sinne, vaan mull on ole-massa tietyt asenteet, joita tässä nyt on tehty nauhalle puoltoist tuntia ja ne nyt ei ihan satu sillä tavalla ku nenä päähän [johonkin tiettyyn puoluee-seen, tm]." (Tuula.)

Paula taas kuvaa olevansa "oikeen perusporvari ihan jo lapsuusvuosilta". Hänen poliittisen ideologiansa perustana on usko yksityiseen omistusoikeuteen ja yksityisyritteliäisyyteen perustuvaan talousjärjestelmään. Tosin työskentely jalkiteollisissa ammateissa näyttää osaltaan muovaavan arvoja, mikä on omiaan murentamaan lapsuudenkodin poliittista perintöä ja perinteistä poliittista sitou-tumista:

"Kerroit, että sull on tällanen porvarillinen ideologia, niin onk se tullu kodin perintönä? On se tullu kodin perintönä. Et kylhän mä omalla tavallaan voi-sin yhtä hyvin olla sosialisti. Et kylhän ammatti on tehny aika paljon siitä. Että mä oon kuitenkin kuntoutuspuolella ... heikko-osasten kanssa, ja ärhentelen kyllä hyvin reippaasti niitä ongelmia, mitä siellä on. Et emmä tiedä sitten, jos se on loppujen lopuks ihan sama, mitä puoluetta äänestää. Mut kyllä mä liike-elämään, tämmöseen, siihen niinku uskon. ... Et ... tää tämmönen ideologinen perusasenne on." (Paula.)

Kolmikosta Tero sanoi kyselylomakkeessa aikovansa äänestää seuraavissa vaaleissa vasemmistoliittoa. Tuulan, Paulan ja Teron näkemykset eivät ole vah-vasti yhteneväisiä vanhan politiikan kysymyksissä, mutta jokaisen arvojärjestel-mää kuvaa uuskonservatiivisuudeksi tai autoritaarisuudeksi luonnehdittu reak-tio. Tämän tutkimuksen uuskonservatiivisuutta sävyttää voimakkaasti vieraan-pelko ja punavihreyttä vähäisempi piittaaminen ympäristön hyvinvoinnista. Uuskonservatiivisuuden orientaatiolla suuria pistemääriä saaneet tutkittavat ei-vät ilmaise lomakkeessa myönteisiä asenteita ulkomaalaisiin. Tero kuvasi näke-myksiään kansainvälistymisestä ja ulkomaalaisista seuraavasti:

"... puhutaan et Suomi kansainvälistyy nyt koko ajan. Onk se myönteistä? Ei mun mielestä. ... Etten mää itte hyväksyny tätä EU:ta ollenkaan. (...) Kyä toi EU ja kansainvälistyminen siinä myös – ihan pimeetä. Sitte emmää noita pakolaisia, kyllä täällä. Ei täällä oo ittelläkään hyvä olla, ja sitte ne tulee tänne näin, ja niitä hyysätään täällä, sitte ku ne tappaa ihmisiä, niin miks ei niitä voi edes pistää takasin? (...) En tykkää! Onk siinä ero tavallaan, onko ihmi-

nen pakolainen tai muu ulkomaalainen? Mää en niitä erota sillai, että mitä noi tossa hemppaa, että onko se joku muu ulkomaalainen vai pakolainen, mutta kaikki kohdistaa sillai, että ... jos tossa joku vaaleehonen puhuu ulkomaan kieliä, niin ei sitä sillai kyllä pois oo tönäämässä, ku jotain värillistä, että kyllä se värillisiin sekottuu tää, enkä mä mikään rasisti mielestäni oo (...). En tiä mikä siinä on, mutta joku siinä tökkii mua kohtaan. *Onks jotain työtilanteita, ajattelet sä sitä, vai onk siinä jotain muita asioita?* Joo, kai se nyt tavallaan työtilanne, ei ne ainakan hirveesti varmaan työpaikkoja oo täältä vieny, ku niill on niin hyvät olot, ettei niiden tarvikaan tehdä töitä. Mutta se, että mä en ymmärrä, että minkä takia niitä pitää hyysätä paremmin, ku mitä täällä toisilla on olot. Jos ne ihan jostain savimajasta on tullu, niin minkä takia niitten täällä pitää asua hotellissa, ja passata kaikki, ja annetaan niin paljon rahaa, että ne pystyy elään paremmin ku tavalliset ihmiset, niin ei siinä mun mielestä oo mitään järkeä. Miks ei niitä voi pitää siä köyhyysrajan tuntumassa niinku muukkin, jokka on köyhiä. Eihän ne mitään omista, niin ei niitten tarvi olla sitten rikkaita. (...) *Olisit sä valmis ottamaan ulkomaalaisia, tiettyjä ryhmiä, Suomeen lisääkin?* En, kyllä – ei niitä mun mielestä tänne tarvi tulla, ennen ku täällä saa järjestykseen nää. Että mää tälle kansainvälistymiselle mitään estettä nää, mutta tarviiko niitten tulla sitten tänne kerjään. Jos tänne tulee joku töihin, taikka jotain muuta tekeen taikka oleilemaan ja lähtee pois, tulkoon mun puolesta... *Et vähentämään ei tarvitse alkaa, vai mitä mieltä olet?* No kyä niitä heimoriitoja vois vähän lietsoo jotenkin, että ne pistelis toisensa hengiltä, että sitä kautta vähentäs, mut ei kai sitä muuten voi niitä pois ajaa, muuta ku sitte että ne tekis jotain, niin sitten pistettäs lujaa tonne laivaan, ja 'häipykää'." (Tero.)

Koska haasteltavista uuskeskiluokkaiset Tuula ja Paulakin saivat suuret piste-määrät uskonservatiivisuuden orientaatiolla, ei heidänkään asennoitumisensa ulkomaalaisiin ole äärimmäisen suvaitsevaista. Vieroksuvaan asennoitumista tulee esille, joskin peitellymmin:

"Koetko, että arvot jää usein ihanteiksi, että käytännön tasolla sitten ei kuitenkaan tule toimittua ihan niin kun haluaisi? No kyllähän ne arvot minun mielestä heijastuu pitkälti siihen omaan käyttäytymiseen. Myös semmoset, joitten ei toivos heijastuvan. Että vaikka nyt sanon jostaki suhteesta ulkomaalaisiin tai se, että ei niin kamalan hykerrellen ota vastaan sit semmosta jotain kouluttamatonta... vaikka se nyt olis... vaikee sanoo mikä nyt, joku, jostakin kovin kaukaa tullut. Niin semmonen jos tulee asiakkaaks, niin on asennoitumisongelmia, koska just ne, et pitäs pystyä olemaan neutraali siinä työssään, mutta kyllä sieltä tulee. Että mieluummin mä näkisin niin, että ne ikävällä tavalla näkyy ne omat asenteet ja ehkä päähänpinttyvät ja tämmöset tietyt jotku stereotypiat sitte. Tai yleistyksen, et jotkut tietyn näköset on jotaki ja ne ei voi tehä jotai..." (Tuula.)

"Mitä sä ajattelet siitä, että Suomeen tulee lisää ulkomaalaisia? Kyl mä vierastan, jos mä ihan rehellinen oon. Et emmä – mä vierastan, mut emmä kauheesti ota siihen kantaa. Mitä sä luulet, että mikä tän vierastamisen aiheuttaa? On ne jollain tapaa ehkä tämmösiä ennakkoluuloja. No jos mä rehel-

lisesti sanon, niin kyllä mua ärsyttää huivi päässä kulkevat islamilaisnaiset! Itse asias ei mua ne naiset ärsytä, vaan ne miehet. (...) Ehkä se on turvallisuutta – mä koen jollain tapaa ku ulkomaalaisia tulee, niin siihen se ehkä mulla sit koskee. Mut emmä oo tätä mitenkään, ei tää oo siis mikään vakava asia tai mitenkään näin että. Ehkä mulla ei oo semmosessa tuttavapiirissä niin oikeen kunnolla nyt ulkomaalaisia. Niin mä en kauheesti ota kantaakaan siihen kyllä.” (Paula.)

Kielteisyys saattanee olla heijastusta laajemmasta erilaisuuden vieroksunasta, ei vain ulkomaalaisten vieroksunnasta. Tämä näkyi asenteissa valtavirrasta poikkeaviin ratkaisuihin seksuaalisuuden toteuttamisessa ja perheen perustamisessa:

”Mitä sä ajattelet näistä erilaisista perhemalleista, esimerkiksi että samaa sukupuolta olevat menevät keskenään naimisiin? Siin ei oo musta kyllä mitään järkeä, että kyä ne saa asua keskenään, jos tykkää, mut ei ne mun mielestä kyllä virallisesti mikään aviopari saa kyllä olla. Tehköön Ruotsissa sillai, jos tykkää, mut ei täällä tarvi. Ilta-Sanomissa oli taas just, että ne saa kohta mennä, että en hyväksy kyllä ja on vastenmielistä, jos multa kysyt, niin mää sanon, että ei. Miksi et siitä pidä? No minkä takia niitten pitää mennä naimisiin, että mikä siinä sitten on? Naimisiin mennään, jos halutaan perhe perustaa, mutta miten joku 2 homoo taikka lesboo tekee esimerkiks mukuloita, eihän ne mitään muuta ku voi adoptoida sen. (...) Emmää tiä... En minä tiedä, onko siinä mitään järkeä sitä vastustaa, mut ei se ny järkevältäkän tunnu. (...) Mitä sä yleensä ajattelet homoseksuaalisuudesta, et onk se hyväksyttävää? Niin, kuten sanoin, että kyähän ne kai saa tehdä itteksensä mitä tykkää, muttei justinsa tämmösiä niin sanottuja perheitä ei tarvi perustaa. Ei tua missään julkisilla paikoilla ala kähmäileen eikä nahlisteleen, niin saahan ne tehdä omassa kotossansa mitä tykkää. Jos haluaa.” (Tero.)

”... kyl mä sen [samaa sukupuolta olevien avioliitot, tm] omalla tavalla kuitenkin epänormaaliks tilanteeks koen, jos ihan pohjimmiltaan aatellaan.” (Paula.)

6.3 Uskonnollisuuteen kantaa ottavat arvo-orientaatiot

Arvojärjestelmiä faktoroidaessa lisättiin analyysiin uskonnollisuutta mittaavia kysymyksiä, joita ei ollut mukana modernisuuden yleismittarissa. Analyysiin lisättiin rukoilemisen useutta sekä kirkossa ja muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa käynnin tiheyttä mittaavia muuttujia. Uskonnollisuutta mittaavien muuttujien lisäämisellä pyrittiin havainnoimaan perinteisen uskonnollisen arvojärjestelmän olemassaoloa ja selvittämään sen yhteyttä muihin arvojärjestelmiin ja arvojen uudenaikaisuuteen. Uskonnollisuuden tarkastelulle oli perusteensa: Uudenaikaistumista käsittelevissä sosiologisissa teksteissä on otettu tietyn tyyppinen kanta uskonnon asemaan modernisoituvissa yhteiskunnissa. Sosiologian klassikoille

uskonto edusti perinteisyyttä. Durkheimille modernisoituminen merkitsi osin individualisoitumista ja yhteistajunnan uskonnollisen luonteen heikkenemistä.⁶¹⁰ Weber luonnehti modernin kapitalistisen hengen olevan suurelta osin vähintään välinpitämätön uskonasioista, ellei suorastaan kirkonvastainen.⁶¹¹ Tavanomainen kanta sosiologisissa aikalaisanalyyseissa on tämän jälkeenkin ollut se, että uskonnollisuus edustaa traditionaalisuutta. Kielteinen suhtautuminen uskontoon olisi modernia.⁶¹² Maallistumista, sekularisoitumista, on siten pidetty modernien teollisten yhteiskuntien ominaispiirteenä.⁶¹³ Sosiologisen teoriaperinteen mukaisesti siirtyä yhteiskuntamuodosta toiseen tuottaa muiden muutosten lisäksi omantyyppistä asennoitumista uskontoon.

Analyysissa uskonnolliset muuttujat muodostivat oman ulottuvuutensa, faktorin. Tulkinallisesti uskonnollisuutta käsittelevä faktori oli kolmesta faktorista haastavin. Kun uskonnollinen arvojärjestelmä on tyyppillistä luokitella perinteiseksi, oli yllättävää, että aineistosta nousi esiin tuloksia, joiden mukaan modernisuuden yleismittarin mukaan moderniksi luokiteltava ihminen (esim. haastattelusta Laura, ks. taulukko 12) saattoi asettua faktorilla saamansa pistemäärän mukaan asemaan, joka osoitti perinteistä uskonnollista arvojärjestelmää. Kaiken kaikkiaan faktorilla samaan ääripäähän sijoittuvat ihmiset näyttivät poikkeavan toisistaan hyvin paljon. Asiaan kiinnitti huomiota myös haastatteluja purkanut tutkimusavustaja: "Kumpikin näistä vastaajista [Laura ja Hilikka, tm] ... sijaitsee ... faktorin yläosassa, ja minusta se vasta onkin mielenkiintoista. Itse asiassa monet faktorin 2 yläosan ihmiset, joita olen kuunnellut, näyttävät siinä määrin erilaisilta ei vain sisäiseltä sielunelämältään, vaan myös siinä, miten uskonnollisuuden voi ajatella heihin tulleen, että tilanne ainakin minun mielestäni hämmentyy melko tavalla." Haastatteluissa tulikin selkeästi ilmi, että faktorin mukaan käytänteiltään ja uskomuksiltaan uskonnolliset saattoivat olla muiden tarkasteltujen asioiden osalta arvoiltaan joko perinteisiä tai moderneja. Tulos ei kuitenkaan ollut ristiriidassa sen kanssa, mitä arvoteorioissa on sanottu uskonnon suhteesta erilaisten arvojen toteuttamiseen. Arvotutkimukseen huomattavasti vaikuttaneen Maslowin kantana oli, että uskonto, millä hän ei tarkoittanut kirkkouskonnollisuutta, edistää ylempien tarpeiden toteutumista. Maslowin mukaan yksilö saattaa kehittyä siksi yksilöksi, joka hänessä on idullaan, uskonnollisessa viitekehyksessä. Hän uskoi rationaalisen, materialistisen tai mekanistisen maailmankatsomuksen olevan esteenä ns. huippukokemuksille (peak-

---

⁶¹⁰ Durkheim 1990, 165.

⁶¹¹ Weber 1980, 50.

⁶¹² Ks. Jallinoja 1991, 173–174.

⁶¹³ Ks. Hollinger 1994, 25; Crouch 1995, 257. Sekularisaatiolla on viitattu prosessiin, jossa yhteiskunnan ja kulttuurin eri alat etäännyvät uskonnollisten instituutioiden ja symbolien vallasta (Berger 1967, 106–109). Se on prosessi, "jonka myötä uskonnolliset instituutiot, toimet ja tietoisuus menettävät sosiaalista vaikutusvaltaansa" (Wilson 1982, 149, siteerattu Ketola, Pesonen & Sjöblom 1997, 106).

experiences), joissa lähestytään todellista itseä, oman itsen ykseyttä ja ainutlaatuisuutta.⁶¹⁴

Faktorin positiivisten latausten ääripäässä latautuivat usko yliluonnolliseen, jumalan ja uskonnon keskeisyys elämässä, kanssakäyminen uskonnollisten instituutioiden kanssa sekä rukoilemisen useus (ks. taulukko 28). Ääripäätä kuvaava sitoutuneisuus institutionaaliin uskonnollisiin käytänteisiin ja henkisyyden harjoituksen konservatiivisuus, valtavirran institutionaalisen uskonnollisuuden kanssa sopusoinnussa oleminen. Tässä päässä suuria pistemääriä saaneilla uskonto on enemmän tai vähemmän sidoksissa kristillisiin oppeihin ja uskonnon harjoittaminen on yhteisöllistä. Ääripään ominaisuuksiltaan voimakkaimmat käyvät usein kirkossa muulloinkin kuin jouluna tai syntymään, puberteettiin, avioitumiseen ja kuolemaan liittyvien riittien yhteydessä. Kirkko ei ole kutistunut heillä pelkäksi palvelulaitokseksi. Näin on luonnehdittu tapahtuneen niille monille, joille kirkosta on tullut instituution sijaan enemmänkin palvelujen tuottaja, jonka merkitys ajankohtaistuu häiden, hautajaisten ja muiden vastaavien kirkollisten toimitusten tai juhlapyhien yhteydessä.⁶¹⁵ Suuria pistemääriä saavat käyvät usein myös muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa.

Uskonnollisuutta mittaavien muuttujien lisäksi faktorin positiivisten latausten ääripäässä latautui perhe-elämän sääntelyä koskevia väittämiä: *"Nykyään on liian helppo saada avioero"* (0,40) sekä lievästi väittämät *"Avioliiton on kestävä koko elämän ajan"* (0,37) ja *"Lasten vanhempien ei pitäisi erota"* (0,32). Ääripäässä voi sanoa latautuvan positiivisesti kristillisen opin vaalimat näkemykset parisuhteesta, avioliiton pyhyydestä sekä miehen ja naisen välisestä suhteesta. Kansanomaisesti kuvattuina nämä ovat oppeja heteroseksuaalisesta avioliitosta ja suvun lisääntymiseksi toteutuvan aviollisen sukupuolisen kanssakäymisen vaalimista. Faktorin positiivisten latausten ääripää on nimetty perinteiseksi uskonnollisuudeksi.

---

⁶¹⁴ Maslow 1976, 19–29, 67. Maslowin opit kulminoituivat humanistisen psykologian pohjalta muotoutuneessa *Human potential movement*issa. Käytännössä tämän koulukunnan oppeja toteutettiin muun muassa Michael Murphyn ja Richard Pricen vuonna 1962 perustamassa Kalifornian rannikolla (Big Sur) sijaitsevassa Esalen-instituutissa. (Heelas 1996, 46–47, 51–53, 57.) Sen jatkeena voi pitää transpersonaalista psykologiaa, joka seminaareissaan ja terapioissaan pyrki asettamaan ihmisen kosmisiin mittasuhteisiin ja ykseyteen jumalallisen itsen kanssa. Tähän pyrittiin soveltamalla sekä läntisiä terapiamuotoja että itämaisia tekniikoita. (Heino 1997a, 38–39.) Humanistisen psykologian myötä kehittyivät 1960-luvulla Yhdysvalloissa myös erilaiset ihmissuhde- ja kasvuryhmät, joiden juuret olivat sosiaalipsykologi Kurt Lewinin 1940-luvun työssä (Niemistö 1998, 25).

⁶¹⁵ Ks. esim. Hargrove 1979.

TAULUKKO 28. Osiot, jotka luonnehtivat perinteistä uskonnollisuutta ja sekulaarisuutta: Faktorianalyysi AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995

Osio	Faktorilataus
<u>Perinteinen uskonnollisuus</u>	
V151 Jumala on keskeisessä asemassa elämässäni	.87
V84K Rukoilee usein	.75
V115 Uskonto	.72
V87K Käy usein uskonnollisissa tilaisuuksissa	.67
V86K Käy usein kirkossa	.66
V136 Maailman ja ihmisten asioihin vaikuttaa jokin yliluonnollinen voima	.63
V211 Nykyään on liian helppo saada avioero	.40
V128 Avioliiton on kestävävä koko elämän ajan	.37
V200 Lasten vanhempien ei pitäisi erota	.32
<u>Sekulaarisuus</u>	
V143 On samantekevää, uskooko ihminen Jumalaan vai ei	-.70

Huom. Faktorin muiden osioiden lataukset näkyvät taulukossa 18.

Uskonnollinen arvojärjestelmä ymmärretään yleensä sellaiseksi, jossa oikean ja väärän sekä hyvän ja pahan erottelun tekee uskonnollinen auktoriteetti. Tämä uskonnollinen auktoriteetti harjoittaa käskyvaltaansa myös jokapäiväisen elämän alueisiin, erityisesti sukupuolten välisiin suhteisiin ja niihin liittyviin käytänteisiin, luoden tietynlaista elämäntapaa. Suomalaisessa kulttuurissa tällainen uskonnollinen auktoriteetti on kristinuskon Raamattu ja kirkon perinne tulkita sitä. Erityisesti kymmenen käskyn kokoelma on monelle kristitylle moraalinen ohjenuora. Perinteisen uskonnollisuuden orientaatiolla suuren faktoripistemäärän (vähintään 1,5) saaneet kuvasivat omia arvojaan muun muassa seuraavasti:

"Tärkein elämänarvoni on krist.usko ja sen mukainen ajatus 'rakasta lähimmäistä niin kuin itseäsi'." (n, 037.)

"Arvostan perinteitä, suomalaista elämäntapaa ja kulttuuria, rehellisyyttä, sisukkuutta, yrittämistä, tasa-arvoa, tasapainoa, positiivisuutta." (n, 075.)

"Kunnioitan jumalaa ja uskon kristilliseen elämäntapaan." (n, 107.)

"Elän elämäni jumalan armon ja rakkauden varassa ja se eheyttää minuuttani." (n, 119.)

"Uskon jumalaan ja jumalan johdatukseen. Se tuo elämälle tarkoituksen ja horjumattoman turvallisuuden. Jokaisella on kuitenkin oma tiensä kuljettavanaan, jota ei kukaan muu voi puolestasi käydä. Elämä on matka oppia aina syvemmin tuntemaan elämää ja itseäsi." (n, 188.)

"Yritän olla mahdollisimman rehellinen ja avuksi muille ihmisille. Yritän ja haluan hoitaa työni hyvin." (m, 423.)

Suurimpia pistemääriä perinteisellä uskonnollisella orientaatiolla saavat ne, joiden ajattelussa yhdistyy perinteistä kristillisyyttä ja konservatiivisia näkemyksiä perhe-elämän sääntelystä. Kansainväliset tulokset ovat hyvin samansuuntaisia. Kansainvälisissä aineistoissa uskonnollisesti sävyttyneeseen traditionaaliseen arvojärjestelmään on todettu liittyvän perinteisiä näkemyksiä perheestä ja sukupuolten välisistä suhteista. Silloin avioeroa ei ole pidetty suotavana, miestä on pidetty perheenpäänä ja elättäjänä yms. Samaten orientaatioon on liittynyt elämää puoltava näkökulma aborttiin, eutanasiaan ja itsemurhaan. Hyvän ja pahan normeja on pidetty kiistattomina.⁶¹⁶

Tässä aineistossa kannat uskonnollisuuteen eivät juurikaan ole sidoksissa muihin muuttujiin. Yhteyttä esiintyy vain traditionaaliseen perhe-elämän sääntelyyn. Se, että uskonnollisuudessa on kyse omasta ulottuvuudesta, jolla ei ole paljon tekemistä muiden traditionaalisuutta ja modernisuutta mitanneiden väitteiden kanssa, näkyi myös siinä, että uskonnollisuutta mitanneilla väittämillä ei ollut sivulatauksia kahdella muulla faktorilla. Perheeseen ja sukupuolten suhteisiin liittyvillä väittämillä *"Nykyään on liian helppo saada avioero"*, *"Avioliiton olisi kestettävä koko elämän ajan"* ja *"Lasten vanhempien ei pitäisi erota"* taas oli sivulatauksia ensimmäisellä ja kolmannella faktorilla. Väittämät latautuivat positiivisesti kolmannella faktorilla ilmentäen ulkoisesti ohjautumista. Ensimmäisellä faktorilla ne latautuivat negatiivisesti ilmentäen uuskonservatiivisuutta. Koska aineiston perusteella uskonnollisuutta mittaavilla muuttujilla ei juuri ole yhteyttä muihin uudenaikaisuutta mittaavin muuttujiin, osoittanee se, että uskonto mielletään monin eri tavoin ja että ylipäänsä suomalainen uskonnon ympärille kytketty konservatiivisuus on harvinaista.

Tutkittavien perinteisen uskonnollisuuden orientaatiolla saamien pistemäärien perusteella ei voi tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä heidän arvojensa uudenaikaisuuden asteesta, sillä faktori on niin tiukasti kytköksissä uskonnollisuuden ja ohuesti muihin perinteisesti konservatiivisiksi mielletäviin arvoihin. Siinä mielessä tällä orientaatiolla suuria faktoripistemääriä saaneet henkilöt ovat perinteisiä, että heidän uskonnollisuutensa on sidoksissa kristilliseen perinteeseen ja kirkkouskonnollisuuteen. Lisäksi suuren pistemäärän saaneilla täytyy ilmetä perinteisiä perhe-elämän sääntelyä tukevia näkemyksiä. Kaikki suuren pistemäärän perinteisen uskonnollisuuden orientaatiolla saaneet eivät kuulu evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Esimerkiksi haastateltavista Lauran uskonnollinen ratkaisu poikkeaa valtavirran uskonnollisuudesta: hän kuuluu suomalaisille poikkeavasti katoliseen kirkkoon. Haastateltavista Juha taas kuuluu kristinuskosta irtaantuneeseen uuteen uskonnolliseen liikkeeseen, Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen kirkkoon (MAP-kirkko).

Faktorilla perinteisen uskonnollisuuden vastakkaisella navalla suuren negatiivisen latauksen sai vain yksi väittämä: *"On samantekevää, uskooko ihminen*

---

⁶¹⁶ Inglehart & Baker 2000, 25–26.

Jumalaan vai ei.” Negatiivisten latausten vähäinen määrä johtuu siitä, että lomakkeeseen ei ollut muotoiltu väittämiä, jotka olisivat olleet vastakkaisia perinteiselle uskonnolliselle arvojärjestelmälle. Faktorilla suuria negatiivisia faktoripistemääriä saavien henkilöiden arvojärjestelmä on tulkittavissa vastakkaiseksi positiivisten latausten ilmentämille teemoille. Orientaation edustajat ovat erkaantuneet perinteisestä uskonnollisuudesta. Heillä esiintyy myös suvaitsevaisuutta erilaisille perhe-elämän muodoille. Suuria pistemääriä (faktoripistemäärä korkeintaan -1,5) tällä navalla saaneet kuvasivat arvojaan muun muassa seuraavasti:

”Tahdon elää elämäni mahdollisimman kokonaisena niin kuin haluan loukkaamatta muita; minä kuuntelen, väittelen, perustelen ja olen oikeudenmukainen ja silleen.” (m, 071.)

”Arvostan tasa-arvoa, toimivia ihmissuhteita, työtä, oman elämän muovaamista.” (n, 206.)

”Ihmisen, luonnon ja elämän kunnioitus, suvaitsevaisuus ja pyrkimys ymmärrykseen ja kommunikointiin, vaikka se vain näyttää toivottomalle.” (n, 213.)

”Arvostan ihmissuhteita, rehellisyyttä sekä sitä että pystyy toimimaan oman mielensä mukaan toisia loukkaamatta.” (n, 359.)

”Haluan elää täysipainoista hyvää ja rehellistä elämää itseni sekä muiden kanssa.” (m, 618.)

Edelliset sitaatit paljastavat, ettei negatiivisten latausten ääripää osoittaudu arvo-orientaatioksi, jolla olisi perinteisen uskonnollisen orientaation tapaan erityinen arvoauktoriteettinsa tai tyypilliset arvonsa. Se, ettei kommenteista nouse selkeästi esille orientaatiolle tyypillisiä arvoja ja että niistä toisaalta tulee ilmi pyrkimystä oman elämän muovaamiseen ja asioiden syvälliseen ymmärtämiseen, osoittanee, että orientaatio on väritynyt uskonnollisuudesta erkaantumiseksi nimenomaan tietoteoreettisella tasolla. Orientaation sisältö onkin kuvattavissa arvojen sijaan pikemminkin siihen sisältyvien uskomusten ja tiedon lähteiden perusteella.

Orientaation kuvauksessa voidaan hyödyntää jaottelua uskonnollisiin, tieteellisiin ja metafyyisiin maailmankuviin. Uskonnollisesta maailmankuvasta on kyse silloin, kun maailmankuva sisältää väitteitä, joiden ainoana tukena on vetoaminen joihinkin uskonnollisiin auktoriteetteihin (esim. Raamattuun) tai henkilökohtaisiin uskonnollisiin kokemuksiin tai elämyksiin (esim. kokemus uskonnollisesta ilmoituksesta). Tieteellinen maailmankuva on silloin, kun sen väitteet ovat tieteellisin menetelmin hankittuja ja perusteltuja sekä tiedeyhteisön hyväksymiä. Metafyysisestä maailmankuvasta on kyse, jos maailmankuva sisältää sellaisia maailmaa koskevia väitteitä, jotka on perusteltu tieteen kokemukseräisen

metodin sijaan filosofisilla argumenteilla.⁶¹⁷ Vaikka negatiivisten latausten ääripää ei ole tulkittavissa tieteelliseksi tai metafyyksiseksi maailmankuvaksi, koska sellaisia tutkimuksessa ei ole edes erityisesti mitattu, uskosta erkaantuminen antaa ainakin tilaa muunlaisille tavoille hankkia ja perustella maailmaa koskevaa tietoa. Koska negatiivisten latausten ääripää kuvaa erkaantumista perinteisistä uskonnollista tiedon lähteistä, arvoista, instituutioista ja käytänteistä, on se nimetty sekulaarisuudeksi. Monet orientaatiolla suuren faktoripistemäärän saaneet ovat eronneet kirkosta. Esimerkiksi haastateltavista Miia oli eronnut kirkosta ja kuvasi ajatteluaan sanoen olevansa ”hyvin tiukasti ateisti, ja aika vähän kiinnostunu mystiikasta. Tai edes mytologiasta tai minkäänlaisesta tällasesta, mitä ei saa kouran silmään”.

”Jos sä mietit omaa maailmankuvaa, uskonnollinen se ei ole. Mutta millainen se on? Kauheen materialistinen se on. Siis ei materialistinen sillai et heti-mulle-kaikki-tänne-nyt, vaan materiaan ohjaava. Se on ehkä jollain lailla tieteellinen, sillee- tiedeki voi olla ihan huuhaata, tiede on tänään totta ja huomenna se on jo vanhaa tietoa, tai et se mitä on tutkittu, saattaa olla tilaustutkimus, ja me kaikki siihen silti uskomme. Tai mist sen tietää, et emmä nyt usko mihkään tieteen objektiivisuuteen näillä nykyisillä keinoilla. (...) Että on olemassa tietoa, ja tiedon janoa, ja mun maailmankuvani varmaan on jollain lailla semmonen – mä uskon aika lailla siihen, mitä mä näen.” (Miia.)

Perinteisiin sekularisaatioteorioihin on kätkeytynyt oletus uskonnon ja tieteen vastakkaisuudesta. Niissä on myös oletettu, että uskonnon merkitys heikkenee moderneissa yhteiskunnissa ja että perinteisen uskonnollisen moraalin menettäessä merkitystään tieteellinen ja tekninen rationaalisuus korvaa syntyneen tyhjiön. Oletus ei vastaa todellisuutta. Näyttää siltä, ettei tieteellinen maailmankatsomus pysty täyttämään tyhjiötä. Sekä perinteinen uskonnollisuus että tieteellis-tekninen järkipärisyys näyttävät olevan kyvyttömiä vastaamaan nykyihmisen henkiseen kaipuuseen.⁶¹⁸ Inglehartin mukaan sekularisaatioteoriat tarjoavatkin liian yksinkertaista kuvaa nykyisestä todellisuudesta. Hänen mukaansa sekularisaatioteoriat saattoivat onnistua osittain kuvaamaan henkisyyden alaa teollistumisen aikakautena, mutta jälkiteollisen aikakauden kehityslinja henki-

---

⁶¹⁷ Niiniluoto 1984, 79–91. Niiniluodon (1984, 79) mukaan maailmankuva on ”maailmaa koskevien, tavalla tai toisella perusteltujen väitteiden järjestelmällisiä kokonaisuuksia”. Niiniluodon (1984, 79–91) mukaan uskonnollinen maailmankuva ei välttämättä ole epätieteellinen. Jos maailmankuvan uskonvaraiset osat koskevat eri asioita kuin tiede, ei kuvaa voi pitää epätieteellisenä. Tieteen ulkopuolelle kuuluu esimerkiksi kysymys jumalan olemassaolosta, joka ei ole ratkaistavissa tieteen menetelmin. Metafyyksisestä maailmankuvasta on kyse, jos esimerkiksi filosofi, joka pyrkii todistamaan jumalan olemassaoloa, vetoaa järkeen. Tällöin metafyyksiset käsitykset eivät ole uskonnollisia, koska ne nojautuvat ihmisen järkeen tai tahtoon. Tieteelliselle maailmankuvalle on ominaista, että se muuttuu uuden tiedon karttuessa ja on itseään korjaava. Kriittisen menetelmänsä ja itsekorjaavuutensa vuoksi tieteellinen maailmankuva saa kiihottomuuden ja suvaitsevaisuuden leiman. Empiiriseen aineistoon jaottelua on soveltanut Helve (1987).

⁶¹⁸ Ks. aiheesta von Wright 1987, 15, 59–61, 75, 138.

syyn alueella ei ole näillä teorioilla luonnehdittavissa.⁶¹⁹ Inglehartin kanta uskonnon asemaan nykyaikana on seuraavanlainen: hänen mukaansa uudenlaisessa maailmankuvassa ei suosita maallisia järkeen vetoavia auktoriteetteja eikä myöskään uskonnollisia auktoriteetteja. Siinä ei suosita korkeamman voiman auktoriteettia, absoluuttisia sääntöjä eikä perinteisiä uskonnollisia arvoja. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että ihmiset olisivat tyystin vieraantuneet henkisistä kysymyksistä. Inglehartin mukaan henkiset kysymykset mietityttävät ihmisiä jopa aiempaa enemmän. Elämää ja sen tarkoitusta pohtiva nykyihminen ei kuitenkaan usein suuntaudu etsimään vastauksia perinteisten uskonnollisten uskomusten ja instituutioiden parista.⁶²⁰ Vaihtoehtoisille henkisen etsinnän kanaville on tilausta.

On perusteltua yhtyä Durkheimin 1900-luvun alussa esittämään ajatukseen, jonka mukaan uskonnon kohtalona on ”pikemmin muuntuminen kuin katoaminen”.⁶²¹ Vaikka institutionaalisen uskonnon ote ihmisessä ja yhteisössä heikkenee, voivat uskonnolliset symbolit ja tapahtumat olla yksilöiden elämässä tärkeitä. Bergerin mukaan uskonnollisia riittejä voidaan hyödyntää esimerkiksi elämänsä kierron tapahtumissa, kuten syntymän, avioliiton ja kuoleman yhteydessä. Niiden muodot kuitenkin vaihtelevat. Ihminen voi esimerkiksi saada katolilaisen kasteen, mennä naimisiin protestanttina ja kuolla zen-buddhalaisena.⁶²² Uskonnollisuuden vapaa sommittelu osoittaa Luckmannin mukaan, että kaupallinen orientoituminen on levinnyt henkisyyden alueelle. Samoin kuin ihminen voi valita erilaisia tuotteita, palveluja, ystäviä, aviopuolisoja, naapureita, harrastuksia jne., hän voi vapaasti muodostaa identiteettinsä. Hän voi valita tarjolla olevista vaihtoehtoista mieleisensä omien yksityisten tarpeidensa mukaisesti. Perinteinen kirkkouskonnollisuus on yksi vaihtoehto muiden joukossa.⁶²³ Berger sanookin,

⁶¹⁹ Inglehart 1997, 280–285; Inglehart & Baker 2000, 47–49.

⁶²⁰ Inglehart 1997, 8–23, 74–90, 280–285.

⁶²¹ Durkheim 1980, 382.

⁶²² Berger ym. 1977, 76–77.

⁶²³ Luckmann 1974, 98–104. Tähän henkisyyden itselähtöisyyteen on viitattu vertaamalla nykyajan identiteettiään ja elämänsä katsomustaan rakentavaa ihmistä valintamyymälän asiakkaaseen, joka poimii itselleen tarjolla olevista vaihtoehtoista haluamansa. Samoihin markkinoiden, valinnanvapauden ja itseohjautuvuuden teemoihin on viitattu vertauksella irtokaramellien ostajasta. (Bruce 1996, 233.) Jokainen voi irtokaramelleja ostaessaan kerätä itse pussiinsa haluamiaan makeisia, ”ottaa vähän sitä sun tätä”, punnita ja maksaa. Vaikutteiden poimimisesta puhui haastateltavista esim. Tuula: ”... Jossain vaiheessa aina [on, tm] ollu semmosia kausia, et on ollu hyvinki kiinnostunu jostain. Muistan murrosikäsenä – jos ei lukenu ufoista nii sit jostain spiritismistä taikka sitten sielunvaelluksesta – millon mikäki oli in. Ehkä niistä on itelle sitte poiminutkin vaikutteita. Mutta ei ehkä niin näistä aivan uusista, vaan sitte jotain hindulaisuudesta, buddhalaisuudesta. Kun on lukenu nii on tullu sellanen ajatus, että toihan on ihan fiksusti mietitty ja onpas ne nyt tämän kehityksellä kivasti. Ja oon huomannu, et aika paljo tämmöset akateemisen koulutuksen saaneet, nuoret, yksin elävät naiset on hyvin innokkaita. Mull on paljon semmosia kavereita. Tarot-korttia isketään ja tällasta. Sama koskee terveydenhoitoa, et näitä vaihtoehtolääketieteellisiä tai vaihtoehtohoitotoja kans – et ne on innokkaita, millon ne hyppää homeopaatilla, millon milläki. Näistä sivusta kuulee ja en ollenkaan kaikkee humpuukiks sano, mutta en myöskään oo niihin ite kovinkaan vihkiytyny.”

että uskonnollisista todellisuudenmääritelmistä on tullut yhteisöllisesti jaettujen varmuuksien sijaan yksilöllisiä valinnan asioita. Silloin usko ei ole sosiaalisesti annettua, vaan pikemminkin henkilökohtaisesti saavutettua.⁶²⁴

Uskonnollisuuden yksilökeskeistyminen on oikeastaan vääjäämätöntä sen perusteella, mitä on aiemmin sanottu toiminnan tavan subjektivoinnin väistämättömyydestä.⁶²⁵ Berger on puhunut modernin ihmisen ”kodittomuudesta”.⁶²⁶ Hän toteaa, että uskonnolliset ja monet muut valtavirran instituutiot ovat enenevässä määrin lakanneet olemasta itsen (self) turvasatamia. ”Kodin” sijaan niitä pidetään itseyyttä tukahduttavina realiteetteina, jotka vääristävät ja vieraannuttavat itseä.⁶²⁷ Tästä seuraa, että uutta jalansijaa identiteetille yritetään löytää pikemminkin itsestä kuin itsen ulkopuolelta ja että yksilön subjektiivinen todellisuus tulee äärimmäisen kiinnostuksen kohteeksi.⁶²⁸

Uskonnollista kiinnostusta voidaankin tarkastella identiteetin eheyttämisen kannalta. Mielenkiinto erilaiseen uskonnollisuuteen voi syttyä osana minän koostamista. Se, miksi näin tapahtuu, johtunee siitä, että vaikka nykyaika karaisee ihmisiä elämään itsensä varassa ilman ulkoa annettuja muuttumattomia totuuksia, mittapuita ja ihanteita, se ei tarjoa yhtä ihmiselle tärkeää asiaa: varmuutta. Baumanin mukaan se ei tarjoa varmuutta siitä, että olemme oikeassa, teemmepä mitä tahansa.⁶²⁹ Nykyään ihmiset etsivät uusia varmuuksia itsensä sisältä sekä pyrkivät valintoja tehdessään pysymään autenttisuuden hengessä uskollisena omalle syvimmälle olemukselleen. Samalla he kantavat epävarmuutta valinnoistaan. Usein he kohdistavat myös tyytymättömyyttä länsimaiseen elämänmuotoon. ”Ettei se voi olla tätä oravanpyörää pelkästään, et on pakko olla jotakin muuta” ja että tällä menolla ”me ollaan tuhoomassa tätä maapalloa, me ollaan tuhoomassa tavallaan myös itseämme. Et ihminen on joutunu luonnosta erilleen ja samalla myös itsestä erilleen” (Kati). Silloin erilaiset itseyyteen ja eheyteen johdattelevat opit tuntuvat lupaavilta epämääräistä elämän toimimattomuutta kokevien keskuudessa. Ei liene täysin perusteetonta sanoa, että perinteiset uskontomuodot instituutioineen ovat ainakin osittain väärällä aaltopituudella nykyihmisen henkisiä tarpeita ajatellen.

Henkisten tarpeiden olemassaoloa osoittavat myös empiiriset tutkimukset. Esimerkiksi Ingelhartin tutkimusten mukaan postmaterialistit ovat materialisteja vähemmän kiintyneitä perinteisiin uskontomuotoihin, mutta miettivät materialisteja enemmän elämän merkitystä ja tarkoitusta.⁶³⁰ Myös omassa aineistossani

---

⁶²⁴ Berger ym. 1977, 76–77.

⁶²⁵ Ks. s. 22.

⁶²⁶ Berger ym. 1977, 76–77.

⁶²⁷ Berger ym. 1977, 86.

⁶²⁸ Berger ym. 1977, 74.

⁶²⁹ Bauman 1996, 24, 293.

⁶³⁰ Inglehart & Baker 2000, 47–49.

tuli ilmi, että uusi keskiluokka, jolle oli ominaista ei-traditionaalisen arvojärjestelmän omaksuminen ja jonka jäsenet olivat uuden työväenluokan jäseniä yleisemmin eronneet kirkosta, pohtivat kuitenkin eniten uskontoon tai uskontoihin liittyviä kysymyksiä. Henkiset kysymykset mietityttävät heitä.⁶³¹

Itseen ja sen eheyteen keskittyneestä uskonnollisuudesta on puhuttu itse (self)-henkisyytenä tai -uskonnollisuutena.⁶³² On mahdollista väittää, että sekä uudenaikainen itseyttä ja sen eheyttä korostava uskonnollisuus että akateemiset psykologiset perinteet ovat vastaamassa osittain samoihin tarpeisiin. Uudenaikainen uskonnollisuus tarjoaa akateemista psykologiaa kansanomaisempaa ja henkisempää vaihtoehtoa oman elämän toimimattomuuden korjaamiseksi ja itseksi tulemisen pyrkimyksille. Omalla tavallaan sekä uskonto että erilaiset terapiat ovat johdattamassa nykyajan kärsiviä ja "hajonneita" ihmisiä kohti uutta eheyttä.⁶³³ Uuden aikakauden uskonnollisuuden ja psykologisen perinteen lähentymisessä on kyse kaksinaisesta kehityssuunnasta: uskonto psykologisoituu ja psykologia sakralisoituu.⁶³⁴

Uskonnollinen individualismi, jossa uskonto muodostuu sisäisistä ja subjektiivisista tiloista ja jota itse kukin voisi vapaasti sommitella, ei perinteisen sosiologisen uskonnon määritelmän mukaisesti sovi uskonnon ideaan.⁶³⁵ Perinteinen sosiologinen tulkinta uskonnosta on painottanut uskonnon yhteisöön sitovaa voimaa. Tätä korosti alan klassikko Durkheim. Hänelle uskonto oli "pyhiä, toisin sanoen erityisiä ja kiellettyjä, asioita koskevien uskomusten ja tapojen solidaarinen järjestelmä – uskomusten ja tapojen, jotka yhdistävät kaikki niihin uskovat yhdeksi moraaliseksi yhdyskunnaksi, jota kutsutaan kirkoksi".⁶³⁶ Uskonnon yhteisöön sitova voima ilmeni aivan tietäntyyppisenä: se oli kirkoksi kutsuttava moraalinen yhdyskunta. Koska moraalisen yhdyskunnan muodostumisessa on kyse ryhmän muodostumisesta, merkitsee se moraalista kurinalaisuutta.⁶³⁷ Määrittelyn lähtökohtana oli se uskonnollisuus, mikä ilmeni Durkheimin aikana. "Uskonnot voidaan määritellä sellaisina kuin ne ovat tai sellaisina kuin ne ovat olleet, muttei sellaisina miksi ne enemmän tai vähemmän epämääräisesti pyrkivät tulemaan", sanoi Durkheim.⁶³⁸ Siten uskonnon idea ei Durkheimin mukaan ole erotettavissa kirkon ideasta. Durkheimin mukaan "todelliset uskonnolliset uskomukset ovat aina yhteisiä tietylle ryhmälle, joka tunnustaa ne omikseen ja joka harjoittaa niihin liittyviä riittejä. Ne eivät ole vain tämän ryhmän kaikkien jäsenten yksilöllisesti omaksumia; ne ovat jotakin koko ryhmälle

⁶³¹ Uskontoon/uskontoihin liittyviä kysymyksiä pohtivat usein tai melko usein AEK:n naisista 40 %, AEK:n miehistä 37 %, KTV:n naisista 30 % ja KTV:n miehistä 15 %.

⁶³² Heelas 1988, 1993, 1996.

⁶³³ Pyysiäinen 1993, 11–13.

⁶³⁴ Hanegraaff 1996.

⁶³⁵ Durkheim 1980, 64.

⁶³⁶ Durkheim 1980, 64.

⁶³⁷ Durkheim 1990, 40.

⁶³⁸ Durkheim 1980, 64.

kuuluvaa, ne tekevät sen ykseyden”.⁶³⁹ Jos uskonnollisuuden ympärille ei muodostu moraalista yhdyskuntaa, joka jakaa samat arvot ja normit, ei kyse ole uskonnosta ja kirkosta. Durkheim käyttää esimerkkinä magiaa. ”Noidan ja hänen apuaan pyytävien yksilöiden välillä samoin kuin näiden yksilöiden keskenkään ei ole kestäviä siteitä, jotka tekisivät heistä saman moraalisen yhteisön jäseniä, joka olisi verrattavissa samaan jumalaan uskovien tai samaa kulttia viettävien muodostamaan. Poppamiehellä on asiakaskunta, ei kirkkoa, ja on sangen mahdollista, että hänen asiakkaillaan ei ole keskenään mitään muita suhteita ja että he eivät edes tunne toisiaan; myös ne suhteet joita heillä on hänen kanssaan ovat yleensä satunnaisia ja ohimeneviä; ne ovat juuri samanlaisia kuin sairaalla on lääkärinsä kanssa.”⁶⁴⁰

Kanta yhteisöllisyyteen on antanut aihetta erottaa uskonnollisuuden yleinen määritelmä perinteisestä määritelmästä. Esimerkiksi Tillichin mukaan ”uskonnon olennaisin tuntomerkki on ihmisen joutuminen sen valtaan, mikä koskettaa hänen olemistaan perimmäisellä tavalla, sen, mikä on ihmisen äärimmäinen intressi ja minkä hän ottaa ehdottoman vakavasti”.⁶⁴¹ Traditionaalinen käsitys uskonnosta on se, jonka mukaan ”uskonto on ajattelun ja toiminnan symbolein esitetty perimmäisen intressin ilmaus sellaisena kuin se ilmenee tietyssä sosiaalisessa ryhmässä, esimerkiksi kirkossa”.⁶⁴² Yleinen määritelmä lähenee jungilaista määritelmää. Jung ja hänen oppilaansa tulkitsivat uskontoja ja mytologioita ihmisen henkisen kasvutapahtuman näkökulmasta. He pyrkivät osoittamaan, miten uskonnoissa ja mytologioissa heijastuu ihmisen itsestään ja päämääristään tietoiseksi tulemisen prosessi sekä ponnistelu suurempaan täydellisyyteen ja henkiseen kasvuun.⁶⁴³ Filosofi, psykologi Lauri Rauhala tulkitsee Jungin käsityksen uskonnosta sulkevan sisäänsä kaiken psyykkisen tapahtumisen ja koko elämän, koska Jung tarkoitti uskonnolla ”jumalallisen etsimistä ja löytämistä ihmisestä itsestään, toisin sanoen tiedostomattomaan psyykkiseen sisältyvän viisauden symbolikielen ymmärtämistä ja elämään soveltamista”.⁶⁴⁴

Perinteisen institutionaalisen uskonnon voima on heikentynyt moraalista koheesioita ja sosiaalisia käytänteitä ja instituutioita yhteiskuntaan luovana tekijänä. Siitä ei kuitenkaan ole seurannut kaikenlaisen uskonnollisuuden tieltään sysäävä tukeutuminen tieteelliseen ja tekniseen järkiperaisyyteen. Nykyisessä uskonnollisessa kehityslinjassa näyttäisikin olevan ominaista, ei niinkään uskonnon heikkeneminen, jonka päätepisteenä olisi kuolema, vaan moniarvoistuminen ja liberalisoituminen, uskomusten yleistyminen ja epämääräistyminen

---

⁶³⁹ Durkheim 1980, 61.

⁶⁴⁰ Durkheim 1980, 62.

⁶⁴¹ Tillich 1983, 22.

⁶⁴² Tillich 1983, 22.

⁶⁴³ Rauhala 1989, 17.

⁶⁴⁴ Rauhala 1989, 19. Vrt. Frommin (1994, 101–102) käsitys, että yksilön syvin sisin, tosi olemus, on jumalallinen.

sekä niiden enenevä keskittyminen yksilöön ja hänen hyvinvointiinsa. Uskon-
nosta on tullut jopa niin yleistä ja epämääräistä, että voitaisiin sanoa Luckmannin
sanoin, että se on ”näkymätöntä”.⁶⁴⁵

Muutoksista uskonnon kentällä kielivät muun muassa tiedot kirkkoon kuulu-
van väestön vähenemisestä⁶⁴⁶ ja perinteisten uskonnollisten uskomusten kannat-
uksen heikkenemisestä. Yhä useampi esimerkiksi uskoo kirkon opettaman ju-
malan sijaan johonkin epämääräiseen yliluonnolliseen voimaan,⁶⁴⁷ ja yhä enem-
män on ihmisiä, jotka eivät tiedä, mihin uskoa, tai jotka uskovat individualismin
ja autenttisuuden hengessä omaan minäänsä.⁶⁴⁸ Julkisessa keskustelussa muu-
tos näkyy puheena nykyajan uskon yksilöllisyydestä.⁶⁴⁹ Yksilöllisyys on vallan-
nut alaa myös kirkon sisällä. Opillisissa kysymyksissä uskotaan kirkollisten insti-
tuutioiden perinteisestä opetuksesta poiketen yhä enemmän omaan itseen. Kir-
kollisissa piireissä aiheesta keskusteltiin Suomessa vilkkaasti pari vuotta sitten
pastori Antti Kylliäisen *Kaikki pääsevät taivaaseen* -kirjan innoittamana. Ns. New
Age -ajattelijoiden tapaan Kylliäinen kannatti epistemologista individualismia,
totuuden henkilökohtaisuutta.⁶⁵⁰ Kylliäinen korosti, että ”opillisissa kysymyksissä
jokainen ihminen on oman ajattelunsa ylin auktoriteetti”.⁶⁵¹ Keskustelu osoitti,
että kirkosta on tullut yhä suvaitsevaisempi jäsenten erilaista uskonnollisuutta
ja palvelonnan muotoja kohtaan. Liberalisoituvan kirkon sisälle mahtuu poikkea-
via näkemyksiä: ”katto on korkealla ja seinät leveällä”.

Kun ihmiset yhä harvemmin pysyttelevät tiukasti uskonnollisessa, tieteelli-
sessä tai muussa itsen ulkopuolisessa auktoriteetissa, yleistyvät ”kolmannet
vaihtoehdot”. Ne ovat vaihtoehtoja, jotka eivät kiellä uskontoa ja henkisyttä,
mutta eivät myöskään tiedettä ja rationaalisuutta. Näiden pohjalta luodaan edel-
liset ylittäviä ”korkeampia synteesejä”.⁶⁵² Käytän vastedes käsitettä postsekula-
risaatio kuvatessani näitä nykyajan uskonnollisuudelle ominaisia ”kolmansia kan-
toja”, joita ei onnistuta kuvaamaan perinteisen uskonnollisuuden ja sekulaari-
suuden käsittein. Käytän käsitettä postsekularisaatio, koska haluan luoda katto-
termin sekulaarisuuden ja henkisyyden liitolle. Käsitteelläni haluan tehdä eron
perinteisiin sekularisaatioteorioihin, joissa tiedettä ja uskoa on pidetty toisilleen

---

⁶⁴⁵ Luckmann 1974.

⁶⁴⁶ Suomen osalta ks. Heino 1997b, 53. Ilmiö näkyy myös muissa länsimaissa ks. Halman 1996, 200; Jagodzinski & Dobbelaere 1995; Need & De Graaf 1996.

⁶⁴⁷ Sihvo 1997, 45–47. Uskonnollisten uskomusten epämääräistymisestä ks. myös Bruce 1999.

⁶⁴⁸ Ks. myös Halman & de Moor 1994, 37.

⁶⁴⁹ Kuten esim. Kotilieden (2001:2, 46–47) Suomalainen & usko -artikkelin pääotsikossa.

⁶⁵⁰ Ks. New Agesta ja siihen liitetystä epistemologisesta individualismista Heelas 1996; Lyon 1993.

⁶⁵¹ Kylliäinen 1997, 18–19

⁶⁵² New Age -ajattelun mukaan länsimaissa kulttuureissa ovat tyypillisesti hallinneet usko ja järki. Gnosis, näkemys, että totuudessa on kyse henkilökohtaisesta sisäisestä ymmärryksestä tai ”valaistumisesta”, on ollut marginaalinen asenne. New Agesta uskotaan, että on olemassa ”kolmas vaihtoehto”, joka ei kiellä uskontoa ja henkisyttä, mutta ei myöskään tiedettä ja rationaalisuutta, vaan yhdistää ne ”korkeammaksi synteeksiksi”. (Hanegraaff 1996, 515–521.)

vastakkaisina ja joissa uskonnon on oletettu vähitellen kuolevan yhteiskunnan modernisoituessa. Käsitteelläni haluan tehdä eron myös nykyajan uskonnollisuuden kuvaamiseen New Agena, koska New Age -käsitteen käyttö on äärimmäisen kirjavaa ja sillä viitataan hyvin erilaisiin uskomuksiin ja arvoihin.⁶⁵³

Vaikka postsekularisaatio on käsittehirviö, on se toisaalta luontevaa jatkoa ajan ilmiöiden käsitteelliselle tulkinnalle. Koska on luonnehdittu, että modernia aikakautta seuraa postmoderni aikakausi ja teollista yhteiskuntaa jälkiteollinen, ja koska toisaalta edelliselle ominaista arvojärjestelmää on luonnehdittu materialistiseksi ja uutta nousevaa arvojärjestelmää postmaterialistiseksi, ei liene kovin erikoista kuvata, että modernille aikakaudelle ominaista sekulaarisuutta seuraisi jälkimodernissa postsekulaarisuus.

Esittelen erityyppisiä kantoja uskonnollisuuteen omissa luvuissaan: perinteinen uskonnollisuus (6.3.1), sekulaarisuus (6.3.2) ja postsekulaarisuus (6.3.3). Tulkitsen uskonnollisuuteen kantaa ottavan faktorin tukevan kolmiosaista esittämistä: Faktorin toinen pää on perinteinen uskonnollisuus. Toinen pää on sekulaarisuus. Näiden ääripäiden väliin jäävät kannat ovat postsekulaarisuutta.

Tulkintaani siitä, että faktoriulottuvuus on vain vähäisesti riippuvainen uudenaikaisuudesta, osoitti myös se, että aiemmin tutkituista arvo-orientaatioulottuvuuksista poiketen sen kannatus ei MC-analyysin perusteella (ks. taulukko 29) ollut itsenäisesti yhteydessä luokka-asemaan. Ei-traditionaalisuus, sisäisesti ohjautuminen ja punavihreys ovat uudelle keskiluokalle uutta työväenluokkaa ominaisempia orientaatioita, mutta perinteinen uskonnollisuus tai sekulaarisuus eivät.

Vaihtelu uskonnollisuutta koskehtavan ulottuvuuden (perinteinen uskonnollisuus–sekulaarisuus) kannatuksessa on odotetusti voimakkaimmin yhteydessä kirkkoon kuulumiseen. Ne, jotka kuuluvat kirkkoon, ovat siis suuntautuneet perinteiseen uskonnollisuuteen kirkkoon kuulumattomia yleisemmin. Kirkkoon kuulumisen jälkeen voimakkaimmin yhteydessä asennoitumisen vaihteluun on vastaajan poliittinen kanta. Perinteisen uskonnollisen arvojärjestelmän kannatus on ominaisinta kokoomuksen ja keskustan kannattajille. Siitä erkaantuminen on yleisintä vasemmistopuolueiden kannattajille (SDP ja vasemmistoliitto).

Muista tekijöistä asuinpaikka, ikä, tulotaso, ammattiasema ja sukupuoli ovat itsenäisesti yhteydessä asennoitumisen vaihteluun. Monet näistä tekijöistä ovat sellaisia, joiden on aiemminkin todettu olevan yhteydessä sitoutuneisuuteen perinteiseen uskonnollisuuteen. Sekularisoitumiselle suotuisana maaperänä on pidetty miehiä, kaupunkia, keski-ikäisiä ja teollisissa ammateissa työskenteleviä.⁶⁵⁴ Tämä aineisto osoittaa, että vastaavasti sitoutuneimpia perinteiseen uskonnollisuuteen ovat naiset,⁶⁵⁵ Helsingin ulkopuolella asuvat, iäkkäimmät ja

⁶⁵³ Ks. aiheesta esim. Mikkola 1999, 158–163.

⁶⁵⁴ Ks. aiheesta Berger 1967, 108, Luckmann 1974, 29–30.

⁶⁵⁵ Tulokset vastaa niitä lukuisia sosiologisia tutkimuksia, joiden mukaan naiset ovat miehiä uskonnollisempia (ks. Sundback 1994, 133).

(alemmissa) toimihenkilöammateissa työskentelevät. Perinteisen uskonnollisuuden kannatus näyttää olevan myös sitä tyypillisempää, mitä pienemmät vastaajan tulot ovat. Tulos viittaa siihen, että suhtautuminen perinteiseen uskonnollisuuteen on yhteydessä taloudelliseen turvallisuuteen. Taloudellinen hyvinvointi rapauttaa perinteistä uskonnollisuutta.⁶⁵⁶

---

⁶⁵⁶ Vrt. Inglehart 1997, 42–43.

Taulukko 29. Perinteistä uskonnollista arvo-orientaatiota ennustavia tekijöitä MC-analyysin perusteella yleisten taustatekijöiden mukaan tarkasteltuna AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995^a

Asteikon keskiarvo	-02	N	Poikkeama keskiarvosta	Eta	Korjattu poikkeama keskiarvosta	Beta
SUKUPUOLI						
Nainen		428	.14		.07	
Mies		173	-.34		-.17	
				.23		.12**
IKÄ						
40–45-vuotiaat		180	.05		.16	
31–39-vuotiaat		310	.00		-.01	
20–30-vuotiaat		111	-.07		-.22	
				.04		.14**
KOULUTUS						
Kansa-, perus-, ammattikoulu		169	.10		.05	
Opistotasoinen koulutus tai ylioppilas		178	.15		.05	
Ylempi tai alempi korkeakoulututkinto		254	-.17		-.07	
				.16		.06
AMMATTIASEMA						
Ylempi toimihenkilö		234	-.19		.02	
Alempi toimihenkilö		196	.22		.13	
Työntekijä		100	.05		-.14	
Työtön		71	-.05		-.21	
				.19		.13*
ISÄN AMMATTI						
Maanviljelijä		109	.33		.19	
Ylempi toimihenkilö		88	-.10		.04	
Alempi toimihenkilö		114	-.22		-.14	
Työntekijä		237	-.01		-.01	
Muu		53	.00		-.09	
				.19		.11
ASUINPAIKKAKUNTA						
Helsinki		97	-.49		-.32	
Muu pääkaupunkiseutu		82	.10		.12	
Muu kaupunki		307	.03		.03	
Muu maaseutukunta		115	.26		.10	
				.25		.15***
TULOT						
750–4999 mk		191	.21		.20	
5000–7936 mk		324	-.06		-.09	
8000– mk		86	-.22		-.12	
				.16		.14**
USKONNOLLISEEN YHDYSKUNTAAN KUULUMINEN						
Kuuluu ev.lut. tai ortodoksiseen kirkkoon		472	.17		.12	
Ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan		129	-.63		-.44	
				.35		.24***
PUOLUEKANNATUS						
Keskusta		38	.42		.19	
Kokoomus		56	.27		.31	
Sosiaalidemokraatit		108	-.17		-.13	
Vasemmistoliitto		37	-.58		-.38	
Vihreät		110	-.13		-.04	
Muu, ei halua sanoa, ei osaa sanoa		222	.11		.04	
Ei äänestäisi		30	-.04		-.01	
				.24		.16**
AMMATTILIITTO						
AEK		349	-.09		.00	
KTV		252	.13		.00	
				.12		.00
Selitysosuus R ²						.249
Yhteiskorrelaatio						.499

^aTähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä F-testin perusteella seuraavasti:

* p ≤ .05, ** p ≤ .01 ja *** p ≤ .001.

6.3.1 Perinteinen uskonnollisuus

Perinteisen uskonnollisuuden kannatusta on tyypillistä tarkastella mittaamalla perinteisten uskonnollisten uskomusten suosiota, perinteisiin kirkollisiin tilaisuuksiin osallistumisen tiheyttä ja erilaisten uskonnollisten käytänteiden, kuten rukouksen, yleisyyttä. Tutkittavien uskoa perinteisiin kristillisiin uskomuksiin mitattiin uskona Jeesukseen Jumalan poikana, pyhään henkeen, taivaaseen, syntiin, helvettiin ja paholaiseen (ks. taulukko 30). Perinteisiin kristinuskon mukaisiin uskomuksiin uskomisen oli naisilla miehiä yleisempää. Molemmissa liitoissa naiset uskoivat miehiä yleisemmin Jeesukseen Jumalan poikana, pyhään henkeen ja taivaaseen.

TAULUKKO 30. Perinteisiin kristillisiin uskomuksiin uskomisen osuus liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK							p < ^a	KTV							p < ^b
	nainen		mies		kaikki		p < ^a		nainen		mies		kaikki		p < ^a	
	us-koo	ei usko	us-koo	ei usko	us-koo	ei usko			us-koo	ei usko	us-koo	ei usko	us-koo	ei usko		
Jeesukseen Jumalan poikana	50	27	36	35	45	29	.05	58	12	29	33	51	17	.001	.001	
Pyhään henkeen	46	28	31	41	42	32	.05	53	16	30	39	48	21	.001	.01	
Taivaaseen	42	28	31	42	38	32	.05	51	16	27	38	46	21	.001	.01	
Syntiin	41	30	42	35	41	32	ns.	37	20	27	37	35	24	.05	.001	
Helvettiin	23	42	18	53	21	45	ns.	20	39	9	55	18	42	.05	ns.	
Paholaiseen	23	54	18	63	22	57	ns.	19	56	17	58	19	56	ns.	ns.	

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Kaikkein harvimmoin tutkittavat uskoivat helvettiin ja paholaiseen. KTV:n naisistakin (jotka muuten olivat vähiten erkaantuneet kristillisistä uskomuksista) yli puolet ei uskonut paholaiseen. Usko paholaiseen on varsin heikkoa, kun vertailukohteena ovat suomalaiset, joista 40 prosenttia uskoi ja 46 prosenttia ei uskonut vuonna 1996 paholaisen olemassaoloon. Tutkittavat kannattavat muitakin perinteisiä kristillisiä uskomuksia keskimääräistä vähemmän: vuonna 1996 suomalaisista vajaa kolmannes (30 %) uskoi helvettiin, reilu puolet (53 %) uskoi

taivaaseen ja valtaosa (64 %) uskoi syntiin.⁶⁵⁷ Koko väestön tapaan usko syntiin on tutkittavilla yksi yleisimpiä uskomuksia. Esimerkiksi AEK:n miehistä useampi uskoo synnin olemassaoloon kuin Jeesukseen Jumalan poikana, pyhään henkeen tai taivaaseen. Käsitykset synnistä lienevät moninaisia ja usein etäällä kirkon opeista. Monet vastaajat tuntuivat olevan epätietoisia siitä, miten synti tulisi tässä yhteydessä ymmärtää. Synti-kysymyksen viereen olikin toisinaan laitettu ilmaus epätietoisuudesta, esim.: ”? ei yksiselitteistä” (272).

Kirkollisten instituutioiden suosiota osoittaa niissä kävijöiden määrä. Sitä mitattiin kirkossa ja muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa käynnin tiheytenä. Kirkossa käynnin tiheyttä tiedusteltiin kysymyksellä *”Jos ei huomioda häitä, hautajaisia ja ristiäisiä, niin kuinka usein käytte kirkossa?”* Kysymysmuodolla suljettiin pois perherituaaleihin liittyvä kirkossakäynti. Tulokset sekä kirkossa että muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa käymisestä on esitetty taulukossa 31.

TAULUKKO 31. Kirkossa ja muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa käynnin tiheys liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)^a

Käy kirkossa / uskonnollisissa tilaisuuksissa	AEK						KTV					
	kirkko			muu			kirkko			muu		
	nainen	mies	p < ^b	nainen	mies	p < ^b	nainen	mies	p < ^b	nainen	mies	p < ^b
Vähintään kerran vuo- dessa	48	36		18	12		56	24		26	9	
Vähintään kerran kuukau- dessa	5	3		3	2		6	3		4	3	
Muutaman kerran vuodessa	23	18		8	7		31	11		15	3	
Kerran vuodessa	20	15		7	3		19	11		7	3	
Harvemmin	28	36		22	30		29	39		29	21	
Ei koskaan	24	28		61	59		15	36		45	70	
Kaikki	100	100	ns.	100	100	ns.	100	100	.001	100	100	.01
N	260	121		261	121		234	66		232	66	

^a Kirkossa käymisen tiheydessä erot liittojen välillä eivät ole tilastollisesti merkitseviä χ^2 -testin perusteella. Muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa käymisen tiheydessä ero on χ^2 -testin perusteella $p < .05$. Merkitsevyys on laskettu luokkien vähintään kerran vuodessa, harvemmin ja ei koskaan mukaan.

^b Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

⁶⁵⁷ Sihvo 1997, 48. Vastaavasti 55 % ei uskonut helvettiin, 34 % ei uskonut taivaaseen ja 24 % ei uskonut syntiin (Sihvo 1997, 48).

Kovinkaan ahkerasti tutkittavat eivät käy kirkossa tai muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa. Esimerkiksi vain KTV:n naisista yli puolet käy kirkossa vähintään kerran vuodessa. Kerran vuodessa tapahtuvaa kirkossa käymistä ei voida pitää kovinkaan runsaana, kun otetaan huomioon, että tähän tahtiin yltävät ne, jotka käyvät vuosittain jouluaattohartaudessa. Muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa käyminen on vieläkin harvinaisempaa.

1990-luvun lopulla tehdyn Gallup Ecclesiastica -kyselyn mukaan suomalaiset osallistuvat jumalanpalveluksiin tai muuhun julkiseen uskonnolliseen toimintaan harvoin. Vain 8 prosenttia suomalaisista osallistui jumalanpalvelukseen vähintään kerran kuukaudessa. Rukoileminen oli suomalaisten yleisin uskonnollisen toiminnan muoto. Yli puolet suomalaisista (55 %) sanoi rukoilevansa vähintään kerran kuukaudessa.⁶⁵⁸ Jos rukoileminen henkilökohtaisena uskonnollisena rituaalina otetaan eräänlaiseksi institutionaalisesta uskonnollisuudesta riippumattomaksi yleisuskonnollisuuden kuvaajaksi, näyttää siltä, että tällainen yleisuskonnollinen käytänte on yleisintä naisten keskuudessa luokkataustasta riippumatta (ks. taulukko 32). Harvimmin rukoilevat KTV:n miehet. Heillä rukoileminen toiminee eräänlaisena henkisenä vakuutuslaitoksena:⁶⁵⁹ heistä jopa 41 prosenttia turvautuu rukoukseen tiukan paikan tullen. Rukoilemattomuus on harvinaisinta KTV:n naisten keskuudessa.

TAULUKKO 32. Rukoilemisen useus liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

Rukoilee:	AEK				KTV				p < ^b
	nainen	mies	kaikki	p < ^a	nainen	mies	kaikki	p < ^a	
Säännöllisesti päivittäin	22	14	20		23	8	20		
Joitakin kertoja kuukaudessa	24	15	21		24	6	20		
Harvemmin kuin kerran kuukaudessa	14	12	14		12	16	13		
Vain tiukan paikan tullen	18	25	20		30	41	33		
Ei koskaan	22	34	26		11	30	15		
Kaikki	100	100	100	.05	100	100	100	.001	.01
N	259	118	377		228	64	292		

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

⁶⁵⁸ Salonen, Kääriäinen & Niemelä 2000, 28 (<http://www.evl.fi/kkh/ktk/kertomus96-99>).

⁶⁵⁹ Filosofi Eino Kaila (1961, 343) kuvaa uskontoja eräänlaisiksi henkiseksi vakuutuslaitoksiksi: uskontojen avulla suojellaan itseä ja varaudutaan elämän monenlaisiin uhkiin, varsinkin kuoleman kammaa vastaan.

Se, että ihminen uskoo perinteisiin kristillisiin uskomuksiin, käy kirkossa ja muissa uskonnollissa tilaisuuksissa, rukoilee tai harjoittaa muunlaisia uskonnollisia käytänteitä, ei uskonnollisuutta osoittavan faktorin mukaan ”estä” ihmistä olemasta moderni. Esimerkiksi monia hyvin moderneja arvoja suosineen katolisen Luran saama suuri pistemäärä perinteisellä uskonnollisella orientaatiolla on osoitus tästä. Luran saama suuri pistemäärä vaikuttaa anomaaliselta, mutta tulee ymmärrettäväksi, kun muistetaan perinteisen uskonnollisen orientaation kytkeytyvän voimakkaimmin uskonnollisuutta mitanneiden väittämien lisäksi nimenomaan perhe-elämän sääntelyyn liittyviin kysymyksiin. Vaikka Lauraa ei muuten voi kuvata ajattelultaan perinteiseksi, hänellä on perinteisiä uskonnollisia uskomuksia ja käytänteitä ja hänen näkemyksensä perhe-elämän sääntelystä seuraavat paljolti katolisen kirkon perinteisiä oppeja. Laura on muun muassa jokseenkin samaa mieltä väitteistä *”Lasten vanhempien ei pitäisi erota”* ja *”Avio-
liiton olisi kestettävä koko elämän ajan”*. Näkemystään avioliiton pysyvyydestä hän tarkensi sanomalla, että *”mielestäni se on ihan hyvä ihanne ja periaate, koska joku pysyvyys on jotenkin rakkauden ominaisuus”*. Luran mielestä on vaikea sanoa, onko nykyään liian helppoa saada avioero. Laura hyväksyy kirkonsa kannan abortin tuomittavuuteen. *”Jos ajattelee, et ihmiselämä alkaa hedelmöityksestä, niin sillohan [abortti ei ole hyväksyttävä, tm] – jos sitten muutenkin ajattelee, että toisen ihmisen elämää ei sais katkaista missään olosuhteissa. Mä vastustan intohimoisesti myös kuolemanrangaistusta. Sillon se ei ole oikeastaan sukupuolimoraalin tai tasa-arvon asia. Mutta tietysti ihminen, joka on päätyntä siihen ja joka on tehnyt sen, niin en mä voi mennä tuomitsemaan, koska jokaisella ihmisellä on tietysti oma elämänsä.”*

Edellisissä kysymyksissä Laura on kirkkonsa kanssa samoilla linjoilla, mutta dogmaattisuudesta ylipäänsä hän toteaa, että on *”vähän vaikea vaatia muilta sitten sellaista, mihin ei itse ole valmis. Ja sanotaan, että yleensäkin mä luulen, että katolilaiseksi kääntymisen myötä niin mä toivoisin, et mun asenteeni ihmisiin ja heidän kaikenlaisiin omituisuuksiinsa on tullut lempeämmäksi, ja sillä lailla, että ei ole tarvetta vetää hirveästi rajoja”*. Liberaalit näkemykset istuvat hänen mielestään kirkon sisälle. *”Meidän kirkkohan ei oo sellanen monoliitti, missä kaikki ajattelisivat samalla tavalla, miten se helposti ehkä esitetään ulkopuolisissa tiedotusvälineissä.”*

Suomalaisnaiselle, joka arvostaa suuresti vapautta ja itsemääräämisoikeutta, katolilaiseen uskoon kääntyminen on hyvin erityyppinen ratkaisu uskon ja arvojen osalta kuin ihmiselle, joka syntymässään tulee liitettyksi kyseiseen uskonnolliseen perinteeseen ja elämänmuotoon.

”... mä ajattelen, että just ehkä sen semmosen hyvin suomalaisen kasvatuksen perusteella, mitä mä olen saanut, niin ehkä se on kuitenkin sitten antanut sen, että on pystynyt tekemään semmoisia ratkaisuja, jotka on ollu aika sellasia tavallaan myös vastavirtaan tai epätyypillisiä. (...) Ehkä siis joku

semmonen itsenäisyyden perinne – siis myös ehkä semmosen henkilökoh-
taisen itsenäisyyden – niin se saattaa tulla jollain lailla suomalaisuudesta. Ja
myös joku semmonen henkilökohtainen vapaus, että kyllä ehkä huomaa
sen, et vaikka siinä on ongelmia, että Suomessa ihmiset saavat niin hoi-
taa asiansa, et he jäävät hirveän helposti yksin, niin sitten vois olla ahdistaa-
vaa, jos eläis ihan semmosessa yhteisössä, jossa kaikki asiat puitaisiin suur-
perheen voimin.” (Laura.)

Vapauden perinne ei häviä kirkkoon liittymisen mukana, vaan sitä sovite-
taan kirkon sisälle. Vapauden ihanteita tuli ilmi muun muassa Lauran lausun-
noissa parisuhteesta, kun hän totesi, että parisuhteessa on ”suuri juttu, että mä
tunnen itseni henkisesti vapaaksi” ja että se ”ei sido”. Kirkkouskonnollisuus on
Lauralla tietoinen ratkaisu, joka ei ole tradition tai muiden ihmisten osoittaman
mallin kyseenalaistamatonta seuraamista. Katolilaisuus on ollut Lauralle hyvin
tietoinen valinta, koska kirkkoon liittymistä ”ei voi tehdä impulsiivisesti, et siinä
edellytetään, että sekä osallistuu – vuoden, puolitoista – kirkon elämään, ja käy
opetuksessa. Et sit todella tietää, mitä on tekemässä”. Laura koki, että kääntymi-
nen katolilaisuuteen oli mahdollista, koska hänellä oli ympärillään vapauden
ilmapiiri, jossa valita oma henkinen suuntautuminen. Hänellä oli ”hyvin vahva
semmoinen kokemus, että musta tuli katolilainen, kun kukaan ei yrittänyt kään-
nyttää mua katolilaiseksi”.

”... kouluaikana mulla oli vanhempi ystävätär, joka oli tunnustava, aktiivi-
nen kristitty ja joka piti nuorten iltoja ja sellasta. Hän joskus sitten – ilmei-
sesti Kansan Raamattuseuralla oli sellainen systeemi, jossa oli tarkoituksena
selvittää ihmiselle ensin nämä, se oli nimeltään 4 hengellisen elämän tosi-
asiaa, ja sen jälkeen sitten kysyä, että no, että haluaisitko nyt että sitte
rukoilisimme Jeesusta sinun elämääsi – teki mulle tämän, ja kysyi ja mä en
kehdannut sanoa, että ”no enpä tiedä”. Mut mä sanoin, ikään kuin kohte-
liaisuuttani, että kyllä. Ja mull oli sen jälkeen aika kurja olo, siis mä olin
varmaan keskikoulussa tai jotain sellaista. Koska se ei ollut musta lähtöisin,
vaan mä en vaan tutulle ihmiselle, joka must tuntu että se odotti sitä, niin
voinut sanoa mitään muuta. Ja mull oli semmonen olo niin kuin mä olisin
pistänyt nimeni vekseliin, josta mä en tienny, et mitä siihen oli kirjoitettu. Ja
sen jälkeen, no silloin mä kerroin sen varmaan mun äidilleni sitten, ja
sitten vielä joku päivä sen jälkeen niin joku tämmönen keski-ikäinen mies,
joka myös oli tunnustava kristitty, tuli sanomaan mulle, et hän on kuullu
iloisen uutisen, ja se ei yhtään parantanut mun mielialaani. Eli siinä oli kyllä
suuri ero. Se, että mä käännyin katolilaiseks, nii todella se oli sellanen asia,
joka tuntu musta maailman luonnollisimmalta. Ja siitä oli sellai helppo pu-
hua.... Et se ei tunnu sellaselta pakotetulta, kiusalliselta hurskaudelta, vaan
jonkinlaiselta tavalta olla olemassa.” (Laura.)

Kun valinta on lähtenyt omasta itsestä ja kun se seuraa omaa ”todellista”
itseä, voi tuntea henkisytydessään toteuttavansa autenttista itseään: se on ”tapa
olla olemassa”. Toiminta on itsenäistä, koska se perustuu vaihtoehtojen vapaa-
seen valintaan. Lauran uskonnollinen ratkaisu ilmentää Foucault’n kuvaamaa

individualismin yhtä ominaispiirrettä: itsesuhteiden voimakkuutta. Yksilö kohdistaa toimintaa itseensä, pyrkii tuntemaan itsensä ja yrittää hallita, koetella ja muokata itseään sekä kehittää itseään yhä paremmaksi. Itse otetaan tiedostuksen, toiminnan, korjauksen ja muutoksen kohteeksi. Päämääränä on puhdistaa itse sekä huolehtia omasta pelastuksesta. Ihminen luo siinä itseään: hän asettaa itselleen käyttäytymissääntöjä ja pyrkii myös ”muuttumaan ja muokkaamaan itseään ainutkertaisessa olemisessaan ja tekemään elämästään teoksen, jolla olisi tiettyä esteettistä arvoa ja joka vastaisi tiettyjä tyylikriteereitä”.⁶⁶⁰

”Millainen on sun mielestä hyvä elämä? Joo. Semmoinen, missä nyt ensinnäkin on elämäniloa – mielellään jopa jonkinlaista hassuttelua. Semmoista, että kykenisi olemaan – no se luova on vähän tyhmä sana – mutta kuitenkin antamaan tai tekemään jotain itsestään. Mut se ei ehkä välttämättä tarkoita sen tyyppisiä saavutuksia, mitkä lueteltais ansioluettelossa. Mutta kyllä sillä ehkä olis tekemistä nyt tässä mun elämässä. Kyllä sitä toivoo, että jos voisi tehdä jonkinlaisen kivan pikku tutkimuksen, ja näkisi sen joskus valmiina, niin olisihan se kiva. Ja tietysti, että olis jotain tämmösiä lujia ja itsestään selviä ihmissuhteita. Et saisi olla oma itsensä ja tulla hyväksytyksi semmoisena. Että ei tarvitsisi pingottaa mihinkään suuntaan. Ja saisi etsiä ja löytääkin jotakin asioiden todellisesta, sisäisestä olemuksesta.

Minä sä näät tän ihmisen tarkoituksen täällä maailmassa? Huh. Tota, ehkä se on jotain sen sisäisen tarkoituksen etsimistä ja löytämistä. Et tietyst mä ajattelen sitä kyllä tietenkin tämmösten uskoni käsitteiden kautta, että se sisäinen tarkoitus on joku sellainen, että se vois olla jollain lailla samalla sekä Jumala että sitten se ihmisen itsensä oma todellinen persoonallisuus, ja että ne on jollain lailla naimisissa keskenään.” (Laura.)

Modernin Lauran uskonnollinen ratkaisu osoittaa, että perinteiseksi luokiteltava vaihtoehto on vaihtoehto muiden joukossa. Autenttisuuden ja modernisuuden näkökulmasta on oleellista, että ihminen hyväksyy tai hylkää perinteiset käsitykset huolellisen itsetutkiskelun pohjalta. Mikäli perinteinen uskonnollisuus on tullut ihmiseen huolellisen itsetutkiskelun ja erilaisten vaihtoehtojen pohtimisen pohjalta, voidaan sitä kuvata moderniksi elämänratkaisuksi. Näin perinteinen uskonnollisuus voi olla modernia.

6.3.2 Sekulaarisuus

Tyypillisenä sekularisaation etenemisen ilmauksena pidetään kirkkoon kuuluvan väestön vähenemistä. Tilastojen mukaan kirkkoon kuuluvien osuus on Suomessakin laskenut vuosien kuluessa, tosin hyvin hitaasti. Vuodesta 1950 luteri-

⁶⁶⁰ Foucault 1998b, 122. Se on itsen rakentamista ”moraalisubjektina” tietoisten ja vapaaehtoisten käytäntöjen avulla (Foucault 1998b, 122). Se on tyylin luomista luonteeseen (Nietzsche 1997, 155–156). Henkilökohtaiselle elämälle pyritään antamaan sellainen muoto, joka vastaa joitakin loiston, kauneuden, ylevyyden tai täydellisyyden kriteerejä (Foucault 1998b, 133–135).

laisten määrä on laskenut 95,1 prosentista 85,6 prosenttiin vuoteen 1995 tultaessa.⁶⁶¹ Samainen suuntaus, kirkkoon kuuluvien osuuden väheneminen, näkyy myös muissa länsimaissa.⁶⁶² Uuden keskiluokan ja työväenluokan jäsenistä yleisintä kirkosta eroaminen tai sen pohdinta oli uuden keskiluokan jäsenten ja työväenluokkaan kuuluvien miesten keskuudessa (ks. taulukko 33.). Työväenluokkaiset naiset olivat edellisiä perinteisempiä kirkkoon kuulumisessa.

TAULUKKO 33. Kirkosta eroaminen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK				KTV			
	nainen	mies	kaikki	p < ^a	nainen	mies	kaikki	p < ^a
Eronnut kirkosta	22	33	26		9	23	12	
Ajatellut erota	23	16	21		17	30	20	
Ei ole pohtinut asiaa	33	33	33		46	33	43	
Ei voisi ajatella eroavansa	19	13	17		26	9	22	
Ei ole kuulunut kirkkoon	2	4	3		3	5	3	
Kaikki	100	100	100	ns.	100	100	100	.001 .001
N	252	120			226	66		

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Kirkosta eroamistaan tutkittavat perustelivat hyvin erilaisilla syillä (ks. liitetaulukko 17). AEK:n jäsenet perustelivat kirkosta eroamistaan usein aatteellisilla syillä, oman ja kirkon aatemaailman eroavuudella: "En usko mihinkään jumalaan enkä koe tarvitsevani kirkon palveluita" (m, 298), "Kirkko ei pystynyt tarjoamaan minikäänlaista kontaktia omiin ajatuksiin" (n, 364) tai "Kirkon oppi ja ajatusmaailma tuntuivat vieraalta" (m, 253). Eroamista perusteltiin myös kirkkoon instituutiona kohdistuneella kriittisyydellä. Vastaukset ilmentävät uskonnollista individualismia. Uskonto koetaan henkilökohtaiseksi asiaksi, johon ei ulkopuolisia puitteita tarvita:

"En tarvitse monumentteja ja organisaatioita uskoakseni." (n, 289.)

"Minulle usko on henkilökohtainen asia, johon en tarvitse/halua kirkkoa ja pappeja välittäjiksi. Nykyajan kirkolla ei ole minulle mitään tarjottavaa." (n, 001.)

"En usko että ihminen tarvitsee laitoskirkkoa pelastuakseen." (n, 043.)

KTV:n jäsenet mainitsivat useimmiten taloudelliset seikat syyksi eroonsa: "Kirkollisveron takia" (m, 633), "Tuntui turhauttavalta tukea kirkkoa rahallisesti" (n, 496) ja "III lapsen jälkeen rahan takia" (m, 601). Heidän syynsä erota

⁶⁶¹ Heino 1997b, 53.

⁶⁶² Ks. Halman 1996, 200; Jagodzinski & Dobbelaere 1995; Need & De Graaf 1996.

kirkosta noudattelee yleistä linjaa: kirkosta eroamisen syitä selvittävien tutkimusten mukaan taloudelliset syyt ovat yleisin kirkosta eroamisen laukaiseva tekijä.⁶⁶³

Viidennes tutkittavista mainitsi jonkin edellisistä poikkeavan syyn eroamiensa. Syynä eroon saattoi olla hyvinkin konkreettinen eroon sysännyt seikka: ”Ystäväni hautaukseen liittyvien erimielisyyksien vuoksi” (n, 259) tai ”Kirkkoherra moitiskeli saarnassaan” (n, 341). Joillain oli eron perusteena useita eri syitä.

Suomessa kirkosta eroajan perustyyppinä on pidetty nuorta ammatillisen koulutuksen saanutta juuri työelämään tullutta vasemmistolaisesti ajattelevaa miestä. Tämän rinnalle on tullut toinen perustyyppi: nuori tai keski-ikäinen akateemisesti koulutettu oikeistolaisesti ajatteleva kaupunkilainen, yhtä usein nainen kuin mieskin.⁶⁶⁴ Tämän on katsottu olevan seurausta yhteiskunnan oikeistolaistumisesta ja kapitalististen arvojen noususta.⁶⁶⁵ Omassa vuonna 1991 kerätyssä tutkimusaineistossani kävi jo silloin ilmi, ettei kirkosta eroaminen ollut tulkittavissa kapitalististen arvojen nousuun liittyväksi. Muita useammin AEK:n jäsenistä kirkosta olivat eronneet tai ajatelleet erota vasemmistoliiton ja vihreiden kannattajat sekä ne, jotka eivät olleet äänestäneet kyselyajankohtaa edeltäneissä vaaleissa.⁶⁶⁶ Uusin aineisto vahvisti vuoden 1991 tuloksia. Tulokset, joiden mukaan kirkkoon kuulumattomat kannattavat kirkkoon kuuluvia johdonmukaisemmin ei-traditionaalista arvo-orientaatiota ja joiden mukaan orientaation kannatus on vasemmistoliittolaisilla ja vihreiden kannattajilla muiden puolueiden kannattajia johdonmukaisempaa, osoittavat, että kirkkoon kuulumattomuus ilmentää pikemminkin uudenlaisten individualististen ja postmaterialististen arvojen kuin kapitalististen arvojen nousua. Kirkosta eroajan uutena perustyyppinä voidaan pitää uuskeskiluokkaista ihmistä.

6.3.3 Postsekulaarisuus

Perinteistä uskonnollisuutta ja sekulaarisuutta mitattaessa paljastuu määrällisiä eroja suhteessa perinteisiin uskomuksiin ja käytänteisiin. Näiden kysymyksenasettelujen mukaan vastaajilla joko on tai ei ole perinteisiä näkemyksiä ja käytänteitä eli ihmiset joko ovat perinteisesti uskonnollisia tai eivät ole uskonnollisia. Laadullisia eroja ja muutoksia uskonnollisuuden kentällä, postsekulaarisuutta, tulee esille käytettäessä kysymyksiä, joissa vastaajilla on mahdollista ilmaista perinteisistä näkemyksistä poikkeavia kantoja. Silloin ihmiset voivat olla eri tavoin uskonnollisia. Tällaisia kysymyksenasetteluja, joita suomalaisissakin tutki-

---

⁶⁶³ Sihvo 1997, 34–35.

⁶⁶⁴ Heino, Kauppinen & Ahonen 1989, 58–59.

⁶⁶⁵ Helsingin Sanomat 26.03.1990.

⁶⁶⁶ Mikkola 1992a, 117.

muksissa on käytetty, ovat esimerkiksi kysymykset kuoleman jälkeisestä elämästä ja jumaluudesta. Näillä kysymyksillä saadut tulokset osoittavat ajan kuluessa tapahtunutta erkaantumista perinteisistä kristillisistä näkemyksistä.

Suomalaisten käsitykset kuoleman jälkeisestä elämästä ovat muuttuneet aikaa myöten: käsitykset ovat erkaantuneet kirkon opetuksesta ja vastaavasti usko jälleensyntymään on yleistynyt. Kun suomalaisilta kysyttiin vuonna 1951, mitä he uskovat tapahtuvan kuoleman jälkeen, ilmoitti heistä reilu puolet (54 %) uskovansa perinteiseen kirkon opetukseen (kaikki herätetään kuolleista, ja toisille seuraa iankaikkinen elämä, toisille kadotus). Noin joka seitsemäs (14 %) suomalaisista ilmoitti uskovansa kaiken elämän loppuvan kuolemaan, ja vain muutama (3 %) oli sitä mieltä, että ihmiset syntyvät uudelleen tähän maailmaan. Vuonna 1990 toistetussa kyselyssä perinteisen kristillisen näkemyksen kannattajien määrä oli huomattavasti pienempi (21 %). Yhä useammin kannatusta saivat näkemykset kaiken elämän loppumisesta kuolemaan (32 %) ja ihmisten syntymisestä uudelleen (13 %).⁶⁶⁷

Uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan jäsenistä naiset uskoivat molemmissa liitoissa miehiä useammin kuoleman jälkeiseen elämään (ks. taulukko 34). Yleisimmin asiaa ei ollut edes pohtinut uuden työväenluokan mies. Vaikka molempien luokkien naiset uskoivat yhtä usein kuoleman jälkeiseen elämään, olivat heidän näkemyksensä tulevasta toisistaan poikkeavia. Kuoleman jälkeiseen elämään uskovista uuden keskiluokan jäsenistä, sekä naisista että miehistä, noin puolet (54 %) uskoi kristinuskon käsitysten mukaiseen kuoleman jälkeiseen ja toinen puoli (46 %) uskoi elämän jatkuvan jollain muulla tavoin. Enemmistö kysymykseen vastanneista uuden työväenluokan naisista (71 %) ja miehistä (60 %) uskoi kristinuskon käsitysten mukaiseen elämään kuoleman jälkeen.

---

⁶⁶⁷ Näiden kolmen vaihtoehdon lisäksi vastaaja saattoi valita jonkin seuraavista vaihtoehdoista: vain jotkut pelastuvat ja uskottomat jäävät kuolemaan (vuonna 1951 5 % ja vuonna 1990 3 %), kaikki ihmiset lopulta pelastuvat (molempina vuosina 11 %), muu vastaus (vuonna 1951 0 % ja vuonna 1990 6 %) tai ei osaa sanoa (vuonna 1951 15 % ja vuonna 1991 16 %). (Heino 1994, 17–19.)

TAULUKKO 34. Kuoleman jälkeiseen elämään uskomisen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

Uskotteko, että ihmisen elämä jatkuu kuoleman jälkeen?	AEK				KTV				p < ^b
	nainen	mies	kaikki	p < ^a	nainen	mies	kaikki	p < ^a	
Kyllä tai todennäköisesti jatkuu	53	35	47		53	24	46		
En osaa sanoa	24	20	22		28	24	27		
Tuskin jatkuu	10	20	13		7	18	9		
Ei jatku	11	23	15		6	17	8		
En ole pohtinut asiaa	2	3	2		7	17	9		
Kaikki	100	100	100	.01	100	100	100	.001	.001
N	260	121	381		232	66	298		

^aSukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^bLiittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Usein kristinuskosta poikkeavat näkemykset kuoleman jälkeisestä elämästä noudattelevat New Agelle ominaista uskoa jälleensyntymään, jossa ihmiselämä nähdään pitkänä henkistymis- ja kasvuprosessina, jossa suunta on kohti täydellistymistä. Jälleensyntymisopin suosio perustunee siihen, että näkemykset reinkarnaatiosta ja karmasta ovat irtautuneet kiinteästä yhteydestä hindulaisuuteen ja buddhalaisuuteen. Näiden perinteiden pohjalta on muotoutunut länsimaisten ihmisten mieleen paremmin istuva ajatus jatkuvasta edistyksestä, jossa pelastus on viime kädessä yksilön omissa käsissä ja tarjolla kaikille.⁶⁶⁸ Haastateltavista Kati kuvaili näkemyksiään jälleensyntymästä seuraavasti:

"Ajatteletko että sä voit jatkaa elämää kasvina, eläimenä... Ei... tai ihmisenä? Ihmisenä. Tähän sielunvaellusoppiinhan liittyy se, että ihminen saattaa myös eläimeks joutua, mutta mulle on syntynyt semmonen käsitys, että tällä maapallolla on tietynlainen kehitys, semmonen jatkuvasti laajeneva kehitys, et ihmisen ei tarvitse – se on tietyt vaiheet käynyt kehityksessään läpi ja tää ihmisrotu on nyt sitten semmonen tietty asia et käydään tiettyjä asioita läpi, ja sitten kun ihmisrotu käy tarpeettomaks, kun tää kehitysvaihe on ohi, okei, me siirrytään toisille tasoille, toisiin tietoisuuden tasoihin, mahdollisesti toiselle maapallolle, joka on yksilönä, mut sit kuitenkin kaikki semmosena tiettyä rotuna." (Kati.)

Länsimaalaisten mieleen istuvassa jälleensyntymän versiossa hylätään sekä perinteinen kristillinen käsitys helvetistä ja kadotuksesta että idän uskonnoille ominainen ajatus jälleensyntymästä kirouksena, "tuskaisa elon kierto on". Hindulaisuudessa ja buddhalaisuudessa pyrkimyksenä on nirvanan saavuttaminen ja jälleensyntymisen pakosta vapautuminen, mihin uskotaan päästävän omilla

⁶⁶⁸ Heino 1994, 25–30; 1997a, 376–381; ks. myös Melton ym. 1990, xvi.

ponnistuksilla, sammuttamalla elämänjano kuolettaen himot. Idän uskonnoissa jälleensyntymä on aina vaaran paikka, koska ihminen voi syntyä uudelleen joskin alhaisemmaksi. Länsimaisessa versiossa jälleensyntymä on mahdollisuus, mahdollisuus edetä aina korkeammalle henkiselle tasolle.

Länsimaiseen jälleensyntymäoppiin liittyy myös kristinuskolle vieras ajatus ihmisen mahdollisuudesta pelastaa itse itsensä. Kristillisen näkemyksen mukaan pelastus ei ole yksilön omissa käsissä.⁶⁶⁹ Nietzsche⁶⁷⁰ kuvaa tätä oppia, jonka mukaan ihminen itse ei voi sovittaa syyllisyyttään, varsinaiseksi kristinuskon nerontempuksi. Vain Jumala voi maksaa velan; pelastus on mahdollista vain saamamiehen uhrautuessa velallisen tähden rakkaudesta⁶⁷¹ velalliseen. Edellisen kaltainen oppi pelastuksesta ei luontune kovin hyvin moderniin vapautta, autonomiaa ja autenttista itseyttä korostavaan aatemaailmaan.⁶⁷²

”...uskonnosta irtautuminen oli siitä ikävää, et se oli kuitenkin aika paljo perustunu myöski kaikella saatanalla ja helvetillä pelotteluun ja tämmöseen. Siinä oli vahvistettu ihmisen syyllisyyden tunteita, myöski sellasii turhii syyllisyyksiä; tai sit kanavoitu näitä normaaleja syyllisyyksiä, annettu niille uusia nimiä, kuten synti ja lankeemus ja perisynti. (...) Mulle ne oli just tapa koettaa hoitaa sellasia asioita, joita mä en ollu muuten miettiny loppuun. (...) Mutta mä koen, että se oli yritys poistaa ihmiseltä vastuuta omista teoistaan. Sen takia mä halusin siitä irti. Ja kaikkein vaikeinta oli lähtee usko-vaisten piiristä poies sen takia, että mulla oli pitkään semmonen pelko, että entäs jos mä sitte joudunkin helvettiin, ja voi että sentään! Tietyst moni uskonto voi ollakin just tollasesta kiinni, et ansaitaan onni ja näin. Sit kun kristinusto nimenomaan aina todisti, että sitä ei voi ansaita, niin pieni loogikko minussa jälleen istui alas ja totes, että ei, tähän on pelkkää paskaa. Et nyt lakkaan saman tien valehtelemasta itselleni, ja varsinkin toisille. Mutta siitä syyllisyydestä puhdistuminen vei varmaan ainakin 5 vuotta tai jotain. (...) *Jos jotku ihmiset saa turvallisuutta elämään uskonnosta, niin mistä itse saat?* No. On varmaan liian korskeeta sanoo, että itsestäni. Koska sillon kun ihminen on terve ja sill on töitä, sill on asunto, ihmissuhteet, sill on ruokaa seuraavaks päiväks, niin sillon se voi varmaan sanoo, et se saa itsestään. Maassa, jossa ei ole sotia ja jossa vuodenajat on suunnilleen ennustettavissa ja kaikkee tämmöstä. Niin nyt olettaen, että kaikki nämä asiat on kunnossa, niin itsestäni.” (Miia.)

Kuoleman jälkeiseen elämään uskomisen tavoin suomalaisten usko jumalaan on erkaantunut kristillisestä perinteestä. Usko kristinuskon opettamaan persoonalliseen Jumalaan on vuosien kuluessa vähentynyt ja usko jonkinlaiseen

---

⁶⁶⁹ ”Armasta Jumala on teidät pelastanut antamalla teille uskon. Pelastus ei ole lähtöisin teistä, vaan se on Jumalan lahja. Se ei perustu ihmisen tekoihin, jottei kukaan voisi ylpeillä.” (Kirje efesolaisille 2:8–9)

⁶⁷⁰ Nietzsche 1969, 85–86.

⁶⁷¹ ”Jumala on rakastanut maailmaa niin paljon, että antoi ainoan Poikansa, jottei yksikään, joka häneen uskoo, joutuisi kadotukseen, vaan saisi iankaikkisen elämän.” (Joh: 3:16)

⁶⁷² Ks. myös Hanegraaff 1996, 516; Heelas 1996, 38.

henkeen tai elämänvoimaan yleistynyt.⁶⁷³ Monet uuden keski- ja työväenluokan jäsenistä uskoivat jumalaan eri tavalla kuin kirkko opettaa. Yleisintä tällainen usko oli uuden keskiluokan naisten keskuudessa. (Ks. taulukko 35.)

TAULUKKO 35. Jumalaan uskominen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK				KTV				p < ^b
	nainen	mies	kaikki	p < ^a	nainen	mies	kaikki	p < ^a	
Uskoo jumalan olemassaoloon kuten kirkko opettaa	27	22	25		42	20	37		
Uskoo jumalan olemassaoloon eri tavalla kuin kirkko opettaa	46	34	42		29	27	29		
Ei osaa sanoa	13	20	15		20	33	23		
Ei usko jumalan olemassaoloon	15	25	18		9	20	12		
Kaikki	100	100	100	.01	100	100	100	.01	.001
N	261	121	382		229	66	295		

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Uuden keskiluokan miehet ilmoittivat kaikkein yleisimmin, etteivät usko jumalan olemassaoloon. Tosin heissäkin oli enemmän niitä, jotka uskoivat jumalaan eri tavoin kuin kirkko opettaa, kuin niitä, jotka kielsivät jumalan olemassaolon. KTV:n miehille oli yleisintä ilmaista epätietoisuutta jumalan olemassaolosta. Perinteisimpiä uskossaan jumalaan olivat KTV:n naiset. Heidän keskuudessaan usko kirkon opettamaan jumalaan oli yleisintä ja jumalaan uskomattomuus harvinaisinta.

Sekulaarisuuden ja henkisyyden liitto toteutuu havainnollisesti kannoissa jumaluuteen. Jumaluuteen uskotaan, mutta eri tavoin kuin kirkko opettaa. Esimerkkinä postsekulaarista ajattelusta voidaan käyttää uuskeskiluokkaista Outia ja hänen jumalkuvaansa.

Outi on erkaantunut perinteisestä uskonnollisuudesta, muttei edusta tyyppillisesti sekulaarista ääripäätä. Uskonnollisuuteen kantaa ottavalla faktorilla hänen saamansa pistemäärä oli -0,86. Outi ei kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan. Hän on eronnut kirkosta 1990-luvun alussa. Eroamista hän perusteli lomakkeella seuraavasti: "Luterilaisen kirkon tekopyhyys ja konservatiivisuus/elämästä vieraantuminen (esim. seksuaalivähemmistöihin ym.) suvaitsemattomuus alkoi ärsyttää. Uskomiseen ei tarvita tyhjiä oppirakennelmia!!!" Kirkossa Outi käy harvoin, harvemmin kuin kerran vuodessa. Muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa hän ei käy koskaan. Outi uskoo taivaan olemassaoloon, muttei pyhään henkeen, syntiin tai helvettiin. Paho-

⁶⁷³ Sihvo 1997, 45–47.

laiseen tai Jeesuksen olemassaoloon Jumalan poikana hän ei osaa ottaa kantaa. Outi pitää elämän jatkumista kuoleman jälkeen todennäköisenä, mutta kristinuskon käsityksistä poikkeavalla tavalla, kuten ”sielunvaelluksena tai henki jää elämään jollekin tasolle”. Hän rukoilee, mutta harvemmin kuin kerran kuukaudessa. Hän ottaa etäisyyttä uskontoihin ja filosofisiin oppeihin, mutta ei kiellä niiden mahdollista arvoa. ”Et mua kyl kiinnostaa vieraat uskonnot aika paljon ja erinäköiset filosofiset jutut, mut ... mä oon ehkä – täytyy sanoo – aika semmonen siinä mieles materialisti, jos käytetään sellasta nimitystä, et joka ei tarkoita siis tavaroiden haalimista, mut että, et mä oon kuitenkin semmonen aika jalat maassa ihminen, että – et on kiva, että ihmisillä on jotain henkistä pohjalla, et mihin he voi tukeutua hädän hetkellä esimerkiksi – mut et mä en itse koe tarvitsevani semmosta. Et mä oon kiinnostunu monest eri asiast, mut et niillä ei oo mulle mitään semmosta erityistä annettavaa – nyt ainakaan täs elämäntilantees. Eihän sitä tiedä, mitä sitte jatkos tulee, mutta koen, että kyl sitä sitte omin voiminki jaksaa eteenpäin, ettei tartte siinä mieles heittäytyä mihinkään suuntauksen huomaa.” Lomakevastausten perusteella Outin elämässä Jumala ei ole keskeisellä sijalla. Hänen mielestään on samantekevää, uskooko ihminen Jumalaan vai ei. Kysymykseen siitä, vaikuttaako maailman ja ihmisten asioihin jokin yli-luonnollinen voima, hän ei osaa ottaa kantaa. Jumalan olemassaoloon hän ilmoittaa uskovansa, mutta eri tavalla kuin kirkko opettaa. Omaa uskonnollisuuttaan ja jumalakuvaansa hän kuvasi seuraavasti: ”Kyl must tuntuu, et mä oon varmaan aika uskonen. Et kyl mul saattaa tulla semmosii hetkiä, et tulee tunteita, et haluaa rukoilla [ja, tm] jopa rukoileekin. Et kyl mä semmoseen tietynlaiseen jumaluuteen uskon. Et se on just mielenkiintonen aina näis uskontogallupeissa, kun kysytään, et uskon jumalaan, mutta se ei ole luterilainen Jumala. Että missä se sijaitsee, jos se ei oo se pilven päällä keikkuva ukko, joka on Moosekselle antanu ne lakitaulut. Et se ei oo mun jumalani kyllä ollenkaan. Mut et kyl mun mielest se on – on semmonen olemassaoleva voima. Mut esimerkiksi, se ei oo taas sit sellanen, mitä mä ymmärrän uskovilla, et ku heil on tämmönen perusajatus, mikä must on semmosta kohtalonuskoa, et he jättää kaikki Jumalan huomaa, ja sillä hyvä. Niin must se (...) on semmosta avuttomuutta, et itse ei voi vaikuttaa omaan elämäänsä.” (Outi.)

Kirkon tutkimuskeskuksen mukaan noin puolet (47 %) suomalaisista uskoi 1990-luvun lopulla kristinuskon opettamaan Jumalaan.⁶⁷⁴ Määrä on varsin suuri, sillä 1990-luvun alussa näin sanoi uskovansa vain joka kolmas suomalainen. Kirkon tutkimuskeskus on selittänyt kasvua sillä, että lamavuosien tuoman epävarmuuden johdosta yhteisölliset arvot korostuivat, luottamus kirkkoa kohtaan lisääntyi ja usko perinteiseen kristinuskoon vahvistui. Kehityssuunta ikään kuin jatkui laman jälkeen. Toinen heidän esittämänsä selitys on, että uskosta tuli 1990-luvulla monin tavoin julkinen asia useiden julkisuuden henkilöiden kertoessa

⁶⁷⁴ Noin joka neljäs (27 %) suomalainen ilmoitti uskovansa Jumalaan eri tavoin kuin kirkko opettaa. Loput eivät joko uskoneet lainkaan Jumalan olemassaoloon (6 %), olivat epävarmoja Jumalan olemassaolosta (17 %) tai eivät halunneet tai osanneet ilmaista näkemystään (2 %) (Salonen ym. 2000, 25–26; <http://www.evl.fi/kkh/ktk/kertomus96–99.>)

avoimesti uskostaan ja joidenkin vaikuttajien liittyessä kirkon jäseniksi, mikä sitten rohkaisi tavallisia suomalaisia tunnustautumaan Jumalaan uskoviksi.⁶⁷⁵ Jos mittaustekniikassa ei ole eri mittauskerroilla tapahtunut muutoksia ja nämä selitysmallit pitäisivät paikkansa, olisi kristinuskossa kyse ilmiöstä, joka on äärimmäisen herkkä taloudellisille suhdanteille ja muiden ihmisten mielipiteille. Tuntuu tosin melko käsittämättömältä, että suomalaisessa kulttuurissa luottamuksellisiin kyselyihin vastaajat uskaltautuisivat ilmaisemaan todellisen kantansa jumaluuteen vasta julkkisten mediaesiintymisten innoittamana. Uuden keskiluokan usko jumalaan on ollut samansuuntaista sekä laman kynnyksellä että lamavuosina. Molempina ajankohtina noin neljännes (26 prosenttia vuonna 1991 ja 25 prosenttia vuonna 1995) vastanneista uskoi kirkon opettamaan Jumalaan. Jonkinlaiseen muuhun jumaluuteen uskoi tätä runsaampi joukko (38 prosenttia vuonna 1991 ja 42 prosenttia vuonna 1995). Uuden keskiluokan uskoa eivät taloudelliset suhdanteet tai julkkisten mielipiteet ole heilutelleet.

Jos jumala ei usein ole kirkon oppien mukainen, niin millainen se voi olla? Aiemmin siteerattiin jo Lauraa, joka sanoi, että jumala ja ”ihmisen itsensä oma todellinen persoonallisuus” ovat ”jollain lailla naimisissa keskenään”. Käsitys vastaa uskontieteilijä Paul Heelasin näkemystä, jonka mukaan New Age -käsitteellä viitatussa itsehenkisyudessa jumaluus on sidoksissa yksilön ”todelliseen minään”. Tämän katsantokannan valossa todellisen tai ”aidon” itsen uskotaan olevan pohjimmiltaan henkinen. Se koetaan ja kuvataan usein meissä itsessämme eläväksi ”jumalaksi”, ”sisäiseksi lapseksi”, ”sisäiseksi henkisyudeksi” jne. Se myös edustaa kaikkea meissä piilevää hyvää.⁶⁷⁶ Hyvän autenttisen itsen uskotaan peittyneen sosialisoinnin vaikutuksesta muodostuneen minämme – usein egoksi kutsutun – alle. Päästäksemme kiinni sisäiseen totuuteemme, siihen mitä olemme luonnostamme, tulee meidän päästä eroon egomme kahleista. Tähän pyritään erilaisin käytäntein. Vaikka lopullinen auktoriteetti on epistemologisen individualismin hengessä yksilön oma kokemus, ihmisten ei oleteta olevan yksin henkisen etsinnän tiellään: totuuden etsinnässä voivat auttaa erilaiset mestarit tai opettajat. He voivat asettaa ”kehyksiä”, joiden varassa on mahdollista etsiä totuutta, kokea oman henkisyytensä. Egon alle kaivautumisessa voidaan käyttää apuna hyvin erilaisia menetelmiä. Käytössä voi olla sekä maalliselta että uskonnolliselta kentältä peräisin olevia tekniikoita ja rituaaleja. Näitä voivat olla esimerkiksi meditaatioharjoitukset, psykoterapioissa käytetyt

⁶⁷⁵ Salonen ym. 2000, 25–26 (<http://www.evl.fi/kkh/ktk/kertomus96-99>).

⁶⁷⁶ Heelas 1996, 18–20. Heelas 1988, 1993. Näkemys ihmisluonnon syvimmästä olemuksesta on silloin melko kaukana ”augustinolaisesta” näkemyksestä ihmisestä luontaisesti syntyisenä olentona. Pikemminkin ihmisluonto halutaan nähdä ”pelagiolaisittain” hyvänä. (Ks. Heelas 1996, 164.) Augustinolaisuudella viitataan kirkkoisä Augustinukseen. Pelagiolaisuus on 400-luvulla esiintynyt munkki Pelagiuksen mukaan nimetty oppi, joka korosti ihmisluonnon hyvyyttä. Samansuuntaista näkemystä on levittänyt voimallisesti Rousseau (1905, 131), jonka mukaan ihmisen ydin on hyvä ja terve.

aktiviteetit, šamanistiset käytänteet jne. Välittäjinä ei tarvitse välttämättä olla uskonnollisia tai psykologisia käytänteitä. Johdattajina syvemmälle itseemme voivat toimia aivan muunlaisetkin keinot, kuten huumeet, seksi yms.⁶⁷⁷ Esimerkiksi seuraavassa lainauksessa, jossa englantilainen pr-guruna ja New Age -käännynnäisenä tunnetuksi tullut Lynne Franks⁶⁷⁸ kuvaa omaa henkistä etsikkomatkaansa, tulee esille varsin laaja skaala erilaisia minäkäytänteitä ja kehyksiä, joiden varassa henkisyttä harjoitetaan:

”Olen matkustanut ympäri maailmaa etsien jotakin mihin uskoa. Henkisel-
lä etsikkomat kallani olen työskennellyt Kalifornian New Age -opettajien kans-
sa, opiskellut intialaisten ja tiibetiläisten pyhien naisten ja miesten parissa,
ollut alkuperäisten amerikkalaisten šamaanien parannettavana, tanssinut
transsitanssia afrikkalaisten rumpujen rytmissä, vierailut pyhissä kelttiläisissä
paikoissa, kaivautunut juutalaisiin juuriini, opiskellut kundalini-energian
voimaa ja pyhää tantrista rakastelua, opiskellut hiljaisuuden voimaa, kään-
tynyt sisäänpäin ja ylistänyt jumaluuden paluuta saamalla yhteyden äiti maa-
han. Opin enemmän ihmisyydestä ja jumalasta kuin olin oppinut muodolli-
sempien uskonnollisten järjestelmien puitteissa... Ymmärsin, ettei elämä
ole sitä, että antaa voimansa pois uskonnollisille johtajille, vaikka suurem-
miltaan voikin vastaanottaa ja oppia. Elämä on yhteyden saamista jumalalli-
seen luonnon kauneuden kautta ja ehdotonta rakkautta lähimmäisiä koh-
taan.” (Franks, The Times 24.06.1996, 15.)

Sitaatista käy ilmi tietoinen henkinen etsintä, monenlaiset kehykset, joiden puitteissa henkisyttä harjoitetaan, holistisuus, ympäristöarvojen painotus sekä usko henkisyyden harjoituksesta kumpuavaan rakkauteen lähimmäisiä kohtaan. Kuvauksessa tulee esille myös ajan arvoille ominainen individualististen arvojen ja tasa-arvon ihanteiden yhteensovittaminen. Toisaalta henkisessä etsinnässä uskotaan yksilön omiin voimiin, ja toisaalta taas uskotaan moniarvoisuuden ni-
messä siihen, että erilaiset – sekä uudet että vanhat, sekä valta- että vastavirran – perinteet ja käytänteet voivat tarjota kehyksiä, joiden varassa on mahdollista etsiä itseä ja harjoittaa henkisyttä. Uuden keskiluokan ja työväenluokan jäsen-
ten viehtymystä erilaisiin enemmän tai vähemmän vaihtoehtoihin henkisen et-
sinnän kanaviin ja näennäistieteellisiin oppeihin kysyttiin postikyselyssä. Sen tulokset on koottu taulukkoon 36.⁶⁷⁹

---

⁶⁷⁷ Heelas 1996, 18–21. Heelas 1988, 1993.

⁶⁷⁸ Ks. myös Franks 1997.

⁶⁷⁹ 108 Se, että ihmiset ovat kiinnostuneita jostakin asiasta, ei kuitenkaan tarkoita, että tällä olisi välttämättä jonkinlaista vaikutusta heidän elämäänsä ja toimintaansa.

TAULUKKO 36. Kiinnostuneisuus (erittäin tai melko kiinnostunut) erilaisiin näennäistieteellisiin oppeihin ja henkisen etsinnän kanaviin liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			p < ^a	KTV			p < ^a	p < ^b
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki		
Psykoanalyysi	47	28	41	.001	31	25	30	ns.	.05
Unien tulkinta	42	18	35	.001	45	29	42	.05	ns.
Parapsykologia	37	18	31	.01	47	29	44	.05	.01
Astrologia	23	5	17	.001	41	5	34	.001	.001
Meditaatio	24	13	20	.05	16	12	16	ns.	ns.
Hindulaisuus, buddhalaisuus	18	11	16	.05	9	2	7	ns.	.001
Antroposofia	17	4	13	.001	10	7	9	ns.	ns.
Šamanismi	13	12	13	ns.	1	10	2	.01	.001
Spiritismi	4	1	3	ns.	9	10	9	ns.	.01
N	260-261	119±1			162-165	40-41			

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Tarkasteltaessa sitä, millä tavoin uuden keskiluokan ja työväenluokan kiinnostuneisuus erilaisia ilmiöitä kohtaan poikkeavat toisistaan, on hyvä huomata, että luokkien välillä oli selvä ero siinä, kuinka innokkaasti niiden jäsenet vastasivat tällaisiin kysymyksiin. Uuden keskiluokan jäsenistä melkein kaikki (naisista noin 99 % ja miehistä noin 98 %) ottivat kantaa näihin kysymyksiin. Työväenluokan jäsenillä vastausinto oli laimeampaa (naisista noin 70 % ja miehistä noin 61 % vastasi väittämiin).

Tässä kohdin kannattanee kiinnittää huomiota siihen, että uuden työväenluokan miehet valitsevat kysymysvaihtoehdoista usein sellaisia kantoja kuin "en osaa sanoa", "en ole pohtinut asiaa", "ei kiinnosta" tai jättävät kokonaan vastaamatta kysymyksiin. Tällainen vastaustaipumus olisi ainakin Inkelesin ja Smithin tulkinnan mukaan määritettävissä traditionaaliseksi asennoitumiseksi. Heidän mukaansa modernisoituminen merkitsee kykyä muodostaa ja omata mielipiteitä. Moderni ihminen on kiinnostunut monista asioista, kykenee asettumaan erilaisiin asemiin, pystyy luomaan mielipiteitä ja ymmärtää erilaisia näkökantoja.⁶⁸⁰ Vaikka tähän asti raportoiduissa uskonnollisuutta koskevissa kysymyksissä uuden työväenluokan miehet esiintyvät kannoissaan usein rinnan uuden

⁶⁸⁰ Inkeles & Smith 1974, 20–21.

keskiluokan jäsenten kanssa, on tämän samanlaisuuden takana perustavaa erilaisuutta. Pohtimaton ratkaisu ei voi olla autenttinen ja moderni, mutta pohdittu ja autenttinen ratkaisu voi noudattaa perinteisiä malleja.

Edellisessä taulukossa mainituista mielenkiinnon kohteista kolme suosituinta ovat ns. psykologiset ilmiöt: psykoanalyysi, unien tulkinta ja parapsykologia. Tämä koskee uuden keskiluokan jäseniä ja uuden työväenluokan miehiä. Uuden työväenluokan naisilla kiinnostus astrologiaan ohittaa kiinnostuksen psykoanalyysiin. Uuden työväenluokan naisilla kaikkein suosituimpia ovat sellaiset ilmiöt ja opit, joille on tyypillistä pyrkimys salatun tiedon paljastamiseen. Näin voisi sanoa parapsykologiasta (joka oli kyselylomakkeessa selvennetty telepatiaksi, selvänäköisyydeksi ja ennalta tietämiseksi), unien tulkinnasta ja astrologiasta.

Kaiken kaikkiaan naiset ovat kiinnostuneempia eri ilmiöistä kuin miehet. Vajaa puolet naisista ja vain vajaa kolmannes miehistä on kiinnostunut suosituimmista ilmiöistä. Lomakkeessa kysyttiin myös kiinnostusta saatananpalvontaan ja uususkontoihin. Näin nimetyt ilmiöt eivät kuitenkaan kiinnostaneet juuri ketään. Uuden keskiluokan jäsenistä muutama (2 %) oli kiinnostunut niistä, uuden työväenluokan jäsenistä ei kukaan.

Vaikka uuden keskiluokan naiset ovat uuden keskiluokan miehiä useammin kiinnostuneita eri ilmiöistä, kiinnostus šamanismiin on samansuuruista sekä miehillä että naisilla. Samoin kiinnostus spiritismiin, saatananpalvontaan ja uususkontoihin on samansuuruista – tasaisen vähäistä. Uuden keskiluokan kiinnostus šamanismiin ei ole välttämättä pelkkää tieteellistä kiinnostusta ilmiöön. Suuren faktoripistemäärän sekulaarisuuden orientaatiolla saanut Kaija, joka totei, ettei itse ole mitenkään aktiivinen New Age -tyyppisessä henkisessä etsinnässä, kuvasi mielenkiintoaan šamanismiin seuraavasti:

”Oikeestaan ainoo, mistä mä oon kiinnostunu, ja siitäki mä oon kiinnostunu lähinnä sen takia, että monet mun kaverit on siinä mukana, on šamanismi. (...) Mutta sekään ei oo varsinaisesti uskonto, et sehän on luonnonuskoo. Sitten mä oon luku Aqua Pimadon, mutta en mä ite oo menny sekaantumaan sinne – mutta että täytyyhän mun tietää tollasestakin jutusta, koska mun kaverit on siellä. (...) Ne siis harjottaa šamanismia. Elikkä niillä on suunnilleen kerran viikossa ryhmäkokoonnutuminen, missä kukin tekee šamanistisen matkan. Ja sitte on koulutusta sekä niille, jotka on jo harrastajia että myöski sellasille, jotka muuten vaan on kiinnostunu. On jotain tällasii rummunrakennuskursseja ja sitte šamanismin perusteita koulutetaan ja muuta. Ja sit on ihan semmosia tavallaan vapaamuotosia iltoja. Et saattaa olla, et mennään johonkin kotaan istumaan, ja siellä palaa nuotio keskellä – vaikka ulkona ois minkälainen pakkanen, siel on hirveen lämmintä – ja sit siinä vaan tule sitä rummutusta ja muuta sellasta, šamanismin näitä ulkoisia merkkejä ja laulua ja rummutusta. Ja mää oon niissä illoissa ollu mukana ihan sen takia, että siellä on hirveen sellanen rauhallinen tunnelma. Et se on tavallaan semmosta virkistäytymistä. Mut se on sellasta kavereitten kesken

puuhaa. (...) *Onko nää sun kaverit akateemisia ihmisiä? On, koko porukka.*"
(Kaija.)

Kuten Kaija toteaa, šamanismissa ei oikeastaan ole kyse uskonnosta. Se on luonnehdittavissa ekstaasitekniikaksi, ja siitä on korrektimpaa puhua mystiikan alaan kuuluvana kuin uskontona.⁶⁸¹ Kaijan kiinnostus šamanismiin on kokemuksia hakevaa, ekspressiivistä. Kiinnostuksessa šamanismiin, kuten kiinnostuksessa psykoanalyysiin ja meditaatioon, saattanee olla kyse myös kiinnostuksesta syvempään itsetuntemukseen johdattaviin mielen tekniikoihin.

Olen aikaisemmin esittänyt, että erilaisten vaihtoehtojen puntarointi ja kiinnostus erilaisiin minän eheytyksen menetelmiin – psykologisiin ja uskonnollisiin – olisi modernisuutta luonnehtivaa. Tätä voidaan testata katsomalla, miten kiinnostus erilaiseen henkisyyden harjoitukseen on yhteydessä arvojen uudenaikaisuuteen. On mahdollista selvittää, onko kiinnostus psykoterapioihin ja suomalaisessa viitekehyksessä ei-perinteisiin uskontoihin ja uskonnollisiin käytänteisiin sidoksissa samansuuntaiseen moderniin arvopohjaan. Tarkastelu suoritetaan kokoamalla neljä erilaista henkistä kehystä (summamuuttujaa) ja katsomalla niiden yhteyttä traditionaalisiksi ja moderneiksi nimettyihin arvoihin. Kehykset ovat 1) perinteinen kristillisyy (α .92), joka koostuu osioista, jotka kuvaavat uskomista perinteisiin kristillisiin uskomuksiin (usko Jeesukseen Jumalan poikana, pyhään henkeen, taivaaseen, syntiin, helvettiin ja paholaiseen); 2) näennäistiede (α .77), joka koostuu kiinnostusta astrologiaan ja parapsykologiaan mittaavista osioista. Näihin kehyksiin verrattuna seuraavat kaksi kehystä ovat luonnehdittavissa postsekulaarisuudelle ominaisemmiksi itsehenkisyyden minäkäytänteiksi. Nämä kehykset ovat 3) kristinuskosta poikkeava uskonnollisuus ja mielen tekniikat (α .73), mikä koostuu osioista, jotka mittaavat kiinnostusta idän uskontoihin, meditaatioon ja šamanismiin; 4) kiinnostus psykoanalyysiin. Arvot, joiden yhteyttä kehyksiin tarkastellaan, ovat taulukossa 13 raportoituja asennekimppuja. Yksilönvapautta on tosin mitattu abstraktin arvoilmauksen (muuttuja V113) hyväksymisasteella. Arvojen ja kehysten välisiä riippuvuuksia on kuvattu taulukossa 37.

---

⁶⁸¹ Eliade 1970.

Taulukko 37. Erilaisten henkisten kehysten yhteys arvojen uudenaikaisuuteen AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995^a

	Perinteinen kristillisuus (usko Jeesukseen, pyhään henkeen, tai- vaaseen, hel- vettiin, syntiin ja paholai- seen)	Näennäistiede (kiinnostus astrologiaan ja parapsyko- logiaan)	Postsekulaarisuus Kristinuskosta poikkeava us- konnollisuus ja mielen tekniikat (kiinnostus idän uskontoihin, meditaatioon, ša- manismiin)	Kiinnostus Psykoanalyyysiin
Traditionaaliset arvot				
Taloudellinen hyvinvointi (TH)	-.02	.05	-.15***	-.05
Kova työ (KT)	.09*	.09*	-.14**	-.11*
Sosiaalinen arvostus (SA)	.08*	.07	.06	.17***
Työkeskeisyys (TK)	.00	.06	-.14**	-.07
Perinteiset perhearvot (PP)	.22***	-.04	-.21***	-.15***
Perinteiset sukupuoliroolit (PS)	.18***	.02	-.14**	-.08
Modernit arvot				
Läheiset ihmissuhteet (LI)	.07	.09*	-.04	.13**
Sosiaalinen tasa-arvo (SOT)	-.02	-.02	.04	.01
Rauha (RA)	-.19***	.03	.22***	.12**
Sukupuolten tasa-arvo (SUT)	-.07	.03	.03	.05
Itsensä toteuttaminen (IT)	-.06	.05	.20***	.15***
Sisäinen mielenrauha (SM)	.08*	.10*	.18***	.22***
Rodullinen tasa-arvo (RT)	-.07	-.09*	.22***	.14**
Ympäristöarvot (YA)	-.07	-.06	.26***	.15***
Yksilönvapaus (V113)	.02	.05	.08*	.10*

^a Tähdet ilmaisevat Pearsonin korrelaatiokertoimen tilastollista merkitsevyyttä seuraavasti:

* $p < .05$, ** $p < .01$ ja *** $p < .001$.

Yllättävää ei ole, että kaikki kehykset ovat tilastollisesti merkitsevästi positiivisesti yhteydessä yhteen arvoon: sisäiseen mielenrauhaan. Voimakkainta on sisäisen mielenrauhan yhteys psykoanalyyysiin.

Perinteiset kristilliset uskomukset ovat positiivisessa yhteydessä moniin perinteisiin arvoihin (kovaan työhön, sosiaaliseen arvostukseen, perinteisiin perhearvoihin ja perinteisiin sukupuolirooleihin). Negatiivinen yhteys niillä on moderniin rauhan kannatukseen. Perinteisten kristillisten kehysten sisällä orientoitutaan edelleen usein ”menneen maailman” raatamishengessä kotiin, uskontoon ja isänmaahan. Myöskään näennäistieteellisten kehysten suosijat eivät ole arvoiltaan tyyppillisesti uudenaikaisia: Näennäistieteelliset kehykset ovat positiivisesti yhteydessä kovaan työhön ja läheisiin ihmissuhteisiin. Negatiivinen yhteys niillä on rodulliseen tasa-arvoon.

Taulukon 37 tulosten perusteella postsekulaarisuus on ilmiö, joka kytkeytyy pikemminkin moderniin kuin perinteiseen arvopohjaan. Postsekulaareja kehyksiä suosivat ovat perinteisistä arvoista erkaantuneimpia ja vankimmin uudenlaisten arvojen kannattajia. Molemmat postsekulaarit kehykset ovat tilastollisesti merkitsevästi positiivisesti yhteydessä yksilönvapauteen, itsensä toteuttamiseen ja ympäristöarvojen kannatukseen. Ne ovat positiivisesti yhteydessä myös rauhan ja rodullisen tasa-arvon kannatukseen. Kiinnostus psykoanalyyysiin on yhteydessä lisäksi läheisten ihmissuhteiden arvostukseen. Etenkin kiinnostus kristinuskosta poikkeavaan uskonnollisuuteen ja mielen tekniikoihin heijastelee uuden aikaista arvopohjaa: tällä kehyksellä on negatiivinen yhteys moniin perinteisiin arvoihin. Kehys on myös vahvimmin yhteydessä ympäristöarvojen kannatukseen. Postsekulaarisuus ilmentää homologisuutta ympäristöarvojen kannatukselle.⁶⁸² Homologisuus tuli hyvin ilmi haastateltavista Katin tapauksessa. Kati on yksi niistä harvoista kyselyyn vastanneista, jotka valitsivat ympäristöarvojen kannatusta mitanneista väittämistä aina ympäristön huomioivan vaihtoehdon. Näin suurta johdonmukaisuutta osoitti kaiken kaikkiaan 12 vastaajaa. Katin henkisyttä on tavanomaista kuvata ns. New Ageksi.

Katin saama pistemäärä uskonnollisuutta koskehtavalla ulottuvuudella ei ole järin suuri (1,1), vaikkakin postikyselyn mukaan jumala on hänen elämässään keskeisessä asemassa ja hän uskoo, että maailman ja ihmisten asioihin vaikuttaa jokin yliluonnollinen voima. Hänestä ei ole samantekevää, uskoo ko ihminen jumalaan vai ei. Kati myös rukoilee säännöllisesti päivittäin ja muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa hän ilmoittaa käyvänsä vähintään kerran kuukaudessa. Kirkossa hän ei kuitenkaan käy muulloin kuin häiden, hautajaisten ja ristiäisten yhteydessä. Hyväksymisasteella mitatuista abstrakteista arvoilmauksista hän valitsi uskonnon kohdalla vaihtoehdon ”en arvosta lainkaan”. Jumalaan Kati ilmoittaa uskovansa, mutta eri tavalla kuin kirkko opettaa. Kati on eronnut kirkosta aikuisiällä. Pohtiessaan haastattelussa kirkkoa ja kirkosta eroamistaan Kati totesi vierastavansa sitä, että ”kirkko perustuu alistamiseen, hallitsemiseen ja pelotteluun hyvin paljon”. Samoin kysymykset siitä, ”mikä on se lopullinen totuus esimerkiksi Jeesuksen elämästä” ja ”mikä siellä [Raamatussa, tm] on totta”, pohdituttivat. Kati kokee, että ”kirkko sellasena mitä se on nyt, hallitsevana, dogmaattisena asiana, on mennyt kalua”. Kyselylomakkeen mukaan kirkosta eroamiseen vaikuttivat lähinnä kysymys naispappeudesta ja kirkon suhtautuminen New Ageen.

⁶⁸² Vrt. Berger ym. 1977, 183. Vihreää arvojärjestelmää onkin usein kuvattu siten, että siihen on kytkeytyä muitakin kuin ympäristöön liittyviä arvoja. On sanottu, että siinä emotiot ja intuitiot nähdään vähintään yhtä tärkeiksi kuin looginen ja rationaalinen ajattelu. Harvinaista ei ole ollut liittää siihen myös elämän henkisen tai hengellisen ulottuvuuden korostamista. Elämän henkistä puolta ja ihmissuhteita pidetään tärkeämpinä kuin elämän materiaaliseen puoleen keskittymistä. Tämän henkisen korostuksen on todettu voivan olla yhteydessä esimerkiksi kristilliseen tilanhoitajaetiikkaan, mutta usein henkinen etsintä ilmenee kiinnostuksena ihmisen ja luonnon ykseyttä korostaviin ei-kristillisiin suuntauksiin, kuten buddhalaisuuteen tai alkuperäiskansojen uskontoihin. (Ks. Dobson 1995, 1–19; Kenny 1994, 220, 230–237; Paehlke 1995, 130–134; Pepper 1996, 10–46; Porrit ja Winner 1988, 12.)

Katin määrittelemässä todellisuudessa ”ihminen voi olla yhteydessä toiselle tasolle, elikkä – sanotaan maapallon ulkopuolisiin olentoihin, ystäviin...” Kokemusten ”takana on mun kehityksen auttaminen. Mua on todella autettu jo”. Katilla ”on sellanen korkeempi olento ...joka puhuu mulle, auttaa mua mun ongelmassa, ja on hirveen turvallinen ja hyvä. Ja se on todellinen kokemus, mut se tapahtuu mun sisällä. Ei se oo, ei se oo tossa vähän matkan päässä et se on nähtävissä, vaan se tapahtuu mun tietosuudessa. Et ihminen ku onnistuu virittäytymään tietylle kanavalle, niin sitten pääsee niitten kanssa tekemisiin, ja ne kunnioittaa ihmisen vapaata tahtoa – ne ei tuu tänne väkisin. Vaan jos ihminen ite tahtoo kehittyä, niin autetaan heti, mutta jos ihminen ei tahdo, niin ei tulla.”

Katin uskomusjärjestelmä on vahvasti sidoksissa ns. ufokulttiin. Ufokulttissahan on kyse tunnistamattomien lentävien kohteiden (Unidentified Flying Object) ympärille kietoutuneista uskomusjärjestelmistä.⁶⁸³ Näihin kultteihin liittyy ajatus, jonka mukaan älyllistä elämää on muillakin planeetoilla kuin Maassa ja että tähän elämään on mahdollista saada kontakti. Kokemukset kohtaamisesta muualta tulleen elämän edustajien (usein humanoideiksi kutsuttujen) tai heidän kulkuneuvojensa (eli ufojen) kanssa ovat kyseenalaistaneet ihmisten näkemyksiä. Ufokokemusten taustalla kokijat näkevät usein olevan yksilön henkisen kehityksen auttamisen ja ekologisen sanoman välityksen ihmiskunnalle.⁶⁸⁴ Katin mukaan apu on tarpeen, koska ”me ollaan tuhoomassa tätä maapalloa, me ollaan tuhoomassa tavallaan myös itseämme, et ihminen on joutunu luonnosta erilleen ja samalla myös itsestään erilleen”. Kati kokee muutosta tapahtuneen. ”Mä oon todella kasvanu siihen, että (...) et pikku hiljaa rupee se ajatusmaailma muuttumaan niin, että tää tietosuus laajenemaan niin, että pystyy tajuamaan tän kokonaisuuden ja on itte osana sitä.”

Saadessaan vapaasti nimetä elämän tärkeitä ja keskeisiä asioita hän mainitsi tällaiseksi henkisen kehityksen. Arvopreferointitehtävässä Kati asetti rauhan, ihmisten välisen tasa-arvon ja luonnon säilymisen turmeltumattomana itselleen kolmeksi tärkeimmäksi arvoksi. Kati kuvasi saavansa luonnosta ”voimaa”, imevänsä ”tavallaan maaperästä itteensä sellasta alkuvoimaa”. Luonnossa oleminen merkitsi myös ”rauhoittumista ja omien ajatuksiensa kanssa olemista”. Hän totesi luonnon olevan myös ”sitä myöten mulle tärkeä, että sitä täytyy suojella”. Katin näkemystä ihmisen ja luonnon välisestä suhteesta valottaa hänen toteamuksensa ”Itse asiassahan luonto ei tarvitse ihmistä, ihminen tarvitsee luontoa”. (Kati.)

Samantapaiseen ilmiöön, josta tässä tutkimuksessa käytetään nimitystä postsekulaarisuus, on sosiologi Janne Kivivuori viitannut käsitteellä psykouskontrollisuus. Kivivuoren mukaan ns. psykokulttuuri kumpuaa tietynlaisesta sosiaalisesta taustasta. Hän toteaa, että ”psykoneuvontaoppaita ei lueta siltojen alla eikä Pelastusarmeijan leipäjonoissa. Psykokulttuuri ei ole vähäosaisten, vaan usein professionaalisten valkokaulusryhmien kulttuuria”.⁶⁸⁵ Kivivuori selittää

⁶⁸³ Ks. Lewis 1995.

⁶⁸⁴ Ks. Saliba 1995, 48–51. Ks. aiheesta myös Whitmore 1995, 75.

⁶⁸⁵ Kivivuori 1999, 130.

psykokulttuurin suosioita – ja osittain sen naisvaltaisuuttakin – tietyn sosiaalisen ryhmän kokemalla koulutuksen ja yhteiskunnallisen aseman välisellä epäjohdonmukaisuudella. Psykokulttuurin suosio nousee Kivivuoren mukaan ryhmistä, jotka työssään tai opinnoissaan ovat eläneet tai elävät jatkuvasti perinteisten professioiden lähellä, ja joilla itsellään on koulutusta, muttei yhtä paljon arvostusta ja rahaa kuin muilla.⁶⁸⁶ Lienee kuitenkin mahdollista väittää, että kun länsimainen hyvinvoiva ihminen kiinnittää entistä enemmän huomiota omaan subjektiiviseen hyvinvointiinsa ja itsensä toteuttamiseen ja kohdistaa tyytymättömyyttään länsimaiseen elämänmenoon, ei kiinnostus erilaisiin postsekulaareihin henkisiin kehyksiin kummunne materiaalisesta niukkuudesta tai suhteellisen aseman aiheuttamasta kurjuudesta. Postsekulaarisuudessa puhutaan taloudellisesti hyvinvoiville ihmisille ominaisesta henkisestä etsinnästä. Se kummunee tunteesta, että kaikki on periaatteessa hyvin monilla elämän kentillä: taloudellisesti, työelämässä jne. Paljon on saavutettu, mutta elämä ei vain tunnu toimivan tai siitä tuntuu puuttuvan jotakin – ”ettei se voi olla tässä, tätä oravanpyörää pelkästään, et on pakko olla jotakin muuta” (Kati). Kuluneen fraasin mukaisesti ”Raha ei tuo onnea”. Samaisesta pontimesta arvomuutokseen on puhunut jo aiemmin siteerattu pr-guru Lynne Franks, jonka persoona ja elämä yhdistettiin suosituksessa *Todella upeeta (Absolutely Fabulous)* -tv-sarjassa komedienne Jennifer Saundersin esittämään roolihahmoon. Hänellä henkinen etsintä käynnistyi, kun ”...aloin vakavasti kyseenalaistaa menestymiseni ja varakkuuteni arvoa ja sitä mitä merkitsi olla arvostettu pr-guru 1980-luvulla. Aloin tuntea tarvetta paljon syvempään itseni ja maailman tuntemiseen. *Absolutely Fabulous* oli minulle siirtymäriitti. Se merkitsi yhden aikakauden päättymistä ja irvaili elämäntapaa, jonka nyt ymmärrän tyhjäksi ja kestäättömäksi”.⁶⁸⁷

Uudenlaisten arvojen leviämisen erityisesti Pohjoismaihin on selitetty johtuvan paitsi taloudellisesta ja fyysisestä vakaudesta myös siitä, että pohjoismainen kulttuuriperinne on suosiollinen arvojen leviämislle.⁶⁸⁸ Ennestään individualismia korostavissa protestanttisissa Pohjoismaissa on hedelmällinen maaperä uusien arvojen leviämislle ja syvenemiselle. Uusien arvojen leviäminen liittyy siihen protestantismiin ”vapaan tutkiskelun henkeen”, mikä Durkheimin mukaan selittää protestanttien taipumusta itsemurhaan. Durkheimin mukaan vapaa itsetutkiskelu ei johdu sen haluttavuudesta sellaisenaan, koska se sisältää yhtä paljon murhetta kuin iloakin, vaan siitä, että ihmiset tarvitsevat tätä vapautta. Tällä tarpeella on vain yksi syy: perinteellisten uskomusten horjuminen. Durkheimin mukaan protestantismiin sallima suuri yksilöllisen ajattelun vapaus johtuu sen piirissä elävien ihmisten yhteisten uskomusten ja tapojen

---

⁶⁸⁶ Kivivuori 1999, 130.

⁶⁸⁷ Franks 1997, 1.

⁶⁸⁸ Inglehart & Baker 2000.

vähäisyydestä.⁶⁸⁹ ”Jos niiden voima olisi yhä sama, ihmisten mieleen ei koskaan juolahtaisi arvostella niitä. Jos niillä yhä olisi sama auktoriteetti, ihmiset eivät vaatisi oikeutta todentaa tämän auktoriteetin lähdettä.”⁶⁹⁰ Ajatteleminen kehittyy vain välttämättömyyden pakosta täyttääkseen ilmaantuneen aukon, jota se ei kuitenkaan itse ole luonut. Ajattelu viriää vain vakiintuneiden tapojen joutuessa hajaannustilaan.⁶⁹¹

⁶⁸⁹ Durkheim 1985, 174–175.

⁶⁹⁰ Durkheim 1985, 174.

⁶⁹¹ Durkheim 1985, 174–175.

7 MODERNISUUDEN TAUSTALLA TIETOINEN VALINTA

Haastatteluissa kohtaamani keskiluokka poikkesi siitä kuvasta, jonka 1980-luvun kirjoitukset uudesta keskiluokasta olivat luoneet. En tavannut ”hyvinvoinnin valmiissa pöydässä” tyytyväisenä istuvaa uutta keskiluokkaa tai menestyviä juppeja. En löytänyt keskiluokan onnellista valtavirtaa. Sitä vastoin sitä murhetta, joka liittyy perinteellisten uskomusten horjumiseen, itsetutkiskeluun ja elämään yleensä, tuli haastatteluissa runsaasti esille. Monilla haastateltavilla oli kokemuksia siitä, etteivät he olleet täysin sopeutuneet perinteiseen yhteisöön ja sen arvoihin. Huono sopeutuminen alkuperäiseen sosiaaliseen kontekstiin tuntui elämässä. Usein etenkin moderneiksi luonnehdittavat haastateltavat kertoivat elämän käännekohdista ja muuttuneesta suunnasta. Elämässä oli ollut vaikeita ja kriittisiä kohtia. Haastateltavat olivat usein myös joutuneet kamppailemaan omien valtavirrasta eriyvien näkemystensä puolesta ja kokeneet ahdistusta ja syyllisyyttä erkaantuessaan entisistä ja muiden kannattamista näkemyksistä. Haastatteluaineiston analyysi osoitti, että uudenaikaisten arvojen omaksujia ei yhdistä vain heidän kannattamiensa arvojen homologisuus. Heitä yhdistää myös samankaltaisuus arvojen muodostumisessa. Uudenaikaisten arvojen omaksujien eturintamaa yhdistää välttämättä se, että he ovat tietoisesti pohtineet arvojaan ja pyrkineet elämään niiden mukaisesti. Aineiston valossa modernisuudessa ei ole kyse ilmiöstä, jossa arvojen kannatukseen päädyttäisiin näkemättä erilaisten mahdollisten vaihtoehtojen avaruutta. Uudenaikaiseksi ei synnytä.

Bergerin ja Luckmannin mukaan individualismin mahdollisuus on siinä, että yksilössä kirpoaa esiin tarve kysyä itseltään, ”Kuka minä olen?” Tämä voi tapahtua varhemmassa tai myöhemmässä vaiheessa elämää. Se voi tapahtua myös jo menestyksellisesti sosiaalistetulle ihmiselle vaikkapa hänen ollessaan tekemisissä sellaisten ihmisten kanssa, joiden sosiaalistaminen ei ole onnistunut. Silloin hänen eteensä avautuu erilaisten vaihtoehtojen mallien avaruus. Bergerin ja Luckmannin sanoin nähtäville tulee individualististen valintojen Pandoran lipas.

Bergerin ja Luckmannin mukaan yksilönä voidaan pitää tyyppiä, jolla on mahdollisuus valintoihin ja omintakeisiin todellisuudenmäärittelyihin ja joka on tarkoituksellisesti ja tietoisesti rakentanut minänsä monien mahdollisten identiteettien tarjoamista aineksista.⁶⁹²

Koska haastateltavina oli poikkeuksellisen johdonmukaisia eri arvo-orientaatioiden kannattajia, ei ole ihme, että haastatteluissa ilmeni paljon puhetta voimakkaista arvomuutoksista. Toisinaan haastateltavien kertomukset omasta arvomuutoksesta olivat kuin suoraan yhteiskuntatieteellisten arvomuutos-teorioiden kuvaaman muutoksen etenemistä yksilötasolla. Esimerkiksi sisäisesti ohjautumisen orientaatiolla suuren pistemäärän saaneen Katin kuvaus omasta henkisestä muutosprosessista, jonka johdosta hänen elämänsä oli muuttunut ”sillai, [että, tm] rahalla ei oo enää niin paljon merkitystä”, on oivallinen esimerkki uudenlaisten arvojen leviämisestä. Muutamaa vuotta ennen haastattelua alkoi

”... semmonen henkinen prosessi, kehitys, joka pisti mun elämänarvot täysin nurin. Ja [se, tm] on muuttanu mun elämää niin paljon, että musta on tullu kasvissyöjä, minä en koske alkoholiin ja mun ajatusmaailma kokonaan muuttu semmosesta itsekkästä, itsekeskeisestä ajattelutavasta enemmän sellaseen ympäristöä ja läheisiä enemmän noteeraavaan suuntaan”. (Kati.)

Yhteiskunnan vihertyminen näkyi monien haastateltavien puheessa. Esimerkiksi Katin tapaan sisäisesti ohjautumisen orientaatiolla suuren pistemäärän saanut Esa kuvasi sitä suoranaisesti kääntymäksi. Esalla arvomaailmallinen muutos ”tuli hyvin nopeesti”. ”Entiselle yksityisautoilun ja kadettikoulun kannattajalle” tuli ”tämmönen ekologinen näkemys”.

”Samon tämmönen ekologinen näkemys on ollu miulle aika vieras, ja – niitä risupartoja naureskellu ja itekkei ajatellu, että ei niistä oo mittään – mutta kun on nähny sen tilanteen taakse, niin kenen joukoissa seisot? Se siinä on. Mie en tiä, oonko mie nähny oikein tän Helsingin kaoottisen liikenteen, armeijan hierarkisuuden ja uhoamismentaliteetin, mutta se millä mie on tulkinnu sen, se on aiheuttanu miussa niin sanotun kääntymyksen hengellistä termistöä tai hengellistä sanaa, jos voi käyttää.” (Esa.)

Arvomuutosten kuvaamiseen käytettiin toisinaan uskonnollista termistöä: puhuttiin ”kääntymisestä” ja ”heräämisestä”. Joidenkin haastateltujen osalta kyse olikin kyse juuri uskonnollisesta muutoksesta, mutta termistöä käytettiin luonnehtimaan myös voimakkaita ei-uskonnollisia arvomuutoksia.

Arvomuutoksia on mahdollista tarkastella soveltaen uskontotieteellistä tutkimusperinnettä kääntymisistä eli konversioista. Bergerin ja Luckmannin mukaan muuttumisen historiallinen perustapaus on juuri uskonnollinen käänty-

---

⁶⁹² Berger & Luckmann 1994, 192–193.

mys.⁶⁹³ Uskontopsykologian klassikon William Jamesin mukaan uskonnollisessa elämässä yksilön oma kohtalo, oma onnellisuus ja onnettomuus, ovat ne kiintopisteet, joiden ympärillä kiinnostus pyörii.⁶⁹⁴ Samaisesta aihepiiristä ihmisen elämän merkitys ja päämäärä on löydetty vuosituhansien ajan.⁶⁹⁵ Sieltä sen löytävät nykysosiologitkin. Esimerkiksi Giddensin mukaan nyky maailman kärsimyksen välttämisen taistelutanner on yksilöllisissä kamppailuissa valintojen, identiteetin muokkaamisen ja ihmissuhteiden rakentamisen kentällä. Pyrkimys sisäisen onnen kokemukseen on Giddensin mukaan niin leimaava tavoite yksilöiden elämässä, että sitä voi kutsua nykyajan politiikaksi, elämänpolitiikaksi.⁶⁹⁶

Uskonnolliseksi kääntymiseksi James luonnehtii ”vähitellen tai äkillisesti tapahtuvaa prosessia, joka johtaa tähän asti jakaantuneen, tietoisesti väärässä olevan, alemmuudentuntoisen, onnettoman minuuden ehjäksi, tietoisesti aidoksi, paremmaksi, onnelliseksi minuudeksi”, mikä on seurausta pääsystä varmempaan otteeseen uskonnon todellisista ominaisuuksista.⁶⁹⁷ Etenkin kriisin luontoinen ja oleellinen muutos on luonnehdittavissa kääntymykseksi.⁶⁹⁸ Kääntymyksessä aiemmin tajunnan periferiassa olleet uskonnolliset mielteet tulevat tajunnan keskukseen ja alkavat ohjata toimintaa. Maallisemmin kääntymisprosessia on mahdollista kuvata käyttäytymistä säätelevien arvojen muuttumiseksi: se ohjaava järjestelmä, jonka varassa yksilö mieltää minuuttaan ja ympäristöään, vaihtuu toiseksi. Yksilön asenteet, arvot ja käyttäytyminen muuttuvat. Psykologian alalla tätä voidaan kutsua siirtymäksi. Siirtymä on määritelty sellaiseksi pohdinnalliseksi tilaksi, johon liittyy muuttunut käsitys itsestä ja omasta elämästä ja niin ollen myös jonkinlainen elämänrakenteen muutos.⁶⁹⁹ Kääntyminen, muutos tai siirtymä merkitsee aina muuttunutta käsitystä itsestä ja elämästä, joten se ei tapahdu liikauttamatta yksilön arvoja. Maallisesti kuvattuna kääntyminen, muutos tai siirtymä merkitsee kokemusta siitä, että ihminen pääsee varmempaan otteeseen, ei uskosta vaan omasta itsestä ja elämästä.

Mitchell siteeraa psykologi Clare Gravesin vaateita siirtymään, psykologiseen kasvuun. Ensinnäkin yksilön täytyy olla syvästi tyytymätön tilanteeseensa, sillä muutenhan muutokseen ei ole edes tarvetta.⁷⁰⁰ Tämä osuu yksin uskonnollisen kääntymisen esivaiheesta tehtyjen luonnehdintojen kanssa. Uskonnollinen kääntyminen voidaan jakaa kolmeen peräkkäiseen jaksoon: esivaiheeseen,

---

⁶⁹³ Berger & Luckmann 1994, 178.

⁶⁹⁴ James 1981, 65.

⁶⁹⁵ Esimerkiksi Freudin mukaan ihmisten oman käyttäytymisen perusteella näyttäisi heidän ”elämänsä päämäärä ja tarkoitus, mitä he näyttävät elämältä vaativan, mihin siinä pyrkivän” olevan ”tulla ja jäädä onnellisiksi” (Freud 1972, 14–15; ks. myös Freud 1969, 310.) Tosin koko olemassaolon järjestys näyttäisi kaihtavan tavoitteen toteutumisesta (Freud 1972, 15–16).

⁶⁹⁶ Giddens 1991, 215; 2000, 44.

⁶⁹⁷ James 1981, 147.

⁶⁹⁸ James 1981, 152.

⁶⁹⁹ Perttula 2001, 138.

⁷⁰⁰ Mitchell 1983, 40.

taitekohtaan ja jälkijaksoon. Juuri esivaiheessa yksilö kokee tyytymättömyyttä, epävarmuutta, levottomuutta ja ahdistusta, mikä voi johtua muun muassa tyytymättömyydestä itseän, omaan persoonaan tai vallitseviin olosuhteisiin. Se voi olla seurasta myös "syllisyydestä", jota tunnetaan normien rikkomisesta.⁷⁰¹ Mitä ilmeisimmin tyytymättömyyttä ja ahdistusta voi seurata myös arvoepätietoisuudesta (siitä, että emme tiedä, mitkä ovat omat arvomme) tai siitä, että tiedämme, että vain me itse viime kädessä määrittelemme arvot ja merkitykset.⁷⁰²

Konversion, kääntymyksen, muutoksen, siirtymän, psykologisen kasvun – miten sitä milloinkin kutsutaan – esivaiheessa elämä tuntuu olevan "pielessä" tai siitä tuntuu puuttuvan jotain oleellista, joskaan sitä ei välttämättä osata nimetä: jotenkin elämä ei vaan "toimi". Konversiosta voi seurata kokemus, että "mä löysin oikeasta semmosen, mikä mult oli puuttunu koko elämän ajan, mut mä en ollu tiennyt sitä, et mikä se on mikä puuttuu" (Juha). Toisinaan tämä elämän epäkohta osataan nimetä. Haastateltavista omasta heräämisestään puhunut Irene paikallisti oman kokemuksensa alkusykäyksen tyytymättömyyteen omaan persoonallisuuteen: "Hirveesti kärsin siitä, että mä oon niin pessimistinen, että... mitä mä voisin tehdä sille?" Toisenlaisen polun "todellisuuteen heräämiseen" oli kokenut Antti, joka "aikanaan juopottelin itteni aika surkeisiin tiloihin, ja tuli kaikkee avioeroja ja kenkää töistä ja joutu pöpilään ja muuta mukavaa" ja joka oli "joutunut kokemaan konkurssin. Että sellasen romahduksen tai kuoleman tavallaan" ja sitten "tavallaan alottaa uuden elämän, ja opetteleen uuestaan kaikkee. Siis perehtyyyn kaikkeen tälläseen, et mitä on joku henkisyys ja muuta tällästä, mistä mä en ennen välittänyt hevosen paskaa. Sitä kautta on tullu jotain sellasta tarkotusta elämään". Jälkikäteen kokemuksille löytyy merkitys – "et se ei ollu turhaa" (Antti). Sen myötä voi oppia "tajuun, mitä tää elämä on" (Juha) ja kokea saavansa "elämälleen sillee tarkotuksen" (Juha). Kääntymisen jälkeen muuttumista edeltänyt elämänkulku erottuu nykyisestä elämästä. Elämänkulun murroskohta näkyy jälkikäteen tarkasteltuna pimeyden ja valon kognitiivisena rajalinjana.⁷⁰³

Graves sanoo, että muutos vaatii halua muuttua. Siihen täytyy jaksaa suunnata energiaa. Harvat asiat ovat niin vaikeita kuin vanhojen siteiden, näkemysten, ennakkoluulojen, vakaumusten ja rakkauksien rikkominen. Muutos vaatii myös näkemystä siitä, mikä sammuttaa tyytymättömyyden tilan. Muuten muutosyritys saattaa jäädä suunnattomaksi ja päättymättömäksi.⁷⁰⁴ Uskonnonllista kääntymystä kuvataan usein siten, että siihen liittyy taitekausi, jolloin ahdistus pur-

⁷⁰¹ Väyrynen 1975, 173.

⁷⁰² Saarinen 1983, 182–183. Kun syllisyys iskee niissä tilanteissa, joissa ennakolta tiedetään jokin teko tai aie pahaksi, tuomittavaksi tai kielletyksi (Freud 1972, 56), niin ahdistus valtaa tilanteissa, joissa tekojen ja aikeiden moraalinen arvo on itselle epäselvä. Ahdistus on omaan itseän kohdistuvaa epävarmuutta. (Saarinen 1983, 182–183.)

⁷⁰³ Berger & Luckmann 1994, 180–181.

⁷⁰⁴ Mitchell 1982, 40.

kautuu tietoisena ratkaisuna tai rajuna elämyksenä. Jälkimmäiseen voi liittyä näkö-, kuulo ja tuntoaistimuksia. Taitekohtaa on sanottu seuraavan jälkijakso, jonka aikana on todettu koettavan vapautumisen, ilon ja onnen tuntemuksia.⁷⁰⁵

”...siin oli tavallaa, tavallaan oli vähän semmonen kriisi. No oikeestaan emmä oo koskaan nii hirvee o ollu ottaa alkoholii, mutta mun vaimo ei sulata olenkaan. Ja sillo aikoinaa sitte ku mä otin sitä, nii meillähän tuli sit aina riitaa siitä. Ja sitte mä kerran, tai mä oikeestaan sanoin vaimolle sit näin, että must ei tu koskaa apsulutistia alkoholin suhteen. Ja vaimo sit sano nii itsevarmasti, et katotaako. No vaimo oli rukoillu mun puolesta sitte, että mä tulisin uskoon, ja et liityttäis semmoseen kirkkoon, mikä kieltää alkoholin. Ja sitte siin meni joku vissiin kolmisen kuukautta. Lähetysaarnajat tuli meiän ovelle. No siitä se alko sitte se tutkiminen.

Mä sain selän sit nii kipeeks [raskaasta työstä, tm] et mä konttasin sänkyyn. Ja sitte mä luin vähä pyhii kirjoituksii siinä ja sit mä ajattelin, et nyt mä kysyn taivaan isältä, että onk se totta, mitä mulle on opetettu ja rukoilin siinä sitte ja pyysin tietenki anteeks sitte näitä mun töppöjä täälä elämässäni. Ja sitte pyysin, et jos tää on Herra, sun ties, mitä sä haluat et mä kuljen, nii mä haluisin vastauksen siihen. Ja sit mä lopetin rukouksen – ei tapahtunu mitää – ja mä käänsin kylkee sitte, ja sit se oli niinku ois salama tullu taivaalta. Et mut valtas semmone hirvee rauha. Ja – se oli – se on jotai semmost, sitä ei osaa sanoin sanoo. Et se tuntu todella hyvältä, ja mä tiedän, et se oli sitä Jumalan rakkautta. Ja hän anto piänen osan siit mulle. Ja tietenki mä itkin ja nauroin ja, se tuntu ja ni... se oli jotai, joku semmonen kokemus, et ei sitä ei unohda koskaan. Ja se on semmonen naru, mist haluu pitää kiinni.” (Juha.)

Sisäisesti ohjautumisen orientaatiolla suuren faktoripistemäärän saaneen Paulan kokemus oli toisentyypinen:

”Miten tää usko on tullu sun omaan elämään? Ihan, se on oikeestaan vaan tullu. Ei oo mistään pamahtanu jonain suurena asiana, vaan se on tullu ihan tällai. Mä oon kuitenkin pohtijaihminen. Ja lukenu hirveen paljon. Se on ihan, oikeestaan niinkun itse lukien, miettien, sitä kautta se on hyvin selkeä asia. Että mä oon kuitenkin sit semmonen oman tien kulkija, että mä en oo missään yhteisöiss vahvemmin.” (Paula.)

Muutos ei jää vain pohdinnalliseksi tilaksi.⁷⁰⁶ Esimerkiksi siirtymää on kuvattu siten, että sen ytimenä on pohdinta, mutta pohdinta ja pohdintaa seuraava muutos yhdessä ovat siirtymän tunnusmerkkejä. Siirtymän jälkeen elämänrakenne on muuttunut. Arkea kuvaaviin kysymyksiin ei vastata entiseen tapaan.⁷⁰⁷

”Emmä oo kuitenkaa mikskää ihmeelliseks muuttunu, että mä oon se ihan sama ihminen, joka mä on ennenki ollu. Mutta mun arvot on muuttunu. Se että tota mä en ota alkoholii, en polta tupakkaa, en jua kahvia, en teetä, koska niissä on kofeiinia. Ja pyrin elämään terveellisesti.” (Juha.)

⁷⁰⁵ Väyrynen 1975, 173.

⁷⁰⁶ Väyrynen 1975, 173.

⁷⁰⁷ Perttula 2001, 137.

Muutos ei tapahdu yksinkertaisesti eikä hetkessä. Elämänrakenne ei ole kerta heitolla uusi. Muutos ei tapahdu päivässä, kuukaudessa eikä edes vuodessa. Esimerkiksi psykologisen siirtymän on kuvattu kestävän neljästä viiteen vuotta.⁷⁰⁸ Vanhasta erkaantumisen vaikeudesta puhui muun muassa perinteisen uskonnollisuuden ja ulkoisesti ohjautumisen orientaatiolla suuren faktoripistemäärän saanut Antti, jolla ”omat arvot on muuttunu, mut se et miehän en pysty elää niitten mukaan”.

Konversioita on jaettu uskonnollisiin ja ei-uskonnollisiin. Uskonnollisessa konversiossa yksilön uskonnollisuus vaihtuu toiseksi tai anti- tai ei-uskonnollisesta ihmisestä tulee uskovainen. Vastauskonnolliseksi konversiota voidaan kutsua silloin, kun uskova henkilö maallistuu tai hänestä tulee ateisti. Ei-uskonnollisessa konversiossa ei-uskonnolliset käyttäytymistä säätelevät arvot muuttuvat toisenlaisiksi ei-uskonnollisiksi käyttäytymistä sääteleviksi arvoiksi.⁷⁰⁹ Haastatelluista uskonnollisen konversion kokeneista Juha oli kääntynyt MAP-kirkkoon ja Laura oli liittynyt katoliseen kirkkoon. Valtauskonnon sisällä enemmän tai vähemmän maallisesta henkisempään suuntaan klassisen konversion kautta olivat siirtyneet Irene ja Antti. Henkisempään suuntaan oli siirtynyt myös Paula. Perinteisestä uskonnollisesta kehyksestä poiketen henkisempään suuntaan elämässään oli siirtynyt myös Kati, joka oli kokenut ns. New Age -kääntymyksen. Uskonnollista termistöä omasta arvomuutoksesta käytti herätysliikkeeseen kuuluva Esa, joka kuvasi ekologisen ajattelun tuloa elämäänsä kääntymykseksi. Ei-uskonnollisen arvomuutoksen oli kokenut myös Pekka ”kokoomuslaisten arvojen” romahdettua ja ”humanistisen yleisvasemmistolaisuuden” noustua esiin. Perinteisestä uskonnollisesta arvojärjestelmästä erkaantumisesta kertoi Miia. Miian yksilöitymisprosessia voi luonnehtia vastauskonnolliseksi. Miian näkemyksissä heijastuu eksistentiaalisti Albert Camus’n sanoma siitä, että yksilö ei voi jäädä itseään ja etiikkaansa rakentaessaan oppisuuntien varaan – ”ne riisuvat hartioiltani oman elämäni painon, joka minun kuitenkin on kannettava yksin.”⁷¹⁰ Yksilöitymisprosessinsa alun Miia liitti avioeroonsa. Avioituessaan Miia koki olleensa ”vailla minkäänlaista haluakaan olla itsenäinen ihmisenä”:

”Emmä aina oo ymmärtäny, että itsenäisyys on tärkeätä. Ja enkä oo aina ymmärtäny, et on hirveen tärkeätä vastata itsestään. Mä oon kyl ollu hirveen tyytyväinen, jos joku muu vastais musta tai– kyl se vieläki olis sillon tällön tosi kivaa. Mutta niin, eihän täss todella missään viidakon armoilla olla. Tähän on aika kiltti maa.” (Miia.)

Kaikissa haastatteluissa ei tullut esille voimakkaiksi luonnehdittavia arvomuutoksia. On luonnollista, ettei arvoiltaan perinteisimpien haastateltujen joukossa ilmene runsaasti puhetta voimakkaista arvomuutoksista. Esimerkiksi pe-

---

⁷⁰⁸ Levinson 1978, 19.

⁷⁰⁹ Väyrynen 1975, 171, 173.

⁷¹⁰ Camus 1971, 63.

rinteisen uskonnollisuuden ja ulkoisesti ohjautumisen orientaatioilla suuren faktoripistemäärän saanut Lea ei kertonut voimakkaista arvomuutoksista, päinvastoin hän korosti perinteessä pysyttelemistä. Kaikki arvoiltaan modernitkaan eivät puhuneet arvomuutoksista. He puhuivat kuitenkin erilaisuudesta. Esimerkiksi haastatelluista henkilöistä suurimman ei-traditionaalista orientaatiota ilmaisevan faktoripistemäärän saanut Sanna ei puhunut voimakkaista arvomuutoksista, mutta hän korosti oman elämän poikkeuksellisuutta suhteessa vanhempiensa esimerkkiin ja ”massoihin”. Oman elämänsä poikkeuksellisuutta korosti myös punavihreällä orientaatiolla suuren pistemäärän saanut Outi:

”Onko sulle tullu mieleen nyt jotakin mitä sä olisit halunnu tän haastattelun aikana sanoo, jotaki tärkeätä sun omasta elämästä, arvomaailmasta mutta jotka ei oo tullu esille tässä? Jooo... emmä nyt oikein keksi mitään sellasta. Sellanen ajatus mullon siinä tullu, et mä varmaan elän jotenkin ehkä omalla lailla hyvin poikkeuksellisesti, mä en tiedä minkä takia... emmä tiedä onks se mikään sellanen kommentti mitä haluais esittää, mut yleensä ku katsoo ympärillään semmosia vanhoi opiskelukavereita ja muita, niin vaikka me oltu tietyssä iässä ja tietyssä kehitysvaiheessa suurinpiirtein ihan samoilla lähtökohdilla ja sit heill on kuitenkin luiskahtanu johonkin tiettyyn elämäntapaan. Must tuntuu et mä oon ehkä sit pysyny jotenkin vähän uskollisempänä niille omille ideoilleni, että... et se on ehkä siinä sitte. Semmonen.” (Outi.)

8 MODERNISUUDEN HUOKOISUUS JA KAKSIMERKITYKSISET ARVOT

Lopuksi tutkin uudenaikaisuutta vielä yhdestä uudesta näkökulmasta. Tarkasteltavaksi tulee, mitä uudenaikaisuudesta voidaan sanoa, kun ei pysytellä arvo-orientaatioiden tutkimisessa, vaan otetaan tutkittaviksi yksittäisiä arvoja. Näistä osa on sellaisia, joita ei ole aiemmin sisällytetty traditionaalisuutta ja modernisuutta ilmaiseviin arvoluetteloihin. Näkökulma kaihtaa dikotomia-asetelmaa, ja siten uudenaikaisuuden erittely on vaikeaa. Tehtävän hankaluudesta huolimatta on olemassa joitain menettelytapoja, joita on mahdollista hyödyntää. Voidaan katsoa, millaisia vihjeitä uudenaikaisuuden olemuksesta saadaan, kun tutkittavat joutuvat 1) asettamaan arvoja tärkeysjärjestykseen (eli preferoimaan arvoja), 2) ilmaisemaan eri arvojen hyväksymisastetta, 3) nimeämään itse tärkeitä arvoja, 4) mainitsemaan elämän tärkeitä ja keskeisiä asioita.

Tulokset osoittavat, että modernisuus ei ole sillä tavoin järeää tai kiinteää, että se jättäisi taakseen kaiken perinteiseksi mielletyn. Aikamme on kuvaannollisesti huokoista. Käytännössä huokoisuus ilmenee siten, että runsasta arvostusta saavat sellaiset arvot, jotka voidaan luokitella perinteisiksi tai uudenaikaisuuteen kantaa ottamattomiksi. Tutkittavat ilmaisevat arvostavansa monia hyviä asioita, sekä perinteisiä että uudenaikaisia. Perinteisiä ja uudenaikaisia arvoja esiintyy ihmisten ajattelussa rinnan. Myös sellaiset arvot tai asiat kuin terveys, rehellisyys ja perhe saavat yksittäisiä arvoja tutkittaessa suurta kannatusta.

Viimeisen näkökulman pohjalta päädytään toiseenkin johtopäätökseen. Se koskee muutoksia yksittäisten arvojen merkityksissä. Paljastui, että myös yksittäisillä arvoilla voi olla uudenaikaisuudeltaan vaihteleva – traditionaalinen tai moderni – tarkoite tai toteuttamisympäristö. Siten on olemassa kaksimerkityksisiä arvoja, ja lopulta dikotomianäkökulma tulee esille myös yksittäisiä arvoja tutkittaessa. Yksittäisen arvon dikotomisuus ilmeni rehellisyyden arvostuksessa. Rehellisyys näytti merkitsevän tutkittaville muutakin kuin perinteistä vilpittömyy-

tä. Sen lisäksi arvostettiin moderniksi luonnehdittavaa rehellisyyttä itselle, autenttisuutta. Kaksijakoisuutta esiintyi myös arvojen toteuttamisen kohteissa: Esimerkiksi perhemuodot ovat vuosikymmenten kuluessa muuttuneet. Perhe saattaa olla myös uudenlaisten arvojen toteuttamisympäristö.

8.1 Terveys preferoiduin arvo

Arvopreferointitehtävässä tutkittaville esitettiin valmis arvoluettelo ja vastaajien piti asettaa arvot tärkeysjärjestykseen. Mittaria on käytetty myös aiemmissa suomalaisissa arvotutkimuksissa, ja sitä on raportoinut Suhonen teoksessaan *Suomalaisen arvot ja politiikka*. Mittarin arvoluettelo on laadittu alkuaan Rokeachin itseisarvojen luettelon pohjalta.⁷¹¹ Suhosen Suomeen soveltamassa versiossa luettelosta on poistettu osa Rokeachin määrittelemistä arvoista, joita on pidetty lähekkäisinä tai merkityksettöminä suomalaisen nyky-yhteiskunnan kannalta. Lisäksi siihen on lisätty muutama arvo, jotka ovat olleet esillä julkisessa keskustelussa. Luetteloon on pyritty sisällyttämään sellaisia osioita, jotka vastaisivat Maslowin tarveteorian eri hierarkiatasoja. Yhtenä periaatteena arvomittarin laadinnassa on ollut sen mahdollisimman hyvä kattavuus sekä yksilön oman elämänpiirin että lähiyhteisön, yhteiskunnan ja koko ihmiskunnan tasolla. Suhosen raportoimassa tutkimuksessa vastaajien piti mainita viisi tärkeintä arvoaan tärkeysjärjestyksessä sekä vähiten tärkeä arvo.⁷¹² Tässä tutkimuksessa vastaajien piti Suhosen käytänteestä poiketen asettaa kaikki esitetyt 12 arvoa tärkeysjärjestykseen. Tärkeimpänä pidetty arvo sai sijaluvun yksi, toiseksi tärkein kaksi ja niin edelleen. Jokaisesta arvo-osioista muodostettiin oma muuttujansa.

Arvopreferointitehtävä kuului seuraavasti:

Eri ihmiset arvostavat erilaisia asioita elämässään. Mitkä asiat Teille ovat tärkeitä? Seuraavaksi luetellaan joukko asioita, jotka teidän tulisi asettaa tärkeysjärjestykseen siten, että merkitsette ykkösen teille tärkeimmän asian kohdalle, kakkosen toiseksi tärkeimmän kohdalle jne. aina numeroon 12 asti.

Esitetyt arvot olivat nälän poistaminen maailmasta, hyvä toimeentulo, tasa-arvo ihmisten välillä, maamme itsenäisyys, hyvät ihmissuhteet, sielun pelastuminen, että saisi jotain merkittävää aikaan, työtä kaikilla, terveys, luonnon säilyminen turmeltumattomana, rauha ja vapaus.

---

⁷¹¹ Koska Rokeach katsoo arvostusjärjestelmän olevan hierarkkisesti järjestäytynyt arvojen suhteellisen tärkeyden mukaan, on niitä hänen mielestään mahdollista tutkia preferenssivalintoina. Hän on itse tutkinut arvojen suhteellista tärkeyttä yksilöille kahden arvolistan avulla. Näissä listoissa on esitetty tutkittaville erikseen 18 itseis- ja 18 välinearvoa, jotka tutkittavat ovat joutuneet asettamaan järjestykseen. Rokeachin perusteluista mittarin arvojen valinnasta ks. Rokeach 1973, 29–30.

⁷¹² Ks. Suhonen 1988, 35–37.

Tehtävä oli melko vaativa. 12 arvon asettaminen tärkeysjärjestykseen ei ole helppoa. Tehtävää kritisoitiinkin paljon. Lisäksi ei ole kovin yksinkertaista asettaa tärkeysjärjestykseen asioita, jotka ulottuvat omasta hyvinvoinnista koko kosmoksen hyvinvointiin. Mittarin tavoitetta kattavuuteen voidaan siten pitää myös sen yhtenä heikkoutena. Nimetyt abstraktit arvot jättävät myös mahdollisuuden tulkinnallisiin erimielisyyksiin. Ihmiset voivat mieltää eri lailla esitettyjen arvojen merkityksen. Esimerkiksi tasa-arvon ja vapauden merkitykset voivat vaihdella melkoisestikin ihmisten mielissä. Näkemykset niiden soveltamisalasta saatavat vaihdella. Joku käsittää tasa-arvolla yhdenvertaisuutta oman yhteisön jäsenen kanssa, ja toinen saattaa ulottaa sen koskettamaan eri lajien välistä yhdenvertaisuutta. Vapaus on toiselle sananvapautta, toiselle yhteisön edun ylittävää vapautta toteuttaa omia halujaan ja päättää omista asioista. Vaikka mittarin heikkoudet olivat tiedossa, käytin sitä, koska halusin säilyttää mahdollisuuden aikavertailuun. Käytin mittaria ensimmäisen kerran uuden keskiluokan arvojen kartoituksessa vuonna 1991. Siten tutkimuksen ensimmäisessä vaiheessa tehdyt metodiset ratkaisut sitoivat uuden aineiston keruuta.

On olemassa 23 950 080 eri tapaa asettaa kaksitoista arvoa tärkeysjärjestykseen. Tuloksia tulkittaessa nämä kombinaatiot eivät kuitenkaan ole kiinnostavia, vaan se, mitä arvoja ihmiset asettavat yleisimmin arvolistan kärkeen ja mitkä arvot sijoittuvat listan hännille. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan tärkeimmäksi valittujen arvojen (sijaluku 1) yleisyyttä sekä kolmen (sijaluvut 1, 2 ja 3) ja viiden (sijaluvut 1, 2, 3, 4 ja 5) tärkeimmän arvon joukkoon valittujen arvojen yleisyyttä. Vastaavasti katsotaan vähiten tärkeäksi nimettyjä arvoja (sijaluku 12) ja kolmen vähiten tärkeän (sijaluvut 10, 11 ja 12) arvon joukkoon asetettujen valintojen yleisyyttä. Sijalukujen 6,7,8 ja 9 yleisyyttä ei tarkastella, koska voidaan olettaa, että näihin valintoihin sisältyy eniten mittausteknistä häilyvyyttä ja että arvojen tärkeys ilmenee jo tärkeimpiä ja kaikkein vähiten tärkeitä arvoja tarkastelemalla.

Jos tutkittavat asettaisivat kyseiset 12 arvoa tärkeysjärjestykseen satunnaisesti, saisi kukin arvo 8 prosenttia ensisijaisista valinnoista. Kolmen tärkeimmän arvon joukossa kukin arvo olisi 25-prosenttisesti ja viiden tärkeimmän arvon joukossa 42-prosenttisesti. Tuloksia katsottaessa ja tulkittaessa (ks. taulukko 38) kannattaa kiinnittää huomiota arvoihin, jotka ylittävät satunnaisvalintojen tason.

TAULUKKO 38. Arvopreferenssit AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995

ARVO	Tärkein	Kolmen tärkeimmän joukossa	Viiden tärkeimmän joukossa	Kolmen vähiten tärkeän joukossa	Vähiten tärkeä
N=684	%	%	%	%	%
Terveys	36	68	83	1	0
Rauha	19	60	77	3	0
Hyvät ihmissuhteet	13	40	60	4	0
Luonnon säilyminen turmeltumattomana	5	22	46	12	1
Työtä kaikilla	4	15	30	21	2
Vapaus	3	26	53	10	0
Nälän poistaminen maailmasta	3	17	35	24	5
Tasa-arvo ihmisten välillä	3	12	30	17	1
Maamme itsenäisyys	3	12	28	23	3
Hyvä toimeentulo	3	12	25	35	7
Että saisi jotain merkittävää aikaan	1	5	10	64	20
Sielun pelastuminen	5	8	12	74	53
Yhteensä	98	297	489	288	92

Tärkeimmäksi arvoksi tutkittavat valitsivat yleisimmin terveyden. Yli kolmannes tutkittavista valitsi sen tärkeimmäksi arvokseen. Terveyden jälkeen rauha ja hyvät ihmissuhteet valittiin yleisimmin tärkeimmäksi arvoksi. Niiden sijoittaminen arvolistan häntäpäähän oli äärimmäisen harvinaista. Näiden kärkivalintojen perusteella arvopreferointitehtävään vastanneet ovat keskivertosuomalaisia. Kuten suomalaiset yleensäkin, he arvostavat eniten terveyttä ja rauhaa.⁷¹³ Ne näyttävät olevan monelle ihmiselle osa hyvää elämää tai ainakin hyväksi koetun elämän edellytyksiä. Kyseiset arvot koskettavat eloonjääntä. Materialistinen toimeentulo olisi saatettu myös mainita nykyistä useammin itselle tärkeimpien arvojen joukkoon, jos se olisi terveyden tapaan nimetty pelkäksi toimeentuloksi eikä hyväksi toimeentuloksi. Mittarin täyttämässä näytetään seuraavan maslowilaisen tarvehierarkian logiikkaa: alimman tason tarpeita vastaavia arvoja asetetaan etusijalle.

"Terveys – se on tullu useemman kerran mainittua. Niin. Se on semmonen asia, et jos aatellaan näin, et sull on niin huono tilanne, että sull ei oo ystäviä, sull ei oo töitä, niin ehkä vielä siitä voi nousta, jos sä oot terve ihminen." (Hilkka.)

⁷¹³ Suomalaisten tärkeimmät arvot olivat vuonna 1993 terveys, perheen turvallisuus ja maailmanrauha (Puohiniemi 1993, 28). Ks. suomalaisten arvoista vuonna 2001 ja 1990-luvulla Puohiniemi (2002, 373) sekä 1980-luvulla Suhonen (1988, 37).

On vaikea ajatella, että terveys olisi monellekaan elämän keskeisin päämäärä. Ylipäänsä terveys on hankalasti käsitettävissä arvoksi. Esimerkiksi aiemmin todettiin von Wrightin sijoittavan sen arvokäsitteiden "alapuolella" oleviin ns. psykologisiin ja biologisiin käsitteisiin. Terveys ei ole ollut mukana myöskään Rokeachin arvoluettelossa, johon arvopreferointitehtävän arvosta pohjautuu. Vaikka terveyttä ei tiukassa mielessä ehkä voidakaan pitää arvona, on se asia, jolla on keskeinen asema ihmisten elämässä. Esimerkiksi kyselylomakkeen pelonaiheita selvittäneen lauseentäydennystehtävän (kysymys nro. 50) perusteella terveys askarrutti monen mieltä. Vaikka vastauksia tähän avoimeen täydennystehtävään tuli laidasta laitaan ja niiden puristaminen muutamaa luokkaa oli vaikeaa, nosti kysymys juuri terveyteen liittyvät pelot esille (ks. liitetaulukko 18). Yleisimmin tutkittavat mainitsivat tehtävässä jonkin ruumiilliseen terveyteen liittyvän pelon. Tähän luokkaan laskettiin oman sairastumisen ja kuolemanpelon ohella huoli läheisten ihmisten sairastumisesta. Terveys näytti merkitsevän monelle ihmiselle kipujen ja kärsimyksen poissaolon lisäksi myös elämästä suoriutumisen edellytystä. Sairaus on uhka aineelliselle ja sosiaaliselle pärjäämiselle. Monilla ihmisillä elämän taloudellinen perusta rakentuu terveyden varaan. Toimeentulo ja perheen selviytyminen taloudellisesti riippuu usein siitä, onko yksilö kykenevä käymään töissä ja hankkimaan toimeentuloa palkkatyöstä. Etenkin laman aikana, jolloin työtä on niukasti tarjolla ja tilanteet, joissa esimerkiksi toinen puolisoista on aiempaa useammin työttömänä, terveyden menetys on usein vakava uhka taloudelliselle pärjäämiselle. Terveyden ja toimeentulon kiertoutuminen toisiinsa tuli konkreettisesti esille pelonaiheita nimettäessä. Vastajat mainitsivat usein sekä pelon terveyden menettämisestä että pelon taloudellisen tilanteen heikkenemisestä:

"Että työt loppuvat tai sairastun, jolloin emme selviydy talonveloista." (n, 026.)

"Sairastumista ja sitä, ettemme saa taloudellista tilannettamme tasapainoon." (n, 274.)

"Että emme selviydy veloista, sairastumme tai menetämme työpaikan." (n, 313.)

"Asunovelkaisena toimeentulon vaikeutumista, terveyden menetystä." (n, 395.)

Tutkittavien ikä vaikuttaa terveyden suureen arvostukseen. Monet tutkittavista ovat iässä, jossa terveyden menettäminen saattaa olla taloudellisen pärjäämisen kannalta suurempi riski kuin myöhemmällä iällä: Asunto- ja opintolainat vievät rahaa. Samoin perheeseen ja lapsiin liittyy monenlaisia kuluja. Suhonen on huomannut terveyden arvostuksen vaihtelevan yllätyksellisesti eri ikäisten keskuudessa. Neljäkymmenen ikävuoden jälkeen terveys mainitaan aiempaa harvemmin itselle tärkeiden arvojen joukossa. Terveyden arvostaminen ei siis

kasva lisääntyneen sairastumisriskin mukana.⁷¹⁴ Terveiden suuri arvostus varhaisessa keski-ikässä liittyy paitsi elämänvaiheen taloudellisiin menoihin myös omien vanhempien sukupolven sairasteluun ja kuolemaan. Huoleen oman terveyden menettämisestä liittyy usein myös huoli omien vanhempien terveyden menettämisestä, pärjäämisestä ja kuolemasta. Vähitellen tällaisiin uhkiin ja kokemuksiin totutaan eivätkä ne tunnu enää niin pelottavilta.⁷¹⁵

”... et siihen tiettyyn ikään asti kokee jotenkin itse olevansa joku kuolematon. Ja kaikki lähiomaiset ympärillä, et eihän ne voi tästä mihinkään hävitä. Et semmonen kauheen naivi ajatus on alitajunnassa, vaikka tokihan sitä tajuaa, että ihmiset kuolee. Mut kun alkaa suvussa kuolla ihmisiä niin sit se on tavallaan semmonen jonkunnäkönen alkushokki, et eihän tää nyt voi mennä näin.” (Outi.)

Tutkittavat elävät ikävaihetta, jossa huomataan aiempaa selvemmin elämän rajallisuus. Se tuottaa ikävaiheeseen liittyvää ahdistusta. Ahdistus on myös mahdollisuutta. Se on mahdollinen lähtökohta varsinaistumiselle, joksika sitä kutsuu Heidegger. Heideggerin mukaan koetamme kieltää tietomme olemassaolon rajallisuudesta, mutta se on läsnä kaikessa ja tulee ilmi ja saa aikaan ahdistuksen. Niin kauan kuin ihminen elää Heideggerin kuvaamaa Kenen Tahansa elämää, hän voi ajatella, että hän ei kuole, muut kuolevat, mutta jos hän käsittää, että hänen oma aikansa on myös rajallinen ja hän on se, joka kuolee kerran, hän pyrkii elämään itse elämänsäkin.⁷¹⁶

”Mutta yks aino (..) semmonen oikein vahvasti positiivinen tulos oli siitä se – että omalla tavalla aika tietosestiki melkein 10 vuotta hakenu sitä tässä päivässä elämisen makua. Et miten oppis siihen, että osaa elää tätä päivää huolehtimatta huomista niin hirveesti ja järjestämättä ja niin edelleen – niin se tuli kyllä sitte yhtäkkiä automaattiona sen sairastumisen jälkeen. Mä yhtäkkiä huomasin et mä – miks mä – se on vast ens viikonvaihteessa! Emmä nyt vielä sitä järjestä. Et tota, ei enää hae viikonvaihdetta tai seuraavaa lomaa tai sit sitä tai tätä, vaan tää päivä on tässä nyt. Ei oo ollu hätää. Tämmöset taloudet ja kaikki muut, kyl ne aina, aina ne supliintuu.” (Paula.)

Individualistisessa kulttuurissa sairaus ei ole vain ruumiin fyysistä raihnaisuutta, uhka sosiaaliselle ja taloudelliselle pärjäämiselle, vaan myös uhka yksilökeskeisten arvojen toteutumiselle: itsemääräämisoikeudelle, riippumattomuudelle, yksilön kyvyille vastata omasta elämästään ja mahdollisuuksille toteuttaa itseään.

”Hyvään elämään. Oisit sä halunnu jatkaa siitä? Emmä varmaan osaa. Tottakai, nyt äsken puhuttiin terveydestä ja sairaudesta ja muusta, niin tottakai hyvään elämään kuuluu terveys, ja toivottavasti mahdollisimman hyvä terveys. Et pystyy vastaamaan siitä omasta elämisestään. Eli yhtä hyvin, sit jos

⁷¹⁴ Suhonen 1988, 83–84. Tutkittavina olivat 15–69-vuotiaat suomalaiset.

⁷¹⁵ Suhonen 1988, 84.

⁷¹⁶ Varto 1993, 158.

sanotaan, et se elämä päättyy joka tapauksess kuolemaan, niin mä en todella, mä en ees halua, et mä eläisin kauhean vanhaksi. Et mull on sellanen mielikuva, mä en ehkä ton syövän kanssa – mä en enää uskokaan – et mä mielettömän vanhaks eläisin, mutta – sen takia, et mä en haluaisi niitä kaikkia kipuja ja vaivoja ja tauteja ja muita ja. Et haluais pystyy itsestään huolehtiin loppuun asti. Mä oon, ehkä mun tyypilleni on hirveen vaikee nöyryä ottamaan kaikki apu vastaan.” (Paula.)

”No kyä se [terveys, tm] on tosi tärke merkitys. Mää olin tossa joku vuosi sitte vähän sairaskin, niin kyä se tuntu tosi kurjalta. Ihminen on aika heikko siinä vaiheessa. Tuntuu maailma suurelta, että pääseekö sieltä pois ikinä sitte. Jos kipee olis sillai pahasti, että joutus makailemaan vaan, niin kyllä kamalaa olis. Jonku armonapin sais ottaa kyllä mun puolesta, jos pysyvästi jäis sairaaks jollain tapaa.” (Tero.)

Terveyden, rauhan ja hyvien ihmissuhteiden ohella vapaus ja luonnon säilyminen turmeltumattomana erottuivat yleisimmin arvostetuiksi arvoiksi. Noin puolet vastaajista mainitsi ne viiden tärkeimmän arvon joukkoon. Niiden kannatuksen osalta voidaan puhua uudenlaisten arvojen leviämisestä. Ehkä enemmän kuin tärkeimmiksi asetetut arvot nykyajan arvoista kertovat negaation kautta vähiten arvostetut. Arvolistan häntäpäähän kolmen vähiten tärkeän arvon joukkoon tutkittavat sijoittivat useimmiten sielun pelastumisen (74 %), jonkin merkittävän aikaansaamisen (64 %) ja hyvän toimeentulon (35 %). Ne eivät ole ajallemme leimallisia arvoja. Vähiten arvontoa osoitettiin sielun pelastumiselle. Se oli reilulle puolelle vastaajista vähiten tärkeä arvo.

Millainen kuva nykyajalle ominaisista arvoista syntyy tarkastelemalla luokkien välisiä eroja arvopreferensseissä? Tasa-arvo ihmisten välillä, luonnon säilyminen turmeltumattomana, vapaus, täystyöllisyys ja terveys ovat arvoja, joiden kannatuksen voi sanoa olevan jommallekummalle luokalle tyypillisempää. Moderneiksi luonnehdittavat kolme ensimmäistä arvoa olivat ominaisia uudelle keskiluokalle. Tämä näkyy katsottaessa taulukossa 39 esitettyjä viiden tärkeimmän arvon joukkoon asetettuja valintoja. Työväenluokka arvosti keskiluokkaa enemmän terveyttä ja täystyöllisyyttä. Luokkien välinen ero täystyöllisyyden arvostuksessa näkyy katsottaessa kolmen vähiten tärkeän arvon joukkoon asetettuja valintoja. Uuden työväenluokan jäsenet ovat asettaneet täystyöllisyyden uutta keskiluokkaa harvemmin kolmen vähiten tärkeän arvon joukkoon.

TAULUKKO 39. Arvopreferenssit liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995

	Viiden tärkeimmän joukossa									Kolmen vähiten tärkeän joukossa										
	%												%							
	AEK			p< ^a	KTV			p< ^b	AEK			p< ^a	KTV			p< ^b				
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki					
Terveys	77	84	79	ns.	95	89	94	ns.	.001	0	3	1	.05	1	-	1	ns.	ns.		
Rauha	85	74	81	.05	78	75	77	ns.	ns.	2	3	3	ns.	3	2	2	ns.	ns.		
Hyvät ihmissuhteet	60	60	60	ns.	64	67	64	ns.	ns.	5	6	5	ns.	2	3	2	ns.	ns.		
Luonnon säilyminen turmeltu-mattomana	59	49	56	ns.	35	42	37	ns.	.001	9	8	9	ns.	18	11	16	ns.	.01		
Työtä kaikilla	21	30	24	.05	43	30	40	ns.	.001	27	30	28	ns.	14	13	14	ns.	.001		
Vapaus	62	59	61	ns.	47	48	47	ns.	.001	7	10	8	ns.	15	9	14	ns.	.05		
Nälän poistaminen maailmasta	38	33	36	ns.	35	33	35	ns.	ns.	20	29	23	ns.	22	39	26	.01	ns.		
Tasa-arvo ihmisten välillä	36	34	35	ns.	25	28	26	ns.	.01	12	17	14	ns.	19	31	22	.05	.01		
Maamme itsenäisyys	26	29	27	ns.	31	33	31	ns.	ns.	25	35	28	.05	19	22	20	ns.	.05		
Hyvä toimeentulo	16	27	19	.05	32	36	33	ns.	.001	45	28	40	.01	32	28	31	ns.	.05		
Että saisi jotain merkittävää aikaan	8	22	12	.001	7	14	9	ns.	ns.	71	45	63	.001	74	56	70	.01	ns.		
Sielun pelastuminen	14	14	14	ns.	11	6	10	ns.	ns.	74	77	75	ns.	79	84	80	ns.	ns.		

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Miesten arvostusten on todettu olevan naisia useammin minäkeskeisiä ja kohdistuvan erityisesti aineelliseen hyvinvointiin. Empiiristen tutkimusten valossa naisten ja miesten arvomaailmat eivät kuitenkaan poikkea paljon toisistaan.⁷¹⁷ Myöskään tämän tutkimuksen arvopreferointitehtävän osaryhmittäiset tulokset eivät osoita naisten ja miesten välillä olevan suuria eroja (ks. taulukko 39). Ainoastaan jonkin merkittävän aikaansaamisen arvostus eroaa sukupuolittain. Molemmissa liitoissa miehet arvostavat sitä naisia enemmän, koska miehillä se on naisia harvemmin kolmen vähiten tärkeän arvon joukossa. Se on siten miehille naisia ominaisempi arvo. Muiden arvojen vaihtelu ei ole yhteydessä pelkästään sukupuoleen. Hyvän toimeentulon kannatusta erottelee luokka-aseman ja sukupuolen yhdistelmä. Uuden keskiluokan naiset arvostavat vähiten perinteisenä arvona pidettävää hyvää toimeentuloa.

Osaryhmien välisten erojen tarkastelu paljastaa, että arvopreferenssitehtävässä jakoa traditionaalisuuteen ja modernisuuteen ilmenee katsottaessa luokille ominaisia arvoja. Sellaisten modernien arvojen kuin ihmisten välisen tasa-arvon, luonnon turmeltumattomana säilymisen ja vapauden suuri arvostus on uudelle keskiluokalle uutta työväenluokkaa ominaisempaa. Uuden keskiluokan naiset arvostavat muita vähemmän perinteiseksi luokiteltavaa hyvää toimeentuloa.

Koska uuden keskiluokan asenteita ja arvoja on mitattu sekä taloudellisen taantuman kynnyksellä (vuoden 1991 alussa) että laman aikana (vuosien 1994 ja 1995 vaihteessa), voidaan havainnoida yhteiskunnan taloudellisen tilan yhteyttä arvoihin ja asenteisiin. On mahdollista selvittää, kuinka pysyviä uudenlaiset arvot ovat. Ovatko uudelle keskiluokalle ominaiset uudenlaiset individualistiset ja postmaterialistiset arvot arvoja, jotka ovat herkkiä taloudellisille suhdanteille ja vaarassa kadota taloudellisen taantuman johdosta, kuten on toisinaan epäilty?⁷¹⁸

Tulokset osoittavat, että uudenlaisten arvojen kannatus on yhteydessä yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Tätä osoittaa se, että tarkasteltaessa viiden tärkeimmän arvon joukkoon asetettuja valintoja täystyöllisyyden ja terveyden arvostus kasvoi ja postmaterialismille tyypillisen luonnon säilymisen turmeltumattomana ja vapauden kannatus heikkeni aikaa myöten. Myös nälän poistamisen maailmasta arvostus väheni, mikä sekin lienee yhteydessä taloudelliseen taantumaan. (Ks. taulukko 40.)

⁷¹⁷ Suhonen 1988, 104–105. Ks. myös Jallinoja 1989; 1997, 31; Puohiniemi 2002, 70.

⁷¹⁸ Ks. esim. Puohiniemi 1993, 28. Ks. tulkinnoista arvojen ja asenteiden yhteydestä talouden ja työllisyyden kehitykseen Suomessa myös Blom 2000, 192–195.

TAULUKKO 40. AEK:n jäsenten arvopreferenssit vuosina 1991 ja 1995^a

	Tärkein				Kolmen tärkeimmän joukossa				Viiden tärkeimmän joukossa				Kolmen vähiten tärkeän joukossa				Vähiten tärkeä	
	%				%				%				%				%	
	91	95			91	95			91	95			91	95			91	95
Terveys	26	30			49	62	**		69	79	**		1	1			0	0
Rauha	21	22			67	63			85	81			4	3			0	1
Hyvät ihmissuhteet	13	16			34	41	*		53	60			6	5			0	0
Luonnon säilyminen turmeltumattomana	14	7	**		40	29	**		65	56	*		5	9			1	1
Työtä kaikilla	1	4	*		6	10	*		15	24	**		34	28			4	3
Vapaus	5	4			33	30			69	61	*		5	8			2	1
Nälän poistaminen maailmasta	9	3	***		26	18	**		45	36	*		17	23			3	5
Tasa-arvo ihmisten välillä	4	4			17	14			39	35			12	14			0	1
Maamme itsenäisyys	3	3			12	12			28	27			28	28			3	4
Hyvä toimeentulo	2	2			10	10			18	19			44	40			10	8
Että saisi jotain merkittävää aikaan	3	2			7	7			13	12			59	63			14	18
Sielun pelastuminen	7	6			9	10			11	14			79	75			61	54

^a Tähdet ilmaisevat vuosien 1991 ja 1995 välisen eron tilastollista merkitsevyyttä χ^2 -testin perusteella seuraavasti: * $p < .05$, ** $p < .01$ ja *** $p < .001$.

Myös muissa tutkimuksissa on todettu vastaavanlaisia tuloksia. Yhteiskunnan taloudellisen tilan on havaittu heijastuvan haluun suojella luontoa. Siirryttäessä nousukaudesta laskukauteen taloudellisen turvallisuuden arvostus kasvaa, mikä on ilmennyt esimerkiksi työllisyyden asettamisena aiempaa useammin ympäristönsuojelun edelle.⁷¹⁹

Muutosta ympäristöä koskevista arvostuksista oli havaittavissa myös yksittäisten asenteiden tasolla. Neljän vuoden aikana huoli Suomen luonnon ja ympäristön tilasta väheni sekä naisilla (97 prosentista 90 prosenttiin) että miehillä (90 prosentista 79 prosenttiin). Muutoksia näkyi myös asennoitumisessa luonnonsuojelijoihin. Luonnonsuojelijoiden yhteiskunnallisen vallan vahvistamiseen suhtauduttiin aiempaa kriittisemmin. Neljän vuoden aikana niiden määrä, jotka katsoivat luonnonsuojelijoilla olevan liian vähän valtaa, oli vähentynyt (68 prosentista 54 prosenttiin). Tulokset eivät ole yksiselitteisiä. Ne voivat osoittaa yhteiskunnan taloudellisen tilan vaikutuksia asenteisiin, mutta myös sitä, että huolta ympäristöstä ei aiempaan tapaan koeta tarvittavan kantaa esimerkiksi

⁷¹⁹ Ks. esim. Haavisto & Lankinen 1991, 32; Lankinen 1995, 11; Sairinen 1996, 67–68; Suomalaiset ja ympäristö 2002, 12–13; Tulokas 1998, 18–20.

neljän vuoden sisällä tehtyjen ympäristötoimien perusteella ja ympäristönsuojelijoiden tuona aikana saavuttaman vallan vuoksi. Naisten asenteiden kovenemista tosin kuvastanee se, että he eivät olleet vuonna 1995 (50 %) enää yhtä valmiita luopumaan ydinvoiman käytöstä elintason kustannuksella kuin vuonna 1991 (65 %).

Viitteitä ympäristöasenteiden sidonnaisuudesta taloudelliseen ja fyysiseen turvallisuuteen antoivat myös muut turvallisuuden tunteeseen liittyvät kyselyn väittämät. Muun muassa poliisin valtaa liian vähäisenä pitävien osuus kasvoi neljän vuoden aikana (9 prosentista 19 prosenttiin). Puolustusvoimien vallan määrään kielteisesti suhtautuvien osuus taas laski (30 prosentista 20 prosenttiin). Puolustusvoimat saavatkin vuonna 1995 entistä enemmän tukea uudelta keskiluokalta. Puolustusvoimia jokseenkin tai täysin tarpeettomana pitävien osuus väheni (32 prosentista kahteenkymmeneen), ja sotilaalliset toimet itsenäisyyden puolustamiseksi sallittiin aiempaa useammin (siirtymä 69 prosentista 79 prosenttiin vuodesta 1991 vuoteen 1995).

Aineistoni mukaan asennoituminen ympäristöön muuttui jonkin verran neljän vuoden aikana. Tähän muutokseen on osaltaan vaikuttanut myös maamme taloudellinen tila, vaikkei koko muutos olisikaan tällä selitettävissä. Tämä osoittaa, että noususuhdanteen aikana asenteet ovat myönteisempiä ja ihmiset ovat valmiimpia tekemään taloudellisia uhrauksia ympäristön hyväksi, kun taas laskusuhdanteen aikana asenteet kovenevat. Oletus yhtyy myös Inglehartin esittämiin tulkintoihin postmaterialistumiskehityksestä, jossa voi esiintyä vaihtelua taloudellisten suhdanteiden mukaan.⁷²⁰ Dramaattisia muutoksia asennoitumisessa ei ole tapahtunut. Uuden keskiluokan ympäristömyönteisen asennoitumisen voi täten olettaa olevan luonteeltaan melko vankkaa.

Vaikka taloudellinen laskukausi toi mukanaan suurtyöttömyyden ja toimeentulovaikkeudet ja hyvän toimeentulon merkityksen olisi voinut odottaa korostuvan jälkimmäisellä mittauskerralla, ei näin kuitenkaan käynyt. Se asetettiin vuonna 1995 vuoden 1991 tapaan hyvin usein yhdeksi itselle vähiten tärkeistä arvoista. Lisäksi postmaterialististen ja individualististen arvojen kannatus oli vuonna 1995 edelleen suurta uuden keskiluokan jäsenillä verrattuna uuden työväenluokan arvostuksiin. Vaikka uuden keskiluokan jäsenillä esimerkiksi turmeltumattoman luonnon arvostus väheni tutkitulla aikavälillä, sen arvostus oli vielä suurta verrattuna työväenluokan jäsenten arvostuksiin. Uudenlaisten arvojen kannatuksessa esiintyy jonkin verran vaihtelua taloudellisten suhdanteiden mukaan, mutta suhdannevaihtelut eivät ole heilauttaneet orientaatiota toiseen suuntaan eli uusi keskiluokka ei ole kääntynyt ominaisesti traditionaalisten arvojen kannatukseen.

---

⁷²⁰ Ks. Inglehart 1977, 1990a, 1997.

Arvojen kannatuksessa tapahtui muutosta vuodesta 1991 vuoteen 1995, mutta kärki- ja häntäpäähän sijoitetut arvot eivät muuttuneet. Terveys sijoitettiin molemmilla mittauskerroilla yleisimmin tärkeimmäksi arvoksi. Samoin rauha arvostettiin paljon. Vastaavasti hyvä toimeentulo, jonkin merkittävän aikaansaaminen ja sielun pelastuminen olivat molemmilla mittauskerroilla yleisimmin arvohierarkian häntäpäässä. Vaikka arvon asema arvohierarkiassa ei muuttuisi, voi sen tärkeys muuttua. Esimerkiksi terveys saattoi loistaa vuonna 1995 entistä kirkkaammin tutkittavien mielessä.

8.2 Hyväksymisasteella mitattuna perinteisyyttä ja uudenaikaisuutta esiintyy rinnan

Arvopreferenssitehtävässä vastaajat joutuivat ilmaisemaan arvojen kannatusta aina suhteessa toisiin arvoihin eli asettamaan kunkin arvon muiden arvojen ylä- tai alapuolelle. Kun arvoja tutkittiin hyväksymisasteen avulla, jokaiseen arvoon otettiin kantaa erikseen ja niiden arvostus saatettiin ilmaista samansuuruiseksi kuin muiden arvojen. Hyväksymisasteen mittaamiseksi tutkittaville esitettiin kysymys, joka kuului seuraavasti:

Ihmiset arvostavat eri tavoin elämän eri alueita. Pyydän Teitä arvioimaan, kuinka paljon Te arvostatte seuraavia asioita. Ympyröikää jokaisen asian kohdalta omaa kantaanne vastaava numero. Arvostuksen määrää kuvaavia luokkia oli viisi. Numero viisi edusti kantaa arvostan hyvin paljon ja numero 1 kantaa, ettei arvosta lainkaan. Tutkimuksessa nimettiin 11 arvoa, joihin tutkittavien piti ottaa kantaa. Mitatut arvot olivat tasa-arvo, yksilönvapaus, itsensä toteuttaminen, uskonto, aineellisten olojen parantaminen, ympäristön tuhoutumisen estäminen, sisäinen mielenrauha, läheiset ihmissuhteet, sosiaalinen arvostus, rauha ja työ.

Tässä mittarissa nimetyt arvot eivät ole täysin samoja kuin arvopreferointitehtävässä. Nyt ei esimerkiksi mitattu jonkin merkittävän aikaansaamisen, nä-
län poistamisen maailmasta, maamme itsenäisyyden ja terveyden arvostusta. Uusina mittauskohteina olivat sosiaalisen arvostuksen, sisäisen mielenrauhan ja itsensä toteuttamisen hyväksyntä. Osa arvoista nimettiin hieman arvopreferointitehtävästä poiketen: läheiset ihmissuhteet (hyvät ihmissuhteet), yksilönvapaus (vapaus), ympäristön tuhoutumisen estäminen (luonnon säilyminen turmeltumattomana), työ (työtä kaikilla), tasa-arvo (tasa-arvo ihmisten välillä), aineellisten olojen parantaminen (hyvä toimeentulo) ja uskonto (sielun pelastuminen). Rauha oli nimetty molemmissa tehtävissä samoin. Mittareiden välillä haluttiin pitää jonkinasteinen vertailtavuusmahdollisuus, joten osa arvoista vastasi mittareissa toisiaan. Muuten jälkimmäistä mittaria muokattiin enemmän tämän tutkimuksen tarpeita varten pudottamalla arvopreferointitehtävässä

esiintyneitä vähemmän oleellisina pidettyjä arvoja pois ja lisäämällä uuteen mittariin uudenlaisten arvojen leviämistä ilmentäviä arvoja, kuten itsensä toteuttaminen ja sisäinen mielenrauha. Samoin muokkausta tehtiin siten, että joidenkin arvojen merkityssisältöä laajennettiin (esim. tasa-arvo) ja joidenkin supistettiin (esim. yksilönvapaus) jälkimmäisessä tehtävässä.

Käytetyn mittarin heikkoutena oli se, että suurella osalla vastaajista oli taipumus valita kaikkien arvojen osalta joko vastausvaihtoehto arvostaa ”hyvin paljon” tai ”melko paljon”. Näkyipä lomakevastauksissa sellaistaakin, että vastaaja oli ympyröinyt samaa hyväksynnän astetta ilmaisevan vaihtoehdon alle monia arvoja yhdessä. Vastausvaihtoehtojen ”en juuri lainkaan” ja ”en lainkaan” valinta oli todella harvinaista. Mittari ei näin ollen erotellut hyvin arvoja toisistaan. Yli 90 prosenttia vastanneista arvosti hyvin paljon tai melko paljon läheisiä ihmissuhteita (98 %), yksilönvapautta (98 %), rauhaa (97 %), työtä (97 %), sisäistä mielenrauhaa (96 %), itsensä toteuttamista (96 %), ympäristön tuhoutumisen estämistä (95 %) ja tasa-arvoa (92 %). Tulokset osoittavat vastauslogiikkaa: korkealle abstraktiotasolle nostetut ja epätasaisesti ilmaistut arvot saavat yleisen hyväksynnän. Tulokset kuitenkin vahvistavat arvopreferointitehtävässä saatua kuvaa tärkeistä ja vähemmän tärkeistä arvoista. Kun preferointitehtävässä hyvä toimeentulo, jonkin merkittävän aikaansaaminen ja sielun pelastuminen erottuivat häntäpäähän sijoitetuiksi arvoiksi, niin vastaavasti aineellisten olojen parantaminen (71 %), sosiaalinen arvostus (65 %) ja uskonto (45 %) jäivät tässä tehtävässä suhteellisesti vähemmän arvostetuiksi. Jotta mittari olisi erotellut arvoja paremmin toisistaan, olisi hyväksynnän astetta ilmaisevia luokkia pitänyt olla enemmän. Omille arvoille vastakkaista vaihtoehtoa ilmaiseva luokka olisi myös ollut tarpeen.

Kunkin arvon keskimääräisen kannatuksen eli keskiarvon laskeminen on yleinen tapa tarkastella arvojen keskinäistä suosiota. Näin arvot saadaan asettumaan suosituimmuusjärjestykseen (taulukko 41). Tässä tutkimuksessa tärkeimpänä pidetty arvo sai keskiarvokseen 4,8 ja vähiten tärkeä 3,3. Läheisten ihmissuhteiden, rauhan, sisäisen mielenrauhan, yksilönvapauden, ympäristön tuhoutumisen estämisen, itsensä toteuttamisen, työn ja tasa-arvon keskiarvot olivat luonnollisesti korkeita (keskiarvo yli 4). Sosiaalinen arvostus, aineellisten olojen parantaminen ja uskonto erottuivat edellisistä matalammilla keskiarvoillaan (keskiarvo alle 4).

TAULUKKO 41. Hyväksymisasteella mitattujen arvojen keskiarvot liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995

	AEK			KTV		Kaikki	Sd.	
	nainen ^a	mies ^b	kaikki ^c	nainen ^d	mies ^e			kaikki ^f
Modernit arvot								
Läheiset ihmissuhteet	4,8	4,6	4,8***	4,8***	4,6**	4,8**	4,8	0,48
Sisäinen mielenrauha	4,8	4,5	4,7 **	4,6	4,3***	4,6**	4,6	0,59
Rauha	4,7	4,5	4,7**	4,8**	4,5	4,7*	4,7	0,53
Yksilönvapaus	4,6	4,6	4,6	4,5	4,4	4,5	4,6	0,55
Ympäristön tuhoutumisen estäminen	4,6**	4,4	4,6**	4,4	4,3**	4,4	4,5	0,65
Tasa-arvo	4,6**	4,3	4,5***	4,4	4,1***	4,3**	4,4	0,67
Itsensä toteuttaminen	4,5	4,5	4,5	4,4	4,4	4,4	4,5	0,59
Traditionaaliset arvot								
Työ	4,4***	4,3	4,4	4,6***	4,5	4,6	4,5	0,60
Aineellisten olojen parantaminen	3,7	3,7	3,7	3,7	3,6	3,7	3,7	0,73
Sosiaalinen arvostus	3,6***	3,6	3,6	4,0***	3,6	4,0**	3,7	0,84
Uskonto	3,3	3,1	3,3	3,4	2,8**	3,2**	3,3**	1,10

Huom. Tähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä Scheffen-testillä seuraavasti:

* $p < .05$, ** $p < .01$ ja *** $p < .001$.

Sarakkeissa tilastolliset merkitsevyydet ilmaisevat seuraavasti ryhmien välistä eroa:

^anaisten välinen ero; ^bmiesten välinen ero; ^cAEK:n naisten ja miesten välinen ero;

^dKTV:n naisten ja AEK:n miesten välinen ero; ^eKTV:n miesten ja AEK:n naisten välinen ero; ^fKTV:n naisten ja miesten välinen ero.

Tällä mittarilla dikotomia perinteisiin ja uudenaikaisiin arvoihin ei ilmennyt arvojen keskinäisissä riippuvuuksissa siten, että moderneiksi ja traditionaalisiksi luokiteltujen arvojen välillä olisi ollut negatiivisia riippuvuuksia. Arvojen välillä oli vain positiivisia korrelaatioita.⁷²¹ Tutkittavat ilmaisivat arvostavansa paljon kaikkea abstraktia hyvää, perinteistä ja uudenaikaista. Dikotomisuutta on havaittavissa uuden keskiluokan naisten eri arvojen keskimääräisessä kannatuksessa, koska tämä osaryhmä arvostaa keskimääräistä enemmän moderneiksi kuin traditionaalisiksi luokiteltavia arvoja.

Moderneista arvoista etenkin ympäristön tuhoutumisen estämisen ja tasa-arvon arvostus on uuden keskiluokan naisille muita osaryhmiä ominaisempaa. Eriteltäessä muita osaryhmittäisiä eroja paljastuu, että naisille on miehiä tyypillisempää ilmaista läheisten ihmissuhteiden arvostusta ja että sosiaalinen arvostus

⁷²¹ Kaikkien arvojen välillä oli tilastollisesti merkitseviä positiivisia riippuvuuksia tasolla $p < .05$, paitsi uskonnon ja tasa-arvon ($p=0,08$), uskonnon ja yksilövapauden ($p=0,08$) sekä tasa-arvon ja sosiaalisen arvostuksen ($p=0,06$) välillä.

tus on uuden työväenluokan naisille muita osaryhmiä ominaisempi arvo. Lisäksi uuden työväenluokan miehet erottuvat naisista siltä osin, että he arvostavat uskontoa vähemmän kuin naiset. Tämän eroavuuden sisältöä on tullut laajasti esille jo uskonnollisuutta koskevassa luvussa.

8.3 Rehellisyys omien arvomainintojen kärjessä

Arvoja tutkittiin valmiiden arvolistojen lisäksi avokysymyksillä. Näistä yksi oli kyselylomakkeen lopussa ollut kysymys, jossa vastaajia pyydettiin kertomaan omin sanoin, a) millaisia elämänarvoja heillä itsellään on, b) millaisia ohjeita ja arvoja vanhemmat ovat heille opettaneet, c) millaisia arvoja he haluaisivat omille lapsilleen opettaa (kyselylomakkeen kysymys nro. 128).

Vastausten luokittelussa käytettiin apuna Schwartzin arvoluokitusta, jossa nimetään kaiken kaikkiaan 56 arvoa. Vastausten sijoittaminen näihin arvoluokkiin ei ollut helppoa. Maininnat kasautuivat usein muutamaaan luokkaan, ja joitain Schwartzin nimeämistä arvoista ei mainittu lainkaan. Kukaan ei esimerkiksi maininnut missään kohdin Schwartzin luettelossa ollutta puhtauden (siisteyden, huolitellisuuden) arvoa. Muutamia harvemmin ilmaistuja arvoja (esim. yhteiskunnallinen valta ja arvovalta) tai hyvin samantapaisia arvoja (esim. mielihyvä ja elämästä nauttiminen) yhdistettiin yhdeksi luokaksi. Toisaalta taas kaikkia vastaajien mainintoja ei kyetty sijoittamaan Schwartzin luokkiin, vaan vastaajien omintakeisia arvomainintoja varten jouduttiin muodostamaan muutama uusi luokka. Näitä mainintoja olivat toisten ihmisten huomioon ottaminen, toisten ihmisten kunnioittaminen, työ ja koulutus. Niistä kustakin tehtiin oma arvo-muuttujansa kunnioittaen vastaajien tapaa ymmärtää arvon käsite. Tällöin jätettiin pohtimatta, ovatko maininnat arvomääritelmien mukaan mielletävissä varsinaisesti arvoiksi.

Yksi luokitteluun liittynyt ongelma oli myös se, että Schwartzin abstraktit arvoilmaukset ovat selityksistään huolimatta toisinaan hyvin yleisiä ja kovin laveita. Esimerkiksi tasa-arvo (samanlaiset mahdollisuudet kaikilla) ja rehellisyys (aitous, vilpittömyys) ovat arvoja, joita olisi ollut syytä erotella tarkemmin. Etenkin rehellisyyteen liittyi luokitteluongelmia. Vastaajien näkemykset rehellisyydestä näyttivät poikkeavan Schwartzin rehellisyyden määritelmästä.

Lomakkeessa vastaajat mainitsivat rehellisyyden usein juuri rehellisyydeksi, jolloin maininta oli helppo koodata luokkaansa. Helppoa koodaaminen oli myös silloin, kun käytettiin mainintoja aitous ja vilpittömyys. Näiden mainintojen osalta oltiin Schwartzin luokituksen raameissa. Sitten alkoivat vaikeudet: piti päättää, mitkä muut maininnat pitäisi laskea rehellisyydeksi. Synonymisanaston⁷²² mukaan rehellinen tarkoittaa samaa kuin a) avomielinen, kunniallinen, kunnolli-

⁷²² Leino & Leino 1990.

nen, luotettava, pettämätön, rehti, reilu, suora, vilpitön; b) alaston, avoin, julkinen, kaunistelematon, paljas, peittelemätön, puhdas, todenmukainen. Tässä tutkimuksessa maininnat luotettavuudesta ja pettämättömyydestä sisällytettiin Schwartzin luokittelun pohjalta syntyneeseen yhdistettyyn uskollisuuden ja vastuullisuuden luokkaan. Maininnat kunnollisuudesta ymmärrettiin liittyviksi hyviin tapoihin ja ystävällisyyteen, ja ne koodattiin luokkaan kohteliaisuus. Sellaiset maininnat kuin teeskentelemätön ja aito tulkittiin rehellisyydeksi. Rehellisyys tuli täten ilmaisemaan tälle tutkimusjoukolle jotain sellaista kuin avomielisyyttä, suoruutta, vilpittömyyttä, alastomuutta, aitoutta, avoimuutta, julkisuutta, kaunistelemattomuutta, paljautta, todenmukaisuutta ja peittelemättömyyttä.

Rehellisyysmaininnan yhteydessä vastaajat ilmaisivat toisinaan myös jonkin toisen edellisen määritelmän mukaisesti rehellisyydeksi ymmärrettävän asian. Yksilö saattoi sanoa arvostavansa esimerkiksi rehellisyyttä ja avoimuutta tai rehellisyyttä ja aitoutta. Maininnat koodattiin samaan rehellisyyden kategoriaan (eli ne olivat yksi vastaus). Periaate noudatteli Schwartzin luokittelua, mutta jälkikäteen arvioituna näin menetellen myös hukattiin jonkin verran informaatiota. Toisaalta vastausten perusteella se oleellinen tieto, että rehellisyys ei ole tutkittavien mielessä mitenkään yksiselitteinen ilmiö, tuli näinkin ilmi, joskaan määrällistä tietoa eroavaisuuksista ei ole.

Rehellisyyden merkityssisällön moniulotteisuus on haastava kysymys, koska rehellisyys on arvo, jonka tutkittavat mainitsevat kaikkein yleisimmin arvokseen päästessään itse nimeämään arvojaan. Kolmannes (34 %) kysymykseen vastanneista mainitsi sen omaksi arvokseen. Kaikkein yleisimmin se mainittiin myös vanhempien välittämäksi arvoksi (47 %) ja arvoksi, joka haluttaisiin opettaa omille lapsille (39 %). Rehellisyys oli kovassa kurssissa vastaajien keskuudessa, mutta sama koskee myös koko väestöä. Rehellisyys on arvo, jota ihmiset ilmaisevat kannattavansa suuresti. Esimerkiksi vuonna 1993 suomalaisten arvoja mitan-
neessa kyselytutkimuksessa (jossa käytettiin Schwartzin arvolomaketta ja jossa rehellisyys oli täsmennetty aitoudeksi ja vilpittömyydeksi) oli rehellisyys mainittu omaa elämää ohjaavien periaatteiden (eli arvojen) kärkeen. Sitä enemmän hyväksyntää osoitettiin vain terveyttä, perheen turvallisuutta ja maailmanrauhaa kohtaan.⁷²³

Koska kyselylomakkeen laadintaa oli ohjannut arvojen luokittelu traditiionaalisiin ja moderneihin ja koska rehellisyys ei ole luokiteltavissa näihin orientaatioihin, ei sitä mainittu lomakkeen strukturoiduissa mittareissa. Kun 16 sivua pitkän kyselylomakkeen missään kysymyksessä ei ollut aiemmin puhuttu rehellisyydestä tai mainittu rehellisyyttä arvoksi, rehellisyyden nouseminen yleisimmäksi maininnaksi oli yllättävää. Olisi näet voinut olettaa, että aiemmat kysymykset olisivat ohjanneet vastaajia mainitsemaan viimeisellä sivulla arvoiksi sellaisia asioita, joista oli ollut aiemmin puhetta ja joita he olivat aiemmin

⁷²³ Puohiniemi 1993, 28.

arvioineet itselleen tärkeiksi. Esimerkiksi arvopreferointitehtävän preferoiduimman arvon, terveyden, olisi kuvitellut saavan tässä tehtävässä paljon mainintoja. Näin ei kuitenkaan käynyt. Esimerkiksi kun uuden keskiluokan kysymykseen vastanneista 104 henkilöä mainitsee rehellisyyden yhdeksi arvokseen, niin vastaavasti 8 henkilöä sanoo terveyden olevan itselleen arvon. Ehkä tämä kuvaa sitä, että terveys mieltyy myös vastaajien mielessä hankalasti itseisarvoiseksi asiaksi. KTV:n naiset (24 henkilöä) mainitsevat terveyden omaksi arvokseen muita osaryhmiä useammin. (Ks. taulukko 42.) Usein (30 henkilöä) he mainitsevat arvokseen myös työn. Heidän mainintansa koskevat paljolti fyysistä ja aineellista pärjäämistä. Haastateltavista tätä ilmensi hyvin Hilkan vastaus:

"Minkälainen on sun mielestä hyvä elämä? Hyvä elämä on semmonen, että sull on juuri sitä terveyttä ja toimeentuloo ja viihtyisä, hyvä perhe ja koti ympärillä. Semmonen perusturvallisuus ois ihmisellä. Et ei mun mielestä siinä tarvi olla niin hirveesti sitä semmoista massaa ympärillä ja etelänmatkoja ja semmosia, vaan et kyl sitä niinkun nautintojaki pitää olla ja jotain jonkinlaisia matkoja ja tämmöttiä, mutta kyllä se perusturvallisuus. Oletko itse päässy matkustelemaan paljon? Mä oon ihan näitä Ruotsin risteilyjä käynyt ja tämmösiä, mutta ei mun tee edes mieli etelän aurinkoon. Et tota en tiedä, että rupeisko sitä sitte tekemään mieli, jos olis taloudellisesti niin paljo ylimäärästä rahaa mutta. Mä tykkäisin matkustella Suomessa. Ensin joka niemen ja kurkun, et mä näkisin, mitä tää Suomikin on ja. Että me on ny vähän yritetty jossain reissata, et näkis vähä sitä Suomee." (Hilikka.)

Eri osaryhmistä rehellisyyden mainitsevat kaikkein yleisimmin arvokseen uuden työväenluokan miehet. Heistä noin puolet (49 %) kysymykseen vastanneista tekee näin. Heidän vastauksensa keskittyvät siten muita osaryhmiä enemmän rehellisyyteen. Osaryhmien välillä on havaittavissa ylipäänsä eroa tavassa vastata kysymykseen. KTV:n miehet jättivät yleisimmin vastaamatta koko kysymykseen. Heistä kolmannes jätti vastaamatta kysymykseen (33 %), kun taas KTV:n naisista ja AEK:n miehistä noin joka neljäs (26 %) jätti vastaamatta. Ahkerimpia vastaajia olivat uuden keskiluokan naiset (vain 12 prosenttia jätti vastaamatta), ja he myös mainitsivat vastauksessaan useampia arvoja kuin muut ryhmät. Heillä oli vastauksessaan keskimäärin 3,1 arvomainintaa, kun muilla osaryhmillä oli keskimäärin vajaa kolme mainintaa (AEK:n miehillä 2,8, KTV:n naisilla 2,6 ja KTV:n miehillä 2,4).

Jo pelkät osaryhmien väliset kokoerot aiheuttavat arvomainintojen skaalan laajuuden vaihtelevuutta, mutta ilmeisesti skaalan laajuuteen oli vaikutuksensa myös vastauskulttuurisilla eroilla. Uuden keskiluokan naisten arvomaininnat kattavat melkein kokonaan Schwartzin listan arvot: listalta jäi mainitsematta puh-tauden lisäksi vain kolme muuta arvoa. Näistä arvoista kahta (julkisen kuvan säilyttävä ja vaikutusvaltainen) ketkään muutkaan eivät maininneet omiksi arvoikseen. Suppeimmin arvolistan kattoivat uuden työväenluokan miesten arvomaininnat (heiltä jäi mainitsematta 18 arvoa). Taulukkoon 42 on koottu arvo-

maininnat osaryhmittäin lajitellen ne Schwartzin nimeämien arvotyyppien perusteella. Schwartzin nimeämien arvotyyppien lisäksi kolme eri tavoin henkisyttä kuvaavaa arvoa on koottu yhden "henkisydeksi" nimetyn otsakkeen alle. Koska arvomaininnat hajoavat ja luokat jäävät kovin pieniksi, on luotettavampaa tarkastella taulukon 42 yksittäisten arvojen kannatuksen sijaan arvotyyppien kannatusta. Arvotyyppien kannatus ilmaisee sitä, kuinka monesti jokin tyyppiin luettavissa oleva arvo on mainittu. Näiden mainintojen määrä on suhteutettu vastaajien määrään, jolloin saadaan yhdenlainen suhdeluku (prosentuaalinen osuus) arvotyyppien kannatukselle. Tämä suhdeluku ei siis ilmaise sitä, kuinka suuri prosentuaalinen osuus vastaajista on maininnut jonkin arvotyyppiin luetavan arvon, vaan sen, mikä on mainintojen prosentuaalinen osuus vastaajien määrästä.

Uuden keskiluokan jäsenten arvomaininnat kasautuvat uutta työväenluokkaa enemmän universalismin arvotyyppiin. Uuden keskiluokan naisten yleisimmät arvomaininnat kasautuvat suurelta osin sekä universalismin että hyväntahtoisuuden tyyppiin. Uuden keskiluokan miehillä hallitsevampi arvotyyppi on universalismi. Uuden työväenluokan naisilla ja miehillä hallitsevampi arvotyyppi on hyväntahtoisuus.

TAULUKKO 42. Omin sanoin mainitut omat arvot luokiteltuna Schwartzin arvotyyppien mukaan AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995 (f ja % = arvomainintojen määrä suhteutettuna vastaajien määrään)

	AEK						KTV						Kaikki (n=537)	
	naiset (n=230)		miehet (n=89)		yhteensä (n=319)		naiset (n=173)		miehet (n=45)		yhteensä (n=218)		f	%
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Valta	9	4	5	6	14	4	5	3	1	2	6	3	20	4
Yhteiskunnallinen valta tai arvovallta	3	1	0	0	3	1	0	0	0	0	0	0	3	1
Yhteiskunnallinen tunnustus	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	1	0
Varakkuus	6	3	5	6	11	3	4	2	1	2	5	2	16	3
Julkisen kuvan säilyttävä	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Saavutukset	32	14	10	11	42	13	12	7	4	9	16	7	58	11
Menestyvä, kyvykäs tai kunnianhimoinen	25	11	5	6	30	9	11	6	4	9	15	7	45	8
Vaikutusvaltainen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Älykäs	7	3	5	6	12	4	1	1	0	0	1	0	13	2
Hedonismi	9	4	4	5	13	4	8	5	2	4	10	5	23	4
Mielihyvä tai elämästä nauttiva	9	4	4	5	13	4	8	5	2	4	10	5	23	4
Vaihtelunhalu	6	3	3	3	9	3	1	1	0	0	1	0	10	2
Uskalias	4	2	0	0	4	1	0	0	0	0	0	0	4	1
Monipuolinen tai jännittävä elämä	2	1	3	3	5	2	1	1	0	0	1	0	6	1
Itseohjautuvuus	67	29	24	27	91	29	22	13	5	11	27	12	118	22
Utelias	1	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1	0	2	0
Luovuus	10	4	5	6	15	5	1	1	0	0	1	0	16	3
Vapaus	18	8	7	8	25	8	5	3	1	2	6	3	31	6
Omia tavoitteita valitseva	6	3	4	5	10	3	1	1	0	0	1	0	11	2
Riippumaton	19	8	4	5	23	7	6	4	2	4	8	4	31	6
Itsekunniotus	13	6	4	5	17	5	8	5	2	4	10	5	27	5
Universalismi	160	70	69	78	229	72	67	39	25	56	92	42	321	60
Ympäristöä suojeleva tai ykseys luonnon kanssa	45	20	11	12	56	18	20	12	7	16	27	12	83	16
Kauneuden maailma	1	0	3	3	4	1	1	1	0	0	1	0	5	1
Laajakatseinen	29	13	16	18	45	14	9	5	2	4	11	5	56	10
Sosiaalinen oikeudenmukaisuus	33	14	13	15	46	14	14	8	5	11	19	9	65	12
Viisaus	13	6	5	6	18	6	3	2	1	2	4	2	22	4
Tasa-arvo	29	13	16	18	45	14	9	5	7	16	16	7	61	11
Maailmanrauha	10	4	5	6	15	5	11	6	3	7	14	6	29	5
Hyväntahtoisuus	161	70	48	54	209	66	125	72	37	82	162	74	371	69
Avulias tai anteeksiantava	23	10	7	8	30	9	13	8	5	11	18	8	48	9
Rehellinen	81	35	23	26	104	33	56	32	22	49	78	36	182	34
Vastuullinen tai uskollinen	25	11	5	6	30	9	19	11	2	4	21	10	51	10
Tosi ystävyys	27	12	7	8	34	11	27	16	5	11	32	15	66	12
Kypsä rakkaus	5	2	6	7	11	3	10	6	3	7	13	6	24	5
Perinteet	25	11	9	10	34	11	16	9	4	9	20	9	54	10
Oman elämänsänsä hyväksyvä	1	0	1	1	2	1	2	1	1	2	3	1	5	1
Uskoon pitäytyvä	17	7	4	5	21	7	12	7	2	4	14	6	35	7
Nöyrä	2	1	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Perinteiden kunnioittaminen	3	1	1	1	4	1	2	1	0	0	2	0	6	1
Maltillinen	2	1	3	3	5	2	0	0	1	2	1	0	6	1
Yhdenmukaisuus	13	6	4	4	17	5	20	12	3	7	23	11	40	7
Tottelevainen	2	1	0	0	2	1	2	1	0	0	2	1	4	1
Vanhempia kunnioittava	3	1	0	0	3	1	9	5	1	2	10	5	13	2
Kohteliaisuus	7	3	2	2	9	3	9	5	2	4	11	5	20	4
Itsekuri	1	0	2	2	3	1	0	0	0	0	0	0	3	1
Turvallisuus	40	17	17	19	57	18	55	32	9	20	64	29	121	23
Kansallinen turvallisuus	6	3	4	5	10	3	4	2	2	4	6	3	16	3
Palvelusten vastavuoroisuus tai yhteenkuuluvuuden tunne	6	3	3	3	9	3	5	3	1	2	6	3	15	3
Yhteiskunnallinen järjestys	2	1	0	0	2	0	0	0	1	2	1	0	3	1
Perhe ja perheen turvallisuus	20	9	8	9	28	9	22	13	0	0	22	10	50	9
Terve	6	3	2	2	8	3	24	14	5	11	29	13	37	7
"Henkisyys"	48	21	19	21	67	21	27	16	5	11	32	15	99	18
Sisäinen sopusointu	27	12	5	6	32	10	12	7	3	7	15	7	47	9
Henkinen elämä	10	4	11	12	21	7	5	3	0	0	5	2	26	5
Irtautuminen huolist	11	5	3	3	14	4	10	6	2	4	12	6	26	5
Arvotyyppien ulkopuolelta														
Elämän mielekkyy	14	6	3	3	17	5	8	5	1	2	9	4	26	5
Listalle lisätyt arvot														
Toisten ihmisten kunnioittaminen	45	20	8	9	53	17	23	13	7	16	30	14	83	16
Toisten ihmisten huomioon ottaminen	43	19	9	10	52	16	28	16	6	13	34	16	86	16
Työ	22	10	11	12	33	10	30	17	1	2	31	14	64	12
Koulutus	11	5	2	2	13	4	4	2	0	0	4	2	17	3

Taulukossa esitettyjä arvoja voidaan pitää kaksiluokkaisina (eli niitä joko arvostetaan=1 tai ei arvosteta=0). Kun muodostetaan summamuuttujia sen perusteella, mihin arvotyyppiin kukin yksittäinen arvo lukeutuu, voidaan tarkastella arvotyyppien yhteyttä modernisuuden yleismittarin ilmentämään jakoon traditionaalisiiin ja moderneihin arvoihin. Korrelaatioiden perusteella perinteisten arvojen (traditionaalisen arvo-orientaation) kannatus on positiivisessa yhteydessä turvallisuustyyppiin ($r = 0,18^{***}$) ja yhdenmukaisuustyyppiin ($r = 0,13^{**}$) arvojen kannatukseen ja negatiivisessa yhteydessä universalismityyppiin ($r = -0,32^{***}$) ja itseohjautuvuustyyppiin ($r = -0,16^{***}$) arvojen kannatukseen. Modernisuuden yleismittarilla perinteisten arvojen kannatusta osoittavat ovat siis usein ilmaisseet myös tässä viimeisessä tehtävässä arvoikseen sellaisia arvoja, jotka ovat luonnehdittavissa pikemminkin traditionaalisiksi kuin moderneiksi. Schwartzin nimeämien arvotyyppien valossa arvomurrosjako rakentuu pitkälti turvallisuuden ja yhdenmukaisuuden vastakohtaksi universalismille ja itseohjautuvuudelle. Teoreettisesti se lähenee Inglehartin jakoa materialismiin ja postmaterialismiin, Maslowin jakoa alempiin ja ylempiin tarpeisiin sekä Allardtin jaottelua elintasoon ja elämälaatuun (ks. taulukko 43.).

TAULUKKO 43. Arvoluokitusten teoreettista ja empiiristä yhteneväisyyttä

• Inglehart	Materialismi	Postmaterialismi
• Maslow	Fysiologiset ja turvallisuuden tarpeet	Tarpeet yhteenkuuluvuuteen ja rakkauteen, arvostukseen sekä itsensä toteuttamiseen
• Allardt	Elintaso ("Having")	Elämänlaatu ("Loving" ja "Being")
• Schwartz		
- Helkama ym. 1992	Turvallisuus	Universalismi
- Gardner & Stern 1996	Säilyttäminen ja itsensä korostaminen	Muutosavoimuus ja itsensä ylittäminen
- Mikkola	Turvallisuus ja yhdenmukaisuus	Universalismi ja itseohjautuvuus
• Mikkola	Traditionaalinen arvo-orientaatio	Ei-traditionaalinen arvo-orientaatio

Eriytyneillä arvo-orientaatioilla punavihreyden kannatusta osoittaneilla oli taipumusta ilmaista viimeisessä tehtävässä arvoikseen sellaisia arvoja, jotka ovat luonnehdittavissa moderneiksi,⁷²⁴ ja ulkoisesti ohjautumista ja perinteistä uskonnollisuutta kannattaneilla oli taipumusta ilmaista arvoikseen traditionaalisiksi luokiteltavia arvoja.⁷²⁵

⁷²⁴ Punavihreästi orientoituneilla oli taipumus mainita universalismin ($r = 0,29^{***}$) ja itseohjautuvuuden ($r = 0,14^{**}$) arvotyyppiin kuuluneita arvoja, muttei turvallisuuden ($r = -0,15^{***}$) ja yhdenmukaisuuden ($r = -0,10^{*}$) arvotyyppiin kuuluvia arvoja.

⁷²⁵ Ulkoisesti ohjautuvat mainitsivat pikemminkin vallan ($r = 0,15^{***}$), turvallisuuden ($r = 0,11^{**}$), hedonismin ($r = 0,09^{*}$) ja yhdenmukaisuuden ($r = 0,09^{*}$) arvotyyppiin kuuluvia arvoja kuin universalismin

Omien arvojen lisäksi vastaajilta tiedusteltiin vanhempien välittämiä arvoja sekä sellaisia arvoja, joita haluttaisiin välittää omille lapsille. Verrattaessa mainintoja omista arvoista, vanhempien välittämistä arvoista ja lapsille välitettävistä arvoista näkyy samankaltaisuutta ja erilaisuutta sukupolvien välillä (ks. liitetaulukko 4). Rehellisyys on jokaisessa sukupolvessa yleisimmin kannatettu arvo. Jokaisessa sukupolvessa myös toisten ihmisten kunnioittaminen saa paljon mainintoja. Ympäristöarvojen ja työn kannatuksessa on eroavuutta sukupolvien välillä. Ympäristöarvot mainitaan usein itselle tärkeiksi arvoiksi. Harvemmin ne mainitaan vanhempien välittiminä arvoina. Vanhempien sanotaan painottaneen itseä enemmän työtä ja erilaisia menestysarvoja (menestyvä, kyvykäs tai kunnianhimoinen). Omille lapsille taas haluttaisiin välittää rehellisyyden lisäksi etenkin avarakatseisuutta, muiden ihmisten (toisten ihmisten huomioon ottaminen, laajakatseisuus) ja ympäristön huomiointia sekä individualistisia arvoja (itse kunnioitus ja riippumattomuus).

Rehellisyys näyttäisi olevan arvo, jota kannatetaan sukupolvesta toiseen. Näin on ollut eri aikoina ja eri kulttuureissa.⁷²⁶ Kun tässäkin aineistossa rehellisyyttä niin kovasti painotetaan, olisi mielenkiintoista tietää, millaista rehellinen elämä tutkittavien mielestä on.

”Tuleek sulle muita näitä periaatteita mieleen, mitä sä elämässä noudatat? Yrittää just elää mahdollisimman rehellisesti... rehellisesti sillä lailla että. Mutta kumminki. Rehellisesti, voi vitsi mikä sana se on! Äärh! Se – no rehelliges-ti.” (Sanna.)

Kun kysymykseen rehellisyyden merkityksestä haetaan vastausta kyselylomakkeiden rehellisyyttä koskevien vastausten varassa, ei voida muuta kuin todeta Sannan tavoin, että rehellinen elämä on rehellistä. Jotenkin se on monimerkityksistä, mutta tätä monimerkityksisyyttä ei saada purettua vastausten avulla. Lomakevastauksissa rehellisyyden tarkoite jää nyt auttamatta avoimeksi. Rehelligisyyteen liitettyjä erilaisia merkityksiä alkoi purkautua teemahaastatteluissa, joiden myötä kävi ilmi, että rehellisyyttä voidaan tulkita sekä traditionaalisuuden että modernisuuden näkökulmasta.

Autenttisuuden yhteydessä puhutaan usein rehellisyydestä itselle, aitoudesta ja vilpittömyydestä. Kaikki mitä miellämme arkisessa puheessa tai kyselylomakkeissa rehellisyydeksi, ei kuitenkaan ole autenttisuutta. Tätä eroa selventää Taylor puhuessaan teoksessaan *Autenttisuuden etiikka* itsensä toteutuksen perustana olevasta moraaliperiaatteesta, joka vaatii ihmiseltä rehellisyyttä itseä

($r = -0,13^{**}$) ja itseohjautuvuuden ($r = -0,09^{*}$) tyyppiin kuuluvia arvoja. Ulkoisesti ohjautuminen näyttää kattavan laajasti traditionaalisia arvoja. Perinteisesti uskonnollisesti orientoituneet suosivat pikemminkin traditionaalisia kuin moderneja arvoja: he mainitsevat useammin perinteiden ($r = 0,28^{***}$) arvotyyppiin kuuluvia arvoja kuin universalismin arvotyyppiin kuuluvia ($r = -0,15^{**}$) arvoja.

⁷²⁶Sitä on pidetty usein muun muassa lapselle toivottuna piirteenä (Kohn 1969, 18–24, 27–29). Ks. myös Harding ym. 1986, 11, 19.

kohtaan. Tämä rehellisyys itseä kohtaan on autenttisuutta, ja juuri se on Taylorin mukaan ”rehellisyyttä nykyajalle tunnusomaiseen tapaan määriteltynä”.⁷²⁷ Autenttisuudessa rehellisyys merkitsee ennen kaikkea rehellisyyttä itselle, uskollisuutta itselle ja itsen oma- ja alkuperäisyydelle. Se on itsessään päämäärä. Taylor on sanonut käsityksen autenttisuudesta syntyneen 1700-luvulla eettisten vaatimusten tärkeysjärjestyksen muuttamisesta: uskollisuus itselle ja minän eheys nousivat yhä enemmän itsessään arvokkaiksi, eivät vain keinoiksi itsenäisesti määritellyn moraalisuuden saavuttamiseksi.⁷²⁸ Muuttuneen käsityksen pohjalta vallitsevissa tavoissa ja moraalikäsitksissä alettiin nähdä yhä enemmän tukahduttavan sovinnaisuuden merkkejä, jotka olivat uhka alkuvoimaisen, vaistomaisen, syvimpien ja voimakkaimpien halujen esiintymiselle.⁷²⁹ Määritelmässään modernista rehellisyydestä Taylor tukeutuu Lionel Trillingin 1970-luvun alussa *Sincerity and Authenticity* -teoksessa käyttämään erotteluun vilpittömyyteen ja autenttisuuteen.⁷³⁰

Haastatellut toivat esille erilaisia rehellisyyden tarkoituksia. Rehelliisyyden merkityseroa modernin autenttisuuden ja perinteisemmän vilpittömyyden näkökulmasta on nähtävissä muun muassa seuraavassa Kaijan haastattelusitaatissa. Keskustelu rehellisyydestä lähti kumpuamaan yhteiskunnan muuttumisesta ja mahdollisesta rehellisyyden arvostuksen muutoksesta. Haastateltavan ja haastattelijan roolit ovat aluksi vaihtuneet:

”Mitä kaikkii kuuluu rehellisyyteen? *Jos ajatellaan ihan kaikkii käytännön asioita, että joku varastaminen tai-* Ai niin näitä tällaisia. No, siis tarkoiti sä rehellisyydellä ollenkaan sitä, että mikä esimerkiks liittyy ihmissuhteisiin? Ihmisten välisiin kanssakäymisiin? *Kyl sen voi aivan laajastikin käsittää.* Mä väittäisin, että mä pyrin suurempaan rehellisyyteen isossa skaalassa ku esimerkiks mun vanhemmat. Eli mä kysyn itseltäni, että mitä mä haluan, rehellisesti. Enkä sitte lähe toteuttamaan elämää joitaki tiettyjen kaavojen mukaan, vaan siksi, että se on ollu tapana, koska silloin se on taas mun mielestä valheellista. Ja rehellisyys esimerkiks asioista puhumisesta niin kyllä mun mielestä niistä voi puhuu paljon rehellisemminki ku mitä mun vanhempi sukupolvi. Avoimemmin.” (Kaija.)

Kaijan kommentissa tulee esille kaksi autenttisuusteisiin liitettävää ajatusta: rehellisyys merkitsee oman olemisen tavan ja omien sisäisten lakien mukaan elämistä (todenmukaisuutta itselle) sekä omien todellisten näkemysten ja tunteiden ilmaisua muille (avoimuutta muille). Ihminen ei salaa itseään itseltään tai muilta. Hän ei salaa, peittele, valehtelee tai teeskentele haluajan, tunteitaan ja

⁷²⁷ Taylor 1995, 46.

⁷²⁸ Taylor 1995, 93–94.

⁷²⁹ Taylor 1995, 93–94. Luonnollisen ja yhteiskunnallisen eroa, ja jälkimmäisen kahlitsevaa vaikutusta, julistivat aikoinaan muun muassa runoilija Charles Baudelaire (1821–1867) ja Nietzsche (Ferrara 1998, 55; ks. myös Bell 1974, 478). Teema on tuttu myös Rousseaulta (esim. 1905, 16, 23), joka puhui luonnollisen ja yhteiskunnallisen vastakkaisuudesta.

⁷³⁰ Taylor 1995, 46.

mielipiteitään. Puhe rehellisyydestä omaa itseä kohtaan muistutti nietzscheläistä autenttisuutta, mikä *"ei siis merkitse 'minä en tahdo antaa pettää itseäni', vaan ... 'minä en tahdo pettää, en itseänikään'".*⁷³¹

Edellä oleva rehellisyyden tulkinta on melko etäällä perinteisestä rehellisyyden mieltämisestä vilpittömyydeksi, jolloin ihminen on rehellinen silloin kun hän ei varasta, tavoittele toisen omaa, huijaa jne. Rehellisyys suhteessa yhteisölliisiin sääntöihin ja normeihin on oma rehellisyyden ulottuvuutensa, kuten rehellisyyttä itseä kohtaan painottanut Kaija kuvaa:

"Mitä varastamiseen tai tollaseen tulee, niin mun mielestä oikeestaan se, että missä hirveesti on sellasta mitä voi ottaa, nii kyllä sitä voi ottaa, jos tarvitsee. Siis esimerkiksi kaupoissa. Mut emmää ymmärrä taas sitä, että yksityisiltä ihmisiltä mentäs ottamaan. Koska eihän sillä oo paljon. Kaupoissa on paljon. Ja mun mielestä – hei, nyt tuli mieleen, joo – esimerkiksi Internetissä tää toteutuu aika jännästi silleen, että netistähän voi ohjelmia käydä kopioimassa ilmaiseksi, vaikka ne periaatteessa on myytävää kamaa. Mut jos joku on niin tyhmä, että menee kauppaan ja ostaa sen ohjelman, niin se on sitte hänen asiansa. Koska samallahan mä voin saada netistä ilmaseks. Niit on siellä paljon!" (Kaija.)

Haastateltavista Miia, joka sanoi oppineensa, että *"maskia ei saa tiputtaa esimerkiksi työelämässä"* ja joka oli oppinut *"suojelemaan" itseään*, korosti toteuttavansa rehellisyyttä eri tavoin yksityisessä ja julkisessa elämässään. Rehellisyyttä ei haluta soveltaa aina ja kaikkialla tiedon ja tunteiden ilmaisussakaan. Eri elämäkentillä pelaavat erilaiset realiteetit:

"Mitä nää asiat on, missä sä petkutat? Mitähän ne on? No esimes sanotaan, et mä petkutan siinä, et ku mä olen töissä, niin mä en kyl näytä kaikkia tunteitani, ehkä – mä olen oppinu kantapään kautta, ettei kannata aina sanoa ihan kaikkea, mitä tekis mieli sanoa, jos halua että asiat hoituu. Ja se on semmosta, jota mä kutsun diplomatiaksi. (...) Et mä oon ollu hirvee Neiti Suorasuu joskus, ja voi, siit on tullu niin takkiin, et mä en oo enää. Kotona mä oon." (Miia.)

Avoimuuteen liittyy usein myös avautuminen. Sosiaalipsykologi Kari Vesala on kuvannut eri tutkijoihin nojaten avautumisella tarkoitettavan henkilökohtaisen tiedon kommunikointia toiselle tai toisille henkilöille. Tämä tieto on yleensä vastaanottajalle uusi, tai se ei ole yleisesti saatavilla. Avauduttaessa paljastetaan omia tunteita, ajatuksia, elämää tai mielipiteitä erilaisista asioista ja muista ihmisistä. Avautumista voidaan tarkastella paitsi tiedon *"puhtaan"* välittymisen näkökulmasta myös roolisuorituksena, itsen esittämisenä muille. Rehellinen ei esitä rooleja.⁷³² Tosin ajatukseen roolittomasta ihmisestä täytynee suhtautua varautuneesti. Esimerkiksi Laing on todennut, että *"'naamioton' ihminen on to-*

⁷³¹ Nietzsche 1997, 191.

⁷³² Vesala 1998, 67–68, 71.

si ihme” ja että on kyseenalaista, onko sellaista ihmettä ylipäänsä olemassa.⁷³³ Individualismin itseilmaisullinen puoli – avautuminen, omien tunteiden ja ajatusten vapaa kommunikointi – elää vahvasti terapiainstituutiossa.⁷³⁴ Vahvana se elää myös nykyajan kulttuurissa:

”Jotenki sitä vaan hakeutuu itse sellasten ihmisten pariin, jotka kans, niinku mä aina sanon, et me terapoidaan itseämme, että me ollaan hirveitä puhumaan, et jokainen selvittää aina kaikki miesongelmat ja kaikki muut terveysongelmat, et se kuuluu semmoseen tiettyyn keskustelukulttuuriin. Et mä tiedän et on kyl varmaan paljon sellasia, et joil on hyvin pinnallisemmalla tasol se tuttavuus ja se riittää heille, mut et mul on aina ollu tärkeitä, se et täytyy pystyy puhumaan kaikista asioista ystäviensä kans, et ei pidetä jotain semmosta – kaunista julkisivua ja sitte siel sisällä tapahtuu vaikka mitä.” (Outi.)

Avautumalla voidaan hoitaa itseä, terapoida itseä. Erityisesti omien ongelmien paljastaminen, tunnustaminen, on terapeuttista. Foucault’n mukaan meistä on tullut oudon tunnustava yhteiskunta: ”Tunnustamme lapsuutemme, sairautemme ja murheemme. Pyrimme mahdollisimman täsmällisesti kertomaan siitä, mistä on kaikkein vaikein puhua. Tunnustamme julkisesti ja yksityisesti, vanhemmille, opettajille, lääkärille ja niille, joita rakastamme. Tunnustamme itse itsellemme nautinnollisia ja tuskallisia asioita, joita olisi mahdoton tunnustaa muille.” Foucault’n mukaan länsimaisesta ihmisestä on tullut tunnustava eläin.⁷³⁵ Foucault kuvaa muutosta tunnustuksen merkityksen muuttumisena. Tunnustaminen on muuntunut yksilön arvon ja identiteetin tunnustamisesta prosessiksi, jonka kuluessa henkilö itse tulee tietoiseksi omista teoistaan ja ajatuksistaan.⁷³⁶ Siitä on seurannut uusi tapa filosofoida. Foucault’n mukaan siinä ”etsitään perustavaa suhdetta totuuteen, ja sitä etsitään paitsi itsestä – jostain unohdetusta tiedosta tai alkuperäisestä jäljestä – myös oman itsen tutkiskelusta, joka tuo esiin niin monien pakenevien vaikutelmien kautta tietoisuuden perustavat varmuudet”.⁷³⁶ Tunnustuskirjallisuuden pioneeri Rousseau⁷³⁸ ei tainnut edes aavistaa, millaisen tunnustushengen valtaan tulevat sukupolvet joutuisivat, kun hän kirjoitti teoksensa *Tunnustuksia* alussa ryhtyvänsä tehtävään, ”jommoiseen kukaan ei ole koskaan ryhtynyt eikä vastedes ryhdy”. Ajan henki onkin tiivistet-

---

⁷³³ Laing 1971, 88.

⁷³⁴ Vesala 1998, 67–68, 71.

⁷³⁵ Foucault 1998c, 47.

⁷³⁶ Länsimaisessa kehityskulussa tunnustus on aiemmin merkinnyt toisen henkilön statuksen, identiteetin ja arvon myöntämistä, ja pitkään ihmisen todenmukaisuutta vahvistettiin toisten kautta ja niiden siteiden avulla, joita ihmisillä oli toisiin (suku, alamaisuus, suojelu). Sitten kaikenlaisten koerituaalien, perinteen tuomien takuiden, todistajalausuntojen, tieteellisten havainnointi- ja todistamismenetelmien tilalle astui tunnustus, jossa yksilöä alettiin varsinaistaa totuusdiskurssissa, johon hän omaa itseään koskien pystyi ja johon hänet veloitettiin. (Foucault 1998c, 47.)

⁷³⁷ Foucault 1998c, 48.

⁷³⁸ Rousseau 1999, 7.

tävissä verhottomaksi riisuvaksi ja aitouteen pyrkiväksi mielialaksi, joka haluaa löytää oman itsensä ja paljastaa asioiden oikean olemuksen.⁷³⁹

Rehellisyyttä koskevat tulokset osoittavat, että on osuvampaa puhua rehellisyyden tarkoitteen muuttumisesta tai rehellisyyden toteuttamisympäristön muuttumisesta kuin rehellisyyden arvostuksen muuttumisesta annetun tulkintakehyksen sisällä. Muun muassa yhteiskunnan eriytyminen ja monien toimintojen siirtyminen abstrakteille järjestelmille asettavat haasteita rehellisyyden perinteiselle ja yhtenäiselle mieltämistavalle. Esimerkiksi yhtenäisen oikeustajun muotoutuminen on entistä vaikeampaa: Ennen oli helppo ottaa kantaa oikeaan ja väärään, kun joku vei talosta aidanseipäät tai hevosen. Vaikeampaa on nykyään ratkaista vaikkapa kysymys, onko päivärahan huijaaminen Kelalta varastamista.⁷⁴⁰ Arvojen muutosta voidaankin tarkastella aiemmin esitettyjen muutoksenäkökulmien lisäksi myös tilanteiden näkökulmasta.⁷⁴¹

Tähän mennessä rehellisyyttä on tarkasteltu arvona, mutta terveyden tapaan voidaan pohtia, onko siinä loppujen lopuksi kyse arvosta. Ainakaan filosofian piirissä rehellisyyttä ei tavallisesti kutsuta arvokäsitteeksi.⁷⁴² Se on pikemminkin hyve, luonteenpiirre, kuin arvokäsite. Samaten hyveitä ovat muun muassa rohkeus, jalomielisyys, ahkeruus, kohtuullisuus ja toisten huomioon ottaminen. Von Wrightin mukaan hyveillä on normatiivinen sävy, koska ne koskevat oikeaa toimintatapaa, ja toisaalta arvosävy, koska ne kytkeytyvät hyveelliseen ja hyvään sekä paheelliseen ja pahaan ihmiseen ja elämään, mutta ne ovat pikemminkin ”sisäisiä” luonteenpiirteitä kuin ”ulkoista” käyttäytymistä. Mitään määrättyä hyvettä ei vastaa määrätty toiminto. Esimerkiksi avuliaana olemiselle ei ole viitoitettua tietä. Von Wright luonnehtii hyveitä itsekontrollin muodoiksi ja toteaa, että hyveen mukaisessa toiminnassa on kyse ”järjen” ja ”intohimon” välisen köydenvedon lopputuloksesta.⁷⁴³ Rehellisyys on ikaikainen ihanne, ja tuskin mikään aikakausi on pitänyt epärehellisyyttä toivottavana tilana. Rehellisyyden tavoin sellaiset haastateltavien yleiset maininnat kuin toisten ihmisten huomioon ottaminen ja kunnioittaminen kuuluvat hyveisiin ja ikaikaisiin ihanteisiin. Ne on lausuttu muun muassa Kantin kategorisessa imperatiivissa ”Toimi vain sellaisen maksimiin mukaisesti, jonka voit samalla tahtoa tulevan yleiseksi laiksi”⁷⁴⁴ ja Jeesuksen opetuksessa ”Niin kuin te tahdotte ihmisten tekevän teille, niin tehkää te heille” (Luuk. 6:31). Rehellisyyden, toisten huomioimisen ja kunnioittamisen universaalius on näkynyt empiirisissä tutkimuksissa. Esimer-

⁷³⁹ Ortega y Gasset 1963, 104–105.

⁷⁴⁰ Esimerkki on lainattu lautamiesjärjestelmää koskevasta artikkelista (HS 15.2.1996) ja siinä olleesta Lahden kaupunginviskaali Arto Norosen kommentista.

⁷⁴¹ Tilanteiden näkökulmasta moraalien muuttumista on pohtinut esimerkiksi Helkama (1997b) kirjoituksessaan *Onko moraalien muutos rappiota?* (HS, vieraskynä 30.11.1997).

⁷⁴² Von Wright 2001, 221.

⁷⁴³ Von Wright 2001, 31–32, 221, 237–243.

⁷⁴⁴ Saarinen 1985, 248.

kiksi kansainvälisten arvoaineistojen pohjalta on todettu, että yleisimmin lapsille halutaan opettaa rehellisyyttä, toisten sietoa ja huomioon ottamista.⁷⁴⁵

Näyttäne siltä, että kun vastaajat saavat itse nimetä arvoja, tulee usein esille arvoja, jotka eivät ole luokiteltavissa traditionaalisiksi tai moderneiksi tai ovat ylipäänsä kyseenalaisesti arvoja (rehellisyys, toisten ihmisten huomioon ottaminen ja kunnioittaminen). Nämä voidaan tulkita hyveiksi ja Schwartzin hyväntahtoisuustyyppiin kuuluviksi.⁷⁴⁶ Hyvääntahtoisuuden arvotyyppillä ei voida sanoa olevan kantaa arvojen uudenaikaisuuden asteeseen. Yksittäisellä rehellisyyden arvolla on kanta uudenaikaisuuteen silloin kun siitä puhutaan autenttisuutena. Rehellisyys autenttisuutena on osa modernia orientoitumista. Rehellisyiden perinteisempi tarkoite on vilpittömyys. Rehellisyys onkin merkitykseltään kaksinainen: sillä on perinteinen ja moderni tarkoite. Täten nykyajan erityisyys tulee tarkastelluksi homologisten eli samansuuntaisten, rinnan esiintyvien, yhdenmukaisten, samaa tarkoittavien tai samasta lähteestä kumpuavien arvojen lisäksi homonymisillä arvoilla eli arvoilla, jotka ovat samannäköisiä, mutta joilla on kuitenkin erilainen merkitys ja alkuperä.

8.4 Perhe elämän tärkein asia

Yleensä eri elämäalueita pidetään modernien arvojen toteuttamisen kannalta suotuisuudeltaan vaihtelevina. Jallinoja on todennut, että tutkijat puhuvat usein "elämän realiteeteista", kun he ovat arvioineet eri elämäalueiden vierautta modernisuudelle. "Elämän realiteeteilla" Jallinoja on tulkinut tarkoitettavan modernisuudelle vieraita, mutta niin "kovia tosiasioita" tai "pakkoja", että niitä on lähes mahdotonta välttää elämässä. Näitä ns. elämän realiteetteja ovat tyypillisesti muun muassa ansiotyö ja perhe. Molemmat ovat tavallisia ratkaisuja elämän järjestämiseksi, ja jälkimmäinen monelle myös pakko elannon ansaitsemisen vuoksi. Perhettä ja ansiotyötä yhdistää myös se, että ne molemmat sietävät huonosti ehdotonta vapautta ja mielihaluille antautumista, huomauttaa Jallinoja.⁷⁴⁷

Tyypillisesti sellaisia perheeseen liittyviä asenteita kuin *"Perhe on itselle tärkein asia"* tai *"Perhe-elämälle on annettava enemmän painoa"* on pidetty modernisuudelle vieraina. Ne ovat saaneet edustaa modernisuutta käsittelevissä tutkimuksissa traditionaalista asennoitumista, mikä todettiin jo taulukossa 6. Jallinojan mukaan modernistisen perinteen mukaisesti perheen traditionaalisuuden kriteerinä on ollut pääasiassa perheen muoto. Äidin, isän ja lasten muodostama ydinperhe on edustanut traditionaalisuutta.⁷⁴⁸ Tuskin modernisuustutkijoilla onkaan

⁷⁴⁵ Harding ym. 1986, 11,19.

⁷⁴⁶ Ks. myös Puohiniemi 2002, 136–137.

⁷⁴⁷ Jallinoja 1991, 226.

⁷⁴⁸ Jallinoja 1991, 212–213.

perheen merkitystä mitatessaan ollut mielessä, että kahden samaa sukupuolta olevan vanhemman muodostama lapsiperhe olisi ydinperhemuodolle rinnasteinen. Jallinoja on huomauttanut, ettei perheen muoto riitä traditionaalisuuden kriteeriksi. Hänen mukaansa sama muoto voi ilmentää sekä traditionaalisuutta että modernisuutta. Elämän modernisoituminen ei välttämättä merkitse perinteisen instituution hylkäämistä, vaan moderniksi perheen perustamisen tekee se, että se tulee henkilökohtaisen käsittelyn alaiseksi. Traditionaaliset ja modernit ratkaisut erottuvat silloin sen tunteen perusteella, joka vallitsee perhettä perustettaessa. Jos perheenperustamiskausi pohjaa tapaan tai pakkoon, on ratkaisu traditionaalinen, mutta jos se perustuu henkilökohtaiseen valintaan, on ratkaisu moderni. Jälkimmäisessä tapauksessa ratkaisu on syntynyt erilaisia vaihtoehtoja puntaroimalla, se tuntuu syvästi henkilökohtaiselta ja siihen liittyy tunne valinnanvapauden toteutumisesta. Eipä ihme, jos perheestä tulee silloin elämän tärkein asia.⁷⁴⁹

Tutkittavien näkemyksiä perheen tärkeydestä tuli esille vastauksissa avokysymykseen (nro 38), joka kuului seuraavasti: ”Mainitkaa tärkeysjärjestyksessä kolme asiaa, jotka ovat elämässänne tällä hetkellä tärkeimpiä.” Tämän kysymyksen vastaukset luokiteltiin 14 luokkaan. Vastaukset kasautuivat suurelta osin kolmeen luokkaan: perhe, työ ja terveys. Tulosten tarkastelussa luokkia onkin yhdistelty sisällön perusteella (ks. taulukko 44).

TAULUKKO 44. Kolme tärkeintä asiaa elämässä AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995 (%)

	Tärkein	Toiseksi tärkein	Kolmanneksi tärkein	Kaikki
Perhe (1)	48	18	10	25
Työ (4)	9	25	26	20
Terveys (8)	23	24	11	19
Rakkaus ja ihmissuhteet (2+3)	11	16	20	16
Aineellinen hyvinvointi ja suoriutuminen (5)	1	7	11	6
Itsensä toteuttaminen ja vapaus (6+7)	1	5	11	6
Henkiset ja hengelliset kysymykset (9+10+13)	5	3	5	4
Yhteiskunnalliset, humanitaariset ja ympäristökysymykset (11+12)	1	2	5	2
Muu (14)	1	0	1	1
Kaikki	100	100	100	100
N	663	657	638	1958

⁷⁴⁹ Jallinoja 1991, 212–214.

Monelle elämän tärkein asia on perhe. Melko harvalle työ on tärkein asia elämässä. Toiseksi tai kolmanneksi tärkein asia se on jo useammalle. Taulukon tulokset vastaavat tulkintoja vuosisatoja kestäneen suuntauksen jatkumisesta nykyajan kulttuurissa: hyvän elämän ydin sijaitsee arkipäivän elämässä eli perheen, työn ja rakkauden piirissä, ei ylevien toimien alueella.⁷⁵⁰ Todella harva sanoi elämän tärkeimmän asian olevan sellaisten ylevien toimien kuin yhteiskunnallisten, humanitaaristen tai ympäristökysymysten piirissä. Samaa kehityslinjaa osoittavat tulokset suomalaisten tärkeistä elämäalueista. Vuoden 1996 World Values -kyselyssä suomalaisten tärkeitä elämäalueita mitattiin hyväksymisasteella. Tulosten mukaan suomalaisille selvästi tärkein elämäalue oli perhe. 80 prosenttia suomalaisista arvosti perhettä erittäin paljon. Toisella sijalla olivat ystävät (54 %). Hieman harvempi joukko (49 %) piti työtä erittäin tärkeänä. Muut tiedustellut elämäalueet eli vapaa-aika (34 %), uskonto (14 %) ja politiikka (3 %) koettiin erittäin tärkeiksi selvästi harvemmin.⁷⁵¹

Uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan vastauksia elämän tärkeistä asioista voidaan tarkastella tiivistetympin käyttämällä Allardtin luokitusta elintaso ("Having") ja elämänlaatua ("Loving" ja "Being") painottaviin arvoihin (ks. taulukko 45).⁷⁵²

Arvotyypeistä Loving oli kannatetuin. Loving-arvotyyppiin liittyviä mainintoja toivat eniten esille AEK:n naiset. Sama joukko oli myös yleisimmin (68 %) sitä mieltä, että perheellä on nykyään liian vähän valtaa. Miehet (58 % AEK:n ja 44 % KTV:n miehistä) pitivät harvemmin perheen valtaa liian vähäisenä (vrt. 62 % KTV:n naisista oli tätä mieltä). Having-arvoja mainitsivat yleisimmin miehet ja KTV:n naiset. KTV:n naisten Having-arvot koostuivat suurelta osin siitä, että terveys mainittiin tärkeimmäksi asiaksi elämässä. Loving-tyypin merkittävyys näkyi myös, kun kyselyyn vastanneet täydensivät lomakkeen lauseentäydennystehtävää (kysymys nro. 50), joka alkoi sanalla iloitsen. Useimmiten he jatkoivat lausetta kirjoittaen iloitsevana monista asioista – elämästä yleensä. Usein sanottiin iloittavan myös perheestä ja lapsista. Lisäksi ihmissuhteet ja rakkaus olivat ilonaiheiden mainintojen kärjessä. (Ks. liitetaulukko 19.)

---

⁷⁵⁰ Taylor 1995, 73.

⁷⁵¹ Suhonen 1998, 132–133.

⁷⁵² Tässä yhteydessä tarkastellaan vain tärkeimmäksi mainittua arvoa, ei toiseksi ja kolmanneksi tärkeimmäksi nimettyjä.

TAULUKKO 45. Tärkein asia elämässä liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK				KTV				p < ^b
	nainen	mies	kaikki	p < ^a	nainen	mies	kaikki	p < ^a	
"HAVING"	24	36	28		45	37	43		
Työ (4)	9	17	11		6	11	7		
Terveys (8)	15	16	16		37	23	34		
Aineellinen hyvinvointi ja suoriutuminen (5)	0	4	1		1	3	2		
"LOVING"	68	55	64		52	58	53		
Perhe (1)	52	46	50		44	48	45		
Rakkaus ja ihmis-suhteet (2+3)	15	9	13		8	10	8		
"BEING"	8	9	8		4	5	4		
Itsensä toteuttaminen ja vapaus (6+7)	0	4	1		0	2	0		
Henkiset ja hengelliset kysymykset (9+10+13)	7	5	6		4	3	4		
Yhteiskunnalliset, humanitaariset ja ympäristökysymykset (11+12)	2	0	1		0	0	0		
Kaikki	100	100	100	.05	100	100	100	ns.	.001
N	254	113	367		227	62	289		

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys luokissa "Having", "Loving" ja "Being" χ^2 -testin perusteella.

Yksityistä aluetta, erityisesti perhettä, on tyypillisesti pidetty alueena, jossa autenttinen itse ja todellinen elämä voivat toteutua.⁷⁵³ Työelämää on pidetty käänteisesti kenttänä, missä yksilö "ei ole oma itsensä" tai jossa hän "näyttelee rooleja". Työelämä on taipunut saamaan pseudotodellisuuden ja pseudoidentiteetin luonteen.⁷⁵⁴ Sen on otaksuttu olevan elämäalue, joka on vierainta itsensä toteuttamiselle ja autenttisuudelle. Muun muassa Reichin mukaan arkipäivän elämä on jakautunut uusille arvoille suotuisiin ja vieraisiin alueisiin. Reich piti koti-elämää ja vapaa-aikaa hyvän elämän toteuttamisen varsinaisena areenana. Muilla elämäalueilla se olisi toki ollut suositeltavaa, muttei aikanaan vielä kovin yleistä. Toista tietoisuutta edustavat ihmiset tekivätkin Reichin mukaan tiukan rajan

⁷⁵³ Ks. esim. Bellah ym. 1985, 43–46; Berger 1964, siteerattu Heelas 1996, 146.

⁷⁵⁴ Berger 1964, siteerattu Heelas 1996, 146.

työelämän ja kotielämän arvojen välille. Oli olemassa työelämään liittyvä ”julkinen” ihminen ja kotiin ja vapaa-aikaan liittyvä ”yksityinen” ihminen. Yksityiselämän suojissa toisen tietoisuuden edustaja saattoi olla ystävällinen, inhimillinen ja leikkisä. Siellä häntä etoi ilman ja vesien saastuminen sekä organisaatioiden epäinhimillistyminen, ja siellä hän saattoi halveksia kaikkia niitä, jotka edistivät vain institutionaalisia päämääriä. Työelämässä toisen tietoisuuden edustaja oli valmis uhraamaan nämä puolet itsestään. Reichin mukaan toisen tietoisuuden edustajan ratkaiseva piirre olikin jakautuneisuus työminän ja yksityisen minän välillä, mikä osoitti hänestä nimenomaan jakomielitautia, ei tekopyhyyttä. Toisen tietoisuuden ihmisellä oli kaksi roolia, kaksi elämää, kaksi arvojärjestelmää.⁷⁵⁵

Usein arkielämän arvostusta on tutkittu näiden eri lohkojen – työn, perhe-elämän ja vapaa-ajan – avulla. Muun muassa suomalaisten työn arvostusta suhteessa muihin elämänalueisiin on mitattu kysymyksellä elämän keskeisestä sisällöstä (vaihtoehtoina ovat olleet työ, kotielämä ja vapaa-aika kodin ulkopuolella ja ei osaa sanoa). Käytetyn mittarin perusteella työn merkitys on vähentynyt mittaussajankohtien välillä vuodesta 1979 vuoteen 1992. 1970-luvulla tehdyn mittauksen mukaan työtä piti keskeisenä elämänpiirinä 57 prosenttia tutkitavista, 1980-luvulla 35 prosenttia ja 1990-luvulla enää vain neljännes.⁷⁵⁶ Tämä työn merkityksen väheneminen on muuttunut lähes kokonaan perhe-elämän arvostuksen kasvuksi. Vapaa-aika on hyvin harvalle suomalaiselle keskeinen elämänalue.⁷⁵⁷ Tutkijat ovat korostaneet, ettei työelämän arvostuksen lasku suhteessa kotielämään kuitenkaan osoita sitä, että työn arvostus tai merkitys sinänsä olisi vähentynyt. Se osoittaa pikemminkin sitä, että elämä on yhä vähemmän pelkkää työtä ja työn ulkopuolisen elämän merkitys on lisääntynyt voimakkaasti. Elämä on aiempaa rikkaampi kokonaisuus, jossa odotetaan sekä hyvää työtä että hyvää työn ulkopuolista elämää.⁷⁵⁸

Uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan näkemyksiä työn arvosta suhteessa muihin elämänalueisiin kysyttiin strukturoidulla kysymyksellä. Tämä valmiit vastausvaihtoehdot sisältävä kysymys (nro 79) kuului seuraavasti: ”Eri asiat ovat tärkeitä ja merkittäviä eri ihmisille. Mikä seuraavista asioista antaa Teidän elämällemme keskeisen sisällön?” Tutkittavia pyydettiin valitsemaan jokin vaihtoehtoista työ, kotielämä, vapaa-aika kodin ulkopuolella, jokin muu tai en osaa sanoa. Enemmistö tutkitavista – naisista ja miehistä, uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan jäsenistä – mainitsi elämänsä keskeisimmäksi asiaksi kodin (ks. taulukko 46).

---

⁷⁵⁵ Reich 1971, 79–85.

⁷⁵⁶ Ylöstalo 1986, 100; Kolu 1992, 11–12.

⁷⁵⁷ Ylöstalo 1986, 105.

⁷⁵⁸ Ylöstalo 1986, 105.

TAULUKKO 46. Elämän keskeisin sisältö liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			p < ^b	KTV			p < ^c	
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki	p < ^b	
Työ	23	24	24		15	18	16		
Koti	59	51	57		74	46	68		
Vapaa-aika	3	7	5		4	23	8		
En osaa sanoa	2	7	4		3	8	4		
Muu ^a	12	11	11		4	6	5		
Kaikki	100	100	100	ns.	100	100	100	.001	.001
N	256	121	377		230	66	296		

^a Tässä yhteydessä esitettiin sellaisia vastauksia kuin ihmissuhteet, usko ja elämän henkiset asiat sekä harrastukset. Osa vastanneista mainitsi myös useita eri asioita.

^b Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^c Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Kodin ja perheen suuri arvostus saattaa olla yhteydessä tutkittavien ikärakenteeseen ja perheellisyteen. Enemmistö koko tutkimusjoukosta eli parisuhteessa. Yli puolet (56 %) tutkittavista oli naimisissa ja viidennes eli avoliitossa. Kahdella kolmesta kyselyyn vastanneesta (67 %) oli myös lapsia. Arvostuksen kytkeytymistä perheellisyteen osoittaisi myös se, että AEK:n jäsenillä perheen ja kotielämän merkitys oli jopa kasvanut neljän vuoden aikana. Neljä vuotta aikaisemmin yli puolet (59 %) heistä piti jotain muuta elämänaluetta perhettä tärkeämpänä. Nyt yli puolet AEK:n jäsenistä ilmoitti elämänsä keskeisimmäksi sisällöksi perheen. Lasten ja varsinkin ensimmäisen lapsen hankinta oli ollut monelle heistä ajankohtainen asia näiden vuosien aikana. Vuonna 1991 lapsiperheet olivat AEK:n jäsenten keskuudessa vähemmistönä (42 %). Vuonna 1995 yli puolella (63 %) tutkittavista oli lapsia. Se, että edellisen taulukon tulosten mukaan KTV:n miehet arvostavat muita osaryhmiä enemmän vapaa-aikaa, lielee myös yhteydessä ikään ja perheellisyteen. KTV:n miehet ovat keskimäärin muuta tutkimusjoukkoa nuorempia ja harvemmin naimisissa.⁷⁵⁹ KTV:n miehillä vapaa-aika kuluikin muita useammin muualla kuin perheen tai kodin piirissä, mitkä alueet olivat uuden keskiluokan jäsenille myös yleiset vapaa-ajanviettoalueet (ks. liitetaulukko 20).

Perhe on monelle tärkein ja keskeisin asia elämässä, mutta tulokset osoittavat, että muunkinlaiset asiat ovat heille tärkeitä. Muun muassa harrastusten parissa itsensä toteuttamisen arvostuksesta kielivät tulokset, joiden mukaan yli puolella uuden keskiluokan naisista (55 %) ja miehistä (66 %) sekä uuden työvä-

⁷⁵⁹ KTV:n miehistä 28 % on naimattomia.

enluokan miehistä (61 %) on harrastus, joista heidän mielestään olisi vaikea luopua. Harvemmin tällainen on uuden työväenluokan naisilla (44 %). Näyttää siltä, että sisältöä elämään ja mahdollisuuksia itsensä toteuttamiseen haetaan monelta suunnalta. Elämästä pyritään luomaan rikas kokonaisuus.

Perheeseen painottuminen ei liene tulkittavissa modernisuustutkijoiden otaksumaksi ilmaukseksi traditionaalisesta orientoitumisesta. Yankelovichin mukaan itsensä toteuttamista ja henkilökohtaisia valintoja painottavien keskuudessa ei olla hylkäämässä täysin entistä. Itseä toteuttava elämä ei Yankelovichin sanoja mukaillen ole elämää, jossa sanottaisiin, että ”unohda perhe, helvettiin velvoitteet muita kohtaan, en voisi vähempää välittää rahasta, asemasta ja kunnioituksesta”.⁷⁶⁰ Uusien arvojen omaksujat taiteilevat elämässään pyrkien sovittamaan uusia arvojaan yhteen traditionaalisempien arvojen kanssa ja yrittävät tasapainotella muuttuneissa olosuhteissa. Uusien ja vanhojen arvojen köyden veto johtaa uuden ja vanhan yhteensovittamiseen, uuteen malliin, ei paluuseen vanhaan. Heilurianalogia – käytyään ääriasennossa heiluri palaa aina takaisin – ei olekaan Yankelovichin mukaan arvomuutoksen kuvauksessa yleisyydestään huolimatta onnistunut. Hänen mukaansa juuri koskaan ei tapahdu paluuta vanhaan.⁷⁶¹ Samoilla linjoilla on Giddens. Hänen mielestään nykyään ei useinkaan ole kyse tradition henkiinherättämisestä, vaan jonkin uuden luomisesta.⁷⁶² Yankelovichin mukaan esimerkiksi 1990-luvun kaipuuta perhearvoihin ei voisi luonnehtia paluuksi vanhaan. Nykyinen kaipuu perhearvoihin ei ole kaipuuta niihin perhearvoihin, jotka vallitsivat 1950-luvulla, koska perhe ei edes tarkoita nyt sitä mitä se ennen tarkoitti.⁷⁶³ Beck sanookin suorasukaisesti, että perheestä on tullut zombikategoria tai -instituutio. Zombeja ovat kuolleet kategoriat (instituutiot), jotka elävät pystymättä kuolemaan.⁷⁶⁴ Perhekäsitteen zombimaisuus tulee hyvin esille, kun lapsen ympärille verkottuneista moninaisista ihmissuhteista yritetään kasata perhettä. Perheen kasaaminen lapsen ympärille ei ole helppoa normaalistuneissa perhemuodoissa, joissa lapsen vanhemmilla on takanaan avioero(/-ja), jolloin joudutaan kysymään, mikä on lapsen perhe siinä ihmisten verkostossa, johon kuuluvat biologiset vanhemmat, vanhempien entiset ja nykyiset puoliset sekä lapsia, isovanhempia ja muuta sukua vanhempien (biologisten ja ei-biologisten) eri liitoista.⁷⁶⁵ Heikki Wariksen⁷⁶⁶ 1960-luvulla *Muuttuva suomalainen yhteiskunta* -teoksessa esittämä jäsenitys perheisiin ja avioerojen luomiin epätäydellisiin perheisiin näkyy ”epätäydellisen” normaalis-

---

⁷⁶⁰ Yankelovich 1981, 231–233.

⁷⁶¹ Yankelovich 1994, 20–21, 28–29.

⁷⁶² Giddensin (1995, 112) mukaan perinteisten mallien omaksumisen osalta voidaan puhua tradition itsensä omaksumisesta elämäntyyliä valintana.

⁷⁶³ Yankelovich 1994, 20–21, 28–29.

⁷⁶⁴ Beck 1999, 257–258.

⁷⁶⁵ Ks. myös Beck 1999.

⁷⁶⁶ Waris 1968, 110.

tumisena ja "täydellisen" harvinaistumisena. Beck toteaa, että näistä perheiden kaltaisista zombeista kiinnipitäminen tekee meidät sokeiksi elämän todellisuudelle. Ne estävät meitä näkemästä muutosta. Beckin mukaan tarvitaankin uusia käsitteitä, joiden avulla hahmottaa nykyaikaa.⁷⁶⁷ Vaikka Beck ravistelee sosiologeja perheen kaltaisten kategorioiden käytöstä, ovat ne edelleen varsin tavallisia välineitä todellisuuden hahmottamisessa, ja siihenhän tässäkin tutkimuksessa on "syyllistytty".

Perhemuodot ovat muuttuneet, mutta perheen ja ihmissuhteiden aluetta on mahdollista tarkastella myös kenttänä, jossa vanhoissa puitteissa toteutetaan uudenlaisia arvoja. Läheisten ihmissuhteiden, rakkauden ja seksuaalisuuden alue on keskeinen autenttisuuden toteuttamisympäristö. Rakkauteen ja ihmissuhteisiin eräät tutkittavat palasivat kyselylomakkeen lopussa kohdassa, jossa kysyttiin, onko kyselyssä jäänyt käsittelemättä jotain sellaista hyvin tärkeää ja olennaista heidän elämästään ja arvoistaan, mistä he haluaisivat kertoa lisää. "Rakkaus puuttui kokonaan", sanoi nainen (105), joka listasi elämänsä tärkeimmiksi asioiksi miehen, rakkauden ja onnen. Mies (347), joka piti "perheen ja puolisoitten välistä hellyyttä, rakkautta, toisesta ihmisestä huolehtimista ja kunnioitusta itseäni ja läheisiä kohtaan" tärkeänä, totesi, että "seksin ja seksuaalisuuden vaikutus ihmisen onnellisuuteen olisi voinut olla jotenkin mukana". Intohimosta ylellisyytenä puhuu ranskalainen nykykirjailija Annie Ernaux. Ennen Ernauxille ylellisyyttä edustivat perinteiset ylellisyysmuodot. Lapsena ylellisyyden huipua olivat statustavarat (turkit, pitkät leningit ja huvilat meren rannalla) ja myöhemmin sitä oli elämä intellektuellina. Raastava rakkaussuhde herätti tuntemukseen, että ylellisyyttä on myös se, että voi kokea intohimoa jotain miestä tai naista kohtaan.⁷⁶⁸ Himon ja halun puolelle meni sekin kyselyyn vastannut mies (290), joka sanoi iloitsevansa esimerkiksi "hyvästä kiimaisesta seksistä, josta kumpikin nauttii".

Kun Foucault puhui tunnustuksen merkityksen muuttumisesta ja siitä, että minää on alettu varsinaistaa dialogissa itsen kanssa, niin Taylor puolestaan sanoo, että autenttisuuden kulttuurissa tunnustuksen saaminen on subjektivoitunut ja siirtynyt itsen ja läheisten ihmisten väliseksi dialogiksi. Taylorin mukaan tämä antaa suuren arvon läheisille ihmissuhteille ja etenkin rakkaussuhteille. Niistä tulee itsen tutkimisen ja itsen löytämisen ensisijaisia ympäristöjä ja itsetoteutuksen keskeisiä muotoja. Rakkaudesta tulee identiteetin lähde, ja se mahdollistaa identiteetin löytämisen.⁷⁶⁹ Äärimmillään näkemyksessä päädytään, kun ihmissuhteista tulee välineellisiä ja niitä pidetään henkilökohtaisen edistymisen välineinä. Ihmissuhteesta voi tulla toissijainen verrattuna siihen osallistuvien yksilöiden itsetoteutukseen.⁷⁷⁰ Silloin rakkaussuhde saatetaan nähdä oman henki-

⁷⁶⁷ Beck 1999, 257–258.

⁷⁶⁸ Ernaux 1996, 95.

⁷⁶⁹ Taylor 1995, 63, 71–77.

⁷⁷⁰ Taylor 1995, 71.

sen kasvun, sen mahdollisuuden tai estymisen, näkökulmasta. Valinnanvapauden ja kasvun näkökulmasta omaa parisuhdettaan tarkasteli haastateltavista Miia, jolle ”alko kyllä jossain vaiheessa siinä lapsen syntymän jälkeen aika pian valjeta, et jos mä voisin oikeen niinku valita, niin mä en varmaan olis tän kans naimisissa”.

”... noin vuoden päästä erosta mää vasta aloin ymmärtää, mitä on olla aikuisena, itsellisenä ihmisenä maailmassa, ja mitä kaikkea mun pitää ymmärtää ympäröivästä maailmastani. Ja se oli kauheen raskas paukku. Et se ei olis varmaan ikinä ollu mahdollista, jos me oltas oltu naimisissa. Et varmaan aika paljon seki vaikutti, et mä olin omalla tavallani hirveen kesken, ja olen tietysti edelleenkin. Mutta että mä olin sillee tuskallisesti kesken.” (Miia.)

Rakkausavioliiton, kahden vapaan yksilön vapaan valinnan ilmauksen, on oletettu olevan tyypillisin individualismin ilmenemismuoto. Siinä tunne-elämä on ensisijaisessa asemassa verrattuna avioliiton aiempaan yhteisölliseen, taloudelliseen ja suvun jäsenyyteen kytkeytyvään luonteeseen.⁷⁷¹ Aiemmin avioliittoon sitouduttiin nykyistä enemmän tottumuksesta tai välttämättömyyden pakosta ja sen oli määrä kestää ikuisesti.⁷⁷² Kun sitoutumista avioliittoon on alettu pohtia yhä enemmän oman sisäisen elämän kannalta, saa tämä Reichin toteamaan, että eliniäksi laillisesti sitova avioliitto ei käy yksin kasvun ja muutoksen todennäköisyyden kanssa ja että ”elämän laki on muuttuminen eikä muuttumaton rakkaus”.⁷⁷³ Mitchell selittää kasvaneiden avioerolukujen johtuvan osittain arvomuutoksesta. Hänen mukaansa toisen maailmansodan jälkeinen arvomuutos heijastuu avioliittoihin. Kun yhä useampi pariutunut yksilö muuttuu uudenlaisten arvojen kannatuksen suuntaan, ovat parisuhteet vaarassa, koska muutos tavanomaisesti koskettaa vain parisuhteen toista osapuolta. Tämä on havaittavissa avioerojen määrän lisääntymisenä, toisaalta taas rakastumisten määrän kasvuna, koska tilalle etsitään uutta uudenlaisiin arvoihin sopivaa ihmissuhdetta.⁷⁷⁴

Avioliittojen ja rakkaussuhteiden ohella tutkijat ovat osoittaneet merkkejä autenttisen itsensä toteuttamisen ihanteen valumisesta laajalti muunkinlaiseen ihmisten väliseen kanssakäymiseen ja niille asetettuihin vaateisiin. Esimerkkinä voidaan käyttää ”pelkkiä seksisuhteita” ja Yankelovichin siteerausta Playboy-lehdelle 1970-luvun lopussa teetetyn kyselyn tuloksista. Näiden tulosten mukaan ihannerakastajalta odotettiin autenttisen itsensä toteuttamisen hengen mukaisia ominaisuuksia. Kyselyn teettäjät olivat ihmeissään, kun ennako-ole-
tusten vastaisesti amerikkalaisten miesten ihannerakastajan toivotuksi ominaisuu-

⁷⁷¹ Helkama 1997a, 244.

⁷⁷² Bauman 2002, 142. Vrt. Giddensin (1991, 88–98; 1995, 128; 1999, 61–62) kuvaamaa sitoutumisen erilaisuutta ns. traditionaalisissa ja ns. puhtaissa suhteissa. Traditionaaliset suhteet ovat kiinnittyneitä sosiaalisiin, taloudellisiin tai muihin ulkoisiin olosuhteisiin. Puhtaat suhteet elävät ”vapaasti kelluen” kommunikaation ja aktiivisten valintojen varassa.

⁷⁷³ Reich 1972, 367.

⁷⁷⁴ Mitchell 1983, 155.

dekse ei mainittukaan yleisimmin seksuaalista jännittävyyttä, jonka mainitsi vain noin neljännes miehistä. Tätä useammin kannatusta sai suhde, jossa voi olla täysin avoin ja rehellinen. Seksuaalinen kutkus, fyysinen mielihyvä ja tekninen taituruus olivat toissijaisia reilulle puolelle miehistä, jotka kaipasivat suoria ja rooleista vapaita seksisuhteita, joissa omia tunteita voi ilmaista avoimesti.⁷⁷⁵

Uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan jäsenistä läheisiä ihmissuhteita arvostivat etenkin naiset, kun sitä mitattiin abstraktina arvoilmaisuna hyväksymisasteella (ks. taulukko 41). Arvostus näkyi myös asennetasolla:

– Naiset ovat miehiä harvemmin tyytyväisiä elämäänsä ilman ystäviä. Uuden keskiluokan naisista 63 prosenttia ja uuden työväenluokan naisista ⁷⁷⁶ prosenttia oli täysin eri mieltä väittämästä *”Olisin tyytyväinen elämään, vaikka minulla ei olisikaan ystäviä”*. Uuden työväenluokan miehistä samoin ajatteli 57 prosenttia. Uuden keskiluokan miehet eroavat ajatuksissaan naisista: 46 prosenttia oli väittämän kanssa täysin eri mieltä.

– Miehet pitävät naisia harvemmin läheisiä ihmissuhteita tärkeinä. Uuden keskiluokan ja uuden työväenluokan naisista 86 prosenttia oli täysin samaa mieltä väittämästä *”Läheiset ihmissuhteet ovat minulle tärkeitä”*. Molempien luokkien miehistä noin 60 prosenttia (AEK:n miehistä 63 % ja KTV:n miehistä 61 %) oli täysin samaa mieltä väittämästä.

Arvojen kannatuksessa on tapahtunut monenlaisia muutoksia. Voitaneen väittää, että uudenlaiset arvot ovat levinneet paitsi laajemman joukon keskuuteen ja tärkeämpään asemaan myös laajemmalle alueelle ihmisten elämässä. Niiden toteuttaminen on levinnyt myös monien perinteisinä pidettyjen elämänkehysten sisälle. Esimerkiksi perhe-elämää arvostetaan rutkasti, mutta arvostusta ei voida verrata vuosikymmenten takaiseen perheen arvostukseen, koska perhemuodot ovat muuttuneet nykypäivään tultaessa ja perhe voi olla kohteena myös uudenaikaisten arvojen toteuttamisessa. Uudenlaisten arvojen leviäminen luo myös uusia arvojen tarkoitteita perinteisten rinnalle. Muiden muutosten lisäksi arvojen toteuttamisympäristössä on tapahtunut monenlaisia muutoksia. Arvojen ja elämäntapojen muuttuminen asettaakin haasteen sosiologeille. Gronow ja Töttö muotoilevat tämän Weberin esittämänä todeten, että *”vanhoihin kulttuuriarvoihin perustuvat käsitteet ja niiden avulla tehdyt todellisuuden jäsenyykset eivät arvojen muututtua enää päde, ja siksi sosiaalitieteiden on jatkuvasti kehitettävä uusia käsitteitä ja uusia jäsenyyksiä”*.⁷⁷⁶

---

⁷⁷⁵ Yankelovich 1981, 252.

⁷⁷⁶ Gronow & Töttö 1996, 275.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimukseni alussa esitin kaksi käsitystä perinteisyyden ja uudenaikaisuuden vallitsevuudesta. Toinen oli Raamatun Saarnaajan näkemys, jonka mukaan auringon alla ei ole mitään uutta, ja toinen oli omaa aikaansa tulkitsevien yhteiskuntatieteilijöiden näkemys, jonka mukaan nyky-yhteiskunnasta ja ihmisten mielistä on löydettävissä valtavasti uutuutta, joka ei ole samaistettavissa menneeseen. Arvomuutoskirjallisuuden luenta sekä empiirinen aineistoni ovat saaneet minut päätymään näkemykseen, jonka mukaan nykyajan erityisyys ei ole tavoitettavissa kummankaan vaihtoehdon avulla. Oma aikamme on kuvattavissa pikemminkin kolmannella vaihtoehdolla: perinteisyyttä ja uudenaikaisuutta esiintyy ajassamme vankasti rinnan. Tämä ilmenee traditionaalisiksi ja moderneiksi luokiteltavien arvojen ja käytänteiden rinnakkaiselona sekä kaikenlaisten sekoitemallien ja ”kolmansien optioiden” lisääntymisenä. Uudenaikaistuminen ei olekaan sillä tavoin järeää, että se jättäisi taakseen kaiken perinteiseksi mielletyn, vaan se on huokoista. Traditionaalisuuden ja modernisuuden rinnakkaisuus ilmenee myös joidenkin arvojen kaksinaisena merkityksenä: arvolla voi olla sekä perinteinen että uudenaikainen tarkoite. Tällainen kaksitarkoitteinen arvo on esimerkiksi rehellisyys, jota voidaan tarkastella perinteisessä mielessä vilpittömyytenä ja uudenaikaisessa mielessä autenttisuutena.

Tutkimukseni tavoitteena oli testata yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa esitetyn pitkän aikavälin arvomuutoksen toteutumista ottaen tutkimuksen kohteeksi arvomuutoksen kannalta kriittinen ryhmä eli ryhmä, jonka keskuudessa arvomuutoksen voidaan olettaa olevan pisimmällä. Kriittiseksi ryhmäksi oletettiin uusi keskiluokka. Tutkimukseni aineistot – tilastollisesti analysoidut postikyselyaineistot ja laadullisesti käsitelty teemahaastatteluaaineisto – tukivat

pitkälti esitettyjä väitteitä traditionaalisen arvo-orientaation ja uudenaikaisen post-materialismia, individualismia ja autenttisuutta korostavan ei-traditionaalisen arvo-orientaation olemassaolosta. Uusi keskiluokka osoittautui arvomuutoksen edelläkävijäksi. Se oli ei-traditionaalisen arvo-orientaation kannattamisessa johdonmukaisempi kuin vertailuryhmänä toiminut uusi työväenluokka. Siten ei-traditionaalisen arvo-orientaation omaksuminen oli laajempaa uuden keski- kuin uuden työväenluokan jäsenille. Uudet arvot eivät ole "valuneet" yhtä voimallisesti kaikkiin väestöryhmiin.

Arvotutkimukseen on juurtunut standardimittaustapansa, joita tässäkin tutkimuksessa on hyödynnetty. Tyypillisesti niillä on mitattu määrällisiä muutoksia, muutoksia arvon yleisyydessä ja tärkeysjärjestyksessä. Aineistojeni valossa sellaiset tutkimukset, joissa keskitytään pelkästään määrällisiin muutoksiin, eivät tavoita koko todellisuutta nykyisestä arvomuutoksesta. Arvojen merkitysten kaksinaisuus osoittaa arvojen muuttuvan nykyään myös laadullisesti. Määrällisiin muutoksiin keskittyneissä tutkimuksissa on oletettu arvojen merkityksen olevan suunnilleen saman eri kulttuureissa ja eri aikoina. Tällaisen tutkimusotteen vallitessa nimetyt arvot ovat siirtyneet tutkimuksista toisiin ilman, että niiden tarkoitetta on juuri mietitty. Muun muassa rehellisyyden kannatuksen tarkastelua on viitoittanut Weberin esimerkki, jonka mukaisesti rehellisyys on yhteydessä modernin kapitalismin henkeen. Rehellisyys oli modernin kapitalistin hyve, koska se osoitti luottokelpoisuutta – merkityksessä "rehellinen maksaa vippinsä takaisin" – ja edisti pääoman kasaamista. Rehellisyyttä on siten totuttu pitämään osana arvo-orientaatioita, jota on kutsuttu protestanttiseksi työetiikaksi. Tutkimukseni mukaan rehellisyys autenttisuutena on kuitenkin tulkittavissa osaksi arvo-orientaatiota, joka on jopa osittain vastakkainen ns. protestanttiselle työetiikalle. Se on tulkittavissa osaksi sisäisesti ohjautumista, jossa korostetaan uskollisuutta itselle ja itsen oma- ja alkuperäisyydelle toiminnan tavassa, sisällössä ja oikeutuksessa. Sisäisesti ohjautuminen on yksi arvo-orientaatiosta, jollaisina uudenaikaisina pidettävät arvot nykyään käytännössä esiintyvät. Sisäisesti ohjautumisen lisäksi punavihreydeksi nimettyä arvo-orientaatiota voidaan pitää nykyajalle ominaisena, uudenaikaisena, arvo-orientaationa. Nämä nousevat arvo-orientaatiot vastaavat arvomuutoskirjallisuudessa esitettyjä kuvauksia uudenlaisten arvojen leviämisestä. Molemmat orientaatiot ovat uudelle keskiluokalle uutta työväenluokkaa ominaisempia. Sellaisia ihmisiä, joiden ajattelussa yhdistyy eniten näiden orientaatioiden piirteitä, voi arvomuutoskirjallisuuden esimerkkiä noudattaen kutsua ns. integroituneiksi.

Tutkimuksen edetessä kävi ilmi, että uskonnollisuutta, jota on yleisesti pidetty teemana, joka osoittaa, kuinka uudenaikainen yksilö on, ei voi pitää nykyaikana samankaltaisena uudenaikaisuuden asteen tulkkina kuin aiemmin. Lopujen lopuksi modernisuutta ei osoittanekaan niinkään se, kannattaako ihminen sellaisia asenteita, arvoja, uskomuksia ja käyttäytymistapoja, jotka on tyy-

pillisesti luokiteltu moderneiksi, vaan se, miten erilaisiin elämänratkaisuihin päädytään. Uudenaikaisuus ei olekaan mikään aatejärjestelmä tai ideologia, vaan elämänasenne, jossa ollaan avoimia uudistuksille, puntaroidaan vapaasti erilaisia vaihtoehtoja ja päädytään ratkaisuihin, jotka tuntuvat luontuvan itselle parhaiten ja tukevan omaa todellista itseä. Silloin moderni ihminen voi elää tyyppillisesti perinteiseksi luokitellulla tavalla: hän voi kuulua kirkkoon, antaa perhe-elämälle suuren painon, tehdä kovasti töitä jne. Oleellista on, että ratkaisuihin päädytään vapaaehtoisesti ja tietoisien itsetutkiskelun pohjalta. Merkkejä uudenai-kaisten arvojen omaksumisen taustalla olevasta refleksiivisestä arvopohdinnasta tuli esille teemahaastatteluissa haastateltavien ilmaisuissa arvojen muodostumisesta ja erilaisista arvoauktoriteeteista. Viitteitä refleksiivisyydestä antoivat myös tilastollisen aineiston tulokset, joiden mukaan kannat perinteisiin ja uudenaikaisiin teemoihin vaihtelevat usein luokka-aseman ohella puoluetustan ja uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulumisen perusteella eli sellaisten tekijöiden mukaisesti, joiden osalta arvoharkinta ja tietoiset ratkaisut tulevat kyseeseen.

Uskontoa voi pitää modernina ratkaisuna silloin, kun siinä on kyse yhteisöllisesti jaettujen varmuuksien sijaan yksilöllisen valinnan tuloksesta. Uskonnollinen valinta, joka on lähtenyt omasta itsestä ja joka seuraa omaa "todellista" itseä, on moderni. Tavallisesti tällainen ratkaisu poikkeaa valtavirran institutionaalisesta uskonnollisuudesta, siitä kristillisen uskonnon maailmasta, johon useimmat meistä liittyvät kasteessa ja johon meidät yleisesti koululaitoksissamme sosiaalistetaan. Tämä johtuu siitä, että muun uudenaikaisuuden tapaan uskonnollinen uudenaikaisuus vaatii entisen kyseenalaistamista. Moderni uskonnollisuus "saavutetaan" henkilökohtaisesti monenlaisten mahdollisten vaihtoehtojen maailmassa, se ei ole saatua. Nimitän tällaista erilaisia vaihtoehtoja hakevaa, puntaroivaa ja sovittavaa uskonnollisuutta (tai henkisyttä) post-sekulaarisuudeksi. Empiirisen aineistoni mukaan postsekulaarisuus on sidoksissa moderniin arvopohjaan.

Uskonnon kentällä näkyy se, mikä näkyy monella muullakin elämänalueella: Ihmiset ovat omaksuneet itselleen yhä enemmän auktoriteettia määritellä totuutta ja hyvää elämää. Modernista ihmisestä on tullut jumalan kaltainen. Yhä useammin jumala myös löydetään itsen sisältä. Pyrinnöt jumalankaltaisuuteen tuovat mukanaan myös ongelmia ja vaativat veroaan. Paluu vanhoihin malleihin ja auktoriteettien johdatukseen lienee kuitenkin epätodennäköistä individuaalisuuden hedelmää maistaneilla, kuten Yankelovichkin epäilee. Ihmiset eivät ole heilureita, jotka heiluvat uuden ja vanhan välillä, vaan he luovat vanhan pohjalle jotain uutta, kolmatta vaihtoehtoa.

Klassisessa sosiologiassa modernisuutta käsiteltiin teollistumiseen liittyvänä. Uudenaikaistumisen tyyppiesimerkkinä pidettiin teollista miestä. Tämän tutkimuksen mukaan uudenaikaisuuden tyyppiesimerkki on jälkiteollinen nainen. Tulevaisuuden leima on uuden keskiluokan naisten arvoissa. Modernisuu-

den yleismittarilla mitattu modernisuus (laaja ei-traditionaalinen arvo-orientaatio) on heille ominaisinta. Uuden keskiluokan sisällä on eroa ei-traditionaalisen orientaation kannatuksessa muutenkin kuin sukupuolen perusteella. Uusi keskiluokka on fragmentoitunut ammattialoittain. Perinteiden vaalimisesta ja tuotannosta etäällä olevissa ammattiryhmissä uudenaikaisten arvojen kannatus on laajempaa kuin muissa ammattiryhmissä. Juuri nämä ammattiryhmät ovat tärkeässä asemassa arvomuutoksen toteutumisessa. Luokan sisällä on sukupuolen ja ammattialan lisäksi myös muita tekijöitä, jotka ovat yhteydessä arvojen uudenaikaisuuteen. Usein uudenaikaisuudessa näyttää olevan vaihtelevuutta poliittisen tai uskonnollisen kannan mukaan.

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös arvojen yhteyttä taloudelliseen tilaan. Vaikka tutkimusajavälillä (vuodesta 1991 vuoteen 1995) ei uuden keskiluokan jäsenillä tapahtunutkaan suurta siirtymää uudenaikaisten arvojen kannatuksesta perinteisempien arvojen kannatukseen, näytti taloudellisen tilan heikkenemisellä kuitenkin olevan osin arvoja traditionaalistava vaikutus. Uudenaikaisten arvojen kannatuksessa on siten ”suhdannevaihteluja”, joihin myös taloudellisilla suhdanteilla on vaikutuksensa.

Tutkimukseni oli eräänlainen metodologinen kokeilu. Se oli monisäikeinen ja -polvinen kooste erilaisilla lähestymistavoilla, aineistoilla ja mittareilla saaduista vihjeistä nykyajalle ominaisista arvoista. Kuva arvoista ja niiden muutoksesta vaihteli käytetyn lähestymistavan, aineiston ja mittarin mukaan. Siihen kuvaan, mikä nyt muutoksesta on piirretty, ei olisi voitu päätyä pysyttelemällä jossakin yksittäisessä menetelmässä tai mittarissa. Kokonaiskuvan rakentamisessa tärkeää on ollut tulosten peilaaminen aiempaan arvomuutoskirjallisuuteen ja se, että tutkimuksessa on ollut vertailuasetelma oletettuihin edelläkävijöihin ja perinteisempänä pidettyyn väestönosaan. Tieto uudenaikaisten arvojen omaksujien ydinryhmästä on auttanut ymmärtämään aineistossa esiintyvää johdonmukaisuutta silloinkin, kun erilaisin aineistoin ja mittarein saatu kuva arvomuutoksesta on vaihdellut ja monin kohdin jopa tyystin hämärtynyt.

Tutkimukseni mukaan määrällisillä standardimittaustavoilla on loppujen lopuksi vaikea tavoittaa arvoissa tapahtuvia muutoksia. Kun arvojen kannatusta mitattiin yksittäin erilaisilla perinteisillä mittareilla, tuli ilmi, että vastaustavoissa oli oma logiikkansa, jolla ei ollut juuri tekemistä arvojen uudenaikaisuuden asteen kanssa. Kun arvoja tutkittiin yksittäin preferenssivalintoina, vastaajat noudattivat maslowilaista tarvehierarkiaa laittaessaan arvoja tärkeysjärjestykseen: kärkeäkinnoiksi asetettiin maslowin tarvehierarkian alimman tason tarpeita vastaavia arvoja. Hyväksymisasteella mitattaessa kyselyyn vastanneet ilmaisivat kannattavansa suuresti kaikkia arvoja eli korkealle abstraktiotasolle nostetut arvot saivat laajan hyväksynnän. Tutkittavien saadessa itse ilmaista arvojaan tuli useimmiten esille mainintoja, jotka kuuluivat Schwartzin esittämässä mallissa hyväntahtoisuustyyppin arvoihin ja jotka eivät välttämättä ole nimettävissä arvoiksi,

vaan pikemminkin hyveiksi. Näillä perinteisillä mittareilla uutuutta tulee ilmi vain vertailemalla ennalta nimettyjen enemmän ja vähemmän modernien osaryhmien vastauksia.

Aineistoni osoittavat myös, että nykyajalle ominaisen arvojen laadullisen muuttumisen tarkastelu vaatii idiografista tutkimusotetta. Esimerkiksi modernisuudelle ominainen refleksiivinen arvoharkinta tuli esille vain haastattelujen avulla. Samoin tutkimuksessa keskeiseksi noussut rehellisyyden arvo tuli kannatuksen voimakkuuden vaihteluineen, erilaisina merkityksinä ja konteksteina ymmärrettäväksi seuraamalla sen ilmenemistä erilaisissa aineistoissa. Rehellisyyden arvon tarkoitteen kaksinaisuus paljastui vain tutkittavien puheesta. Näitä keskeiseen asemaan nousseita teemoja ei ole käsitelty kyselylomakkeessa erityisesti juuri niitä mittaavilla kysymyksillä. Syy on yksinkertainen: niiden olemassaolo ja keskeisyys oli ilmeistä vasta erilaisten aineistojen käsittelyn jälkeen.

Jälkikäteen arvioiden monia teemoja onkin pystytty tarkastelemaan vain negaation avulla: sitä mitä jokin on, on yritetty ymmärtää sen avulla, mitä se ei ole. Tutkimuksessa tavallaan lähdettiin liikkeelle käyttäen liian suppeaa käsitteistöä ja teoreettista taustaa, mikä paljastui vasta tutkimuksen edetessä erilaisten aineistojen yhdistämiseen. Nyt tutkimus tarjoaa lomakkeiden laati-joille käsiteverkostoa ja tulkintakehystä, jota voi koetella osuvimmilla kysymyksillä. Muun muassa sisäisesti ja ulkoisesti ohjautumisen orientaatioiden sisältöä voisi tämentää luomalla kysymyksiä, jotka mittaavat tätä tutkimusta selkeämmin erilaisuutta toiminnan määräytymisessä, sisällössä ja oikeutuksessa. Etenkin kysymys minän varsinaistamisesta kaipaisi täsmällisempää tarkastelua. Autenttisuuden empiiristä mittaamista varten voisi yrittää rakentaa mittareita. Ympäristöarvoja mitataan paljon, mutta mittareissa tulisi ottaa nykyistä paremmin huomioon arvojen erilaiset perusteet: ego- homo- ja ekosentrisyys ja perusteiden erilainen yhteys arvojen uudenaikaisuuteen. Tutkimuksessani esittämää uskonnon muutossuuntaa ei onnistuta kuvamaan perinteisin uskonnollisuuden ja sekulaarisuuden mittarein. Jos sitä halutaan tarkemmin tarkastella, tulisi sen empiiristä mittaamista varten kehittää uudentyyppisiä kysymyksiä. Tutkimuksessa luotua käsiteverkostoa ja kuvaa muutoksesta olisi mielenkiintoista koetella myös koko väestöä käsittävällä aineistolla.

Aineistoni paljastivat modernisuuden empiirisen tutkimisen haasteellisuuden. Modernisuuden moniaineisuus (toisaalta modernisuuden kriteerinä on se, että ihminen kannattaa uudenaikaisina pidettäviä teemoja, ja toisaalta se, että näkemyksiin päädytään tietoisien itsetutkiskelun pohjalta) tekee sen tutkimisen visaiseksi. Myös modernisuuden konstruktionistinen luonne synnyttää omat vaatimuksensa. Kun moderni muotoutuu kunakin aikana omantyyppisekseen, ei sen olemusta voida tavoittaa toistamalla kyselytutkimuksissa samoja teemoja vuodesta ja vuosikymmenestä toiseen. Yhtenä aikana modernisuudelle ominainen asenne ei välttämättä ole sitä enää myöhempinä vuosikymmeninä. Mo-

derneiksi luokiteltavien asenteiden yleistyminen merkitsee, että ne menettävät kykynsä erotella uudenaikaisia ja perinteisiä ihmisiä toisistaan. Yleinen ja tavanomainen asenne tai käyttäytymismuoto ei voi olla kyselyissä modernisuuden osoittaja, vaikka se joskus aiemmin olisi sitä ollut. Esimerkiksi naisten työssäkäynnin kannatus ei ole enää samanlainen modernisuuden tulkki kuin aiempina vuosikymmeninä. Yleistyvät asenteet ja käyttäytymismuodot ”liukuvat” modernisuuden ulkopuolelle. Modernisuuden moninaisuuden ja konstruktionistisen luonteen vuoksi sen empiiristä tutkimista on myös vaikea nivoa aiempiin tutkimuksiin ja teoreettisiin tulkintoihin ajasta.

Tutkimuksessa valottui modernisuuden moninaisuuden lisäksi arvojen monitasoinen tarkasteltavuus. Aikamme erityisyyttä selvitettiin ensinnäkin homologisilla arvoilla. Silloin katsottiin, mitkä arvot ja asenteet kasautuivat keskenään teoreettisesti ja empiirisesti. Näitä kasauksia kutsuttiin orientaatioiksi. Esimerkiksi myönteiset asenteet ympäristönsuojeluun ja rodulliseen tasa-arvoon esiintyivät rinnan. Tätä homologisuutta kuvattiin punavihreyden orientaatioksi. Aikamme päädyttiin erittelemään myös arvoilla, joilla on sama ulkoasu, mutta eri merkitys. Rehellisyys paljastui arvoksi, jolla on kaksi erilaista merkitystä: perinteisempi vilpittömyys ja nykyaikaisempi autenttisuus. Autenttisuudesta puhuttaessa tulivat esille myös arvojen määräytymisen erot. Erilaisuutta kuvattiin heteronomiana, autonomiana ja autenttisena autonomiana. Lisäksi tutkimuksessa tuli ilmi, että tutkittavat itse mainitsevat arvoiksi usein sellaisia asioita, jotka kaihtavat jaottelua perinteisyyteen ja uudenaikaisuuteen ja jotka ovat kyseenalaisesti arvoja. Esimerkiksi hyveiksi kutsuttavia rehellisyyttä sekä toisten ihmisten huomioon ottamista ja kunnioittamista sanottiin arvostettavan runsaasti. Kyseenalaisesti arvona voidaan pitää myös tutkittavien suuresti arvostamaa ja olemassaoloamme perustavasti koskettavaa terveyttä. Aineistoni osoitti myös, että arvojen eroja voidaan jäsentää myös toteuttamisympäristön perusteella. Loppujen lopuksi ajan erityisyyden pohtiminen johdattikin pohtimaan vaihtelevuutta arvojen kannatuksessa, sisällössä, määräytymisen perusteissa, muutosalttiudessa ja toteuttamisympäristössä.

Nykyaikaa tutkaava tutkimusaineistoni paljastaa lopulta myös monenlaisia ihmisenä olemisen kysymyksiä. Oikeastaan kysymys siitä, mitä nykyaika on, asettautuu samalla hakemaan vastausta kysymykseen ”Mitä ihmisenä olo ja itseys on?” Tutkimukseni tavoittama nykyaika on silloin pyrkimystä, pyrkimystä olemassaoloon sellaisena kuin se kukoistavimmillaan tai ”kypsimmillään” voisi olla. Tiivistettynä aineistoni sanoo sen olevan pyrkimystä autenttisuuteen. Tämä tulee ilmi uudelle keskiluokalle ominaisessa sisäisesti ohjautumisen arvo-orientaatioissa. Silloin se on itseen kääntymistä. Se on myös laajan näköpiirin omaamista. Tämä tulee ilmi uudelle keskiluokalle, etenkin naisille, ominaisessa punavihreyden arvo-orientaatioissa. Nykyaika on yhdistelmä itseen kääntymistä ja katseen kääntämistä muihin ihmisiin ja ympäristöön, pyrkimystä eheyteen.

Vapautta, vaihtoehtoja, valintoja ja itseyyttä korostava modernisuus ei typisty "minäminä"-kulttuuriksi. Pikemminkin nykyaika on kaukana tällaisista luonnehdinnoista. Aineistoni vihjaa sen olevan pyrkimystä sovittaa itsen, muiden ihmisten ja ympäristön etuja – pyrkimystä universaaliuteen. Monin kohdin aineistoni viittaaakin mustavalkoisuuden sijaan todellisuuden harmauteen. Käytännössä ihmiset sovittavat yhteen uusia ja vanhoja arvoja sekä omia etujaan ja muiden ihmisten ja ympäristön etuja. Ääripäitä tai -suuntauksia, jotka kiteytetään teoreettisiksi ideaalityypeiksi, ei käytännössä esiinny. Todellisuus on "sekoittunut".

10 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

10.1 Painamattomat aineistolähteet

1. Jäsentiedot:
  - Jäsentiedot Akavan Erityisalojen Keskusliiton jäsenistä (5.3.1991, 21.3.1991, 25.3.1991 ja 27.3.1991 päivätyt jäsenrekisterit sekä jäsentiedot vuoden 1991 otokseen kuuluvista syksyltä 1994).
  - Jäsentiedot Kunta-alan ammattiliiton otoksesta syksyltä 1994.
2. Tutkimusmateriaali (tutkijan hallussa):
  - Palautetut kyselylomakkeet ja kyselyn ATK-tulosteet.
  - Teemahaastatteluaineisto
  - Tutkimuspäiväkirjat

10.2 Muut lähteet ja kirjallisuus

10.2.1 Tekstilähteet ja kirjallisuus

- Abrams, Mark. 1985. "Demographic Correlates of Values". In Mark Abrams, David Gerard & Noel Timms. *Values and Social Change in Britain*. Basingstoke: Macmillan, pp. 21–49.
- Abrams, Mark, Gerard, David & Timms, Noel. 1985. *Values and Social Change in Britain*. Basingstoke: Macmillan.
- Ahlman, Erik. 1939. *Kulttuurin perustekijöitä. Kulttuurifilosofisia tarkasteluja*. Jyväskylä, Helsinki: Gummerus.
- Aho, Simo. 1988. *Palkkatyö yhteiskunnallisen järjestyksen perustana. Tutkimus palkkatyön normalisoinnin historiasta ja "työyhteiskunnan kriisistä"*. Helsinki: Tutkijaliitto 51.
- Ahola, Eija. 1988. *Uusi keskiluokka ja alkoholi*. Helsingin yliopisto. Sosiologian laitos. Julkaisematon lisensiaatintutkielma.

- Ahola, Eija. 1989. *Happy Hours. Uuden keskiluokan ravintolaelämää*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Airaksinen, Timo. 1987. *Moraalifilosofia*. Juva: WSOY.
- Alapuro, Risto. 1980. "Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan". Teoksessa Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja ja Tom Sandlund *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, s. 36–101.
- Alasuutari, Pertti. 1994 [1993]. *Laadullinen tutkimus*. Toinen, uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Alestalo, Matti. 1985. "Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen". Teoksessa Tapani Valkonen, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja & Tom Sandlund *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Neljäs painos. Juva: WSOY, s. 101–200.
- Alestalo, Matti. 1986. *Structural Change, Classes and the State. Finland in a Historical and Comparative Perspective*. Research Group for Comparative Sociology. Research Reports no. 33. University of Helsinki.
- Alestalo, Matti. 1990. "Luokkarakenteen muutokset". Teoksessa Olavi Riihinen (toim.) *Suomi 2017*. Jyväskylä: Gummerrus, s. 209–226.
- Alkula, Tapani, Pöntinen, Seppo & Ylöstalo, Pekka. 1994. *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Allardt, Erik. 1976. *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo: WSOY.
- Allardt, Erik. 1985 [1983]. *Sosiologia 1*. Toinen painos. Juva: WSOY.
- Allport, Gordon W. 1935. "Attitudes". In C. C. Murchison (ed.) *A Handbook of Social Psychology*. Worcester: Clark University Press, 798–844. In Gordon W. Allport. 1950. *The Nature of Personality: Selected Papers*. Cambridge: Addison-Wesley Press, pp. 1–47.
- Allport, Gordon W. 1961. *Pattern and Growth in Personality*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Ammattiluokitus 1987. Käsikirjoja Nro 14. Uusittu laitos. Helsinki: Tilastokeskus.
- Ammattiluokitus 1987. Hakemisto 22.10.1990. Käsikirjoja 14. Helsinki: Tilastokeskus.
- Andrews, Frank M, Morgan, James N, Sonquist, John A & Klem, Laura. 1973 [1967]. *Multiple Classification Analysis. A Report on a Computer Program for Multiple Regression Using Categorical Predictors*. Second Edition, Revised. The University of Michigan.
- Anttiroiko, Ari-Veikko, Aro, Jari & Karvonen, Erkki. 2000. "Tietoyhteiskunnan oppihistorialliset lähtökohdat". Teoksessa Matti Vuorensyrjä & Reijo Savolainen (toim.) *Tieto ja tietoyhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, s. 21–41.
- Aro, Jari. 1997. "Tietoyhteiskunta: epookkiteoriaa, retoriikkaa vai yhteiskuntateoriaa?" Teoksessa Kari Stachon (toim.) *Näkökulmia tietoyhteiskuntaan*. Helsinki: Gaudeamus, s. 22–42.
- Ashford, Sheena & Timms, Noel. 1992. *What Europe Thinks. A Study of Western European Values*. Aldershot, Brookfield USA, Hong Kong, Singapore, Sydney: Dartmouth.
- Avautuva ja sulkeutuva Suomi. Raportti suomalaisten asenteista. 1987. Elinkeinoelämän valtuuskunta. Helsinki.
- Bagguley, Paul. 1995. "Middle-class radicalism revisited". In Tim Butler & Mike Savage (eds.) *Social Change and the Middle Classes*. London: UCL Press, pp. 293–309.
- Baier, Kurt. 1969. "What is Value? An Analysis of the Concept." In Kurt Baier & Nicholas Rescher (eds.) *Values and the future. The Impact Technological Change on American Values*. New York: The Free Press, pp. 33–67.

- Baudelaire, Charles. 1989a. "Modernin elämän maalari". Teoksessa Jaakko Lintinen (toim.) *Modernin ulottuvuuksia. Fragmentteja modernista ja postmodernista*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Taide, s. 24–62.
- Baudelaire, Charles. 1989b. "Modernin elämän sankaruudesta". Teoksessa Jaakko Lintinen (toim.) *Modernin ulottuvuuksia. Fragmentteja modernista ja postmodernista*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Taide, s. 19–22.
- Bauman, Zygmunt. 1996. *Postmodernin lumo*. Suomentanut Jyrki Vainonen. Toimittaneet Pirkkoliisa Ahponen & Timo Cantell. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Zygmunt. 2002. *Notkea moderni*. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Beck, Ulrich. 1999. "Työyhteiskunnan tuolla puolen". *Janus* 26:257–266.
- Beck, Ulrich. 1995 [1994]. "Politiikan uudelleen keksiminen. Kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa". Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, s. 11–82.
- Beck, Ulrich, Giddens, Anthony & Lash, Scott. 1995 [1994]. *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.
- Bell, Daniel. 1974. *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*. London: Heinemann.
- Bellah, Robert N., Madsen, Richard, Sullivan William M., Swidler Ann & Tipton, Steven M. 1985. *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Berger, Peter L. 1967. *The Sacred Canopy. Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York, London, Toronto, Sydney, Auckland: Doubleday.
- Berger, Peter L. 1979. "The Worldview of the New Class. Secularity and Its Discontents". B. Bruce-Briggs (ed.) *The New Class?* New Brunswick, New Jersey: Transaction Books, pp. 49–55.
- Berger, Peter L, Berger, Brigitte & Kellner Hansfried. 1977 [1973]. *The Homeless Mind. Modernization and Consciousness*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Berger, Peter & Thomas Luckmann. 1994 [1966]. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Suomentanut ja toimittanut Vesa Raiskila. Jälkisanat Tapio Aittola & Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.
- Billig, Michael, Condor, Susan, Edwards, Derek, Gane, Mike, Middleton, David & Radley, Alan. 1988. *Ideological Dilemmas. A Social Psychology of Everyday Thinking*. London: Sage.
- Biorcio, Roberto, Cavalli, Alessandro & Segatti Paolo. 1995. "Cultural Change and Political Orientations Among European Youth". In Circle for Youth Research Cooperation in Europe (ed.) *European Yearbook on Youth Policy and Research. Vol. 1: The Puzzle of Integration*. New York: de Gruyter, pp. 33–47.
- Blom, Raimo. 1989. "Kohti informaatioyhteiskuntaa?" Teoksessa Pertti Suhonen (toim.) *Suomi muutosten yhteiskunta*. Juva: WSOY, s. 82–99.
- Blom, Raimo. 2000 [1999]. "Lama ja henkinen ilmapiiri". Teoksessa Raimo Blom (toim.) *Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta*. Helsinki: Gaudeamus, Hanki ja jää –sarja, s. 192–211.
- Borg, Olavi. 1991. "Vihreät. Vihreä liike politiikassa". Teoksessa Ilmo Massa & Raimo Sairinen (toim.) *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*. Helsinki: Gaudeamus, s. 180–194.
- Borg, Sami. 1993. "Yhteiskunnalliset arvot ja asenteet". Teoksessa Pertti Pesonen, Risto Sänkiäho & Sami Borg *Vaalikansan äänivalta. Tutkimus eduskuntavaaleista ja valitsijakunnasta Suomen poliittisessa järjestelmässä*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, s. 145–164.

- Breckler, Steven J. 1984. "Empirical Validation of Affect, Behavior, and Cognition as Distinct Components of Attitude". *Journal of Personality and Social Psychology* 47:1191–1205.
- Brooks, David. 2001 [2000]. *Bobos en el paraíso. Ni hippies ni yuppies: un retrato de la nueva clase triunfadora*. Traducción de Bettina Blanch Tyroller. Barcelona: Grijalbo Mondadori.
- Bruce, Steve. 1996. *Religion in the Modern World. From Cathedrals to Cults*. Oxford, New York: Oxford University Press.
- Bruce, Steve. 1999. "Modernization, Individualism and Secularization". In Eila Helander (ed.) *Religion and Social Transitions*. Publications of the Department of Practical Theology 95. Helsinki, pp. 15–27.
- Burris, Val. 1995 [1986]. "The Discovery of the New Middle Classes". In Arthur J. Vidich (ed.) *The New Middle Classes. Life-Styles, Status Claims and Political Orientations*. Basingstoke: Macmillan, pp. 15–54.
- Camus, Albert. 1971. *Kapinoiva ihminen. Esseitä ja katkelmia*. Valikoinut Maija Lehtonen. Suomentaneet Ulla-Kaarina Jokinen & Maija Lehtonen. Helsinki: Otava.
- Carlton, Eric. 1995. *Values and the Social Sciences. An Introduction*. London: Duckworth.
- Catton, William & Dunlap, Riley. 1980. "A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology". *American Behavioral Scientist* 24 (1):15–47.
- Child, Dennis. 1990. *The Essentials of Factor Analysis*. Second Edition. London: Cassell.
- Comrey, Andrew L. & Lee Howard B. 1992. *A First Course in Factor Analysis*. Second Edition. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cotgrove, Stephen. 1982. *Catastrophe or Cornucopia. The Environment, Politics and the Future*. Chichester, New York, Brisbane, Toronto & Singapore: John Wiley & Sons.
- Cotgrove, Stephen & Duff, Andrew. 1981. "Environmentalism, Values, and Social Change". *The British Journal of Sociology* 32 (1):92–110.
- Crompton, Rosemary. 1993. *Class and Stratification. An Introduction to Current Debates*. Cambridge: Polity Press.
- Crouch, Colin. 1995. *Social Change in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, Russell, Kuechler, Manfred & Bürklin, Wilhelm. 1990. "The Challenge of New Movements". In Russell Dalton & Manfred Kuechler (eds.) *Challenging the Political Order. New Social and Political Movements in Western Democracies*. Cambridge: Polity Press, pp. 3–20.
- van Deth, Jan W. & Scarbrough, Elinor. 1995. "The Concept of Values". In Jan W. van Deth & Elinor Scarbrough (eds.) *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press, pp. 21–47.
- Diderot, Denis. 1921 [n.d.]. *Rameaun veljenpoika. Filosofinen vuorokeskustelu*. Suomentanut ja johdannolla varustanut Edwin Hagfors. Hämeenlinna: Karisto.
- Díez, Nicolás, J. 2000. "La escala de postmaterialismo como medida del cambio de valores en las sociedades contemporáneas". En *España 2000, entre el localismo y la globalidad. La Encuesta Europea de Valores en su tercera alicación, 1981–1999*. Madrid: Universidad de Deusto, Fundación santa maría, p. 283–310.
- Dobson, Andrew. 1995. *Green Political Thought*. Second edition. London & New York: Routledge.
- Dunlap, Riley E. 1980. "Paradigmatic Change in Social Science. From Human Exemptions to an Ecological Paradigm". *American Behavioral Scientist* 24 (1):5–14.
- Dunlap, Riley E. & Scarce, Rik. 1991. "The Polls- Poll Trends. Environmental Problems and Protection". *Public Opinion Quarterly* 55:651–672.
- Durkheim, Émile. 1980 [1912]. *Uskontoelämän alkeismuodot. Australialainen toteemijärjestelmä*. Suomentanut Seppo Randell. Helsinki: Tammi.

- Durkheim, Émile. 1985 [1897]. *Itsemurha. Sosiologinen tutkimus*. Suomentanut Seppo Randell. Helsinki: Tammi.
- Durkheim, Émile. 1990 [1893]. *Sosiaalisesta työnjaosta*. Suomentanut Seppo Randell. Helsinki: Gaudeamus.
- Eagly, Alice H. & Chaiken, Shelly. 1993. *The Psychology of the Attitudes*. Orlando: Harcourt Brace Jovanovich.
- Eckersley, Robyn. 1989. "Green Politics and the New Class: Selfishness or Virtue?". *Political Studies* 37:205–223.
- Ehrenreich, Barbara. 1989. *Fear of Falling. The Inner Life of the Middle Class*. New York: Pantheon Books.
- Ehrnrooth, Jari. 1994. "Ei kansalaiskunnosta, vaan vapaudesta ja itseyden tunnosta". Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Paavo Löppönen (toim.) *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, s. 47–80.
- Elgin, Duane. 1981. *Voluntary Simplicity. Toward a Way of Life That Is Outwardly Simple, Inwardly Rich*. New York: William Morrow and Company.
- Éliade, Mircea. 1970 [1964]. *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. Princeton: Princeton University Press.
- Epävarmuuden aika. Matkalla uuteen. Raportti suomalaisten asenteista. 1995. Elinkeinoelämän valtuuskunta. Helsinki.
- Ernaux, Annie. 1996. *Puhdas intohimo*. Suomentaneet J.P. Roos ja Anna Rotkirch. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Eräsaari, Risto. 1995. "Hyvinvointivaltion muodonmuutos". Teoksessa Risto Eräsaari ja Keijo Rahkonen (toim.) *Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta*. Helsinki: Gaudeamus, s. 167–188.
- Eskola, Antti. 1975. *Sosiologian tutkimusmenetelmät 1*. 4. painos. Porvoo: WSOY.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha. 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 4. painos. Tampere: Vastapaino.
- Esping-Andersen, Gøsta. 1993. "Post-industrial Class Structures: An Analytical Framework". In Gøsta Esping-Andersen (ed.) *Changing Classes. Stratification and Mobility in Post-Industrial Societies*. London: Sage, pp. 7–31.
- Evans, Geoffrey. 1995. "The State of the Union: Attitudes Towards Europe." In Roger Jowell, John Curtice, Alison Park, Lindsay Brook & Daphne Ahrendt with Katarina Thomson (eds.) *British Social Attitudes the 12th report*. Aldershot: Dartmouth, pp. 119–140.
- Feather, N. T. 1994. "Attitudes toward High Achievers and Reactions to Their Fall: Theory and Research Concerning Tall Poppies". In Mark P. Zanna (ed.) *Advances in Experimental Social Psychology. Volume 26*. San Diego: Academic Press, pp. 1–73.
- Ferrara, Alessandro. 1998. *Reflective Authenticity. Rethinking the Project of Modernity*. London & New York: Routledge.
- Ferry, Luc. 1993 [1992]. *Uusi ekologinen järjestys. Puu eläin, ihminen*. Suomentanut Juhana Lehtinen. Espoo: Expertise.
- Fishbein, Martin & Ajzen, Icek. 1975. *Belief, Attitude, Intention, and Behavior. An Introduction to Theory and Research*. Reading: Addison-Wesley.
- Flanagan, Scott. 1987. "Value Change in Industrial Societies". *American Political Science Review* 81 (4):1303–1319.
- Foucault, Michel. 1998a [1984]. "Huoli itsestä". Teoksessa *Seksuaalisuuden historia*. Suomentanut Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus, s. 283–448.
- Foucault, Michel. 1998b [1984]. "Nautintojen käyttö". Teoksessa *Seksuaalisuuden historia*. Suomentanut Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus, s. 117–280.
- Foucault, Michel. 1998c [1976]. "Tiedontahto". Teoksessa *Seksuaalisuuden historia*. Suomentanut Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus, s. 11–114.

- Franks, Lynne. 1996. "Ab Fab Days Are Over. A Four-year Odyssey in Search of Truth". *The Times* 24.6.1996, p.15.
- Franks, Lynne. 1997. *Absolutely Now! A Futurist's Journey to Her Inner Truth*. London: Century.
- Freud, Sigmund. 1969 [1940]. *Johdatus psykoanalyysiin*. Suomentanut Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.
- Freud, Sigmund. 1972 [1930]. *Ahdistava kulttuurimme*. Suomentanut Erkki Puranen. Helsinki: Weilin + Göös.
- Fromm, Erich. 1962 [1941]. *Vaarallinen vapaus*. Suomentanut Markku Lahtela. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Fromm, Erich. 1965 [1947]. *Ihmisen osa*. Suomentanut Kari Turunen. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Fromm, Erich. 1994 [n.d.]. *Rakkauden vaikea taito*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Furnham, Adrian. 1996 [1990]. *The Protestant Work Ethic. The Psychology of Work-Related Beliefs and Behaviours*. London: Whurr Publishers.
- Gardner, Gerald T. & Stern, Paul C. 1996. *Environmental Problems and Human Behavior*. Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Allyn & Bacon.
- Gaus, Gerald F. 1990. *Value and Justification. The Foundations of Liberal Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibbins, John R. & Reimer, Bo. 1995. "Postmodernism". In Jan W. van Deth & Elinor Scarbrough (ed.) *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press, pp. 301–331.
- Giddens, Anthony. 1991. *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1993. *Sociology*. Second edition. Fully revised & updated. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1994. *Beyond Left and Right. The Future of Radical Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, Anthony. 1995. "Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa". Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, s. 82–152.
- Giddens, Anthony. 1999. *Runaway World. How Globalisation is Reshaping our Lives*. London: Profile Books.
- Giddens, Anthony. 2000 [1998]. *The Third Way. The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, Erik. 1971 [1959]. *Arkielämän roolit. Oikeille jäljille rooliviidakossa*. Suomentanut Erkki Puranen. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Goyder, John. 1987. *The Silent Minority. Nonrespondents on Sample Surveys*. Cambridge: Polity Press.
- Gronow, Jukka. 1995. "Maun sosiologia". Teoksessa Keijo Rahkonen (toim.) *Sosiologisen teorian uusimmat virtaukset*. Helsinki: Gaudeamus, s. 96–119.
- Gronow, Jukka & Töttö, Pertti. 1996. "Max Weber – kapitalismi, byrokratia ja länsimainen rationaalisuus". Teoksessa Jukka Gronow, Arto Noro & Pertti Töttö *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus, s. 262–329.
- Grönfors, Martti. 1982. *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Juva: WSOY.
- Haavio-Mannila, Elina. 1968. *Suomalainen nainen ja mies. Asema ja muuttuvat roolit*. Porvoo & Helsinki: WSOY.
- Haavisto, Tuomo. 1996. "Arvojen Top Ten". *Futura* 15 (4):47–52.
- Haavisto, Teija & Lankinen, Markku. 1991. *Ympäristöasenteet Helsingissä 1989*. Helsingin kaupunki. Tietokeskuksen tutkimuksia 1991:6.

- Hagfors, Edwin. 1921. "Johdanto". Teoksessa Denis Diderot *Rameaun veljenpoika. Filosofinen vuorokeskustelu*. Suomentanut ja johdannolla varustanut Edwin Hagfors. Hämeenlinna: Karisto, s. 5–16.
- Halman, Loek. 1996. "Individualism in Individualized Society? Results from the European Values Surveys". *International Journal of Comparative Sociology* XXXVII (3–4): 195–214.
- Halman, Loek & de Moor, Ruud. 1994. "Individualización y cambio de valores en Europa y Norteamérica". En Nicolás Díez, J & Ronald Inglehart (eds.) *Tendencias mundiales de cambio en los valores sociales y políticos*. Madrid: FUNDESCO, p. 29–62.
- Hanegraaff, Wouter J. 1996. *New Age Religion and Western Culture. Esotericism in the Mirror of Secular Thought*. Leiden, New York, Köln: E. J. Brill.
- Hannigan, John. 1995. *Environmental Sociology. A Social Constructionist Perspective*. London, New York: Routledge.
- Happonen, Mika & Nätti, Jouko. 2000. "Palkansaajien kokema työn epävarmuus ja epävarmuuden realisoituminen työttömyytenä". Teoksessa Anna-Maija Lehto & Noora Järnefelt (toim.) *Jaksaen ja joutaen. Artikkeleita työolotutkimuksesta*. Tilastokeskus. Tutkimuksia 230. Helsinki, s.67–86.
- Haranne, Markku. 1979. "Äänestäjien uusjako Suomessa toisen maailmansodan jälkeen". *Sosiologia* 16:306–313.
- Haranne, Markku & Allardt, Erik. 1974. *Attitudes toward Modernity and Modernization. An Appraisal of an Empirical Study*. Research Group for Comparative Sociology. No 6. University of Helsinki.
- Harding, Stephen, Phillips, David & Fogarty, Michael. 1986. *Contrasting Values in Western Europe. Unity, Diversity & Change. Studies in the Contemporary Values of Modern Society*. London: Macmillan.
- Hargrove, Barbara. 1979. *The Sociology of Religion. Classical and Contemporary Approaches*. Illinois: Harlan Davidson.
- Hautamäki, Antti. 1996a. "Johdanto". Teoksessa Antti Hautamäki, Eerik Lagerspetz, Juha Sihvola, Juha Siltala ja Jarmo Tarkki *Yksilö modernin murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus, s. 7–12.
- Hautamäki, Antti. 1996b. "Individualismi on humanismia". Teoksessa Antti Hautamäki, Eerik Lagerspetz, Juha Sihvola, Juha Siltala ja Jarmo Tarkki *Yksilö modernin murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus, s. 13–44.
- Hays, Samuel. 1987. *Beauty, Health, and Permanence. Environmental Politics in the United States, 1955–1985*. Cambridge, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
- Heelas, Paul. 1988. "Western Europe: Self-Religions". In Stewart Sutherland, Leslie Houlden, Peter Clarke & Friedhelm Hardy (eds.) *The World's Religions*. London: Routledge, pp. 925–931.
- Heelas, Paul. 1993. "The New Age in Cultural Context: The Premodern, the Modern and the Postmodern." *Religion* 23 (2):103–116.
- Heelas, Paul. 1996. *The New Age Movement. The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*. Oxford, Cambridge: Blackwell.
- Heino, Harri. 1994. "Jälleensyntymisusko Suomessa". Teoksessa Jari Pietiläinen (toim.) *Ajatuksia jälleensyntymisestä*. Hämeenlinna: Karisto, s. 15–30.
- Heino, Harri. 1997a. *Mihin Suomi tänään uskoo*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Heino, Harri. 1997b. "Johdanto: Kirkko suomalaisessa yhteiskunnassa". Teoksessa Harri Heino, Kari Salonen, Jaakko Rusama & Risto Ahonen. *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1992–1995*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus, s. 13–61.
- Heino Harri, Kauppinen Juha ja Ahonen Risto. 1989. *Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1984–1987*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

- Helkama, Klaus. 1993. "Nuoren kehittyvä etiikka". Teoksessa Timo Airaksinen, Klaus Helkama, Pekka Elo & Bertel Wahlström (toim.) *Hyvän opetus. Arvot, arvokeskustelu ja eettinen kasvatus koulussa*. Helsinki: Painatuskeskus, s. 32–69.
- Helkama, Klaus. 1997a. "Arvojen ja ihmiskuvan murros". Teoksessa Timo J. Hämäläinen (toim.) *Murroksen aika. Selviääkö Suomi rakennemuutoksesta*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, s. 241–264.
- Helkama, Klaus 1997b. "Onko moraalien muutos rappiota?" *Helsingin Sanomat*. Vieraskynä 30.11.1997.
- Helkama, Klaus. 1998a. "Sosiaalipsykologian historiaa". Teoksessa Klaus Helkama, Rauni Myllyniemi & Karmela Liebkind *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Edita, s. 20–32.
- Helkama, Klaus. 1998b. "Arvot, sosiaaliset representaatiot ja asenteet". Teoksessa Klaus Helkama, Rauni Myllyniemi & Karmela Liebkind *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Edita, s. 177–210.
- Helkama, Klaus, Myllyniemi, Rauni & Liebkind, Karmela. 1998. *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Edita.
- Helkama, Klaus & Pirttilä-Backman, Anna-Maija. 1996. *Pyhtäläiset. Sosiaalipsykologinen seurantatutkimus 1975–1993*. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 1/1996. Helsinki: Yliopistopaino.
- Helkama, Klaus, Uutela, Antti & Schwartz, Shalom. 1992. "Value Systems and Political Cognition." In Glynis M. Breakwell (ed.) *Social Psychology of Political and Economic Cognition*. London: Surrey University Press, pp. 7–31.
- Hellsten, Villiina & Martikainen, Tuomo. 2001. *Nuoret ja uusi politiikka. Tutkimus pääkaupunkiseudun nuorten poliittisista suuntauksista*. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 2001:3.
- Helsingin Sanomat 26.03.90. Väki vähenee pääkaupunkiseudun kirkoista (Liisa Salo).
- Helsingin Sanomat 15.02.1996. Lahden laamanni pitää lautamiehiä työtään haittaavina lisäkkeinä (Merja Ojansivu).
- Helve, Helena. 1987. *Nuorten maailmankuva. Seurantatutkimus pääkaupunkiseudun erään lähiön nuorista*. Kansalaiskasvatuksen keskus ry. Tutkimuksia ja selvityksiä 1/87. Helsinki.
- Helve, Helena. 1993. *Nuoret humanistit, individualistit ja traditionalistit. Helsingiläisten ja pohjalaisten nuorten arvomaailmat vertailussa*. Helsinki: Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry, Nuorisotutkimusseura ry.
- Helve, Helena. 1996. "'Ystävämme kettu' ja uusi maailmankuva". Teoksessa Leena Suurpää & Piia Aaltojärvi (toim.) *Näin nuoret. Näkökulmia nuoruuden kulttuureihin. Tietolipas 143*. Pieksämäki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, s. 74–94.
- Helve, Helena. 1997. "Nuorten muuttuvat arvot ja maailmankuvat". Teoksessa Helena Helve (toim.) *Arvot, maailmankuvat, sukupuoli*. Helsinki: Yliopistopaino, s. 140–172.
- Himmelfarb, Gertrude. 1995. *The De-moralization of Society. From Victorian Virtues to Modern Values*. London: Bourne press.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. 1980. *Teemahaastattelu*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hofstede, Geert. 1993. *Kulttuurit ja organisaatiot. Mielen ohjelmointi*. Suomentanut Ritva Liljamo. Juva: WSOY.
- Hollinger, Robert. 1994. *Postmodernism and the Social Sciences. A Thematic Approach*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE.
- Holopainen, Martti & Pulkkinen, Pekka. 1994. *Tilastolliset menetelmät*. Porvoo: Weilin+Göös.

- Häyry, Heta. 1990. Moraalin muutos – moraalifilosofian muutos. Teoksessa Ilpo Halonen & Heta Häyry (toim.) *Muutos. Suomen Filosofisen yhdistyksen Helsingissä 14.–15.1.1988 järjestämän kollokvion esitelmät*. Helsinki: Yliopistopaino, s. 101–113.
- Ilmonen, Kaj. 1995. Agentti, yksilöllistyminen ja moraali. *Sosiologia* 32 (1):26–37.
- Ilmonen, Kaj & Kevätsalo, Kimmo. 1995. *AY-liikkeen vaikeat valinnat. Sosiologinen näkökulma ammatilliseen järjestäytymiseen Suomessa*. Palkansaajien tutkimuslaitos. Tutkimuksia 59. Helsinki.
- Inglehart, Ronald. 1977. *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald. 1981. "Post-Materialism in an Environment of Insecurity". *The American Political Science Review* 75:880–900.
- Inglehart, Ronald. 1987. "Value Change in Industrial Societies". *American Political Science Review* 81:1289–1303.
- Inglehart, Ronald. 1990a. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald. 1990b. "Values, Ideology, and Cognitive Mobilization in New Social Movements". In Russel Dalton & Manfred Kuechler (eds.) *Challenging the Political order. New Social and Political Movements in Western Democracies*. Cambridge: Polity Press, pp.43–66.
- Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald & Baker, Wayne E. 2000. "Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values". *American Sociological Review* 65 (1):19–51.
- Inglehart, Ronald & Reif, Karlheinz. 1991. "Analyzing Trends in West European Opinion: the Role of the Eurobarometer Surveys". In Karlheinz Reif & Ronald Inglehart (eds.) *Eurobarometer. The Dynamics of European Public Opinion*. Basingstoke: Macmillan, pp. 1–26.
- Inkeles, Alex & Smith, David H. 1974. *Becoming Modern. Individual Change in Six Developing Countries*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Jaakkola, Magdalena. 1995. *Suomalaisten kiristävät ulkomaalaisasenteet*. Työpoliittinen tutkimus 101. Työministeriö, sosiaali ja terveysministeriö, Helsingin kaupungin tietokeskus, kuntoutussäätiö. Helsinki.
- Jagodzinski, Wolfgang & Karel Dobbelaere. 1995. "Secularization and Church Religiosity". In Jan W. van Deth & Elinor Scarbrough (ed.) *The Impact of Values*, pp. 76–119.
- Jallinoja, Riitta. 1983. *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Jallinoja, Riitta. 1989. "Naiset 90-luvun kynnyksellä". Teoksessa *Oletko valmis? Seitsemän puheenvuoroa suomalaisten kriittisyydestä*. Elinkeinoelämän valtuuskunta. Helsinki, s. 43–56.
- Jallinoja, Riitta. 1991. *Moderni elämä. Ajankuva ja käytäntö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 550. Helsinki: SKS.
- Jallinoja, Riitta. 1993. "Arvojen ambivalenssit". Teoksessa Jan Otto Andersson, Antti Hautamäki, Riitta Jallinoja, Ilkka Niiniluoto & Hannu Uusitalo *Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, s. 17–58.
- Jallinoja, Riitta. 1997. "Naiset, miehet, mielipiteet". Teoksessa Pertti Suhonen (toim.) *Yleinen mielipide 1997*. Helsinki: Hanki ja Jää, s. 19–31.
- James, William. 1981 [1902]. *Uskonnollinen kokemus*. Suomentanut Elvi Saari. Hämeenlinna: Karisto.
- Jamison, Andrew, Eyerman, Ron & Cramer, Jacqueline with Jeppe Læssøe. 1990. *The Making of the New Environmental Consciousness. A Comparative Study of the*

- Environmental Movements in Sweden, Denmark and the Netherlands*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Jamison, Andrew & Eyerman, Ron. 1994. *Seeds of the Sixties*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.
- Jokivuori, Pertti, Kevätsalo, Kimmo & Ilmonen, Kaj. 1996. *Ay-jäsenen monet kasvot. Tutkimus SAK:n, STTK:n ja Akavan jäsenistä*. Sosiologian julkaisuja 60. Jyväskylän yliopisto.
- Julkunen, Raija. 1998. "Työn käsite". Teoksessa *Muutoksen sosiologia*. YLE-opetuspalvelut. Jyväskylä, s. 34–43.
- Jyrinki, Erkki. 1977. *Kysely ja haastattelu tutkimuksessa*. 3. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Järvikoski, Timo. 1991. "Ympäristöliike suomalaisessa politiikassa". Teoksessa Ilmo Massa & Raimo Sairinen (toim.) *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*. Helsinki: Gaudeamus, s. 162–179.
- Järvinen, Mika. 1995. *Ympäristöystävä vai vapaamatkustaja? Tutkimus nuorten ympäristöasenteista*. Helsinki: Suomen ympäristökeskus.
- Kaila, Eino. 1961 [1934]. *Persoonallisuus*. Viides painos. Helsinki: Otava.
- Karisto, Antti. 1986. "Juppikulttuurin nousu ja tuho". Teoksessa *Ihmisyys arvojen puntarissa*. Yleisradion opetusjulkaisut. Helsinki, s. 26–31.
- Kasvio, Antti. 1994. *Uusi työn yhteiskunta. Suomalaisen työelämän muutokset ja kehittämismahdollisuudet*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kasvio, Antti. 2000. "Esipuhe". Teoksessa Matti Vuorensyrjä & Reijo Savolainen (toim.) *Tieto ja tietoyhteiskunta*. Helsinki, Gaudeamus, s. V–VII.
- Kehälinna, Heikki & Melin, Harri. 1985a. *Tarpeista toimintaan. Jäsenten suhde ja käsitykset SAK:laisesta ammattiyhdistysliikkeestä*. SAK:n järjestötutkimusprojekti. Helsinki.
- Kehälinna, Heikki & Melin, Harri. 1985b. *Eheytyksestä uusiin haasteisiin. Näkökulmia SAK:n kasvuun ja muutokseen 1970-luvulla*. SAK:n järjestötutkimusprojekti. Helsinki.
- Kehälinna, Heikki & Melin, Harri. 1985c. *Työtä työlle. Tutkimus SAK:n jäsenistön sosiaalisesta koostumuksesta ja suhteesta työhön*. SAK:n järjestötutkimusprojekti. Helsinki.
- Kempton, Willet, Boster, James S. & Hartley, Jennifer A. 1995. *Environmental Values in American Culture*. Cambridge, London: The MIT Press.
- Kenny, Michael. 1994. "Ecologism". In Robert Eccleshall, Vincent Geoghegan, Richard Jay, Michael Kenny, Iain MacKenzie & Rick Wilford, *Political Ideologies. An Introduction*. Second edition. London & New York: Routledge, pp. 218–251.
- Ketola, Kimmo, Pesonen, Heikki & Sjöblom, Tom. 1997. "Uskonto ja moderni yhteiskunta". Teoksessa Ketola Kimmo, Simo Korkee, Heikki Pesonen, Ilkka Pyysiäinen, Tuula Sakaranaho & Tom Sjöblom. *Näköaloja uskontoon. Uskontotieteen ajankohdaisia suuntauksia*. Helsinki: Yliopistopaino, s. 97–137.
- Kiianmaa, Antero. 1996. *Moderni totemismi. Tutkimus työelämästä, solidaarisuudesta ja sosiaalisista verkostoista keskiluokkaistuvassa Suomessa*. Jyväskylä: Kehityksen Avaimet.
- Kivinen, Markku. 1987. *Parempien piirien ihmisiä. Näkökulma uusiin keskiluokkiin*. Jyväskylä: Tutkijaliitto.
- Kivinen, Markku. 1989. *The New Middle Classes and the Labour Process. Class Criteria Revisited*. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia No. 223. Helsinki.
- Kivinen, Markku. 2002. "Luokkatheoria ja yhteiskunnalliset jaot". Teoksessa Timo Pirainen ja Juho Saari (toim.) *Yhteiskunnalliset jaot. 1990-luvun perintö? Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 58*. Helsinki: Gaudeamus, s. 140–159.
- Kivivuori, Janne. 1999. *Psykokirkko. Psykokulttuuri, uskonto ja moderni yhteiskunta*. Hanki ja jää -julkaisusarja. Helsinki: Gaudeamus.
- Gluckhohn, Clyde. 1954 [1951]. "Values and Value Orientations in the Theory of Action: An Exploration in Definition and Classification". In Talcott Parsons & Edward A. Shils

- (eds.) *Toward a General Theory of Action*. Cambridge: Harvard University Press, pp. 388–433.
- Kluckhohn, Florence Rockwood. 1953 [1948]. "Dominant and Variant Value Orientations". In Clyde Kluckhohn and Henry A. Murray with the collaboration of David M. Schneider (eds.) *Personality in Nature, Society and Culture*. Second edition, revised and enlarged. London: Jonathan Cape, pp. 342–357.
- Kluckhohn, Florence Rockwood & Strodtbeck Fred L. 1961. *Variations in Value Orientations*. Illinois, New York: Row, Peterson and Company.
- Knuuti, Liisa. 1997. *Postmodernia etsimässä; postmodernismi, arvot ja elämäntyyli*. Helsingin yliopisto. Sosiaalipsykologian laitos. Lisensiaatintyö.
- Kohn, Melvin L. 1969. *Class and Conformity. A Study in Values*. Homewood, London, Georgetown: The Dorsey Press.
- Kolu, Timo. 1992. *Työelämän laatu 1977-1990. Hyvinvoinnin koettuja muutoksia työssä*. Työolokomitean mietinnön 1991:37 liiteselvitys. Helsinki: Työministeriö, Tilastokeskus.
- Kontula, Osmo. 1993. "Kirjan aineistot". Teoksessa Osmo Kontula ja Elina Haavio-Mannila (toim.) *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. Juva: WSOY, s. 21–23.
- Kortteinen, Matti. 1982. *Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta*. Helsinki: Otava.
- Kortteinen, Matti. 1990. "Kohti informaatioyhteiskuntaako". Teoksessa Olavi Riihinen (toim.) *Suomi 2017*. Jyväskylä: Gummerrus, s. 191–208.
- Kortteinen, matti. 1992. *Kunnan kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Kortteinen, Matti. 1994. "Poliittinen kriisi: Tausta ja sisältö". Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Paavo Löppönen (toim.) *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*. Juva: WSOY, s. 107–136.
- Kotiliesi 1985:8, s. 15–19. "Uusi keskiluokka on jo täällä".
- Kotiliesi 2001:2, s. 46–47. "Suomalainen & usko".
- Kuntanumerointi 1991. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kriesi, Hanspeter. 1989. "New Social Movements and the New Class in the Netherlands". *American Journal of Sociology* 94:1078–1116.
- Kuusimäki, Kalle. 2000. "Pyyteettömiä kertomuksia. Eräitä moraalifilosofisia ja aatehistoriallisia huomioita altruismista". Teoksessa Mikko Malkavaara (toim.) *Ei etsi omaansa*. Helsinki: Kirkkopalvelut, s. 17–46.
- Kylliäinen, Antti. 1997. *Kaikki pääsevät taivaaseen. Välttämättömiä tarkistuksia kristillisiin opinkohtiin*. Helsinki: Nemo.
- Laing, R. D. 1971 [1969]. *Pirstoutunut minuus*. Suomentanut Erkki Puranen. Helsinki: Weilin+Göös.
- Laing, R. D. 1973 [1969]. *Perhesuhteiden politiikka*. Suomentanut Elina Hytönen. Helsinki: Otava.
- Lankinen, Markku. 1995. *Ympäristöasenteet Helsingissä vuonna 1994*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1995:13. Helsinki.
- Lash, Scott. 1995. "Refleksiivisyys ja sen vastinparit: rakenne, estetiikka, yhteisö". Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash *Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, s. 153–235.
- Leino, Antti & Leino, Pirkko. 1990. *Synonymisanasto*. Helsinki: Otava.
- Levinson, Daniel J. with Charlotte N. Darrow, Edward B. Klein, Maria H. Levinson & Braxton McKee. 1978. *The Seasons of a Man's Life*. New York: Alfred A. Knopf.
- Levomäki, Irma. 1998. *Arvojen moninaisuus tietoyhteiskunnassa*. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto. Sitra 178. Helsinki.

- Lewis, James R. (ed.) 1995. *The Gods Have Landed. New Religions from Other Worlds*. Albany: State University of New York Press.
- Liedes, Matti & Manninen, Pentti. 1974. *Otantamenetelmät*. Helsinki: Gaudeamus.
- Littunen, Yrjö. 1962. *Sosiaalinen sidonnaisuus*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Luckmann, Thomas. 1974. *The Invisible Religion. The Problem of Religion in Modern Society*. New York, London: Macmillan.
- Luokkaprojekti. 1984. *Suomalaiset luokkakuvassa*. Tampere: Vastapaino.
- Lyon, David. 1993. "A Bit of a Circus: Notes on Postmodernity and New Age." *Religion* 23:117–126.
- Lyon, David. 1995 [1994]. *Postmodernity*. Buckingham: Open University Press.
- Lyotard, Jean-Francois. 1985 [1979]. *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.
- Lähteenmaa, Jaana & Saarikoski, Helena. 1995. "Minkä vuoksi kettutyöt kapinoivat?" Vieraskynä, Helsingin Sanomat 04.12.1995.
- Maffesoli, Michel. 1995 [1993]. *Maailman mieli. Yhteisöllisen tyylin muodoista*. Suomentanut Mika Määttänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Maio, Gregory R. & Olson, James M. 1995. "Relations between Values, Attitudes, and Behavioral Intentions: The Moderating Role of Attitude Function". *Journal of Experimental Social Psychology* 31:266–285.
- Mannermaa, Mika. 1993. *Tulevaisuus. Murroksesta mosaiikkiin*. Helsinki: Otava.
- Mannermaa, Mika. 1998. *Kvanttihanke tulevaisuuteen?* Helsinki: Otava.
- Manninen, Juha. 1977. "Maailmankuvat maailman ja sen muutoksen heijastajina". Teoksessa Matti Kuusi, Risto Alapuro & Matti Klinge (toim.) *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Näkökulmia teollistumisajan Suomeen*. Helsinki: Otava, s. 13–48.
- Martikainen, Tuomo. 2001. "Uusi sukupolvi etsii politiikalle korviketta". Vieraskynä (A4), Helsingin sanomat 07.02.2001.
- Martikainen, Tuomo & Pekonen, Kyösti. 1996. *Nuoret ja urbaani politiikka. Tutkimus pääkaupunkiseudun nuorten aikuisten poliittisesta suuntautumisesta*. Helsinki. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1996:11.
- Marx, Karl. 1976 [1894]. *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Osa 3. Kapitalistisen tuotannon kokonaisprosessi*. Valmistanut painoon Friedrich Engels. Suomentanut Antero Tiusanen. Moskova: Edistys.
- Maslow, Abraham. 1954. *Motivation and Personality*. New York: Harper & Brothers.
- Maslow, Abraham. 1976 [1970]. *Religions, Values, and Peak-experiences*. New York: Penguin Books.
- Massa, Ilmo. 1991. "Suunnistus ympäristösosiologiaan". Teoksessa Ilmo Massa & Raimo Sairinen (toim.) *Ympäristökysymys. Ympäristöuhkien haaste yhteiskunnalle*. Helsinki: Gaudeamus, s. 66–92.
- Mayer, William G. 1992. *The Changing American Mind. How and Why American Public Opinion Changed between 1960 and 1988*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- McClay, Wilfred M. 1994. *The Masterless. Self & Society in Modern America*. Chapel Hill & London: The University of North Carolina Press.
- Mccarty, John A. & Shrum L. J. 2000. "The Measurement of Personal Values in Survey Research. A Test of Alternative Rating Procedures". *Public Opinion Quarterly* 64 (3):271–298.
- Melin, Harri. 1994. "Vallan osattomat? Ammattiyhdistysliike ja tulevaisuus". *Talous & Yhteiskunta* 22 (3):60–66.
- Melton, J. Gordon, Jerome Clark & Aidan A. Kelly. 1990. *New Age Encyclopedia*. Detroit: Gale Research.

- Merchant, Carolyn. 1992. *Radical Ecology. The Search for a Livable World*. New York, London: Routledge.
- Metzner, Ralph. 1994. "The Emerging Ecological Worldview". In Mary Evelyn Tucker & John A. Grim (eds.) *Worldviews and Ecology. Religion, Philosophy and the Environment*. New York: Orbis Books, pp. 163–172.
- Mikkola, Teija. 1992a. *Suomalaisen uuden keskiluokan arvomaailma. Tutkimus Akavan Erityisalojen Keskusliiton kymmenen eri jäsenyhdistyksen kaupungissa asuvista 40-vuotiaista ja sitä nuoremmista jäsenistä*. Helsingin yliopisto. Uskontotieteen laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Mikkola, Teija. 1992b. *Akavan Erityisalojen Keskusliiton jäsenistön arvomaailma. Tutkimus AEK:n 40-vuotiaiden ja sitä nuorempien kaupungissa asuvien jäsenten arvomaailmasta*. Helsinki: Akavan Erityisalojen Keskusliitto AEK ry.
- Mikkola, Teija. 1997. "Arvot ja ympäristö. Uuden keskiluokan ympäristöarvot ja -asenteet maailmankuvallisen muutoksen heijastajina". Teoksessa Helena Helve (toim.) *Arvot, sukupuoli ja maailmankuva*. Helsinki: Yliopistopaino, s. 95–139.
- Mikkola, Teija. 1998. *Uusi keskiluokka ja muuttuvat arvot. Tutkimus Akavan Erityisalojen Keskusliiton kymmenen eri jäsenyhdistyksen kaupungissa asuvien vuoden 1950 jälkeen syntyneiden jäsenten arvoista vertailukohteena Kunta-alan Ammattiliiton vuoden 1950 jälkeen syntyneiden jäsenten arvot*. Helsingin yliopisto. Uskontotieteen laitos. Julkaisematon lisensiaatintutkielma.
- Mikkola, Teija. 1999. "Uusia tuulia maailmankuvamarkkinoilla. New Age -liikkeen, ympäristönsuojeluaatteen ja postmodernin yhtymäkohtia". Teoksessa Heikki Pesonen (toim.) *Uskonnon luonto. Ihmisen ja luonnon suhde uskonnollisessa ajattelussa*. Jyväskylä: Atena, s. 151–189.
- Milbrath, Lester W. 1986. "Environmental beliefs and values". In Margaret Hermann (ed.) *Political Psychology. Contemporary Problems and Issues*. San Francisco & London: Jossey-Bass, pp. 97–138.
- Milbrath, Lester W. 1989. *Envisioning a Sustainable Society. Learning Our Way Out*. Albany: State University of New York Press.
- Mill, John Stuart. 1982 [1859]. *Vapaudesta*. Suomentanut Niilo Liakka (1891), kieliasun tarkistanut ja osittain ajanmukaistanut Reima T. A. Luoto. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Librum.
- Mill, John Stuart. 2000 [1861]. *Utilitarismi*. Suomentaneet Kari Saastamoinen, Seppo Sajama ja Marko Järvenpää. Helsinki: Gaudeamus.
- Mills, C. Wright. 1953 [1951]. *White Collar. The American Middle Classes*. New York: Oxford University Press.
- Mitchell, Arnold. 1983. *The Nine American Lifestyles. Who We Are & Where We Are Going*. New York: Macmillan.
- Morozova, Ljudmila. 1991. *Ovatko kaikki keskiluokkaa. Tutkimus suomalaisista toimihenkilöistä 60–80-luvulla*. Suomentanut Paula Nieminen. Neuvostoliitto: Progress.
- Morris, Charles William. 1956. *Varieties of Human Value*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mustonen, Seppo. 1995. *Tilastolliset monimuuttujamenetelmät*. Helsingin yliopisto. Tilastotieteen laitos. Helsinki: Survo Systems Oy.
- Naiset ja miehet Suomessa 1994*. Elinolot 1994:2. Helsinki: Tilastokeskus.
- Nas, Masja. 1995. "Green, Greener, Greenest". In Jan W. van Deth & Elinor Scarbrough (ed.) *The Impact of Values*. Oxford: Oxford University Press, pp. 275–300.
- Nash, George. 1976. *The Conservative Intellectual Movement in America / Since 1945*. New York: Basic Books.

- Need, Ariana & De Graaf, Nan Dirk. 1996. "‘Losing my Religion’: a Dynamic Analysis of Leaving the Church in the Netherlands". *European Sociological Review* 12 (1):87–99.
- Niemistö, Raimo. 1998. *Ryhmän luovuus ja kehitysehdot*. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Nietzsche, Friedrich. 1969 [1887]. *Moraalin alkuperästä*. Suomentanut J.A. Hollo. Helsinki: Otava.
- Nietzsche, Friedrich. 1995 [1883–91]. *Näin puhui Zarathustra. Kirja kaikille eikä kenellekään*. Suomentanut J.A. Hollo. Helsinki: Otava.
- Nietzsche, Friedrich. 1997 [1882]. *Iloinen tiede*. Suomentanut J.A. Hollo. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka. 1984. *Tiede, filosofia ja maailmankatsomus. Filosofisia esseitä tiedosta ja sen arvosta*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka. 1989. *Informaatio, tieto ja yhteiskunta. Filosofinen käsitteanalyysi*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Niiniluoto, Ilkka. 1994a. "Suomen henkinen tila ja tulevaisuus". Teoksessa Ilkka Niiniluoto & Paavo Löppönen (toim.) *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*. Juva: WSOY, s. 13–46.
- Niiniluoto, Ilkka. 1994b. *Järki, arvot ja välineet. Kulttuurifilosofisia esseitä*. Helsinki: Otava.
- Niiniluoto, Ilkka & Löppönen, Paavo (toim.) 1994. *Suomen henkinen tila ja tulevaisuus*. Juva: WSOY.
- Nisbet, Robert. 1986. *Conservatism. Dream and Reality*. Milton Keynes: Open University Press.
- Noro, Arto. 1986. "Simmel, muoti ja moderni. Johdatus moderniin". Teoksessa Georg Simmel *Muodin filosofia*. Suomentanut Antti Alanen. Helsinki: Kustannus Oy Odesa, s. 7–9.
- Nousiainen, Jaakko. 1992. *Suomen poliittinen järjestelmä*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Nummenmaa, Tapio, Konttinen, Raimo, Kuusinen, Jorma & Leskinen Esko. 1997. *Tutkimusaineiston analyysi*. Porvoo: WSOY.
- Nurmela, Sakari, Pehkonen, Juhani & Sänkiäho, Risto. 1997. "Viiltoja suomalaiseen yhteiskuntaan. Katsaus suomalaisten asenteiden ja arvojen kehitykseen." Teoksessa *Suomen tulevaisuus – taloudesta arvoihin*. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle, osa II. Oheisjulkaisu 2. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1997/6, s. 159–275.
- Nyysölä, Kari. 1994. *Nuoret ja työmarkkinoiden joustavuus. Nuorten joustava työllistyminen työvoima- ja koulutuspoliittisena ongelmana*. Turun yliopiston koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportteja 20. Turku.
- Offe, Claus. 1985. "New Social Movements: Challenging of Institutional Politics". *Social Research* 52:817–868.
- Ortega y Gasset, José. 1963 [n.d.]. *Massojen kapina*. Toinen painos. Suomentanut Sinikka Kallio-Visapää. Helsinki: Otava.
- Paakkolanvaara, Elli. 1988. *Informaatioyhteiskunta ja informaatioammatit*. Tilastokeskus. Tutkimuksia 145. Helsinki.
- Pahlke, Robert. 1995. "Environmental Values for a Sustainable Society. The Democratic Challenge". In Frank Fischer & Michael Black (eds.) *Greening Environmental Policy*. London: Paul Chapman Publishing, pp. 129–144.
- Pahkinen, Erkki & Lehtonen, Risto. 1989. *Otanta-asetelmat ja tilastollinen analyysi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Pepper, David. 1996. *Modern Environmentalism. An Introduction*. London & New York: Routledge.

- Perttula, Juha. 2001. *Olenko onnellinen? Psykologista tunnustelua suomalaisen aikuisen onnellisuudesta*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Pietarinen, Juhani. 1994. Itsemäärääminen ja itsemääräämisoikeus. Teoksessa Juhani Pietarinen, Veikko Launis, Juha Räikkä, Eerik Lagerspetz, Marjo Rauhala, Markku Oksanen *Oikeus itsemääräämiseen*. Helsinki: Painatuskeskus, s. 15–47.
- Pohjanheimo, Esa. 1996. "Pyhtäläisten arvot ja niiden muutokset vuosina 1975–1993". Teoksessa Klaus Helkama & Anna-Maija Pirttilä-Backman (toim.) *Pyhtäläiset. Sosiaalipsykologinen seurantatutkimus 1975–1993*. Helsingin yliopisto. Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 1/1996, s. 43–71.
- Pohjanheimo, Esa. 1997. *Arvojen muutos, työ ja sosiaalinen tausta. Tutkimus työikäisistä pyhtäläisistä 1982–1993*. Helsingin yliopisto. Sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 1/1997.
- Porrit, Jonathon & Winner David. 1988. *The Coming of the Greens*. London: Fontana.
- Puohiniemi, Martti. 1993. *Suomalaisten arvot ja tulevaisuus. Analyysi väestön ja vaikuttajien näkemyksistä*. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle pitkän aikavälin tulevaisuudesta. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1993/5, Tilastokeskus tutkimuksia 202. Helsinki.
- Puohiniemi, Martti. 1995. *Values, Consumer Attitudes and Behaviour. An Application of Schwartz's Value Theory to the Analysis of Consumer Behaviour and Attitudes in Two National Samples*. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 3/1995.
- Puohiniemi, Martti. 1996. "Suomalaisten arvot yhteiskunnallisessa muutostilanteessa". Teoksessa Kirsti Ahlqvist & Anja Ahola (toim.) *Elämän riskit ja valinnat. Hyvinvointia lama-Suomessa?* Helsinki: Edita, s. 30–54.
- Puohiniemi, Martti. 2002. *Arvot, asenteet ja ajankuva. Opaskirja suomalaisen arkielämän tulkintaan*. Vantaa: Limor.
- Pyysiäinen, Ilkka. 1993. *Ilo pitkästä itkusta. Buddhalaisuus ja terapiat*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöönottama suomennos. Pieksämäki: Kirjapaja, Suomen Kirkon Sisälähetysseura.
- Rahkonen, Keijo. 1985. "Jälkiselvitys jupeista. Puhumalla tehty vai todellinen ihmisryhmä". *Ylioppilaslehti* 20:4–6.
- Rahkonen, Keijo. 1989. "Charles Baudelaire. Modernin elämän maalari". Teoksessa Jaakko Lintinen (toim.) *Modernin ulottuvuuksia. Fragmentteja modernista ja postmodernista*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Taide, s. 16–18.
- Rahkonen, Keijo. 1996. *Utopiat ja anti-utopiat. Kirjoituksia vuosituhatosen päätyttyä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rahkonen, Keijo, Roos, J. P. & Seppälä, Ulla-Maija. 1989. *Onko metallimies eri mies? Tutkimus uuden keskiluokan ja työväenluokan makuerosta*. Helsinki: Metallityöväenliitto ry.
- Rannikko, Pertti. 1994. "Ympäristökamppailujen aallot". Teoksessa Ari Lehtinen & Pertti Rannikko (toim.) *Pasilasta Vuotokselle. Ympäristökamppailujen uusi aalto*. Helsinki: Gaudeamus, s. 11–28.
- Rannikko, Pertti. 1995. "Ympäristötietoisuus ja ympäristöristiriidat". Teoksessa Pekka Jokinen, Timo Järviskoski & Pertti Rannikko (toim.) *Näkökulmia ympäristösosiologiaan*. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, s. 65–91.
- Ranta, Esa, Rita, Hannu & Kouki, Jari. 1994. *Biometria. Tilastotiedettä ekologeille*. Viides painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rantala, Onni. 1960. *Konservatismi ja sen kannattajat*. Helsinki: Tammi.
- Rauhala, Lauri. 1989. "C. G. Jungin uskontotutkimuksen pääpiirteitä." *Katsaus* (1) 1989: 15–19.

- Rauste-von Wright, Maija-Liisa, Niemi, Päivi & Nurmi, Jan-Erik. 1984. *Arvojen empiirisen tutkimuksen problematiikkaa. Eri menetelmien vertailua*. Turun yliopiston filosofian, psykologian ja menetelmätieteiden laitos. Psykologian tutkimuksia 72. Turku.
- Rautio, Pertti. 1989. "Keitä me oikein olemme? Suomalaisten identiteetin muutoksesta". Teoksessa Pertti Suhonen (toim.) *Suomi muutosten yhteiskunta*. Juva: WSOY, s. 242–265.
- Reich, Charles A. 1972 [1970]. *Uuteen maailmaan*. Suomentanut Jorma Leskelä. Helsinki: Kirjayhtymä
- Rescher, Nicholas. 1969. "What is Value Change? A Framework for Research". In Kurt Baier & Nicholas Rescher (ed.) *Values and the Future. The Impact of Technological Change on American Values*. New York: The Free Press, 68–95.
- Rescher, Nicholas. 1976. "Arvot ja niiden rooli käyttäytymisen tutkimisessa". Teoksessa Raimo Tuomela ja Ilkka Patoluoto (toim.) *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet*. Osa 2. Helsinki: Gaudeamus, s. 209–241.
- Riesman, David (in collaboration with Reuel Denney & Nathan Glazer). 1953 [1950]. *The Lonely Crowd. A Study of the Changing American Character. Fifth Printing*. New Haven: Yale University Press.
- Riesman, David (with the collaboration of Nathan Glazer). 1961. "The Lonely Crowd: A Reconsideration in 1960". In Seymour Martin Lipset & Leo Lowenthal (eds.) *Culture and Social Character. The Work of David Riesman Reviewed*. New York: The Free Press of Glencoe, pp. 419–458.
- Rokeach, Milton. 1973. *The Nature of Human Values. A Theory of Organization and Change*. New York: The Free Press.
- Rokeach, Milton. 1976. *Beliefs, Attitudes and Values*. San Francisco, Washington, London: Jossey-Bass Publishers.
- Roos, Jeja-Pekka. 1986a. "Elämäntapateoriat ja suomalainen elämäntapa". Teoksessa Kalle Heikkinen (toim.) *Kymmenen esseetä elämäntavasta*. Yleisradion suunnittelu- ja koulutustoimikunnan julkaisuja. Helsinki: Yleisradio, s. 35–76.
- Roos, Jeja-Pekka. 1986b. "Juppia esittävä juntti". *Talouselämä* 6:19–21.
- Roos, Jeja-Pekka. 1987. *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: SKS.
- Roos, Jeja-Pekka. 1988. *Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2*. Jyväskylä: Tutkijaliitto.
- Roos, Jeja-Pekka & Rahkonen, Keijo. 1988. "Toisin elämisen halu – uutta keskiluokkaa etsimässä". Teoksessa Roos J.P. *Elämäntavasta elämäkertaan. Elämäntapaa etsimässä 2*. Helsinki: Tutkijaliitto, s. 69–96.
- Rousseau, Jean Jaques. 1905 [1762]. *Émile. Eli kasvatuksesta*. Osat 1–2. Suomentanut Jalmari Hahl. Helsinki: SKS.
- Rousseau, Jean Jaques. 1999 [postuumi, 1781–1788]. *Tunnustuksia*. Valikoima otteita. Suomentanut Edwin Hagfors. Kolmas painos. Helsinki, Jyväskylä: Gummerus.
- Roszak, Theodore. 1995 [1969]. *The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition*. With a new introduction. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Saari, Juho. 2000. "Altruismi sosiaalitieteellisessä ja sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa". Teoksessa Mikko Malkavaara (toim.) *Ei etsi omaansa*. Helsinki: Kirkkopalvelut, s. 90–124.
- Saarinen, Esa. 1983. *Sartre. Pelon, inhon ja valinnan filosofia*. Tampere: Fanzine Oy.
- Saarinen, Esa. 1985. *Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Saastamoinen, Kari. 1998a. "Suomentajan jälkisanat. Millin moraalifilosofia". Teoksessa John Stuart Mill *Utilitarismi*. Helsinki: Gaudeamus, s. 125–147.

- Saastamoinen, Kari. 1998b. *Eurooppalainen liberalismi. Etiikka, talous, politiikka*. Jyväskylä: Atena.
- Sairinen, Rauno. 1996. *Suomalaiset ja ympäristöpolitiikka*. Tilastokeskus. Tutkimuksia 217. Helsinki.
- Saliba, John A. 1995. "Religious Dimensions of Ufo Phenomena". In James r. Lewis (ed.) *The Gods Have Landed. New Religions from Other Worlds*. Albany: State University of New York Press, pp. 15–64.
- Salonen, Kari, Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati. 2000. *Kirkko uudelle vuosituhatlalle. Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 1996–1999*. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Schwartz, Shalom. 1990. "Individualism-Collectivism. Critique and Proposed Refinements". *Journal of Cross-Cultural Psychology* 21 (2):139–157.
- Schwartz, Shalom. 1992. "Universals in the Content and Structure of Values. Theoretical Advances and Empirical Tests in 20 Countries". In Mark Zanna (ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*, 25. San Diego: Academic Press, pp. 1–65.
- Schwartz, Shalom & Bilsky, Wolfgang. 1987. "Toward a Universal Psychological Structure of Human Values". *Journal of Personality and Social Psychology* 53 (3):550–562.
- Schwartz, Shalom & Bilsky, Wolfgang. 1990. "Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values. Extensions and Cross-Cultural Replications". *Journal of Personality and Social Psychology* 58 (5):878–891.
- Schwartz, Shalom & Huismans, Sipke. 1995. "Value Priorities and Religiosity in Four Western Religions". *Social Psychology Quarterly* 58 (2):88–107.
- Schwartz, Shalom & Savig, Lilach. 1995. "Identifying Culture-Specifics in the Content and Structure of Values". *Journal of Cross-Cultural Psychology* 26 (1):92–116.
- Scott, Jacqueline & Duncombe, Jean. 1992. "Gender-role Attitudes in Britain and the Usa." In Sara Arber & Nigel Gilbert (eds.) *Women and Working Lives. Divisions and Change*. Basingstoke & London: Macmillan, pp. 36–53.
- Sennett, Richard. 1977. *The Fall of Public Man*. London, Boston: Faber and Faber.
- Sennett, Richard. 2002 [1999]. *Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta*. Suomentaneet Eino Kivinen & David Kivinen. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, Paavo. 1993. "Yhteiskunnan muuttuminen ja muuttuvat haasteet". Teoksessa Martti Haavisto (toim.) *Puolustusvoimat 2000-luvun yhteiskunnassa*. Tutkimuskooste. Toimittanut Suomen Marsalkka Mannerheimin Sotatieteellinen rahasto, s. 87–118.
- Sessions, George. 1995. "Preface." In George Sessions (ed.) *Deep Ecology for the 21st Century. Readings on the Philosophy and Practice of the New Environmentalism*. Boston & London: Shambhala, pp. IX–XXVIII.
- Sheehy, Gail. 1977 [1974]. *Vaaralliset vuodet. Aikuisiän kriisit*. Suomentanut Mirja Rutanen. Helsinki: Tammi.
- Sihvo, Jouko. 1997. *Suomalaisten uskonnollisuus*. Teoksessa Pertti Suhonen (toim.) *Yleinen mielipide 1997*. Helsinki: Hanki ja jää, s.33–54.
- Sihvola, Juha. 1996. "Yksilö, yhteisö ja hyvä elämä. Aristotelismi ja suomalainen arvokeskustelu". Teoksessa Antti Hautamäki, Eerik Lagerspetz, Juha Sihvola, Juha Siltala ja Jarmo Tarkki *Yksilö modernin murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus, s. 63–116.
- Siirilä, Seppo. 1990. "Alueellisen erilaistuneisuuden uudet ja vanhat piirteet". Teoksessa Olavi Riihinen (toim.) *Suomi 2017*. Jyväskylä: Gummerus, s. 497–515.
- Simmel, Georg. 1986 [1923]. *Muodin filosofia*. Suomentanut Antti Alanen. Esipuhe Arto Noro. Helsinki: Kustannus Oy Odessa.
- Sosioekonomisen aseman luokitus 1989. Käsikirjoja 17. Helsinki: Tilastokeskus.
- Steinfels, Peter. 1979. *The Neoconservatives. The Men Who Are Changing America's Politics*. New York: Simon and Schuster.

- Stern, Paul C. & Dietz, Thomas. 1994. "The Value Basis of Environmental Concern". *Journal of Social Issues* 50 (3):65–84.
- Stern, Paul, Dietz, Thomas & Kalof, Linda. 1993. "Value orientations, gender, and environmental concern". *Environment and Behavior* 25 (3): 322–348.
- Sthalberg, Dagmar & Frey, Dieter. 1996. "Attitudes. Structure, Measurement and Functions". In Miles Hewstone, Wolfgang Stroebe & Geoffrey M. Stephenson (eds.) *Introduction to Social Psychology. A European Perspective*. Second edition. Oxford: Blackwell, pp. 205–239.
- STV (Suomen tilastollinen vuosikirja) 1996. Helsinki: Tilastokeskus.
- STV (Suomen tilastollinen vuosikirja) 1997. Helsinki: Tilastokeskus.
- Suhonen, Pertti. 1988. *Suomalaisten arvot ja politiikka*. Juva: WSOY.
- Suhonen, Pertti (toim.) 1997. *Yleinen mielipide 1997*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, Pekka. 1984. "Kaaderiyhteiskunta ja uudet keskiluokat". *Mietteitä ranskalaisen tutkimuksen äärellä. Tiede ja edistys* 3:184–192.
- Sulkunen, Pekka. 1992. *The European New Middle Class. Individuality and Tribalism in Mass Society*. Aldershot, Brookfield USA, Hong Kong, Singapore, Sydney: Avebury.
- Sulkunen, Pekka. 1993. "Suomalainen yhteiskunta ja suurten projektien loppu." Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.), *Kestävyyssko*. Tampere: Vastapaino, s. 207–234.
- Sulkunen, Pekka & Kekäläinen, Olli. 1992. *WP^{index} 1.0. Kevyt ratkaisu raskaan työn ongelmiin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sundback, Susan. 1994. "Nation and Gender. Reflected in Scandinavian Religiousness". In Thorleif Pettersson and Ole Riis (eds.) *Scandinavian Values. Religion and Morality in the Nordic Countries*. Uppsala. Acta Universitatis Upsaliensis, pp. 129–150.
- Suomalaiset ja ympäristö. 2002. Ympäristö ja luonnonvarat 2002:1. Helsinki: Tilastokeskus.
- Suomi etsii itseään. Raportti suomalaisesta mielipideilmastosta 1990. 1991. Elinkeinoelämän Valtuuskunta. Helsinki.
- Tanskanen, Eero. 1995. *Ympäristö 1994. Kulutus, tieto, asenteet ja ympäristöpolitiikka. Muistio 1995:6*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tanskanen, Eero. 1997. *Suomalaiset ja ympäristö kansainvälisestä näkökulmasta*. Tilastokeskus. Tutkimuksia 225. Helsinki.
- Taylor, Charles. 1995 [1991]. *Autenttisuuden etiikka*. Suomentanut Timo Soukola. Esipuhe Juha Sihvola. Helsinki: Gaudeamus.
- Thoreau, Henry David. 1974 [1854]. *Elämää metsässä*. Suomentanut Mikko Kilpi. Helsinki, Porvoo: WSOY.
- Tillich, Paul. 1983 [1963]. *Muuttuvan maailman moraali*. Suomentanut Pauli Annala. Helsinki: Kirjapaja.
- Tilastotietoja työn maailmasta. 1996. Helsinki: Tilastokeskus.
- Tipton, Steven M. 1982. *Getting Saved from the Sixties. Moral Meaning in Conversion and Cultural Change*. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.
- Toivonen Timo. 1988. *Rakennemuutos 1930–1985. Aineistoa toimiala-, luokka- ja kerrostumarakenteen tutkimukseen*. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja A-1:1988. Turku.
- Toivonen, Timo. 1999. *Empiirinen sosiaalitutkimus. Filosofia ja metodologia*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Triandis, Harry C. 1995. *Individualism & Collectivism*. Boulder, san Francisco, Oxford: Westview.
- Trilling, Lionel. 1972. *Sincerity and Authenticity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Tulokas, Raija. 1998. *Suomalaiset ja ympäristö*. Ympäristö 1998:10. Helsinki: Tilastokeskus.

- Työmarkkinatutkimus. 1992. Pekka Immeli ja Päivi Knuuttila. Helsinki: Akava.
- Tähtinen, Juhani. 1993. *Tilastollisen analyysin tulkinnan lähtökohtia*. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta julkaisusarja B:41. Turun Opettajankoulutuslaitos, Turku.
- Tönnies, Ferdinand. 1957 [1887]. *Community & Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)*. Translated and edited by Charles P. Loomis. Michigan: The Michigan State University Press.
- Töttö, Pertti. 1996a. "Émile Durkheim – kaikki on sosiaalista". Teoksessa Jukka Gronow, Arto Noro & Pertti Töttö (toim.) *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus, s. 173–212.
- Töttö, Pertti. 1996b. "Ferdinand Tönnies – Gemeinschaft ja Gesellschaft". Teoksessa Jukka Gronow, Arto Noro & Pertti Töttö (toim.) *Sosiologian klassikot*. Helsinki: Gaudeamus, s. 154–172.
- Uusitalo, Hannu. 1985. "Luokkarakenne ja intressien organisoituminen". *Sociologia* 3:165–177.
- Uusitalo, Hannu. 1998. *Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan*. Juva: WSOY.
- Uusitalo, Liisa. 1986. *Suomalaiset ja ympäristö. Tutkimus taloudellisen käyttäytymisen rationaalisuudesta*. Acta academiae oeconomicae Helsinkiensis. Series A:49. The Helsinki School of Economics.
- Vahervuo, Toivo & Ahmavaara, Yrjö. 1958. *Johdatus faktorianalyysiin*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Valkonen, Tapani. 1971. *Haastattelu- ja kyselyaineiston analyysi sosiaalitutkimuksessa*. Helsinki: Ylioppilastuki.
- Valkonen, Tapani. 1980. "Väkiluvun ja ikärakenteen kehitys". Teoksessa Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja & Tom Sandlund. *Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, s. 10–35.
- Varto, Juha. 1993. "Täällä olon etiikka. Eräs tulkinta Heideggerin teoksesta *Sein und Zeit*". Teoksessa Hanne Hokkanen, Katri Hyttinen, Pertti Julkunen, Mari Kolehmainen, Aija Mansikka, Tiina Nuto, Jari Rantschukoff, Mika Renvall, Kirsti Sala-Kallio, Petri Tamminen & Pertti Vehkalahti (toim.) *Julkisuus ja ahdistus. JULMA-projektin ontologinen antologia kenen tahansa elämästä*. Helsinki: Yliopistopaino, s. 149–163.
- Venkula, Jaana & Rautevaara, Ahti. 1992. *Arvot ja nuorten arvopohdinta. Piirteitä maamme v. 1960–1990 nuorten arvoja koskevista tutkimuksista*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Vesala, Kari Mikko. 1996. *Yrittäjyys ja individualismi. Relationistinen linjaus*. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia. Helsinki
- Vesala, Kari. 1998. "Avautuminen, valhe ja vaikeneminen". Teoksessa Anja Riitta Lahikainen & Anna-Maija Pirttilä-Backman. *Sosiaalinen vuorovaikutus*. Rauni Myllyniemen juhlaKirja. Helsinki: Otava, s. 63–80.
- Vidich, Arthur J. 1995. "Introduction". In Arthur J. Vidich (ed.) *The New Middle Classes. Life-Styles, Status Claims and political Orientations*. Basingstoke: Macmillan, pp. 1–11.
- Vilkka, Leena. 1993. *Ympäristöetiikka. Vastuu luonnosta, eläimistä ja tulevista sukupolvista*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Väyrynen, Leo. 1975. "Uskonnollinen kääntyminen". Teoksessa Juha Pentikäinen (toim.) *Uskonnollinen liike. Suomalaisia tapaustutkimuksia*. Pieksämäki: SKS, s. 169–199.
- Waris, Heikki. 1968. *Muuttuva suomalainen yhteiskunta*. Toinen uusittu painos. Helsinki, Porvoo: WSOY.
- Weber, Max. 1980 [1904–1905]. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Suomentanut Timo Kytäjä. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.

- Weber, Max. 1989 [postuumi, 1920]. *Maailmanuskonnot ja moderni länsimainen rationaalisuus. Kirjoituksia uskonnon sosiologiasta*. Suomentanut ja toimittanut Tapani Hietaniemi. Tampere: Vastapaino.
- Westermarck, Edvard. 1933 [1906–1908]. *Moraalin synty ja kehitys. I. Siveelliset yleiskäsitteet*. Suomentanut Emerik Olsoni. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Whitmore, John. 1995. "Religious Dimensions of the Ufo Abductee Experience". In James R. Lewis (ed.) *The Gods Have Landed. New Religions from Other Worlds*. Albany: State University of New York Press, 65–84.
- Wiberg, Matti. 1997. "Millaisia eurooppalaisia me olemme?" Teoksessa Pertti Suhonen (toim.) *Yleinen mielipide 1997*. Helsinki: Hanki ja jää, s. 69–83.
- Wiggins, Richard and Bynner, John. 1993. "'Social Attitudes'". In Elsa Ferri (ed.) *Life at 33: The Fifth Follow up of the National Child Development Study*. London: National Children's Bureau and Economic and Social Research Council, pp. 162–183.
- Wilson, Bryan. 1982. *Religion in Sociological Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Wright, Georg Henrik von. 1987. *Tiede ja ihmisjärki. Suunnistusyritys*. Suomentanut Anto Leikola. Helsinki: Otava.
- Wright, Georg Henrik von. 1989. "Arvot ja tarpeet". Teoksessa Pentti Malaska, Ismo Kantola & Pirkko Kasanen (toim.) *Riittääkö energia – riittääkö Järki?* Helsinki: Gaudeamus, 151–166.
- Wright, Georg Henrik von. 2001 [1963]. *Hyvän muunnelmat*. Suomentanut Vesa Oittinen. Helsinki: Otava.
- Wynne, Derek. 1998. *Leisure, Lifestyle and the New Middle Class. A Case Study*. London & New York: Routledge.
- Yankelovich, Daniel. 1981. *New Rules. Searching for Self-Fulfillment in a World Turned Upside Down*. New York: Random House.
- Yankelovich, Daniel. 1994. "How Changes in the Economy Are Reshaping American Values". In Henry J. Aaron, Thomas E. Mann & Timothy Taylor (eds.) *Values and Public Policy*. Washington, D.C: The Brookings Institution, pp. 16–53.
- Yankelovich, Daniel, Zetterberg Hans, Strümpel Burkhard, Shanks Michael, Immerwahr John, Noelle-Neumann, Elisabeth, Sengoku Tomatsu, Yuchtman-Yaar Ephraim. 1985. "Work and Human Values: An International Report". In Yankelovich, Daniel, Zetterberg Hans, Strümpel Burkhard, Shanks Michael, Immerwahr John, Noelle-Neumann, Elisabeth, Sengoku Tomatsu, Yuchtman-Yaar Ephraim *The World at Work. An International Report on Jobs, Productivity and Human Values*. New York: Octagon Books, pp. 3–130.
- Ylöstalo, Pekka. 1986. "Työn arvostuksen muuttuminen ja palkkatyöhön sitoutuminen". *Sosiologia* 2: 99–105.
- Ylöstalo, Pekka & Kauppinen, Timo. 1995. *Työolobarometri marraskuu 1994. Työpoliittinen tutkimus nro 112*. Helsinki, Työministeriö.
- Young 1991. "Shades of Green". In Roger Jowell, Lindsay Brooks & Bridget Taylor with Gillian Prior (eds.) *British Social Attitudes the 8th report*. Cambridge: Dartmouth.
- Ziehe, Thomas. 1991. *Uusi nuoriso. Epätavanomaisen oppimisen puolustus*. Suomentanut Raija Sironen & Jussi Tuormaa. Tampere: Vastapaino.

10.2.2 Sähköiset lähteet

- http://www.unesco.org/webworld/idams/advguide/Chapt5_3.htm (10.12.2002).
- <http://wvs.isr.umich.edu> (10.12.2002).
- <http://www.evl.fi/kkh/ktk/kertomus96-99> (10.12.2002).

LIITTEET JA LIITETAULUKOT

Liitteet

Liite 1. Tutkimuksen yleiset taustatekijät vuonna 1995	333
Liite 2. Vuoden 1995 kyselylomake AEK:n ja KTV:n jäsenille	338
Liite 3. Vuoden 1995 kyselyn saatekirje AEK:n jäsenille	354
Liite 4. Vuoden 1995 kyselyn saatekirje KTV:n jäsenille	355
Liite 5. Vuoden 1995 kyselyn täyttöohje	356
Liite 6. Yhdistetty kiitos- ja muistutuskirje AEK:n jäsenille vuonna 1994 ..	357
Liite 7. Yhdistetty kiitos- ja muistutuskirje KTV:n jäsenille vuonna 1994 ..	358
Liite 8. AEK:n järjestölehdessä julkaistu ilmoitus tutkimuksesta vuonna 1991 ja 1994	359
Liite 9. Vuoden 1995 kyselyn avointen vastausten luokitus	360
Liite 10. Vuoden 1995 kyselyn muuttujaluettelo ja vuoden 1991 yhteiset muuttujat	367
Liite 11. Teemahaastattelurunko	377
Liite 12. Muuttujien kommunaliteetit kolmen faktorin ratkaisussa	378

Liitetaulukot

Liitetaulukko 1. AEK:n jäsenistö vuonna 1991 ja otokset vuosina 1991 ja 1995	379
Liitetaulukko 2. AEK:n ja KTV:n jäsenistö ammattialoittain vuonna 1995 ..	380
Liitetaulukko 3. Otos ja kyselyyn vastanneet asuinpaikkakunnan mukaan vuonna 1995	382
Liitetaulukko 4. AEK:n ja KTV:n naisten ja miesten keskiarvot moderni- suutta ilmaisevilla osioilla modernisuuden yleismittarilla vuonna 1995	383
Liitetaulukko 5. AEK:n ja KTV:n naisten ja miesten keskiarvot traditio- naalisuutta ilmaisevilla osioilla modernisuuden yleismittarilla vuonna 1995	384
Liitetaulukko 6. Omat, vanhempien välittämät ja lapsille välitettävät arvot AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995 (%)	385
Liitetaulukko 7. Työsuhteen huolet liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	386
Liitetaulukko 8. Syy alan valintaan liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	386
Liitetaulukko 9. Eri puolueiden kannattajien arvopreferenssit viiden tärkeimmän arvon joukkoon sijoitettuina valintoina AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995 (%)	387
Liitetaulukko 10. Maininnat yhteiskunnan keskeisimmäksi ongelmaksi liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	387

Liitetaulukko 11. Kiinnostus yhteiskunnallisista asioista liitoittain ja suku- puolittain vuonna 1995 (%)	388
Liitetaulukko 12. Lukeminen ja televisio-ohjelmien seuraaminen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	389
Liitetaulukko 13. Näkemykset pakolaisten määrästä liitoittain ja suku- puolittain vuonna 1995 (%)	390
Liitetaulukko 14. Ulkomailla asuminen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995	390
Liitetaulukko 15. Valmius ulkomaille siirtymiseen liitoittain ja suku- puolittain vuonna 1995 (%)	390
Liitetaulukko 16. Äänestäminen EU-kansanäänestyksessä liitoittain ja suku- puolittain vuonna 1995 (%)	391
Liitetaulukko 17. Kirkosta eroamissyty liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	391
Liitetaulukko 18. Pelonaiheet liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	392
Liitetaulukko 19. Ilonaiheet liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)	392
Liitetaulukko 20. Yleisin tapa viettää vapaa-aikaa liitoittain ja suku- puolittain vuonna 1995 (%)	393

Tutkimuksen keskeiset taustamuuttujat (taustatekijät) ovat uuskeskiluokkaisuuden ja uustyöväenluokkaisuuden (ammattiliitto) ohella seuraavat: sukupuoli, ikäluokka, koulutus, sosioekonominen asema, isän ammatti, asuinpaikkakunta, tulotaso, uskontokuntaan kuuluminen ja puoluetusta.

Sukupuoli. Tutkittavien jakautuminen ammattiliiton ja sukupuolen mukaan on esitetty taulukossa 1.

TAULUKKO 1. Tutkittavien sukupuoli liitoittain vuonna 1995 (f ja %)

	AEK		KTV		Kaikki	
	f	%	f	%	f	%
Nainen	262	68	234	78	496	73
Mies	121	32	67	22	188	27
Kaikki	383	100	301	100	684	100

Ikäluokka. Kaikki tutkittavat ovat syntyneet vuoden 1950 jälkeen, ja heidät on jaettu kolmeen ikäluokkaan tutkimusajankohdan iän mukaisesti vuosikymmenittäin: 20–30 vuotiaisiin (vuosina 1965–1975 syntyneet), 31–39-vuotiaisiin (vuosina 1956–1964 syntyneet) ja 40–44-vuotiaisiin (vuosina 1951–55 syntyneet). (Ks. taulukko 2.)

TAULUKKO 2. Tutkittavien ikäluokka liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			KTV			Kaikki
	nainen	mies	kaikki	nainen	mies	kaikki	
20–30-vuotiaat	12	6	10	28	38	30	19
31–39-vuotiaat	64	46	58	43	35	41	51
40–44-vuotiaat	24	49	32	29	27	29	31
Kaikki	100	100	100	100	100	100	100
N	262	121	383	233	66	299	682

Koulutus. AEK:n ja KTV:n jäsenten koulutustason eroavuus tulee esille tarkasteltaessa taulukkoa 3. AEK:n jäsenet ovat enimmäkseen ylemmän tai alemman korkeakoulututkinnon suorittaneita. KTV:n jäsenten keskuudessa ammattikoulu on yleisin koulutusväylä. Analyyseissä käytetään koulutusluokitusta, jossa ne tutkittavat, jotka ovat käyneet pelkän kansa-, perus- tai ammattikoulun, muodostavat yhden luokan. Ylioppilaat ja opistotasaisen koulutuksen suorittaneet muodostavat toisen luokan. Kolmas luokka koostuu ylemmän tai alemman korkeakoulututkinnon suorittaneista.

TAULUKKO 3. Tutkittavien koulutus liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			KTV			Kaikki
	nainen	mies	kaikki	nainen	mies	kaikki	
Kansa-, perus- tai ammattikoulu	1	1	1	64	76	67	30
Kansakoulu	0	1	0	10	9	10	5
Keski- tai peruskoulu	0	0	0	16	16	16	7
Ammattikoulu	0	0	0	38	51	41	18
Opistotasoinen koulutus tai ylioppilas	32	17	27	36	21	32	29
Ylioppilas	3	3	3	5	0	4	3
Peruskoulupohjainen opistotasoinen koulutus	6	8	7	17	13	16	11
Ylioppilaspohjainen opistotasoinen koulutus	23	5	17	14	8	12	15
Ylempi tai alempi korkeakoulututkinto	68	83	72	0	3	1	41
Alempi korkea-aste	21	14	19	0	0	0	11
Ylempi korkea-aste	47	69	54	0	3	1	30
Kaikki	100	100	100	100	100	100	100
N	262	121	383	230	67	230	680

Sosioekonominen asema. Sosioekonomisen aseman luokituksessa on käytetty apuna vastauksia lomakkeen kysymyksiin nro 17 (ammatti) ja 32 (ammattiryhmä). Koska tutkittavat ovat ammattiliiton jäseniä, he ovat yleisesti joko työelämässä parhaillaan mukana olevia tai sieltä hetkellisesti esimerkiksi työttömyyden tai äitiysloman vuoksi poissaolevia. Työelämästä äitiys- tai isyysloman tai vastaavan vuoksi parhaillaan poissaolevat on luokiteltu sosioekonomiseen asemaan ammattinsa perusteella. Yrittäjät, joita aineistossa oli muutamia, eivät muodosta omaa luokkaansa, vaan heidät on laskettu muihin luokkiin. Esimerkiksi yrittäjänä toimivat toimintaterapeutit on laskettu alempiin toimihenkilöihin samoin kuin muutkin toimintaterapeutit. Jos heitä ei ole esimerkin mukaisella tavalla pystytty luokittelemaan, heidät on sijoitettu luokkaan muu. Työttömät muodostavat oman luokkansa. Työelämässä olevien lisäksi aineistoon sisältyy muutamia KTV:hen kuuluvia opiskelijajäseniä. Opiskelijat on laskettu luokkaan muut. Tutkittavien sosioekonominen asema on esitetty taulukossa 4. Analyyseissä ylemmät toimihenkilöt, alemmat toimihenkilöt, työntekijät ja työttömät muodostavat kukin oman luokkansa. Luokka muut ei ole ollut mukana monimuuttuja-analyyseissa.

TAULUKKO 4. Tutkittavien sosioekonominen asema liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

Sosioekonominen asema	AEK			KTV			Kaikki
	nainen	mies	kaikki	nainen	mies	kaikki	
Työntekijä	0	1	0	35	52	39	17
Alempi toimihenkilö	33	9	26	45	24	41	32
Ylempi toimihenkilö	58	84	66	0	5	1	37
Työtön	9	7	8	16	19	17	12
Muu ^a	0	0	0	3	0	3	1
Kaikki	100	100	100	100	100	100	100
N	261	121	382	226	67	301	684

^aLuokka ei ole ollut mukana monimuuttuja-analyyseissa.

Isän ammatti. Yksilön ammattia vahvemmin arvomaailmaan vaikuttavana tekijänä on toisinaan pidetty isän ammattia ja siihen yhteydessä olevaa kotikasvatusta (Inglehart 1990). SAK:n jäsenistön on todettu olevan keskimääräistä useammin palkkatyöläistaustaisia ja ennen kaikkea teollisuustyöläisperheistä (Kehälinna & Melin 1985c, 17). Tässä aineistossa yli puolella KTV:n jäsenistä on työntekijäisiä. Lähes kolmannes AEK:n jäsenistä on myös lähtöisin työläisperheestä. Toimihenkilötausta on kuitenkin yleisin AEK:n jäsenten keskuudessa. (Ks. taulukko 5.) Analyyseissa oleva muuttuja isän sosioekonominen asema (isän ammatti) on luokiteltu lomakkeen kysymyksen nro 12 pohjalta. Maanviljelijäiset ovat omassa luokassaan, samoin ylemmät- ja alemmat toimihenkilöiset sekä työntekijäiset. Luokkaan muut on yhdistetty yrittäjät ja muut ammatit, joista ei ollut tietoa tai joita ei ole pystytty luokittelemaan.

TAULUKKO 5. Tutkittavien isien sosioekonominen asema liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			KTV			Kaikki
	nainen	mies	kaikki	nainen	mies	kaikki	
Maanviljelijä	15	15	15	24	12	22	18
Ylempi toimihenkilö	21	26	23	2	8	3	14
Alempi toimihenkilö	20	27	22	13	19	15	19
Työntekijä	35	23	31	48	51	49	39
Muu	9	8	9	12	10	10	10
Muu yrittäjä	6	3	5	3	6	4	4
Ei tietoa	3	6	3	9	4	5	6
Kaikki	100	100	100	100	100	100	100
N	262	121	383	234	67	301	684

Asuinpaikkakunta. Tutkittavien asuinpaikka on esitetty sivulla 111 taulukossa 10. Otos ja kyselyyn vastanneet kuntamuodon mukaan liitoittain vuonna 1995 (%). Monimuuttuja-analyyseissa tutkittavat on jaettu asuinpaikan mukaan tau-

Liite 1. Tutkimuksen yleiset taustatekijät vuonna 1995

lukossa esitetyn neljän luokan mukaisesti. Helsingissä asuvat muodostavat yhden luokan, muualla pääkaupunkiseudulla asuvat toisen, muissa kaupungeissa (kysymyksen nro 10 luokat 4 ja 5) asuvat kolmannen ja muissa maaseutukunnissa (luokat 5 ja 6) eli muissa kunnissa asuvat neljännen luokan.

Tulot. Tutkimuksessa tiedusteltiin vastaajien nettotuloja (tuloja kuukaudessa, kun verot on vähennetty). Tulojen mediaani oli 5 600 mk. Tulotason perusteella tutkittavat jaettiin analyyseja varten kolmeen luokkaan. Alimman tuloluokan muodostivat 750 mk–4 999 mk ansaitsevat, keskimmäisen 5 000 mk–7 999 mk ansaitsevat ja ylimmän 8 000 mk tai enemmän ansaitsevat (ks. taulukko 6).

TAULUKKO 6. Tutkittavien tulotaso liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			KTV			Kaikki
	nainen	mies	kaikki	nainen	mies	kaikki	
750–4 999 mk	17	8	14	61	39	32	32
5 000–7 999 mk	69	56	65	36	50	54	54
Vähintään 8 000 mk	14	36	21	3	11	14	14
Kaikki	100	100	100	100	100	100	100
N	247	119	366	216	62	644	644

Uskontokuntaan kuuluminen. Analyyseissa evankelis–luterilaiseen ja ortodoksiseen kirkkoon kuuluvat (kysymyksen nro 4 luokat 1, 2 ja 3) muodostavat yhden luokan. Toisen luokan muodostavat uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomat. Johonkin muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvat on jätetty analyyseista pois luokan pienuuden vuoksi. (Ks. taulukko 7.)

TAULUKKO 7. Tutkittavien kirkkoon/uskontokuntaan kuuluminen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

Kuuluu	AEK			KTV			Kaikki
	nainen	mies	kaikki	nainen	mies	kaikki	
Evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja johonkin herätysliikkeeseen tai ortodoksiseen kirkkoon ^a	77	60	72	88	72	85	77
Johonkin muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan ^b	2	2	2	1	2	1	2
Ei mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan	21	38	27	10	27	14	21
Kaikki	100	100	100	100	100	100	100
N	262	121	383	231	67	298	681

^a Kyselyyn vastanneista 76 % kuuluu evankelis–luterilaiseen ja 1 % ortodoksiseen kirkkoon.

^b Luokka ei ole ollut mukana monimuuttuja-analyyseissa.

Puoluetausta. Tutkittavien puoluekannatusta on mitattu kysymyksellä "Jos eduskuntavaalit pidettäisiin nyt, mitä puoluetta äänestäisitte?" (lomakkeen kysymys nro 85). Analyysissä omat luokkansa muodostavat suurimman kannatuksen saaneet puolueet keskusta, kokoomus, SDP, vasemmistoliitto ja vihreät. Pienemmän kannatuksen saaneet puolueet LKP, RKP, SMP, SKL ja jokin muu sekä vastaukset en halua tai osaa sanoa on yhdistetty samaan luokkaan. Oman luokkansa muodostavat ne, jotka vastasivat, etteivät aio äänestää seuraavissa vaaleissa lainkaan. (Ks. taulukko 8.).

TAULUKKO 8. Tutkittavien puoluekannatus liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			KTV			Kaikki
	nainen	mies	kaikki	nainen	mies	kaikki	
Keskusta	4	4	4	9	9	9	6
Kokoomus	11	16	13	2	8	3	9
SDP	12	20	14	22	20	22	18
Vasemmis- toliitto	5	8	6	7	14	9	7
Vihreät	27	23	26	8	8	8	18
Muu ^a	39	27	35	45	32	42	38
Ei äänestäisi	3	3	3	7	9	7	5
Kaikki	100	100	100	100	100	100	100
N	256	120	376	229	65	294	670

^a Muut puolueet sekä vastaukset en halua tai osaa sanoa.

Luokka-asema (ammattiliitto). Tässä tutkimuksessa tutkittavien luokka-asemaa edustaa ammattiliiton jäsenyys. AEK:n jäsenet (N=383) ovat uutta keskiluokkaa, KTV:n jäsenet (N=301) uutta työväenluokkaa. Uusi keskiluokkaisuus on hybridinen kategoria, joka ei ole palautettavissa sosioekonomiseen asemaan tai koulutukseen, vaan se on kooste monista tekijöistä, joiden oletetaan luovan luokan sisälle samanmielisyyttä. Näitä tekijöitä ovat esim. koulutus, ammatti-ala, asema tuotannossa (tuotantotekijänä tieto ja etäisyys taloudellisesta tuotannosta), urbaani asuinalue ja ikä.

Seuraavilla sivuilla kysytään työstänne, harrastuksistanne, ajatusmaailmastanne ja yleensä elämästänne. Ympyröikää omaa kantaanne vastaava vastausvaihtoehto tai kirjoittakaa vastaus sille varattuun tilaan. Ympyröikää mieluiten vain yksi vaihtoehto.
KYSELY ON TÄYSIN LUOTTAMUKSELLINEN.

TAUSTA

1. Oletteko:

- 1 nainen
- 2 mies

2. Minä vuonna olette syntynyt?

Vuonna 19_____

3. Onko siviilisäätynne:

- 1 naimaton
- 2 avoliitossa
- 3 naimisissa
- 4 eronnut
- 5 leski

4. Kuulutteko:

- 1 evankelis-luterilaiseen kirkkoon
- 2 evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja johonkin herätysliikkeeseen, mihin? _____
- 3 ortodoksiseen kirkkoon
- 4 johonkin muuhun uskonnolliseen yhdyskuntaan, mihin? _____
- 5 ette mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan

5. Onko ammattiliittönne:

- 1 AEK
- 2 KTV
- 3 muu, mikä? _____

6. Jos olitte vuonna 1991 niiden 700 AEK:n jäsenen joukossa, joille lähetettiin vastaavanlainen kyselylomake, vastasitteko silloin siihen?

- 1 kyllä
- 2 en muista
- 3 en

7. Onko äidinkielenne:

- 1 suomi
- 2 ruotsi
- 3 muu, mikä? _____

8. Onko teillä lapsia?

- 1 ei
- 2 kyllä, kuinka monta? _____

9. Missä läänissä asutte?

- 1 Uudenmaan läänissä
- 2 Turun ja Porin läänissä
- 3 Hämeen läänissä
- 4 Kymen läänissä
- 5 Mikkelin läänissä
- 6 Pohjois-Karjalan läänissä
- 7 Kuopion läänissä
- 8 Keski-Suomen läänissä
- 9 Vaasan läänissä
- 10 Oulun läänissä
- 11 Lapin läänissä
- 12 Ahvenanmaan maakunnassa

10. Onko nykyinen asuinpaikkakuntanne:

- 1 Helsinki
- 2 muu pääkaupunkiseutu (Espoo, Vantaa, Kerava, Järvenpää, Hyvinkää, Kauniainen)
- 3 muu kaupunki (yli 50 000 as.)
- 4 muu kaupunki (alle 50 000 as.)
- 5 maaseudun väestökeskus
- 6 maaseudun haja-asutusalue

11. Oliko lapsuutenne pääasiallinen kasvuympäristö:

- 1 maaseutu
- 2 kaupunki
- 3 sekä maaseutu että kaupunki

12. Mikä on isänne ammatti (aikaisempi, jos ei nyt työelämässä)?_____

13. Mikä on äitinne ammatti (aikaisempi, jos ei nyt työelämässä)?_____

14. Jos Teillä on puoliso, onko hän tällä hetkellä:

- 1 ammatissa, mikä?_____
- 2 kotiäiti, koti-isä
- 3 työttömänä, mistä ammatista?_____
- 4 muu, mikä?_____

15. Mikä on vanhempienne ja puolisonne (jos on) koulutus? (Laittakaa rasti oikean vaihtoehdon kohdalle.)

	isä	äiti	puoliso
1 kansakoulu	( )	( )	( )
2 keskikoulu tai peruskoulu	( )	( )	( )
3 ammattikoulu/vastaava	( )	( )	( )
4 ylioppilas	( )	( )	( )
5 opistotasoinen koulutus	( )	( )	( )
6 akateeminen koulutus	( )	( )	( )

KOULUTUS JA TYÖ

16. Mikä on koulutuksenne?

- 1 kansakoulu
- 2 keskikoulu tai peruskoulu
- 3 ylioppilas
- 4 ammattikoulu, mikä?_____
- 5 peruskoulupohjainen opistotasoinen koulutus, mikä?_____
- 6 ylioppilaspohjainen opistotasoinen koulutus, mikä?_____
- 7 akateeminen loppututkinto, mikä?_____
- 8 muu, mikä?_____

17. Mikä on ammattinne? Mainitkaa mahdollisimman tarkka ammattinimike.

_____

18. Kuinka suuret ovat tulonne kuukaudessa, kun verot on vähennetty?

Laskekaa mukaan kaikki tulonne. _____ mk

19. Onko Teillä työsuhteeseenne liittyviä huolenaiheita?

- 1 ei
- 2 en osaa sanoa
- 3 kyllä, millaisia?_____

---

20. Oletteko tyytyväinen nykyisiin tuloihinne:

- 1 erittäin tyytyväinen
- 2 melko tyytyväinen
- 3 en osaa sanoa
- 4 en ole kovin tyytyväinen
- 5 en ole lainkaan tyytyväinen

---

21. Viihdyttekö ammatissanne:

- 1 erittäin hyvin
- 2 jokseenkin hyvin
- 3 en osaa sanoa
- 4 en kovin hyvin
- 5 huonosti

---

22. Kuinka monta vuotta olette olleet mukana työelämässä (yhteensä kaikki työsuhteet)?

_____

---

23. Jos olette työssä, kuinka kauan olette olleet nykyisessä työpaikassanne ja työtehtävissänne (nykyisellä ammattinimikkeellä)?

- a) _____ vuotta nykyisessä työpaikassa
- b) _____ vuotta nykyisissä työtehtävissä

---

24. Onko työnantajanne:

- 1 kunta, kuntainliitto
- 2 valtio
- 3 yksityinen valtionapulaitos
- 4 seurakunta
- 5 yksityinen
- 6 itsenäinen ammatinharjoittaja
- 7 muu, mikä? _____
- 8 en toimi ammatissa

---

25. Mikä seuraavista vaihtoehtoista on vaikuttanut alanne valintaan eniten? (Ympyröikää vain yksi vaihtoehto.)

- 1 perhe, kotikasvatus
- 2 asuinpaikka, ympäristö
- 3 ystävä- tai tuttavapiiri
- 4 aikaisemmat työpaikat
- 5 ideologia, aate
- 6 vaikutusvaltaiset henkilöt
- 7 yhteiskunnallinen tilanne
- 8 itse ala
- 9 muu, mikä? _____

---

26. Tunnetteko, että voitte vaikuttaa työmenetelmiinne ja yleensä työnne luonteeseen:

- 1 erittäin paljon
- 2 melko paljon
- 3 kohtuullisesti
- 4 melko vähän
- 5 en lainkaan

---

27. Olisitteko valmis siirtymään ulkomaille koulutustanne vastaaviin tehtäviin?

- 1 kyllä, mutta vain tilapäisesti (alle 2 v.)
- 2 olisin valmis siirtymään pysyvästi (yli 2 v.)
- 3 en olisi valmis siirtymään
- 4 en osaa sanoa

---

28. Oletteko opiskellut tai työskennellyt ulkomailla (yli 1 v.)?

- 1 kyllä
- 2 en

---

29. Syrjitäänkö Teidän mielestänne naisia työelämässä?

- 1 kyllä
- 2 en osaa sanoa
- 3 ei

---

30. Tämä kysymys vain naisille: Onko Teitä itseänne syrjitty työelämässä?

- 1 kyllä
- 2 en osaa sanoa
- 3 ei

31. Mikä seuraavista asioista on Teille tärkeintä työssä? (Rengastakaa vain yksi vaihtoehto.)

- 1 mielenkiintoinen ja itsenäinen työ
- 2 hyvä palkka
- 3 hyvät etenemismahdollisuudet
- 4 työpaikan hyvät ihmissuhteet
- 5 työpaikan vakituisuus
- 6 valta
- 7 muu, mikä? _____

32. Ammattiryhmä, johon katsotte lähinnä kuuluvanne

- 1 johtavassa asemassa toisen palveluksessa
- 2 ylempi toimihenkilö
- 3 alempi toimihenkilö
- 4 työntekijä
- 5 yrittäjä tai yksityinen ammatinharjoittaja
- 6 maatalousyrittäjä
- 7 opiskelija
- 8 eläkeläinen
- 9 kotiäiti/koti-isä
- 10 työtön. Kuinka pitkään olette ollut työttömänä ja mikä on teidän aiempi ammattiryhmänne? _____
_____
- 11 muu, mikä? _____

VAPAA-AIKA JA HARRASTUKSET

33. Onko teillä jokin vapaa-ajan harrastus, josta teidän olisi vaikea luopua?

- 1 ei
- 2 en osaa sanoa
- 3 kyllä, mikä? _____

34. Mainitkaa kolme tavanomaisinta tapaa viettää vapaa-aikaanne yleisyysjärjestyksessä

- 1 _____
- 2 _____
- 3 _____

35. Kuka teidän perheessänne hoitaa kotityöt (ruoanlaitto, siivous yms.)?

- 1 pääasiassa puoliso
- 2 pääasiassa puoliso ja lapset
- 3 koko perhe yhdessä
- 4 pääasiassa Te itse
- 5 pääasiassa Te itse ja lapset
- 6 pääasiassa Te ja puoliso yhdessä
- 7 joku muu, kuka? _____

36. Luetteko (rengastakaa joka riviltä sopiva vaihtoehto)	erittäin usein	melko usein	silloin tällöin	erittäin harvoin	en koskaan
1. sota-aiheisia kirjoja	5	4	3	2	1
2. jännitys- tai salapoliisiromaaneja ...	5	4	3	2	1
3. rakkausromaaneja	5	4	3	2	1
4. muita romaaneja	5	4	3	2	1
5. muistelmia tai elämäkertoja.....	5	4	3	2	1
6. runokokoelmia tai näytelmiä.....	5	4	3	2	1
7. yhteiskunnallisia tai mielipidekirjoja	5	4	3	2	1
8. Raamattua tai uskonnollisia kirjoja	5	4	3	2	1
9. ammattikirjallisuutta	5	4	3	2	1
10. muuta tietokirjallisuutta	5	4	3	2	1
11. muuta, mitä?	5	4	3	2	1

37. Katsotteko televisiosta (rengastakaa joka riviltä sopiva vaihtoehto)	erittäin usein	melko usein	silloin tällöin	erittäin harvoin	en koskaan
1. uutisia	5	4	3	2	1
2. asia- ja ajankohtaisohjelmia.....	5	4	3	2	1
3. tiedeohjelmia	5	4	3	2	1
4. tietokilpailuja	5	4	3	2	1
5. musiikkiohjelmia	5	4	3	2	1
6. luonto-ohjelmia	5	4	3	2	1
7. jumalanpalveluksia ja muita uskonnollisia ohjelmia	5	4	3	2	1
8. urheiluohjelmia	5	4	3	2	1
9. elokuvia	5	4	3	2	1
10. sarjafilmejä	5	4	3	2	1
11. muuta viihdeohjelmaa.....	5	4	3	2	1
12. muuta, mitä?	5	4	3	2	1

ELÄMÄNFILOSOFIA

38. Mainitkaa tärkeysjärjestyksessä kolme asiaa, jotka ovat elämässänne tällä hetkellä tärkeimpiä

1. _____
2. _____
3. _____

- 39. Eri ihmiset arvostavat erilaisia asioita elämässään. Mitkä asiat Teille ovat tärkeitä? Seuraavaksi luetellaan joukko asioita, jotka teidän tulisi asettaa tärkeysjärjestykseen siten, että merkitsette ykkösen teille tärkeimmän asian kohdalle, kakkosen toiseksi tärkeimmän kohdalle jne. aina numeroon 12 asti.**

Nälän poistaminen maailmasta	_____
Hyvä toimeentulo	_____
Tasa-arvo ihmisten välillä	_____
Maamme itsenäisyys	_____
Hyvät ihmissuhteet	_____
Sielun pelastuminen	_____
Että saisi jotain merkittävää aikaan	_____
Työtä kaikilla	_____
Terveys	_____
Luonnon säilyminen turmelumattomana	_____
Rauha	_____
Vapaus	_____

40. Uskotteko Jumalan olemassaoloon?

- 1 kyllä kuten kirkko opettaa
- 2 kyllä, mutta eri tavalla kuin kirkko opettaa
- 3 en osaa sanoa
- 4 en

41. Rukoiletteko:

- 1 säännöllisesti päivittäin
- 2 joitakin kertoja kuukaudessa
- 3 harvemmin kuin kerran kuukaudessa
- 4 vain tiukan paikan tullen
- 5 en koskaan

42. Mikä seuraavista väittämistä kuvaa parhaiten suhdettanne uskontoon/uskontoihin:

- 1 uskonto on elämässäni keskeisellä sijalla ja pohdin uskontoon liittyviä kysymyksiä usein
- 2 pohdin uskontoon liittyviä kysymyksiä melko usein
- 3 pohdin uskontoon liittyviä kysymyksiä harvoin
- 4 en ole lainkaan kiinnostunut uskontoon liittyvistä kysymyksistä

43. Jos ei huomioida häitä, hautajaisia ja ristiäisiä, niin kuinka usein käytte kirkossa?

- 1 vähintään kerran kuukaudessa
- 2 muutaman kerran vuodessa
- 3 kerran vuodessa
- 4 harvemmin
- 5 en koskaan

44. Kuinka usein käytte muissa uskonnollisissa tilaisuuksissa?

- 1 vähintään kerran kuukaudessa
- 2 muutaman kerran vuodessa
- 3 kerran vuodessa
- 4 harvemmin
- 5 en koskaan

45. Uskotteko, että ihmisen elämä jatkuu kuoleman jälkeen?

- 1 kyllä
- 2 todennäköisesti jatkuu
- 3 en osaa sanoa
- 4 tuskin jatkuu
- 5 ei jatku
- 6 en ole pohtinut asiaa

Jos uskotte, että ihmisen elämä jatkuu tai todennäköisesti jatkuu kuoleman jälkeen, uskotteko että se jatkuu:

- 1 kristinuskon käsitysten mukaisesti
- 2 jollakin muulla tavalla esim. _____

46. Oletteko eronnut kirkosta tai koskaan ajatellut erota?

- 1 olen eronnut kirkosta, miksi ja minä vuonna? _____
- _____
- 2 olen ajatellut erota kirkosta, miksi? _____
- _____
- 3 en ole pohtinut asiaa
- 4 en voisi ajatella eroavani kirkosta, miksi? _____
- _____
- 5 en ole kuulunut kirkkoon

47. Kuinka kiinnostunut olette seuraavista asioista/ilmiöistä?

- 5 = erittäin kiinnostunut
- 4 = melko kiinnostunut
- 3 = vaikea sanoa
- 2 = en ole erityisen kiinnostunut
- 1 = en ole lainkaan kiinnostunut

	olen kiin- nostunut			----->		en ole kiinnostunut
1. Parapsykologia (telepatia, selvänäköisyys, ennalta tietäminen jne.)	5	4	3	2	1	
2. Hindulaisuus, buddhalaisuus	5	4	3	2	1	
3. Astrologia (esim. horoskoopit).....	5	4	3	2	1	
4. Spiritismi	5	4	3	2	1	
5. Psykoanalyysi	5	4	3	2	1	
6. Unien tulkinta	5	4	3	2	1	
7. Antroposofia (R. Steinerin perustama "hengentiede").....	5	4	3	2	1	
8. Meditaatio (esim. zen, jooga).....	5	4	3	2	1	
9. Aikido, karate, judo	5	4	3	2	1	
10. Shamanismi	5	4	3	2	1	
11. Saatananpaltvonta	5	4	3	2	1	
12. Uususkonnot (New Age).....	5	4	3	2	1	

48. Uskotteko:	kyllä	en osaa sanoa	en
1. Paholaiseen	3	2	1
2. Pyhään henkeen	3	2	1
3. Jeesukseen Jumalan poikana	3	2	1
4. Syntiin	3	2	1
4. Taivaaseen	3	2	1
5. Helvettiin	3	2	1

49. Ihmiset arvostavat eri tavoin elämän eri alueita. Pyydän Teitä arvioimaan, kuinka paljon Te arvostatte seuraavia asioita. Ympyröikää jokaisen asian kohdalta omaa kantaanne vastaava numero.

- 5 = arvostan hyvin paljon
 4 = arvostan melko paljon
 3 = on minulle joksinkin samantekevä
 2 = en arvosta juuri lainkaan
 1 = en arvosta lainkaan

	hyvin paljon	melko paljon	saman- tekevä	en juuri lainkaan	en lain- kaan
1. Tasa-arvo	5	4	3	2	1
2. Yksilönvapaus	5	4	3	2	1
3. Itsensä toteuttaminen	5	4	3	2	1
4. Uskonto	5	4	3	2	1
5. Aineellisten olojen parantaminen.....	5	4	3	2	1
6. Ympäristön tuhoutumisen estäminen....	5	4	3	2	1
7. Sisäinen mielenrauha	5	4	3	2	1
8. Läheiset ihmissuhteet	5	4	3	2	1
9. Sosiaalinen arvostus	5	4	3	2	1
10. Rauha	5	4	3	2	1
11. Työ	5	4	3	2	1
12. Jokin muu, mikä tai mitkä?	5	4	3	2	1

50. Täydentäkää seuraavat virkkeet ensimmäiseksi mieleenne tulevalla tavalla.

a) Minä _____

b) Tulevaisuus _____

c) Pelkään _____

d) Iloitsen _____

VÄITTÄMÄT A

RENGASTAKAA JOKAISEN VÄITTÄMÄN KOHDALTA VAIHTOEHTO, JOKA PARHAITEN VASTAA MIELIPIDETTÄNNE

5 = Täysin samaa mieltä

4 = Jokseenkin samaa mieltä

3 = Vaikea sanoa

2 = Jokseenkin eri mieltä

1 = Täysin eri mieltä

	Täysin samaa mieltä	Jok- seenkin samaa mieltä	Vai- kea sanoa	Jok- seenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
51. Jos on saanut työpaikan, on tärkeää pitää siitä kiinni, vaikka ei pitäisikään siitä	5	4	3	2	1
52. Avioliiton olisi kestettävä koko elämän ajan	5	4	3	2	1
53. Mielenkiintoinenkin toimi menettää viehätysensä, ellei siinä pääse todella hyviin ansiotuloihin	5	4	3	2	1
54. Tiedotusvälineissä paisutellaan liikaa ympäristöasioita	5	4	3	2	1
55. Miesten ja naisten tulee tehdä yhtä paljon kotitöitä	5	4	3	2	1
56. Minusta on tärkeää oppia ymmärtämään itseäni ja kehittyä ihmisenä	5	4	3	2	1
57. Mielestäni on samantekevää, onko maamme presidenttinä nainen vai mies, kunhan hän vain on pätevä	5	4	3	2	1
58. Avio/avoliitto ilman lasta ei voi olla täydellinen	5	4	3	2	1
59. Valtion ja kuntien tulee jakaa tuloja paremmin toimeentulevilta pienituloisimmille	5	4	3	2	1
60. Maailman ja ihmisten asioihin vaikuttaa jokin yliluonnollinen voima	5	4	3	2	1
61. Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että naapuriini muuttaisi toista rotua oleva perhe	5	4	3	2	1
62. Maamme kaipaa vahvoja johtajia, jotka kykenevät palauttamaan yhteiskuntaamme kurin ja järjestyksen sekä oikeiden arvojen kunnioituksen	5	4	3	2	1

	Täysin samaa mieltä	Jok- seenkin samaa mieltä	Vai- kea sanoa	Jok- seenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
63. Teen mielelläni aina jotakin uutta ja erilaista, ettei elämä muodostu pelkiksi rutiineiksi	5	4	3	2	1
64. Työttömyyden poistamiseksi ja heikompiosaisten auttamiseksi työelämässä olevien tulisi tinkiä saavuttamistaan eduista	5	4	3	2	1
65. Nykyaikana ihmisten ei ole välttämätöntä sitoutua mihinkään eturyhmään tai organisaatioon	5	4	3	2	1
66. Aineellista elintasoa ei pitäisi pyrkiä enää nykyisestään lisäämään	5	4	3	2	1
67. On samantekevää, uskooko ihminen Jumalaan vai ei	5	4	3	2	1
68. Ihminen voi olla tyytyväinen elämäänsä niukalla toimeentulolla, jos vain peruselintaso on turvattu	5	4	3	2	1
69. Ottaisin mielelläni työtovereikseni toista rotua olevia ihmisiä	5	4	3	2	1
70. Minusta on tärkeää toteuttaa itseäni harrastusten yms. parissa	5	4	3	2	1
71. Jos en pitäisi työstäni, jättäisin sen, vaikka minulla ei olisi mitään muutakaan työtä mihin mennä	5	4	3	2	1
72. Naisten ja miesten tulisi saada samanarvoisesta työstä sama palkka	5	4	3	2	1
73. Erot ihmisten yhteiskunnallisessa asemassa ovat hyväksyttäviä, koska ne osoittavat, kuinka hyvin ihmiset ovat hyödyntäneet tilaisuuksiaan	5	4	3	2	1
74. Kohtalainen, mutta varma toimeentulo on arvokkaampi kuin hyväpalkkainen asema	5	4	3	2	1
75. Jumala on keskeisessä asemassa elämässäni	5	4	3	2	1
76. Perhe-elämä kärsii, jos nainen käy työssä	5	4	3	2	1

YHTEISKUNTA

77. Seuraavassa on lueteltu aakkosjärjestyksessä joukko yhteiskunnallisia vaikuttajia. Ympyröikää vaihtoehdot sen mukaan, pidätkö kyseisen vaikuttajan määräysvaltaa tällä hetkellä liian suurena, sopivana vai liian pienenä.

	Määräysvaltaa tällä hetkellä		
	liian paljon	sopi- vasti	liian vähän
ammattiyhdistysliike	1	2	3
eduskunta	1	2	3
hallitus	1	2	3
kirkko	1	2	3
kuntien päätöksentekijät	1	2	3
lehdistö	1	2	3
luonnonsuojelijat	1	2	3
pankit	1	2	3
perhe	1	2	3
poliisi	1	2	3
poliittiset puolueet	1	2	3
puolustusvoimat	1	2	3
suuryritykset	1	2	3
tasavallan presidentti	1	2	3
työnantajajärjestöt	1	2	3
virkamiehistö	1	2	3
yksityinen kansalainen	1	2	3
yleisradio	1	2	3
yliopistot	1	2	3

78. Oletteko huolestunut Suomen ympäristöön/luontoon liittyvistä asioista?

1 en

2 kyllä, mistä asiasta tai asioista erityisesti? _____

79. Eri asiat ovat tärkeitä ja merkittäviä eri ihmisille. Mikä seuraavista asioista antaa Teidän elämälänne keskeisen sisällön? (Rengastakaa vain yksi vaihtoehto.)

1 työ

2 kotielämä

3 vapaa-aika kodin ulkopuolella

4 jokin muu, mikä? _____

5 en osaa sanoa

80. Mikä on mielestänne suomalaisen yhteiskunnan keskeisin ongelma tällä hetkellä?

---

81. Mitkä ovat oman elämäenne kannalta kaksi suurinta ongelmaa tällä hetkellä?

1. _____
2. _____
-

82. Pakolaisten määrää tulisi Suomessa

- 1 lisätä tuntuvasti
2 lisätä jonkin verran
3 pitää ennallaan
4 vähentää hieman
5 vähentää tuntuvasti

83. Puolustusvoimat on Suomelle

- 1 erittäin tarpeellinen
2 jokseenkin tarpeellinen
3 en osaa sanoa
4 jokseenkin tarpeeton
5 täysin tarpeeton
-

84. Mikä seuraavista väittämistä kuvaa parhaiten Teidän kiinnostustanne yhteiskunnallisiin asioihin?

- 1 olen erityisen kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista ja seuraan aktiivisesti ajankoh-
taisia tapahtumia
2 olen melko kiinnostunut
3 en ole erityisen kiinnostunut
4 en ole lainkaan kiinnostunut
-

85. Jos eduskuntavaalit pidettäisiin nyt, mitä puoluetta äänestäisitte?

- 1 KESK
2 KOK
3 LKP
4 RKP
5 SDP
6 SMP
7 SKL
8 Vasemmistoliitto
9 Vihreät
10 jokin muu
11 en äänestäisi lainkaan
12 en osaa sanoa
13 en halua sanoa
-

86. Äänestittekö EU -

kansanäänestyksessä:

- 1 EU-jäsenyyden puolesta
2 EU-jäsenyyttä vastaan
3 en äänestänyt lainkaan
4 en halua sanoa
-

87. Mihin yhteiskuntaluokkaan katsotte lähinnä kuuluvanne?

- 1 työväenluokkaan
2 alempaan keskiluokkaan
3 keskiluokkaan
4 ylempään keskiluokkaan
5 yläluokkaan
6 en katso kuuluvani mihinkään luokkaan
-

88. Miten arvioisitte omin sanoin ammattiliittonne toimintaa viime vuosina?

VÄITTÄMÄT B

	Täysin samaa mieltä	Jok- seenkin samaa mieltä	Vai- kea sanoa	Jok- seenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
89. Olisin tyytyväinen elämäni, vaikka minulla ei olisikaan ystäviä	5	4	3	2	1
90. Suomen valtion tulisi auttaa muita köyhempiä valtioita niiden ympäristöongelmissa esim. vähentämään saastepäästöjä	5	4	3	2	1
91. Minulla ei olisi mitään ikävääkään työtä vastaan, jos palkka olisi riittävän hyvä	5	4	3	2	1
92. Noudatan mieluummin totuttuja tapoja kuin kokeilen uutta	5	4	3	2	1
93. Ydinvoiman käytöstä on luovuttava silläkin ehdolla, että elintaso sen seurauksena laskisi	5	4	3	2	1
94. Nainen ja hänen perheensä ovat onnellisempia, jos nainen käy töissä	5	4	3	2	1
95. Ihmisen pitää olla työssä, jotta hän tuntisi itsensä yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi	5	4	3	2	1
96. Minulle on tärkeää elämässä saavuttaa hyvät tulot	5	4	3	2	1
97. Saaste- ja ympäristöongelmien vähentämiseksi olen valmis tinkimään omasta elintasostani	5	4	3	2	1
98. Olisin valmis työskentelemään huonommallakin palkalla, jos voisin kokea tekeväni tärkeää työtä	5	4	3	2	1
99. En haluaisi itselleni naisjohtajaa	5	4	3	2	1
100. Yhteiskunnallinen asema ei ole minulle lainkaan tärkeä	5	4	3	2	1
101. Minulle on tärkeää elää sopusoinnussa omantuntoni kanssa	5	4	3	2	1
102. "Oma maa mansikka muu maa mustikka" on aikansa elänyt hokema	5	4	3	2	1

	Täysin samaa mieltä	Jok- seenkin samaa mieltä	Vai- kea sanoa	Jok- seenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
103. Yksityisen ihmisen toiminnalla ja teoilla ei ole mainittavaa vaikutusta ympäristön ja luonnon tilaan	5	4	3	2	1
104. Lasten vanhempien ei pitäisi erota	5	4	3	2	1
105. Tiede ja tekniikka pystyvät tulevaisuudessa ratkaisemaan useimmat tänä päivänä esiintyvät ongelmat	5	4	3	2	1
106. Ylipäänsä olen sitä mieltä, että yhteiskunnalliset erot tässä maassa ovat oikeudenmukaiset	5	4	3	2	1
107. En haluaisi itselleni toista rotua olevaa johtajaa	5	4	3	2	1
108. Läheiset ihmissuhteet ovat minulle tärkeitä	5	4	3	2	1
109. Jos lapsi on sairas ja molemmat vanhemmat ovat työssä, on luonnollista, että äiti jää kotiin hoitamaan lasta	5	4	3	2	1
110. Minulle on tärkeää elämässä menestyä ja saada arvostusta	5	4	3	2	1
111. Ihminen voi olla elämäänsä tyytyväinen ilman työtä	5	4	3	2	1
112. Ongelmat tulisi ratkaista aina rauhanomaisesti	5	4	3	2	1
113. Aseistakieltäytyminen henkilökohtaisen eettisen vakaumuksen vuoksi on hyväksyttävää	5	4	3	2	1
114. Omalla kohdallani olen sitä mieltä, että avio/avoliittoni ei voisi olla täydellinen ilman lasta	5	4	3	2	1
115. Nykyään on liian helppo saada avioero	5	4	3	2	1
116. Säästäminen on vanhentunut hyve	5	4	3	2	1
117. Mielestäni jokaisella ihmisellä pitää olla vapaus elää haluamallaan tavalla	5	4	3	2	1

15

	Täysin samaa mieltä	Jok- seenkin samaa mieltä	Vai- kea sanoa	Jok- seenkin eri mieltä	Täysin eri mieltä
118. Miehen tehtävä on ansaita rahaa ja naisen tehtävä on huolehtia kodista ja perheestä	5	4	3	2	1
119. On olemassa tilanteita, joissa sotilaalliset toimet ovat sallittuja esim. maan puolustaessa itsenäisyyttään	5	4	3	2	1
120. Työssä käyminen on paras tapa naiselle olla riippumaton	5	4	3	2	1
121. Suomessa saa yksilönvapauden nimissä tehdä yleisestä edusta piittaamatta melkein mitä tahansa	5	4	3	2	1
122. En voisi olla tyytyväinen elämääni, jos olisin työtön	5	4	3	2	1
123. Mikään puolue ei aja juuri minulle tärkeitä asioita	5	4	3	2	1
124. Ellei ammattiyhdistysliikkeen organisaatiota ja toimintaa rakenneta kokonaan uudelle pohjalle, se ei kykene enää tulevaisuudessa ajamaan jäsentensä etuja	5	4	3	2	1
125. Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että lapseni menisi naimisiin toista rotua olevan ihmisen kanssa	5	4	3	2	1
126. Työssäkäynti on naiselle vähemmän tärkeää kuin miehelle	5	4	3	2	1
127. Olisin elämääni tyytyväinen, vaikka minulla olisi rahaa vain välttämättömiin tarpeisiin	5	4	3	2	1

128. Kyselylomake on ollut pitkä ja raskas vastata. Toivon kuitenkin, että jaksaisitte vielä lopuksi kertoa omin sanoin a) millaisia elämänarvoja Teillä on, b) millaisia elämänohjeita ja arvoja vanhempanne ovat Teille opettaneet ja c) millaisia arvoja haluaisitte lapsillenne opettaa.

a) Minä _____

_____

_____

b) Vanhempani _____

_____

_____

c) Lapsilleni _____

_____

_____

129. Onko mielestänne tässä kyselyssä jäänyt käsittelemättä jotain hyvin tärkeää ja olennaista elämästänne, arvoistanne tai muusta, mistä haluaisitte kertoa lisää? Tähän voitte kirjoittaa mielipiteenne ja ajatuksenne:

_____

_____

_____

_____

KIITOKSET VAIVANÄÖSTÄ !

Tutkimusta on tarkoitus jatkaa myöhemmin haastattelemalla osaa kyselyyn vastanneita. Jos olette halukas olemaan yksi haastateltavista, voisitteko ystävällisesti antaa yhteystietonne tässä yhteydessä. Jos ette halua henkilöllisyytenne paljastuvan, ilmoittakaa halukkuudestanne myöhemmin tutkimuksen suorittajalle seuraavaan osoitteeseen: Teija Mikkola, PL 52 (Mannerheimintie 96 A 16), 00014 Helsingin yliopisto.

Nimi _____

Osoite ja puhelinnumero _____

Helsingissä marraskuussa 1994

TUTKIMUS ARVOISTA JA ASENTEISTA

Arvoisa vastaaja

Olette mukana Akavan Erityisalojen Keskusliiton (AEK) ja Kunta-alan ammattiliiton (KTV) jäsenten arvoja ja asenteita kartoittavassa tutkimuksessa. Tutkimus on jatkoa vuonna 1992 valmistuneelle jäsenistömme arvomaailmaa käsitelleelle tutkimukselle.

Koska kyseessä on seurantalutkimus ja tutkimuksen kohteena ovat samat henkilöt kuin vuonna 1991, tutkimuksen onnistumisen kannalta on erittäin tärkeää, että kaikki kyselyn saaneet vastaisivat siihen. Jos olette eronnut liitostamme tai ette vastannut vuoden 1991 lomakkeeseen, täyttäkää ja palauttakaa lomake siitä huolimatta.

Tutkimuksen tekee FK Teija Mikkola Helsingin yliopistosta. Hän käyttää kerättävää aineistoa jatkotutkimuksessaan, joka tähtää väitöskirjaan.

Pyydämme Teitä vastaamaan henkilökohtaisesti lomakkeessa oleviin kysymyksiin. Vastauksenne käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti. Lomakkeessa ei ole minkäänlaisia tunnistetietoja. Näin henkilöllisyytenne pysyy salassa myös tutkijalta. Palauttakaa lomake oheisessa kirjekuoressa mahdollisimman pian.

Toivomme Teidän osallistuvan tutkimukseen ja täyttävän lomakkeen huolellisesti. Vastaamalla autatte merkittävällä tavalla tieteellistä tutkimusta ja samalla vaikutatte AEK:n toiminnan kehittämiseen.

Myönteistä suhtautumista toivoen

Tapio Jaakkola
toiminnanjohtaja

22.11.1994

TUTKIMUS ARVOISTA JA ASEENTEISTA

Arvoisa vastaaja

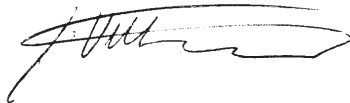
Olette mukana Kunta-alan ammattiliiton (KTV) ja Akavan Erityisalojen Keskusliiton (AEK) jäsenten arvoja ja asenteita kartoittavassa tutkimuksessa.

Tutkimuksen tekee FK Teija Mikkola Helsingin yliopistosta. Hän käyttää kerättävää aineistoa jatkotutkimuksessaan, joka tähtää väitöskirjaan.

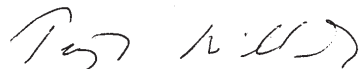
Pyydämme Teitä vastaamaan henkilökohtaisesti lomakkeessa oleviin kysymyksiin. Vastauksenne käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti. Lomakkeessa ei ole minkäänlaisia tunnistetietoja. Näin henkilöllisyytenne pysyy salassa myös tutkijalta. Palauttakaa lomake oheisessa kirjekuoressa mahdollisimman pian.

Toivomme Teidän osallistuvan tutkimukseen ja täyttävän lomakkeen huolellisesti. Vastaamalla autatte merkittävällä tavalla tieteellistä tutkimusta ja samalla vaikutatte KTV:n toiminnan kehittämiseen.

Myönteistä suhtautumista toivoen

Jari Vettenranta
tutkimussihteeri
Kunta-alan ammattiliitto KTV ry

Teija Mikkola
tutkimuksen suorittaja

Täyttöohjeet

Lomakkeessa on useimpien kysymysten kohdalla valmiit vastausvaihtoehdot. Ympyröikää tällöin se vaihtoehto, joka parhaiten kuvaa Teidän tilannettanne tai mielipidettänne.

Jos kysymykseen sisältyy useampia osia, vastatkaa jokaiseen niistä erikseen.

Esimerkki:

Luetteko (rengastakaa joka riviltä sopiva vaihtoehto)	erittäin usein	melko usein	silloin tällöin	erittäin harvoin	en koskaan
1. sota-aiheisia kirjoja	5	4	3	②	1
2. jännitys- tai salapoliisiromaaneja ...	⑤	4	3	2	1
3. rakkausromaaneja	5	4	3	②	1
4. muita romaaneja	5	④	3	2	1
5. muistelmia tai elämäkertoja	5	4	③	2	1
6. runokokoelmia tai näytelmiä	5	4	3	2	①
7. yhteiskunnallisia tai mielipidekirjoja	5	④	3	2	1
8. Raamattua tai uskonnollisia kirjoja	5	4	③	2	1
9. ammattikirjallisuutta	5	4	3	2	①
10. muuta tietokirjallisuutta	5	4	3	②	1
11. muuta, mitä?	5	4	3	2	1

Mikäli kysymyksessä kysytään vuosilukua tai lukumäärää, kirjoittakaa vastaus lomakkeelle.

Esimerkki:

Minä vuonna olette syntynyt?

Vuonna 19 57

Joissakin kysymyksissä Teidän tulee kirjoittaa vastaus sille varattuun tilaan.

Esimerkki:

Mikä on ammattinne? Mainitkaa mahdollisimman tarkka ammattinimike.

Terveystenhoitaja

Helsingissä joulukuussa 1994

TUTKIMUS ARVOISTA JA ASEENTEISTA

Arvoisa vastaaja

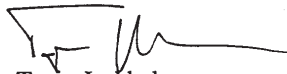
Saitte marraskuun lopussa arvoja ja asenteita käsittelevän kyselylomakkeen, joka liittyy FK Teija Mikkolan Akavan Erityisalojen Keskusliiton (AEK) ja Kunta-alan ammattiliiton (KTV) jäsenten arvoja ja asenteita kartoittavaan väitöskirjatutkimukseen. Jos olette jo vastannut lomakkeeseen, kiitämme Teitä vaivannäöstä.

Jos ette vastannut marraskuun lopussa lähetettyyn kyselylomakkeeseen, toivoisimme Teidän vastaavan nyt ohessa uudelleen lähetettyyn lomakkeeseen. Haluamme korostaa, että **teidän jokaisen** vastaus on äärimmäisen tärkeä tutkimuksen onnistumisen kannalta.

Pyydämme Teitä vastaamaan henkilökohtaisesti lomakkeessa oleviin kysymyksiin. Vastauksenne käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti. Lomakkeessa ei ole minkäänlaisia tunnistetietoja. Näin henkilöllisyytenne pysyy salassa myös tutkijalta. Palauttakaa kyselylomake oheisessa kirjekuoressa mahdollisimman pian, kuitenkin **viimeistään perjantaina 13.1.1995**.

Toivomme Teidän osallistuvan tutkimukseen ja täyttävän lomakkeen huolellisesti. Vastaamalla autatte merkittäväällä tavalla tieteellistä tutkimusta ja samalla vaikutatte AEK:n toiminnan kehittämiseen.

Myönteistä suhtautumista toivoen

Tapio Jaakkola
toiminnanjohtaja

Helsingissä joulukuussa 1994

TUTKIMUS ARVOISTA JA ASENTEISTA

Arvoisa vastaaja

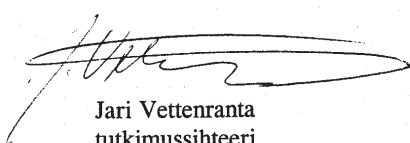
Saitte marraskuun lopussa arvoja ja asenteita käsittelevän kyselylomakkeen, joka liittyy FK Teija Mikkolan Akavan Erityisalojen Keskusliiton (AEK) ja Kunta-alan ammattiliiton (KTV) jäsenten arvoja ja asenteita kartoittavaan väitöskirjatutkimukseen. Jos olette jo vastannut lomakkeeseen, kiitämme Teitä vaivannäöstä.

Jos ette vastannut marraskuun lopussa lähetettyyn kyselylomakkeeseen, toivoisimme Teidän vastaavan nyt ohessa uudelleen lähetettyyn lomakkeeseen. Haluamme korostaa, että **teidän jokaisen** vastaus on äärimmäisen tärkeä tutkimuksen onnistumisen kannalta.

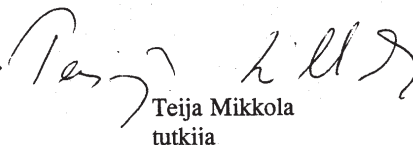
Pyydämme Teitä vastaamaan henkilökohtaisesti lomakkeessa oleviin kysymyksiin. Vastauksenne käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti. Lomakkeessa ei ole minkäänlaisia tunnistetietoja. Näin henkilöllisyytenne pysyy salassa myös tutkijalta. Palauttakaa kyselylomake oheisessa kirjekuoressa mahdollisimman pian, kuitenkin **viimeistään perjantaina 13.1.1995**.

Toivomme Teidän osallistuvan tutkimukseen ja täyttävän lomakkeen huolellisesti. Vastaamalla autatte merkittäväällä tavalla tieteellistä tutkimusta ja samalla vaikutatte KTV:n toiminnan kehittämiseen.

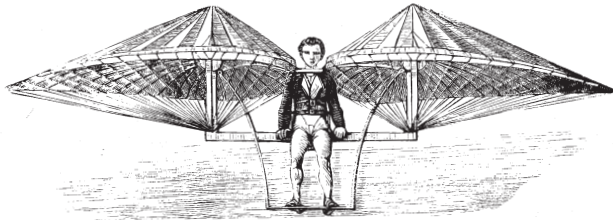
Myönteistä suhtautumista toivoen

Jari Vettenranta
tutkimussihteeri

Teija Mikkola
tutkija

AEK:laisen arvomaailma

Tutki postisi huolellisesti. Siellä voi olla kirje, joka osoittaa, että olet mukana yliopistollisessa arvomaailmatutkimuksessa.

Ihminen ei elä ainoastaan leivästä on totuus, joka koskee myös etujärjestöjä. Ammattiyhdistys lienee monelle jäsenelle paikka, josta jäsenmaksua vastaan ostetaan turvallisuutta ja palveluja. Tätä kutsutaan vieraantumiseksi.

Vaara on erityisen suuri AEK:ssa, jonka jäsenyhdistyksillä ei ole keskinäistä ammatin tai koulutuksen perusteella muodostuvaa yhteenkuuluvuutta. Moninaisuutta voimme pitää rikkautena, mutta myös haittana. On erittäin vaikea määrittää toiminnan kehittämisessä tarvittavia yhteisiä arvoja ja tavoitteita.

Tutkitaan

Ongelma on tiedostettu. Erään lähestymistavan tarjoaa jäsenistön ar-

vomaailmaa koskeva tutkimus. Sen avulla voidaan selvittää asioita, joita jäsenet pitävät elämässään tärkeinä sen riittävän leivän ohella.

Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisen osaston uskontotieteen laitokselta tuli AEK:hon viime syksynä esitys pro gradu -tutkimuksen tekemisestä. Tarkoituksena on selvittää nimenomaan uuden nuoren keskiluokan arvomaailmaa. Aiheen kanssa oli käännytty ensiksi Akavan puoleen, joka muistetaan "AEK on Akava pienoiskoossa" ohjasi tutkijan eteenpäin.

Reitti selvänä

AEK:n hallitus suhtautui jo alustavaan tutkimussuunnitelmaan erittäin myönteisesti ja nyt tutustuttuaan tarkennettuun suunnitelmaan on suostunut yhteistyöhön. Tätä ennen selvitettiin Tietosuojaalvaututetulta, että esteitä tällaiseen tutkimukseen ei ole.

AEK:n edustajina seurantarhymässä ovat Markku Haranne ja Au-

likki Sauramo, yliopistosta dosentti Helena Helve. Seurantarhymä huolehtii, että jäsenistön yksilösuoja säilyy ja että tieteellisten tavoitteiden lisäksi otetaan huomioon AEK:n käytännön tavoitteet.

Muista vastata

Tutkimus on Teija Mikkolan pro gradu -työ ja sen ohjaajana toimii dosentti Helena Helve. Tutkimussuunnitelman mukaan kyselylomakkeet postitetaan maaliskuussa ja tutkimusraportin tulisi olla valmis tämän vuoden lopussa. Tärkeää on saada vastausprosentti suureksi niin, että tuloksetkin olisivat luotettavia.

Suomen Matemaattikko- ja Fysikkoliiton jäsenistölle tehtiin vastaava tutkimus viime vuonna. Siellä jäsenistö suhtautui asiaan innostuneesti ja piti tutkimuksesta saatua tietoa hyödyllisenä. □

Aulikki Sauramo

13

Muuttuvatko arvomme?

Keväällä 1991 postitti fil. yo Teija Mikkola kyselylomakkeen setsemällesadalle AEK:n jäsenelle. Tuolloin hän keräsi aineistoa suomalaisen uuden keskiluokan arvomaailmaa koskevaan pro gradu -tutkimukseensa. Osa siitä "Akavan Erityisalojen Keskusliiton jäsenen arvomaailma" julkaistiin kirjan muodossa liittomme 20-vuotisjuhlien yhteydessä talvella 1992 ja sai myönteistä huomiota laajemmaltikin.

Nyt fil. kand. Teija Mikkola lähestyy samaa setsemänsadan jäsenen joukkoa pääpiirteissään samanlaisella kyselyllä. Teija Mikkola on saanut Helsingin yliopiston 350-vuotissäätiöltä nuoren tutkijan apurahan ja hän kerää aineistoa väitöskirjaan tähtäävään tutkimukseensa "Arvot ja muutokset". Siinä kartoitetaan syvällisemmin arvomaailmaa ja sen pysyvyyttä. Vertailuryhmäksi tulee SAK-laisen ammattiliiton

jäsenistöä tehty otantajoukko. Kiinnostusta riittää siis yli keskusjärjestörajojen. Eikä ihme, sillä yhteiskunnallinen murros tuo korostuneesti esille arvojen merkityksen yksilöiden ja yhteiskunnan toiminnassa.

Kyselylomake on laaja ja sisältää myös sellaisia mielenkiintoisia kysymyksiä, joihin vastaaminen vaatii hieman pohdiskelua, kenties jopa itsetutkiskelua. Tieteellisen tutkimuksen kohdalla on usein näin. Tutkimuksen onnistumiseen vaikuttaa olennaisesti korkea vastausprosentti. Tarkistakaa siis posti ja jos lomake löytyy, palauttakaa se kiireimmiten. Täytettyä tiedystä. Myös tämän tutkimuksen tuloksia tulemme aikanaan hyödyntämään liiton toiminnassa. □

A.S.

Kysymykset nro 12 (V13: Isän ammatti) & 13 (V14: Äidin ammatti)

- 1 maatalousyrittäjä
- 2 muu yrittäjä
- 3 ylempi toimihenkilö
- 4 alempi toimihenkilö
- 5 työntekijä
- 6 kotiäiti tai kotirouva
- 7 ammattia ei ole pystytty luokittelemaan (sosioekonominen asema tuntematon)

Kysymys nro 16 (V19: Tutkittavan koulutus)

- 8 HuK, LuK, DKK

Kysymys nro 17 (V20: Tutkittavan ammatti)

- 1 ammattia ei ole pystytty luokittelemaan (sosioekonominen asema tuntematon)
- 2 yrittäjä (muu kuin maatalousyrittäjä)
- 3 ylempi toimihenkilö
- 4 alempi toimihenkilö
- 5 työntekijä
- 6 kotiäiti tai kotirouva
- 7 opiskelija
- 8 työtön

Kysymys nro 19 (V23: Millaisia työsuhteeseen liittyviä huolenaiheita?)

Luokiteltu ensimmäisen maininnan mukaan

- 1 työsuhteen puuttuminen
- 2 työsuhteen jatkumisen epävarmuus (määräaikaisuus tai muunlainen jatkumisen epävarmuus)
- 3 työpaikan huonot ihmissuhteet (ongelmia suhteessa esimieheen tai työtovereihin, huono ilmapiiri, kateus)
- 4 huono palkka, huonot etenemismahdollisuudet, arvostuksen puute
- 5 työn kuormittavuus (liikaa työtä, kiire, selkiytymätön työnkuva, säästöt, lomautukset, työaika ei ole määritelty, terveys, henkilöstömuutokset)
- 6 muu syy (politiikka, puuttuva työehtosopimus, koulutusta vastaamaton työ, saako valmistumisen jälkeen koulutusta vastaavaa työtä, palkanmaksu aina myöhässä tai palkkaa ei pystytä maksamaan, paikkakunnan vaihto, työtilat)

Kysymys nro 33 (V40: Vapaa-ajan harrastus, josta olisi vaikea luopua).

Luokiteltu ensimmäisen maininnan mukaan.

- 01 ulkoilu ja urheiluharrastukset (liikuntaharrastukset, ratsastus, moottoriurheilu, ravit, ampuminen)
- 02 luonto ja luontoon liittyvät harrastukset (kalastus, metsästys, retkeily, veneily, marjastus, sienestys, polttopuun teko, puutarhanhoito, maanviljely)
- 03 kotiin ja perheeseen liittyvät harrastukset (perheen kanssa puuhailu, koti-illat, kotiaskareet, ruoan laittaminen ja syöminen, leipominen, rentoutuminen, lasten harrastukset)
- 04 käsityöharrastukset (käsityöt, nikkarointi, vanhat autot, pienoismallit)
- 05 kirjallisuusharrastukset (lukeminen, kirjoittaminen, sanaristikot, runot, kirjeenvaihto)
- 06 teatteri, elokuvat, näyttelyt, taide, valokuvaus

Liite 9. Vuoden 1995 kyselyn avointen vastausten luokitus

- 07 musiikki
- 08 tv, radio jne. (tv, videot, radio, dx-kuuntelu)
- 09 yhdistystoiminta (järjestö-, seurakunta- ja seuratoiminta, luottamustoimet, kurssit, kerhot, tukihenkilötoiminta)
- 10 työ ja opiskelu (tiede, tekniikka, atk)
- 11 mökkeily (asuntovaunuilu)
- 12 muu matkailu
- 13 ystävien tapaaminen (kyläily, puhelin, sukulaisten tapaaminen, ihmissuhteet)
- 14 ostoksilla käyminen (kaupungilla ajan viettäminen, kirpputoreilla käyminen)
- 15 lemmikkieläin
- 16 muu harrastus (ravintolat, alkoholin nauttiminen, darts, bridge jne.)
- 17 mainittu useita eri harrastuksia

Kysymys nro 34 (V41, V42 & V43: Kolme yleisintä tapaa viettää vapaa-aikaa).

Luokiteltu ensimmäisen mukaan.

- 01 ulkoilu ja urheiluharrastukset (liikuntaharrastukset, ratsastus, moottoriurheilu, ravit, ampuminen)
- 02 luonto ja luontoon liittyvät harrastukset (kalastus, metsästys, retkeily, veneily, marjastus, sienestys, polttopuun teko, puutarhanhoito, maanviljely)
- 03 kotiin ja perheeseen liittyvät harrastukset (perheen kanssa puuhailu, koti-illat, kotiaskareet, ruoan laittaminen ja syöminen, leipominen, rentoutuminen, lasten harrastukset)
- 04 käsityöharrastukset (käsityöt, nikkarointi, vanhat autot, pienoismallit)
- 05 lukeminen, kirjoittaminen, sanaristikot, runot, kirjeenvaihto
- 06 teatteri, elokuvat, näyttelyt, taide, valokuvaus
- 07 musiikki
- 08 tv, radio jne. (tv, videot, radio)
- 09 yhdistystoiminta (järjestö-, seurakunta- ja seuratoiminta, luottamustoimet, kurssit, kerhot, tukihenkilötoiminta)
- 10 työ ja opiskelu (tiede, tekniikka, atk)
- 11 mökkeily (asuntovaunuilu)
- 12 muu matkailu
- 13 ystävien tapaaminen (kyläily, puhelin, sukulaisten tapaaminen, ihmissuhteet)
- 14 ostoksilla käyminen (kaupungilla ajan viettäminen, kirpputoreilla käyminen)
- 15 lemmikkieläin
- 16 muu harrastus (ravintolat, alkoholin nauttiminen, darts, bridge jne.)

Kysymys nro 38 (V68, V69 & V70: Kolme tärkeintä asiaa elämässä)

Luokiteltu ensimmäisen maininnan mukaan.

- 01 perhe (perhe-elämä, lapset, yksityiselämä, koti)
- 02 rakkaus (rakkaus, puoliso, parisuhde, avioliitto)
- 03 läheiset ihmissuhteet (vastattu yleensä ihmissuhteet, suku, omat vanhemmat, ystävät, lemmikkieläin)
- 04 työ (työ, opiskelu, jatko-opinnot, työssä tai opiskelussa kehittyminen tai niiden saanti, tiede, tekniikka)
- 05 aineellinen hyvinvointi ja suoriutuminen (toimeentulo, raha, varallisuus, arvostus, yritys, velat, ravinto, asunto, menestys, valta, taloudellinen turvallisuus)

Liite 9. Vuoden 1995 kyselyn avointen vastausten luokitus

- 06 itsensä toteuttaminen (elämästä nauttiminen, mielihyvä, harrastukset, vapaa-aika, itsensä toteuttaminen, taide, luovuus)
- 07 vapaus (itse, riippumattomuus)
- 08 terveys (oma tai läheisten)
- 09 sisäinen mielenrauha (henkinen tasapaino, mielenrauha, tasapainoinen ja rauhallinen elämä)
- 10 elämäkatsomuksellinen pohdinta (humanismi, elämän mielekkyys, elämän tarkoitus, maailmankatsomuksen muodostaminen, henkinen kehitys, itsensä kehittäminen)
- 11 ympäristö (luontoon ja ympäristöön liittyvät asiat)
- 12 yhteiskunnalliset ja humanitaariset kysymykset (yhteiskunnalliset kysymykset, yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus, rauha, kaikille maailmassa ruokaa, vakaa poliittinen tilanne, rehellisyys)
- 13 uskonto, usko
- 14 muu (arkielämästä selviytyminen, ulkomaille muutto, puolisolle työtä)

Kysymys nro 46 (V91 & V92: Miksi eronnut kirkosta tai miksi ajatellut erota kirkosta?)

- 1 aatteelliset syyt (esim. vieraantuminen kirkon opeista, ideologiset syyt)
- 2 taloudelliset syyt (esim. eroaminen taloudellisista syistä, kirkon omaisuuden käyttö)
- 3 institutionaaliset syyt (esim. vieraantuminen kirkkoinstituutiosta, ei tarvitse uskon välittäjäksi kirkkoa tai pappeja)
- 4 muu syy (esim. vanhemmat erosivat, koko luokka ei kuulunut)
- 5 useita eri syitä

Kysymys nro 46 (V93: Miksi ei voisi ajatella eroavansa kirkosta?)

- 1 uskonnollinen syy
- 2 ei-uskonnollinen syy (esim. perinteet, rituaalit, lasten vuoksi, pidän kirkonkellojen äänestä)

Kysymys nro 50 (V124: Tulevaisuus)

- 1 positiivinen
- 2 neutraali
- 3 negatiivinen

Kysymys nro 50 (V125: Pelkään). Luokiteltu ensimmäisen maininnan mukaan.

- 01 maailmanrauhan järkkäminen (sotaa, kaaosta, anarkiaa)
- 02 ympäristön tuhoutuminen (ympäristön ja luonnon tuhoutumista)
- 03 muut yhteiskuntaan liittyvät pelot (Euroopan yhdentyminen, Venäjän uhka, poliittikot, pakolaiset, yhteiskunnan polarisoituminen, epätasa-arvo)
- 04 työhön ja työttömyyteen liittyvät pelot (työttömyyttä, ettei löydä töitä)
- 05 muu toimeentuloon liittyvä pelko
- 06 omiin kykyihin ja suoriutumiseen liittyvät pelot (riittämättömyyttä, häviämistä, saamattomuutta, omaa osaamattomuutta, ettei ole tarpeeksi hyvä vanhempi tai

Liite 9. Vuoden 1995 kyselyn avointen vastausten luokitus

- puoliso, ettei täytä muiden odotuksia, kyvyttömyyttä sopeutua muutoksiin, tulevaisuutta)
- 07 ruumiilliseen terveyteen liittyvät pelot (sairauksia, kuolemaa, vanhenemista, onnettomuuksia, myös läheisten sairastumista ja kuolemaa)
  - 08 henkiseen hyvinvointiin liittyvät pelot (yksinäisyyttä, masennusta, väsymystä, ahdistusta, petetyksi tulemista, läheisistä eroon joutumista)
  - 09 hengelliset, uskonnolliset, eettiset, metafysiset pelot (islamilaista uskontoa, eettiset kysymykset, perkeleen valtaa)
  - 10 ihmisten välinpitämättömyyttä ja pahuutta toisiaan kohtaan (pahuutta, tyhmyyttä, itsekkyyttä, ahneutta, kovuutta, rikollisuutta, väkivaltaa, välinpitämättömyyttä)
  - 11 lapsiin ja heidän tulevaisuuteensa liittyvät huolenaiheet
  - 12 konkreettiset pelot (pimeää, hiiriä, tungosta, korkeita paikkoja, lääkäriä, ukkosta)
  - 13 muu (joskus, milloin mistäkin, jonkun puolesta, monia asioita)
  - 14 ei mitään, ei osaa sanoa

Kysymys nro 50 (V126: Iloitsen). Luokiteltu ensimmäisen maininnan mukaan, jos mainittu vain kaksi ilonaihetta. Jos mainittu useampi ilonaihe, merkitty luokkaan 06.

- 01 lapsista
- 02 lasten menestymisestä
- 03 aviopuolisosta, rakkaudesta
- 04 perheestä
- 05 ihmissuhteista (ystävistä ja eläimistä)
- 06 yleensä elämästä: elämästä, useista eri asioista, pienistäkin asioista
- 07 työhön ja opiskeluun liittyvistä asioista
- 08 ympäristöstä ja luonnosta
- 09 menestyminen ja saavutukset (esim. onnistumisesta, mahdollisuuksista, että kaikki on hyvin, turvallisuudesta)
- 10 uskontoon liittyvistä asioista
- 11 itsensä toteuttaminen ja vapaus (vapaa-aikaan liittyvät, mielihyvä, kokemukset, riippumattomuus, vapaus)
- 12 riittävä toimeentulo (asuminen)
- 13 terveydestä (oma tai läheisten)
- 14 mielenrauhasta (elämänasenteesta, elämänhalusta, onnellisuudesta)
- 15 jostakin muusta (esim. joulun tulo, tietenkin, silloin tällöin, kun on aihetta, joskus jostakin, veljen puolesta, valo, aurinko, harvoin, hyvistä asioista, riemuitsen)

Kysymys nro 78 (V173: Ympäristöön / luontoon liittyvä huolenaihe)

- 1 vastauksessa mainittu huolestuminen maamme ympäristöriskeistä
- 2 vastauksessa mainittu huolestuminen myös muiden maiden taholta uhkaavista riskeistä

Kysymys nro 79 (V174: Elämän keskeinen sisältö)

- 4 ihmissuhteet
- 6 usko
- 7 henkiset asiat: olemassaolo, elämä, sivistäminen, tulevaisuus
- 8 harrastukset jne.
- 9 useita

Kysymys nro 80 (V175: Suomalaisen yhteiskunnan keskeisin ongelma tällä hetkellä).

Luokiteltu ensimmäisen maininnan mukaan.

- 01 työttömyys
- 02 muu talouteen liittyvä ongelma (taloudellinen tilanne, velkaantuminen, lama, supistukset, verot, verotus, pankit, pankkikriisi, hinnat, korot, korkotaso, sosiaaliturvan heikkeneminen)
- 03 hallitus, eduskunta, poliitikot, politiikka
- 04 henkinen lamaannus (negatiivinen elämänasenne, välinpitämättömyys, ennakkoluulot, yleensä negatiiviset mentaaliset piirteet)
- 05 arvokriisi
- 06 ulkomaat (EU, pakolaiset, Venäjä)
- 07 sosiaaliset ongelmat (nuoris-, asunto-, perhe-, väestöongelmat, päihteet, huumet)
- 08 eriarvoisuus (yhteiskunnalliset jaot, myös sukupuolten välinen)
- 09 sosiaaliturvan väärinkäyttö (myös tehottomuus, työttömien pärjääminen liian hyvin, laiskuus)
- 10 muut
- 11 ei osaa sanoa

Kysymys nro 81 (V176 & V177: Oman elämän kaksi suurinta ongelmaa tällä hetkellä)

- 01 työttömyys (työttömyys, työttömyyden pelko tai uhka)
- 02 muu työhön liittyvä ongelma (ihmissuhteet työssä, työmatkat, liikaa ulkotyötä, urakehityksen puute)
- 03 muut taloudelliset ongelmat (talous, rahanpuute, velat, takaukset jne.)
- 04 ajankäyttöongelmat (liian vähän aikaa tehdä haluamiaan asioita, kiire, liikaa töitä)
- 05 terveys, sairaus, kuolema (myös maininnat läheisten terveydestä, sairaudesta tai kuolemasta, liikakilot myös tässä luokassa, lapsettomuus)
- 06 asumiseen liittyvät ongelmat (myös muutto jne.)
- 07 parisuhdeongelmat, ihmissuhdeongelmat
- 08 maailmankatsomukselliset ja henkiset ongelmat (turvattomuus, ahdistus, yksinäisyys, epävarmuus, riittämättömyys, huoli tulevaisuudesta, oma uusiutumattomuus, henkisen minän kasvu)
- 09 lapset, nuoret ja erilaiset heihin liittyvät ongelmat (myös heidän tulevaisuutensa turvaaminen, haluaako lapsia)
- 10 huoli ympäristöstä
- 11 muut melko konkreettiset maininnat (pitkä talvi, vanhempien selviytyminen toisella paikkakunnalla, selviytyminen yksinhuoltajana, suomen rikoslaki, huoli sukulaisista, pitkät välimatkat, kielitaito, miten selvitä arjesta pienten lasten kanssa, hammaslääkäri, pitäisi hankkia uudet rillit, auton katsastus)
- 12 ei ongelmia
- 13 ei osaa sanoa

Kysymys nro 88 (V184: Arvio ammattiliiton toiminnasta)

- 1 myönteinen arvio

Liite 9. Vuoden 1995 kyselyn avointen vastausten luokitus

- 2 neutraali arvio
- 3 kielteinen arvio
- 4 ei osaa sanoa, en ole seurannut

Kysymys nro 128 (a) V223–V273: omat arvot, b) V274–V323: vanhempien opettamat, c) V324–V373: lapsille välitettävät). Jokainen arvo muodostaa oman muuttujansa.

- 1 vastaaja ei ole maininnut kyseistä arvoa
- 2 vastaaja on maininnut kyseisen arvon

VALTA

V224, V274, V324	Yhteiskunnallinen valta (muiden hallitseminen, valta- asema) tai arvovalta (oikeus johtaa ja käskää)
V225, V275, V325	Yhteiskunnallinen tunnustus (kunnioitus, muiden hyväksyntä)
V226, V276, V326	Varakkuus (aineellinen omaisuus, raha)
V227, V277, V327	Julkisen kuvan säilyttävä ("kasvojen" suojeleminen)

SAAVUTUKSET

V228, V278, V328	Menestyvä (tavoitteet saavuttava), kyvykäs (pätevä, tehokas, aikaansaava) tai kunnianhimoinen (työteliäs, eteenpäin pyrkivä)
V229, V279, V329	Vaikutusvaltainen (vaikuttaminen ihmisiin ja tapahtumiin)
V230, V280, V330	Älykäs (johdonmukainen, ajatteleva)

HEDONISMI

V231, V281, V331	Mielihyvä (halujen tyydyttäminen) tai elämästä nauttiva (ruoasta, seksuaalisuudesta, vapaa-ajasta jne. nauttiva)
------------------	---

VAIHTELUNHALU

V232, V282, V332	Uskalias (seikkailua etsivä, riskejä ottava)
V233, V283, V333	Monipuolinen (elämä täynnä haasteita, uutta ja muutoksia) tai jännittävä elämä (virkistävät kokemukset)

ITSEOHJAUTUVUUS

V234, V284, V334	Utalias (kiinnostunut kaikesta, tutkiva)
V235, V285, V335	Luovuus (omaperäisyys, mielikuvitus)
V236, V286, V336	Vapaus (vapaus ajatella ja toimia)
V237, V287, V337	Omia tavoitteita valitseva (omien pyrkimysten valitseminen)
V238, V288, V338	Riippumaton (itseensä luottava, omillaan toimeen tuleva)
V239, V289, V339	Itsekunnioitus (usko omaan arvoon)

UNIVERSALISMI

V240, V290, V340	Ympäristöä suojeleva (luontoa suojeleva) tai ykseys luonnon kanssa (luontoon sopeutuminen)
V241, V291, V341	Kauneuden maailma (luonnon ja taiteen kauneus)
V242, V292, V342	Laajakatseinen (erilaisia ajatuksia ja uskomuksia suvaitseva)
V243, V293, V343	Sosiaalinen oikeudenmukaisuus (epäoikeudenmukaisuuden korjaaminen, heikoista huolehtiminen)
V244, V294, V344	Viisaus (kypsä elämäntähtäys)
V245, V295, V345	Tasa-arvo (kaikille yhtäläiset mahdollisuudet)
V246, V296, V346	Maailmanrauha (ei sotia eikä ristiriitoja)

Liite 9. Vuoden 1995 kyselyn avointen vastausten luokitus

HYVÄNTAHTOISUUS

V248, V298, V348	Avulias (muiden hyvinvoinnin puolesta työskentelevä) tai anteeksiantava (halukas antamaan muille anteeksi)
V249, V299, V349	Rehellinen (aito, vilpitön)
V250, V300, V350	Vastuullinen (luotettava) tai uskollinen (uskollinen ystäville, ryhmälle)
V252, V302, V352	Tosi ystävyys (läheisiä, kannustavia ystäviä)
V253, V303, V353	Kypsä rakkaus (syvä tunteellinen ja henkinen läheisyys)
V254, V304, V354	Elämän mielekkyys (elämällä tarkoitus)

PERINTEET

V255, V305, V355	Oman elämänosansa hyväksyvä (elämänolosuhteisiin alistuminen)
V256, V306, V356	Uskoon pitäytyvä
V257, V307, V357	Nöyrä (vaatimaton, syrjään vetäytyvä)
V258, V308, V358	Perinteiden kunnioittaminen (vanhojen tapojen säilyttäminen)
V259, V309, V359	Maltillinen (äärimmäisyyksiä välttävä tunteissa ja toiminnassa)

YHDENMUKAISUUS

V261, V311, V361	Tottelevainen (kuuliainen, velvollisuuksia täyttävä)
V262, V312, V362	Vanhempia ja vanhoja ihmisiä kunnioittava (kunnioitusta osoittava vanhempia ja vanhoja ihmisiä kohtaan)
V263, V313, V363	Kohteliaisuus (ystävällisyys, hyvät tavat)
V264, V314, V364	Itsekuri (itsehillintä, kiusausten vastustaminen)

TURVALLISUUS

V265, V315, V365	Kansallinen turvallisuus (kansakunnan suojeleminen vihollisilta)
V266, V316, V366	Palvelusten vastavuoroisuus (kiitollisuudenvelkojen välttäminen) tai yhteenkuuluvuuden tunne (tunne, että muut välittävät minusta)
V267, V317, V367	Yhteiskunnallinen järjestys (yhteiskunnan vakaus)
V268, V318, V368	Perhe ja perheen turvallisuus (perhe ja rakkaiden turvallisuus)
V269, V319, V369	Terve (terve fyysisesti ja henkisesti)

"HENKISYYS"

V247, V297, V347	Sisäinen sopusointu (rauha itsen kanssa)
V251, V301, V351	Henkinen elämä (henkisten asioiden painotus aineellisten asioiden sijaan)
V260, V310, V360	Irtautuminen (irtautuminen maallisista huolista)

MUUT

V270, V320, V370	Toisten ihmisten kunnioittaminen (muiden ihmisten hyväksyminen ja kunnioittaminen sellaisena kuin ovat)
V271, V321, V371	Toisten ihmisten huomioon ottaminen (epäitsekkyys)
V272, V322, V372	Työ
V273, V323, V373	Koulutus

Liite 10. Vuoden 1995 kyselyn muuttujaluettelo ja vuoden 1991 yhteiset muuttujat

Nro	Muuttuja	Rivi/ sarake	Muuttujan selitys	Vaihtelu- väli	Kysy- myksen Nro	Vuoden 1991 muuttuja
1	Havainto	1/1-3	Havaintotunnus	1-686	-	
2	Tietue	1/4	Tietue	1	-	
3	V1	1/5	Sukupuoli	1-2	1	SP
4	V2	1/6-7	Syntymävuosi	51-75	2	SV
5	V3	1/8	Siviilisääty	1-5	3	SIVIILI
6	V4	1/9	Uskontokunta	1-5	4	UKUNTA
7	V5	1/10	Ammattiliitto	1-3	5	
8	V6	1/11	AEK:n 1991 vastanneet	1-3	6	
9	V7	1/12	Äidinkieli	1-3	7	KIELI
10	V8	1/13	Lasten lukumäärä	1-2	8	
11	V9	1/14	Kuinka monta lasta?	1-9	8	LAPSET
12	V10	1/15-16	Asuinlääni	1-12	9	
13	V11	1/17	Asuinpaikkakunta	1-6	10	NYKAP
14	V12	1/18	Lapsuuden kasvuympäristö	1-3	11	LAPSAP
15	V13	1/19	Isän ammatti	1-7	12	IAMMATTI
16	V14	1/20	Äidin ammatti	1-7	13	AAMMATTI
17	V15	1/21	Puolison asema	1-4	14	PAMMATTI
18	V16	1/22	Isän koulutus	1-6	15	IKOULU
19	V17	1/23	Äidin koulutus	1-6	15	AKOULU
20	V18	1/24	Puolison koulutus	1-6	15	PKOULU
21	V19	1/25	Vastaajan koulutus	1-8	16	KOULU
22	V20	1/26	Vastaajan ammatti	1-8	17	AMMATTI
23	V21	1/27-31	Nettotulot	750-25000	18	
24	V22	1/32	Työsuhteessa huolia	1-3	19	
25	V23	1/33	Millaisia huolia työsuhteessa?	1-6	19	
26	V24	1/34	Tytytyväisyys tuloihin	1-5	20	
27	V25	1/35	Ammatissa viihtyminen	1-5	21	AMVIIHT
28	V26	1/36-37	Vuodet työelämässä	1-30	22	TELAMAV
29	V27	1/38-39	Vuodet nykyisessä työpaikassa	1-25	23	PAIKKAV
30	V28	1/40-41	Vuodet nykyisissä työtehtävissä	1-22	23	TEHTV
31	V29	1/42	Työnantaja	1-8	24	POMO
32	V30	1/43	Syy alan valintaan	1-9	25	AVALINTA
33	V31	1/44	Työhön vaikuttamismahdollisuudet	1-5	26	AUTO
34	V32	1/45	Siirtäisikö ulkomaille	1-4	27	ULKOOLLE
35	V33	1/46	Onko ollut ulkomailla	1-2	28	ULKOOLLA
36	V34	1/47	Syrjitäänkö naisia työelämässä	1-3	29	
37	V35	1/48	Onko itseä syrjitty työelämässä	1-3	30	
38	V36	1/49	Tärkeintä työssä	1-7	31	TARKTYO
39	V37	1/50-51	Ammattiryhmä	1-11	32	
40	V38	1/52	Kuinka pitkään ollut työtön	1-5	32	
41	V39	1/53	Onko harrastusta, josta vaikea luopua	1-3	33	
42	V40	1/54-55	Mikä harrastus	1-17	33	
43	V41	1/56-57	Vapaa-ajanviettotapa I	1-16	34	VAP1
44	V42	1/58-59	Vapaa-ajan viettotapa II	1-16	34	VAP2
45	V43	1/60-61	Vapaa-ajan viettotapa III	1-16	34	VAP3
46	V44	1/62	Kotitöiden hoitaja	1-7	35	KOTITYO
47	V45	1/63	Lukee sotakirjoja	1-5	36	
48	V46	1/64	Lukee jännäreitä/salapoliisiromaaneja	1-5	36	
49	V47	1/65	Lukee rakkausromaaneja	1-5	36	
50	V48	1/66	Lukee muita romaaneja	1-5	36	
51	V49	1/67	Lukee muistelmia/elämäkertoja	1-5	36	
52	V50	1/68	Lukee runoja/näytelmiä	1-5	36	

Liite 10. Vuoden 1995 kyselyn muuttujaluettelo ja vuoden 1991 yhteiset muuttujat

Nro	Muuttuja	Rivi/ sarake	Muuttujan selitys	Vaihtelu- väli	Kysy- myksen Nro	Vuoden 1991 muuttuja
53	V51	1/69	Lukee yhteiskunnallisia kirjoja	1–5	36	
54	V52	1/70	Lukee Raamattua/uskonollisia kirjoja	1–5	36	
55	V53	1/71	Lukee ammattikirjallisuutta	1–5	36	
56	V54	1/72	Lukee muuta tietokirjallisuutta	1–5	36	
57	V55	1/73	Lukee muuta kirjallisuutta	1–5	36	
58	Havainto	2/1–3	Havaintotunnus	1–686	–	
59	Tietue	2/4	Tietue	2	–	
60	V56	2/5	Katsoo uutisia	1–5	37	
61	V57	2/6	Katsoo asia- ja ajankohtaisohjelmia	1–5	37	
62	V58	2/7	Katsoo tiedeohjelmia	1–5	37	
63	V59	2/8	Katsoo tietokilpailuja	1–5	37	
64	V60	2/9	Katsoo musiikkiohjelmia	1–5	37	
65	V61	2/10	Katsoo luonto-ohjelmia	1–5	37	
66	V62	2/11	Katsoo jumalanpalveluksia	1–5	37	
67	V63	2/12	Katsoo urheiluohjelmia	1–5	37	
68	V64	2/13	Katsoo elokuvia	1–5	37	
69	V65	2/14	Katsoo sarjafilmejä	1–5	37	
70	V66	2/15	Katsoo muuta viihdeohjelmaa	1–5	37	
71	V67	2/16	Katsoo muuta ohjelmaa	1–5	37	
72	V68	2/17–18	Elämässä tärkeää I	1–14	38	EL1
73	V69	2/19–20	Elämässä tärkeää II	1–14	38	EL2
74	V70	2/21–22	Elämässä tärkeää III	1–14	38	EL3
75	V71	2/23–24	Nälän poistaminen maailmasta	1–12	39	NALKPOIS
76	V72	2/25–26	Hyvä toimeentulo	1–12	39	RAHA
77	V73	2/27–28	Tasa-arvo ihmisten välillä	1–12	39	TASAARVO
78	V74	2/29–30	Maamme itsenäisyys	1–12	39	ITSENYYS
79	V75	2/31–32	Hyvät ihmissuhteet	1–12	39	IHMISSUH
80	V76	2/33–34	Sielun pelastuminen	1–12	39	SIELU
81	V77	2/35–36	Että saisi jotain merkittävää aikaan	1–12	39	TITTELI
82	V78	2/37–38	Työtä kaikilla	1–12	39	TAYSTYO
83	V79	2/39–40	Terveys	1–12	39	TERVEYS
84	V80	2/41–42	Luonnon säilyminen turmeltumattomana	1–12	39	NATURES
85	V81	2/43–44	Rauha	1–12	39	RAUHA
86	V82	2/45–46	Vapaus	1–12	39	VAPAU
87	V83	2/47	Uskooko Jumalan olemassaoloon	1–4	40	JUMALA
88	V84	2/48	Rukoileminen	1–5	41	
89	V85	2/49	Suhde uskontoon	1–4	42	USKONTO
90	V86	2/50	Kirkossa käyminen	1–5	43	
91	V87	2/51	Uskonollisissa tilaisuuksissa käyminen	1–5	44	
92	V88	2/52	Uskooko kuoleman jälkeiseen elämään	1–6	45	KUOLEMA
93	V89	2/53	Miten elämä jatkuu kuoleman jälkeen	1–2	45	HOWKUO
94	V90	2/54	Kirkosta eroaminen	1–5	46	KIRKERO
95	V91	2/55	Miksi eronnut kirkosta	1–5	46	
96	V92	2/56	Miksi ajatellut erota kirkosta	1–5	46	
97	V93	2/57	Miksi ei eroaisi kirkosta	1–2	46	
98	V94	2/58	Parapsykologia	1–5	47	PARA
99	V95	2/59	Hindulaisuus, buddhalaisuus	1–5	47	ITA
100	V96	2/60	Astrologia	1–5	47	ASTRO
101	V97	2/61	Spiritismi	1–5	47	SPIRI
102	V98	2/62	Psykoanalyysi	1–5	47	PSYKO
103	V99	2/63	Unien tulkinta	1–5	47	UNI
104	V100	2/64	Antroposofia	1–5	47	ANTRO
105	V101	2/65	Meditaatio	1–5	47	MEDI

Liite 10. Vuoden 1995 kyselyn muuttujaluettelo ja vuoden 1991 yhteiset muuttujat

Nro	Muuttuja	Rivi/ sarake	Muuttujan selitys	Vaihtelu- väli	Kysy- myksen Nro	Vuoden 1991 muuttuja
106	V102	2/66	Aikido, karate, judo	1-5	47	JUDO
107	V103	2/67	Shamanismi	1-5	47	SHAMA
108	V104	2/68	Saatananpalvonta	1-5	47	SAATANA
109	V105	2/69	Uususkonnot	1-5	47	
110	V106	2/70	Usko paholaiseen	1-3	48	
111	V107	2/71	Usko pyhään henkeen	1-3	48	
112	V108	2/72	Usko Jeesukseen	1-3	48	
113	V109	2/73	Usko syntiin	1-3	48	
114	V110	2/74	Usko taivaaseen	1-3	48	
115	V111	2/75	Usko helvettiin	1-3	48	
116	Havainto	3/1-3	Havaintotunnus	1-686	-	
117	Tietue	3/4	Tietue	3	-	
118	V112	3/5	Tasa-arvo	1-5	49	
119	V113	3/6	Yksilönvapaus	1-5	49	
120	V114	3/7	Itsensä toteuttaminen	1-5	49	
121	V115	3/8	Uskonto	1-5	49	
122	V116	3/9	Aineellisten olojen parantaminen	1-5	49	
123	V117	3/10	Ympäristön tuhoutumisen estäminen	1-5	49	
124	V118	3/11	Sisäinen mielenrauha	1-5	49	
125	V119	3/12	Läheiset ihmissuhteet	1-5	49	
126	V120	3/13	Sosiaalinen arvostus	1-5	49	
127	V121	3/14	Rauha	1-5	49	
128	V122	3/15	Työ	1-5	49	
129	V123	3/16	Jokin muu	1-5	49	
130	V124	3/17	Tulevaisuus	1-3	50	
131	V125	3/18-19	Pelkään	1-14	50	
132	V126	3/20-21	Iloitsen	1-15	50	
133	V127	3/22	Työpaikasta pidettävä kiinni vaikka ei pitäisi	1-5	51	
134	V128	3/23	Avoliiton kestettävä koko elämän ajan	1-5	52	
135	V129	3/24	Mielenkiinto pois työstä, jos ei paljon rahaa	1-5	53	
136	V130	3/25	Tiedotusvälineissä paisutellaan ympäristöasioita	1-5	54	YASPAIS
137	V131	3/26	Molempien tulee tehdä yhtä paljon kotitöitä	1-5	55	
138	V132	3/27	Tärkeää oppia ymmärtämään itseä ja kehittyä	1-5	56	
139	V133	3/28	Samantekevää kumpi presidenttinä	1-5	57	
140	V134	3/29	Liitto ilman lasta ei voi olla täydellinen	1-5	58	
141	V135	3/30	Tuloja jaettava hyvätuloisilta pienituloisille	1-5	59	
142	V136	3/31	Yliluonnollinen voima vaikuttaa elämään	1-5	60	
143	V137	3/32	Ottaisin naapurikseni erirotuisen perheen	1-5	61	
144	V138	3/33	Maamme kaipaa vahvoja johtajia	1-5	62	
145	V139	3/34	Teen mielelläni jotain uutta ja erilaista	1-5	63	'NORUTIN'
146	V140	3/35	Saavutetuista eduista tingittävä työttömien avuksi	1-5	64	
147	V141	3/36	Nykyään ei tarvitse sitoutua eturyhmiin	1-5	65	NOETURYH
148	V142	3/37	Elintasoa ei tulisi kohottaa nykyisestään	1-5	66	ELINTASO

Liite 10. Vuoden 1995 kyselyn muuttujaluettelo ja vuoden 1991 yhteiset muuttujat

Nro	Muuttuja	Rivi/ sarake	Muuttujan selitys	Vaihtelu- väli	Kysy- myksen Nro	Vuoden 1991 muuttuja
149	V143	3/38	Samantekevää uskooko Jumalaan vai ei	1–5	67	
150	V144	3/39	Ihminen voi tyytyä niukkaan toimeen- tuloon	1–5	68	
151	V145	3/40	Ottaisin työtoveriksi eri rotua olevan	1–5	69	
152	V146	3/41	Minusta on tärkeää toteuttaa itseäni	1–5	70	
153	V147	3/42	Jättäisin tylsän työn, vaikka ei olisi muuta	1–5	71	
154	V148	3/43	Naisille ja miehille samasta työstä sama palkka	1–5	72	SAMAPALK
155	V149	3/44	Yhteiskunnalliset erot hyväksyttäviä	1–5	73	
156	V150	3/45	Kohtalainen ja varma toimeentulo arvokkaampi	1–5	74	VARMTULO
157	V151	3/46	Jumala on keskeisessä asemassa elämässäni	1–5	75	
158	V152	3/47	Perhelämä kärsii, jos nainen käy työssä	1–5	76	
159	V153	3/48	Määräysvaltaa ammattiyhdistysliik- keellä	1–3	77	AY
160	V154	3/49	Valtaa eduskunnalla	1–3	77	ED
161	V155	3/50	Valtaa hallituksella	1–3	77	HAL
162	V156	3/51	Valtaa kirkolla	1–3	77	KIRKKO
163	V157	3/52	Valtaa kuntien päättäjillä	1–3	77	KUNTA
164	V158	3/53	Valtaa lehdistöllä	1–3	77	LEHDET
165	V159	3/54	Valtaa luonnonsuojelijoilla	1–3	77	EKOISTIT
166	V160	3/55	Valtaa pankeilla	1–3	77	PANKIT
167	V161	3/56	Valtaa perheellä	1–3	77	PERHE
168	V162	3/57	Valtaa poliisilla	1–3	77	POLIISI
169	V163	3/58	Valtaa poliittisilla puolueilla	1–3	77	PUOLUEET
170	V164	3/59	Valtaa puolustusvoimilla	1–3	77	ARMEIJA
171	V165	3/60	Valtaa suuryrityksillä	1–3	77	YRITYS
172	V166	3/61	Valtaa tasavallan presidentillä	1–3	77	PRESSA
173	V167	3/62	Valtaa työnantajajärjestöillä	1–3	77	TANTAJAT
174	V168	3/63	Valtaa virkamiehistöllä	1–3	77	VIRKAM
175	V169	3/64	Valtaa yksityisellä kansalaisella	1–3	77	IHMINEN
176	V170	3/65	Valtaa yleisradiolla	1–3	77	YLE
177	V171	3/66	Valtaa yliopistoilla	1–3	77	YLOP
178	V172	3/67	Huolestuminen ympäristöasioista	1–2	78	YMPHUOLI
179	V173	3/68	Mistä asiasta huolestunut	1–2	78	
180	V174	3/69	Elämän keskeinen sisältö	1–9	79	EL SIS
181	V175	3/70–71	Yhteiskunnan keskeisin ongelma	1–11	80	YHTONG
182	Havainto	4/1–3	Havaintotunnus	1–686	–	
183	Tietue	4/4	tietue	4	–	
184	V176	4/5–6	Oman elämän suurin ongelma	1–13	81	
185	V177	4/7–8	Oman elämän toiseksi suurin ongelma	1–13	81	
186	V178	4/9	Pakolaisten määrää tulisi Suomessa	1–5	82	PAKKIINT
187	V179	4/10	Puolustusvoimien tarpeellisuus	1–5	83	PVOIMAT
188	V180	4/11	Kiinnostus yhteiskunnallisiin asioihin	1–4	84	YHTASIAT
189	V181	4/12–13	Mitä puoluetta äänestää	1–13	85	PUOLUE
190	V182	4/14	EU-äänestyksessä äänestäminen	1–4	86	
191	V183	4/15	Mihin yhteiskuntaluokkaan kuuluu	1–6	87	LUOKKA
192	V184	4/16	Arvio oman ammattiliiton toiminnasta	1–4	88	

Liite 10. Vuoden 1995 kyselyn muuttujaluettelo ja vuoden 1991 yhteiset muuttujat

Nro	Muuttuja	Rivi/ sarake	Muuttujan selitys	Vaihtelu- väli	Kysy- myksen Nro	Vuoden 1991 muuttuja
193	V185	4/17	Olisin tyytyväinen elämään ilman ystäviä	1-5	89	
194	V186	4/18	Suomen tulisi auttaa muita ympäristöongelmissa	1-5	90	YMPAPU
195	V187	4/19	Tekisi ikävää työtä, jos palkka hyvä	1-5	91	PALKKA
196	V188	4/20	Totuttujen tapojen noudattaminen	1-5	92	
197	V189	4/21	Ydinvoiman käytöstä luovuttava, vaikka elintaso laskisi	1-5	93	LUOVYDIN
198	V190	4/22	Perhe onnellisempi, jos nainen käy työssä	1-5	94	
199	V191	4/23	Työssä, jotta yhteiskunnan täysivaltainen jäsen	1-5	95	
200	V192	4/24	Tärkeää elämässä saavuttaa hyvät tulot	1-5	96	
201	V193	4/25	Tinkiminen elintasosta luonnon puolesta	1-5	97	
202	V194	4/26	Valmis tekemään tärkeää työtä huonolla palkalla	1-5	98	HUONOPAL
203	V195	4/27	En haluaisi itselleni naisjohtajaa	1-5	99	
204	V196	4/28	Yhteiskunnallinen asema ei ole minulle tärkeä	1-5	100	
205	V197	4/29	Tärkeää elää sopusoinnussa oman- tuntoni kanssa	1-5	101	
206	V198	4/30	"Oma maa mansikka ..." aikansa elänyt hokema	1-5	102	OMAMAA
207	V199	4/31	Yksityisen toiminnalla ei vaikutusta luontoon	1-5	103	EIVAIK
208	V200	4/32	Lasten vanhempien ei pitäisi erota	1-5	104	
209	V201	4/33	Tiede ja tekniikka ratkaisevat ongelmat	1-5	105	RATKAISU
210	V202	4/34	Yhteiskunnalliset erot oikeudenmukaisia	1-5	106	
211	V203	4/35	En haluaisi itselleni toista rotua olevaa johtajaa	1-5	107	
212	V204	4/36	Läheiset ihmissuhteet ovat minulle tärkeitä	1-5	108	
213	V205	4/37	Luonnollista, että äiti jää hoitamaan sairasta lasta	1-5	109	
214	V206	4/38	Tärkeää elämässä menestyä ja saada arvostusta	1-5	110	
215	V207	4/39	Ihminen voi olla tyytyväinen työttömänä	1-5	111	
216	V208	4/40	Ongelmat tulisi ratkaista aina rauhanomaisesti	1-5	112	ONGRATK
217	V209	4/41	Aseistakieltäytyminen hyväksyttyä	1-5	113	ASKIELT
218	V210	4/42	Oma liitto ei voi olla täydellinen ilman lasta	1-5	114	
219	V211	4/43	Nykyään on liian helppo saada avioero	1-5	115	
220	V212	4/44	Säästäminen on vanhentunut hyve	1-5	116	HYVE
221	V213	4/45	Pitää olla vapaus elää haluamallaan tavalla	1-5	117	
222	V214	4/46	Miehen tehtävä ansaita rahaa, nainen kotona	1-5	118	

Liite 10. Vuoden 1995 kyselyn muuttujaluettelo ja vuoden 1991 yhteiset muuttujat

Nro	Muuttuja	Rivi/ sarake	Muuttujan selitys	Vaihtelu- väli	Kysy- myksen Nro	Vuoden 1991 muuttuja
223	V215	4/47	Sotilaalliset toimet sallittuja itsenäisyyden vuoksi	1–5	119	SOTOIMET
224	V216	4/48	Työ naiselle tae riippumattomuuteen	1–5	120	
225	V217	4/49	Yksilönvapauden nimissä saa tehdä mitä tahansa	1–5	121	
226	V218	4/50	Itse ei voisi olla tyytyväinen ilman työtä	1–5	122	
227	V219	4/51	Puolueet eivät aja minulle tärkeitä asioita	1–5	123	
228	V220	4/52	Ay-organisaatio rakennettava uudelle pohjalle	1–5	124	
229	V221	4/53	Lapseni voisi puolestani naida muunrotuisen	1–5	125	
230	V222	4/54	Työssäkäynti naiselle vähemmän tärkeää	1–5	126	
231	V223	4/55	Olin tyytyväinen elämäni niukoilla tuloilla	1–5	127	
232	Havainto	5/1–3	Havaintotunnus	1–686	–	
233	Tietue	5/4	Tietue	5	–	
234	V224	5/11	Yhteiskunnallinen valta tai arvovalta (oma)	1–2	128	
235	V225	5/12	Yhteiskunnallinen tunnustus (oma)	1–2	128	
236	V226	5/13	Varakkuus (oma)	1–2	128	
237	V227	5/14	Julkisen kuvan säilyttävä (oma)	1–2	128	
238	V228	5/15	Menestyvä, kyvykäs tai kunnianhimoinen (oma)	1–2	128	
239	V229	5/16	Vaikutusvaltainen (oma)	1–2	128	
240	V230	5/17	Älykäs (oma)	1–2	128	
241	V231	5/18	Mielihyvä tai elämästä nauttiva (oma)	1–2	128	
242	V232	5/19	Uskalias (oma)	1–2	128	
243	V233	5/20	Monipuolinen tai jännittävä elämä (oma)	1–2	128	
244	V234	5/21	Utelias (oma)	1–2	128	
245	V235	5/22	Luovuus (oma)	1–2	128	
246	V236	5/23	Vapaus (oma)	1–2	128	
247	V237	5/24	Omia tavoitteita valitseva (oma)	1–2	128	
248	V238	5/25	Riippumaton (oma)	1–2	128	
249	V239	5/26	Itsekunnioitus (oma)	1–2	128	
250	V240	5/27	Ympäristöä suojeleva tai ykseys luonnon kanssa (oma)	1–2	128	
251	V241	5/28	Kauneuden maailma (oma)	1–2	128	
252	V242	5/29	Laajakatseinen (oma)	1–2	128	
253	V243	5/30	Sosiaalinen oikeudenmukaisuus (oma)	1–2	128	
254	V244	5/31	Viisaus (oma)	1–2	128	
255	V245	5/32	Tasa-arvo (oma)	1–2	128	
256	V246	5/33	Maailmanrauha (oma)	1–2	128	
257	V247	5/34	Sisäinen sopusointu (oma)	1–2	128	
258	V248	5/35	Avulias tai anteeksiantava (oma)	1–2	128	
259	V249	5/36	Rehellinen (oma)	1–2	128	
260	V250	5/37	Vastuullinen tai uskollinen (oma)	1–2	128	
261	V251	5/38	Henkinen elämä (oma)	1–2	128	

Liite 10. Vuoden 1995 kyselyn muuttujaluettelo ja vuoden 1991 yhteiset muuttujat

Nro	Muuttuja	Rivi/ sarake	Muuttujan selitys	Vaihtelu- väli	Kysy- myksen Nro	Vuoden 1991 muuttuja
262	V252	5/39	Tosi ystävyys (oma)	1–2	128	
263	V253	5/40	Kypsä rakkaus (oma)	1–2	128	
264	V254	5/41	Elämän mielekkäisyys (oma)	1–2	128	
265	V255	5/42	Oman elämänosansa hyväksyvä (oma)	1–2	128	
266	V256	5/43	Uskoon pitäytyvä (oma)	1–2	128	
267	V257	5/44	Nöyrä (oma)	1–2	128	
268	V258	5/45	Perinteiden kunnioittaminen (oma)	1–2	128	
269	V259	5/46	Maltillinen (oma)	1–2	128	
270	V260	5/47	Irtautuminen (oma)	1–2	128	
271	V261	5/48	Tottelevainen (oma)	1–2	128	
272	V262	5/49	Vanhempia ja vanhoja ihmisiä kunnioittava (oma)	1–2	128	
273	V263	5/50	Kohteliaisuus (oma)	1–2	128	
274	V264	5/51	Itsekuri (oma)	1–2	128	
275	V265	5/52	Kansallinen turvallisuus (oma)	1–2	128	
276	V266	5/53	Palvelusten vastavuoroisuus tai yhteenkuuluvuuden tunne (oma)	1–2	128	
277	V267	5/54	Yhteiskunnallinen järjestys (oma)	1–2	128	
278	V268	5/55	Perhe ja perheen turvallisuus (oma)	1–2	128	
279	V269	5/56	Terve (oma)	1–2	128	
280	V270	5/57	Toisten ihmisten kunnioittaminen (oma)	1–2	128	
281	V271	5/58	Toisten ihmisten huomioon ottaminen (oma)	1–2	128	
282	V272	5/59	Työ (oma)	1–2	128	
283	V273	5/60	Koulutus (oma)	1–2	128	
284	Havainto	6/1–3	Havaintotunnus	1–686	–	
285	Tietue	6/4	Tietue	6	–	
286	V274	6/11	Yhteiskunnallinen valta tai arvovalta (vanhemmat)	1–2	128	
287	V275	6/12	Yhteiskunnallinen tunnustus (vanhemmat)	1–2	128	
288	V276	6/13	Varakkuus (vanhemmat)	1–2	128	
289	V277	6/14	Julkisen kuvan säilyttävä (vanhemmat)	1–2	128	
290	V278	6/15	Menestyvä, kyvykäs tai kunnian- himoinen (vanhemmat)	1–2	128	
291	V279	6/16	Vaikutusvaltainen (vanhemmat)	1–2	128	
292	V280	6/17	Älykäs (vanhemmat)	1–2	128	
293	V281	6/18	Mielihyvä tai elämästä nauttiva (vanhemmat)	1–2	128	
294	V282	6/19	Uskalias (vanhemmat)	1–2	128	
295	V283	6/20	Monipuolinen tai jännittävä elämä (vanhemmat)	1–2	128	
296	V284	6/21	Utalias (vanhemmat)	1–2	128	
297	V285	6/22	Luovuus (vanhemmat)	1–2	128	
298	V286	6/23	Vapaus (vanhemmat)	1–2	128	
299	V287	6/24	Omia tavoitteita valitseva (vanhemmat)	1–2	128	
300	V288	6/25	Riippumaton (vanhemmat)	1–2	128	
301	V289	6/26	Itsekunnioitus (vanhemmat)	1–2	128	
302	V290	6/27	Ympäristöä suojeleva tai ykseys luonnon kanssa (vanhemmat)	1–2	128	

Liite 10. Vuoden 1995 kyselyn muuttujaluettelo ja vuoden 1991 yhteiset muuttujat

Nro	Muuttuja	Rivi/ sarake	Muuttujan selitys	Vaihtelu- väli	Kysy- myksen Nro	Vuoden 1991 muuttuja
303	V291	6/28	Kauneuden maailma (vanhemmat)	1–2	128	
304	V292	6/29	Laajakatseinen (vanhemmat)	1–2	128	
305	V293	6/30	Sosiaalinen oikeudenmukaisuus (vanhemmat)	1–2	128	
306	V294	6/31	Viisaus (vanhemmat)	1–2	128	
307	V295	6/32	Tasa-arvo (vanhemmat)	1–2	128	
308	V296	6/33	Maailmanrauhaa (vanhemmat)	1–2	128	
309	V297	6/34	Sisäinen sopusointu (vanhemmat)	1–2	128	
310	V298	6/35	Avulias tai anteeksiantava (vanhemmat)	1–2	128	
311	V299	6/36	Rehellinen (vanhemmat)	1–2	128	
312	V300	6/37	Vastuullinen tai uskollinen (vanhemmat)	1–2	128	
313	V301	6/38	Henkinen elämä (vanhemmat)	1–2	128	
314	V302	6/39	Tosi ystävyys (vanhemmat)	1–2	128	
315	V303	6/40	Kypsä rakkaus (vanhemmat)	1–2	128	
316	V304	6/41	Elämän mielekkyys (vanhemmat)	1–2	128	
317	V305	6/42	Oman elämänsansa hyväksyvä (vanhemmat)	1–2	128	
318	V306	6/43	Uskoon pitäytyvä (vanhemmat)	1–2	128	
319	V307	6/44	Nöyrä (vanhemmat)	1–2	128	
320	V308	6/45	Perinteiden kunnioittaminen (vanhemmat)	1–2	128	
321	V309	6/46	Maltillinen (vanhemmat)	1–2	128	
322	V310	6/47	Irtautuminen (vanhemmat)	1–2	128	
323	V311	6/48	Tottelevainen (vanhemmat)	1–2	128	
324	V312	6/49	Vanhempia ja vanhoja ihmisiä kunnioittava (vanhemmat)	1–2	128	
325	V313	6/50	Kohteliaisuus (vanhemmat)	1–2	128	
326	V314	6/51	Itsekuri (vanhemmat)	1–2	128	
327	V315	6/52	Kansallinen turvallisuus (vanhemmat)	1–2	128	
328	V316	6/53	Palvelusten vastavuoroisuus tai yhteen- kuuluvuuden tunne (vanhemmat)	1–2	128	
329	V317	6/54	Yhteiskunnallinen järjestys (vanhemmat)	1–2	128	
330	V318	6/55	Perhe ja perheen turvallisuus (vanhemmat)	1–2	128	
331	V319	6/56	Terve (vanhemmat)	1–2	128	
332	V320	6/57	Toisten ihmisten kunnioittaminen (vanhemmat)	1–2	128	
333	V321	6/58	Toisten ihmisten huomioon ottaminen (vanhemmat)	1–2	128	
334	V322	6/59	Työ (vanhemmat)	1–2	128	
335	V323	6/60	Koulutus (vanhemmat)	1–2	128	
336	Havainto	7/1–3	Havaintotunnus	1–686	–	
337	Tietue	7/4	Tietue	7	–	
338	V324	7/11	Yhteiskunnallinen valta tai arvovalta (lapsille)	1–2	128	
339	V325	7/12	Yhteiskunnallinen tunnustus (lapsille)	1–2	128	
340	V326	7/13	Varakkuus (lapsille)	1–2	128	
341	V327	7/14	Julkisen kuvan säilyttävä (lapsille)	1–2	128	

Liite 10. Vuoden 1995 kyselyn muuttujaluettelo ja vuoden 1991 yhteiset muuttujat

Nro	Muuttuja	Rivi/ sarake	Muuttujan selitys	Vaihtelu- väli	Kysy- myksen Nro	Vuoden 1991 muuttuja
342	V328	7/15	Menestyvä, kyvykäs tai kunnianhi- moinen (lapsille)	1-2	128	
343	V329	7/16	Vaikutusvaltainen (lapsille)	1-2	128	
344	V330	7/17	Älykäs (lapsille)	1-2	128	
345	V331	7/18	Mielihyvä tai elämästä nauttiva (lapsille)	1-2	128	
346	V332	7/19	Uskalias (lapsille)	1-2	128	
347	V333	7/20	Monipuolinen tai jännittävä elämä (lapsille)	1-2	128	
348	V334	7/21	Utelias (lapsille)	1-2	128	
349	V335	7/22	Luovuus (lapsille)	1-2	128	
350	V336	7/23	Vapaus (lapsille)	1-2	128	
351	V337	7/24	Omia tavoitteita valitseva (lapsille)	1-2	128	
352	V338	7/25	Riippumaton (lapsille)	1-2	128	
353	V339	7/26	Itsekunnioitus (lapsille)	1-2	128	
354	V340	7/27	Ympäristöä suojeleva tai ykseys luonnon kanssa (lapsille)	1-2	128	
355	V341	7/28	Kauneuden maailma (lapsille)	1-2	128	
356	V342	7/29	Laajakatseinen (lapsille)	1-2	128	
357	V343	7/30	Sosiaalinen oikeudenmukaisuus (lapsille)	1-2	128	
358	V344	7/31	Viisas (lapsille)	1-2	128	
359	V345	7/32	Tasa-arvo (lapsille)	1-2	128	
360	V346	7/33	Maailmanrauha (lapsille)	1-2	128	
361	V347	7/34	Sisäinen sopusointu (lapsille)	1-2	128	
362	V348	7/35	Avulias tai anteeksiantava (lapsille)	1-2	128	
363	V349	7/36	Rehellinen (lapsille)	1-2	128	
364	V350	7/37	Vastuullinen tai uskollinen (lapsille)	1-2	128	
365	V351	7/38	Henkinen elämä (lapsille)	1-2	128	
366	V352	7/39	Tosi ystävyys (lapsille)	1-2	128	
367	V353	7/40	Kypsä rakkaus (lapsille)	1-2	128	
368	V354	7/41	Elämän mielekkyys (lapsille)	1-2	128	
369	V355	7/42	Oman elämänosansa hyväksyvä (lapsille)	1-2	128	
370	V356	7/43	Uskoon pitäytyvä (lapsille)	1-2	128	
371	V357	7/44	Nöyrä (lapsille)	1-2	128	
372	V358	7/45	Perinteiden kunnioittaminen (lapsille)	1-2	128	
373	V359	7/46	Maltillinen (lapsille)	1-2	128	
374	V360	7/47	Irtautuminen (lapsille)	1-2	128	
375	V361	7/48	Tottelevainen (lapsille)	1-2	128	
376	V362	7/49	Vanhempia ja vanhoja ihmisiä kunnioittava (lapsille)	1-2	128	
377	V363	7/50	Kohteliaisuus (lapsille)	1-2	128	
378	V364	7/51	Itsekuri (lapsille)	1-2	128	
379	V365	7/52	Kansallinen turvallisuus (lapsille)	1-2	128	
380	V366	7/53	Palvelusten vastavuoroisuus tai yhteenkuuluvuuden tunne (lapsille)	1-2	128	
381	V367	7/54	Yhteiskunnallinen järjestys (lapsille)	1-2	128	
382	V368	7/55	Perhe ja perheen turvallisuus (lapsille)	1-2	128	
383	V369	7/56	Terve (lapsille)	1-2	128	
384	V370	7/57	Toisten ihmisten kunnioittaminen (lapsille)	1-2	128	

Liite 10. Vuoden 1995 kyselyn muuttujaluettelo ja vuoden 1991 yhteiset muuttujat

Nro	Muuttuja	Rivi/ sarake	Muuttujan selitys	Vaihtelu- väli	Kysy- myksen Nro	Vuoden 1991 muuttuja
385	V371	7/58	Toisten ihmisten huomioon ottaminen (lapsille)	1-2	128	
386	V372	7/59	Työ (lapsille)	1-2	128	
387	V373	7/60	Koulutus (lapsille)	1-2	128	
MUITA EDELLISIIN PERUSTUVIA KESKEISIÄ MUUTTUJIA						
Arvot asennekimppeina (summamuuttujia)						
	TH		Taloudellinen hyvinvointi	-12-11		
	PP		Perinteiset perhearvot	-10-10		
	PS		Perinteiset sukupuoliroolit	-8-8		
	TK		Työkeskeisyys	-6-6		
	KT		Kova työ	-6-6		
	SA		Sosiaalinen arvostus	-4-4		
	YA		Ympäristöarvot	-12-12		
	IT		Itsensä toteuttaminen	-5-6		
	RT		Rodullinen tasa-arvo	-8-8		
	RA		Rauha	-6-6		
	SUT		Sukupuolten tasa-arvo	-5-6		
	SM		Sisäinen mielenrauha	-4-4		
	SOT		Sosiaalinen tasa-arvo	-6-6		
	LI		Läheiset ihmissuhteet	-3-4		
Arvo-orientaatioulottuvuudet (faktoripistemääräarvot)						
	FAKMA1		Uuskonservatiivisuus-punavihreys	-4,3-1,9		
	FAKMA2		Sekulaarisuus-perinteinen uskonnollisuus	-1,8-2,6		
	FAKMA3		Sisäisesti ohjautuminen-ulkoisesti ohjautuminen	-3,2-2,6		
	FAKT1		Ei-traditionaalinen-traditionaalinen arvo-orientaatio	-2,1-3,5		
Monimuuttuja-analyyseissä käytetyt yleiset taustatekijät						
3	V1	1/5	Sukupuoli	1-2	1	SP
	IKAU		Vastaaajan syntymävuosi luokiteltuna	1-3		
	UUKOULU		Vastaaajan koulutus luokiteltuna	1-3		
	SOSIO		Sosioekonominen asema	1-4		
	UIAMM		Isän ammatti luokiteltuna	1-5		
	KUNNAT		Asuinpaikkakunta luokiteltuna	1-4		
	TULO		Nettotulot luokiteltuna	1-3		
	UV4		Uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluminen luokiteltuna	1-2		
	IDEO		Äänestysaikomus luokiteltuna	1-7		
	LIITTO		Havaintonumero luokiteltuna	1-2		

- * KOULUTUS, AMMATTI JA AMMATTIIN PÄÄTYMINEN
- * TYÖ
- * TALOUDELLINEN HYVINVOINTI
- * PERHE JA IHMISSUHTEET
- * VAPAA-AIKA
- * SUKUPUOLTEN TASA-ARVO JA ERILAISET PERHEMALLIT
- * LAPSUUS
- * NYKYAJAN ARVOT
- * YHTEISKUNTA JA SEN MUUTTUMINEN
- * KANSAINVÄLISTYMINEN
- * YHTEISKUNNALLINEN TOIMINTA
- * RAUHA
- * YMPÄRISTÖ JA LUONTO
- * HENKINEN JA USKONNOLLINEN ELÄMÄ
- * TERVEYS
- * REHELLISYYS
- * MITÄ TARKOITTAÄ KÄYTTÄESSÄÄN KÄSITETTÄ ARVO?
- * OMAT ARVOT

Liite 12. Muuttujien kommunaliteetit kolmen faktorin ratkaisussa

Muuttuja	Kommunaliteetti
V112	.25938
V127	.26165
V128	.26235
V129	.29827
V130	.33008
V86	.44756
V113	.12608
V134	.14452
V136	.39945
V137	.43612
V138	.24330
V87	.46444
V142	.12555
V143	.49743
V145	.47625
V178	.43851
V115	.53407
V116	.18416
V121	.27259
V151	.76273
V117	.37203
V186	.24615
V189	.18708
V191	.22141
V192	.36021
V193	.32403
V195	.16442
V118	.25277
V199	.18587
V200	.24590
V122	.22917
V203	.51042
V205	.20215
V206	.21526
V207	.17658
V120	.32507
V209	.26360
V211	.27986
V218	.21966
V221	.43592
V222	.13616
V223	.14729
V119	.19323

Liitetaulukko 1. AEK:n jäsenistö vuonna 1991 ja otokset vuosina 1991 ja 1995

<i>Jäsenyhdistys</i>	<i>Jäseniä 21.3.1991</i>	<i>Vuoden 1950 jälkeen syntyneitä jäseniä 5.3.1991</i>	<i>Kaupungeissa asuvat suomenkieliset vuoden 1950 jälkeen syntyneet ei- ahvenanmaalaiset jäsenet 25.3.1991</i>	<i>Otokseen 27.3.1991 tulleet jäsenet</i>	<i>Vuosien 1991 ja 1994 välillä yhdistyksestä eronneet</i>
Elinkeinoasiamiehet	86 (17/69)	48 (8/40)	16 (6/10)	9 (2/7)	0
Tiedotusalan ammattijärjestö	153 (125/28)	93 (80/13)	63 (51/12)	25 (13/12)	3
Kääntäjien ammattijärjestö	725 (643/82)	633 (569/64)	444 (399/45)	175 (138 ⁻¹ /37)	22
Hallinnon toimihenkilöliitto	469 (274/195)	264 (166/98)	213 (142/71)	116 (57/59)	15
Museoalan ammattiliitto	667 (501/166)	453 (347/106)	338 (263/75)	157 (97 ⁻² /60)	17
Taide- ja kulttuurihallinnon ammattijärjestö TAKU	195 (157/38)	143 (120/23)	91 (74/17)	43 (29/14)	6
Suomen Toimintaterrorpeuttiliitto	502 (485/17)	493 (478/15)	333 (322/11)	127 (119 ⁻¹ /8)	8
Arkistoalan ammattiyhdistys	144 (83/61)	89 (51/38)	63 (34/29)	35 (10/25)	4
Suomen Urheiluseurojen Johtavat Toimihenkilöt	43 (12/31)	36 (9/27)	17 (3/14)	10 (0/10)	4
Vapaan Sivistystyön Johtavat Toimihenkilöt	28 (15/13)	10 (7/3)	6 (4/2)	3 (1/2)	0
Yhteensä	3012 (2312/700)	2262 (1835/427)	1584 (1298/286)	700 (466⁻⁴/234)	79

Huom. Suluissa on esitetty sukupuolten (naisten/miesten) määrä. Yläindeksillä on ilmaistu niiden jäsenten määrä, joiden tietoja ei pystytty jäljittämään vuonna 1995.

Liitetaulukko 2. AEK:n ja KTV:n jäsenistö ammattialoittain vuonna 1995

		AEK			KTV		Kaikki	
		nainen	mies	kaikki	nainen	mies	kaikki	
0	Tekninen, tieteellinen, lainopillinen, humanistinen ja taiteellinen työ	131	74	205	7	3	10	215
00	Tekniikan alaan kuuluva työ (0041, 0082)	0	1	1	0	1	1	2
01	Kemian ja fysiikan alaan kuuluva työ (012)	0	0	0	1	0	1	1
02	Biologian alaan kuuluva työ (0221, 0222)	1	0	1	0	1	1	2
03	Opetusalaan kuuluva työ (030, 0313, 0321, 0322, 0323, 033, 035, 0361, 0362, 0391, 0392, 0399)	19	9	28	5	0	5	33
05	Lainopillinen työ (059)	1	0	1	0	0	0	1
06	Toimittajan työ ja joukkoviestintä (0611, 0612, 063)	14	7	21	0	0	0	21
07	Taide- ja viihdealan työ (072, 0731, 074, 0772, 0791)	7	1	8	1	1	2	10
08	Kirjasto-, arkisto- ja museoalan työ, informaattikot (0821, 0822, 083)	26	25	51	0	0	0	51
09	Muu tieteellinen, humanistinen ja taiteellinen työ (091, 092, 096, 099)	63	31	94	0	0	0	94
1	Terveystieteellinen, sosiaalialan työ	75	9	84	116	8	124	208
10	Terveystieteellinen- ja sairaanhoitotyö (1033, 1035, 105, 1061, 1081, 1082, 1083)	0	0	0	34	2	36	36
11	Terveystieteellisen koulutustöiden työ (1112, 1121, 119)	67	3	70	7	1	8	78
14	Eläinlääkintähuolto, ympäristön- ja terveydensuojelutyö (1423)	1	0	1	0	0	0	1
15	Sosiaalialan työ (152, 153, 1541, 1542, 1551, 1552)	1	0	1	31	4	35	36
16	Lasten päivähoitotyö (161, 1621)	0	0	0	42	1	43	43
18	Harrastus- ja vapaa-aikatoiminnan ohjaus (1812, 1821, 1891, 1892)	6	6	12	2	0	2	14
2	Hallinto- ja toimistotyö	25	27	52	22	5	27	79
20	Julkisen hallinnon johtotyö (2011, 2012, 2021, 2022)	4	9	13	1	0	1	14
21	Liiketoimintajärjestöjen johtotyö (2111, 2112, 2113, 212)	5	15	20	0	0	0	20
23	Taloushallinnon suunnittelu- ja tilinpitotyö ym. (2321, 2332)	1	1	2	1	1	2	4
24	Sihteeri- ja toimistotyö (2411, 2412, 2422, 2423, 249)	13	0	13	20	3	23	36
25	ATK-alan työ (2512)	0	2	2	0	1	1	3
26	Pankki- ja vakuutusalan työ (2624)	1	0	1	0	0	0	1
27	Matkailualan työ (272)	1	0	1	0	0	0	1
3	Kaupallinen työ	26	7	33	1	1	2	35
30	Mainos- ja markkinointityö (3011, 3021, 3023)	5	1	6	0	0	0	6
32	Ostotyö (329)	2	2	4	0	0	0	4
33	Kauppaedustus- ja konttorimyyntityö (331, 3321, 3323, 333)	18	4	22	0	0	0	22
34	Tavaroiden myyntityö (3412, 342, 3432)	1	0	1	1	1	2	3
4	Maa- ja metsätaloustyö, kalastus	0	1	1	2	2	4	5
40	Maatilatalous, eläintenhoito (406)	0	0	0	2	0	2	2
41	Puutarha- ja puistotyö (412)	0	0	0	0	2	2	2
43	Kalastus (4321)	0	1	1	0	0	0	1
5	Liikennetyö	0	2	2	5	3	8	10
54	Tieliikennetyö (540)	0	1	1	0	3	3	4
55	Liikenteen johto- ja liikennepalvelutyö (556)	0	1	1	0	0	0	1
56	Posti- ja tietoliikennetyö (563)	0	0	0	5	0	5	5

(jatkuu)

		AEK			KTV		Kaikki	
		nainen	mies	kaikki	nainen	mies	kaikki	
6/7/8	Teollinen työ, koneenhoito, kaivos- ja louhintatyö sekä rakennustyö	0	1	1	4	31	35	36
62	Talonrakennustyö ym. (621, 623, 624)	0	0	0	1	3	4	4
63	Maa- ja vesirakennustyö (631)	0	0	0	0	1	1	1
71	Ompelutyö (715)	0	0	0	1	0	1	1
75	Konepaja- ja rakennusmetallityö (751, 7532, 7534, 756, 759)	0	0	0	0	10	10	10
76	Sähkötyö (761, 763, 764)	0	0	0	0	6	6	6
77	Puutyö (775, 776)	0	0	0	0	3	3	3
78	Maalaustyö (781)	0	0	0	0	1	1	1
79	Radio-, tv-, elokuva- ja videotekninen työ (791)	0	1	1	0	0	0	1
82	Elintarviketeollisuus (826)	0	0	0	0	1	1	1
84	Massa- ja paperityö (842)	0	0	0	0	1	1	1
85	Kumi- ja muovituotetyö (851)	0	0	0	1	0	1	1
87	Kiinteiden koneiden käyttö energiantuotannossa ja vesihuollossa (872)	0	0	0	0	3	3	3
88	Pakkaus-, varastointi- ja ahtaustyö (881, 882)	0	0	0	1	1	2	2
89	Sekatyö (891)	0	0	0	0	1	1	1
9	Palvelutyö	0	0	0	62	12	74	74
90	Vartiointi- ja suojelutyö (9011, 9013, 909)	0	0	0	1	5	6	6
91	Majoitusliike- ja suurtaloustyö (9111, 912, 913, 914)	0	0	0	41	1	42	42
92	Tarjoilutyö (9211, 922)	0	0	0	4	0	4	4
94	Kiinteistöhoito- ja siivoustyö (941, 9422)	0	0	0	13	6	19	19
95	Hygieniä- ja kauneudenhoitotyö (9512, 9513)	0	0	0	2	0	2	2
96	Pesula- ja silitystyö (9612)	0	0	0	1	0	1	1
	Muut (ammattiala tuntematon/opiskelijat) "9999"	5	0	5	15	2	17	22
	Kaikki	262	121	383	234	67	301	684

Tutkittavien ammattialan luokittelussa on käytetty apuna Tilastokeskuksen luokituksia (Ammattiluokitus 1987. Käsikirjoja Nro 14. Uusittu laitos ja Ammattiluokitus 1987. Hakemisto 22.10.1990. Käsikirjoja 14.).

Tarkasteltaessa uuden keskiluokan (AEK:n) jäsenten ammattialoista yhteyttä arvojen uudenaikaisuuden asteeseen on ammatit luokiteltu seuraavasti:

RECODE ALA (30, 313, 321, 322, 323, 33, 35, 361, 362, 391, 392, 399, 91, 92 = 1) (821, 822, 83 = 2) (41, 59, 99, 221, 63, 72, 74, 611, 612 731, 791, 792 [huom. 792 = 0791] = 3) (119, 1121, 1423, 1541, 1821, 1891 = 4) (212, 272, 2011, 2012, 2021, 2022, 2111, 2112, 2113, 2321, 2411, 2412, 2422, 2512, 2624, 329, 331, 333, 342, 3011, 3021, 3023, 3321, 3323 = 5) (96 = 6) INTO ALAD.

VALUE LABELS ALAD 1 'TUTKIJAT+OPETTAJAT' 2 'MUSEO' 3 'MUU HUM' 4 'TER&SOS' 5 'HALLINTO+KAUPALLINEN' 6 'KIELENKÄÄNTÄJÄT'.

FREQ VAR ALAD.

Value Label	Value	Frequency	Percent
TUTKIJAT+OPETTAJAT	1	73	19,1
MUSEO	2	51	13,3
MUU HUM	3	42	11,0
TER&SOS	4	84	21,9
HALLINTO+KAUPALLINEN	5	5	22,2
KIELENKÄÄNTÄJÄT	6	40	10,4
,	8		missing
Total		383	100

Liitetaulukko 3. Otos ja kyselyyn vastanneet asuinpaikkakunnan mukaan vuonna 1995

Asuinpaikka:	AEK		KTV		Kaikki	
	otos f	vastattu %	otos f	vastattu %	otos f	vastattu %
Uudenmaan lääni	320	53	124	49	444	52
Helsinki	177	50	50	36	227	47
Muu pääkaupunkiseutu	115	60	34	68	149	62
Muu kaupunki	18	39	21	38	39	38
Muu kunta	10	60	19	63	29	62
Turun ja Porin lääni	82	48	105	40	187	43
Kaupunki	75	48	66	45	141	47
Muu kunta	7	43	39	31	46	33
Hämeen lääni	100	54	90	37	190	46
Kaupunki	85	56	65	37	150	48
Muu kunta	15	40	25	36	40	38
Kymen lääni	26	50	46	48	72	49
Kaupunki	25	48	27	59	52	54
Muu kunta	1	100	19	32	20	35
Mikkelin lääni	24	67	37	27	61	43
Kaupunki	22	68	24	21	46	54
Muu kunta	2	50	13	16	15	40
Pohjois-Karjalan lääni	10	100	32	38	42	52
Kaupunki	7	114	14	29	21	57
Muu kunta	3	67	18	44	21	48
Kuopion lääni	27	59	35	31	62	44
Kaupunki	19	58	19	21	38	39
Muu kunta	8	63	16	44	24	50
Keski-Suomen lääni	41	61	44	45	85	53
Kaupunki	40	63	21	62	61	62
Muu kunta	-	-	23	30	24	29
Vaasan lääni	23	39	59	51	82	48
Kaupunki	20	40	31	52	51	47
Muu kunta	3	33	28	50	31	48
Oulun lääni	29	55	81	37	110	46
Kaupunki	24	58	42	38	66	44
Muu kunta	5	40	39	38	44	39
Lapin lääni	13	54	44	48	57	49
Kaupunki	12	42	22	45	34	44
Muu kunta	1	200	22	50	23	57
Ahvenanmaan lääni	1	100	-	-	-	100
Kaupunki	1	100	-	-	1	100
Muu kunta	-	-	-	-	-	-

Luokittelussa lääneihin, kaupunkeihin ja muihin kuntiin on käytetty apuna Tilastokeskuksen luokitusta Kuntanumerointi 1991.

Liitetaulukko 4. AEK:n ja KTV:n naisten ja miesten keskiarvot modernisuutta ilmaisevilla osioilla modernisuuden yleismittarilla vuonna 1995^a

Osio	AEK		KTV		
	nainen	mies	nainen	mies	
V145 Ottaisin mielelläni työtovereikseni toista rotua olevia ihmisiä	4,4	4,1	3,7	3,6	***
V221 Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että lapseni menisi naimisiin toista rotua olevan ihmisen kanssa	4,1	3,8	3,4	3,3	***
V137 Minulla ei olisi mitään sitä vastaan, että naapuriini muuttaisi toista rotua oleva perhe	4,4	4,0	3,8	3,5	***
V193 Saaste- ja ympäristöongelmien vähentämiseksi olen valmis tinkimään omasta elintasostani	3,9	3,6	3,4	3,3	***
V209 Aseistakieltäytyminen henkilökohtaisen eettisen vakaumuksen vuoksi on hyväksyttävää	4,5	4,1	4,1	3,3	***
V186 Suomen valtion tulisi auttaa muita köyhempiä valtioita niiden ympäristöongelmissa esim. vähentämään saastepäästöjä	4,1	4,0	3,2	3,6	***
V112 Tasa-arvo	4,6	4,3	4,4	4,1	***
V189 Ydinvoiman käytöstä on luovuttava siltäkin ehdolla, että elintaso sen seurauksena laskisi	3,6	2,8	3,3	2,7	***
V117 Ympäristön tuhoutumisen estäminen	4,6	4,4	4,4	4,3	***
V148 Naisten ja miesten tulisi saada samanarvoista työstä sama palkka	4,9	4,7	4,9	4,5	***
V132 Minusta on tärkeää oppia ymmärtämään itseäni ja kehittyä ihmisenä	4,7	4,4	4,5	4,4	***
V207 Ihminen voi olla elämäänsä tyytyväinen ilman työtä	3,5	3,3	3,0	2,8	***
V142 Aineellista elintasoa ei pitäisi pyrkiä enää nykyisestään lisäämään	3,7	3,4	3,6	3,3	**
V197 Minulle on tärkeää elää sopusoinnussa omantuntoni kanssa	4,6	4,4	4,6	4,4	*
V118 Sisäinen mielenrauha	4,8	4,5	4,6	4,3	***
V194 Olisin valmis työskentelemään huonommallakin palkalla, jos voisin kokea tekeväni tärkeää työtä	3,6	3,3	3,3	3,2	**
V179 Puolustusvoimat on Suomelle tarpeeton	2,0	2,0	1,8	1,7	
V133 Mielestäni on samantekevää, onko maamme presidenttinä nainen vai mies, kunhan hän vain on pätevä	4,7	4,6	4,6	4,4	
V119 Läheiset ihmissuhteet	4,8	4,6	4,8	4,6	***
V144 Ihminen voi olla tyytyväinen elämäänsä niukalla toimeentulolla, jos vain peruselintaso on turvattu	4,0	4,0	3,9	4,0	
V121 Rauha	4,7	4,5	4,8	4,5	***
V223 Olisin elämäni tyytyväinen, vaikka minulla olisi rahaa vain välttämättömiin tarpeisiin	2,9	2,8	3,0	2,9	
V198 "Oma maa mansikka muu maa mustikka" on aikansa elänyt hokema	3,5	3,5	2,9	3,2	***
V113 Yksilönvapaus	4,6	4,6	4,5	4,4	*
V139 Teen mielelläni aina jotakin uutta ja erilaista, ettei elämä muodostu pelkiksi rutiineiksi	4,1	3,9	4,2	4,0	
V208 Ongelmat tulisi ratkaista aina rauhanomaisesti	4,6	4,5	4,7	4,5	**
V204 Läheiset ihmissuhteet ovat minulle tärkeitä	4,8	4,6	4,8	4,6	***
V146 Minusta on tärkeää toteuttaa itseäni harrastusten yms. parissa	4,3	4,2	4,2	4,3	
V147 Jos en pitäisi työstäni, jättäisin sen, vaikka minulla ei olisi mitään muutakaan työtä mihin mennä	2,5	2,7	2,3	2,4	*
V131 Miesten ja naisten tulee tehdä yhtä paljon kotitöitä	4,2	3,9	4,3	3,9	***
V114 Itsensä toteuttaminen	4,5	4,5	4,4	4,4	
V196 Yhteiskunnallinen asema ei ole minulle lainkaan tärkeä	3,1	3,0	3,1	3,4	
V140 Työttömyyden poistamiseksi ja heikompiosaisten auttamiseksi työelämässä olevien tulisi tinkiä saavuttamistaan eduista	3,6	3,6	3,2	3,3	***
V135 Valtion ja kuntien tulee jakaa tuloja paremmin toimeentulevilta pienituloisimmille	3,7	3,9	4,1	4,0	***
V143 On samantekevää, uskooko ihminen Jumalaan vai ei	2,9	3,0	3,0	3,5	*
V213 Mielestäni jokaisella ihmisellä pitää olla vapaus elää haluamallaan tavalla	4,1	4,0	4,3	4,1	**
V220 Ellei ammattiyhdistysliikkeen organisaatiota ja toimintaa rakenneta kokonaan uudelle pohjalle, se ei kykene enää tulevaisuudessa ajamaan jäsentensä etuja	3,5	3,6	3,4	3,5	

^a Tähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä F-testin perusteella seuraavasti:

* $p < .05$, ** $p < .01$ ja *** $p < .001$.

Liitetaulukko 5. AEK:n ja KTV:n naisten ja miesten keskiarvot traditionaalisuutta ilmaisevilla osioilla modernisuuden yleismittarilla vuonna 1995^a

Osio	AEK		KTV		
	nainen	mies	nainen	mies	
V203 En haluaisi itselleni toista rotua olevaa johtajaa	1,8	2,1	2,7	2,8	***
V178 Pakolaisten määrää Suomessa tulisi vähentää	2,5	2,5	3,4	3,3	***
V130 Tiedotusvälineissä paisutellaan liikaa ympäristöasioita	1,7	2,1	2,4	2,4	***
V129 Mielenkiintoinenkin toimi menettää viehätöksensä, ellei siinä pääse todella hyvin ansiotuloihin	2,1	2,3	2,5	2,6	***
V214 Miehen tehtävä on ansaita rahaa ja naisen tehtävä on huolehtia kodista ja perheestä	1,4	1,5	1,8	2,0	***
V127 Jos on saanut työpaikan, on tärkeää pitää siitä kiinni, vaikka ei pitäisikään siitä	2,6	2,7	3,2	3,0	***
V192 Minulle on tärkeää elämässä saavuttaa hyvät tulot	2,3	2,6	2,6	3,0	***
V200 Lasten vanhempien ei pitäisi erota	2,5	2,9	3,1	3,5	***
V205 Jos lapsi on sairas ja molemmat vanhemmat ovat työssä, on luonnollista, että äiti jää kotiin hoitamaan lasta	2,1	2,5	2,9	2,9	***
V138 Maamme kaipaa vahvoja johtajia, jotka kykenevät palauttamaan yhteiskuntaamme kurin ja järjestyksen sekä oikeiden arvojen kunnioituksen	2,6	2,5	3,9	3,9	***
V195 En haluaisi itselleni naisjohtajaa	1,5	1,9	1,9	2,0	***
V134 Avio/avoliitto ilman lasta ei voi olla täydellinen	1,9	2,5	2,3	2,7	***
V128 Avioliiton olisi kestävä koko elämän ajan	2,9	3,1	3,5	3,8	***
V211 Nykyään on liian helppo saada avioero	2,5	2,6	3,4	3,2	***
V199 Yksityisen ihmisen toiminnalla ja teoilla ei ole mainittavaa vaikutusta ympäristön ja luonnon tilaan	1,8	2,0	2,1	2,1	**
V187 Minulla ei olisi mitään ikävääkään työtä vastaan, jos palkka olisi riittävän hyvä	2,4	2,5	2,9	3,2	***
V188 Noudatan mieluummin totuttuja tapoja kuin kokeilen uutta	2,2	2,4	2,4	2,5	*
V149 Erot ihmisten yhteiskunnallisessa asemassa ovat hyväksyttäviä, koska ne osoittavat, kuinka hyvin ihmiset ovat hyödyntäneet tilaisuuksiaan	2,3	2,5	2,6	2,7	**
V222 Työssäkäynti on naiselle vähemmän tärkeää kuin miehelle	1,7	1,9	2,0	2,2	***
V201 Tiede ja tekniikka pystyvät tulevaisuudessa ratkaisemaan useimmat tänä päivänä esiintyvät ongelmat	2,6	2,9	3,0	3,2	***
V202 Ylipäänsä olen sitä mieltä, että yhteiskunnalliset erot tässä maassa ovat oikeudenmukaiset	2,1	2,3	2,2	2,1	
V191 Ihmisen pitää olla työssä, jotta hän tuntisi itsensä yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi	3,0	3,3	3,3	3,6	**
V210 Omalla kohdallani olen sitä mieltä, että avio/avoliittoni ei voisi olla täydellinen ilman lasta	2,5	2,8	2,9	3,1	**
V218 En voisi olla tyytyväinen elämäni, jos olisin työtön	3,2	3,4	3,1	3,5	
V152 Perhe-elämä kärsii, jos nainen käy työssä	1,4	1,6	1,5	1,7	*
V215 On olemassa tilanteita, joissa sotilaalliset toimet ovat sallittuja esim. maan puolustaessa itsenäisyyttään	4,0	4,0	4,0	4,5	**
V120 Sosiaalinen arvostus	3,6	3,6	4,0	3,6	***
V206 Minulle on tärkeää elämässä menestyä ja saada arvostusta	3,0	3,1	3,1	3,0	
V212 Säästäminen on vanhentunut hyve	1,9	1,9	2,2	2,4	***
V185 Olisin tyytyväinen elämäni, vaikka minulla ei olisikaan ystäviä	1,5	1,9	1,5	1,6	***
V151 Jumala on keskeisessä asemassa elämässäni	2,4	2,1	2,6	2,0	***
V136 Maailman ja ihmisten asioihin vaikuttaa jokin yliluonnollinen voima	2,9	2,5	3,1	2,4	***
V219 Mikään puolue ei aja juuri minulle tärkeitä asioita	3,3	3,3	3,1	3,2	
V122 Työ	4,4	4,3	4,6	4,5	***
V116 Aineellisten olojen parantaminen	3,7	3,7	3,7	3,6	
V150 Kohtalainen, mutta varma toimeentulo on arvokkaampi kuin hyväpalkkainen asema	3,6	3,7	3,9	3,8	***
V217 Suomessa saa yksilönvapauden nimissä tehdä yleisestä edusta piittaamatta melkein mitä tahansa	2,7	2,7	2,7	2,8	
V190 Nainen ja hänen perheensä ovat onnellisempia, jos nainen käy töissä	3,2	3,3	3,1	3,3	
V115 Uskonto	3,3	3,1	3,4	2,8	***
V141 Nykyaikana ihmisten ei ole välttämätöntä sitoutua mihinkään eturyhmään tai organisaatioon	3,1	3,3	3,0	3,1	
V216 Työssä käyminen on paras tapa naiselle olla riippumaton	3,8	3,5	3,5	3,2	***

^a Tähdet ilmaisevat tilastollista merkitsevyyttä F-testin perusteella seuraavasti:

* $p < .05$, ** $p < .01$ ja *** $p < .001$.

Liitetaulukko 6. Omat, vanhempien välittämät ja lapsille välitettävät arvot AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995 (%)^a

	Omat arvot	Vanhempien välittämät arvot	Lapsille välitettävät arvot
Rehellinen	34	47	39
Ympäristöä suojeleva tai ykseys luonnon kanssa	16		17
Toisten ihmisten kunnioittaminen	16	12	23
Toisten ihmisten huomioon ottaminen	16		18
Sosiaalinen oikeudenmukaisuus	12		
Todellinen ystävyys	12		
Työ	11	23	
Tasa-arvo	10		
Laajakatseinen	10		17
Vastuullinen tai uskollinen	10	10	10
Menestyvä, kyvykäs tai kunnianhimoinen		17	12
Uskoon pitäytyvä		12	
Riippumaton		10	13
Varakkuus		10	
Itsekunnioitus			14
<i>N</i>	537	540	544

^a Arvot, jotka vähintään 10 prosenttia kysymykseen vastanneista on maininnut.

Liitetaulukko 7. Työsuhteen huolet liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK				KTV				p < ^b
	nainen	mies	kaikki	p < ^a	nainen	mies	kaikki	p < ^a	
Onko huolia?									
On huolia	53	42	49		33	27	32		
Ei ole huolia	42	48	44		54	61	55		
Ei osaa sanoa	6	10	7		13	13	13		
Kaikki	100	100	100	ns.	100	100	100	ns.	.001
N	253	120	373		226	64	290		
Millaisia huolia?									
Työsuhteen puuttuminen	15	8	13		18	24	19		
Työsuhteen jatkumisen epävarmuus	44	38	42		51	18	45		
Työpaikan huonot ihmissuhteet	6	4	5		5	18	8		
Huono palkka, huonot etenemismahdollisuudet, arvostuksen puute	12	13	12		10	18	11		
Työn kuormittavuus	13	23	16		8	12	9		
Muu syy	10	15	11		8	12	9		
Kaikki	100	100	100	ns.	100	100	100	ns.	
N	127	48	175		74	17	91		ns.

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.**Liitetaulukko 8. Syy alan valintaan liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)**

	AEK			p < ^a	KTV			p < ^a	p < ^b
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki		
Perhe, kotikasvatus	5	4	5		19	7	16		
Asuinpaikka, ympäristö	4	5	4		9	12	10		
Ystävä- tai tuttavapiiri	3	3	3		2	7	3		
Aikaisemmat työpaikat	6	7	6		14	3	12		
Ideologia, aate	5	3	4		3	3	3		
Vaikutusvaltaiset henkilöt	0	1	1		1	0	0		
Yhteiskunnallinen tilanne	4	8	5		4	5	4		
Itse ala	57	48	54		39	46	41		
Muu	15	20	17		9	17	11		
Kaikki	100	100	100	ns.	100	100	100	.05	.001
N	248	120	368		213	59	272		

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Liitetaulukko 9. Eri puolueiden kannattajien arvopreferenssit viiden tärkeimman arvon joukkoon sijoitettuina valintoina AEK:n ja KTV:n jäsenten keskuudessa vuonna 1995 (%)^a

	KOK	KESK	SDP	Jokin muu, ei osaa sanoa, ei halua sanoa	Vasemmosto-liitto	Vihreät	Ei äänestäisi lainkaan	p< ^a
Terveys	86	93	94	87	73	77	91	.01
Rauha	64	83	77	80	87	84	79	ns.
Hyvät ihmissuhteet	61	63	62	64	64	60	49	ns.
Luonnon säilyminen turmeltumattomana	36	33	44	41	64	67	49	.001
Sielun pelastuminen	25	18	5	13	0	14	12	.01
Työtä kaikilla	25	43	39	30	42	19	39	.01
Vapaus	59	53	53	59	40	53	52	ns.
Nälän poistaminen maailmasta	25	25	34	35	51	41	30	ns.
Tasa-arvo ihmisten välillä	30	25	29	28	42	41	18	ns.
Maamme itsenäisyys	46	38	27	29	9	23	30	.01
Hyvä toimeentulo	34	20	33	27	20	14	33	.05
Että saisi jotain merkittävää aikaan	21	10	4	10	7	12	21	.05
N	56	40	115	247	45	116	33	

^a Puolueiden välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Liitetaulukko 10. Maininnat yhteiskunnan keskeisimmäksi ongelmaksi liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			p < ^a	KTV			p < ^b
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki	
Taloudelliset ongelmat	51	57	53		71	59	68	
Työttömyys (1)	42	49	44		65	39	59	
Muu talouteen liittyvä ongelma (2)	10	8	9		6	20	9	
Henkinen ilmapiiiri	28	34	30		16	26	18	
Hallitus, eduskunta, poliittikot (3)	10	17	13		8	17	10	
Henkinen lamaannus ja arvokriisi (4+5)	18	17	17		7	9	8	
Yhteiskunnalliset ongelmat	20	9	16		10	12	11	
Sosiaaliset ongelmat (7)	2	1	2		1	0	1	
Eriarvoisuus (8)	14	7	12		7	11	8	
Sosiaaliturvan väärinkäyttö (9)	4	1	3		2	0	1	
Ulkomaat (6) ja muut ongelmat (10)	1	0	1		4	3	4	
Kaikki	100	100	100	.05	100	100	100	ns. .001
N	257	115	372		220	65	285	657

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella pääluokkien mukaan.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella pääluokkien mukaan.

Liitetaulukko 11. Kiinnostus yhteiskunnallisista asioista liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

Mikä seuraavista väittämistä kuvaa parhaiten Teidän kiinnostustanne yhteiskunnallisiin asioihin?	AEK				KTV				p < ^b
	nainen	mies	kaikki	p < ^a	nainen	mies	kaikki	p < ^a	
Olen erityisen kiinnostunut yhteiskunnallisista asioista ja seuran aktiivisesti ajankohtaisia tapahtumia	26	58	36		19	26	20		
Olen melko kiinnostunut	60	37	53		50	56	52		
En ole erityisen kiinnostunut	13	5	11		31	17	27		
En ole lainkaan kiinnostunut	1	0	1		0	1	1		
Kaikki	100	100	100	.001	100	100	100	ns.	.001
N	261	121	382		233	66	299		

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Liitetaulukko 12. Lukeminen ja televisio-ohjelmien seuraaminen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			P < ^a	KTV			p< ^a	p< ^b
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki		
LUKEE (erittäin tai melko usein)									
Sota-aiheisia kirjoja	0	7	2	.01	3	11	4	.01	ns.
Jännitys- tai salapoliisiromaaneja	33	20	29	.01	22	14	20	ns.	.01
Rakkausromaaneja	9	2	7	.01	39	0	30	.001	.001
Muita romaaneja	51	28	44	.001	42	12	35	.001	.05
Muistelmia tai elämäkertoja	28	25	27	ns.	22	9	19	.05	.05
Runokokoelmia tai näytelmiä	17	9	14	ns.	9	0	7	.05	.01
Yhteiskunnallisia tai mielipidekirjoja	14	31	19	.001	11	6	10	ns.	.01
Raamattua tai uskonnollisia kirjoja	8	3	7	ns.	7	2	6	ns.	ns.
Ammattikirjallisuutta	60	64	61	ns.	34	29	33	ns.	.001
Muuta tietokirjallisuutta	32	56	40	.001	17	19	18	ns.	.001
KATSOO TELEVISIOSTA (erittäin tai melko usein)									
Uutisia	91	93	92	ns.	82	79	81	ns.	.001
Asia- ja ajankohtaisohjelmia	83	78	81	ns.	69	59	67	ns.	.001
Tiedeohjelmia	32	28	31	ns.	22	42	26	.01	ns.
Tietokilpailuja	8	13	9	ns.	34	29	33	ns.	.001
Musiikkiohjelmia	17	24	20	ns.	44	30	41	.05	.001
Luonto-ohjelmia	29	25	28	ns.	47	47	47	ns.	.001
Jumalanpalveluksia ja muita uskonnollisia ohjelmia	4	1	3	ns.	8	3	7	ns.	.05
Urheiluohjelmia	12	46	23	.001	25	72	35	.001	.001
Elokuvia	70	68	69	ns.	73	74	73	ns.	ns.
Sarjafilmejä	31	24	29	ns.	62	48	59	.05	.001
Muuta viihdeohjelmaa	13	18	14	ns.	46	42	45	ns.	.001

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Liitetaulukko 13. Näkemykset pakolaisten määrästä liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

Pakolaisten määrästä tuli Suomessa	AEK			p < ^a	KTV			p < ^a	p < ^b
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki		
Lisätä tuntuvasti	8	13	9		3	8	4		
Lisätä jonkin verran	45	39	43		15	11	14		
Pitää ennallaan	38	38	38		46	46	46		
Vähentää hieman	7	6	7		16	14	16		
Vähentää tuntuvasti	2	5	3		21	22	21		
Kaikki	100	100	100	ns.	100	100	100	ns.	.001
N	256	117	373		233	65	298		

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.**Liitetaulukko 14. Ulkomailla asuminen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)**

Onko opiskellut tai työskennellyt ulkomailla (yli 1 v.)?	AEK			p < ^a	KTV			p < ^a	p < ^b
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki		
Kyllä	22	17	20		4	8	5		
Ei	78	83	80		96	92	95		
Kaikki	100	100	100	ns.	100	100	100	ns.	.001
N	261	121	382		234	66	300		

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.**Liitetaulukko 15. Valmius ulkomaille siirtymiseen liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)**

Olisitteko valmis siirtymään ulkomaille koulutustanne vastaaviin tehtäviin?	AEK			p < ^a	KTV			p < ^a	p < ^b
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki		
Kyllä, mutta vain tilapäisesti (alle 2 v.)	50	40	47		21	28	23		
Olisin valmis siirtymään pysyvästi (yli 2 v.)	20	30	23		6	18	9		
En olisi valmis siirtymään	19	23	20		55	30	49		
En osaa sanoa	11	8	10		18	23	19		
Kaikki	100	100	100	ns.	100	100	100	.01	.001
N	258	119	377		230	66	296		

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Liitetaulukko 16. Äänestäminen EU-kansanäänestyksessä liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			p < ^a	KTV			p < ^b
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki	
EU-jäsenyyden puolesta	62	76	67		36	39	37	
EU-jäsenyyttä vastaan	29	19	26		40	43	41	
Ei äänestänyt lainkaan	7	3	6		16	18	16	
Ei halua sanoa	2	3	2		9	0	7	
Kaikki	100	100	100	.05	100	100	100	ns. .001
N	259	117	376		231	67	298	

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Liitetaulukko 17. Kirkosta eroamissyöt liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			p < ^a	KTV			p < ^c
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki	
Aatteelliset syyt	38	47	42		25	17	21	
Taloudelliset syyt	2	11	6		25	67	46	
Institutionaaliset syyt	25	8	18		8	8	8	
Muu syy tai usea syy	35	33	35		42	8	25	
Muu syy	25	17	21		33	8	21	
Useita eri syitä	10	17	13		8	0	4	
Kaikki	100	100	100	ns.	100	100	100	.001
N	48	36	84		12	12	24	

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella pääluokkien mukaan.

^b Ei mitattavissa ryhmien pienuuden vuoksi.

^c Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Liitetaulukko 18. Pelonaiheet liitoittain vuonna 1995 (%)

	AEK	KTV	Kaikki
Ruumiilliseen terveyteen liittyvät pelot (7)	26	20	23
Maailmanrauhan järkkyminen (1)	12	22	16
Omiin kykyihin ja suoriutumiseen liittyvät pelot (6)	11	8	9
Henkiset ja hengelliset pelot (8 + 9)	10	5	8
Työhön ja työttömyyteen liittyvät pelot (4)	6	7	6
Konkreettiset pelot (12)	5	7	6
Ympäristön tuhoutuminen (2)	6	4	5
Ihmisten välinpitämättömyyttä ja pahuutta toisiaan kohtaan (10)	6	3	5
Lapsiin ja heidän tulevaisuuteensa liittyvät huolenaiheet (11)	4	5	5
Yhteiskuntaan liittyvät pelot (esim. Euroopan yhdentyminen ja pakolaiset) (3)	3	7	4
Toimeentuloon liittyvät pelot (5)	3	5	4
Muu pelko (13)	6	5	5
Ei mitään tai ei osaa sanoa (14)	3	3	3
Kaikki	100	100	100
N	349	263	612

Liitetaulukko 19. Ilonaiheet liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK	KTV	Kaikki
Elämä yleensä (6)	35	32	34
Lapset, perhe (1+2+4)	27	28	28
Rakkaus, ihmissuhteet (3+5)	11	11	11
Menestyminen ja saavutukset (9)	7	2	5
Itsensä toteuttaminen ja vapaus (11)	3	5	3
Mielenrauha (14)	2	1	2
Terveys (13)	1	5	3
Ympäristö ja luonto (8)	3	2	2
Työ (7)	1	2	1
Riittävä toimeentulo (12)	1	1	1
Uskonto (10)	0	1	1
Jokin muu (15)	10	11	11
Kaikki	100	100	100
N	349	265	614

Liitetaulukko 20. Yleisin tapa viettää vapaa-aikaa liitoittain ja sukupuolittain vuonna 1995 (%)

	AEK			p < ^a	KTV			p < ^b
	nainen	mies	kaikki		nainen	mies	kaikki	
Ulkoilu ja ulkoiluharrastukset (1)	11	9	11		21	27	22	
Luontoharrastukset (2+15)	3	2	3		4	11	5	
Kotiin liittyvät harrastukset (3)	45	40	43		34	21	31	
Käsityöharrastukset (4)	3	1	2		12	10	11	
Kirjalliset harrastukset (5)	18	16	17		13	6	11	
Kulttuuriharrastukset (6)	3	2	3		0	0	0	
Musiikki (7)	2	3	2		0	3	1	
TV:n katselu ja radion kuuntelu (8)	5	10	7		5	6	6	
Yhdistystoiminta (9)	0	2	1		2	3	2	
Työ ja opiskelu (10)	5	6	5		1	3	1	
Mökkeily, matkailu (11+12)	1	6	2		4	2	3	
Yhteydenpito ystäviin ja ostoksilla käyminen (13+14)	4	3	4		4	6	5	
Kaikki	100	100	100	ns.	100	98	98	.01 .001
N	260	117	377		229	63	292	

^a Sukupuolten välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

^b Liittojen välisen eron tilastollinen merkitsevyys χ^2 -testin perusteella.

Abstract

CHANGING VALUES AND THE NEW MIDDLE CLASS

A study on value measurement and the many levels of values

The empirical objective of the study was to describe contemporary values. The study took up the issue whether it is possible to observe in practice the value changes that are described in sociological literature as a development towards postmaterialism and a spreading of individualism and authenticity. The study was based on the idea that long-term value changes can be examined by studying a group which presumably is in a key position with respect to how the value change will take place. Such a group was presumed to be the new middle class or rather a subgroup of the new middle class that consists of young urban professionals.

The study was empirical and comparative. The study group consisted both of members of the new middle class and members of the new working class. The new working class was used as a control group. The new middle class was represented by members of Akavan Erityisalojen Keskusliitto (AEK) and the new working class by members of Kunta-alan ammattiliitto (KTV). (AEK = 'The Central Union of Special Branches within Akava, the Confederation of Unions for Academic Professionals in Finland'. KTV = 'The Trade Union for the Municipal Sector in Finland'.) The study was based on three sets of material: the first one was collected in 1991 as a mail inquiry among members of the new middle class (N=345). Another set of mail-inquiry material was collected at the end of the year 1994 and the beginning of the year 1995 both among members of the new middle class (N=383) and among members of the new working class (N=301). Part of the members of the classes (N=17) was interviewed in thematic interviews in 1996.

The supposed direction of value change was operationalised as the distance between a traditional value orientation which laid stress on materialism and

collectivism, and a modern (non-traditional) value orientation which laid stress on postmaterialism and individualism. The materials in the study largely vindicated the claims about the existence and separateness of the orientations. The new middle class turned out to be the vanguard of the value change: it was more consistent in its support of the non-traditional value orientation than the new working class. Within the new middle class there was variation as regards support to the orientation in question. In practice, traditional and modern values manifested themselves as three more limited dimensions of value orientation. These are 1) external orientation vs. internal orientation, 2) neoconservatism vs. red-greenness, and 3) traditional religiosity vs. secularism.

The view one gained of modern values varied depending on the materials and indicators used. According to the qualitative material, modernity requires conscious consideration of values. Different materials also showed that traditionalism and modernity exist side by side in our time - modernity is porous. In addition, the study revealed that values can be equivocal: they can have both a traditional and a modern referent. Support of values varied according to economic trends.

Keywords: Values, value research, value change, modernisation, new middle class

